

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 3 '2016 р. (458)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. С. Кузнеця

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Лібуркіна Л. М.

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: д-р екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благун І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христіановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

ЗІ СПИСКУ ДРУКОВАНИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬСЯ ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Журнал «Бізнес Інформ» («Бизнес Информ», «Business Inform»)
(Співзасновники: НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця)

Додаток 10 до Наказу Міністерства освіти і науки України
від 12.05.2015 р. № 528

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- Гоцуляк А. В.** Інноваційна економіка як об'єктивна потреба сучасного розвитку економічної системи..... 8
- Кириченко С. О.** Підходи до сутності та класифікації соціальної інфраструктури..... 13

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Бочарова Ю. Г.** Концентрація та конкуренція на світовому ринку м'яса..... 18

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

- Дубина М. В., Юсухно С. І. Бичкова П. В.** Особливості функціонування системи страхування депозитів у США 24

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- Матюшенко І. Ю., Костенко Д. М.** Передові виробничі технології – ключ до якісної трансформації та зростання високотехнологічного експорту України до 2030 р. 32

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

- Письмак В. О.** Методика управління ризиками інноваційної діяльності в сучасних умовах..... 44
- Єрмак С. О., Лісниченко О. О.** Дослідження аспектів формування дефініції «інноваційна активність» і факторів, що її визначають 49

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- Ярошенко І. В.** Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку Сумської області та її адміністративно-територіальних одиниць 56
- Семигуліна І. Б.** Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку Полтавської області та її адміністративно-територіальних одиниць 67

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Дідик А. М. Оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси з урахуванням параметра конкурентної адаптивності технологій.....	79
Кирич В. В., Козел Н. Б., Клишко Е. Г. Применение методов вербального анализа решений в процессе формирования структуры команды проекта.....	85
Ільченко Н. Б. Розробка динамічної моделі управління ланцюгами поставок автокомпонентів на ринку України.....	92
Тимченко І. П. Концептуальні основи формування поняття «організаційний розвиток».....	99
Соколовська З. М., Яценко Н. В. Моделювання діяльності суб'єктів ресторанного господарства.....	108

ОСВІТА І НАУКА

Комарова О. А. Актуальні проблеми фінансування освітньої галузі України.....	116
--	-----

ЕКОНОМІКА БУДІВНИЦТВА

Татар М. С. Інструментарій оцінювання рівня ресурсного потенціалу підприємств будівельної галузі України.....	123
---	-----

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Скриньковський Р. М., Костюк Н. Р., Семчук Ж. В., Коропецький О. О. Діагностика політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки й охорони праці та механізм забезпечення гідної праці на підприємстві.....	131
---	-----

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Карпова І. В. Фінансово-кредитні аспекти державного регулювання аграрного виробництва в Україні.....	138
Тарасенко А. В., Тарасенко О. О. Застосування системного підходу до дослідження інфраструктури сільського господарства.....	143
Коваль О. А. Багатофункціональний сільськогосподарський обслуговуючий кооператив як можливість підвищення власного фінансового забезпечення підприємства.....	149

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Матющенко С. С. Зовнішні суб'єкти впливу на формування інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства.....	155
--	-----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Височан О. С., Кіш І. Р. Трансформація інформаційної функції бухгалтерського обліку як відповідь на виклики сучасної економіки ..	160
Рета М. В. Облік для стратегічного управління: теоретико-методологічні засади.....	166
Яцунська О. С. Процес упровадження МСФЗ в Україні.....	173
Чудовець В. В., Жураковська І. В. Проблеми обліку інвестиційної нерухомості за національними та міжнародними стандартами.....	183

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Адаменко І. П. Фінансова політика в системі соціально-економічного розвитку суспільства.....	188
Шатковська-Шморгай В. Б. Підходи до визначення достатності золотовалютних резервів держави.....	193
Галіцин В. К., Бондаренко О. О. Прикладні аспекти моніторингу мінливості фондових ринків.....	199
Коркач І. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління державними фінансами в Україні.....	204
Колодізев О. М., Біляєва В. Ю. Формування клієнтських відносин із банком на засадах маркетингу в сучасних умовах.....	209

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61002, Харків,
вул. Маршала Бажанова, 28.
Тел./факс (066) 173-65-22

ПЕРЕДПЛАТА:

- у Видавця;
- Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Січеславська набережна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць
Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями:
вченої ради ХНЕУ № 7 від 19.02.2016 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 3 від 21.03.2016 р.

Здано до набору 22.02.2016 р.
Підписано до друку 21.03.2016 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 37,0. Обл.-вид. арк. 48,1.

Надруковано у ФОП Данилко Н. С.
Замовлення № 07. Наклад 100 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2016

ISSN 2222-4459

9 772222 445006

16003

Рекова Н. Ю., Мельник С. В. Особливості ПДВ в Україні в контексті зближення з європейським законодавством.....	214
Козарезенко А. В. Фіскальна децентралізація в структурі стратегічних напрямів розвитку людського потенціалу.....	220
Васильєва Т. А. Особливості розвитку ринку автотранспортного страхування в умовах фінансової нестабільності.....	227

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Маловичко С. В. Концептуальні засади розвитку електронного ринку	232
Коляда С. П., Рябой В. І. Удосконалення е-митниці – запорука розвитку митної справи в Україні	238
Шеховцова А. Д. Організація управлінського обліку витрат при використанні інформаційних технологій на підприємствах ресторанного господарства.....	244
Рудакова С. Г., Щегініна А. В., Марчук С. В. Кадрове адміністрування: сучасні тенденції та досвід України у використанні програмного забезпечення.....	250

Ткаченко М. А. Формування підходу до управління ризиками ІТ-проекту.....	254
---	-----

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Дзьоба О. Г., Ромашко О. М. Особливості диверсифікації діяльності газотранспортних підприємств у контексті стадій життєвого циклу.....	261
Мороз Н. В. Методичні засади впровадження системи професійного управління житловим фондом	269
Лаптев В. І. Дослідження сутності та складових розвитку персоналу	274
Науменко М. О., Морозова А. В. Удосконалення організаційної та функціональної структури логістичного забезпечення Збройних сил України.....	279
Капустник С. К. Урахування фактора ризику при прийнятті стратегічних рішень на підприємстві	284
Пилипчук В. П., Данніков О. В. Маркетинговий аналіз та оцінка ефективності продажу.....	291

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Гоцуляк А. В. Инновационная экономика как объективная необходимость современного развития экономической системы.....	8
Кириченко С. А. Подходы к сущности и классификации социальной инфраструктуры.....	13

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Бочарова Ю. Г. Концентрация и конкуренция на мировом рынке мяса.....	18
--	----

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Дубина М. В., Юсупов С. И., Бычкова П. В. Особенности функционирования системы страхования депозитов в США.....	24
---	----

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Матюшенко И. Ю., Костенко Д. Н. Передовые производственные технологии – ключ к качественной трансформации и росту высокотехнологичного экспорта Украины до 2030 г.....	32
--	----

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Письмак В. А. Методика управления рисками инновационной деятельности в современных условиях.....	44
Ермак С. А., Лисниченко Е. А. Исследование аспектов формирования дефиниции «инновационная активность» и определяющих ее факторов.....	49

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Ярошенко И. В. Анализ основных показателей социально-экономического развития Сумской области и ее административно-территориальных единиц.....	56
Семигулина И. Б. Анализ основных показателей социально-экономического развития Полтавской области и ее административно-территориальных единиц.....	67

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Дидык А. Н. Оценка приоритетности инвестирования в технологические процессы с учетом параметра конкурентной адаптивности технологий.....	79
Кирий В. В., Козел Н. Б., Клишко Е. Г. Применение методов вербального анализа решений в процессе формирования структуры команды проекта.....	85
Ильченко Н. Б. Разработка динамической модели управления цепями поставок автокомпонентов на рынке Украины.....	92
Тимченко И. П. Концептуальные основы формирования понятия «организационное развитие».....	99
Соколовская З. Н., Яценко Н. В. Моделирование деятельности субъектов ресторанного хозяйства.....	108

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Комарова О. А. Актуальные проблемы финансирования отрасли образования Украины.....	116
--	-----

ЭКОНОМИКА СТРОИТЕЛЬСТВА

Татар М. С. Инструментарий оценивания уровня ресурсного потенциала предприятий строительной отрасли Украины.....	123
--	-----

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Скрыньковский Р. Н., Костюк Н. Р., Семчук Ж. В., Коропецкий О. А. Диагностика политики руководства в сферах качества, социальной ответственности, информационной безопасности и охраны труда и механизм обеспечения достойного труда на предприятии.....	131
--	-----

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Карпова И. В. Финансово-кредитные аспекты государственного регулирования аграрного производства в Украине.....	138
Тарасенко А. В., Тарасенко Е. А. Применение системного подхода к исследованию инфраструктуры сельского хозяйства.....	143
Коваль О. А. Многофункциональный сельскохозяйственный обслуживающий кооператив как возможность повышения собственного финансового обеспечения предприятия.....	149

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Матющенко С. С. Внешние субъекты влияния на формирование интеллектуального капитала машиностроительного предприятия.....	155
--	-----

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Высочан О. С., Киш И. Р. Трансформация информационной функции бухгалтерского учета как ответ на вызовы современной экономики.....	160
Рета М. В. Учет для стратегического управления: теоретико-методологические основы.....	166
Яцунская О. С. Процесс внедрения МСФО в Украине.....	173
Чудовец В. В., Жураковская И. В. Проблемы учета инвестиционной недвижимости по национальным и международным стандартам.....	183

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Адаменко И. П. Финансовая политика в системе социально-экономического развития общества.....	188
Шатковская-Шморгай В. Б. Подходы к определению достаточности золотовалютных резервов государства.....	193
Галицын В. К., Бондаренко Е. А. Прикладные аспекты мониторинга изменчивости фондовых рынков.....	199
Коркач И. В. Информационно-аналитическое обеспечение управления государственными финансами в Украине.....	204
Колодизев О. Н., Беяева В. Ю. Формирование клиентских отношений с банком на основе маркетинга в современных условиях.....	209
Рекова Н. Ю., Мельник С. В. Особенности НДС в Украине в контексте сближения с европейским законодательством.....	214
Козарезенко Л. В. Фискальная децентрализация в структуре стратегических направлений развития человеческого потенциала.....	220
Васильева Т. А. Особенности развития рынка автотранспортного страхования в условиях финансовой нестабильности.....	227

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Маловичко С. В. Концептуальные основы развития электронного рынка.....	232
Коляда С. П., Рябой В. И. Совершенствование е-таможни – залог развития таможенного дела в Украине.....	238
Шеховцова Д. Д. Организация управленческого учета расходов при использовании информационных технологий на предприятиях ресторанного хозяйства	244
Рудакова С. Г., Щегинина А. В., Марчук С. В. Кадровое администрирование: современные тенденции и опыт Украины в использовании программного обеспечения	250
Ткаченко Н. А. Формирование подхода к управлению рисками ИТ-проекта.....	254

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Дзеба О. Г., Ромашко А. М. Особенности диверсификации деятельности газотранспортных предприятий в контексте стадий жизненного цикла.....	261
Мороз Н. В. Методические основы внедрения системы профессионального управления жилищным фондом	269
Лаптев В. И. Исследование сущности и составляющих развития персонала.....	274
Науменко М. А., Морозова Л. В. Совершенствование организационной и функциональной структуры логистического обеспечения Вооруженных сил Украины.....	279
Капустник С. К. Учет фактора риска при принятии стратегических решений на предприятии	284
Пылипчук В. П., Данников О. В. Маркетинговый анализ и оценка эффективности продаж	291

CONTENT

ECONOMIC THEORY

- Gotsuliak L. V.** Innovative Economy as the Objective Necessity of the Contemporary Development of an Economic System.....8
Kyrychenko S. O. Approaches to Substance of Social Infrastructure and to Its Classification 13

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

- Bocharova Yu. G.** Concentration and Competition in the Global Meat Market.....18

FOREIGN EXPERIENCE

- Dubyna M. V., Yusuhno S. I., Bychkova P. V.** Functioning Peculiarities Deposit Insurance System in the USA 24

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

- Matyushenko I. Yu., Kostenko D. M.** Advanced Production Technology as the Key to the Qualitative Transformation and Growth of High-Tech Exports in Ukraine until 2030 32

INNOVATIVE PROCESSES

- Pysmak V. O.** Methods for Management of Innovation Activity Risks in the Current Conditions.....44
Yermak S. O., Lisnichenko O. O. Studying the Aspects of Establishing the Definition of «Innovation Activity» and Its Determining Factors 49

REGIONAL ECONOMY

- Yaroshenko I. V.** An Analysis of the Main Indicators of Socio-Economic Development of the Sumy Region and Its Administrative-Territorial Units 56
Semigulina I. B. An Analysis of the Main Indicators of Socio-Economic Development of the Poltava Region and Its Administrative-Territorial Units 67

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

- Didyk A. M.** An Assessment of Priority in the Investing in Technological Processes, Considering the Parameter of Competitive Adaptability of Technologies.....79
Kyriy V. V., Kozel N. B., Klymko O. G. Application of Methods for Verbal Analysis of Decisions in the Process of Formation of Project Team Structure 85
Ilchenko N. B. Development of Dynamic Model for Management of Supply Chains for Automobile Components in the Ukrainian Market 92
Tymchenko I. P. Conceptual Foundations of Formation of the Concept of «Organizational Development».....99
Sokolovska Z. M., Iatsenko N. V. Modeling the Activities of Restaurant Industry Entities..... 108

EDUCATION AND SCIENCE

- Komarova O. A.** Actual Problems of Financing the Education in Ukraine 116

ECONOMICS OF INDUSTRY

- Demianchenko A. G.** Study on the Performance of both Public and Private Stevedores in the Seaports of Ukraine 178
Oliinyk A. D., Antonenko S. V. Chemical and Petrochemical Industry of Ukraine: Status, Trends and Directions of Strategic Development 185

ECONOMICS OF CONSTRUCTION

- Tatar M. S.** An Instrumentarium for Evaluating the Level of Resource Potential of Enterprises in the Construction Industry Sector of Ukraine..... 123

LABOR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

- Skrynkovskyy R. M., Kostiuk N. R., Semchuk Zh. V., Koropetskyi O. O.** Diagnostics of Management Policy in the Areas of Quality, Social Responsibility, Information Security and Labor Safety, Mechanism for Provision of Decent Work at Enterprise..... 131

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

- Karpova I. V.** Financial-Credit Aspects of the State Regulation of Agrarian Production in Ukraine..... 138
Tarasenko A. V., Tarasenko O. O. Applying System Approach to the Studying Agricultural Infrastructure..... 143
Koval O. A. The Multi-Functional Agricultural Servicing Cooperative as Opportunity to Improve Own Financial Security of Enterprise..... 149

ECONOMICS OF ENTERPRISE

- Matyushchenko S. S.** External Subjects of Influence on the Formation of Intellectual Capital of Machine-Building Enterprise..... 155

ACCOUNTING AND AUDITING

- Vysochan O. S., Kish I. R.** Transformation of the Information Function of Accounting as a Response to the Challenges of the Contemporary Economics 160
Reta M. V. Accounting for Strategic Management: Theoretic-Methodological Foundations..... 166
Iatsunskaya O. S. Process of IFRS Implementation in Ukraine 173
Chudovets V. V., Zhurakovska I. V. Problems of Accounting for Investment Property according to both National and International Standards 183

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

- Adamenko I. P.** Financial Policy in the System of Socio-Economic Development of Society 188
Shatkovska-Shmorgay V. B. Approaches to Determining the Sufficiency of the Gold and Currency Reserves of the State 193
Halitsyn V. K., Bondarenko O. O. The Applied Aspects of Monitoring the Variability of Stock Markets 199
Korkach I. V. The Information-Analytical Provision of the Public Financial Management in Ukraine 204
Kolodiziev O. M., Biliaieva V. Yu. Establishing Customer Relations with Bank on the Basis of Marketing in the Current Conditions 209
Rekova N. Yu., Melnyk S. V. Features of VAT in Ukraine in the Context of Convergence with the European Legislation ... 214
Kozarezenko L. V. Fiscal Decentralization in the Structure of the Strategic Directions for Developing the Human Potential..... 220
Vasylieva T. A. Peculiarities of Development of Automobile Insurance Market in the Conditions of Financial Instability 227

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Malovychko S. V. Conceptual Foundations of the Electronic Market Development	232
Koliada S. P., Riaboi V. I. Improving the E-Customs as the Key to Development of Customs Affairs in Ukraine.....	238
Shekhovtsova D. D. Organizing the Management Accounting of Costs in the Use of Information Technology at the Restaurant Industry Enterprises.....	244
Rudakova S. G., Shchetinina L. V., Marchuk S. V. HR Administration: Current Trends and the Experience of Ukraine in the Software Use	250
Tkachenko M. A. Formation of an Approach to the Risk Management of IT Project.....	254

MANAGEMENT AND MARKETING

Dzoba O. G., Romashko O. M. Features of Diversification of Activities of Gas Transmission Operators in the Context of Life Cycle Stages	261
Moroz N. V. Methodical Foundations for Implementing the System of Professional Housing Management	269
Laptiev V. I. Studying the Substance and Constituents of Staff Development.....	274
Naumenko M. O., Morozova L. V. Improvement of the Organizational and Functional Structure of the Logistics Provision of the Armed Forces of Ukraine.....	279
Kapustnyk S. K. Managing the Risk Factor in the Strategic Decisions-Making Process at the Enterprise.....	284
Pilipchuk V. P., Dannikov O. V. Marketing Analysis and Evaluation of the Efficiency of Sales	291

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА ЯК ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

© 2016 ГОЦУЛЯК Л. В.

УДК 330

Гоцуляк Л. В. Інноваційна економіка як об'єктивна потреба сучасного розвитку економічної системи

У статті розглянуто сутність та головні риси інноваційної економіки, розкрито базові принципи її побудови, ознаки та індикатори. Охарактеризовано та наочно представлено результати переходу до інноваційної економіки як розвинених країн, так і так званих нових індустріальних країн. Адже становлення інноваційної економіки епохи постіндустріального суспільства, підґрунтям якої є наука в цілому та знання, передбачає, що впроваджені у виробництво результати наукових досліджень і розробок, інформаційних та інших нових технологій здатні не тільки докорінно змінити механізми взаємодії країн, регіонів, окремих підприємств, а й спричинити глибоке зрушення наших уявлень про закони і засади функціонування та розвитку економічних систем різного рівня. Розкрито неодмінні умови ефективності інноваційної економіки України, умови для науково-технологічного прориву та цивілізованого існування нашої країни у XXI столітті.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, інноваційна економіка, економіка знань, нова економіка, технологічна інновація, економічне зростання.

Бібл.: 8.

Гоцуляк Людмила Володимирівна – аспірантка, кафедра політичної економії, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: gotsulyaklyuda@gmail.com

УДК 330

UDC 330

Гоцуляк Л. В. Инновационная экономика как объективная необходимость современного развития экономической системы

В статье рассмотрены сущность и основные черты инновационной экономики, раскрыты базовые принципы ее построения, признаки и индикаторы. Изучены и наглядно представлены результаты перехода к инновационной экономике как развитых стран, так и так называемых новых индустриальных стран. Ведь становление инновационной экономики эпохи постиндустриального общества, основой которой являются наука в целом и знания, подразумевает, что внедренные в производство результаты научных исследований и разработок, информационных и других новых технологий способны не только в корне изменить механизм взаимодействия стран, регионов, отдельных предприятий, но и повлечь изменение нашего представления о законах и основах функционирования и развития экономических систем разного уровня. Раскрыты непеременимые условия эффективности инновационной экономики Украины, условия для научно-технологического прорыва и цивилизованного существования нашей страны в XXI веке.

Ключевые слова: постиндустриальное общество, инновационная экономика, экономика знаний, новая экономика, технологическая инновация, экономический рост.

Библ.: 8.

Гоцуляк Людмила Владимировна – аспирантка, кафедра политической экономии, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: gotsulyaklyuda@gmail.com

Gotsuliak L. V. Innovative Economy as the Objective Necessity of the Contemporary Development of an Economic System

The article considers substance and main features of innovation economy, discloses the basic principles of its building, its signs and indicators. The results of transition to innovative economy both in the developed countries and in the so-called newly industrializing countries have been studied and are visualized. Thus, formation of the innovation economy in the era of post-industrial society, generally based on science and knowledge, stipulates that embedding in the production of the results of research and development, as well as informational and other new technologies, not only can be able to radically change the mechanism of interaction between countries, regions, individual enterprises, but also can entail changing our view of the laws and basics of functioning and developing of economic systems on different levels. The sine qua non conditions for efficiency of innovation economy, conditions for scientific-technological breakthrough and civilized existence of our country in the 21st century have been disclosed.

Keywords: postindustrial society, innovation economy, knowledge economy, new economy, technological innovation, economic growth.

Bibl.: 8.

Gotsuliak Liudmyla V. – Postgraduate Student, Department of Political Economy, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: gotsulyaklyuda@gmail.com

На сьогоднішній день для світової економіки характерними є безпрецедентні геополітичні зміни, які обумовлені, насамперед, глобалізацією і міждержавною економічною інтеграцією. Однак, на думку багатьох експертів, необхідно визнати, що ці глобальні явища є наслідком інших, не настільки явних і очевидних, але не менш впливових і значущих масштабних явищ, пов'язаних з формуванням «нової економіки», «економіки знань» та «інноваційної економіки». Ми увійшли до нової стадії суспільного розвитку, яка прийшла слідом за індустріалізацією – постіндустріалізацією. Інструменти розуміння та трактування постіндустріального суспільства вивчають та розширюють такі американські соціологи, як Д. Белл, Г. Кан, політолог З. Бжезінський, економіст А. Тоффлер та інші. Даний

концепт підтримують багато як зарубіжних, так і вітчизняних економістів та соціологів.

Становлення інноваційної економіки епохи постіндустріального суспільства, підґрунтям якої є наука в цілому та знання, передбачає, що впроваджені у виробництво результати наукових досліджень і розробок, інформаційних та інших нових технологій здатні не тільки докорінно змінити механізми взаємодії країн, регіонів, окремих підприємств, а й вимагають глибокого зрушення наших уявлень про закони і засади функціонування та розвитку економічних систем різного рівня. Витрати на виробництво і реалізацію нової, наукомісткої та високотехнологічної продукції, а також на отримання нових знань складають значну величину, знехтувати якою не є раціональним. Тільки наука здатна розширити уявлення

про гостру необхідність потреби в інноваціях, і тільки вектор інноваційної економіки здатен вивести економіку України на новий рівень розвитку – такий, які обрали для себе Китай, Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Індія. Отже, інноваційна економіка є об'єктивною потребою сучасного розвитку вітчизняної економічної системи та потребує більш ретельного вивчення.

Дослідженню інноваційної моделі розвитку національної економіки, зокрема впливу інновацій на економічне зростання, їх роль у формуванні конкурентних переваг присвячені праці таких науковців, як М. Абрамовіца, Н. Іванової, Л. Канторовича, Р. Нельсона, Р. Солоу, Р. Фостера, Н. Шелюбської, Й. Шумпетера та ін.

У дослідженнях вітчизняних науковців розглянуто сучасні стратегії побудови інноваційної моделі економіки. Це ряд праць таких учених, як В. Александрова, А. Гальчинський, Я. Жаліло, В. Геєць, Б. Кваснюк, Г. Клишко, Н. Краснокутська, Д. Лук'яненко, С. Мочерний, Ю. Пахомов, В. Савчук, О. Швиданенко та ін. Разом з тим, як вітчизняними, так і зарубіжними ученими деякі аспекти даної наукової проблеми висвітлені досить вузько. Так, удосконаленню підлягають методики, пов'язані з оцінкою впливу інноваційного індикатора на ступінь конкурентоспроможності національних економік та конкурентні переваги. Заслугове уваги також більш детальне вивчення проблеми розробки дієвої інноваційної стратегії для нашої країни, а також шляхи подолання технологічного розриву із світовими інноваційними країнами-лідерами. Особливо це актуально сьогодні, коли стало чітко ясно, що подолання економічної кризи можливе через застосування механізмів впровадження інновацій, зростання ролі людського капіталу та науки.

Розширене відтворення нових економічних знань та їх матеріалізація в корисні для кожної людини нові продукти і товари, звичайно ж, не відбувається автоматично. Для цього необхідні безперервні зміни і нововведення в способах і формах виробництва, в управлінні та відповідних соціальних транзакціях, цілеспрямовані та об'єднані зусилля безлічі економічних об'єктів та суб'єктів різних профілів. Зважаючи на це, самостійності набуває проблематика, пов'язана з теоретичними та практичними питаннями створення і впровадження в господарську дійсність економічних інновацій.

Теорію інноваційної економіки створив австрійський економіст Й. Шумпетер на початку ХХ ст., який першим увів відмінності між зростанням і розвитком економіки, дав визначення інновації та класифікував їх відповідним чином [7].

Інноваційна економіка – тип економіки, заснованої на потоці розробок, інновацій, тобто на постійному технологічному вдосконаленні. Досить часто інноваційну економіку ототожнюють із економікою знань та інтелектуальною економікою. Виробництво та експорт високотехнологічної продукції характеризується дуже високою доданою вартістю, коштовністю самих технологій. Така економіка є системоутворюючою основою постіндустріального суспільства. Хоча досить часто термін «економіка знань» використовують як синонім інноваційної економіки, проте економіка знань – най-

вищий етап розвитку інноваційної економіки. Сучасний масштабний, прискорений та інтенсивний розвиток економіки знань закономірно зумовлює перманентність кількісного зростання і безперервного якісного оновлення в національних соціально-економічних системах та світовому господарстві в цілому. Основними суб'єктами інноваційної системи є університети (створюють знання), держави (фінансують і створюють знання), компанії (фінансують, створюють та комерційно спрямовують знання). Оновлена економіка як така є найважливішою передумовою для того, щоб відбувалося формування інноваційної економіки, адже оновлення і модернізація виробництва, заміна одного технологічного укладу іншим принципово неможливі без отримання та масштабного впровадження нових знань.

Деякі дослідники (Д. Белл, Дж. Нейсбітта, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма та ін.) слушно зауважують, що для більшості розвинених країн, які процвітають у сучасному світі, саме інноваційна економіка забезпечує світові економічні переваги країни, яка її створює. У даний час до числа країн з інноваційною економікою і розвиненим венчурним бізнесом, який є найважливішою складовою інноваційної економіки, входять США, Німеччина, Японія, Австралія, Канада, Швеція, Фінляндія, Сінгапур, Ізраїль та інші країни.

Базові необхідні принципи, характерні ознаки та індикатори інноваційної економіки згрупуємо таким чином [3, с. 8]:

- ✦ високий індекс економічної свободи та високий рівень розвитку освіти і науки;
- ✦ високий рівень і конкурентоспроможна якість життя, високі вартість і якість людського капіталу в його широкому значенні;
- ✦ висока конкурентоспроможність економіки та кількість інноваційних підприємств (понад 60–80%) та технологічно нової продукції;
- ✦ заміщення фінансових капіталів, конкуренція у середовищі, високий попит та цінність інновацій;
- ✦ ініціація нових ринків, дія принципу розмаїтості ринків;
- ✦ розвинена індустрія знань та їх високий експорт.

Інноваційна економіка передбачає надмірну кількість своєї продукції, послуг, патентів, високих технологій, компаній, підприємців, учених, інфраструктур і т. ін. Ця надмірність ініціює і підтримує конкуренцію, яка приводить до підвищення різноманітності та якості товарів і послуг, до зростання продуктивності праці за рахунок надмірності інновацій і конкуренції між ними. Інноваційні системи в розвинених країнах з інноваційними економіками – ефективні та самопідтримуючі конкуренцію у всіх своїх елементах. Це головна відмінність ринкової економіки з конкурентними ринками в усіх галузях і сферах економіки від неринкової економіки з низьким індексом економічної свободи. Саме конкуренція і є двигуном розвитку особистості, економіки, суспільства і людського капіталу як головного інтенсивного чинника розвитку.

Для інноваційної ринкової економіки властиве одночасне зростання різного роду ринків, яке забезпе-

чується у випадку, якщо є різноманітна надмірність, яку можна отримати тільки при дуже високій продуктивності праці та високих технологіях. Надмірність наукових відкриттів, винаходів, ідей, професіоналів і т. ін. ініціюється науковою та інноваційною системами залежно від потреб і попиту споживачів. Водночас креативність вчених та інноваторів, конкуренція між ними штовхають їх на випередження зростання пропозиції інновацій над їх попитом з боку економіки та суспільства. У цьому і проявляється випереджальний розвиток людського капіталу та його провідна роль у сучасній економіці як чинника розвитку. В рамках інноваційної системи спільно з наукою та системою освіти відбувається стимулювання створення різних компаній – розробників інновацій. Це робиться за рахунок будівництва центрів колективного користування науковим обладнанням, технопарків, спеціальних податкових зон, пільг і дотацій. Одночасно з цим має створюватися надлишок фінансових інститутів, які задіяні в інноваційній економіці, з метою спонукання до конкурування між собою за покупку акцій стартапів.

Таким чином, інноваційна економіка – це те нове явище, яке суттєво відрізняється від тієї моделі, яка всім відома під назвою «ринково-конкурентної економіки». У цілому, інноваційна економіка – це якісна нова модель, яке йде впритул за ринково-конкурентною моделлю і багато в чому її заперечує в ступені розвитку сучасних економічних систем. Отже, проголошений головною метою економічних реформ перехід багатьох країн США, і України в тому числі, до ринкової економіки нічого спільного не має з переходом індустріально розвинених країн до економіки інноваційної. Вказана обставина вимагає рішучої зміни парадигми економічної науки, відмови від ринково-конкурентної доктрини розвитку на користь концепції асоціативної поведінки, економічної інтеграції та формування бізнес-систем.

Абстрагуючись від національних економічних відмінностей країн, дослідники обґрунтовано відзначають закономірне зростання ємності знань сучасного індивідуального і суспільного відтворення. Безпрецедентне загострення міжнародної конкуренції за ринки збуту, яке ми спостерігаємо сьогодні, дає підстави стверджувати, що шанси зберегти у XXI столітті свій економічний суверенітет мають тільки ті держави, які безперервно накопичували передовий, заснований на використанні наукових досягнень та техніки, промисловий капітал. Прихильність даного принципу розвитку наочно демонструють розвинені країни Заходу (насамперед, країни «Великої сімки» – G-7), які сконцентрували під своїм контролем до 90% світового наукового потенціалу та контролюють не менше 80% глобального ринку високих технологій обсягом у 2,5–3 трлн доларів США. Зокрема, це такі країни, як Велика Британія, Франція, Італія, Німеччина, Канада, США, Японія, високотехнологічна продукція яких має суттєву частку в товарному експорті.

Прогнозується, що до 2015–2020 рр. обсяг продажів продукції високих технологій зросте до 4 трлн доларів США, і саме за цей найбільш перспективний і швидко зростаючий сегмент світового ринку йде найбільш жорстка конкуренція. Поряд із технологічно розвине-

ними країнами у вказану боротьбу активно включилося і кілька так званих нових індустріальних країн – Китай, Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Індія. Зокрема, соціалістичний Китай за останнє десятиліття минулого століття зміг збільшити виробництво наукоємної продукції в десятки разів, причому на тлі загального зростання ВВП до 35,5%. Сьогодні частка на світовому ринку наукоємної продукції нових індустріальних країн, що демонструють наздоганяючий розвиток, оцінюється не менше, як у 15% [8].

Перераховані обставини об'єктивно обґрунтовують безперспективність прийнятої в більшості перехідних країн сировинну орієнтацію економічного зростання і вимагають техніко-технологічної модернізації реального сектора економіки і, перш за все, надання пріоритетного значення промисловості. Останню вимогу без перебільшення можна вважати глобальною тенденцією і невід'ємною умовою сталого економічного зростання в сучасних умовах, що вимагає вироблення і реалізації ефективної державної науково-технічної та інноваційно-промислової політики в будь-якій країні, яка бажає увійти до числа передових технологічно розвинених держав. Водночас необхідно відзначити, що на шляху формування інноваційної економіки в багатьох перехідних до ринку країн є комплекс проблем, пов'язаних з тим, що тенденції розвитку їх науково-інноваційної сфери сьогодні багато в чому не збігаються з відповідними процесами в країнах світової економічної еліти. Зокрема, аналіз статистики дозволяє виявити позитивні тенденції розвитку науково-технічної та інноваційної сфери в технологічно розвинених державах і країнах, що демонструють наздоганяючий розвиток (Китай, Південна Корея, Індія, Малайзія і деякі нові члени Європейського Союзу, включаючи Польщу, Чехію, Словаччину та ін.).

Перерахуємо неодмінні умови ефективності інноваційної економіки [1, с. 112]:

- ✦ беззастережна відмова від руйнівної ліберально-ринкової доктрини розвитку, заснованій на хибній вірі в самодостатність «невидимої руки» ринку (за словами нобелівського лауреата Дж. Стігліца, «рука невидима тільки тому, що її просто не існує» [2]);
- ✦ усунення явних невідповідностей базових принципів реалізації монетарної, кредитно-грошової та фіскальної політики держав з перехідною до ринку економікою зі стандартами для країн, які впевнено формують інноваційну економіку;
- ✦ відновлення (зміцнення) практики середньо- і довгострокового планування розвитку народногосподарського комплексу, як це сьогодні має місце в усіх найбільш розвинених країнах світу;
- ✦ значне посилення (відновлення) регулюючої та плануючої ролі держави в науково-технічній та інноваційній сфері та інших наукоємних і високотехнологічних галузях національної економіки;
- ✦ орієнтація на інноваційний потенціал великих і дуже великих вертикально інтегрованих державних і державно-корпоративних компаній;

- ✦ кратне збільшення державного фінансування НДР і НДДКР, насамперед, по наукових та інженерно-технічних напрямках;
- ✦ орієнтація на неформальні адресні податкові пільги та преференції учасникам інноваційного процесу.

У стратегічному розвитку інноваційна політика України стикається як мінімум з двома серйозними альтернативами. Наша країна має значні запаси різних видів мінеральної сировини, а також володіє розвиненим інтелектуальним потенціалом. Володіння цими двома видами активів відкриває принципово різні стратегії подальшого розвитку, одна з яких ґрунтується на переважному використанні сировинних ресурсів, інша пов'язана з акцентом на реалізацію інтелектуального капіталу. Сировинний шлях означає розвиток в першу чергу добувної промисловості, що і визначить місце України в глобальній економіці. Отримані кошти будуть використовуватися для загального підйому як виробництва, так і добробуту населення. Цей стратегічний шлях стане визначальним і для інноваційної політики. У системі освіти буде стимулюватися підготовка кадрів для видобувних галузей. Удосконаленню їх технологічної бази буде відданий пріоритет в галузі наукових досліджень і розробок. Можна припустити, що це вельми полегшене вирішення питання. Звісно, видобуток і експортування корисних копалин як приносив, так і буде приносити значний дохід. Для нашої країни залежність від сировинної спрямованості експорту є тривожним фактором, адже продукція, вироблена іншими її галузями, у кінцевому результаті може не потрапити на світовий ринок. Своєю чергою, така тенденція є загрозливою і свідчить про перетворення країни на сировинний придаток розвинених країн.

Принциповою іншою стратегією є орієнтація на пріоритетне використання інтелектуального потенціалу. В Україні він досить великий і теоретично дає можливість країні розвиватися не по сировинному, а по інноваційному шляху. У цьому випадку увага акцентується на інтеграції науки і виробництва, оснащенні останніми новими сучасними технологіями, на підвищенні вимог до самої продукції. Вказаний напрямок розвитку передбачає значне збільшення інвестування в такі галузі, як наука, освіта, виробництво. Тріада «освіта – наука – технологія» представляє зосередження інтелектуального потенціалу країни, спираючись на яку та використовуючи ринкові важелі, можливо піднятися на суттєво новий рівень технологічного розвитку та економічного розвитку.

Особливість ситуації, що склалася в Україні, полягає в тому, що в країні є значні фундаментальні й технологічні заділи, унікальна науково-виробнича база в ряді галузей і висококваліфіковані фахівці, які є певною мірою гарантією високої результативності поетапного переведення економіки на інноваційний тип розвитку.

Реалізація ідеї переходу до інноваційного розвитку не відбудеться, якщо сировинний сектор господарства залишиться несприйнятливим до нових технологій. Є передумови до того, щоб він став локомотивом інноваційного розвитку всієї економіки України, що визначає

перспективи її зростання. Умовою втілення в життя таких перспектив має стати рішення завдань глибокої технологічної модернізації даного сектора господарства. Світовий досвід показує, що компанії – лідери аналогічних галузей, особливо в енергетиці, послідовно реалізують стратегії диверсифікації та освоєння науково-технічних рубежів. Вони націлені на зниження економічних витрат, освоєння нових методів і технологій видобутку, транспортування та зберігання продукції, на розвиток суміжних виробництв і послуг. Тому вступ нашої країни в новий етап соціально-економічного розвитку, який в стратегічному плані означає еволюцію економіки від експортоорієнтованої до інноваційної, повинен припускати пошук нових, більш продуктивних механізмів диверсифікованого економічного зростання як з боку держави, так і з боку бізнесу. У дослідницькій літературі, матеріалах економічних конференцій підкреслюється, що економічний підйом нашої держави може бути забезпечений тільки шляхом оптимального поєднання інноваційних та інвестиційних можливостей у всіх господарських галузях [5, 6].

Дійсно, у країні необхідно реалізувати таку модель промислового та економічного зростання, головним якісним змістом якої повинен стати еволюційний перехід до нових пропорцій її інноваційної та сировинної складових. На нашу думку, побудова комплексного механізму регулювання переходу господарських систем до інноваційної економіки змушує керуватися рядом методологічних правил, які оптимально поєднують державне регулювання і ринкову самоорганізацію. Важливою методологічною вимогою до механізму державного регулювання переходу господарських систем до інноваційного типу розвитку є його повна відповідність цілям, завданням і напрямам державної інноваційної політики.

Відсутність фінансування або фінансування в недостатньому обсязі в результаті зниження дохідної частини бюджетів усіх рівнів, у тому числі внаслідок незадовільного фінансового стану господарюючих суб'єктів, не дозволить забезпечити реалізацію низки заходів щодо виведення України на шлях інноваційної економіки. Варто відзначити, що відтворювальний цикл інноваційного типу розвитку економіки вимагає вдосконалення законодавчої бази та основи державної інноваційної політики. Важливу роль відіграє міжкраїновий науково-технологічний розвиток, посилення науково-технологічної та інноваційної політики, забезпечення прогресивності економічного зростання.

Таким чином, беручи до уваги авторитетні праці таких вітчизняних науковців, як В. Геєць, С. Мочерний [4], А. Шинкарук [6] та ін., на нашу думку, розвиток інноваційної економіки та стимулювання процесу формування нових ринків вимагає створення особливої інноваційної інфраструктури та інститутів підтримання інноваційного процесу, реалізуючи низку заходів:

- ✦ розвиток конкуренції з метою формування попиту та пропозиції інновацій та їх надмірності;
- ✦ створення ефективних наукомістких виробництв, секторів і галузей, формування процесів дифузії технологій до їх споживачів;

- ✦ модернізація економіки та інфраструктури, модернізація та підвищення ефективності людського капіталу в напрямку підвищення його креативності та інноваційності;
- ✦ створення відповідного законодавства, що регулює відносини у сфері інноваційної економіки;
- ✦ створення форсайт-центрів, форсайт-проектів, спеціалізованих дорожніх карт, які знизять ризики впровадження нових продуктів;
- ✦ створення центрів комерціалізації технологій і розробок;
- ✦ створення спеціалізованих освітніх центрів, технологічних інститутів, що дозволяють готувати не тільки вчених та інженерів, але й підприємців, стратегів-інноваторів.

ВИСНОВКИ

В умовах становлення інформаційно-інтелектуальної по своїй сутності, постіндустріальної економіки та безпрецедентного загострення міжнародної конкуренції за ринки збуту тільки науково-технічна та інноваційна активність зможуть гарантувати країні вже не просто місце в ряду розвинених держав з високим технологічним потенціалом, а її шанси на елементарне виживання. Сьогодні стійкість економічного зростання передусім залежить виключно від досягнень науково-технічного прогресу та високоінтелектуалізованих факторів виробництва. Усе це дійсно робить безперспективно сировинну орієнтацію економічного зростання і настійно диктує необхідність розвитку саме науково-інноваційної сфери.

Таким чином, виходячи з принципової нездатності ліберально-ринкового механізму вирішити проблеми соціально-економічної диференціації в глобальному і регіональному масштабах, а також враховуючи пріоритетність розвитку науково-технічної сфери, яка надійно потрапляє в зону вад ринку, можна зробити висновок про життєво важливу необхідність формування і реалізації державної науково-технічної та інноваційно-промислової політики. Реалізація поступальних дій тріади «освіта – наука – технологія» є цілковито необхідною для нашої держави задля її світлого майбутнього, для ефективного розвитку економічної системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Байнев В. Ф. Переход к инновационной экономике в условиях межгосударственной интеграции: тенденции, проблемы, белорусский опыт : монография / В. Ф. Байнев, В. В. Саевич / Под общ. ред. проф. В. Ф. Байнева. – Мн. : Право и экономика, 2007. – 180 с.
2. Блауг М. Стиглиц Джозеф Э. // 100 великих экономистов после Кейнса = *Great Economists since Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past.* – СПб. : Экономикс, 2009. – С. 286–288.
3. Завгородня О. О. Інноваційна динаміка національної економіки / О. О. Завгородня. – Дніпропетровськ : Пороги, 2014. – 407 с.
4. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки : наук. доп. / [Геєць В. М. та ін.]; за ред. В. М. Гейця, Л. В. Шинкарук. – К. : НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2014. – 91 с.

5. Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації : матеріали ювіл. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю Буков. держ. фінанс.-екон. ун-ту, 15 жовт. 2014 р. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 451 с.

6. Мочерний С. В. Основи економічної теорії : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. В. Мочерний, О. А. Устенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Академія, 2009. – 502 с.

7. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. Шумпетер / Пер. з англ. В. Старк. – К. : Києво-Могилянська академія, 2011. – 242 с.

8. Global Economic Prospects, 2015 / International Bank for Reconstruction and Development [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldbank.org/content//Global-Economic-Prospects-June-2015-Global-economy-in-transition.pdf>

Науковий керівник – Савчук В. С., член-кореспондент НАН України, академік Економічної академії України та АН «Вищої школи України», Заслужений діяч науки і техніки України, доктор економічних наук, професор кафедри політичної економії Київського національного економічного університету ім. Вади́ма Гетьмана

REFERENCES

Baynev, V. F., and Saevich, V. V. *Perekhod k innovatsionnoy ekonomike v usloviyakh mezghosudarstvennoy integratsii: tendentsii, problemy, belorusskiy opyt* [The transition to an innovative economy in the conditions of interstate integration: trends, challenges, the Belarusian experience]. Mn. : Pravo i ekonomika, 2007.

Blaug, M. *Stiglits Joseph E. 100 velikikh ekonomistov posle Keynasa* [100 great economists after Keynes]. St. Petersburg: Ekonomikus, 2009.

"Global Economic Prospects, 2015". International Bank for Reconstruction and Development. <http://www.worldbank.org/content//Global-Economic-Prospects-June-2015-Global-economy-in-transition.pdf>

Intehratsiini mozhlivosti Ukrainy: perspektyvy ta naslidky [Integration opportunities Ukraine: prospects and implications]. Kyiv: NAN Ukraine; DU «Ін-т економіки та прогнозування NAN Ukraine», 2014.

"Innovatsiini vymiry rozvytku ekonomiky v umovakh hlobalizatsii" [Innovative dimensions of economic development under globalization]. *Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 70-richchiu Bukov. derzh. finans.-ekon. un-tu.* Chernivtsi: Tekhnodruk, 2014.

Mochernyi, S. V., and Ustenko, O. A. *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Foundations of economic theory]. Kyiv: Akademiia, 2009.

Shumpeter, I. *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhenia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [The theory of economic development, research income, capital, credit, interest and the economic cycle]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia, 2011.

Zavhorodnia, O. O. *Innovatsiina dynamika natsionalnoi ekonomiky* [Innovative dynamic national economy]. Dnipropetrovsk: Porohy, 2014.

ПОДХОДЫ К СУЩНОСТИ И КЛАССИФИКАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

© 2016 КИРИЧЕНКО С. А.

УДК 338.49:334

Кириченко С. А. Подходы к сущности и классификации социальной инфраструктуры

Целью статьи является изучение и анализ подходов к сущности и классификации объектов социальной инфраструктуры как определенной совокупности подсистем и элементов. Для решения поставленной цели сформулированы следующие задачи: анализ существующих методик определения классификации объектов социальной инфраструктуры; классификация отраслей социальной инфраструктуры с использованием функционально-специализированного подхода; формулирование авторского определения сущности социальной инфраструктуры. Определено, что на сегодняшний день чаще всего классификация социальной инфраструктуры осуществляется в зависимости от её функциональных задач, хотя также используются и другие подходы к классификации. Сформулировано авторское определение сущности социальной инфраструктуры, а именно: социальная инфраструктура – это совокупность отраслей народного хозяйства (коммунально-бытового обслуживания, управления, охраны общественного порядка и экологии, социально-экономического обслуживания), целью которых является воздействие на воспроизводственный потенциал и обеспечение общих условий деятельности человека в сфере труда, быта, семьи, общественно-политического, духовного, интеллектуального развития и жизнедеятельности.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, сущность, классификация, функционально-специализированный подход.

Рис.: 1. Библ.: 19.

Кириченко Сергей Александрович – соискатель, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: s_kirichenko2015@ukr.net

УДК 338.49:334

UDC 338.49:334

Кириченко С. О. Підходи до сутності та класифікації соціальної інфраструктури

Метою статті є вивчення та аналіз підходів до сутності та класифікації об'єктів соціальної інфраструктури як певної сукупності підсистем і елементів. Для вирішення поставленої мети сформульовано такі завдання: аналіз існуючих методик визначення класифікації об'єктів соціальної інфраструктури; класифікація галузей соціальної інфраструктури з використанням функціонально-спеціалізованого підходу; формулювання авторського визначення сутності соціальної інфраструктури. Визначено, що на сьогоднішній день найчастіше класифікація соціальної інфраструктури здійснюється залежно від її функціональних завдань, хоча також використовуються й інші підходи до класифікації. Сформульовано авторське визначення сутності соціальної інфраструктури, а саме: соціальна інфраструктура – це сукупність галузей народного господарства (комунально-побутового обслуговування, управління, охорони громадського порядку та екології, соціально-економічного обслуговування), метою яких є вплив на відтворювальний потенціал і забезпечення загальних умов діяльності людини у сфері праці, побуту, сім'ї, суспільно-політичного, духовного, інтелектуального розвитку та життєдіяльності.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, сутність, класифікація, функціонально-спеціалізований підхід.

Рис.: 1. Бібл.: 19.

Кириченко Сергій Олександрович – здобувач, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: s_kirichenko2015@ukr.net

Kyrychenko S. O. Approaches to Substance of Social Infrastructure and to Its Classification

The article is concerned with studying and analyzing approaches to both substance and classification of social infrastructure objects as a specific constellation of subsystems and components. To address the purpose set, the following tasks have been formulated: analysis of existing methods for determining the classification of social infrastructure; classification of the branches of social infrastructure using functional-dedicated approach; formulation of author's own definition of substance of social infrastructure. It has been determined that to date most often a social infrastructure classification is carried out depending on its functional tasks, although there are other approaches to classification. The author's definition of substance of social infrastructure has been formulated as follows: social infrastructure is a body of economy branches (public utilities, management, public safety and environment, socio-economic services), the purpose of which is to impact on reproductive potential and overall conditions of human activity in the spheres of work, everyday living, family, social-political, spiritual and intellectual development as well as life activity.

Keywords: social infrastructure, substance, classification, functional-dedicated approach.

Fig.: 1. Bibl.: 19.

Kyrychenko Sergiy O. – Applicant, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: s_kirichenko2015@ukr.net

На современном этапе развития социальной инфраструктуры Украины остро стоит проблема исследования её структуры, поиска путей усовершенствования взаимосвязей отдельных компонент для всеобъемлющего решения народнохозяйственных задач экономики страны.

На наш взгляд, для решения возникших проблем недостаточно осуществления анализа дефиниций экономической категории «социальная инфраструктура», необходимо также исследовать классификацию социальной инфраструктуры.

Проблемы социальной инфраструктуры нашли свое отображение в научных трудах таких известных

западных ученых, как: М. Джастмен [16], Дж. Стиглиц [15], А. Кленкнехт [17], К. Конрад [14], Х. Требинг [19], И. Штайн [18]. Среди отечественных и российских ученых, область научных интересов которых распространялась на исследование сущности и классификации социальной инфраструктуры, необходимо отметить А. Н. Альмова [1], Н. В. Денисову [3], И. П. Кинаш [4], И. Ф. Коломиец [5], Н. Н. Некрасова [6], Е. С. Палийчук [7], М. С. Платона [8], Н. М. Тимошенко [11], А. С. Ярошенко [13] и др.

Данная область научного исследования достаточно полно представлена в разработках зарубежных и отечественных ученых, но некоторые аспекты взаимосвязей элементов социальной инфраструктуры, иерархии

её структуры остаются недостаточно исследованными и вызывают научный интерес.

Целью статьи являются изучение и анализ подходов к сущности и классификации объектов социальной инфраструктуры как определенной совокупности подсистем и элементов. Для решения поставленной цели сформулированы следующие задачи: анализ существующих методик определения классификации объектов социальной инфраструктуры; классификация отраслей социальной инфраструктуры с использованием функционально-специализированного подхода; формулирование авторского определения сущности социальной инфраструктуры.

В работах авторов, которые стояли у истоков формирования научных взглядов на функционирование социальной инфраструктуры, была определена следующая классификация её объектов. Так, например, М. С. Платон классифицировал социальную инфраструктуру как «подготовку и переподготовку кадров, розничную торговлю и общественное питание, здравоохранение, жилищно-коммунальное хозяйство, обеспечение и содержание детей, а также обеспечение отдыха и повышения культуры трудящихся» [8]. Н. Н. Некрасов относил к классификации социальной инфраструктуры «жилой фонд, учреждения образования, здравоохранения, социального обеспечения, науки и искусства, сооружения спортивно-оздоровительного характера, пассажирский транспорт» [6]. Конкретный перечень объектов социальной инфраструктуры предложил А. Н. Алимов, относя к ним как объекты торговли и общественного питания, так и объекты бытового назначения на производстве, а также объекты межличностного общения [1, с. 227]. Е. С. Палийчук в составе социальной инфраструктуры выделяет пять отраслей: образование, культуру, жилой фонд, связь и здравоохранение [7].

При составлении классификации социальной инфраструктуры некоторые ученые [4, с. 172; 5, с. 6] исходят из того, что отождествляют её со сферой услуг. Например, И. Ф. Коломиец в составе социальной инфраструктуры выделяет распределительную, производственную, потребительскую и общественную инфраструктуру, сводя её к предоставлению услуг [5, с. 6]. И. П. Кинаш, используя при классификации функциональный подход, разделяет социальную инфраструктуру на шесть составляющих: социально-бытовую, социально-оздоровительную, образовательную-духовную, общественно-политическую, коммуникационную, социально-экономическую и отмечает, что ««сфера услуг» и «социальная инфраструктура» – это тождественные понятия» [4, с. 172]. А. С. Ярошенко считает, что «социальная инфраструктура обеспечивает нормальное функционирование экономики за счет предоставления соответствующих услуг», относя к услугам социальной инфраструктуры «образование, медицинское обслуживание, транспорт, связь, отдых и культуру, жилищно-коммунальные услуги. Эти услуги повышают качество трудового потенциала и его мотивацию к эффективному труду» [13, с. 390]. Н. Н. Тимошенко, классифицируя социальную

инфраструктуру, выделяет два подхода классификации: по территориальной и отраслевой принадлежности [11]. На наш взгляд, социальная инфраструктура является намного более широким понятием, чем сфера услуг.

Другие ученые используют функциональный подход при классификации социальной инфраструктуры. Так, П. В. Прокопишак разделяет социальную инфраструктуру на: социально-бытовую, социально-оздоровительную, социально-духовную, социально-экономическую [10, с. 13]. И. В. Прокопа выделяет бытовую и социально-экономическую инфраструктуру, относя к последней области, участвующие в формировании и развитии рабочей силы [9, с. 10]. Д. М. Токарчук разделяет социальную инфраструктуру на две составляющие: социально-бытовую (бытовое обслуживание населения, жилищно-коммунальное хозяйство, торговля, общественное питание, пассажирский транспорт, связь) и социально-культурную (здравоохранение, образование, культура и искусство, рекреационное хозяйство, физическая культура и спорт) [12, с. 52]. И. Ф. Гнибиденко классифицирует социальную инфраструктуру в зависимости от назначения составляющих её отраслей на: социально-культурные (или социально-экономические) и социально-бытовые (или материально-бытовые) [2, с. 23]. Н. В. Денисова группирует составляющие социальной инфраструктуры по видам деятельности, разделяя их на: предоставление потребительских услуг (бытовых и финансовых), сохранение и восстановление здоровья населения (сохранение и восстановление здоровья населения, деятельность в сфере отдыха и развлечений), интеллектуальную деятельность (образование, наука, деятельность в сфере информатизации), деятельность общественных объединений, деятельность природоохранных организаций [3].

Итак, на сегодняшний день чаще всего классификация социальной инфраструктуры осуществляется в зависимости от её функциональных задач, хотя также используются и другие подходы к классификации по: распространению отдельных составляющих инфраструктуры на определенной территории, уровню развития, факторам производства, составу капитала, видам отраслей, форме собственности, инновационным направлениям и т. п. На наш взгляд, в зависимости от функциональных задач и влияния на воспроизводственный потенциал региона, социальная инфраструктура делится на:

- 1) *инфраструктуру коммунально-бытового обслуживания* – для создания условий жизнедеятельности населения (общественное питание, торговля, жилищно-коммунальное хозяйство и жилищное строительство, бытовое обслуживание, транспорт, связь);
- 2) *инфраструктуру управления, охраны общественного порядка и экологии* – для обеспечения условий безопасности жизнедеятельности; включает в себя обслуживающую функцию (охрана окружающей среды, государственное, региональное и муниципальное управление, охрана общественного порядка, правовые услуги);
- 3) *социально-экономическое обслуживание* – для воспроизводства рабочей силы и всестороннего разви-

тия личности, способствует формированию общественного мнения и мировоззрения, которое может быть распределено, в свою очередь, на:

а) восстановление и поддержание физического здоровья (здравоохранение, физическая культура и спорт, социальное обеспечение, туризм, рекреация, отдых и досуг);

б) интеллектуально-культурную деятельность (образование, культура, искусство, издательская деятельность и книготорговля);

в) кредитование и страхование населения (учреждения, аккумулирующие временно свободные денежные ресурсы – банки, страховые и гарантийные компании, кредитные, инвестиционные фонды);

г) общественно-политическую деятельность (наука, деятельность в области массовой информации, общественных организаций, обществ, ассоциаций, объединений).

Классификация отраслей социальной инфраструктуры с использованием функционально-специализированного подхода представлена на рис. 1.

На наш взгляд, классификация социальной инфраструктуры с использованием функционально-специализированного подхода по отраслям дает большее представление о целостности и сущности этого понятия, хотя при этом и меньше происходит детализация, чем при классификации по объектам и элементам,

которые входят в эти отрасли. Необходимо отметить, что ученые относят в состав социальной инфраструктуры 16 интегрированных отраслей, состоящих из более чем 50 подотраслей [2, с. 25].

Так, например, к составляющим социальной инфраструктуры – инфраструктуры коммунально-бытового обслуживания можно отнести:

- ✦ к сфере общественного питания – предприятия, которые заготавливают и производят полуфабрикаты, кулинарные изделия; предприятия производственного типа; обслуживание потребителей и реализация продукции; рестораны, кафе, бары, кафетерии, столовые, буфеты и т. п.;
- ✦ к сфере жилищно-коммунального хозяйства – жилищное хозяйство может быть представлено как жилым, так и нежилым фондом, который предназначен для выполнения общественных, социальных функций; предприятия и организации, осуществляющие эксплуатацию и обслуживание как жилого так и нежилого фонда; жилищное строительство; ресурсообеспечение – линии электропередач, газо-, тепло-, водоснабжения и водоотведения; канализация; утилизация мусора; предприятия по благоустройству городов – зеленое хозяйство; предприятия, ответственные за парковку автомобилей; уличное освещение; санитарно-технические предприятия и т. п.;

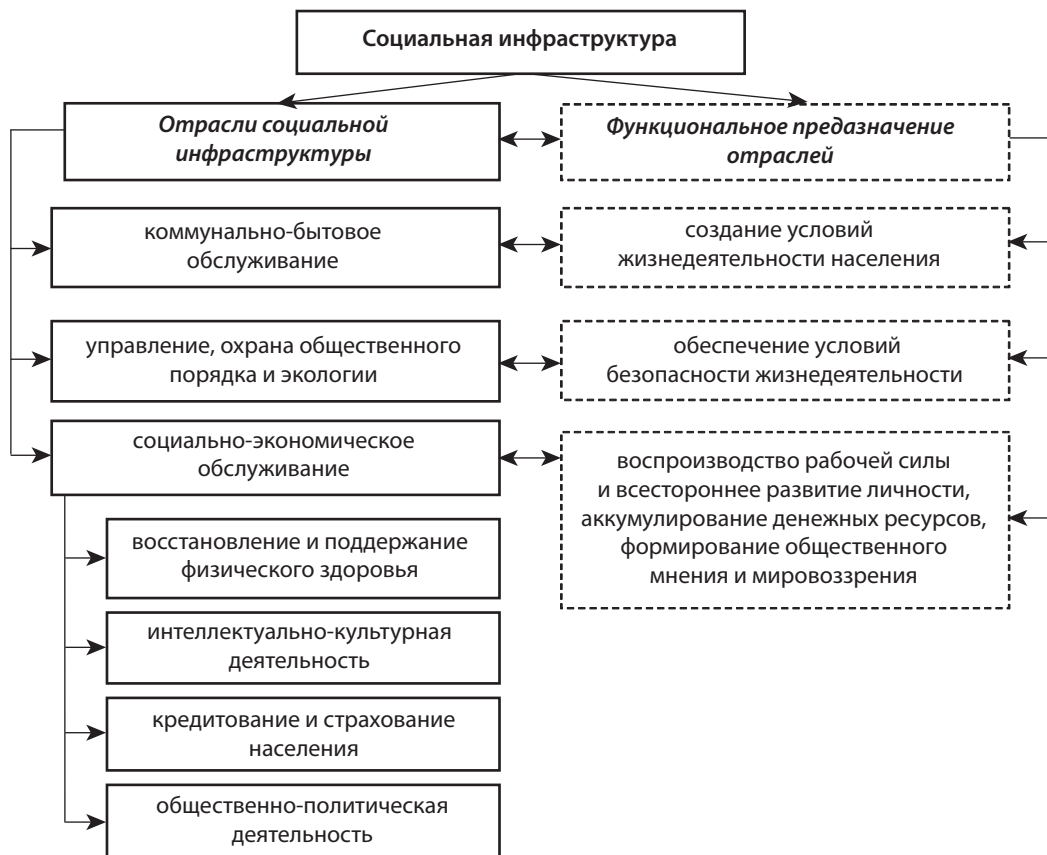

Рис. 1. Классификация отраслей социальной инфраструктуры с использованием функционально-специализированного подхода

Источник: обосновано и предложено автором.

- ✦ *к сфери бытового обслуживания* – предприятия специальных и обрядовых услуг: фотоуслуг, ритуальных услуг, ремонта и технического обслуживания бытовой техники, дома быта, химчистки, ателье, парикмахерские, бани и т. п.;
- ✦ *к сфери транспорта* – транспортные системы, коммуникации и развязки, каналы, порты, вокзалы, автостоянки, различные виды городского, междугороднего транспорта, ремонтные, сервисные предприятия и службы;
- ✦ *к торговле* – предприятия закупки продукции у производителей, хранения и сортировки продукции, розничной торговли: киоски, магазины, супер- и гипермаркеты и т. п.;
- ✦ *к отрасли связи* – средства массовой информации, телевидение, радио, телефон, почтовая связь, сети, каналы передачи данных и управления информационными потоками; современные средства связи и т. п.

Необходимо отметить, что все выделенные составляющие социальной инфраструктуры на основе функционально-специализированной классификации имеют свои специфические особенности и закономерности развития и функционирования, но при этом детализируют такую специфическую категорию, как «социальная инфраструктура».

Основными элементами социальной инфраструктуры региона выступают капитальные ресурсы (здания, сооружения, оборудование), нефинансовые ресурсы (информационное обеспечение, кадровое обслуживание) и организационно-управленческие ресурсы (руководство, планирование, организация, функционирование, контроль).

Следовательно, такой функционально-специализированный подход, на наш взгляд, является оптимальным по отношению к классификации социальной инфраструктуры с учетом направленности её материально-вещественных элементов на обеспечение общих условий деятельности человека в сфере труда, быта, семьи, общественно-политического, духовного, интеллектуального развития и жизнедеятельности.

Уточненная классификация социальной инфраструктуры дает возможность сформулировать авторское определение сущности социальной инфраструктуры, а именно: *социальная инфраструктура* – это совокупность отраслей народного хозяйства: коммунально-бытового обслуживания, управления, охраны общественного порядка и экологии, социально-экономического обслуживания (восстановление и поддержание физического здоровья, интеллектуально-культурного, общественно-политического развития и аккумуляция денежных ресурсов), целью которых является воздействие на воспроизводственный потенциал и обеспечение общих условий деятельности человека в сфере труда, быта, семьи, общественно-политического, духовного, интеллектуального развития и жизнедеятельности.

Такое толкование сущности социальной инфраструктуры позволяет рассматривать её как относительно самостоятельный объект (элемент) материально-

вещественной основы общественного и регионального развития, которому присущи специфические особенности. Также необходимо отметить, что одни и те же объекты социальной инфраструктуры одновременно могут выступать и объектами отраслей производственной инфраструктуры, например, инженерные коммуникации (электро-, газо-, водоснабжение, канализация), система связи, железнодорожные и шоссейные дороги и т. п.

ВЫВОДЫ

Систематизируя изложенное, можно отметить, что основой рассмотрения социальной инфраструктуры как экономической категории и отдельной подсистемы хозяйственного комплекса стало её функциональное назначение и сложная внутренняя структура, которая может быть представлена как определенная система, обладающая как общими, так и специфическими признаками. Как и любая другая система, социальная инфраструктура характеризуется целостностью и сложностью соответствующего объекта и может быть представлена по своей структуре как определенная совокупность подсистем и элементов, взаимодействие которых дает больший результат, чем каждая из них в отдельности.

Следует отметить, что независимо от того, какой подход использовать к определению экономической категории «социальная инфраструктура», её необходимо рассматривать как самостоятельный комплекс отраслей народного хозяйства и совокупность определенных объектов, главной целью которых является удовлетворение потребностей населения и эффективное воспроизводство человеческого потенциала для перехода его в капитал. Именно человеческий капитал, особенно с учётом современных условий экономической дестабилизации, является исключительно важным фактором производства, в том числе инновационного, акцентируя на необходимости удовлетворения потребностей потребителей в материально-техническом, бытовом, образовательном, медицинском, транспортном, информационном обслуживании. В свою очередь, развитие социальной инфраструктуры напрямую связано с экономическим развитием регионов и государства. Итак, *социальная инфраструктура* – это отдельная самостоятельная система, которая состоит из определенных подсистем (отраслей), взаимодействующих между собой и объединенных единственной общей целью – обеспечением жизнедеятельности населения и формированием условий для социально-экономического развития. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Альмов А. Н.** Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики / А. Н. Альмов, А. И. Кочерга, В. А. Богаенко. – К.: Наукова думка, 1982. – 335 с.
2. **Гнибіденко І. Ф.** Сільська соціальна інфраструктура: аспекти розвитку та зайнятості населення / І. Ф. Гнибіденко. – К.: РВПС України НАН України, 2003. – 54 с.
3. **Денісова Н. В.** Побудова структурної схеми елементів регіональної соціальної інфраструктури [Електронний ресурс] / Н. В. Денісова. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=533>

4. Кінаш І. П. Склад і структура соціальної інфраструктури / І. П. Кінаш // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3 (46), Ч. 2. – С. 171–176.

5. Коломієць І. Ф. Соціальна інфраструктура регіону в умовах розвитку ринкових відносин : дис. ... канд. ек. наук: 08.00.04 / І. Ф. Коломієць. – Львів, 1993. – 128 с.

6. Некрасов Н. Н. Региональная экономика. Теория, проблемы, методы / Н. Н. Некрасов. – М. : Издательство «Экономика», 1978. – 344 с.

7. Палійчук Є. С. Стан соціальної сфери та її роль у житті населення Закарпатської області [Електронний ресурс] / Є. С. Палійчук // Internetovú časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. – Режим доступу : <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2013/2/6035/>

8. Платон М. С. Социальная инфраструктура села / М. С. Платон. – М. : Агропромиздат. – 1986. – 150 с.

9. Прокопа І. В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку / І. В. Прокопа. – К. : Ін-т економіки НАН України, 1996. – 172 с.

10. Прокопишак К. В. Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин / К. В. Прокопишак. – Львів : Українські технології, 2002. – 262 с.

11. Тимошенко М. М. Теоретичні засади розвитку соціальної інфраструктури сільських територій [Електронний ресурс] / М. М. Тимошенко // Ефективна економіка. – 2014. – № 11. Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3501>

12. Токарчук Д. М. Методичні основи оцінювання соціальної інфраструктури сільських поселень / Д. М. Токарчук // Сб. тезисов междунар. науч.-практ. конф. «Европейская наука XXI века» (Перемышль, 27 квіт. – 05 трав. 2010 р.) / Sp. z o.o. «Nauka i studia». – Польша, Перемышль, 2010. – Т. 8. – С. 52–57.

13. Ярошенко А. С. Проблеми розвитку соціальної сфери регіону / А. С. Ярошенко // Зб. наук. пр. Української академії банківської справи НБУ. – 2014. – С. 387–394.

14. Conrad, K. The Economic Benefits of Public Infrastructure / K. Conrad, H. Seitz // Applied economics. – Fabr. 1994. – Vol. 26, No. 4. – P. 303–311.

15. Stiglitz, J. E. Globalization and Its Discontents / Josef E. Stiglitz. – N.Y. : W.W. Norton & Company, 2002. – 304 p.

16. Justman, M. Infrastructure, Growth and the Two Dimensions of Industrial Policy / M. Justman // Review of economic studies. – Jan. 1995. – Vol. 62, No. 1. – P. 131–157.

17. Kleinknecht, A. Innovation Patterns in Crisis and Prosperity: Schumpeter's Long Cycle Reconsidered / Alfred Kleinknecht. – Palgrave Macmillan, 1990. – 240 p.

18. Stein, I. Public Infrastructure Planning and Management / Ed. by I. Stein. – Newbury park, 1988. – 244 p.

19. Trebing, H. The Networks as Infrastructure – the Reestablishment of Market Power / H. Trebing // Journal of Economic Issues. – June 1994. – Vol. 28, No. 2. – P. 379–389.

Научный руководитель – Тульчинская С. А., доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики и предпринимательства Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт»

REFERENCES

Alymov, A. N., Kocherga, A. I., and Bogayenko, V. A. *Sotsialnaya infrastruktura: voprosy teorii i praktiki* [Social Infrastructure: theory and practice questions]. Kyiv: Naukova dumka, 1982.

Conrad, K., and Seitz, H. "The Economic Benefits of Public Infrastructure". *Applied economics*, vol. 26, no. 4 (1994): 303-311.

Denisova, N. V. "Pobudova strukturnoi skhemy elementiv regionalnoi sotsialnoi infrastruktury" [Building block diagram of the elements of regional social infrastructure]. <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=533>

Hnybidenko, I. F. *Silska sotsialna infrastruktura: aspekty rozvytku ta zainiatosti naseleennia* [Rural social infrastructure: aspects of development and employment]. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2003.

Justman, M. "Infrastructure, Growth and the Two Dimensions of Industrial Policy". *Review of economic studies*, vol. 62, no. 1 (1995): 131-157.

Kinash, I. P. "Sklad i struktura sotsialnoi infrastruktury" [Composition and structure of social infrastructure]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 2, no. 3 (46) (2012): 171-176.

Kolomiiets, I. F. "Sotsialna infrastruktura rehionu v umovakh rozvytku rynkovykh vidnosyn" [Social infrastructure of the region in the development of market relations]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 1993.

Kleinknecht, A. *Innovation Patterns in Crisis and Prosperity: Schumpeter's Long Cycle Reconsidered*: Palgrave Macmillan, 1990.

Neckrasov, N. N. *Regionalnaya ekonomika. Teoriya, problemy, metody* [Regional economy. Theory, problems, methods]. Moscow: Ekonomika, 1978.

Prokopyshak, K. V. *Rehulivannia rozvytku sotsialnoi sfery sela v umovakh stanovlennia rynkovykh vidnosyn* [Regulation of social village in the conditions of market relations]. Lviv: Ukrainski tekhnolohii, 2002.

Prokopa, I. V. *Sotsialna infrastruktura sela: formuvannia novoho mekhanizmu rozvytku* [Social infrastructure: the formation of a new mechanism]. Kyiv: In-t ekonomiky NAN Ukrainy, 1996.

Paliichuk, Ye. S. "Stan sotsialnoi sfery ta yii rol u zhytti naseleennia Zakarpatskoi oblasti" [State social services and its role in the life of the population of Transcarpathian region]. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2013/2/6035/>

Platon, M. S. *Sotsialnaya infrastruktura sela* [The social infrastructure of the village]. Moscow: Agropromizdat, 1986.

Stiglitz, J. E. *Globalization and Its Discontents*. New York : W. W. Norton & Company, 2002.

Stein, I. *Public Infrastructure Planning and Management*: Newbury park, 1988.

Tokarchuk, D. M. "Metodychni osnovy otsiniuvannia sotsialnoi infrastruktury silskykh poselen" [Methodological basis of the evaluation of the social infrastructure of rural settlements]. *Evropeiskya nauka XXI veka*. Peremyshl: Nauka i studia, 2010. 52-57.

Tymoshenko, M. M. "Teoretychni zasady rozvytku sotsialnoi infrastruktury silskykh terytorii" [Theoretical principles of social infrastructure in rural areas]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3501>

Trebing, H. "The Networks as Infrastructure – the Reestablishment of Market Power". *Journal of Economic Issues*, vol. 28, no. 2 (1994): 379-389.

Yaroshenko, A. S. "Problemy rozvytku sotsialnoi sfery rehionu" [The problems of social development in the region]. *Zbirnyk naukovykh prats UABS NBU* (2014): 387-394.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА КОНКУРЕНЦІЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ М'ЯСА

© 2016 БОЧАРОВА Ю. Г.

УДК 339.166.82: 339.13.017

Бочарова Ю. Г. Концентрація та конкуренція на світовому ринку м'яса

Метою статті є аналіз стану, особливостей розвитку, концентрації та конкуренції на світовому ринку м'яса. Обґрунтовано значення та роль м'яса у забезпеченні продовольчої безпеки. Проведено аналіз динаміки та структури (географічної та товарної) обсягів виробництва, споживання, експорту та імпорту м'яса. Визначено основних виробників, споживачів, експортерів та імпортерів м'яса в умовах глобалізації. Охарактеризовано країнові особливості, моделі споживання та імпорту м'яса. На основі розрахунку п'яти показників концентрації (коефіцієнт концентрації, індекс Херфіндала – Хіршмана, коефіцієнт відносної концентрації, дисперсія логарифмів ринкових часток, індекс максимальної частки) визначено особливості конкуренції на світовому ринку виробників та споживачів м'яса.

Ключові слова: світовий ринок, м'ясо, виробництво, експорт, імпорт, концентрація, конкуренція.

Табл.: 7. **Бібл.:** 10.

Бочарова Юлія Геннадіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та туризму, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Островського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)
E-mail: y.bocharova@ukr.net

УДК 339.166.82: 339.13.017

Бочарова Ю. Г. Концентрация и конкуренция на мировом рынке мяса
 Целью статьи является анализ состояния, особенностей развития, концентрации и конкуренции на мировом рынке мяса. Обосновано значение и роль мяса в обеспечении продовольственной безопасности. Проведен анализ динамики и структуры (географической и товарной) объемов производства, потребления, экспорта и импорта мяса. Определены основные производители, потребители, экспортеры и импортеры мяса в условиях глобализации. Охарактеризованы страновые особенности, модели потребления и импорта мяса. На основе расчета пяти показателей концентрации (коэффициент концентрации, индекс Херфиндала – Хиршмана, коэффициент относительной концентрации, дисперсия логарифмов рыночных долей, индекс максимальной доли) определены особенности конкуренции на мировом рынке производителей и потребителей мяса.

Ключевые слова: мировой рынок, мясо, производство, экспорт, импорт, концентрация, конкуренция.

Табл.: 7. **Библ.:** 10.

Бочарова Юлия Геннадьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международной экономики и туризма, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Островского, 16, Кривой Рог, Днепропетровская область, 50005, Украина)
E-mail: y.bocharova@ukr.net

UDC 339.166.82: 339.13.017

Bocharova Yu. G. Concentration and Competition in the Global Meat Market
 The article is aimed at analyzing the condition, development specifics, concentration and competition in the global meat market. Both significance and role of meat in providing the food security has been substantiated. An analysis of the dynamics and structure (both geographical and commodity) of production volumes, consumption, exports and imports of meat has been conducted. The major producers, consumers, exporters and importers of meat in the context of globalization have been identified. The country-based features, patterns of consumption and imports of meat have been characterized. On the basis of calculated five indicators of concentration (coefficient of concentration, the Herfindahl-Hirschman index, coefficient of relative concentration, dispersion of logarithms of market shares, index of the maximum share) the features of competition in the global market of producers and consumers of meat have been determined.

Keywords: world market, meat, production, export, import, concentration, competition.

Tabl.: 7. **Bibl.:** 10.

Bocharova Yuliia G. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economics and Tourism, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)
E-mail: y.bocharova@ukr.net

Як свідчать результати дослідження Аніти Регмі, «...Глобальні моделі споживання продовольства змінилися з плином часу...у розвинених країнах... споживачі витрачають більшу частку свого бюджету на м'ясо, в той час як зернові є домінуючим компонентом у бюджеті для споживачів у більш бідних країнах...» [1]. У цілому, як стверджує Аніти Регмі, чим багатше населення, тим більше м'яса та свіжих продуктів споживає її населення. Аналогічні висновки зроблено за результатами дослідження експортерами ООН [2, 3]. Ураховуючи підвищення рівня життя, доходів населення багатьох країн світу, сьогодні існує нагальна проблема дослідження глобальних моделей споживання продовольства, визначення стану та особливостей розвитку світового ринку м'яса.

Дослідженню стану та особливостей розвитку світового ринку продовольства, м'яса та м'ясних продуктів присвячено роботи значного числа як українських, так і зарубіжних вчених [1–10]. Однак, незважаючи на значний внесок зазначених вище дослідників у вирішення

проблем теорії та практики функціонування продовольчих ринків, сьогодні окремі аспекти їх розвитку потребують подальшого дослідження.

Метою даної статті є аналіз стану, особливостей розвитку, концентрації та конкуренції на світовому ринку м'яса.

Обсяг виробництва м'яса у світі у 2013–2015 рр. збільшився на 7,5 млн т і становив 318,8 млн т у 2015 р. У цілому ж у світі щороку виробляється більше 300 млрд тонн м'яса. У структурі виробництва м'яса найбільша частка припадає на свинину (у середньому 37,1% виробництва м'яса у світі) та м'ясо птиці (у середньому 35% виробництва м'яса у світі). Для порівняння, на частку яловичини припадає в середньому 21,6% виробництва м'яса у світі, на частку баранини – 4,4%.

Значний попит на м'ясо у світі визначив розвиток міжнародної торгівлі м'ясом. Так, як свідчать результати проведеного аналізу, на торгівлю м'ясом припадає 30 млн т щороку. При цьому слід зазначити, що про-

тягом 2013–2015 рр. фіксувалося нарощення обсягів торгівлі м'ясом на 0,8 млн т – до 30,5 млн т у 2015 р. У структурі світової торгівлі м'ясом у 2013–2015 рр. суттєвих змін не відбулося. Як і у 2013 р., у 2015 р. найбільша частка міжнародної торгівлі м'ясом припадала на м'ясо птиці – у середньому 41,5% світової торгівлі м'ясом, яловичину – у середньому 31,1% світової торгівлі м'ясом. Для порівняння, на частку свинини припадає в середньому 23% світової торгівлі м'ясом, на частку баранини – 3,3% (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості розвитку світового ринку м'яса [9]

Показник	Рік		
	2013	2014	2015
Світовий баланс, млн т			
Виробництво	311,3	315,3	318,8
Яловичина	68,0	68,1	68,3
М'ясо птиці	108,6	110,5	112,1
Свинина	115,0	117,3	118,8
Баранина	13,9	13,9	14,0
Торгівля	29,7	30,6	30,5
Яловичина	8,9	9,6	9,7
М'ясо птиці	12,4	12,7	12,6
Свинина	7,1	7,0	7,0
Баранина	1,0	1,0	1,0
Індикатори попиту та пропозиції.			
Споживання продовольства на душу населення			
У світі, кг на рік	43,4	43,3	43,4
Розвинені, кг на рік	9,5	9,7	9,6
Індекс цін ФАО (2000 – 2004 = 100)	184	198	178

Основними виробниками м'яса у світі є країни, що розвиваються, на частку яких припадає в середньому 61,3% виробленого м'яса. Для порівняння, на частку розвинених країн припадає в середньому 38,7%, на частку країн із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства – 7,05%, на частку найменш розвинених країн – 3,2% виробленого у світі м'яса.

У регіональному вимірі основними виробниками м'яса є країни Азії – у середньому 42,6%, країни Європи – у середньому 19%, країни Північної Америки – 14,8%, країни Південної Америки – 13,4% виробленого у світі м'яса. Для порівняння, на частку країн Африки припадає 5,4%, Центральної Америки – 2,8%, Океанії – 2% виробленого у світі м'яса. Країнами – лідерами з виробництва м'яса є: Китай – 27,8%, країни ЄС – 14,6%, США – 13,5%, Бразилія – 8,4% виробленого у світі м'яса (табл. 2).

Незважаючи на те, що основними виробниками м'яса виступають країни, що розвиваються, основними експортерами є розвинені країни. Так, на частку розвинених країн припадає в середньому майже 57% світового експорту м'яса, на частку країн, що розвиваються, – 43%. У регіональному вимірі основними експортерами м'яса є країни Північної Америки – у середньому 29,5%, країни

Південної Америки – 26,6%, країни Європи – 15,9% світового експорту м'яса. Для порівняння, на частку країн Азії припадає 14,7%, країн Африки – 0,8%, Центральної Америки – 1,7%, Океанії – 10,9% світового експорту. Основними країнами – експортерами м'яса є: США – у середньому 23,9%, Бразилія – 21,35%, ЄС – 13,5% світового експорту м'яса (табл. 3).

Як свідчать результати проведеного аналізу, світовий ринок продавців м'яса характеризується помірним рівнем концентрації, однак суттєвими диспропорціями в розмірах суб'єктів ринку – нерівністю розмірів суб'єктів ринку, значною ринковою владою найбільших його суб'єктів, за своїми параметрами наближається до монополії (табл. 4).

Основними імпортерами м'яса є розвинені країни – на їх частку припадає в середньому 65,4% світового імпорту м'яса. Для порівняння, на частку країн, що розвиваються, припадає в середньому 34,6%, найменш розвинених країн – 1,9%, країн із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства – 2,5%, країн Африки на південь від Сахари – 2,2% світового імпорту м'яса. При цьому протягом періоду, що аналізується, фіксується скорочення частки імпорту м'яса розвинених країн, країн, що розвиваються, країн Африки на південь від Сахари, у той час як частка найменш розвинених країн, країн із низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства збільшується (табл. 5).

Регіонами – лідерами з імпорту м'яса виступають: Азія – 53,6%, Європа – 11,9%, Північна Америка – 10,1% світового імпорту м'яса. Для порівняння, на частку Африки припадає в середньому майже 10% світового імпорту м'яса, на частку Центральної Америки – 9,7%, на частку Південної Америки – 3,25%, на частку Океанії – 1,6% світового імпорту м'яса. Країнами – лідерами з імпорту м'яса виступають: Китай – у середньому 15,8%, Японія – 10,8%, США – 7,4% світового імпорту м'яса (табл. 6).

Як свідчать результати проведеного аналізу, світовий ринок покупців м'яса характеризується низьким рівнем концентрації, однак суттєвими диспропорціями в розмірах суб'єктів ринку – нерівністю розмірів суб'єктів ринку, значною ринковою владою найбільших його суб'єктів, за своїми параметрами наближається до олігополії (табл. 7).

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що у 2013–2015 рр.:

- ✦ обсяг виробництва м'яса у світі суттєво збільшився;
- ✦ у товарній структурі виробництва м'яса найбільша частка припадає на свинину та м'ясо птиці;
- ✦ основними виробниками м'яса у світі є країни, що розвиваються, на частку яких припадає в середньому 61,3% виробленого у світі м'яса;
- ✦ у регіональному вимірі основними виробниками м'яса є країни Азії, країни Європи та країни Північної Америки;

Виробництво м'яса, тис. т

Регіон/країна	2014 р.		2015 р.		Абсолютне відхилення	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Азія, у т. ч.:	134616	42,7	135299	42,4	683	-0,3
Китай	88232	28,0	88088	27,6	-144	-0,4
Індія	6316	2,0	6461	2,0	145	0,0
Індонезія	3340	1,1	3401	1,1	61	0,0
Японія	3246	1,0	3236	1,0	-10	0,0
В'єтнам	4365	1,4	4415	1,4	50	0,0
Африка, у т. ч.:	17065	5,4	17270	5,4	205	0,0
Єгипет	2097	0,7	2109	0,7	12	0,0
Південна Африка	2799	0,9	2816	0,9	17	0,0
Центральна Америка, у т. ч.:	8915	2,8	9059	2,8	144	0,0
Мексика	6227	2,0	6330	2,0	103	0,0
Південна Америка, у т. ч.:	42238	13,4	42598	13,4	360	0,0
Аргентина	5116	1,6	5206	1,6	90	0,0
Бразилія	26500	8,4	26560	8,3	60	-0,1
Колумбія	2460	0,8	2496	0,8	36	0,0
Північна Америка, у т. ч.:	46595	14,8	47331	14,8	736	0,1
Канада	4382	1,4	4374	1,4	-8	0,0
США	42212	13,4	42957	13,5	745	0,1
Європа, у т. ч.:	59569	18,9	60788	19,1	1219	0,2
ЄС	45672	14,5	46683	14,6	1011	0,2
Росія	8547	2,7	8755	2,7	208	0,0
Україна	2569	0,8	2555	0,8	-14	0,0
Океанія, у т. ч.:	6322	2,0	6468	2,0	146	0,0
Австралія	4500	1,4	4625	1,5	125	0,0
Світ усього, у т. ч.:	315319	100,0	318814	100,0	3495	0,0
Країни, що розвиваються	193668	61,4	194972	61,2	1304	-0,3
Розвинені країни	121651	38,6	123841	38,8	2190	0,3
Країни з низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства	22204	7,0	22564	7,1	360	0,0
Найменш розвинені країни	10011	3,2	10175	3,2	164	0,0

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [10].

Таблиця 3

Експорт м'яса, тис. т

Регіон/країна	2014 р.		2015 р.		Абсолютне відхилення	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
1	2	3	4	5	6	7
Азія, у т. ч.:	4502	14,7	4441	14,6	-61	-0,1
Китай	730	2,4	632	2,1	-98	-0,3
Індія	1966	6,4	1836	6,0	-130	-0,4
Таїланд	851	2,8	973	3,2	122	0,4
Туреччина	450	1,5	460	1,5	10	0,0
Африка, у т. ч.:	229	0,7	287	0,9	58	0,2
Південна Африка	148	0,5	203	0,7	55	0,2
Центральна Америка, у т. ч.:	508	1,7	530	1,7	22	0,1

1	2	3	4	5	6	7
Мексика	274	0,9	294	1,0	20	0,1
Південна Америка, у т. ч.:	8134	26,5	8114	26,6	-20	0,1
Аргентина	562	1,8	524	1,7	-38	-0,1
Бразилія	6546	21,4	6491	21,3	-55	-0,1
Північна Америка, у т. ч.:	9252	30,2	8769	28,8	-483	-1,4
Канада	1717	5,6	1695	5,6	-22	0,0
США	7535	24,6	7075	23,2	-460	-1,4
Європа, у т. ч.:	4796	15,7	4889	16,0	93	0,4
ЄС	4037	13,2	4173	13,7	136	0,5
Океанія, у т. ч.:	3223	10,5	3438	11,3	215	0,8
Австралія	2251	7,3	2430	8,0	179	0,6
Нова Зеландія	968	3,2	1005	3,3	37	0,1
Світ усього, у т. ч.:	30644	100,0	30470	100,0	-174	0,0
Країни, що розвиваються	13197	43,1	13144	43,1	-53	0,1
Розвинені країни	17447	56,9	17327	56,9	-120	-0,1
Країни з низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства	2138	7,0	2007	6,6	-131	-0,4
Найменш розвинені країни	11	0,0	12	0,0	1	0,0

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [10].

Таблиця 4

Показники концентрації та особливостей конкуренції на світовому ринку продавців м'яса

Рік	Коефіцієнт концентрації, %	Індекс Херфіндала – Хіршмана	Коефіцієнт відносної концентрації (К)	Дисперсія логарифмів ринкових часток	Індекс максимальної частки
2014	59,12413523	1394,059643	0,843303032	9,203744475	0,780475468
2015	58,21791926	1346,333737	0,870346823	9,035478637	0,769427359

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [10].

Таблиця 5

Країнові особливості імпорту м'яса

Країни	2014 р.		2015 р.		Абсолютне відхилення	
	млрд дол.	%	млрд дол.	%	млрд дол.	%
Усього світ	177	100,0	144	100,0	-33	0,00
Розвинені країни	116	65,5	94	65,3	-22	-0,26
Країни, що розвиваються	62	35,0	50	34,7	-12	-0,31
Найменш розвинені країни	3	1,7	3	2,1	0	0,39
Країни з низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства	4	2,3	4	2,8	0	0,52
Африка на південь від Сахари	4	2,3	3	2,1	-1	-0,18

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [10].

- ✦ країнами – лідерами з виробництва м'яса є: Китай, країни ЄС, США, Бразилія;
- ✦ основними експортерами м'яса є розвинені країни;
- ✦ у регіональному вимірі основними експортерами м'яса є країни Північної Америки, країни Південної Америки, країни Європи;
- ✦ основними країнами – експортерами м'яса є: США, Бразилія, ЄС; світовий ринок продавців м'яса наближається за своїми параметрами до монополії, характеризується суттєвими диспропорціями у розмірах суб'єктів ринку – нерівністю розмірів суб'єктів ринку, значною ринковою владою найбільших його суб'єктів;

Імпорт м'яса, тис. т

Реґіон/країна	2014 р.		2015 р.		Абсолютне відхилення	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Азія, у т. ч.:	15859	53,4	15799	53,8	-60	0,4
Китай	4663	15,7	4634	15,8	-29	0,1
Японія	3214	10,8	3156	10,8	-58	-0,1
Корея	1002	3,4	1094	3,7	92	0,4
Філіппіни	440	1,5	466	1,6	26	0,1
Саудівська Аравія	1036	3,5	1058	3,6	22	0,1
Сінгапур	331	1,1	342	1,2	11	0,0
В'єтнам	1784	6,0	1623	5,5	-161	-0,5
Африка, у т. ч.:	2975	10,0	2874	9,8	-101	-0,2
Ангола	693	2,3	461	1,6	-232	-0,8
Єгипет	426	1,4	465	1,6	39	0,1
Південна Африка	459	1,5	504	1,7	45	0,2
Центральна Америка, у т. ч.:	2820	9,5	2918	9,9	98	0,4
Мексика	1848	6,2	1946	6,6	98	0,4
Південна Америка, у т. ч.:	1020	3,4	901	3,1	-119	-0,4
Чилі	362	1,2	305	1,0	-57	-0,2
Північна Америка, у т. ч.:	2775	9,4	3147	10,7	372	1,4
Канада	769	2,6	793	2,7	24	0,1
США	1995	6,7	2343	8,0	348	1,3
Європа, у т. ч.:	3781	12,7	3215	11,0	-566	-1,8
ЄС	1296	4,4	1229	4,2	-67	-0,2
Росія	1885	6,4	1416	4,8	-469	-1,5
Океанія, у т. ч.:	443	1,5	492	1,7	49	0,2
Австралія	222	0,7	262	0,9	40	0,1
Світ усього, у т. ч.:	29673	100,0	29347	100,0	-326	0,0
Країни, що розвиваються	18596	62,7	18399	62,7	-197	0,0
Розвинені країни	11077	37,3	10948	37,3	-129	0,0
Країни з низьким рівнем доходів та дефіцитом продовольства	1862	6,3	1945	6,6	83	0,4
Найменш розвинені країни	1682	5,7	1492	5,1	-190	-0,6

Джерело: розраховано та складено автором на основі даних [10].

Таблиця 7

Показники концентрації та особливостей конкуренції на світовому ринку покупців м'яса, тис. т

Рік	Коефіцієнт концентрації, %	Індекс Херфіндала – Хіршмана	Коефіцієнт відносної концентрації (К)	Дисперсія логарифмів ринкових часток	Індекс максимальної частки
2014	33,26930206	593,209658	–	5,937082205	0,741633585
2015	34,52823117	595,1750331	–	5,810712486	0,744653844

Джерело: розраховано та складено автором на основі даних [10].

- ✦ основними імпортерами м'яса є країни, що розвиваються;
- ✦ світовий ринок покупців м'яса наближається за своїми параметрами до олігополії, характеризується суттєвими диспропорціями в розмірах суб'єктів ринку – нерівністю розмірів суб'єктів ринку, значною ринковою владою найбільших його суб'єктів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Changing Structure of Global Food Consumption and Trade. Anita Regmi, editor. Market and Trade Economics Division, Economic Research Service, U. S. Department of Agriculture, Agriculture and Trade Report. WRS-01-1 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ers.usda.gov/media/293645/wrs011_1_.pdf
2. World Agriculture Towards 2030/2050: the 2012 Revision [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fao.org/docrep/016/ap106e/ap106e.pdf>

3. Global and regional food consumption patterns and trends [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fao.org/docrep/005/ac911e/ac911e05.htm>

4. **Михайлова Л. І.** Сучасний стан і прогнози розвитку світового ринку м'яса [Електронний ресурс] / Л. І. Михайлова, Т. С. Бобирева. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Vsna_ekon_2012_8_35.pdf

5. **Кирилюк Д. О.** Формування та перспективи розвитку світового ринку м'яса птиці [Електронний ресурс] / Д. О. Кирилюк. – Режим доступу : http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_126/20.pdf

6. **Сальман І. Ю.** Роль і місце українських товаровиробників на світовому ринку м'яса і м'ясопродуктів [Електронний ресурс] / І. Ю. Сальман, М. І. Ібатулін. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/10.pdf

7. **Саблук П. Т.** Глобалізація і продовольство : монографія / П.Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К. : ННЦ – ІАЕ, 2014. – 632 с.

8. Meat export competitiveness of European Union countries on global markets [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ojs.tsv.fi/index.php/AFS/article/viewFile/9373/13854>

9. FAO Statistical Pocketbook 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>

10. Food Outlook: biannual report on global food markets, October 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fao.org/3/a-I5003E.pdf>

REFERENCES

"Changing Structure of Global Food Consumption and Trade. Anita Regmi, editor. Market and Trade Economics Division,

Economic Research Service, U. S. Department of Agriculture, Agriculture and Trade Report. WRS-01-1". http://www.ers.usda.gov/media/293645/wrs011_1_pdf

"FAO Statistical Pocketbook 2015". <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>

"Food Outlook: biannual report on global food markets, October 2015". <http://www.fao.org/3/a-I5003E.pdf>

"Global and regional food consumption patterns and trends". <http://www.fao.org/docrep/005/ac911e/ac911e05.htm>

Kyryliuk, D. O. "Formuvannia ta perspektyvy rozvytku svitovoho rynku miasa ptytsi" [Formation and prospects of the global poultry market]. http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_126/20.pdf

"Meat export competitiveness of European Union countries on global markets". <http://ojs.tsv.fi/index.php/AFS/article/viewFile/9373/13854>

Mykhailova, L. I., and Bobyrieva, T. S. "Suchasnyi stan i prohozy rozvytku svitovoho rynku miasa" [The modern state and forecasts of the global meat market]. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Vsna_ekon_2012_8_35.pdf

Salman, I. Yu., and Ibatullin, M. I. "Rol i mistse ukrainskykh tovarovyrobnykiv na svitovomu rynku miasa i miasoproduktiv" [Role of Ukrainian producers in the world market of meat and meat products]. http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/10.pdf

Sabluk, P. T., Bilorus, O. H., and Vlasov, V. I. *Hlobalizatsiia i prodovolstvo* [Globalization and food]. Kyiv: NNTs-IAE, 2014.

"World Agriculture Towards 2030/2050: the 2012 Revision" <http://www.fao.org/docrep/016/ap106e/ap106e.pdf>

FUNCTIONING PECULIARITIES OF THE DEPOSIT INSURANCE SYSTEM IN THE USA

© 2016 DUBYNA M. V., YUSUHNO S. I., BYCHKOVA P. V.

UDC 368.182.5:336.722.11(73)

Dubyna M. V., Yusuho S. I., Bychkova P. V. Functioning Peculiarities of the Deposit Insurance System in the USA

The article analyzes the current state of the deposit insurance system of the United States and identifies the goals, objectives and key features of its operation. It describes the historical features of the system creation and building and its development in the post-crisis period during the recovery of the global financial markets. Also, there studied new tools that were developed and introduced in the work of the Financial Deposit Insurance Corporation as the institutional part of the governance of the deposit insurance system in the United States, which include, first of all, the introduction of the procedures of orderly liquidation of insolvent banks. In the article there also examined modern mechanisms of counteraction to crisis phenomena in the framework of the national banking systems for prevention of the emergence of insolvent banks, which are effectively used in the US by the relevant governmental authorities in the regulation of the financial services markets.

Keywords: deposit, deposit insurance, Financial Deposit Insurance Corporation in the USA, procedure of orderly liquidation, Federal Reserve System, deposit market, deposit services, financial intermediaries, financial institution.

Fig.: 3. **Bibl.:** 10.

Dubyna Maksym V. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Yusuho Svetlana I. – Senior Lecturer, Department of Foreign Languages of Professional Direction, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: expectation2009@yandex.ru

Bychkova Polina V. – Master, Finance and Credit, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: mushkalin@rambler.ru

УДК 368.182.5:336.722.11(73)

Дубина М. В., Юсухо С. І. Бичкова П. В. Особливості функціонування системи страхування депозитів у США

У статті проведено аналіз діючої системи страхування вкладів у США та ідентифіковано мету, завдання та основні риси її функціонування. Визначено історичні особливості створення та побудови такої системи, її розвиток у посткризовий період відновлення світових фінансових ринків. Досліджено також нові інструменти, які були розроблені та впроваджені в роботу Фінансової корпорації страхування депозитів як інституційного органу управління системою страхування вкладів у США, до числа яких варто віднести, насамперед, впровадження процедури впорядкованої ліквідації неплатоспроможних банків. Також у статті вивчаються сучасні механізми протидії кризовим явищам у межах національних банківських систем для запобігання виникнення неплатоспроможних банків, які ефективно використовуються у США відповідними державними органами влади у сфері регулювання розвитку ринків фінансових послуг.

Ключові слова: вклад, система страхування вкладів, Федеральна корпорація страхування вкладів у США, процедура впорядкованої ліквідації, Федеральна резервна система, депозитний ринок, депозитна послуга, фінансові посередники, фінансова установа.

Рис.: 3. **Бібл.:** 10.

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, докторат кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Юсухо Світлана Іванівна – старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: expectation2009@yandex.ru

Бичкова Поліна Валеріївна – магістр спеціальності «Фінанси і кредит», Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: mushkalin@rambler.ru

УДК 368.182.5:336.722.11(73)

Дубина М. В., Юсухо С. И. Бичкова П. В. Особенности функционирования системы страхования депозитов в США

В статье проведен анализ действующей системы страхования вкладов в США и идентифицированы цели, задачи и основные черты ее функционирования. Определены исторические особенности создания и построения такой системы, ее развитие в посткризисный период восстановления мировых финансовых рынков. Исследованы также новые инструменты, которые были разработаны и внедрены в работу Финансовой корпорации страхования депозитов как институционального органа управления системой страхования вкладов в США, к числу которых следует отнести, прежде всего, внедрение процедуры упорядоченной ликвидации неплатежеспособных банков. Также в статье изучаются современные механизмы противодействия кризисным явлениям в рамках национальных банковских систем для предотвращения возникновения неплатежеспособных банков, которые эффективно используются в США соответствующими государственными органами власти в сфере регулирования развития рынков финансовых услуг.

Ключевые слова: вклад, система страхования вкладов, Федеральная корпорация страхования вкладов в США, процедура упорядоченной ликвидации, Федеральная резервная система, депозитный рынок, депозитная услуга, финансовые посредники, финансовое учреждение.

Рис.: 3. **Библ.:** 10.

Дубина Максим Викторович – кандидат экономических наук, доцент, докторат кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Юсухо Светлана Ивановна – старший преподаватель кафедры иностранных языков профессионального направления, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: expectation2009@yandex.ru

Бичкова Полина Валериевна – магистр специальности «Финансы и кредит», Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: mushkalin@rambler.ru

The deposit market of any country is an extremely important part of effective functioning of the national economic system, since within such a market there take place processes of accumulation of financial resources, which occur at indirect participation of financial intermediaries, and their transformation into investment resources of the national economy. Financial intermediaries usually include commercial banks and nonbanking financial and credit institutions (insurance companies, non-governmental pension funds, collective investment institutions, pawnshops, credit unions, finance companies, etc.).

Historically a centric banking model of economic development has been formed in Ukraine, therefore, taking into account all the peculiarities of such a model the deposit market in our country to a greater extent can be seen as a market where services are offered by banking institutions. However, the same services are also offered by credit unions and finance companies although the amounts of such transactions are insignificant and there is a tendency to their reduction.

Taking into consideration that in the deposit market there circulate temporarily free funds, which belong to individuals and legal entities who decided to make them available to financial institutions, the government always tries to create such conditions for the existence of the latter, under which the intermediaries were unable to use the funds at their discretion and contrary to the depositors' interests. However, such regulation is not always effective and crisis situations often occur within the banking system due to insolvency of particular banks.

Deposit owners have a risk of losing their funds and it certainly leads to a sharp decline in their confidence in banks and generally in the banking system in the future, which eventually can cause panic in the deposit market and provoke a significant desire of the owners and other bank institutions to return their funds. This situation can generally paralyze the banking system of any country. To prevent such potential loss by commercial bank clients, a guarantee mechanism was invented, which is being effectively implemented today in most countries of the world.

However, the process of creating a deposit insurance system is different in every country. Such system was created in Ukraine in 2002, although its improving and reforming are still ongoing with a continuous updating of the legislative framework of the deposit guarantee regulation. We believe that quite a significant component of improving the abovementioned system is studying features of its functioning in developed countries, where the creation of such systems occurred during a much longer period of time, and, therefore, the experience in this area is larger and requires attention. Of particular importance is the experience of creation and functioning of the deposit insurance system in the United States as a country with the most complex monetary system and appropriate mechanism to guarantee a high development within the system.

The issue of studying peculiarities of establishment and operation of the deposit insurance system is quite important in the context of ensuring the stability of national banking systems, and, therefore, it is constantly in the focus of attention of scientists. The list of the authors of scientific works studying the defined issues includes the following scholars:

M. Alekseyenko, S. Arzhevitin, N. Versal, S. Volosovych, I. Yeriomenko, S. Kozmenko and V. Ogienko. The theoretical and methodological frameworks of the deposit insurance system in the USA are considered in the work of S. Volosovych, N. Kulakova, A. Ye. Snytko, A. Venediktov and others.

Identification of unsolved aspects of the general problem. However, despite a large bulk of research devoted to peculiarities of the deposit insurance system, the issues of development of this system in the USA have been examined quite fragmentarily, thus, we consider it appropriate to implement its thorough studying, identify its features and determine mechanisms that can be introduced in the work of similar system in Ukraine.

The article is aimed at studying peculiarities of the operation of the deposit insurance system in the USA with the identification of a possibility to apply such experience in Ukraine.

Thus, we start considering the deposit insurance system in the USA (the USA DIS) from studying features of the monetary system of the country, which will provide the opportunity to define the role of depository institutions operating within this system, their types and allow focusing on their activities and main features of building the DIS. Firstly, it should be mentioned that the USA monetary system has been developed during a long period of time under the influence of factors of a various nature with the change of the institutional platform of its development. The above mentioned system is considered one of the most complex systems of financial intermediaries in the world operating within a single national legislation. Fig. 1 presents a model of the USA monetary system with its key elements.

Therefore, this system is rather complex by its structure and is represented by a large number of different financial institutions. It should be mentioned that usually not all of them offer deposit services to their clients and a number of commercial banks, which provide all services in Ukraine, do not provide economic entities with deposit services in the USA, though they attract financial resources through mechanisms of issuing securities. The existence of several centers of the governmental regulation of various financial institutions also complicates the monetary system, though it is completely caused by the high level of its complexity and large number of financial and credit intermediaries.

Deposit services in the US are offered by financial institutions licensed for this type of financial transactions. Without the license these institutions are not allowed to attract funds of their clients to the operating activities. It should be noted that unlike Ukraine deposit services in the USA are provided not only by banking institutions and credit unions but by a significant number of other financial institutions as well.

The Federal Deposit Insurance System (FDIS) was established in the USA in 1933 at the adoption of the Banking Act. Since then the mentioned system has passed through a long period of development and at present completely performs its functions. The procedure of formation of the FDIS will be examined in detail.

The USA is considered the founder of the deposit insurance system as an ad hoc protection system of bank

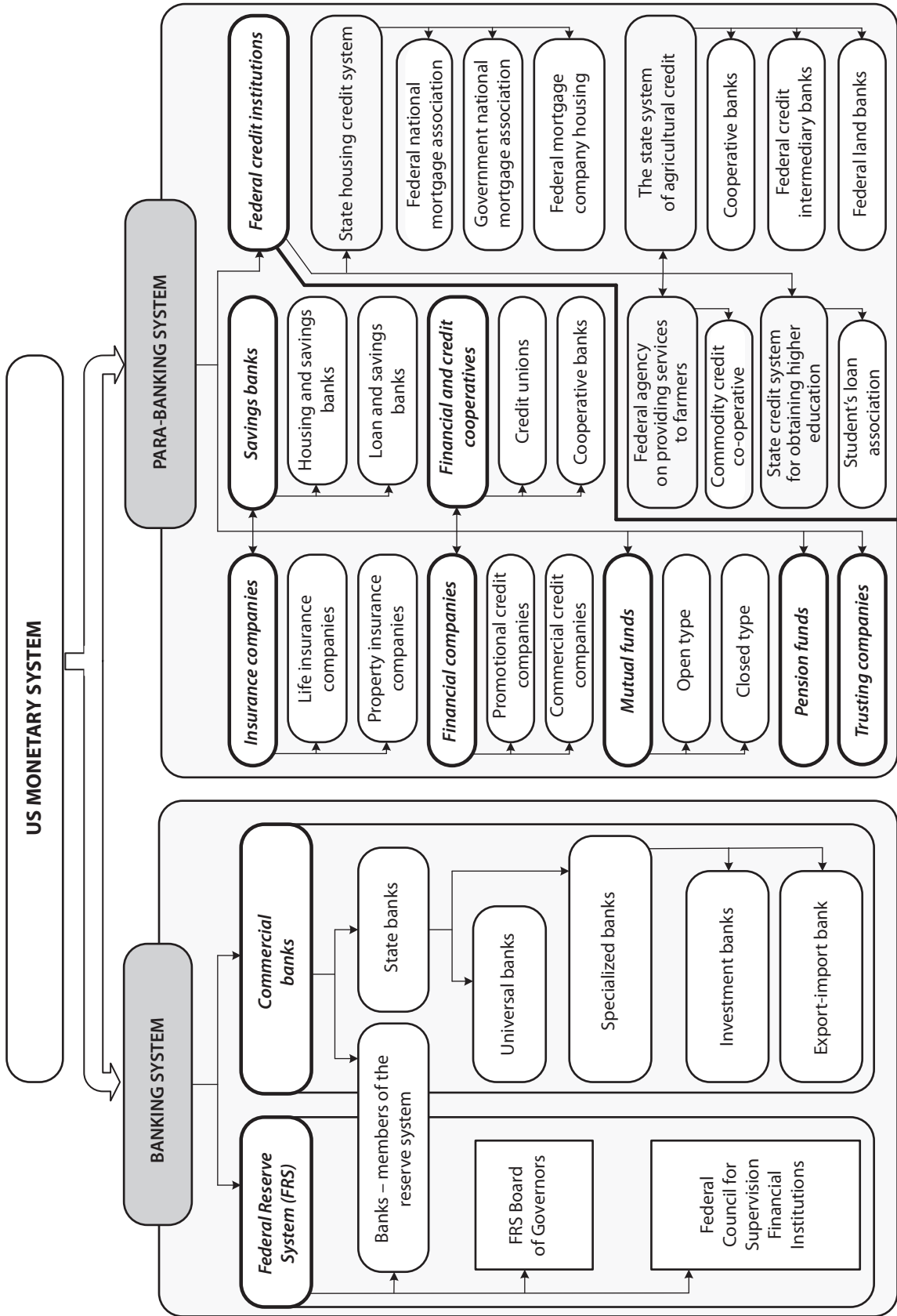

Fig. 1. The US monetary system

Source: compiled by the authors on the basis of [3, p. 43; 4, p. 37].

deposits. It should be mentioned that before the system started its operation throughout the country, the first FDIC were not of a national nature, they were formed by certain states only. The first official system of deposit insurance was founded by commercial banks in the New York state in 1829. Its author is Joshua Forman — a businessman from the city of Syracuse. This system was based on principles borrowed from Chinese traders bearing full responsibility for the payment of imported goods.

Starting from 1831 to 1858 five more states, namely, Vermont, Indiana, Michigan, Ohio and Iowa introduced similar programs. It should be mentioned that while the Vermont and Michigan states like the New York state created an insurance fund, the Indiana state obliged the banks in case of the bankruptcy of one of them to provide mutual guarantees of the fulfillment of its commitments concerning deposits and issued banknotes. Ohio and Iowa applied both outlined approaches. Within the second approach the losses caused to commercial banks within the system of joint and several indemnity with respect to the bankrupt banking institution were recovered by disposition of property and other assets of such banks, if any. None of the mentioned states set an upper limit for the amount subject to indemnity, and some of them insured only the cash banknotes issued by the bank but not the deposits. Then, gradually DI programs were canceled due to reducing the number of banks obliged to participate in such programs. It was caused by the fact that most state banks were re-registered as federal banks and others were involved into business that was not subject to such programs (Fig. 2).

At the beginning of XX century there were a few attempts to create the DIS in the states again but in 1930 all insurance funds founded in the period from 1908 to 1917 (in eight states in total) ceased to exist as they went bankrupt as a result of the banking crisis of the 20s and 30s. At the same time certain attempts were made to found a federal DIS or system of deposit guarantees. In general, from 1886 to 1933 the Congress of the USA received 150 proposals to found similar systems. Finally, as it was mentioned above, such system was founded in 1933. On January 1, 1934 it started its operation on a temporary basis and on August 23, 1935 — on a permanent basis.

In 2013 the Federal Deposit Insurance Corporation in the USA (the Federal Deposit Insurance Corporation — FDIC) as the institutional regulator of the DIS celebrated its 80 year anniversary, nowadays it manages the oldest nationwide deposit insurance system. The valuable experience of the FDIC became the basis for creation of similar systems of deposit insurance in many countries. The FDIC currently develops new tools and implementation mechanisms in the sphere of deposit insurance of economic entities.

At present, even in spite of considerable historical period of existence of the DIS in the USA there takes place a constant process of improving different areas of its operation and changing the legislative framework, which is caused by a continuous socio-economic development of the country. In particular, in 2011 the FDIC provided financial assistance to banks facing the threat of bankruptcy but in 2010 there was adopted the Dodd–Frank Act (enforced on

July 15, 2011), according to which the targeted assistance to banks was prohibited. It was caused by the necessity to ensure the financial stability of the USA and protect investors against unfair actions of the banks, which caused the financial crisis in 2007–2008.

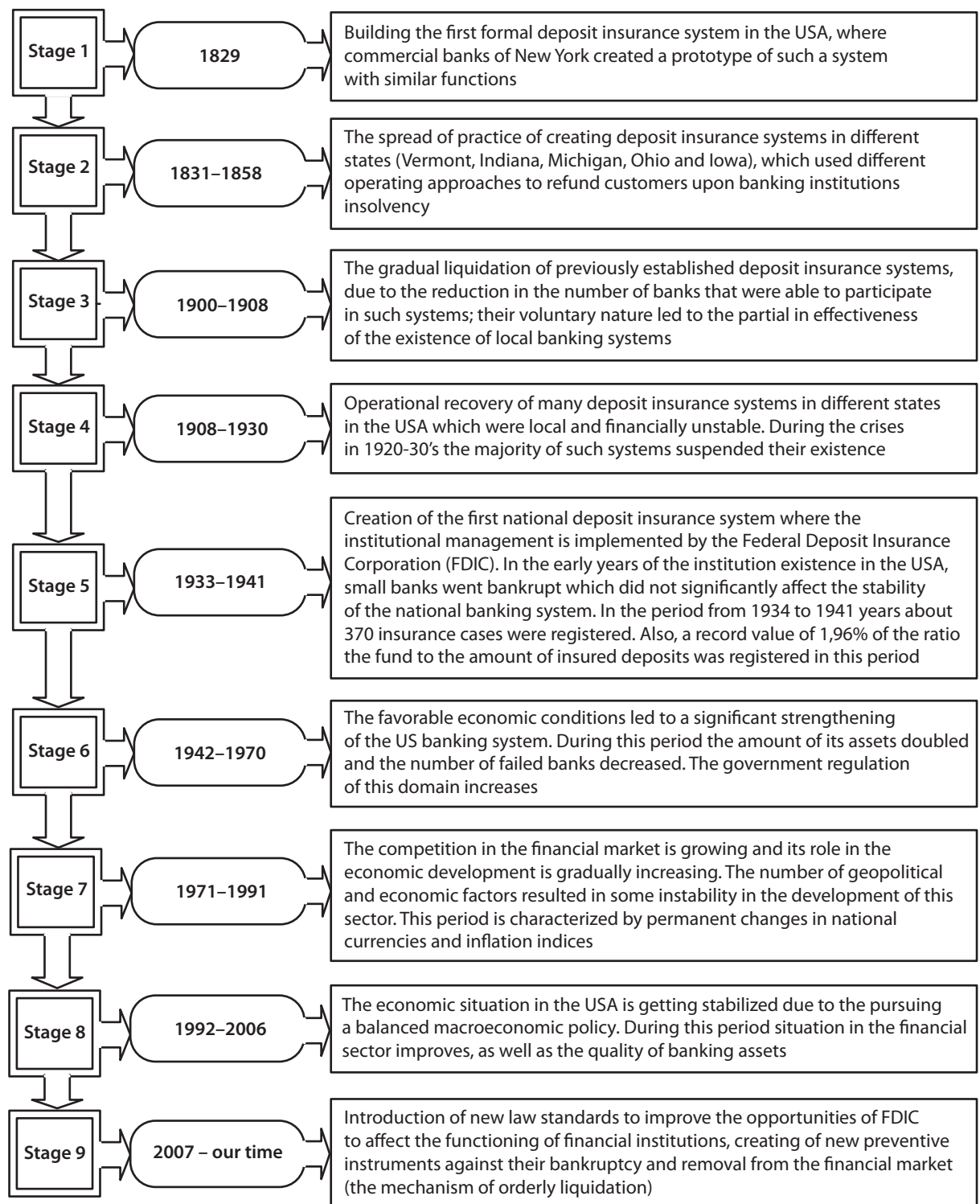
The main purpose of the Act is introducing the regime “of the orderly liquidation of insolvent banks” in a particular order specified by the applicable legislation. If the license of the bank is withdrawn, its liquidation is performed by the FDIC, which gains the control over this bank. In 2011 92 banks were closed in the USA, in 2012 this number amounted to 51, in 2013 — more than 16 banks [6]. According to the provisions of this Act the Financial Stability Oversight Council is established, which presents an interagency body headed by the Minister of Finance. The Council consists of 10 members having the right to vote, including the FDIC chairman and 5 members without voting rights.

The main objective of the system concerns the necessity to identify risks and quickly respond to them in order to support the stability of the financial system of the USA. The Council also is entitled to determine the systemically important financial institutions to ensure the future application towards them of the procedure of “orderly liquidation”, which is managed by the FDIC in accordance with the applicable legislation. The criteria of treating a financial institution as a systemically important one are the following: its size, volume of transactions, market share, accepted negative effects of its bankruptcy in relation to the financial market, functioning of other financial institutions and the entire financial system in general. According to the legislation there organized the Consumer Financial Protection Bureau authorized to issue regulations on the application of the laws on consumer financial protection to ensure control and take supervisory measures towards non-banking financial institutions and banks whose total assets exceed USD 10 billion [6].

The procedure of “orderly liquidation” will act as an alternative to ordinary bankruptcy procedure. This mechanism can be used only after the United States Secretary of the Treasury upon agreement with the FDIC, the Board of the Federal Reserve System and consultation with the President of the United States, recognizes that the company is on the verge of bankruptcy and its liquidation in accordance with the standard procedure of bankruptcy would affect the stability of the financial system of the USA and the procedure of the company bankruptcy requires financial assistance from the government.

“Orderly liquidation” shall be carried out in a way minimizing the systemic risk, which can cause losses to shareholders and creditors, in order to hold liable the individuals whose actions results in incurring losses by the financial institution. FDIC is forbidden to own shares or stakes in the equity of financial institutions and banks as well as use financial resources of taxpayers to restore the solvency of financial institutions being in a crisis state.

To finance the “orderly liquidation” procedures the Treasury of the USA establishes a special fund of orderly liquidation. Expenditures of the FDIC on this procedure are covered by the fund. The fund is based on the financial means allocated by the Department of the Treasury of the

Fig. 2. The history of the deposit insurance system in the US

Source: compiled by the authors on the basis of [3; 6; 9].

USA to purchase bonds issued by the FDIC (the volume is 90 percent of the true value of liquidated institution assets) and are repaid with the proceeds from the sale of liquidated institution assets (claims of the FDIC have priority over the claims of other creditors) and due to charges from the systemically important non-bank financial institutions and bank holding companies, total assets of which exceed USD 50 billion, as well as specific fees [10].

It should be mentioned that similar mechanisms were subsequently introduced in many countries of the world. In particular, in 2012 in Ukraine there was adopted the law "On Households Deposit Guarantee System" as amended, the section 7 of which stipulates the procedure of the withdrawal of insolvent banks from the banking market [2].

Let us considered the DIS in the USA in detail. In general, all financial institutions working with deposits of

individuals and legal entities should obtain licenses for such activity. Fig. 3 shows the conceptual basis of the functioning of the specified system.

The FDIC is a government corporation operating under the supervision of the Congress and the Federal Government. The initial capital of the Corporation is formed with the use of the Treasury funds and the funds of the twelve Federal Reserve Banks. The Corporation is entitled to address the Department of the Treasury of the USA to obtain a loan of up to USD 500 billion.

The banks are obliged to make annual payments to the fund, with the FDIC being entitled to increase and decrease the rates, if necessary. However, banks controlled by the Corporation do not take a direct participation in its management [9, p. 236]. According to the official website of the FDIC, the main mission of this organization is "to maintain stability and public confidence in the USA financial system, insuring deposits, risk monitoring of deposit insurance funds and limitation of the impact of the bankrupt banks upon the economy" [8, p. 8; 5].

The outlined mission is achieved by implementing the following tasks: deposit insurance; examining and supervising financial institutions for safety and soundness and consumer protection; debt management of financial institutions declared bankrupt.

In addition to these, the priorities of the FDIC also include the following: preventing bankruptcies due to the financial support of unstable banks; restructuring receivables and payables of the bankrupt bank by transferring it to another one; auditing foreign banks, which are not members of the Federal Reserve System; participating in the control and management of the overall situation in the monetary sphere, etc. [9, p. 236].

The main features inherent to the DIS in the USA include the following.

1. Insurance principle of depositors protection – it is ensured with the certain payments made by the relevant financial institutions for membership in the DIS with further use of the funds by the FDIC if it is necessary to make payments by the economic entities – clients of bankrupt financial institutions.

2. Government control of the FDIC – the government is the owner of the DIS in the USA and, accordingly, the outlined system and its functioning is part of the national policy on regulation of financial services. Governmental bodies make decisions on key development aspects of such a system and declaring bankrupts systemically important financial intermediaries. It provides a possibility to receive financial assistance from the government authorities as they undertake a commitment towards depositors of financial institutions to ensure the minimum legislative payment of deposits to individuals and legal entities.

3. The important role of the FDIC within fulfillment of the government policy in the sphere of the regulation of the USA financial services market – the FDIC plays an important role in development and implementation of the governmental regulation mechanism of financial institutions and is one of the most influential regulators in the financial services market of the USA.

4. Involvement of all depository institutions in the country and their commitment to become participants of such a system at provision of deposit services to the clients. Nowadays the DIS has a comprehensive nature, as in the middle of 90s it covered about 98% of total deposits, which in turn represented over 99% of assets of the country. Deposits of individuals and legal entities, including public and private companies, are subject to insurance.

5. In accordance with the legislation the FDIC covers: current accounts; payment orders using funds from savings accounts of the client; savings accounts; money market deposit account (high yield savings accounts introduced in the USA in 1982 in order to enable the financial institutions' attracting deposits to compete for depositors' funds with the monetary market. Until the account balance exceeds USD 1,000, the amount of the payment is in no way limited; once the account balance is less than USD 1,000, the interest rate begins to decrease. Limits by such accounts shall be also applied to withdrawal of money from them (three times a month) and transfers to pay bills (three times a month) [1]); deposit certificates; cashier's checks, money orders and other official documents issued by the bank. The FDIC does not cover: share investments; investments in bonds; securities of mutual funds; life insurance policies; investments in municipal securities; valuables in special vaults; investments in the Treasury bills and bonds of the USA [7].

6. The minimum amount of indemnity is USD 250 thousand (in Ukraine a guaranteed amount is USD 8 thousand per one depositor). This limit is valid for all insurance cases from January 1, 2008. Until that date the limit amounted to USD 100 thousand. An increase up to USD 250 thousand was implemented as a temporary measure in October 2008 and lasted until December 2009; later it was extended to January 2014. At present the specified provision is valid on a permanent basis.

7. The reservation rate amount (the ratio of insurance fund formed by the FDIC to the amount of insured deposits) is 1.35%. The previously specified figure was kept in the range of 1.15% to 1.50%.

CONCLUSIONS

Thus, the article provides a detailed analysis of the functioning of the DIS in the USA. In particular, through the study of the structure of the monetary system of the country there was identified the role of deposit companies in such system; it was determined that these institutions are entitled to attract temporary available deposits of economic entities only under condition of the issuance of an appropriate license by the governmental authorities. It was found out that all deposit institutions are obliged to be members of the National deposit insurance system of the USA, which institutional government regulator is the Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC). The article provides a detail description of peculiarities of the system, its mission, main tasks and specific features inherent to it. Special attention is paid to the analysis of historical development of the DIS of the USA taking into consideration that this country was the first in the world to implement such a system.

Within the analysis of the DIS current state the focus was put primarily upon examination of the post-crisis period

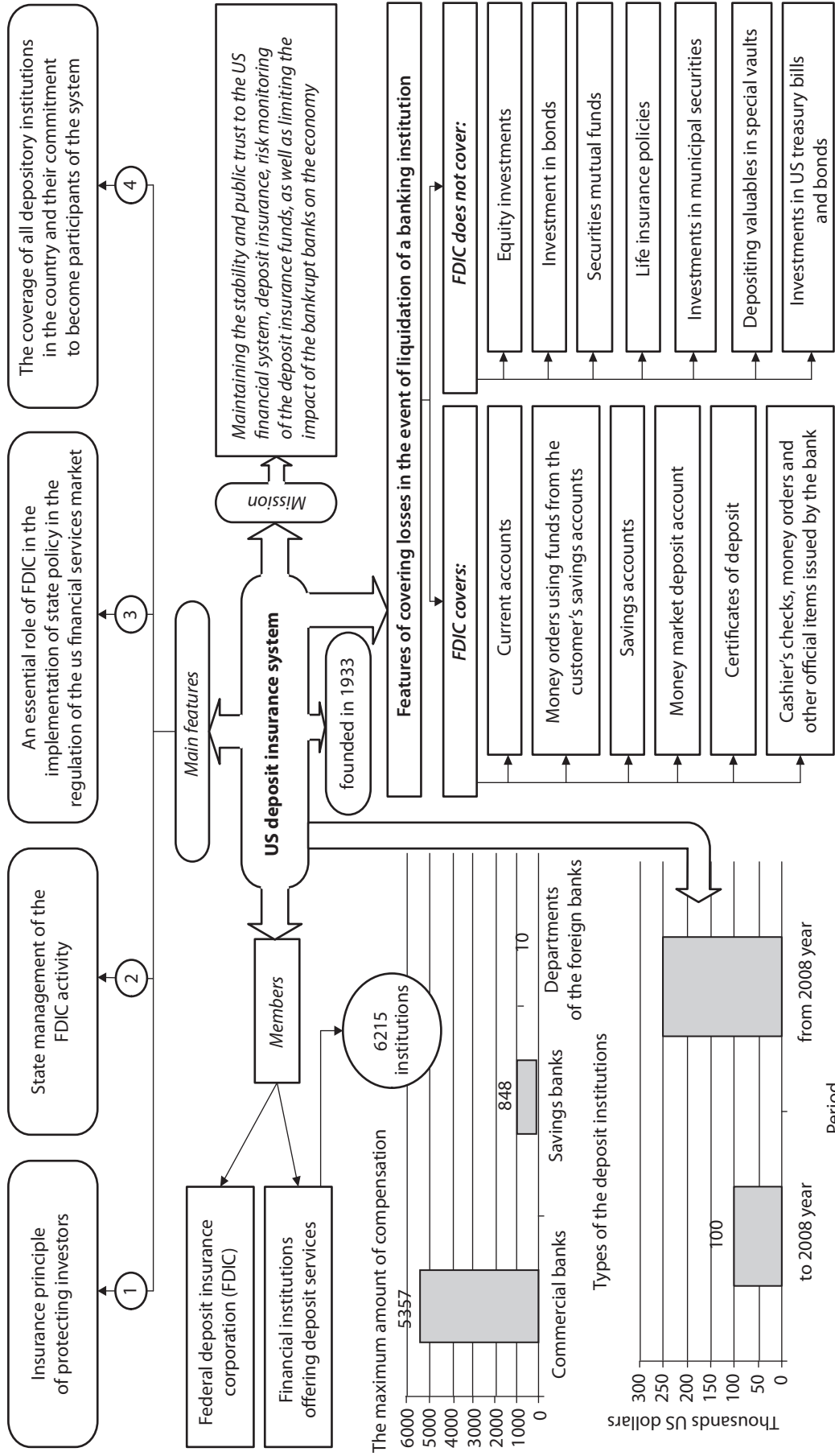

Fig. 3. Conceptual bases of functioning of the DIS in the USA

Source: compiled by the authors on the basis of [3; 4; 6].

of the system development. Specifically, there identified in detail the major changes in the legislation framework influencing the operation of the FDIC, expanding its functions in the sphere of the government regulation of financial institutions. There also described the features of the application of the "orderly liquidation" as a new instrument for the withdrawal of insolvent financial institutions from the financial market and combating the occurrence of such phenomena.

In the context of examination of the DIS in the USA we consider it appropriate to emphasize a considerable efficiency of such a system based on the protection principle of the deposit services consumers ensuring their confidence in the functioning of financial intermediaries and financial markets of the USA in general. Ukraine has adapted the significant experience of the USA concerning the DIS, though our system is not efficient to such an extent. Firstly, the USA governmental authorities focus on the consumer and the decision to invest money in the financial institutions. The whole system is aimed to ensure that a client is satisfied with his/her placing of funds to account instead of spending them to satisfy the current needs. The principle of prudence is cultivated in the American society.

That is why, after the financial crisis in the USA there were founded new institutional regulators in the sphere of consumer financial protection (the Consumer Financial Protection Bureau), there exists certain analytical government bodies within the sphere of financial research (the Office of Financial Research). We believe that such practice can be also applied in Ukraine taking into consideration the relatively low quality of financial information about the activities of financial intermediaries in our country. ■

LITERATURE

1. Англо-російський словник нормативно-технічної термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://normative_en_ru.academic.ru/47841/MMDA
2. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/print1450906624220588>
3. **Кодацький В. П.** Грошово-кредитна система Сполучених Штатів Америки / В. П. Кодацький // *Економічний вісник Донбасу*. – 2011. – № 1 (23). – С. 43–45.
4. **Лисенков Ю. М.** Грошово-кредитні системи зарубіжних країн / Ю. М. Лисенков, Т. А. Коротка. – К. : Зовнішня торгівля, 2005. – 118 с.
5. Місія та цінності Федеральної корпорації страхування депозитів [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Федеральної корпорації страхування депозитів. – Режим доступу : <https://www.fdic.gov/about/strategic/strategic/mission.html>
6. Офіційний сайт Федеральної корпорації страхування депозитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fdic.gov/>
7. Рахунки, що покриваються Федеральною корпорацією страхування депозитів [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Федеральної корпорації страхування депозитів. – Режим доступу : <https://translate.google.ru/#en/uk/Accounts%20Covered%20by%20the%20FDIC>
8. **Розіт Т. В.** Наднаціональні та національні органи регулювання світових фінансових ринків / Т. В. Розіт // *Вісник НТУ «ХПІ»*. – 2013. – № 67 (1040). – С. 3–10.

9. Ткаченко Н. В. Міжнародна практика побудови систем страхування вкладів / Н. В. Ткаченко // *Фінансовий простір*. – 2014. – № 4 (16). – С. 235–244.

10. Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.sec.gov/about/laws/wallstreetreform-cpa.pdf>

REFERENCES

- "Anhlo-rosiyskiy slovnyk normatyvno-tekhnichnoi terminologii" [English-Russian Dictionary of legal and technical terminology]. http://normative_en_ru.academic.ru/47841/MMDA
- "Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection". <https://www.sec.gov/about/laws/wallstreetreform-cpa.pdf>
- Kodatskiy, V. P. "Hroshovo-kredytна systema Spoluchenykh Shtativ Ameriky" [The monetary system of the United States]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1 (23) (2011): 43-45.
- Lysenkov, Yu. M., and Korotka, T. A. *Hroshovo-kredytни systemy zarubizhnykh krain* [Monetary systems of foreign countries]. Kyiv: Zovnishnia torhivlia, 2005.
- [Legal Act of Ukraine]. Ofitsiyniy sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/print1450906624220588>
- "Misii ta tsinnosti Federalnoi korporatsii strakhuvannia depozytiv" [The mission and values of the Federal Deposit Insurance Corporation]. Ofitsiyniy sait Federalnoi korporatsii strakhuvannia depozytiv. <https://www.fdic.gov/about/strategic/strategic/mission.html>
- Ofitsiyniy sait Federalnoi korporatsii strakhuvannia depozytiv. <http://www.fdic.gov/>
- Rozit, T. V. "Nadnatsionalni ta natsionalni orhany rehulivannia svitovykh finansovykh rynkiv" [Supranational and national regulation of world financial markets]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 67 (1040) (2013): 3-10.
- "Rakhunky, shcho pokryvaiutsia Federalnoiu korporatsiieiu strakhuvannia depozytiv" [Accounts that are covered by the Federal Deposit Insurance Corporation]. Ofitsiyniy sait Federalnoi korporatsii strakhuvannia depozytiv. <https://translate.google.ru/#en/uk/Accounts%20Covered%20by%20the%20FDIC>
- Tkachenko, N. V. "Mizhnarodna praktyka pobudovy system strakhuvannia vkladiv" [International practice of constructing deposit insurance]. *Finansoviy prostir*, no. 4 (16) (2014): 235-244.

ПЕРЕДОВІ ВИРОБНИЧІ ТЕХНОЛОГІЇ – КЛЮЧ ДО ЯКІСНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗРОСТАННЯ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ ДО 2030 Р.

© 2016 МАТЮШЕНКО І. Ю., КОСТЕНКО Д. М.

УДК 338.45+330.34

Матюшенко І. Ю., Костенко Д. М. Передові виробничі технології – ключ до якісної трансформації та зростання високотехнологічного експорту України до 2030 р.

У статті проведено аналіз стану експорту високотехнологічної продукції країн – основних її виробників і України за період 2012–2014 рр. Установлено невідповідність структури українського експорту високотехнологічної продукції відповідній світовій структурі, катастрофічне відставання від країн-лідерів на ринку високотехнологічної продукції, а також тенденцію до збільшення цього розриву у 2012–2014 рр. Доведено, що збільшення або хоча б збереження обсягів високотехнологічного експорту неможливе на існуючій промисловій базі та виробничих технологіях. Показано, що нарощування високотехнологічного експорту стане можливим тільки за умови впровадження перспективних виробничих технологій (ПВТ) на базі власного унікального науково-технологічного заділу в найближчі 10–15 років, а саме: переході на нові (проектовані) матеріали із заданими властивостями; участі в дослідженнях з математичного моделювання для «розумних» виробничих систем, входження в подібні міжнародні проекти; участі в реалізації пілотних проектів в ІКТ-індустрії; створенні промислових нанобіотехнологій; проведенні космічних досліджень і розробок в рамках проектів Європейського космічного агентства.

Ключові слова: високотехнологічна продукція, експорт, високотехнологічні галузі, передові виробничі технології, пріоритети ПВТ.

Рис.: 2. **Табл.:** 10. **Бібл.:** 31.

Матюшенко Ігор Юрійович – кандидат технічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: igormatyushenko@mail.ru

Костенко Дмитро Миколайович – молодший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: kostenko.d.n@ukr.net

УДК 338.45+330.34

UDC 338.45+330.34

Матюшенко І. Ю., Костенко Д. М. Передовые производственные технологии – ключ к качественной трансформации и росту високотехнологического экспорта Украины до 2030 г.

В статье проведен анализ экспорта високотехнологической продукции стран – основных ее производителей и Украины за период 2012–2014 гг. Установлены несоответствие структуры украинского экспорта високотехнологической продукции соответствующей мировой структуре, катастрофическое отставание от стран-лидеров на рынке високотехнологической продукции, а также тенденция к увеличению этого разрыва в 2012–2014 гг. Доказано, что увеличение или хотя бы сохранение объемов високотехнологического экспорта невозможно на существующей промышленной базе и производственных технологиях. Показано, что наращивание високотехнологического экспорта станет возможным только при условии внедрения перспективных производственных технологий (ПВТ) на базе собственного уникального научно-технологического задела в ближайшие 10–15 лет, а именно при: переходе на новые (проектируемые) материалы с заданными свойствами; участии в исследованиях по математическому моделированию для «умных» производственных систем, входении в подобного рода международные проекты; участии в реализации пилотных проектов в ИКТ-индустрии; создании промышленных нанобіотехнологий; проведении космических исследований и разработок в рамках проектов Европейского космического агентства.

Ключевые слова: високотехнологічна продукція, експорт, високотехнологічні галузі, передові виробничі технології, пріоритети ПВТ.

Рис.: 2. **Табл.:** 10. **Бібл.:** 31.

Матюшенко Ігор Юрійович – кандидат технічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: igormatyushenko@mail.ru

Костенко Дмитрій Миколаєвич – молодший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Госпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: kostenko.d.n@ukr.net

Matyushenko I. Yu., Kostenko D. M. Advanced Production Technology as the Key to the Qualitative Transformation and Growth of High-Tech Exports in Ukraine until 2030

The article is concerned with an analysis of the high-tech product export by main producing countries and Ukraine for the period of 2012–2014. A structure mismatch of Ukrainian exports of high-tech products with the corresponding global structure, a catastrophic retardation by contrast to the leading countries in the market of high-tech products, as well as a trend towards widening of this gap in 2012–2014, have been determined. It is proved that any increase or at least preserving the volume of high-tech exports are impossible on the existing industrial base and production technologies. It is displayed that an accumulation of high-tech exports will be possible only with implementation of the prospective production technologies (PPT), based on the own unique scientific-technological groundwork in the next 10–15 years, in view of: transition to the new (projected) materials with desired properties; participation in research on mathematic modeling for intelligent production systems, co-working in the international projects of this kind; participation in pilot projects in the ICT industry; developing industrial nanobiotechnology; carrying out space research and developments in the terms of projects of the European Space Agency.

Keywords: high-tech products, export, high-tech industry branches, advanced production technology, priorities of PPT.

Fig.: 2. **Tabl.:** 10. **Bibl.:** 31.

Matyushenko Igor Yu. – PhD (Engineering), Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: igormatyushenko@mail.ru

Kostenko Dmytro M. – Junior Researcher of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: kostenko.d.n@ukr.net

Сьогодні беззаперечним є той факт, що високотехнологічне виробництво є головним фактором підвищення зайнятості населення та рівня заробітної плати, що, своєю чергою, стає наслідком інтенсивного зростання світового виробництва та обсягів експорту високотехнологічної продукції. При цьому більшість секторів традиційної індустрії вийшли на «технологічне плато» (уповільнення динаміки, падіння віддачі від інвестицій, відсутність радикальних інновацій і т. п.). Для екстенсивного зростання за рахунок первинної індустріалізації ринків, що розвиваються, явно недостатньо ресурсів: інтелектуальних, матеріальних, інфраструктурного простору. Як наслідок, для країн, що розвиваються (таких як Україна), загострюється проблема збільшення або навіть збереження експорту високотехнологічної продукції в умовах стрімкої деіндустріалізації, обвального згортання випуску як у традиційних, так і у високотехнологічних галузях промисловості.

Вказаною проблемою займається багато сучасних іноземних вчених, таких як V. Smil, Дж. Хулл, Дж. Рифкін, С. Джобс, Т. Курфус, С. Глаз'єв, В. Іноземцев, А. Акаєв, Ю. Полтерович, В. Княгінін, І. Дежина, А. Пономарьов, а серед українських вчених слід виділити роботи В. Гейця, В. Семіноженка, Б. Кваснюка, М. Кизима, В. Хаустової та багатьох інших. Водночас, питання пошуку нових проривних технологій, які дозволили б економіці України розвиватися інноваційно-інвестиційним шляхом і збільшувати випуск і експорт високотехнологічної продукції, потребує подальшого вивчення. Метою статті є аналіз стану високотехнологічного експорту України за період 2012–2014 рр. і розробка рекомендацій щодо технологічного заміщення і використання передових виробничих технологій для якісної трансформації високотехнологічних галузей і відповідного експорту на період до 2030 р.

1. АНАЛІЗ СТАНУ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ЕКСПОРТУ КРАЇН СВІТУ І УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2012–2014 рр.

За даними Світового банку, який щорічно складає рейтинг країн за двома показниками – 1) рейтинг країн за показником витрат на наукові дослідження і розробки до ВВП; 2) рейтинг високотехнологічного експорту в структурі промислового експорту країни, що висвітлюють взаємозв'язок між коштами, які витрачають країни на науку, і скільки вони заробляють на результатах цих досліджень, у табл. 1 наведено показники витрат деяких країн на наукові дослідження і розробки відносно ВВП за 2006–2013 рр. [1].

За показником інтенсивності досліджень і розробок, згідно з рейтингом Світового банку, найбільше на науку та наукові розробки витрачає Південна Корея (близько 4% від ВВП), далі йдуть Японія (3,2%), США (2,8%) і країни ЄС (2,2%). У Росії цей показник близько 1% від ВВП. Близько до цього ж рівня знаходяться Польща (0,9%), Україна (0,8%), Індія (0,8%) та Білорусь (0,7%), тобто на рівні, коли не можна казати, що науку не фінансують зовсім, але це втричі менше за розвинених країн, які сьогодні є технологічними лідерами.

За класифікацією Світового банку до високотехнологічної продукції належать: 1) аерокосмічна, 2) фармацевтична, 3) комп'ютери, 3) наукові прилади і 5) електричне машинобудування – тобто продукція з високою інтенсивністю науково-технічних досліджень (*with high R&D intensity*).

У табл. 2 наведено порівняння високотехнологічного експорту в структурі промислового експорту для деяких країн за 2006–2013 рр. [2].

З табл. 2 видно, що найбільший відсоток високотехнологічного експорту мають Південна Корея (~27%), Китай (~27%), Японія (~18%), США (~17%), Німеччина

Таблиця 1

Витрати на наукові дослідження і розробки до ВВП за 2006–2013 рр.,% (за класифікацією Світового банку)

Країна	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Світ	2,0	2,0	2,0	2,1	2,1	2,1	2,2	н/д
Республіка Корея	2,8	3,0	3,1	3,3	3,5	3,7	4,0	4,1
Японія	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	3,4	3,3	3,5
США	2,6	2,6	2,8	2,8	2,7	2,8	2,8	н/д
ЄС	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0
Німеччина	2,5	2,4	2,6	2,7	2,7	2,8	2,9	2,9
Польща	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,9	0,9
Китай	1,4	1,4	1,5	1,7	1,7	1,8	1,9	2,0
Індія	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	н/д	н/д
Росія	1,1	1,1	1,0	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1
Україна	0,9	0,9	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8
Білорусь	0,7	1,0	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7
Казахстан	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Примітка: н/д – немає даних.

Джерело: складено за матеріалами [1].

Співвідношення високотехнологічного експорту в структурі промислового експорту деяких країн за 2006–2013 рр., %
(за класифікацією Світового банку)

Країна	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Світ	20,8	17,5	16,7	18,2	17,6	16,5	17,0	17,0
Республіка Корея	32,1	30,5	27,6	28,7	29,5	25,7	26,2	27,1
Японія	30,1	27,2	25,9	21,5	19,9	18,1	17,8	17,8
США	22,1	18,4	17,3	18,8	18,0	17,5	17,4	16,8
ЄС	18,5	14,0	13,6	15,2	15,4	15,0	15,4	14,3
Німеччина	17,1	14,0	13,3	15,3	15,3	15,0	15,8	16,1
Польща	3,7	3,0	4,3	6,1	6,7	5,9	7,0	7,7
Китай	30,5	26,7	25,6	27,5	27,5	25,7	26,2	27,0
Індія	6,1	6,4	6,8	9,1	7,2	6,9	6,6	8,1
Росія	7,8	6,9	6,5	9,2	9,1	8,0	8,4	10,0
Україна	3,4	3,7	3,3	5,6	4,3	4,4	6,3	5,9
Білорусь	2,8	2,8	2,4	3,1	3,0	2,6	2,9	4,4
Казахстан	20,9	21,4	21,9	29,9	34,2	24,7	30,0	36,9

Джерело: складено за матеріалами [2].

(~16%), ЄС (~15%), які витрачають на наукові розробки від 4,5 до 2% від ВВП. Водночас країни, що просто купують вже готові розробки та патенти, мають достатньо високий відсоток високотехнологічного експорту – Казахстан (~36%), Індія (~8%), Польща (~7%) і витрачають на власні дослідження і розробки всього 0,2%, 0,8% і 0,9% відповідно. При цьому Україна, витрачаючи на науку 0,8% ВВП (тобто в 4 рази менше за розвинуті країни), експортує високотехнологічної продукції ~5-6% від промислового експорту (тобто в 5 разів менше за Корею і Китай і в 3 рази менше за ЄС).

Аналіз існуючих класифікацій високотехнологічних галузей показав, що для розгляду структури і динаміки українського ринку високотехнологічної продукції доцільно взяти за основу Міжнародну стандартну торговельну класифікацію (МСТК), що докладно розглядалося у низці робіт [3; 4; 5; 6; 7].

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) до *продукції високотехнологічних галузей* за трізначним рівнем товарних підгруп МСТК відносить продукцію таких п'яти галузей: авіакосмічну (коди 714, 792); фармацевтичну (коди 541, 542); конторського обладнання (коди 751, 752, 759); телекомунікаційного обладнання (коди 761, 762, 763, 764) та приладобудування (774, 776, 871, 872, 873, 874, 881, 882, 883, 884, 885) [6; 8]. Визначивши групи товарів високотехнологічних галузей, порівняємо структури світового та українського експорту високотехнологічної продукції у 2014 р., що представлено на *рис. 1* [9; 10; 11].

У *табл. 3* наведено валову додану вартість продукції високотехнологічних виробництв, а в *табл. 4* – обсяги експорту високотехнологічної продукції за окремими країнами у 2012–2014 рр. [9; 10; 11].

Дані *рис. 1*. відображають невідповідність структури українського експорту високотехнологічної про-

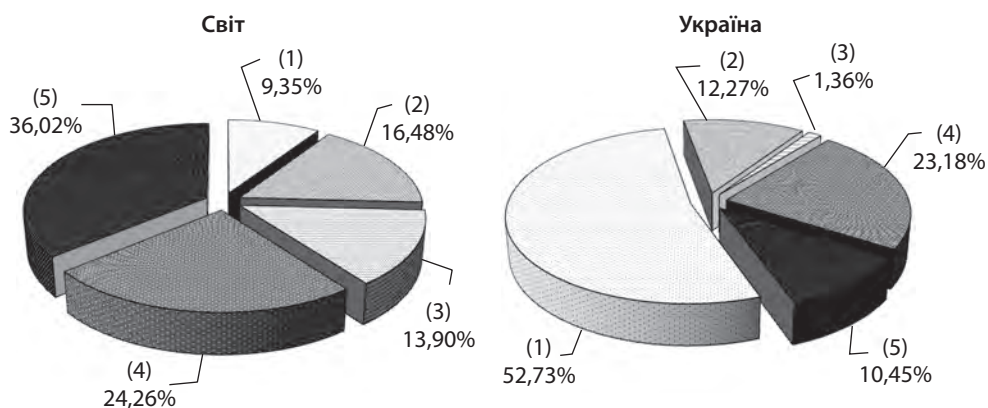

Рис. 1. Порівняння структури світового та українського експорту високотехнологічної продукції у 2014 р. [9; 10; 11]:

1 – авіакосмічна; 2 – фармацевтична; 3 – конторське обладнання; 4 – комунікаційне обладнання; 5 – приладобудування.

Валова додана вартість продукції високотехнологічних виробництв за 2012–2014 рр. (за класифікацією ОЕСР)

Регіон/країна	Валова додана вартість продукції високотехнологічних виробництв, млн дол. США																		
	Авіакосмічна			Фармацевтична			Конторське обладнання			Комунікаційне обладнання			Приладобудування			Напіпровідники****			
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	
Світ	180 204	189 880	196 568	418 392	452 392	494 553	117 005	115 380	112 969	112 969	224 301	222 556	230 539	344 438	351 664	359 756	364 476	373 775	386 958
ЄС*	41 788	44 853	45 507	98 186	105 024	114 862	13 856	13 611	14 017	16 078	15 623	15 529	77 851	82 053	82 995	29 310	29 755	30 129	
США	91 159	97 292	101 252	91 640	98 468	104 927	24 894	25 199	24 902	24 902	36 153	36 697	37 179	143 712	146 222	150 021	89 866	92 041	92 722
Індія	153	155	163	9 569	10 020	10 636	584	421	281	281	1 683	1 235	1 071	2 003	1 836	1 759	1 145	840	618
Китай**	10 456	12 183	13 523	98 281	119 534	139 972	51 672	53 568	53 017	78 880	89 407	98 098	35 373	40 926	44 487	111 801	126 851	137 172	
Південна Корея	833	794	791	4 741	4 864	5 293	1 066	893	972	17 817	15 775	16 098	7 197	7 995	8 161	24 930	23 960	23 817	
Японія	6 661	4 336	4 157	34 276	30 163	29 195	8 770	7 060	5 876	27 572	18 058	15 006	22 526	15 933	15 718	32 038	21 035	21 148	
Німеччина	11 099	12 258	12 184	22 735	25 037	27 727	2 168	1 832	1 853	4 080	3 853	3 963	29 461	31 248	31 788	8 931	9 127	9 719	
Польща	495	563	585	1 815	1 978	2 163	208	186	191	201	210	211	1 329	1 389	1 453	430	450	436	
Росія	5 877	6 844	7 690	2 592	2 829	2 532	702	720	552	1 744	1 819	1 824	6 299	7 319	6 672	1 275	1 502	1 488	
Україна***	1 283	1 091	695	341	362	307	41	39	26	155	146	103	160	151	107	60	56	40	

Примітки: * – дані не включають країни ЄС: Кіпр, Естонія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта і Словенія; ** – дані включають Гонконг; *** – дані для Білорусі та Казахстану не наведено; **** – враховується у приладобудуванні.

Джерело: складено за матеріалами [9].

дукції світовій структурі. Так, у структурі світового експорту провідне місце займає продукція приладобудівної галузі – 36,02%, а в Україні ця продукція посідає четверте місце – 10,45%. У 2014 році Україна найбільше експортувала продукції авіакосмічної галузі – 52,73%, а у світовій структурі ця продукція – на останньому місці серед високотехнологічних галузей – 9,35%. Друге та третє місця і у світовій, і в українській структурі високотехнологічного експорту посідають галузь комунікаційного обладнання (світ – 24,26%, Україна – 23,18%) та фармацевтична галузь (світ – 16,48%, Україна – 12,27%).

У табл. 5 наведено дані щодо частки окремих країн у загальносвітовому експорті високотехнологічної продукції за галузями у 2014 р. [10; 11].

З даних табл. 4 і табл. 5 видно, що найбільшим експортером продукції авіакосмічної галузі у 2014 р. серед країн, що аналізуються, були країни ЄС-28 – 121,9 млрд дол. США, або 39,85%, найменшим – Білорусія – 0,002 млрд дол. США, або 0,001%. Найбільшим експортером продукції фармацевтичної галузі у 2014 р. є країни ЄС-28 – 156,3 млрд дол. США, або 28,99%, найменшим – Казахстан – 0,02 млрд дол. США, або 0,004%. Найбільшим експортером продукції галузі конторського обладнання у 2014 р. став Китай – 190,3 млрд дол. США, або 41,84%, найменшим – Україна – 0,03 млрд дол. США, або 0,01%. Найбільшим експортером продукції галузі комунікаційного обладнання у 2014 р. був Китай – 280,4 млрд дол. США, або 35,33%, найменшим – Білорусія – 0,08 млрд дол. США, або 0,01%. Найбільшим експортером продукції приладобудівної галузі у 2014 р. став Китай – 169,7 млрд дол. США, або 14,4%, найменшим – Казахстан – 0,04 млрд дол. США, або 0,003%. У 2014 р. частка України в загальносвітовому експорті складала: авіакосмічна – 0,38%, фармацевтична – 0,05%, конторське обладнання – 0,01%, комунікаційне обладнання – 0,06% та приладобудування – 0,02% (тобто мізерні обсяги).

У табл. 6 наведено співвідношення обсягів експорту високотехнологічної продукції до товарного експорту деяких країн за 2012–2014 рр. [10; 11].

Показник співвідношення обсягів експорту високотехнологічної продукції до товарного експорту свідчить про розвиненість країни та зорiento-

Таблиця 4

Обсяги експорту високотехнологічної продукції за галузями, млрд дол. США (за класифікацією ОЕСР)

Країна	Обсяги експорту високотехнологічної продукції за галузями, млрд дол. США												Усього експорт високотехнологічної продукції								
	Авіакосмічна				Фармацевтична				Контрорське обладнання				Комунікаційне обладнання				Приладобудування				
	2012	2013	2014	2014	2012	2013	2014	2014	2012	2013	2014	2014	2012	2013	2014	2014	2012	2013	2012	2013	2014
Світ у цілому	262,87	275,2	305,97	539,1	491,6	512,0	539,1	454,8	456,8	408,4	408,4	454,8	718,5	625,1	793,7	1097,9	1051,6	1178,6	3027,7	2872,3	3272,3
Республіка Корея	1,68	2,33	2,22	1,80	1,52	1,58	1,80	5,45	5,83	5,59	5,59	5,45	33,68	39,22	40,82	84,6	88,8	92,9	127,3	137,5	143,2
Японія	8,54	8,89	9,30	3,34	4,02	3,69	3,34	12,81	15,80	14,11	14,11	12,81	22,71	17,38	15,62	92,90	81,47	80,14	144,0	125,6	121,2
США	20,73	19,83	22,51	48,69	44,77	44,4	48,69	33,05	34,16	32,76	32,76	33,05	49,16	50,61	53,33	118,6	119,3	120,8	267,4	266,9	278,3
ЄС-28	108,3	126,0	121,93	156,3	139,5	145,8	156,3	25,89	27,63	26,94	26,94	25,89	49,17	45,76	43,12	110,0	114,6	116,6	434,6	459,2	463,8
Німеччина	53,71	54,46	52,19	80,34	71,88	75,65	80,34	22,41	22,27	21,38	21,38	22,41	24,62	24,63	25,36	79,45	82,95	85,79	251,9	259,1	266,1
Китай	3,45	4,12	5,58	13,38	11,94	12,32	13,38	190,3	191,6	189,5	189,5	190,3	235,4	257,7	280,4	157,7	194,8	169,7	600,2	658,5	659,4
Індія	1,90	4,28	6,87	13,04	10,89	13,25	13,04	0,30	0,41	0,36	0,36	0,30	4,30	4,16	2,04	2,18	2,54	2,58	19,68	24,59	24,83
Росія	2,51	3,62	3,04	0,62	0,64	0,59	0,62	1,17	0,26	0,38	0,38	1,17	1,50	1,84	1,81	1,59	1,67	1,75	6,50	8,11	8,40
Польща	1,92	2,84	2,71	3,62	2,40	3,17	3,62	3,82	3,24	3,17	3,17	3,82	8,55	9,83	11,25	2,03	2,36	3,07	18,14	21,37	24,45
Україна	1,86	1,36	1,16	0,27	0,26	0,27	0,27	0,03	0,05	0,04	0,04	0,03	0,76	0,62	0,51	0,30	0,29	0,23	3,22	2,59	2,20
Білорусь	0,002	0,001	0,002	0,16	0,15	0,002	0,16	0,04	0,01	0,02	0,02	0,04	0,19	0,15	0,08	0,42	0,45	0,44	0,78	0,63	0,73
Казахстан	0,20	0,21	0,29	0,02	0,03	0,02	0,02	0,40	0,30	0,20	0,20	0,40	0,11	0,08	0,27	0,05	0,05	0,04	0,69	0,57	1,02

Джерело: складено за матеріалами [10; 11].

ваність на експорті готової продукції з високою доданою вартістю. З даних табл. 5 видно, що серед країн, які аналізуються, найбільша частка експорту високотехнологічної продукції в загальному експорті товарів у 2014 р. спостерігалася в Китаї – 28,14%, Республіці Кореї – 25,01%, а найменша – в Казахстані – 1,3% та Росії – 1,69%. В ЄС-28 даний показник складає 19,84%. В Японії, США та Німеччині – близько 17-18%. Що стосується України, то частка експорту високотехнологічної продукції в загальному експорті товарів у 2014 р. склала 4,07%, у той час як загальносвітовий показник складає 17,5%. Таким чином, за даним показником Україна відстає від країн-лідерів на ринку високотехнологічної продукції.

На рис. 2 представлено динаміку експорту високотехнологічної продукції України за галузями у 2007–2014 рр. [10; 11].

У табл. 7 представлено експорт високотехнологічної продукції з України за галузями та країнами світу у 2014 р. (за даними і класифікацією ОЕСР)

З даних табл. 7 видно, що за результатами 2014 р. найбільшими імпортерами високотехнологічної продукції українського виробництва були: для авіакосмічного комплексу і приладобудування – Росія (654,1 млн дол. США, 56,62%; 97,82 млн дол. США, 42,3% відповідно), для офісного і комп'ютерного обладнання та комунікаційного обладнання – ЄС-28 (24,3 млн дол. США, 74,05%; 282,07 млн дол. США, 55,24% відповідно), а для фармацевтичної продукції – Узбекистан (62,4 млн дол. США, 23,46%). Як видно з рис. 2, починаючи з 2012 р., до 2014 р. спостерігається безумовне падіння високотехнологічного експорту України, перш за все для продукції авіакосмічного комплексу (в 1,6 разу), комунікаційного обладнання (в 1,5 разу).

За даними Державної служби статистики України, загальний зовнішньоторговельний товарообіг України у 2015 р. склав 74,7 млрд дол. У порівнянні з 2014 р. він скоротився майже на 30%, або на 31,9 млрд дол. [12]. При цьому падіння експорту найбільшою мірою відбулося в металургії та машинобудуванні. У порів-

Частка окремих країн у світовому експорті високотехнологічної продукції за галузями у 2014 р., %

Країна	Частка у світовому експорті високотехнологічної продукції за галузями, %					Усього експорт високотехнологічної продукції
	Авіа-космічна	Фармацевтична	Контрорське обладнання	Комунікаційне обладнання	Приладобудування	
Республіка Корея	0,73	0,33	1,20	5,14	7,88	4,38
Японія	3,04	0,62	2,82	1,97	6,80	3,70
США	7,36	9,03	7,27	6,72	10,25	8,50
ЄС-28	39,85	28,99	5,69	5,43	9,89	14,17
Німеччина	17,06	14,90	4,93	3,20	7,28	8,13
Китай	1,82	2,48	41,84	35,33	14,40	20,15
Індія	2,25	2,42	0,07	0,26	0,22	0,76
Росія	0,99	0,12	0,26	0,23	0,15	0,26
Польща	0,89	0,67	0,84	1,42	0,26	0,75
Україна	0,38	0,05	0,01	0,06	0,02	0,07
Білорусь	0,001	0,03	0,01	0,01	0,04	0,02
Казахстан	0,09	0,004	0,09	0,03	0,003	0,03

Джерело: складено за матеріалами [10; 11].

Таблиця 6

Співвідношення обсягів експорту високотехнологічної продукції до товарного експорту деяких країн за 2012–2014 рр. (за класифікацією ОЕСР)

Країна	Експорт високотехнологічної продукції, млрд дол. США			Експорт товарів усього, млрд дол. США			Співвідношення (%)		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Світ	3027,66	2872,30	3272,26	18077,48	18457,70	18663,72	16,75	15,56	17,53
Республіка Корея	127,32	137,47	143,22	547,88	559,63	572,67	23,24	24,57	25,01
Японія	143,97	125,55	121,20	798,62	715,10	683,85	18,03	17,56	17,72
США	267,41	266,89	278,32	1545,60	1578,00	1622,70	17,30	16,91	17,15
ЄС-28	434,62	459,15	463,84	2251,60	2396,20	2337,40	19,30	19,16	19,84
Німеччина	251,92	259,06	266,09	1408,37	1451,63	1505,47	17,89	17,85	17,67
Польща	18,14	21,37	24,45	179,60	203,85	214,48	10,10	10,48	11,40
Китай	600,17	658,49	659,39	2048,94	2210,25	2343,19	29,29	29,79	28,14
Індія	19,68	24,59	24,83	296,83	314,81	319,76	6,63	7,81	7,77
Росія	6,50	8,11	8,40	524,77	527,27	497,91	1,24	1,54	1,69
Україна	3,22	2,59	2,20	68,69	63,32	53,91	4,69	4,09	4,07
Білорусія	0,78	0,63	0,73	46,06	37,20	36,39	1,70	1,70	2,01
Казахстан	0,69	0,57	1,02	92,28	82,51	78,24	0,75	0,69	1,30

Джерело: складено за матеріалами: [10; 11].

нянні з 2013 р. експорт продукції ПЕК «обвалився» у 6 разів, машинобудування – у 2,2 разу, металургії – у 1,9 разу, хімпрому – у 2 рази.

Відповідно очікувано змінилася структура експорту за товарними групами: у 2015 р. продажі продтоварів і сільгосппродукції вийшли на перше місце, зайнявши частку 38,2% у загальній структурі експорту. Сьогодні найбільш «високотехнологічною» продукцією у ТОП-10 українського експорту є дроти та кабелі. Продукція, що відноситься до групи високотехнологічних товарів, займає лише 13-й рядок експортного рейтингу – напри-

клад, це двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни. Їх експорт у 2015 р. склав менше 1,8% від загального обсягу експорту. У 2015 р. частка поставок українських товарів до країн ЄС-28 зростає – з 31,6% до 34,1%, але загальний обсяг експорту до ЄС знизився: «мінус» 4,06 млрд дол. проти 2014 р. [13; 14].

Крім того, з 2010 р. до теперішнього часу кількість наукових організацій скоротилася в 1,3 разу, кількість наукових працівників – також у 1,3 разу, фінансування науки з усіх джерел – в 1,25 разу і склало 0,66% від ВВП, а фінансування з держбюджету – в 1,3 разу і склало

Млн дол. США

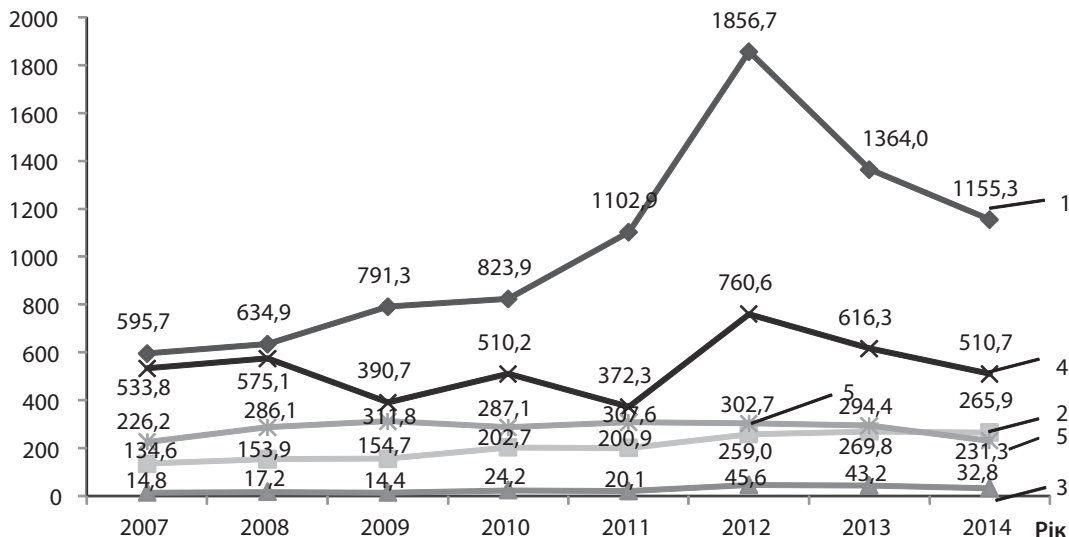

Рис. 2. Динаміка експорту високотехнологічної продукції України за галузями у 2007–2014 рр., млн дол. США [10; 11]:

1 – авіакосмічна; 2 – фармацевтична; 3 – конторське обладнання; 4 – комунікаційне обладнання; 5 – приладобудування.

всього 0,26% від ВВП (у 2014 р.), тоді як у розвинених країнах цей показник коливається на рівні 2–4%.

Слід також відмітити практичну стагнацію і навіть скорочення питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації в Україні, – на 1,5%, а також скорочення загального обсягу витрат на інноваційну діяльність в 1,25 разу (і це, незважаючи на інфляцію у 2015 р.) [12]. Як наслідок, відбулося скорочення частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції у 1,3 разу, а також частки реалізованої інноваційної продукції за межі України у загальному обсязі інноваційної у 1,53 разу.

Таким чином, криза української зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами після 2012 р. не лише істотно прискорилося, але й набула нових ознак, що пов'язані як з гібридною війною, що веде Росія проти України, у тому числі закриваючи свій ринок для української високотехнологічної продукції, так і зміною технологічних пріоритетів на світових ринках і все більш інтенсивним розвитком передових виробничих технологій і відповідною реструктуризацією світового експорту.

2. ПЕРЕДОВІ ВИРОБНИЧІ ТЕХНОЛОГІЇ – КЛЮЧ ДО ЯКІСНОЇ ЗМІНИ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА Й ЕКСПОРТУ ДО 2030 р.

Подальший промисловий розвиток і якісна зміна структури високотехнологічного експорту в розвинених країнах – основних виробниках високотехнологічної продукції (Південна Корея, Японія, США, ЄС) – будуть пов'язані із запуском наступного інноваційно-технологічного циклу (зміною технологічної парадигми) і здійсненням трьох пов'язаних «революцій»: 1) революція в проектуванні та організації виробничих процесів; 2) перехід до нових матеріалів; 3) революція в інфраструктурах, перехід до «розумних середовищ / мереж» як подолання лінійної архітектури традиційних індустріальних інфраструктур [15].

За прогнозами авторитетних світових інституцій, міжнародних промислових асоціацій і дослідницьких компаній, до 2030 р. запустити ці три революції в промисловому виробництві можна тільки через впровадження *передових виробничих технологій (ПВТ)*, які називають «підривними» чи «проривними», підкреслюючи їх революціонізуючий вплив на структуру виробництва. Деякі найбільш відомі визначення ПВТ наведено в табл. 8 [16–21].

ПВТ пов'язані з нетрадиційними методами обробки, новими інструментами контролю та управління виробничо-технологічними процесами, а також використанням нових матеріалів, автоматизованих та інтелектуальних систем контролю і управління обладнанням, виробничо-технологічними процесами і системами. Ці технології створюють нові ринки і галузі, сприяють зростанню продуктивності праці, підвищенню конкурентоспроможності окремих секторів і національних економік. ПВТ пов'язуються, перш за все, з 3D-друком, «Інтернетом речей», новими матеріалами, робототехнікою [22].

Крім того, глобалізація економіки, глобальні фінансові ринки, досконала логістика привели до *глобалізації стандартів, прийняття єдиних методик менеджменту, а також «англійської технічної»* як міжнародної мови у сфері економіки і технологій. Це дозволило в організації виробництва вийти за межі підприємства, скористатися всіма доступними в економічній системі ресурсами і залучити у виробництво всіх зацікавлених осіб, включаючи покупців промислової продукції [16; 17].

Узагальнене розуміння ПВТ охоплює таке: 1) *технологічне заміщення*, що веде до якісного вдосконалення існуючих або створення принципово нових продуктів; 2) *автоматизація виробничого процесу*, що ставить нові вимоги до кваліфікації фахівців; 3) *кастомізація виробництва* як гнучка адаптація до потреб замовника; 4) *локалізація* – зниження витрат за рахунок економії на логістиці та географічній близькості до споживача (за-

Експорт високотехнологічної продукції з України за галузями та країнами світу у 2014 р. (за класифікацією ОЕСР)

Обсяги експорту високотехнологічної продукції з України за галузями та країнами світу у 2014 р.																			
Авіакосмічна				Фармацевтична				Контрорське обладнання				Комунікаційне обладнання				Приладобудування			
Країна	млн дол. США	%	Країна	млн дол. США	%	Країна	млн дол. США	%	Країна	млн дол. США	%	Країна	млн дол. США	%	Країна	млн дол. США	%		
Росія	654,10	56,62	Узбекистан	62,37	23,46	ЄС-28	24,30	74,05	ЄС-28	282,07	55,24	Росія	97,82	42,3					
Китай	93,72	8,11	Росія	45,27	17,02	Росія	2,76	8,40	Росія	131,51	25,75	ЄС-28	53,33	23,1					
Іран	92,16	7,98	Казахстан	27,14	10,20	Білорусь	1,97	6,00	Ефіопія	16,68	3,27	Китай	9,06	3,92					
Індія	62,89	5,44	Бразилія	25,27	9,50	Казахстан	0,64	1,95	Єгипет	16,30	3,19	Казахстан	8,15	3,53					
Куба	53,19	4,60	Білорусь	24,77	9,32	Молдова	0,44	1,35	Білорусь	12,74	2,49	Білорусь	7,23	3,13					
Казахстан	39,78	3,44	ЄС-28	24,47	9,20	Узбекистан	0,34	1,04	Казахстан	8,26	1,62	США	5,75	2,49					
Пакистан	36,28	3,14	Азербайджан	13,50	5,08	Пакистан	0,22	0,67	Молдова	6,90	1,35	Бангладеш	5,11	2,21					
ЄС-28	23,48	2,03	Молдова	12,65	4,76	США	0,20	0,60	Індія	4,67	0,92	Індія	5,06	2,19					
Білорусь	17,21	1,49	Грузія	7,63	2,87	Китай, Гонконг	0,19	0,57	Узбекистан	4,02	0,79	Узбекистан	4,01	1,73					
Чад	11,32	0,98	Туркменістан	5,05	1,90	Туніс	0,15	0,46	Ізраїль	3,87	0,76	Таїланд	3,84	1,66					
Решта	71,19	6,16	Решта	17,78	6,69	Решта	1,61	4,91	Решта	23,63	4,63	Решта	31,94	13,8					
Світ	1155,3	100,0	Світ	265,91	100,0	Світ	32,82	100,0	Світ	510,65	100,0	Світ	231,3	100,0					

Джерело: складено за матеріалами [10; 11].

мовника); 5) *економічна ефективність*, пов'язана або зі зменшенням собівартості у порівнянні з масовим виробництвом, або з економією ресурсів, підвищенням продуктивності праці, інвестиційної привабливості й конкурентоспроможності [16 – 31].

У 2015 р. авторитетна міжнародна асоціація KPMG у щорічній публікації інноваційних технологій «Зміна ландшафту передових технологій» навела *прогноз нових технологічних тенденцій в глобальному масштабі*, який наведено в табл. 9 [29].

У цьому виданні висвітлюються ідеї більш ніж 800 провідних фахівців у галузі інформаційних технологій, починаючи від серійних підприємців до 100 лідерів хай-тек індустрії та венчурних капіталістів. Зокрема, наведено результати прогнозного аналізу щодо того, які ПВТ міжнародний бізнес вважає найбільш перспективними до 2020 р.

У табл. 10 також наведено узагальнені пріоритети в областях ПВТ у країнах ЄС, США і Китаї і Україні [20–31].

Фахівці MIT, ARTEMIS, NIST і UNIDO виокремлюють такі *пріоритетні напрямки ПВТ* [22–25]: 1) *системи контролю виробничих процесів*, включаючи датчики стану обладнання, параметрів потоків сировини і стану (розмір, склад і т. п.) створюваних (оброблюваних або таких, що вирощують) об'єктів; 2) *багатомірне моделювання складних виробів*, що дозволяє оптимізувати різні їхні параметри (міцність, термін життя і, можливо, процес виробництва) і кастомізувати об'єкт, модифікуючи його для індивідуального або дрібносерійного виробництва; 3) *інтелектуальні системи управління виробництвом* (оптимізація зовнішньої і внутрішньої логістики, режими технологічних процесів), у тому числі в робототехніці й у сфері «Інтернету речей»; 4) *системи створення і перетворення (вирощування) матеріальних об'єктів*, у тому числі 3D-друк; інфузійні технології, значення яких зростає; перспективні методи обробки поверхонь і роботи з термопластами (ключовими є ростові технології); 5) *матеріали, ефективні при створенні перспективних виконавчих пристроїв для ростових технологій*: композиційні й ті, що проявляють свої властивості в малорозмірних структурах.

Таким чином, можна зробити певні **висновки**:

1. Аналіз структури світового та українського експорту високотехнологіч-

Найбільш відомі визначення передових виробничих технологій (ПВТ)

Назва організації	Визначення ПВТ
Національна асоціація перспективних виробничих технологій США (<i>National Association of Advanced Manufacturing, NACFAM</i>)	ПВТ широко використовують комп'ютерні, високоточні та інформаційні компоненти, інтегровані з високопродуктивною робочою силою, створюючи систему, яка сполучає в собі переваги масового виробництва і, в той же час, гнучко налаштована на необхідний на даний момент обсяг випуску, а також має високий ступінь кастомізації з метою швидкого реагування на потреби клієнтів [18]
Інститут оборонного аналізу США (<i>Institute for Defence Analyses, IDA</i>)	Під ПВТ розуміють як традиційні, так і високотехнологічні галузі, в яких відбувається покращення існуючих і/або створення нових матеріалів, виробів і процесів шляхом упровадження досягнень науки і техніки, високоточних та інформаційно-комунікаційних технологій, інтегрованих з високопродуктивною робочою силою, інноваційним бізнесом або організаційними моделями [19]
Експертна група високого рівня Європейської комісії з ключових технологій (<i>High Level Expert Group on Key Enabling Technologies (HLG-KET)</i>)	ПВТ – це ключові технології, що поєднують знання і капіталомісткі технології, пов'язані з високою інтенсивністю досліджень і розробок, швидких і з комплексними інноваційними циклами, високими капітальними витратами і висококваліфікованою працею. Їх вплив є поширеним, що охоплює процеси, продукти та інноваційні послуги всієї економіки. Вони носять системний, багатопрофільний і міждисциплінарний характер, пронизуючи багато технологічних областей з тенденцією до конвергенції, інтеграції технологій і потенціалу, що викликає структурні зміни [20, с. 10]. Ключові технології (ПВТ, сучасні матеріали, промислові біотехнології, мікро- та наноелектроніка, нанотехнології й фотоніка) є незамінними будівельними технологічними блоками (особливо в поєднанні) для впровадження інновацій, забезпечуючи додану вартість, а також лежать в основі широкого спектру застосування продуктів у стратегічно важливих європейських ланцюжках доданої вартості та впливають на економічні умови, зайнятість і якість життя європейських громадян [21, с. 6]
Сколківський інститут науки і технологій, Росія	ПВТ – це комплекс процесів проектування і виготовлення на сучасному технологічному рівні кастомізованих (індивідуалізованих) матеріальних об'єктів (товарів) різної складності, вартість яких співвідноситься з вартістю товарів масового виробництва, у тому числі в країнах з дешевою робочою силою

Джерело: складено за матеріалами [17–21].

Передові виробничі технології, які будуть для міжнародного бізнесу найбільш перспективними до 2020 р. (% від усіх передових технологій)

Передові виробничі технології (конвергентні технології)	Світ у цілому	США	Китай	Японія	ASPAC (Азіатсько-Тихоокеанський регіон)	ЕМЕА (Європа – Близький Схід – Африка)
1	2	3	4	5	6	7
Хмарні технології	11	14	15	13	11	6
Мобільні платформи і застосування	9	9	3	10	8	11
Інтернет речей	9	8	9	3	9	9
Данні і аналітика	9	14	3	10	7	8
Біотехнології / цифрові технології лікування / охорона здоров'я	8	15	3	3	7	7
3D-друк	7	2	4	3	6	12
Кібербезпека	6	5	8	10	7	7
Роботи	6	5	6	3	6	8
Штучний інтелект / когнітивні обчислення	5	4	15	10	8	2
Соціальні мережі / платформи для спільної роботи	5	4	4	3	4	6
Цифрові валютні платформи (наприклад, bitcoin, платіжні системи)	4	2	6	7	6	5
Нанотехнології	4	3	6	3	4	4
Предмети інноваційного одягу	4	3	6	3	4	3

1	2	3	4	5	6	7
Віртуальна реальність / Доповнена реальність	3	4	2	3	3	3
Інші	10	8	10	16	10	9
Усього	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено за матеріалами [29].

Таблиця 10

Пріоритети в передових виробничих технологіях ЄС, США, Китаю і України

Європейський Союз	США	Китай	Україна
<ul style="list-style-type: none"> – Сучасні матеріали; – промислові біотехнології; – мікро- та наноелектроніка; – нанотехнології і фотоніка; – адаптивні та розумні виробничі системи; – цифрове, віртуальне і ресурсоефективне виробництво; – мобільні та спроможні кооперуватися підприємства (мережеве виробництво і динамічні виробничі ланцюжки); – «людиноцентричне» виробництво; – виробництво, орієнтоване на споживача 	<ul style="list-style-type: none"> – Сенсори, вимірювання і контроль процесів; – сучасний дизайн матеріалів, технології синтезу і обробки; – технології візуалізації, інформатика і цифрове виробництво; – стале (раціональне) виробництво; – промислові нанотехнології; – виробництво гнучкої електроніки; – виробничі біотехнології та біоінформатика; – 3D-друк; – сучасне виробництво та обладнання для тестування (контролю якості); – промислова робототехніка; – сучасні технології формоутворення і з'єднання 	<ul style="list-style-type: none"> – ІКТ-індустрія нового покоління; – біоінженерія; – високопродуктивні технології та обланання; – сучасні матеріали; – «розумні технології» 	<ul style="list-style-type: none"> – ІКТ-індустрія (перш за все, в галузі розробки програмного забезпечення); – нові композиційні матеріали із заданими властивостями; – промислові нанобіотехнології (перш за все, біомедицина і фармацевтика, нові аграрні технології); – математичне моделювання для створення розумних виробничих систем; – космічні дослідження і розробки (зокрема, розробка важких ракет)

Джерело: складено за матеріалами [20–31].

ної продукції свідчить про *невідповідність структури українського експорту високотехнологічної продукції світовій структурі*. При цьому частка загального експорту високотехнологічної продукції України на світовому ринку у 2014 р. склала 0,07%, у тому числі в авіакосмічній галузі – 0,38%, у фармацевтичній – 0,05%, у галузі конторського обладнання – 0,01%, комунікаційного обладнання – 0,06% та приладобудування – 0,02% (тобто практично мізерні обсяги). Що стосується частки експорту високотехнологічної продукції в загальному експорті товарів, то у 2014 р. в Україні вона склала 4,07% проти загальносвітового показника 17,5%. Таким чином, Україна катастрофічно відстає від країн-лідерів на ринку високотехнологічної продукції, і розрив цей продовжував збільшуватися протягом 2012–2014 рр.

2. Для збільшення виробництва і експорту високотехнологічного обладнання потрібно *виділити технологічні пріоритети у відповідності до світових тенденцій і вкладати кошти тільки в ці напрямки*, а сьогодні реально почати купувати вже готові розробки та патенти і виробляти високотехнологічну продукцію (як це роблять Китай і Казахстан), для чого потрібні суттєві інвестиції. Українським експортерам слід активізувати проведення диверсифікації структури зовнішньої торгівлі, просувати свою продукцію. Для цього потріб-

но якісно перебудувати роботу торгово-промислових палат, посольств і торгових представництв України за кордоном з підтримки просування українських товарів і послуг на іноземні ринки, перш за все, на азійські, поряд з пошуком сегментів на ринках Євросоюзу в рамках асоціації з ЄС.

3. Зосередити кошти і заходи державної підтримки на *пріоритетних напрямках розвитку перспективних виробничих технологій* на базі власного унікального науково-технологічного заділу, а саме: 1) найактивнішу участь науки і промисловості України в переході світової індустрії на нові (проектвані) матеріали із заданими властивостями, що буде відбуватися в найближчі 10–15 років; 2) участь у дослідженнях з математичного моделювання для «розумних» виробничих систем, реалізація великих пілотних проектів і входження до подібного роду проектів, які мають глобальне значення для розвитку нової промисловості й економіки; 3) участь в реалізації пілотних проектів в ІКТ-індустрії (перш за все, в галузі розробки програмного забезпечення), а також створення промислових нанобіотехнологій (перш за все, у біомедицині та фармацевтиці, створенні нових аграрних технологій); 4) проведенні космічних досліджень і розробок в рамках проектів Європейського космічного агентства (зокрема, у розробці важких ракет для ви-

ведення на орбіту фрагментів міжнародних космічних станцій тощо). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Research and development expenditure (% of GDP) / Data. The World bank [Electronic resource]. – Mode of access : <http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>
2. High-technology exports (% of manufactured exports) / Data. The World bank [Electronic resource]. – Mode of access : <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS/countries>
3. **Кизим М. О.** Високотехнологічні галузі як основа конкурентоспроможності економік країн світу / М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики : монографія. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – С. 81–101.
4. **Кизим М. О.** Високотехнологічний сектор економіки України та країн світу: стан і тенденції розвитку / М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко, В. І. Чередник // Проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 3–17.
5. **Кизим М. О.** Можливості і загрози від членства України в СОТ у зовнішній торгівлі продукцією високотехнологічних галузей в умовах співпраці з країнами ЄС і Митного союзу ЄвразЕС / М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко, В. Є. Хаустова та ін. // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 7–26.
6. **Матюшенко І. Ю.** Перспективи розвитку торгівлі високотехнологічними товарами у світі та Україні / І. Ю. Матюшенко, Д. М. Костенко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 103–114.
7. Оцінка наслідків членства України у Світовій організації торгівлі : монографія / За заг. ред. проф. М. О. Кизима, проф. І. Ю. Матюшенка. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2014. – 212 с.
8. Международная стандартная торговая классификация. Департамент эконо-мическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Статистические документы, Серия М, № 34 / Rev. 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4r.pdf
9. National Science Board / Science and Engineering Indicators 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nsf.gov/statistics/2016/nsb20161/#/data/appendix>
10. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2007–2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>
11. United Nations Commodity Trade Statistics Database [Electronic resource]. – Mode of access : <http://comtrade.un.org/db/mr/rfCommoditiesList.aspx?px=S4&cc=>
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. **Салівон С.** У топ-10 експортованих товарів у 2015 році найбільш високотехнологічна продукція – кабель / С. Салівон; Федерація роботодавців України. – 29.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fru.org.ua/ua/media-center/blogs/salivon/u-top-10-eksportovanykh-tovariv-u-2015-rotsinaibilsh-vysokotekhnolohichna-produktsiia-kabel>
14. **Салівон С.** ТОП-10 імпорту в Україну у 2015 році очолюють енергоресурси / С. Салівон; Федерація роботодавців України. – 11.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fru.org.ua/ua/media-center/blogs/salivon/top-10-importu-v-ukrainu-u-2015-rotsi-ocholiuiut-enerhoresursy>
15. **Княгинин В. Н.** Основные тренды в новом поколении производственных технологий / В. Н. Княгинин // Материалы к выступлению на расширенном заседании рабочей группы Экономического совета при Президенте РФ по направлению «Отраслевая и инфраструктурная политика». – Москва : Фонд «Центр стратегических разработок «Северо-Запад». – 10.06.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tboil.ru/tboilevents/files/eventfiles/51/Лекция%20Княгинина.pdf>
16. **Дежина И.** Перспективные производственные технологии: новые акценты в развитии промышленности / И. Дежина, А. Пономарев // Форсайт. – 2014. – Т. 8, № 2. – С. 16–29 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://foresight-journal.hse.ru/2014-8-2/127318614.html>
17. Публичный аналитический доклад по развитию новых производственных технологий / Сколковский институт науки и технологий. – 22.10.2014 г. – 203 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://isicad.ru/ru/pdf/ReportSkolkovo2014.pdf>
18. White Papers on Advanced Manufacturing Questions. Draft Working Papers Version 040510 / Science and Technology Policy Institute (STPI). – Washington, 2010. – April 5. – p. II–III [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/advanced-manuf-papers.pdf>
19. Emerging Global Trends in Advanced Manufacturing / Institute for Defense Analyses. – Alexandria, 2012. – 248 p. [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Emerging_Global_Trends_in_Advanced_Manufacturing.pdf
20. Key Enabling Technologies. Final report / High Level Expert Group on Key Enabling Technologies (HLG-KET); European Commission (EC), 2011. – June [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/.../native>
21. KETs: time to act. Final report / High Level Expert Group on Key Enabling Technologies (HLG-KET); European Commission (EC), 2015. – June [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetailDoc&id=22113&no=2>
22. Draft Annual Work Programme 2013 for the ARTEMIS Programs / Advanced “Research and Technology for Embedded Intelligence and Systems (ARTEMIS)” of European Technology Platform for Embedded Computing Systems. – London, 2013. – January 16 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.artemis-ia.eu/call2013>
23. Request for Information: Response Summary for the National Network for Manufacturing Innovation (ed. M. Molnar) (NISTIR G2013-1050), National Institute of Standards and Technology (NIST), 2013. – August [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.manufacturing.gov/docs/rfi_summary.pdf
24. 2013 Emerging Trends Report // MIT Technology Review, Special Issue. – 2013. – 91 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://oneglobalonline.com/k/docs/MIT_Technology_Review_2013.pdf
25. Emerging trends in global manufacturing industries / UNIDO. – 2013. – 81 p. [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.unido.org/fileadmin/user_media/Services/PSD/Emerging_Trends_UNIDO_2013.PDF
26. The global manufacturing sector: current issues / Chartered Institute of Management Accountants. – 2010. – 10 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.cimaglobal.com/Documents/Thought_leadership_docs/Global_manufacturing_report.pdf
27. Manufacturing the Future: The next era of global growth and innovation / The McKinsey Global Institute. – 2012. – 172 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nist.gov/mep/data/upload/Manufacturing-the-Future.pdf>
28. The Future of Manufacturing: Driving Capabilities, Enabling Investments / Global Agenda Council on the Future of Manufacturing; UNIDO. – 2014. – 38 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www3.weforum.org/docs/Media/GAC14/Future_of_Manufacturing_Driving_Capabilities.pdf
29. Global Manufacturing Outlook. Preparing for battle: Manufacturers get ready for transformation / KPMG. – 2015. – 34 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.kpmg.com/CN/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Global-Manufacturing-Outlook-O-201506.pdf>

30. Report to the President: Accelerated U.S. advanced manufacturing / Executive Office of the President President's Council of Advisors on Science and Technology. – 2014. – 94 p. [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/PCAST/amp20_report_final.pdf

31. The next production revolution / OECD. – 2015. – 24 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.evm.dk/.../15-05-18-the-next-production-revolution>

REFERENCES

"Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2007-2014" [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2007-2014]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

Dezhina, I., and Ponomarev, A. "Perspektivnyye proizvodstvennyye tekhnologii: novyye aktsenty v razvitii promyshlennosti" [Advanced production technology: the new emphasis on the development of industry]. <https://foresight-journal.hse.ru/2014-8-2/127318614.html>

"Draft Annual Work Programme 2013 for the ARTEMIS Programs". <http://www.artemis-ia.eu/call2013>

"Emerging Global Trends in Advanced Manufacturing / Institute for Defense Analyses". https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Emerging_Global_Trends_in_Advanced_%20Manufacturing.pdf

"2013 Emerging Trends Report". http://oneglobalonline.com/k/docs/MIT_Technology_Review_2013.pdf

"Emerging trends in global manufacturing industries". https://www.unido.org/fileadmin/user_media/Services/PSD/Emerging_Trends_UNIDO_2013.PDF

"Global Manufacturing Outlook. Preparing for battle: Manufacturers get ready for transformation". <https://www.kpmg.com/CN/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Global-Manufacturing-Outlook-O-201506.pdf>

"High-technology exports (% of manufactured exports)". <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS/countries>

Knyaginina, V. N. "Osnovnyye trendy v novom pokolenii proizvodstvennykh tekhnologiy" [The main trends in the new generation of manufacturing technology]. <http://tboil.ru/tboilevents/files/eventfiles/51/Лекция%20Княгинина.pdf>

Kyzym, M. O., Matiushenko, I. Yu., and Cherednyk, V. I. "Vysokotekhnolohichnyi sektor ekonomiky Ukrainy ta krain svitu: stan i tendentsii rozvytku" [The high-tech sector of Ukraine and the world: state and development trends]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2009): 3-17.

"Key Enabling Technologies. Final report". <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/.../native>

"KETs: time to act. Final report / High Level Expert Group on Key Enabling Technologies (HLG-KET); European Commission (EC), 2015. – June". <http://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetailDoc&id=22113&no=2>

Kyzym, M. O., and Matiushenko, I. Yu. "Vysokotekhnolohichni haluzi yak osnova konkurentospromozhnosti ekonomik krain svitu" [High-tech industry as the basis of competitive economies of the world]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky*, 81-101. Kharkiv: INZhEK, 2007.

Kyzym, M. O. et al. "Mozhlyvosti i zahrozy vid chlenstva Ukrainy v SOT u zovnishnii torhivli produktsiiei vysokotekhnolohichnykh haluzei v umovakh spivpratsi z krainamy YeS i Mytnoho soiuzu YevrAzES" [Opportunities and threats of WTO membership for Ukraine's foreign trade in high-tech industries in terms of cooperation with the EU Customs Union and EurAsEC]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 7-26.

"Mezhdunarodnaya standartnaya torgovaya klassifikatsiya. Departament po ekonomicheskim i sotsialnym voprosam. Statis-

ticheskiy otdel. Statisticheskiye dokumenty, Seriya M, № 34" [Standard International Trade Classification. The Department of Economic and Social Affairs. Statistics Division. Statistical Papers, Series of the M, number 34]. http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4r.pdf

Matiushenko, I. Yu., and Kostenko, D. M. "Perspektyvy rozvytku torhivli vysokotekhnolohichnykh tovaramy u sviti ta Ukraini" [Prospects for trade high-tech products in the world and Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 8 (2012): 103-114.

"Manufacturing the Future: The next era of global growth and innovation". <http://www.nist.gov/mep/data/upload/Manufacturing-the-Future.pdf>

"National Science Board". <http://www.nsf.gov/statistics/2016/nsb20161/#/data/appendix>

Oftsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Otsinka naslidkiv chlenstva Ukrainy u Svitovii orhanizatsii torhivli [An impact assessment of Ukraine's membership in the World Trade Organization]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2014.

"Publichnyy analiticheskiy doklad po razvitiyu novykh proizvodstvennykh tekhnologiy" [Public analytical report on the development of new production technologies]. <http://isicad.ru/ru/pdf/ReportSkolkovo2014.pdf>

"Request for Information: Response Summary for the National Network for Manufacturing Innovation". http://www.manufacturing.gov/docs/rfi_summary.pdf

"Research and development expenditure (% of GDP)". <http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>

"Report to the President: Accelerated U. S. advanced manufacturing". https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp%20PCAST/amp20_report_final.pdf

Salivon, S. "U top-10 eksportovanykh tovariv u 2015 rotsi naibilsh vysokotekhnolohichna produktsiia – kabel" [The top 10 exported goods in 2015, the most high-tech products – cable]. <http://www.fru.org.ua/ua/media-center/blogs/salivon/u-top-10-eksportovanykh-tovariv-u-2015-rotsi-naibilsh-vysokotekhnolohichna-produktsiia-kabel>

Salivon, S. "TOP-10 importu v Ukrainu u 2015 rotsi ocholiuiut enerhoresursy" [Top 10 imports in Ukraine in 2015, led by energy]. <http://www.fru.org.ua/ua/media-center/blogs/salivon/top-10-importu-v-ukrainu-u-2015-rotsi-ocholiuiut-enerhoresursy>

"The Future of Manufacturing: Driving Capabilities, Enabling Investments". http://www3.weforum.org/docs/Media/GAC14/Future_of_Manufacturing_Driving_%20Capabilities.pdf

"The global manufacturing sector: current issues". http://www.cimaglobal.com/Documents/Thought_leadership_docs/Global_manufacturing_report.pdf

"The next production revolution". <https://www.evm.dk/.../15-05-18-the-next-production-revolution>

"United Nations Commodity Trade Statistics Database". <http://comtrade.un.org/db/mr/rfCommoditiesList.aspx?px=S4&cc=>

"White Papers on Advanced Manufacturing Questions. Draft Working Papers Version 040510". <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/advanced-manuf-papers.pdf>

METHODS FOR MANAGEMENT OF INNOVATION ACTIVITY RISKS IN THE CURRENT CONDITIONS

© 2016 PYSMAK V. O.

UDC 658.012

Pysmak V. O. Methods for Management of Innovation Activity Risks in the Current Conditions

The article considers theoretical foundations of management of innovation activity risks. Relevance of the selected topic of research in connection with both volatile external environment and crisis developments in the country's economy has been substantiated. A semantic analysis of the concept of «risk» has been done, showing the presence of both positive and negative sides of risk situations. A scheme for enterprise management in the light of implementing innovation activity has been elaborated. An improved classification of innovation activity has been provided, creating the opportunity to focus on identifying risks in the process of allocating a specific direction of innovation activity. The main stages of identification and analysis of risks of innovation activity has been allocated. Methods for management of innovation activity risks in the current conditions have been developed. A concept of «system for management of innovation activity risks» has been formulated, its major features for enterprise has been outlined. The main requirements for a system for management of innovation activity risks have been allocated.

Keywords: risk, innovation activity, system for management of innovation activity risks, risk management methods, risks map.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Pysmak Viktoriia O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics, organization and business planning, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

УДК 658.012

Письмак В. О. Методика управління ризиками інноваційної діяльності в сучасних умовах

У статті розглядаються теоретичні засади управління ризиками інноваційної діяльності. Підтверджена актуальність вибраної тематики дослідження у зв'язку з мінливим зовнішнім середовищем та кризовими явищами в економіці країни. Проведено семантичний аналіз поняття «ризик», який показав наявність позитивних і негативних сторін ризикових ситуацій. Розроблена схема управління підприємством з урахуванням здійснення інноваційної діяльності. Наведено вдосконалену класифікацію інноваційної діяльності, яка надає можливість зосередитися на виявленні ризиків у процесі виділення конкретного напрямку інноваційної діяльності. Виокремлено основні етапи ідентифікації та аналізу ризиків інноваційної діяльності. Розроблено методику управління ризиками інноваційної діяльності в сучасних умовах. Сформовано поняття «система управління ризиками інноваційної діяльності», зазначено його основні особливості для підприємства. Виділені основні вимоги до системи управління ризиками інноваційної діяльності.

Ключові слова: ризик, інноваційна діяльність, система управління ризиками інноваційної діяльності, методика управління ризиками, карта ризиків.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Письмак Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

УДК 658.012

Письмак В. А. Методика управления рисками инновационной деятельности в современных условиях

В статье рассматриваются теоретические основы управления рисками инновационной деятельности. Подтверждена актуальность выбранной тематики исследования в связи с изменчивой внешней средой и кризисными явлениями в экономике страны. Проведен семантический анализ понятия «риск», который показал наличие положительных и отрицательных сторон рискованных ситуаций. Разработана схема управления предприятием с учетом осуществления инновационной деятельности. Приведена усовершенствованная классификация инновационной деятельности, которая дает возможность сосредоточиться на выявлении рисков в процессе выделения конкретного направления инновационной деятельности. Выделены основные этапы идентификации и анализа рисков инновационной деятельности. Разработана методика управления рисками инновационной деятельности в современных условиях. Сформировано понятие «система управления рисками инновационной деятельности», обозначены его основные особенности для предприятия. Выделены основные требования к системе управления рисками инновационной деятельности.

Ключевые слова: риск, инновационная деятельность, система управления рисками инновационной деятельности, методика управления рисками, карта рисков.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Письмак Виктория Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, организации и планирования деятельности предприятия, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: Vicky-st1@rambler.ru

Nowadays the fact that the use of innovations in any field is one of the most effective means of business survival in the modern world is of no doubt. Particularly noteworthy are enterprises of the transition economy, which develop slowly or do not develop at all. Under conditions of the global economic crisis the development of anti-crisis innovations, which allow the enterprise to develop a policy of conversion, find new markets and expand its client base, is a relevant issue.

Being aware of positive aspects of innovation activity, it should be noted that any innovation process has an element of risk in its composition. But in practice the majority of enterprises do not pay sufficient attention to the process

of risk analysis and management more often due to the lack of a unified approach to problems of risk management. In turn, issues of evaluating risks of innovation activity are studied insufficiently because the results are rarely implemented in practice.

An important fact is that neglecting the problem of risk management significantly affects competitiveness of enterprises and their ability to adapt to the rapidly changing environment. The process of innovation management under modern conditions can be successful only providing the availability and activity of creative staff, so it should be implemented not from the “top” or “bottom” but in the dialogue of the enterprise as a client ordering innovation and

creative class. In this connection, in the presence of the creative thinking approach there required an extensive support on the part of the anti-crisis management. In addition, major problems at modern domestic enterprises, which aggravate the impact of the changing conditions, are: moral and physical depreciation of equipment, lack of motivation and discipline of workers, inadequate modern technologies used in the manufacturing process, decrease in demand for their products resulting from the crisis in the country economy, etc. All of these phenomena bear a risk situation but in real practice the processes that are not associated with risk are completely absent. So the issue is relevant for consideration under modern conditions.

Risk studies are being carried out very intensively by scientists all around the world. A significant contribution to the development of the conceptual apparatus of the risk theory was made by C. A. Williams, J. Keynes, I. Ansoff, L. A. Kosolapov, M. Hammer, A. Morgenstern, J. Neumann, B. A. Rayzberg, J. Say and others.

Research in the field of influence of innovative activity on economic processes were conducted by such scientists as I. T. Balabanov, P. Drucker, S. Mendell, R. Nelson, B. Santo, B. Tviss, J. Schumpeter, O. M. Yastremska and others.

Risk from a standpoint of the economic theory is considered as having a particular opportunity and at the same time as a threat to a certain activity and occasion. A more detailed semantic analysis of risk is presented in *Table 1*.

Thus, risk presents a comprehensive concept, which, on the one hand, is an opportunity for development, gaining excess profits and more advantages in the market, on the other hand, is additional losses and threats to leave the enterprise with no property. Key aspects of the given definitions are used to form a scheme of enterprise management, which involves innovation activity.

Innovation management is recommended to be carried out in two main directions: strategic and crisis one.

Thus, the foregoing management scheme implies two management directions in a process of innovative activity: anti-crisis and strategic management. The result of the implementation of successful management is correct management decision-making (*Fig. 1*).

The concept of innovation risks arises in connection with the emerging in innovation activity of situations that go beyond the planned context. At the same time, the main objectives in management of risks remain their timely recognition, identification, evaluation and minimization [1]. Thus, innovation as a result of activity of certain groups of people can be of different types, with this regard a number of risks of innovation activity can be identified. The main classification criteria of innovations found in modern scientific literature are: significance, place in the manufacturing process, location of implementation, degree of satisfying the needs of the target audience, field of application, degree of novelty, scale of distribution, time of entering the market, etc. Considering classifications of innovations (innovation activity) it is necessary to draw attention to the fact that generalizing the classification criteria in order to create a new classification is of practical significance because such a classification has a potential capacity for creating a future idea of an innovation or innovation product [2]. This, in turn, is necessary for analyzing potential threats and strengths of innovation activity and performance of an effective support of innovations by enterprises and the state. The most convenient and effective to be used in risk analysis of a modern industrial enterprise, according to the author, is an additional classification of criteria by sphere of implementation shown in *Fig. 2*.

Such classification criteria provide timely identification of the sphere, in which risk situations are being formed, and, therefore, qualitative management of such situations.

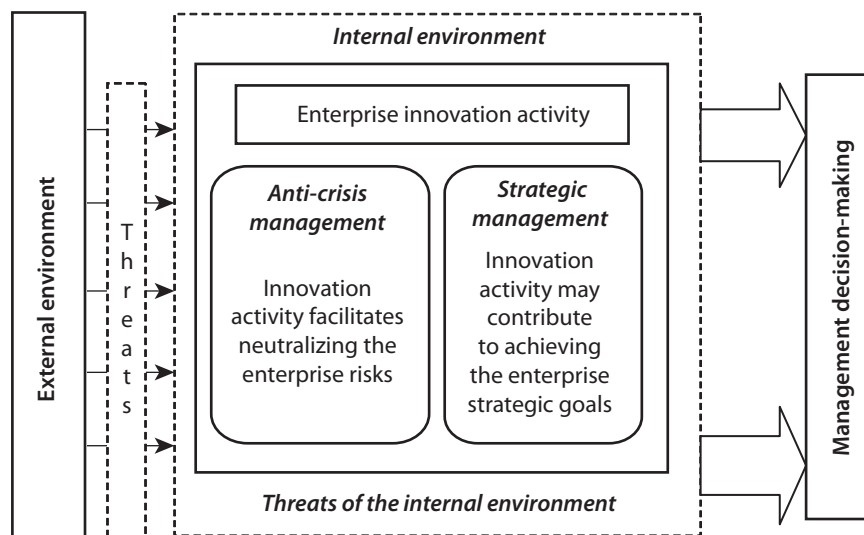
When considering risk management from a standpoint of the owner or head of the enterprise, i.e., the person interested in preserving the enterprise vital activity, the object and subject of the study will be presented by basic stages of identification and analysis of risks of innovation activity, including:

1. Determining the place of the enterprise activity on the life cycle curve.
2. Performing a SWOT-analysis of the enterprise aimed at a clear definition of key forces, weaknesses, threats and opportunities. Innovation should be considered separately as part of a particular block.
3. Building a scenario of a negative impact of the innovation on the enterprise.

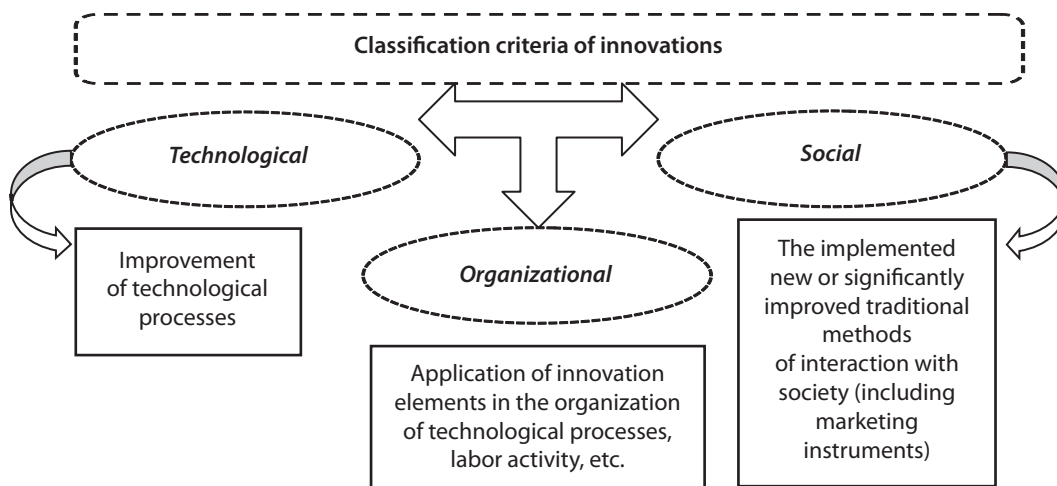
Table 1

The semantic analysis of the concept of "risk"

Risk is...				
Losses, damages	Possibilities	Reality	Overcoming uncertainty	Deviation
Losses (damages), the probability of which is related to the presence of uncertainty (lack or unreliability of information) as well as benefits and profits, which can only be received through the actions associated with risk	Recognizing a probability of a threat of unforeseen losses of expected profit, property, money in resulting from random changes in the conditions of economic activity, adverse circumstances	The objective reality, which must be taken into account during the planning of the future activity	An activity associated with overcoming uncertainty of a situation of inevitable choice, in which there is a possibility for quantitative and qualitatively evaluation of a probability of achieving the intended result, failures and deviations from the goal	A probability of deviation from the predetermined goal, for the sake of which the chosen alternative is implemented

Fig. 1. The scheme of enterprise management with respect to innovation activity

Fig. 2. The classification of innovation activity by sphere of application

4. Building a balanced scorecard of risk management of innovation activity.

5. Simulating the process of impact of threats on the enterprise.

6. Obtaining a risk map, i.e., such a representation that shows causal relationships between an innovation and the result of its interaction with the internal and external environment in view of possible risk situations.

Let us consider each stage in detail. Risks of innovation activity are directly associated with the enterprise life-cycle, as each stage of the life cycle is characterized by certain strengths and weaknesses, and, therefore, risks. In this connection the enterprise must constantly evolve and move through its life cycle stages enhancing economic performance and, therefore, apply innovative technologies. At the initial stage of considering risks of the enterprise innovation activity, it is necessary, first of all, to determine, which period of the life cycle the external and internal threats to the enterprise correspond to. This stage is closely connected with the second stage — performing a SWOT-analysis of the enterprise. But it should be emphasized that the SWOT-analysis matrix is unique and can be quite different for one or another enterprise.

To build a scenario of a negative impact, the presence of a clear set of values and mission of the enterprise is required both at the level of management and at the level of individual employee, i.e., all the enterprise personnel should be aware of the scale of activity, difference from competitors, desired results, etc. Insufficient attention to the process of setting goals can cause a considerable damage to the enterprise. Developing a scenario of a negative impact alternatively can be done by building a “goal tree”, which was first proposed by C. Churchman and R. Ackoff in 1957. The main advantage of this method is a close relationship of long-term goals and specific objectives of the enterprise at each level of the hierarchical system. The method of “goal tree” represents a structured hierarchical sequence of goals of a particular economic system [3].

After building the “goal tree” it is advisable to go to the next stage — developing a Balanced Scorecard for managing risks of innovation activity [4], with the results of the previous method being a rough design for its creation. This system makes it possible to transform the enterprise’s mission into specific goals and objectives as well as indicators that will determine an extent to which these goals are achieved within four main aspects:

- ✦ the financial consequences, i.e., imaginary goals of the enterprise within its financial performance;
- ✦ interaction with customers;
- ✦ strategic resources, i.e., determining the amount of financial, labor, information and other types of resources for the enterprise development;
- ✦ improving business processes.

Simulating the impact of threats.

The formation of a correct system for managing risks of innovation activity will directly provide for making a full analysis of methods for risk identification and minimization. Thus, by the system for managing risks of innovation activity (SMRIA) there meant a set of interconnected elements aimed at ensuring maximum efficiency of the enterprise operation considering the use of innovation activity within the implementation of its core activities. In managing risk of innovation activity it is necessary to form basic requirements for SMRIA. These are as follows:

1. It is appropriate to perform risk analysis only in the context of the overall enterprise business strategy.
2. In view of the fact that in many cases the identification of risks takes place under conditions of uncertainty, it should be taken in consideration that determining the state of the business, at which the innovation is being implemented, is based on a fuzzy-logic model.
3. SMRIA must meet Ukrainian and international standards in risk management and ensure an acceptable risk level.
4. The system must not allow significant costs and shortage of resources.

Thus, the system for managing risks of innovation activity should be a standardized method for identifying and minimizing risk situations, which take place at the implementation of innovation activity.

In the presence of a clear idea of SMRIA, the next step in the research is to develop a methodology for managing risks of innovation activity. This methodology should include all main stages of managing risks in modern management and at the same time take into account peculiarities of innovation activity. The main stages of the methodology are presented in Fig. 3.

It should be noted that in the analysis and identification of risks in innovative activity there formed understanding of the place of the enterprise on the curve of the life cycle, identification of possible threats with respect to directions of innovation activities [5]. The development of mechanisms for enterprise horizontal management allows qualified managers to implement an intensive creative innovation activity simultaneously controlling the process of the functioning of risky situations involves understanding the place of the enterprise on the curve of the life cycle, identification of possible threats. The formation of a plan and planned results allows setting the enterprise main goals. Balancing available resources and planned results as a stage of the methodology of risk management enables restoring the picture of the innovation process and understanding what elements of the business process are missing for achievement of positive results.

Adjustment of approaches to developing innovation projects after receiving results of the activity implementation is a very important stage, the neglecting of which makes it impossible to evolve further and improve conditions for implementation of innovation activity [6].

General recommendations on improvement of the process of managing innovation risks are:

1. *Strategic thinking*, i. e., effective risk management, should be holistic and integrated. The enterprise that provides strategic management process has a possibility to plan risk management, while the lack of strategic planning can lead to a conflict between costs and risks.
2. *Expansion of cooperation*. Experts in innovation activity and risk management are regularly working closely with their colleagues from other departments. Solving matters related to the reduction of complex risks requires deeper cooperation [7].
3. *Developing optimal balance of risks*. It is necessary to imagine the costs and risks as two variables in the continuum: reducing one component often occurs due to an increase in the other.
4. *Taking into account the risks that can not be evaluated quantitatively*. Today most enterprises do not have appropriate risk evaluation methods, often a statistical basis being missing. The management of various risks is carried out independently, regardless of interaction between risks [8].

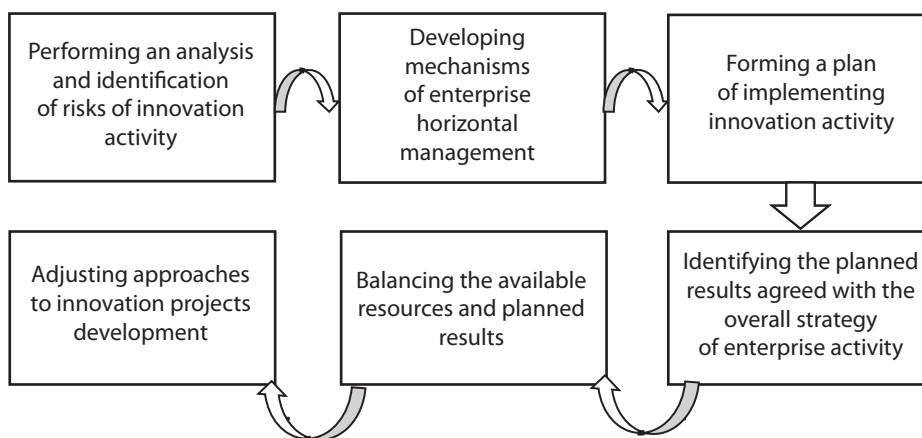

Fig. 3. The methodology of risk management of enterprise innovation activity

Thus, the result of the study is the semantic analysis of the concept of “risk”, which showed that risk is not only costs but also, provided its successful management, can cause a positive result. Formation of the system for managing risks of enterprise innovation activity in conformance of all requirements provides a possibility of a correct implementation of innovation projects and their further improvement. The given methodology for managing risks of enterprise innovation activity outlines main stages of interaction with risks arising from the use of innovation activity. The issue of developing mechanisms for enterprise horizontal management in the process of innovation activity requires further research. ■

LITERATURE

1. **Абдулаева З. И.** Стратегические подходы к инновационным рискам / З. И. Абдулаева, А. О. Недосекин. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2013. – 146 с.
2. **Турчина С. Г.** Інноваційна політика як фактор забезпечення конкурентоспроможності підприємств за умов членства України в СОТ / С. Г. Турчина // Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід : монографія / За ред. д. е. н., проф., акад. М. П. Денисенка, д. е. н., проф. Л. І. Михайлової. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 515 с.
3. Інноваційна інфраструктура в контексті національної інноваційної системи (економіко-правові проблеми) : монографія / О. П. Орлюк, О. Б. Бутнік-Сіверський, С. Ф. Ревуцький та ін. / За наук. ред. О. Б. Бутнік-Сіверського. – К. : НДІ ІВ НАПрНУ, «Лазурит-Поліграф», 2011. – 414 с.
4. **Крикавський Є. В.** Логістичні системи : навч. посіб. / Є. В. Крикавський, Н. В. Чернописька. – 2-ге вид., доп. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 312 с.
5. **Матвійчук А. В.** Економічні ризики в інвестиційній діяльності : монографія / А. В. Матвійчук. – Вінниця : Універсум, 2005. – 202 с.
6. **Бродецкий Г. Л.** Управление рисками в логистике : [учеб. пособ. для студ. учреждений высш. проф. образования] / Г. Л. Бродецкий, Д. А. Гусев, Е. А. Елин. – М. : Изд-во «Академия», 2010. – 192 с.
7. **Бартон Т. Л.** Риск-менеджмент : практика ведущих компаний / Т. Л. Бартон, У. Г. Шенкир, П. Л. Уокер / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2008. – 208 с.
8. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посіб. / Л. І. Донець, О. В. Шепеленко, С. М. Баранцева та ін. / За заг. ред. Донець Л. І. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.

REFERENCES

- Abdulayeva, Z. I., and Nedosekin, A. O. *Strategicheskiye podkhody k innovatsionnym riskam* [Strategic approaches to innovation risks]. St. Petersburg: Izd-vo Politekhn. un-ta, 2013.
- Brodetskiy, G. L., Gusev, D. A., and Elin, E. A. *Upravleniye riskami v logistike* [Risk management in logistics]. Moscow: Akademiya, 2010.
- Barton, T. L., Shenkir, U. G., and Uoker, P. L. *Risk-menedzhment : praktika vedushchikh kompaniy* [Risk management: the practice of leading companies]. Moscow: Viliams, 2008.
- Donets, L. I. et al. *Obgruntuvannia hospodarskykh rishen ta otsiniuvannia ryzykiv* [Justification economic decisions and assessing risks]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2012.
- Krykavskiy, Ye. V., and Chornopyska, N. V. *Lohistychni systemy* [Logistic System]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2012.

Matviichuk, A. V. *Ekonomichni ryzyky v investytsiinii diialnosti* [Economic risks in investing activities]. Vinnytsia: Universum, 2005.

Orliuk, O. P. et al. *Innovatsiina infrastruktura v konteksti natsionalnoi innovatsiinoi systemy (ekonomiko-pravovi problemy)* [The innovative infrastructure in the context of the national innovation system (economic and legal issues)]. Kyiv: NDI IB NAPrNU; Lazuryt-Polihraf, 2011.

Turchina, S. H. “Innovatsiina polityka yak faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv za umov chlenstva Ukrainy v SOT” [Innovation policy as a factor in ensuring the competitiveness of enterprises in the conditions of Ukraine's membership in the WTO]. In *Investytsiino-innovatsiina diialnist: teoriia, praktyka, dosvid*. Sumy: Universytetska knyha, 2008.

STUDYING THE ASPECTS OF ESTABLISHING THE DEFINITION OF «INNOVATION ACTIVITY» AND ITS DETERMINING FACTORS

© 2016 YERMAK S. O., LISNICHENKO O. O.

UDC 330.341.1(447)

Yermak S. O., Lisnichenko O. O. Studying the Aspects of Establishing the Definition of «Innovation Activity» and Its Determining Factors

The article considers interpretations of the essence of the category of «innovative activity» from the view of various scholars who demonstrate versatility and the really existing complexity of this category. An analysis of basic approaches has been conducted by means of grouping, systematization and generalization of scientific studies on this subject, which allowed to identify the main aspects of establishing of this category. The author's definition of the category of «innovative activity» has been provided, which takes into account three main aspects: intensity and complexity, ability to mobilize potential and effectiveness in the form of improved profitability and competitiveness of enterprise. The main groups of factors, which determine innovation activity of enterprise, have been considered with the focus on the external regional factors. Innovative activity of enterprises of Ukraine in terms of regions has been analyzed, characterizing the readiness of key elements of innovation system to upgrade, as well as perceptivity to everything new.

Keywords: innovation efforts, innovation activity, innovation potential, innovative development.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 21.

Yermak Svitlana O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)

E-mail: svetlanaermak@mail.ru

Lisnichenko Olena O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economy of Enterprises, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)

УДК 330.341.1(447)

УДК 330.341.1(447)

Ермак С. О., Лісниченко О. О. Дослідження аспектів формування дефініції «інноваційна активність» і факторів, що її визначають
У статті розглянуто трактування сутності категорії «інноваційна активність» з позицій різних науковців, що демонструє багатогранність та реально існуючу складність даної категорії. Проведено аналіз основних підходів шляхом групування, систематизації та узагальнення наукових досліджень з цієї теми, що дозволило виявити основні аспекти формування даної категорії. Наведено авторську дефініцію категорії «інноваційна активність», яка враховує три основні аспекти: інтенсивність і комплексність, здатність до мобілізації потенціалу і результативність у вигляді підвищення прибутковості та конкурентоспроможності підприємства. Розглянуто основні групи факторів, що визначають інноваційну активність підприємства, причому особливу увагу приділено зовнішнім регіональним факторам. Проаналізовано інноваційну активність підприємств України у регіональному розрізі, яка характеризує готовність до оновлення основних елементів інноваційної системи, а також сприятливість до всього нового.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна активність, інноваційний потенціал, інноваційний розвиток.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 21.

Ермак Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)
E-mail: svetlanaermak@mail.ru

Лісниченко Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)

Ермак С. А., Лисниченко Е. А. Исследование аспектов формирования дефиниции «инновационная активность» и определяющих ее факторов

В статье рассмотрены трактовки сущности категории «инновационная активность» с позиций различных ученых, которые демонстрируют многогранность и реально существующую сложность данной категории. Проведен анализ основных подходов путем группировки, систематизации и обобщения научных исследований по этой теме, что позволило выявить основные аспекты формирования данной категории. Приведена авторская дефиниция категории «инновационная активность», которая учитывает три основных аспекта: интенсивность и комплексность, способность к мобилизации потенциала и результативность в виде повышения прибыльности и конкурентоспособности предприятия. Рассмотрены основные группы факторов, определяющих инновационную активность предприятия, причем основное внимание уделено внешним региональным факторам. Проанализирована инновационная активность предприятий Украины в региональном разрезе, характеризующая готовность к обновлению основных элементов инновационной системы, а также восприимчивость ко всему новому.

Ключевые слова: инновационная активность, инновационная деятельность, инновационный потенциал, инновационное развитие.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 21.

Ермак Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)
E-mail: svetlanaermak@mail.ru

Лисниченко Елена Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)

Innovation activity has become increasingly important in recent years. Since introduction of innovations in enterprise activity leads to improving the quality of goods and services, expanding their product range, developing new methods of production and marketing of products. Innovations as a management element determine the competitiveness of modern enterprises. The main advantage of

innovation activity is that it offers opportunities to many enterprises for successful operation under conditions of tough competition, ensures production flexibility regarding changes in the demand of the population and enterprises, stimulates profitable use of achievements of scientific and technological progress (STP), etc. [1].

The innovation process of Ukrainian economy is characterized by contradictory trends. On the one hand, a huge potential represented by fundamental and branch sciences has been accumulated. On the other hand, the level of bringing research results to practically used innovations is very low. A high intensity of the enterprise innovation efforts is a major factor that influences the strategic competitive advantages and strengthening of its market position. The enterprise efforts reflect the relationship between the content of the planned activities and results obtained. In other words, the development of a plan of specific actions regarding the strengthening of the competitive position and implementation of the actions under similar plans, strategy, objectives, resource opportunities can lead to achieving by heads of different enterprises dissimilar results caused by differences in their activity. Differences in innovation efforts form different innovation results under the same prerequisites [2]. Thus, the study of innovation efforts is an important management instrument to achieve high performance of the enterprise.

The research related to issues of innovations and innovation efforts at enterprises are highlighted in works by such foreign and domestic experts: I. Ansoff, D. Morrison, K. V. Baldin, A. V. Barysheva, V. P. Barancheyev, N. P. Maslennikova, I. V. Baranova, M. V. Cherepanova,

A. O. Tryfilova, I. O. Tarasenko, A. G. Prygozhyi, O. N. Melnikov, V. N. Shuvalov, O. V. Tychynskyi, V. N. Gunin and others. However, this direction requires further research and systematization of knowledge in this field.

The study *aims* at systematization of theoretical provisions concerning the definition of enterprise innovative activity and basic approaches to its essence.

Understanding the term of “innovation/efforts” in economic literature is not unambiguous. Most researchers identify innovation efforts with innovation activity, although they have different essential meaning since activity is occupation, work, a set of actions, while efforts involve active participation, active state [3, p. 271]. Some researchers consider innovation efforts as intensity of the exercising by economic entities of activities in development and attraction of new technologies or improved products into commerce [4, p. 51]. Others – as a comprehensive characteristic of the company innovation activity implying the degree of intensity of undertaken actions and their timeliness [5, p. 170].

Studying the essence of the concept of “innovation efforts” from the point of view of different scientists showed its versatility (*Table 1*).

Table 1

Defining the essence of the concept of “innovation efforts”

Author(-s)	Definition
1	2
I. O. Tarasenko [6, p. 135]	Innovation efforts of the entity are its orientation to implementation of its strategic development goals under conditions of market competition to ensure the company operation sustainability and its success in the long term prospective
A. G. Prygozhyi [7]	Innovation efforts are dynamics of the enterprise actions concerning creation of innovations and their practical implementation; an indicator of the vector of enterprise motion in direction of forming competitive advantages under conditions of activation of the dynamics of changes of the environment and resource constraints
O. N. Melnikov, V. N. Shuvalov [8]	Innovation efforts are creative activity (creative energy) of producers of goods or services expressed in achieving a specified by demand growth of novelty of technical, technological, economic, organizational, managerial, social, psychological and other indicators of processes, products or services offered by the market and produced by the enterprise in a competitive time period
K. V. Baldin, A. V. Barysheva, M. M. Ishchenko, I. I. Perederiaiev and others [9]	Innovation efforts are a separate category of innovatics, the essence of which is in assessing the nature of the enterprise innovation activity
O. V. Tychynskyi [10]	Innovation efforts are actions directed only to possession of innovations and novelties
V. N. Gunin [5]	Innovation efforts are a complex category, which includes the ability to mobilize the potential of the required quality and quantity
The European Commission and the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) [11]	Innovation efforts are combination of all scientific, technological, organizational, financial and commercial measures, which actually result in or aim at introducing innovations
V. Zoryn [12]	Innovation efforts are management activity taking into account the needs of the market economy in continuous renewal of goods, services, technologies
I. V. Baranova, M. V. Cherepanova [13]	Innovation efforts are a complex characteristic of the intensity of the enterprise innovation activity based on the ability to mobilize the innovative potential
A. O. Tryfilova [14]	Innovation efforts are intensity of the exercising by economic entities of activities in development and attraction of new technologies or improved products into commerce
Reference Dictionary of Terms of Normative and Technical Documentation [15]	Innovation efforts are a complex characteristic of the enterprise innovation activity implying the degree of intensity of undertaken actions and their timeliness, ability to mobilize the potential of required quantity and quality

1	2
V. P. Baranchejev, N. P. Maslennikova, V. M. Mishyn [16]	Innovation efforts of the company are a comprehensive characteristic of its innovative activity implying the susceptibility to innovations based on competence in matters of progress in this field of activity, the degree of intensity of the performed actions on the transformation of innovations and their timeliness, ability to mobilize the potential of required quantity and quality, including its hidden sides, ability to ensure the validity of the applied methods, rationality of technologies of the innovation process by the composition and sequence of operations
A. Yu. Reutov [17]	Innovation efforts are a complex internal characteristic based on the properties, capabilities and competencies of the enterprise as a consumer and supplier of the innovative product
O. M. Belousova [18]	Innovative efforts are an activity aimed at solving creative non stereotypical problems brought to the level of commercialization

Different interpretations of the concept of “innovation efforts” reflect the actual complexity of the content of this category. Thus, K. V. Baldin, A. V. Barysheva and others define innovative efforts as a separate category of innovations, the essence of which is the evaluation of the nature of enterprise innovation activity. V. Zoryn gives a similar definition but adds consideration of the need of the market economy in continuous renewal of products, services and technologies. I. V. Baranova, N. V. Cherepanov also ground their definition of innovation activity on the complex characteristic of innovation. In their work [13] they propose to use for evaluation of innovation activity of any enterprise three methodological approaches: formal, resource-based and cost and result one.

The formal approach allows dividing enterprises into two groups: innovatively active and inactive. Innovatively active enterprises are defined by the fact of implementation of works related to innovation activity. The resource and cost based approach involves determining the amount of various resources, which are used by the enterprise at all stages of the innovation process, in terms of value. The result approach is based on the identification of possible effects, which has been received or will be received by the enterprise from its innovation activity, and their monetary evaluation.

To implement this approach, it is necessary to identify the effects (economic, scientific, technical, social, environmental ones), which will be taken into account when evaluating innovative efforts [13].

Another group of economists (V. N. Gunin, V. P. Baranchejev, N. P. Maslennikova, V. M. Mishin and others) considers innovation efforts as a complex category that comprises the ability to mobilize the potential of the required quality and quantity, including its hidden sides. That is, the ability of CEOs of enterprises to mobilize their best resources for overcoming systemic problems and entering a new stage in their economic development.

In their definitions of innovation activity A. G. Prygozhyi, O. N. Melnikov, V. N. Shuvalov, A. O. Tryfilova and others emphasize the intensive activity of enterprises in creation of innovations, attraction of new technologies into the economy as well as their introduction and practical implementation. Sensitivity of enterprises to creation and introduction of innovations depends largely on the attitude of executives to innovations, size and nature of the enterprise activity. Low sensitivity can be manifested in a conscious or

actual infringement of the system for managing the scientific and technical development, understated evaluation of importance of the development of employees' initiatives, promotion of developments of innovators and inventors as well as bureaucratic approach to research and development, fear of difficulties at creating new products or implementation of innovations in marketing.

A group of economists headed by I. O. Tarasenko sees innovation efforts in the enterprise orientation to implementing its strategic goals, that is, as the basis for sustainable innovation development. All types of activities, including the innovation one, should be aimed at any result that is characterized by a certain degree of efficiency. R. A. Fatkhutdinov [2, p. 258] describes the activity of the company as one of its characteristics, which should show the connection between the content of the planned activities and its results. That is, potential heads of various enterprises under the same plans, strategies and goals achieve different results due to their unequal efforts. It is the differences in innovation activity that explain the different innovation results under the same prerequisites.

O. M. Bielousova interprets the innovative efforts as an activity aimed at solving creative non-stereotypical problems brought to the level of commercialization. The Law of Ukraine “On Innovation Activity” gives no definition of innovation efforts and innovation activity is defined as activity that aims at use and commercialization of the results of research and development and provides the release of new competitive goods and services [19]. However, the process of commercialization of innovations in Ukraine is complicated due to the need for financial, organizational, regulatory and legal support of innovations. Another factor contributing to the low commercialization of innovations in Ukraine is the lack of an effective system of selection of innovative projects funded with state participation.

On the basis of the analyzed material there can be distinguished the following main aspects in interpretation of the essence of innovation activity (Table 2), with the authors' generally using several of them in its characteristic:

- ✦ a comprehensive characteristic of innovation activity;
- ✦ mobilization of innovation potential;
- ✦ the basis of sustainable innovation development;
- ✦ creation and implementation of innovations;
- ✦ intensity of the activity implementation;
- ✦ commercialization of innovations.

The main aspects of forming the definition of "innovation efforts"

Author(-s)	A comprehensive characteristic of innovation activity	Mobilization of innovation potential	The basis of sustainable innovation development	Creation and implementation of innovations	Intensity of the activity	Commercialization of innovations
I. O. Tarasenko			☒			
A. G. Prygozhyi				☒		
O. N. Melnikov, V. N. Shuvalov				☒	☒	
K. V. Baldin, A. V. Barysheva, M. M. Ischenko, I. I. Perederiyev and others	☒					
O. V. Tychynskiy				☒		
V. N. Gunin		☒				
The European Commission and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)				☒		
V. Zorin				☒		
I. V. Baranova, M. V. Cherepanova	☒	☒				
A. O. Tryfilova				☒	☒	
Reference Dictionary of terms normative and technical documentation	☒	☒			☒	
V. P. Barancheyev, N. P. Maslennikova, V. M. Mishyn	☒	☒		☒	☒	
A. Yu. Reutov	☒					
O. M. Belousova						☒

Considering the discussed aspects of forming the definition of "innovation efforts" we can formulate our own definition of this category, which will take into account three main aspects: intensity and complexity, ability to mobilize the potential and efficiency in the form of increased profitability and competitiveness of the enterprise. Thus, enterprise innovative efforts are a comprehensive description of the intensity of the enterprise innovation activity, which is characterized by the ability to mobilize its innovation potential with the aim of increasing its profitability and competitiveness. The study of literary sources has shown that innovative efforts of enterprises are determined by the following groups of factors (Fig. 1).

External or general economic factors usually present forces, which are not controlled by the enterprise but have an influence on its internal processes. Innovation efforts depend on supply and demand in the market, which determine relations between production and consumption; possibility of receiving additional profit, which is a stimulus for implementation of innovations; character of competition; innovation policy of the state; cyclicity of development, which provides connection of business activity with a certain phase of the cycle; economic policy of the state.

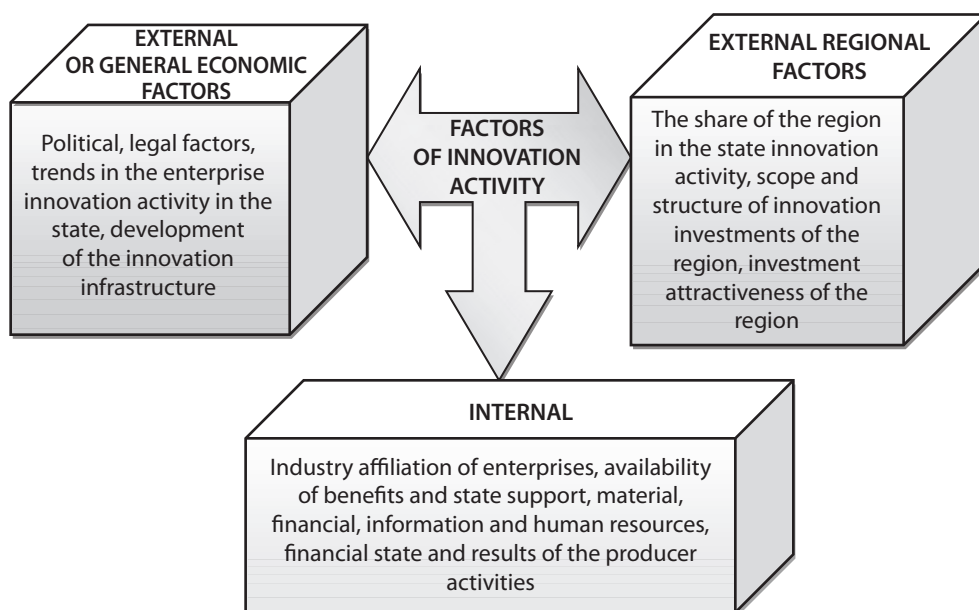
The state regulation in the field of innovations can be divided into direct and indirect one. The object of direct state regulation, which is performed in the form of state orders, targeted subsidies or grants system, is a specific innovation project or certain research organizations. In the west

a majority of state programs provide stimulation of industrial cooperation with universities and research centers.

Adjustment of innovation processes by creating a favorable investment climate is the basis of indirect state regulation, a special significance in which is attached to legislation in the field of intellectual property (the license and patent law). Various external factors influence each other and determine a complex effect on the enterprise innovative efforts.

The effectiveness of innovative efforts also depends on external regional factors and is based on a comprehensive consideration of main social and territorial features and socio-economic characteristics of the region. These include: the level of economic and social development of the region, its financial stability, investment and innovation attractiveness, taxable capacity. The abovementioned factors anyhow affect the type of innovation processes in the region, its adaptive capacity, status and level of competitiveness under conditions of transition to the market economy. The analysis of innovation activity of enterprises of Ukraine in the regional context (Table 3) showed that 1609 enterprises or 16.1% of the studied industrial ones were engaged in the innovative activity in Ukraine's industry in 2014.

Among the regions a higher than average share of innovatively active enterprises was observed in Kherson, Zaporizhzhya, Ivano-Frankivsk, Kharkiv, Mykolayiv, Sumy, Kirovograd, Odesa, Lviv region and the city of Kyiv.

Fig. 1. Factors of the enterprise innovation activity

Source: developed by the author on the basis of [20].

Table 3

Innovation activity of industrial enterprises by regions [21]

Region	The number of innovatively active enterprises		The volume of spending on innovation activity, mln UAH	The volume of innovative products sold	
	Total, units	In % to the total number of industrial enterprises		Total, mln UAH	In % to the total volume of industrial production
1	2	3	4	5	6
Ukraine	1609	16.1	7695.9	25669.0	2.5
Vinnitsia region	46	14.2	796.5	664.1	2.3
Volyn region	30	10.8	192.5	316.6	2.5
Dnipropetrovsk region	109	13.4	825.2	1563.1	0.7
Donetsk region*	45	14.6	516.1	1018.0	1.7
Zhytomyr region	48	12.5	60.6	255.2	1.4
Zakarpattia region	16	6.0	16.6	837.6	8.4
Zaporizhzhya region	108	22.9	339.9	1530.0	1.7
Ivano-Frankivsk region	99	22.8	95.8	883.2	3.8
Kyiv region	66	11.6	122.1	897.4	2.2
Kirovograd region	49	17.3	93.0	504.4	2.9
Luhansk region*	16	12.2	35.1	38.0	0.2
Lviv region	129	16.4	219.7	731.9	2.1
Mykolayiv region	67	19.9	606.8	363.8	1.5
Odesa region	67	16.8	323.9	698.7	2.4
Poltava region	33	8.0	348.5	6519.5	8.9
Rivne region	45	14.9	11.4	134.6	0.8
Sumy region	46	17.6	587.7	2610.7	10.4
Terнопil region	36	14.9	57.4	133.4	1.7
Kharkiv region	191	22.4	711.1	2609.8	3.8
Kherson region	54	24.2	90.5	657.8	5.4
Khmelnysk region	38	11.0	133.1	162.8	0.9

1	2	3	4	5	6
Cherkasy region	37	10.6	30.4	556.3	1.6
Chernivtsi region	34	15.6	68.8	81.7	2.0
Chernihiv region	32	13.1	106.4	151.7	1.0
Kyiv	168	21.7	1306.8	1748.6	2.0

* Not including the territory of ATO.

The internal factors can be considered from two sides: on the one hand – factors that characterize the enterprise “internal resources”, which are influenced by external conditions (innovation policy, state policy in the field of science and education). These include: the enterprise financial state, its scientific and technical, production and human resources. On the other hand – factors that form the system of internal economic relations and means of interaction with environmental factors: the form of ownership for the means of production, organizational structure, which conditions the mobility of the economic system in the process of decision-making, enterprise size and its, industry affiliation.

CONCLUSIONS

Thus, the article studies the essence of the concept of innovation efforts, defines the main aspects of forming the given term, considers basic groups of factors, which determine the enterprise innovative efforts. Therefore, the enterprise innovation efforts of a certain region are the main characteristic of its innovation development. It characterizes the readiness for updating main elements of the innovation system and susceptibility to anything new. Therefore, in further research it would be appropriate to pay attention to the state of innovation activity of Ukrainian enterprises, problems of its development and seeking ways for its intensification. ■

LITERATURE

- 1. Магомедов А. А.** Организационно-экономический механизм стимулирования инновационной деятельности строительного предприятия [Электронный ресурс] / А. А. Магомедов. – Махачкала, 2010. – Режим доступа : <http://www.pandia.ru/text/77/191/18425.php>
- 2. Фатхутдинов Р. А.** Инновационный менеджмент : учебник для вузов / Р. А. Фатхутдинов. – 6-е изд. – СПб.: Питер, 2011. – 448 с.
- 3.** Большой экономический словарь / Под ред. А. Б. Борисова. – М. : Книжный мир, 2000. – 895 с.
- 4. Ушаков Д. Н.** Большой толковый словарь современного русского языка / Д. Н. Ушаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.Dict.T-mm.Ru/ushakov/>
- 5. Гунин В. Н.** Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 7 / В. Н. Гунин [и др.]. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 328 с.
- 6. Тарасенко І. О.** Оцінка інноваційної активності підприємства в системі стратегічного управління / І. О. Тарасенко, О. М. Королько, К. С. Белявська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9 (99). – С. 133–141.
- 7.** Методы оценки инновационной активности промышленных предприятий / Официальная страница портала электронной базы данных «Банк работ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.bankrabot.com <26.10.2009>.

8. Мельников О. Н. Инновационная активность как фактор повышения конкурентоспособности предприятия / О. Н. Мельников, В. Н. Шувалов // Российское предпринимательство. – 2005. – № 9 (69). – С. 100–104.

9. Баришева А. В. Инновационный менеджмент : учеб. пособ. / А. В. Баришева, К. В. Балдин, М. М. Ищенко и др. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2008. – 384 с.

10. Тычинский А. В. Управление инновационной деятельностью компаний: современные подходы, алгоритмы, опыт. – Таганрог : ТРТУ, 2006. – 172 с.

11. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and Statistical Office of the European Communities (Eurostat). The measurement of scientific and technological activities: guidelines for collecting and interpreting innovation data / Oslo manual. – Third Edition. – Paris, 2005. – 166 p.

12. Зорин В. «Евразийская мудрость от А до Я»: толковый словарь / В. Зорин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.term.ru/dictionary/470>

13. Баранова И. В. Методические подходы к оценке инновационной активности и инновационного потенциала вуза / И. В. Баранова, М. В. Черепанова / Новосибирская инновационно-инвестиционная корпорация «НОВИНКОР» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://novinkor.com/biblioteka/innoworld/71-innoactive.html>

14. Трифилова А. А. Управление инновационным развитием предприятия / А. А. Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 176 с.

15. Словарь-справочник терминов нормативно-технической документации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://normative_reference_dictionary.academic.ru/22804/инновационная_активность

16. Баранчев В. П. Управление инновациями: учебник / В. П. Баранчев, Н. П. Масленникова, В. М. Мишин. – М. : Издательство Юрайт, 2012. – 720 с.

17. Реутов А. Ю. Анализ ресурсной, результатной и статистической компонент инновационной активности организации / А. Ю. Реутов // УЭКС. – 2011. – № 9 (33) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.uecs.ru/component/content/article/650

18. Белоусова О. М. Сравнительный анализ инновационной активности субъектов Российской Федерации / О. М. Белоусова. – М. : Издательство «Академия Естествознания», 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.monographies.ru/142>

19. Закон України «Про інноваційну діяльність» (у редакції від 05.12.2012 р.) № 40-15 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

20. Бондаренко Н. М. Напрями підвищення інноваційної активності промислових підприємств / Н. М. Бондаренко // Донбас-2020: перспективи розвитку очима молодих вчених : матеріали V науково-практичної конференції (м. Донецьк, 25–27 травня 2010 р.). – Донецьк : ДонНТУ, 2010. – 973 с.

21. Державна служба статистики України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ukrstat.gov.ua

REFERENCES

Bolshoy ekonomicheskii slovar [Great Dictionary of Economics]. Moscow: Knizhnyy mir, 2000.

Barisheva, A. V. et. al. *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovation Management]. Moscow: Dashkov i Ko, 2008.

Baranova, I. V., and Cherepanova, M. V. "Metodicheskiye podkhody k otsenke innovatsionnoy aktivnosti i innovatsionnogo potentsiala vuza" [Methodical approaches to the estimation of innovative activity and innovation potential of the university]. Novosibirskaya innovatsionno-investitsionnaya korporatsiya «NOVINKOR». <http://novinkor.com/biblioteka/innoworld/71-innoactive.html>

Barancheyev, V. P., Maslennikova, N. P., and Mishin, V. M. *Upravleniye innovatsiyami* [Innovation Management]. Moscow: Yurayt, 2012.

Belousova, O. M. "Srvnitelnyy analiz innovatsionnoy aktivnosti subektov Rossiyskoy Federatsii" [Comparative analysis of innovative activity of the Russian Federation]. <http://www.monographs.ru/142>.

Bondarenko, N. M. "Napriamy pidvyshchennia innovatsiinoi aktyvnosti promyslovykh pidpriemstv" [Directions increasing innovation activity of industrial enterprises]. *Donbas-2020: perspektivy rozvytku ochyma molodykh vchenykh*. Donetsk: DonNTU, 2010.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. ukrstat.gov.ua

Fatkhutdinov, R. A. *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovation Management]. St. Petersburg: Piter, 2011.

Gunin, V. N. *Upravleniye innovatsiyami: 17-modulnaya programma dlya menedzherov «Upravleniye razvitiyem organizatsii». Modul 7* [Innovation management: the 17-modular program for managers "Management of organization". Module 7]. Moscow: INFRA-M, 1999.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

Magomedov, A. A. "Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm stimulirovaniya innovatsionnoy deyatelnosti stroitel'nogo predpriyatiya" [Organizational-economic mechanism of stimulation of innovative activity of the building enterprise]. <http://www.pandia.ru/text/77/191/18425.php>

Melnikov, O. N., and Shuvalov, V. N. "Innovatsionnaya aktivnost kak faktor povysheniya konkurentosposobnosti predpriyatiya" [Innovative activity as the factor of increase of competitiveness of the enterprise]. *Rossiyskoe predprinimatel'stvo*, no. 9 (69) (2005): 100-104.

"Metody otsenki innovatsionnoy aktivnosti promyshlennykh predpriyatiy" [Methods of assessing the innovative activity of industrial enterprises]. Ofitsialnaya stranitsa portala elektronnoy bazy dannykh «Bank robot». www.bankrobot.com

Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and Statistical Office of the European Communities (Eurostat). The measurement of scientific and technological activities: guidelines for collecting and interpreting innovation data. Paris, 2005.

Reutov, A. Yu. "Analiz resursnoy, rezul'tatnoy i statisticheskoy komponent innovatsionnoy aktivnosti organizatsii" [Analysis Resource, Scoring and statistical component of the innovation activity of the organization]. www.uecs.ru/component/content/article/650

"Slovar-spravochnik terminov normativno-tekhnicheskoy dokumentatsii" [Dictionary of terms of normative and technical documentation]. http://normative_reference_dictionary.academic.ru/22804/инновационная_активность

Tychinskiy, A. V. *Upravleniye innovatsionnoy deyatelnostyu kompaniy: sovremennyye podkhody, algoritmy, opyt* [Innovation management companies: modern approaches, algorithms, experience]. Taganrog: TRTU, 2006.

Tarasenko, I. O., Korolko, O. M., and Beliavska, K. S. "Otsinka innovatsiinoi aktyvnosti pidpriemstva v systemi stratehichnoho upravlinnia" [Estimation of innovative activity of enterprises in the strategic management]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (99) (2009): 133-141.

Triflova, A. A. *Upravleniye innovatsionnym razvitiyem predpriyatiya* [Management of innovative development of the enterprise]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.

Ushakov, D. N. "Bolshoy tolkovyy slovar sovremennogo russkogo yazyka" [Great Dictionary of the modern Russian language]. <http://www.Dict.T-mm.Ru/ushakov/>

Zorin, V. "«Evraziyskaya mudrost ot A do Ya»: tolkovyy slovar" ["Eurasian wisdom from A to Z": Dictionary]. <http://www.term.ru/dictionary/470>

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

© 2016 ЯРОШЕНКО І. В.

УДК 332.145

Ярошенко І. В. Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку Сумської області та її адміністративно-територіальних одиниць

У роботі здійснено аналіз соціально-економічного розвитку Сумської області та її адміністративно-територіальних одиниць. Сумська область має середній економічний потенціал та демонструє помірний рівень соціально-економічного розвитку. Водночас асиметрії у розвитку адміністративно-територіальних одиниць Сумського регіону не зменшуються, натомість постійний перерозподіл ресурсів від економічно більш спроможних територій регіону до менш спроможних призводить до внутрішньої регіональної напруженості та позбавляє адміністративно-територіальні одиниці стимулів до економічного зростання. Створення ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні в Україні є одним з пріоритетних завдань проведення структурних реформ в Україні. Одними із головних напрямів усунення міжрегіональної диференціації та подолання проблем регіонального розвитку в Україні є модернізація системи адміністративно-територіального устрою та органів місцевого самоврядування за рахунок реалізації реформи децентралізації влади. Особливої уваги потребує розгляд питань створення та функціонування самодостатньої територіальної громади, яка визначена базовим рівнем в системі місцевого самоврядування, створення точок економічного зростання – як на рівні об'єднаних територіальних громад, так і на регіональному рівні.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, адміністративно-територіальні одиниці, нерівномірність, соціально-економічні показники, розвиток територій.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 13.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

УДК 332.145

Ярошенко И. В. Анализ основных показателей социально-экономического развития Сумской области и ее административно-территориальных единиц

В работе проведен анализ социально-экономического развития Сумской области и ее административно-территориальных единиц. Сумская область имеет средний экономический потенциал и демонстрирует умеренный уровень социально-экономического развития. Вместе с тем, асимметрии в развитии административно-территориальных единиц Сумского региона не уменьшаются, при этом постоянное перераспределение ресурсов от экономически более самодостаточных территорий региона к менее самодостаточным приводит к внутренней региональной напряженности и лишает административно-территориальные единицы стимулов к экономическому росту. Создание эффективной системы организации и управления социально-экономическим развитием на местном уровне в Украине является одним из приоритетных заданий проведения структурных реформ в стране. Одними из главных направлений устранения межрегиональной дифференциации и преодоления проблем регионального развития в Украине является модернизация системы административно-территориального устройства и органов местного самоуправления за счет реализации реформы децентрализации власти. Пристальное внимание требует рассмотрение вопросов создания и функционирования самодостаточной территориальной громады, которая определена базовым уровнем в системе местного самоуправления, создания точек экономического роста – как на уровне объединенных территориальных громад, так и на региональном уровне.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, административно-территориальные единицы, неравномерность, социально-экономические показатели, развитие территорий.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Библ.:** 13.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

UDC 332.145

Yaroshenko I. V. An Analysis of the Main Indicators of Socio-Economic Development of the Sumy Region and Its Administrative-Territorial Units

In the publication an analysis of socio-economic development of the Sumy region and its administrative-territorial units has been conducted. The Sumy region has an average economic potential and demonstrates a moderate level of socio-economic development. Along with this, asymmetries in development of the administrative-territorial units of the Sumy region do not diminish, the constant reallocation of resources from the economically more self-sufficient territories of the region towards the less self-sufficient territories leads to the internal regional tension and deprives the administrative-territorial units of stimuli to economic growth. Establishment of an effective system of organization and management of socio-economic development at the local level in Ukraine is one of the priority tasks for structural reforms in the country. One of the main directions towards clearing the interregional differentiation, to overcome the problems of regional development in Ukraine, is modernization of the administrative-territorial structure and bodies of local self-government through the reform of decentralization of power. Careful attention is required when considering the issues of creation and functioning of a self-contained territorial community, which is defined as a basic level in the system of local self-government, when creating points of economic growth – both at the level of territorial communities and at the regional level.

Keywords: socio-economic development, administrative-territorial units, inequality, socio-economic indicators, development of territories.

Fig.: 4. **Tabl.:** 8. **Bibl.:** 13.

Yaroshenko Igor V. – PhD (Economics), Head of Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Нерівномірність світового розвитку, що характеризується нерівномірністю як розвитку країн, так і територій усередині цих країн, виступає однією з основних проблем сучасності.

Дослідження нерівномірності розвитку територій країни є важливою частиною державної політики. Виявлення основних характерних рис диспропорційності дозволяє не тільки виявити існуючу ситуацію щодо диспропорційності регіональних потенціалів сталого розвитку, але й оцінити дії уряду, спрямовані на їх усунення. Регулювання диспропорцій регіонального розвитку є світовою проблемою. Очевидно, що такі гострі проблеми, як міжрегіональні диспропорції або асиметрія регіонального розвитку, стимулювали наукові розробки вчених світу щодо можливостей викриття суті цих проблем та механізмів їх подолання.

Соціально-економічний розвиток держави та її регіонів нерозривно пов'язаний із забезпеченням функції економічної безпеки суспільства. Механізм реалізації цього завдання вимагає об'єктивного і комплексного аналізу економіки регіонів України в межах відповідних індикаторів, який включає в себе фактичне спостереження, моніторинг, аналіз та прогнозування важливих соціально-економічних показників. Розвиток конкретної території (країни, регіону), його внутрішня стабільність і конкурентоспроможність, зовнішнє позиціонування тісно пов'язані з правильною прогнозованою тенденцією розвитку, конкретністю поставлених цілей та вибору методів їх досягнення.

Роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків присвячені проблемам нерівномірності соціально-економічного розвитку як регіонів України, так і регіонів країн світу. Необхідно виділити роботи: Долішнього М. І., Кизима М. О., Варналія З. С., Мокія А. І., Новікової О. Ф., Романюк О. Ф., Романюк С. А., Кузнецова А. В. та інших [1–9].

Світова практика свідчить, що існують суттєві відмінності та особливості розвитку регіонів та окремих територій в країнах світу, що визначає їх соціально-економічний розвиток. Вищезазначена проблематика залишається в полі постійної уваги дослідників та практиків унаслідок важливості, складності та взаємозалежності з цілим колом інших соціально-економічних процесів.

Мета статті – здійснити аналіз і оцінку стану соціально-економічного розвитку та потенціалу Сумської області та визначити їх значення для економіки України.

Завдання статті – провести аналіз соціально-економічного розвитку Сумської області та оцінити їх значення для економіки України. Оцінити рівень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць Сумської області. Здійснити порівняльний аналіз окремих соціально-економічних показників адміністративно-територіальних одиниць Сумської області для виявлення рівня нерівномірності їх розвитку.

Сумська область розташована в північно-східній частині України (*рис. 1*). За площею вона займає 16 місце в Україні (23,8 тис. км², або 3,9% від території країни). З півночі на південь протяжність області становить 200 км, із заходу на схід – на 170 км. На півдні та південному

заході область межує з Полтавською та Харківською областями, на заході – з Чернігівською областю. На півночі і сході протягом 498 км її межі збігаються з українсько-російським державним кордоном, де область межує з Брянською, Курською та Белгородською областями Росії. Відстань від Сум до столиці України залізницею становить 350 км, шосейними шляхами – 359 км [13].

Більша частина території області знаходиться в межах Придніпровської низини, крайня північна частина – у межах Поліської низини, на сході та північному сході – відроги Середньо-Руської височини.

По території області протікає 1 543 річки, які належать до басейна Дніпра. Найбільшими з них є Десна, Сейм, Сула, Псел, Ворскла. У межах області розташовано 25 крупних озер, 2 191 ставок та 43 водосховища із загальним об'ємом майже 223 млн м³ води.

Сумська область розташована в межах двох природно-кліматичних зон – Полісся та Лісостепу. У північній частині області переважають сірі лісові та дерново-підзолисті ґрунти, для південної частини характерні типові чорноземи, глибокі мало гумусні та вилужені середньо гумусні чорноземи. У заплавах річок переважають дернові лугові ґрунти.

Клімат області помірно-континентальний, середньомісячна температура липня склала +20,5 °С, січня –5,1 °С, середньорічна кількість опадів становить 608 мм.

Кількість наявного населення області станом на 01.01.2014 р. складала 1133,0 тис. осіб, або 2,5% від загальної кількості населення України. У національному складі частка українців – 88,8%, росіян – 9,4%, білорусів – 0,3% та інші. Щільність населення області складала 47,5 особи на 1 км² (по Україні – 75,3 особи на 1 км²). За кількістю населення область посідає 20 місце серед регіонів України.

Характеристика адміністративних одиниць Сумської області наведена в *табл. 1*.

У складі області 18 адміністративних районів, 7 міст обласного та 8 – районного значення, 2 внутрішньоміських райони – у м. Суми, 20 селищ міського типу, 384 сільські ради та 1 458 сільських населених пунктів.

Найбільшими за розміром території є Роменський та Сумський райони області, найменшими – міста Ромни та Охтирка. За чисельністю населення перші місця займають міста Суми, Конотоп та Шостка, серед районів – Сумський та Білопільський. Найбільше скупчення населення спостерігається в Сумах, Шостці та Охтирці.

Частка Сумської області в економіці України представлена в *табл. 2*.

Наведені дані (*табл. 2*) свідчать, що територія Сумщини становить 3,9% від загальної площі країни. В області мешкає 2,5% міського та 2,6% сільського населення України. Частка валового регіонального продукту у 2012 р. склала 1,7% від сумарного по країні. Обсяги промислової та сільськогосподарської продукції у 2013 р., виробленої в області, становлять відповідно 1,8% і 3,7%. Питома вага капітальних інвестицій у 2013 р., спрямованих в регіон, дорівнює 1,0%. Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП) на 0,5 відс. пункти вищий за середній по Україні.

Рис. 1. Карта Сумської області. Інвестиційний паспорт [10]

Таблиця 1

Адміністративні одиниці Сумської області на 01.01.2014 р.

Район	Територія			Чисельність населення			Щільність населення	
	км ²	питома вага, %	ранг	тис. осіб	питома вага, %	ранг	осіб на 1 км ²	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сумська область, у тому числі:	23 832	100,0	–	1 133,0	100,0	–	47,5	–
Сумська міськрада	146	0,61	20	271,8	23,99	1	1 861,5	1
Глухівська міськрада	84	0,35	22	34,5	3,05	10	410,7	6
Конотопська міськрада	103	0,43	21	92,7	8,18	2	899,7	5
Лебединська міськрада	167	0,70	19	26,5	2,34	16	158,4	7
Охтирська міськрада	33	0,14	24	49,1	4,33	6	1 487,9	3
Роменська міськрада	29	0,12	25	42,4	3,74	7	1 461,4	4
м. Шостка	44	0,18	23	78,5	6,93	3	1 784,2	2
<i>Райони:</i>								
Білопільський	1 443	6,05	6	51,9	4,58	5	36	8
Буринський	1 104	4,63	12	26,1	2,30	17	23,6	16

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Великописарівський	831	3,49	18	19,9	1,76	23	23,9	15
Глухівський	1 660	6,97	4	24,1	2,13	20	14,5	24
Конотопський	1 667	6,99	3	30,3	2,67	12	18,2	21
Краснопільський	1 351	5,67	7	29,2	2,58	13	21,6	18
Кролевецький	1 284	5,39	8	39,4	3,48	8	30,7	11
Лебединський	1 542	6,47	5	20,6	1,82	22	13,3	25
Липоводолинський	882	3,70	17	19,4	1,71	24	22	17
Недригайлівський	1 036	4,35	15	25,1	2,22	18	24,2	14
Охтирський	1 284	5,39	9	27,1	2,39	15	21,1	19
Путівльський	1 103	4,63	13	28,6	2,52	14	25,9	13
Роменський	1 859	7,80	1	34,3	3,03	11	18,5	20
Середино-Будський	1 123	4,71	11	16,9	1,49	25	15,1	23
Сумський	1 855	7,78	2	62,7	5,53	4	33,8	10
Тростянецький	1 048	4,40	14	36,3	3,20	9	34,6	9
Шосткінський	1 211	5,08	10	21,2	1,87	21	17,5	22
Ямпільський	943	3,96	16	24,6	2,17	19	26,1	12

Джерело: укладено автором за даними [13].

Таблиця 2

Сумська область в економіці України у 2013 р.

Показник	Сумська область	Україна	Питома вага, %
Територія, тис. км ^{2*}	23,8	603,5	3,94
Кількість наявного населення, тис. осіб*	1 133,0	45 426,2	2,49
Частка міського населення, тис. осіб *	772,0	31 336,6	2,46
Частка сільського населення, тис. осіб*	361,0	14 089,6	2,56
Щільність населення, осіб на км ^{2*}	47,5	75,3	-
Валовий регіональний продукт, млн. грн. (дані за 2012 р.)	24 933,0	1 459 096,0	1,71
Обсяг промислової продукції, млн. грн.	23 955,5	1 354 745,4	1,77
Обсяг продукції сільського господарства, млн грн	9 413,0	252 859,0	3,72
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	2 721,0	267 728,0	1,02
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	427,2	58 156,9	0,73
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	924,6	63 320,7	1,46
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	645,6	76 986,8	0,84
Оборот роздрібної торгівлі, млн грн	16 483,2	888 773,0	1,85
Рівень зареєстрованого безробіття за методологією МОП	7,7	7,2	-

Примітка: * на 01.01.2014 р.

Джерело: укладено автором за даними [12, 13].

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку Сумської області вказує на позитивні зміни, що відбулися в регіоні за період 2000–2013 рр. (табл. 3).

Має місце зростання валового регіонального продукту на одну особу – у 8,3 разу; капітальні інвестиції збільшені у 2,5 разу; обсяги реалізованої промислової продукції і реалізованих послуг – у 3,9 і 5,8 разів відповідно. Сфера внутрішньої торгівлі розширена в 7,8 разу

(роздрібний товарооборот), зовнішньої торгівлі – в 4,7 разу (експорт товарів). Рівень зареєстрованого безробіття скорочений у 2 рази, середньомісячна заробітна плата збільшилася в 13,9 разу.

Регіон має промисловий та сільськогосподарський потенціали. За показниками роботи промисловості у 2013 р. область займає 14-е місце в Україні з питомою вагою обсягів реалізованої промислової продукції 1,8% у загальноукраїнських показниках.

Динаміка соціально-економічного розвитку Сумської області у 2000–2013 рр.

Показник	2000 р.	2013 р.	Темп зміни, %
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн	3 495,0	24 933,0*	713,4
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) на одну особу, грн	2 631,0	21 722,0*	825,6
Обсяг промислової продукції, млн грн	6 183,5***	23 955,5	387,4
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010р.), млн грн	5 968,7	9 413,0	157,7
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	1 107,0**	2 721,0	245,8
Роздрібний товарооборот (у фактичних цінах), млн грн	776,9	6 024,0	775,4
Обсяг реалізованих послуг (у фактичних цінах), млн грн	458,8	2 681,8	584,5
Експорт товарів, млн дол. США	197,5	924,6	468,2
Експорт послуг, млн дол. США	6,5	55,4	852,3
Імпорт товарів, млн дол. США	118,3	645,6	545,7
Імпорт послуг, млн дол. США	5,1	77,9	1 527,5
Кількість постійного населення (на кінець року), тис. осіб	1 313,0	1 130,8	86,1
Природний приріст (скорочення) населення, тис. осіб	-14,7	-8,8	59,9
Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП), %	14,9	7,7	51,7
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн	194	2 702	1 392,8

Примітка: * – дані за 2012 р., ** – дані за 2002 р., *** – дані за 2004 р.

Джерело: укладено автором за даними [13].

Промисловість представлена такими видами діяльності, як добувна промисловість і розроблення кар'єрів (25,7% від обсягу реалізованої промислової продукції регіону у 2013 р.), машинобудування (20,1%), виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (19,8%), виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (8,9%) та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (13,0%) (рис. 2).

У табл. 4 наведено динаміку обсягів реалізованої промислової продукції за адміністративними одиницями Сумської області за 2005–2013 рр. Розподілення адміністративних одиниць Сумської області за обсягом реалізованої промислової продукції у 2013 р. показано на рис. 3.

Отже, промисловим центром області є м. Суми, в якому у 2013 р. вироблено 41,7% промислової продукції регіону.

Розвиненими промисловими центрами також є м. Охтирка (29,1%), м. Шостка (6,3%), м. Конотоп (4,4%). Зростає частка Тростянецького району в структурі випуску промислової продукції (з 7,2% у 2005 р. до 9,0% у 2013 р.). В Охтирському районі, навпаки, обсяги виробленої промислової продукції з року в рік знижуються (з 3,5% у 2005 р. до 1,5% у 2013 р.). Усі інші 15 районів області (окрім Охтирського, Роменського та Тростянецького) не виробляють і 1 відсотка від загального обсягу промислової продукції.

За показникам сільського господарства за результатами 2013 р. область займає 13-е місце в Україні, питома вага валової продукції якої становить 3,7% у загальноукраїнських показниках (табл. 5).

Зниження обсягів валової продукції сільського господарства Сумщини у 2013 р. у порівнянні з 1990 р. стано-

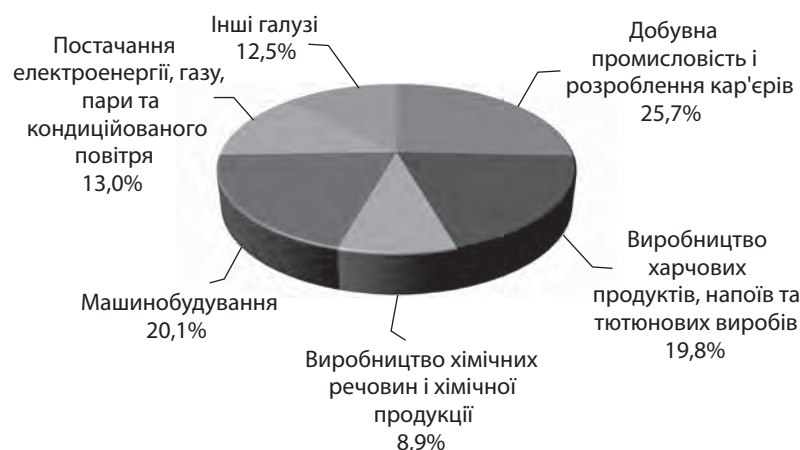

Рис. 2. Структура обсягів реалізованої промислової продукції Сумської області за видами діяльності за 2013 р.

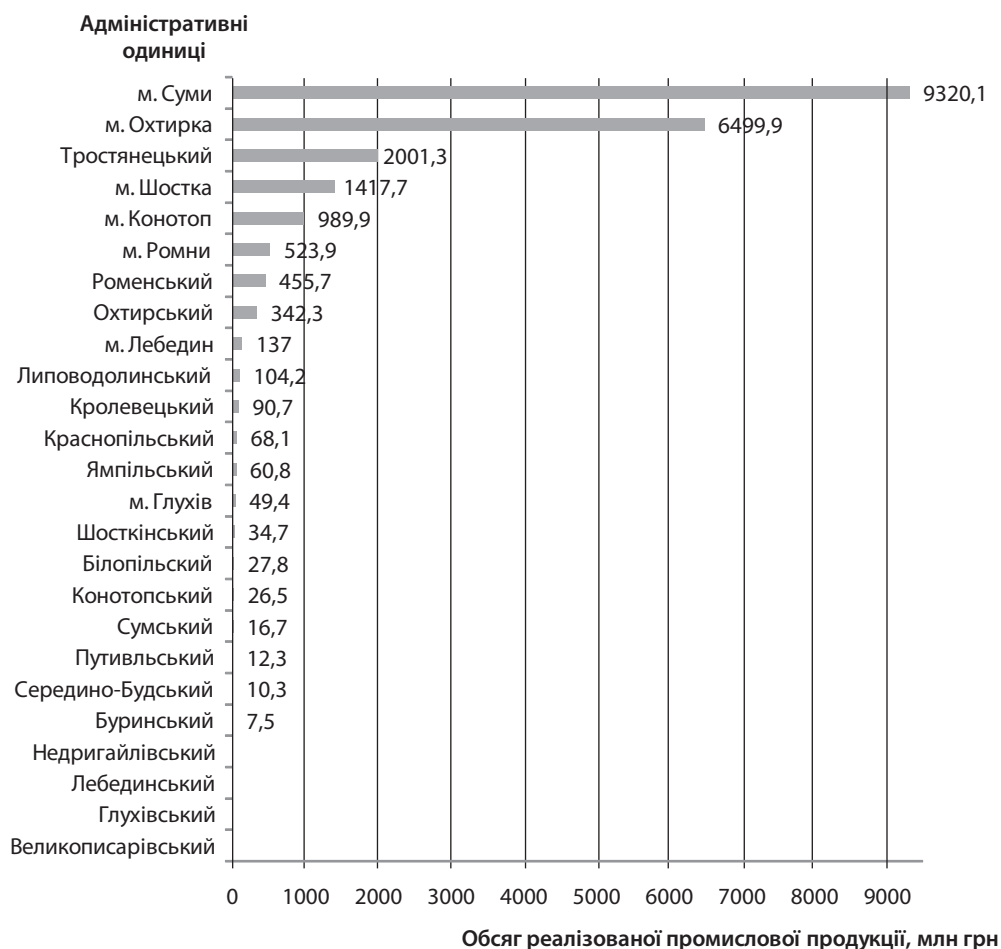
Джерело: укладено автором за даними [13].

Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції за адміністративними одиницями Сумської області за 2005–2013 рр.

Адміністративні одиниці	2005 р.			2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.		
	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн (станом на 31.01.2014)	Питома вага в області, %	Ранг
Сумська область, у т. ч.:	6659,3	100,0	–	14086,0	100,0	–	18235,5	100,0	–	20843,6	100,0	–	22332,0	100,0	–
Білопільський	96,9	1,5	10	85,6	0,6	11	185,8	1,0	9	28,3	0,1	18	27,8	0,1	16
Буринський	62,4	0,9	11	19,8	0,1	19	8,8	0,0	21	30,8	0,1	17	7,5	0,0	21
Великописарівський	0,4	0	25	0,3	0,0	25	0,1	0,0	25	0,1	0,0	25	–	–	–
Глухівський	44,9	0,7	15	14,2	0,1	20	15,9	0,1	19	26,2	0,1	20	...	...	–
Конотопський	17,1	0,3	18	68,3	0,5	12	28,2	0,2	18	26,3	0,1	19	26,5	0,1	17
Краснопільський	53,6	0,8	13	25,2	0,2	17	95,5	0,5	12	94,5	0,4	10	68,1	0,3	12
Кролевецький	45,4	0,7	14	94,5	0,7	10	95,8	0,5	11	87	0,4	11	90,7	0,4	11
Лебединський	14,6	0,2	19	4,0	0,0	23	5,7	0,0	23	3,9	0,0	23	...	...	–
Липоводлинський	2,8	0	23	25,6	0,2	16	49,9	0,3	15	70,2	0,3	13	104,2	0,5	10
Недригайлівський	1,4	0	24	1,2	0	24	1,2	0,0	24	0,9	0,0	24	...	...	–
Охтирський	236,3	3,5	6	338,7	2,4	7	448,5	2,5	7	384,3	1,8	8	342,3	1,5	8
Путівський	6,7	0,1	21	9,8	0,1	21	10,4	0,1	20	11,9	0,1	21	12,3	0,1	19
Роменський	132,5	2	8	302,5	2,1	8	413,6	2,3	8	424,4	2,0	7	455,7	2,0	7
Середино-Будський	6,9	0,1	20	7,9	0,1	22	8,5	0,0	22	9,5	0,0	22	10,3	0,0	20
Сумський	108,8	1,6	9	62,3	0,4	13	45	0,2	16	33,2	0,2	15	16,7	0,1	18
Тростянецький	482,7	7,2	3	1255,6	8,9	3	1338,9	7,3	3	1624	7,8	3	2001,3	9,0	3
Шосткінський	3,0	0,0	22	22,8	0,2	18	32,8	0,2	17	31,3	0,2	16	34,7	0,2	15
Ямпільський	25,6	0,4	17	51	0,4	14	66,7	0,4	13	74,2	0,4	12	60,8	0,3	13
м. Суми	2943,3	44,2	1	5671,5	40,3	1	8747,7	48	1	10006,0	48,0	1	9320,1	41,7	1
м. Глухів	29,6	0,4	16	46,7	0,3	15	65,9	0,4	14	61,5	0,3	14	49,4	0,2	14
м. Конотоп	391,3	5,9	5	714,8	5,1	5	892,1	4,9	5	985,3	4,7	5	989,9	4,4	5
м. Лебедин	55,1	0,8	12	146,4	1,0	9	174,7	1,0	10	176	0,8	9	137	0,6	9
м. Охтирка	935	14	2	2874,7	20,4	2	2703,1	14,8	2	3735,5	17,9	2	6499,9	29,1	2
м. Ромни	141,1	2,1	7	481,1	3,4	6	615,2	3,4	6	569,4	2,7	6	523,9	2,3	6
м. Шостка	469,5	7,1	4	976,8	6,9	4	1255,9	6,9	4	1289,2	6,2	4	1417,7	6,3	4

Примітка: ... – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: укладено автором за даними [13].

Рис. 3. Розподіл адміністративних одиниць Сумської області за обсягом реалізованої промислової продукції у 2013 р.
Джерело: укладено автором за даними [13].

Таблиця 5

Валова продукція сільського господарства в Сумській області в 1990–2013 рр.

Показник	1990 р.			2000 р.			2013 р.		
	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %
Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.)	11736,0	12	4,2	5968,7	14	4	9413,0	13	3,7
Валова продукція тваринництва	5728,5	12	4,2	2603,3	10	4,5	2098,4	21	2,7
Валова продукція рослинництва	6007,5	13	4,1	3365,4	15	3,6	7314,6	13	4,2

Джерело: укладено автором за даними [13].

вить 19,8%, або 2 323,0 млн грн (з 11 736,0 млн грн у 1990 р. до 9 413,0 млн грн у 2013 р.), позиція області порівняно з іншими регіонами залишилась практично на тому ж рівні (в 1990 р. – 12-е місце; у 2013 р. – 13-е по Україні).

Позиція області за розвитком рослинництва практично не змінилась, 13-е місце серед регіонів України з питомою вагою 4,2% у 2013 році.

Негативні зміни відбулися в тваринництві, на що вказує зниження на 1,5 відс. пункти питомої ваги регіону в середньоукраїнських показниках, позиція облас-

ті знизилася з 12-го місця – в 1990 р. до 21-го місця – у 2013 р.

За обсягом реалізованих послуг регіон займає 23-е місце в Україні з питомою вагою 0,8% у загальноукраїнських показниках. Розвиток сфери послуг за адміністративними одиницями Сумської області у 2005–2013 рр. представлено в *табл. 6*.

Відповідно до даних *табл. 6*, за період 2005–2013 рр. показники сфери послуг в області розширені у 2,8 разу, у тому числі найбільше зростання досягнуто в Сумсько-

Обсяги реалізованих послуг за адміністративними одиницями Сумської області у 2005–2013 рр.

Адміністративні одиниці	2005 р.			2009 р.			2013 р.		
	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг
Сумська область, у т. ч.:	957,3	100,0	–	1824,1	100,0	–	2681,8	100,0	–
м. Суми	664,9	69,5	1	1133,7	62,2	1	1625,0	60,6	1
м. Глухів	16,1	1,7	7	32,4	1,8	11	30,2	1,1	12
м. Конотоп	86,4	9,0	2	174,8	9,6	2	334,3	12,5	2
м. Лебедин	3,4	0,4	15	15,3	0,8	13	50,0	1,9	7
м. Охтирка	20,5	2,1	5	36,8	2,0	8	44,5	1,7	9
м. Ромни	24,8	2,6	4	44,6	2,4	6	38,1	1,4	10
м. Шостка	36,9	3,9	3	75,3	4,1	3	49,8	1,9	8
Білопільський	13,9	1,5	9	41,7	2,3	7	68,6	2,6	5
Буринський	2,9	0,3	16	22,9	1,3	12	27,5	1,0	13
Великописарівський	1,5	0,2	22	1,9	0,1	24	1,2	0,0	20
Глухівський	0,8	0,1	25	0,4	0,0	25	1,0	0,0	22
Конотопський	0,9	0,1	24	14,0	0,8	14	33,9	1,3	11
Краснопільський	2,3	0,2	18	3,7	0,2	20	1,1	0,0	21
Кролевецький	6,9	0,7	13	10,5	0,6	16	54,3	2,0	6
Лебединський	7,3	0,8	12	11,6	0,6	15	0,3	0,0	24
Липоводолінський	1,7	0,2	21	2,3	0,1	23	0,7	0,0	23
Недригайлівський	2,0	0,2	19	2,9	0,2	22	3,0	0,1	18
Охтирський	1,4	0,1	23	4,8	0,3	19	3,7	0,1	17
Путівльський	4,7	0,5	14	6,8	0,4	17	10,2	0,4	16
Роменський	20,4	2,1	6	45,5	2,5	5	87,3	3,3	4
Середино-Будський	1,9	0,2	20	3,2	0,2	21	1,3	0,0	19
Сумський	2,8	0,3	17	67,3	3,7	4	181,2	6,8	3
Тростянецький	15,4	1,6	8	32,7	1,8	9	23,7	0,9	14
Шосткінський	9,6	1,0	10	32,7	1,8	9	–	–	–
Ямпільський	7,6	0,8	11	6,2	0,3	18	11,0	0,4	15

Джерело: укладено автором за даними [13].

му (в 64,7 разу), Конотопському (в 37,7 разу) районах, м. Лебедин (в 14,7 разу).

Найбільш поширеною і стабільною діяльністю підприємств у сфері послуг залишається в містах Суми і Конотоп (1-2-е місця протягом всього дослідженого періоду). На рис. 4 наведена гістограма розподілення адміністративних одиниць Сумської області за обсягом реалізованих послуг у 2013 р.

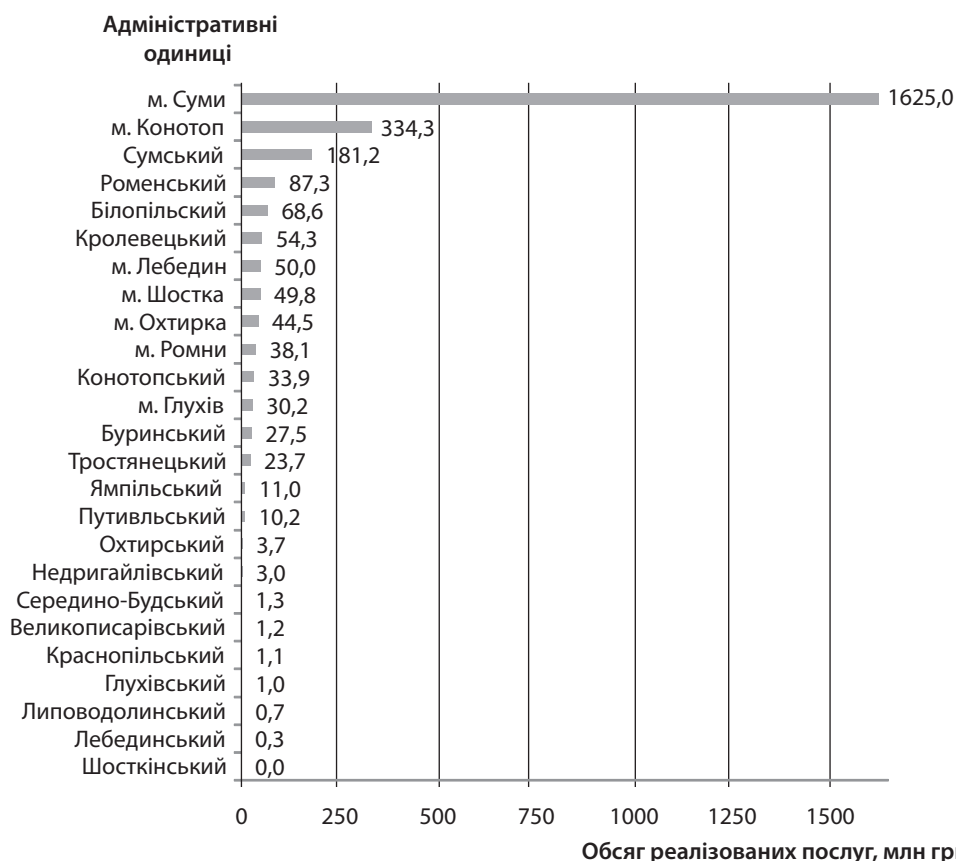
Центрами надання послуг є міста Суми і Конотоп, в яких зосереджено відповідно 69,5% і 9,0% обсягів наданих послуг в 2013 р. Розвинутою є сфера послуг у м. Шостка (3,9% у загальнообласних показниках обсягів наданих послуг), м. Ромни (2,6%), м. Охтирка (2,1%), м. Глухів (1,7%) та в Роменському (2,1%), Тростянецькому (1,6%), Білопільському (1,5%) і Шосткінському (1,0%) районах області. Питома вага інших районів становить менше 1% і потребує подальшого розвитку і розширення.

За показником обсягу прямих іноземних інвестицій за результатами 2013 р. область займає 15-е місце в Україні, питома вага інвестованих іноземних коштів в економіку регіону становить 0,7% від загальноукраїнського показника.

Питома вага країн світу в інвестуванні в економіку районів Сумської області у 2000 р. і 2013 р. показана в табл. 7.

З наведених даних видно, що обсяги іноземних інвестицій в економіку Сумської області за період 2000–2013 рр. збільшилися в 9,7 разу. Основні інвестиції спрямовані в міста Суми (72,5%) і Шостка (9,5%).

Ефективність розвитку окремих територій регіону показує порівняння соціально-економічних показників адміністративних одиниць області в розрахунку на одиницю населення, що представлені в табл. 8.

Рис. 4. Розподіл адміністративних одиниць Сумської області за обсягом реалізованих послуг у 2013 р.

Джерело: укладено автором за даними [13].

Відповідно даних табл. 8, найбільш розвиненими промисловими районами в розрахунку на одиницю населення є міста Охтирка, Шостка і Суми, Тростянецький і Роменський райони. За обсягом реалізованих послуг на одну особу перші місця займають міста Суми, Конотоп, Лебедин та Роменський і Сумський райони.

Представлений аналіз соціально-економічного розвитку Сумської області дозволяє зробити висновок, що його загальний рівень нижчий, ніж у Харківській та Полтавській областях. Така ситуація дозволяє ідентифікувати Сумську область як найслабший регіон у Північно-Східному макрореґіоні.

У Сумській області можна виокремити лише чотири ймовірних точки зростання промисловості – це міста Суми, Конотоп, Охтирка та Шостка. Певний потенціал на даний момент мають Охтирський, Роменський та Тростянецький райони. Усі інші райони спеціалізуються переважно на сільському господарстві, показники розвитку якого свідчать про наявність потенціалу в області.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз соціально-економічного розвитку Сумської області дозволяє зробити такі основні висновки.

1. Сумська область має середній рівень економічного потенціалу та демонструє помірний рівень соціально-економічного розвитку:

- ✦ регіон займає 17 місце в Україні за сумою валового регіонального продукту;

- ✦ 13 місце – за обсягом реалізованої промислової продукції та обсягом реалізованих послуг;
- ✦ 13 місце – за обсягом продукції сільського господарства.

2. Адміністративно-територіальні одиниці розвиваються нерівномірно, що знаходить відображення у нерівномірності районних показників:

- ✦ за площею, чисельністю та щільністю населення;
- ✦ у відставанні показників соціально-економічного розвитку більшості районів від середніх по області.

3. Розрив між соціально-економічними показниками та їх динамікою за адміністративно-територіальними одиницями є значним.

4. Доцільно провести додаткові детальні дослідження щодо виявлення причин нерівномірності розвитку адміністративно-територіальних одиниць Сумської області та розробити методичні рекомендації щодо стратегії розвитку окремих територій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Долішній М. І.** Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 514 с.

2. **Долішній М.** Регіональна політика та механізм її реалізації / М. Долішній, С. Злупко, С. Писаренко / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. досліджень. – К. : Наукова думка, 2003. – 503 с.

3. **Варналій З. С.** Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / З. С. Варна-

Таблиця 7

Інвестиції зарубіжних країн в економіку адміністративних одиниць Сумської області у 2000 р. і 2013 р.

Адміністративні одиниці	2000 р.		2013 р.	
	Тис. дол. США	Питома вага в області, %	Тис. дол. США	Питома вага в області, %
Сумська область, у т. ч.:	44256,9	100	427172,4	100
м. Суми	11740,5	26,53	309685,6	72,50
м. Глухів	–	–	15086,3	3,53
м. Конотоп	933,0	2,11	5704,9	1,34
м. Лебедин	191,0	0,43	859,5	0,20
м. Охтирка	...*	–	...*	–
м. Ромни	–	–	321,5	0,08
м. Шостка	...*	–	40546,7	9,49
Білопільський	...*	–	216,6	0,05
Глухівський	–	–	18950,2	4,44
Кролевецький	113,8	0,26	1359,2	0,32
Лебединський	...*	–	2830,8	0,66
Липоводоленський	...*	–	15,3	0,004
Недригайлівський	–	–	...*	–
Охтирський	–	–	...*	–
Роменський	...*	–	613,0	0,14
Середино-Будський	–	–	...*	–
Сумський	1002,7	2,27	914,2	0,21
Тростянецький	...*	–	...*	–
Шосткинський	–	–	1248,8	0,29
Ямпільський	–	–	...*	–

Примітка: ...* – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: укладено автором за даними [13].

Таблиця 8

Виробництво промислової продукції та послуг в Сумській області у розрахунку на одну особу

Район	Обсяг реалізованої промислової продукції на 1 особу за 2013 р., тис. грн	Місце в області	Обсяг реалізованих послуг на 1 особу за 2013 р., тис. грн	Місце в області
1	2	3	4	5
Сумська область	19,71	–	2,37	–
Білопільський	0,54	18	1,32	7
Буринський	0,29	20	1,05	9
Великописарівський	–	–	0,06	20
Глухівський	...*	–	0,04	21
Конотопський	0,87	16	1,12	8
Краснопільський	2,33	12	0,04	22
Кролевецький	2,30	13	1,38	6
Лебединський	...*	–	0,01	24
Липоводолинський	5,37	9	0,04	23
Недригайлівський	...*	–	0,12	18
Охтирський	12,63	6	0,14	17
Путивльський	0,43	19	0,36	16
Роменський	13,29	5	2,55	4

1	2	3	4	5
Середино-Будський	0,61	17	0,08	19
Сумський	0,27	21	2,89	3
Тростянецький	55,13	2	0,65	13
Шосткінський	1,64	14	–	–
Ямпільський	2,47	11	0,45	15
м. Суми	34,29	3	5,98	1
м. Глухів	1,43	15	0,88	12
м. Конотоп	10,68	8	3,61	2
м. Лебедин	5,17	10	1,89	5
м. Охтирка	132,38	1	0,91	10
м. Ромни	12,36	7	0,90	11
м. Шостка	18,06	4	0,63	14

Примітка: ...* – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: укладено автором за даними [13].

лій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, О. Ф. Романюк, С. А. Романюк / Національний ін-т стратегічних досліджень. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.

4. Кизим Н. А. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны: монография / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.

5. Кизим Н. А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментарий оценки: монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х.: ФЛП Либушкина Л. М.; ИД «ИНЖЕК», 2011. – 200 с.

6. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.

7. Полякова О. Ю. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів / О. Ю. Полякова, І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 52–57.

8. Ярошенко І. В. Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу / І. В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 45–53.

9. Ярошенко І. В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів / І. В. Ярошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 79–86.

10. Інвестиційний паспорт Сумської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/sumi_dlya_saytu_1.pdf

11. Північно-східний економічний район [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>

12. Статистичний збірник «Регіони України 2013». Частина I, II. – Київ, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Статистичний щорічник Сумської області за 2013 рік / Головне управління статистики у Сумській області. – Суми, 2014.

REFERENCES

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX – XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of XX - XXI century: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

Dolishnii, M., Zlupko, S., and Pysarenko, S. *Rehionalna polityka ta mekhanizm yii realizatsii* [Regional policy and its implementation mechanism]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

“Investytsiyni pasport Sumskoï oblasti” [Investment passport Sumy region]. http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/sumi_dlya_saytu_1.pdf

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvennomu upravleniyu sotsialnoy napryazhennostyu v regionakh strany* [Software and targeted approach to the governance of social tensions in the country]. Kharkiv: ID «INZhEK», 2007.

Kizim, N. A., Rayevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomenost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskiye osnovy i instrumentariy otsenki* [Uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological framework and assessment tools]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; ID «INZhEK», 2011.

Poliakova, O. Yu., Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Pidkhody do ekspres- i fundamentalnoi diahnostryky problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv” [Approaches to rapid diagnosis and fundamental problems of socio-economic development]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 52–57.

“Pivnichno-skhidnyi ekonomichnyi raion” [Northeast Economic Region]. <http://uk.wikipedia.org>
Regionalnaya politika stran YeS [Regional policy of the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.

“Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy 2013»” [Statistical Yearbook “Regions of Ukraine 2013”]. http://www.ukrstat.gov.ua/Statystychnyi_sshchorichnyk_Sumskoï_oblasti_za_2013_rik [Statistical Yearbook of Sumy region by 2013]. Sumy, 2014.

Varnalii, Z. S. et al. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

Yaroshenko, I. V. “Svitoviy ta vitchyzniansiy dosvid pidtrymky problemnykh rehioniv” [National and international support to troubled regions]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 79–86.

Yaroshenko, I. V. “Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain Yevropeiskoho Soiuzu” [Analysis of socio-economic development of problematic regions of the European Union]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 45–53.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

© 2016 СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Семигуліна І. Б. Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку Полтавської області та її адміністративно-територіальних одиниць

У статті проаналізовано соціально-економічний розвиток Полтавської області та її адміністративно-територіальних одиниць. Полтавська область має досить потужний промисловий та сільськогосподарський потенціал та демонструє вельми високий рівень соціально-економічного розвитку. Розвиток адміністративно-територіальних одиниць Полтавського регіону відбувається більш рівномірно, ніж у Харківській області, де розрив між соціально-економічними показниками та їх динамікою за адміністративними одиницями є досить глибоким. У Полтавській області, навпаки, відхилення основних показників від середніх значень по області менше, а динаміка зміни показників не така стрімка. Внаслідок цього в Полтавській області існує більше точок зростання, ніж у Харківській. Формування та функціонування ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні є одним з пріоритетних завдань проведення реформи децентралізації в Україні. У цьому контексті створення і функціонування самодостатньої територіальної громади, а також точок економічного зростання – як на рівні об'єднаних територіальних громад, так і на регіональному рівні – набуває особливого значення, оскільки стає фундаментом для результативного розвитку територій і країни в цілому.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, адміністративно-територіальні одиниці, нерівномірність, соціально-економічні показники, розвиток територій.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 14.

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

Семигуліна І. Б. Анализ основных показателей социально-экономического развития Полтавской области и ее административно-территориальных единиц

В статье проанализировано социально-экономическое развитие Полтавской области и ее административно-территориальных единиц. Полтавская область имеет мощный промышленный и сельскохозяйственный потенциал и демонстрирует высокий уровень социально-экономического развития. Развитие административно-территориальных единиц Полтавского региона происходит более равномерно, чем в Харьковской области, где разрыв между социально-экономическими показателями и их динамикой по административным единицам является глубоким. В Полтавской области, наоборот, отклонения основных показателей от средних значений по области меньше, а динамика изменений показателей не такая стремительная. Вследствие этого в Полтавской области существует больше точек роста, чем в Харьковской. Формирование и функционирование эффективной системы организации и управления социально-экономическим развитием на местном уровне является одним из приоритетных заданий проведения реформы децентрализации в Украине. В этом контексте создание и функционирование самодостаточной территориальной громады, а также точек экономического роста – как на уровне объединенных территориальных громад, так и на региональном уровне – приобретает особое значение, так как является фундаментом для результативного развития территорий и страны в целом.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, административно-территориальные единицы, неравномерность, социально-экономические показатели, развитие территорий.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Библ.:** 14.

Семигуліна Ірина Борисівна – младший научный сотрудник отдела проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 332.145

Semigulina I. B. An Analysis of the Main Indicators of Socio-Economic Development of the Poltava Region and Its Administrative-Territorial Units

In the article an analysis of socio-economic development of the Poltava region and its administrative-territorial units has been conducted. The Poltava region has a strong industrial and agricultural potential and demonstrates a high level of socio-economic development. Development of administrative-territorial units of the Poltava region is more evenly distributed than in the Kharkiv region, where the gap between socio-economic indicators and their dynamics by the administrative units is profound. In the Poltava region, on the contrary, deviations of the key indicators from the averages by region are smaller and the dynamics of indicators' change are not as rapid. As a consequence, in the Poltava region there are more points of growth than in the Kharkiv region. Formation and functioning of an efficient system for organization and management of socio-economic development at the local level is one of the priority tasks of the decentralization reform in Ukraine. In this context, establishment and functioning of a self-contained territorial community, as well as points of economic growth – both at the level of territorial communities and at the regional level – is of particular importance because it creates a foundation for the efficient development of the territories and the country as a whole.

Keywords: socio-economic development, administrative-territorial units, inequality, socio-economic indicators, development of territories.

Fig.: 4. **Tabl.:** 8. **Bibl.:** 14.

Semigulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Сутність соціально-економічного потенціалу на регіональному рівні представляє собою єдність економічної та соціальної регіональної політики і полягає у взаємодії природно-ресурсного, демографічного, науково-технічного, виробничого, рекреаційного, інформаційного, соціального, культурного потенціалів.

Ефективна регіональна політика на певній території реалізується на основі комплексного і раціонального використання всіх територіальних ресурсів багатозалежного призначення і залежить від комплексної оцінки дійсного соціально-економічного потенціалу регіону; виявлення джерел і масштабів розвитку; визначення та оцін-

ки варіантів перспективного соціально-економічного розвитку регіону на основі раціонального розміщення продуктивних сил з урахуванням спеціалізації регіону; проведення реформи децентралізації влади.

Проблемам соціально-економічного розвитку як регіонів України, так і регіонів країн світу присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків. Необхідно відзначити роботи вчених: Долішнього М. І., Кизима М. О., Варналія З. С., Мокія А. І., Новікової О. Ф., Романюк О. Ф., Романюк С. А., Кузнецова А. В. та інших [1–9].

Важливість, складність, багатоаспектність та взаємопов'язаність із значним колом соціально-економічних процесів залишають вищезазначені проблеми під постійною увагою дослідників та практиків. Дослідження, спрямовані на аналіз глобальних та вітчизняних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів та окремих територій країн світу та України, які мають суттєві відмінності та особливості розвитку, залишаються вкрай актуальними.

Мета статті – здійснити аналіз і оцінку стану соціально-економічного розвитку та потенціалу Полтавської області та визначення їх значення для економіки України.

Завдання статті – провести аналіз соціально-економічного розвитку Полтавської області та оцінити їх значення для економіки України. Оцінити рівень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць Полтавської області. Здійснити порівняльний аналіз окремих соціально-економічних показників адміністративно-територіальних одиниць Полтавської області для виявлення рівня нерівномірності їх розвитку.

Полтавська область знаходиться у середній частині Лівобережної України. Більша частина області лежить у межах Придніпровської низовини. На півночі межує з Чернігівською та Сумською, на сході – з Харківською, на півдні – з Дніпропетровською та Кіровоградською, на заході – з Київською та Черкаською областями України. Протяжність території з півночі на південь становить 213,5 км, а із заходу на схід – 245 км. Територія області становить 28,8 тис. км² (рис. 1).

По території області протікає 146 річок загальною довжиною 5101 км. Річки області належать басейну Дніпра: ліві притоки – Сула, Псел, Ворскла, Оріль. На півдні та південному заході область омивають води Кременчуцького та Дніпродзержинського водосховищ.

Клімат регіону помірно континентальний. Середня температура липня +25 °С, січня –6,5 °С. Опади бувають переважно влітку у вигляді дощів.

За кількістю населення Полтавщина займає 11 місце серед областей України, на її території проживає 1458,2 тис. осіб. Національний склад населення однорідний, частка українців становить 91,4%. Щільність населення 50,7 осіб на км². Більша частина населення (61,7%, або 899,1 тис. осіб) області є жителями міст. Вікова структура і міського, і сільського населення області характеризується постарінням. Жіноче населення (54,1% до всього населення) переважає над чоловічим [11].

Адміністративно-територіальний устрій Полтавської області представлений 25 адміністративними районами, 15 містами, у тому числі 5 з них мають обласне значення (Комсомольськ, Кременчук, Лубни, Миргород, Полтава). В області налічується 21 селище міського типу, 467 сільських рад, 1806 сільських населених пунктів.

Характеристика адміністративних одиниць Полтавської області представлена в *табл. 1*.

Найбільшим за територією є Глобинський район області, найменшими – міста Лубни та Миргород. За чисельністю населення перші місця займають міста Полтава та Кременчук, а також Полтавський район. Найбільше скупчення населення спостерігається в Полтаві, Кременчуці, Лубнах, Миргороді та Комсомольську.

Значення Полтавської області для економіки України представлено в *табл. 2*.

Наведені дані свідчать, що територія Полтавщини займає 4,8% від загальної площі країни. В області мешкає 2,9% міського населення України та 4,0% сільського. Частка валового регіонального продукту у 2012 р. становила 3,9% від сумарного обсягу по країні. Обсяги промислової та сільськогосподарської продукції у 2013 р., виробленої в області, становлять відповідно 5,3% та 6,3%. Питома вага капітальних інвестицій у 2013 р., спрямованих в економіку регіону, дорівнює 3,6%. Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП) на 1,0 відс. пункт вищий за середній по Україні.

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку Полтавської області вказує на позитивні зміни, що відбулися в регіоні за період 2000–2013 рр.: зростання валового регіонального продукту на одну особу – в 11,2 разу; капітальні інвестиції збільшені в 4,6 разу; обсяги реалізованої промислової продукції і реалізованих послуг – в 10,4 і 7,2 разу відповідно. Сфера внутрішньої торгівлі розширена в 10,2 разу (роздрібний товарооборот), зовнішньої торгівлі – в 6,0 разів (експорт товарів). Рівень зареєстрованого безробіття скорочений в 1,2 разу, середньомісячна заробітна плата збільшилася в 13,6 разу (*табл. 3*).

Полтавщина є потужним й розвиненим промисловим й сільськогосподарським регіоном України. Соціально-економічний розвиток області відбувається поступово, його тенденції можна охарактеризувати як позитивні. Проте темпи зростання за деякими показниками (валовий регіональний продукт; роздрібний товарооборот, обсяг реалізованих послуг та ін.) у Полтавській області повільніші, ніж в Харківській.

За обсягами реалізованої промислової продукції в 2013 р. область займає 7 місце в Україні з питомою вагою 5,3% у загальноукраїнських показниках.

Промисловість представлена основними видами діяльності, провідними з яких є виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення (24,3% від обсягу реалізованої промислової продукції регіону у 2013 р.); харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (25,8%), машинобудування (13,1%) та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (7,8%) (*рис. 2*).

Область є потужним сільськогосподарським регіоном і за обсягами валової продукції сільського господар-

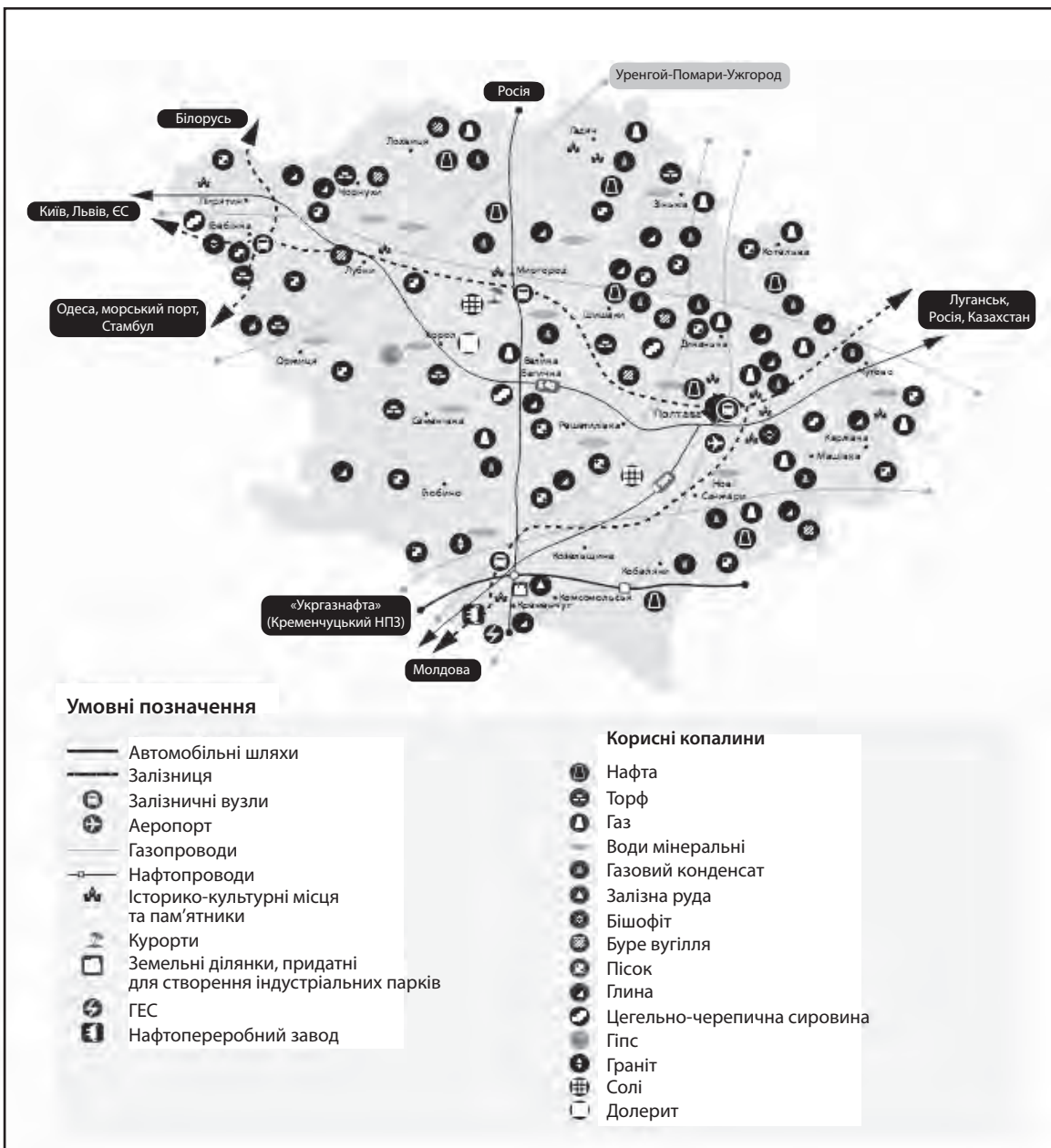

Рис. 1. Карта Полтавської області. Інвестиційний паспорт [10]

ства займає 2-е місце в Україні з питомою вагою виробленої продукції 6,3% у загальноукраїнських показниках.

Динаміка зміни валової продукції сільського господарства в Полтавській області в 1990–2013 рр. представлена в *табл. 4*.

За період 1990–2013 рр. обсяги валової продукції сільського господарства в області зменшилися на 1,0%, або на 157,9 млн грн (з 16180,8 млн грн у 1990 р. до 16022,9 млн грн у 2013 р.) на фоні погіршення стану сільського господарства в країні (зменшення обсягів на 10,6%), у той час як питома вага регіону (2-е місце в Україні) залишилася незмінною.

Розвиток рослинництва в регіоні є стабільно високим, область займає 2-е місце серед регіонів України з питомою вагою 7,0% у 2013 році. Зниження показників розвитку тваринництва призвели до втрати

позиції області порівняно з іншими регіонами в цій сфері (з 2-го місця в 1990 р. до 6-го місця у 2013 р.).

У *табл. 5* наведені обсяги сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах по районах Полтавської області за 2005–2013 рр.

Як свідчать дані *табл. 5*, найбільшими постачальниками сільськогосподарської продукції протягом 2005–2013 рр. були підприємства Глобинського (1-ше місце протягом всього дослідженого періоду); Гадяцького (3-2-е місце); Миргородського районів (4-3-е місце). Водночас Глобинський район займає 1-ше місце в області за розміром території та 5-е – за чисельністю сільського населення, Гадяцький – 3-є та 4-е; Миргородський – 4-е і 7-е місця відповідно. За результатами 2013 р. сільськогосподарськими підприємствами цих районів вироблено 22,0% всієї продукції сільського господарства Полтавського регіону.

Адміністративні одиниці Полтавської області на 01.01.2014 р.

Район	Територія			Чисельність населення			Щільність населення	
	тис. км ²	питома вага, %	ранг	тис. осіб	питома вага, %	ранг	осіб на 1 км ²	ранг
Полтавська область, у т. ч. райони:	28,75	100,0	–	1458,2	100,0	–	50,7	–
Великобагачанський	1,02	3,55	12	25,6	1,76	21	25,1	20
Гадяцький	1,60	5,57	3	55	3,77	4	34,5	11
Глобинський	2,47	8,59	1	45	3,09	7	18,2	29
Гребінківський	0,60	2,09	25	22,9	1,57	24	38,4	9
Диканський	0,68	2,37	23	19,2	1,32	29	28,3	14
Зіньківський	1,36	4,73	6	35,5	2,43	12	26,1	18
Карлівський	0,85	2,96	20	34,6	2,37	15	40,5	7
Кобеляцький	1,82	6,33	2	43,2	2,96	9	23,7	24
Козельщинський	0,93	3,23	16	20,1	1,38	26	21,6	26
Котелевський	0,80	2,78	21	19,7	1,35	28	24,8	22
Кременчуцький	1,02	3,55	12	39,9	2,74	11	39	8
Лохвицький	1,30	4,52	7	44,1	3,02	8	33,8	12
Лубенський	1,38	4,80	5	32,7	2,24	17	23,8	23
Машівський	0,89	3,10	17	19,9	1,36	27	22,4	25
Миргородський	1,54	5,36	4	33	2,26	16	21,5	27
Новосанжарський	1,27	4,42	9	35,2	2,41	14	27,6	15
Оржицький	0,98	3,41	15	24,6	1,69	22	25,1	21
Пирятинський	0,86	2,99	18	32,2	2,21	18	37,3	10
Полтавський	1,26	4,38	10	66,9	4,59	3	53,1	6
Решетилівський	1,01	3,51	14	26,8	1,84	19	26,5	17
Семенівський	1,28	4,45	8	26,1	1,79	20	20,5	28
Хорольський	1,06	3,69	11	35,5	2,43	13	33,4	13
Чорнухинський	0,68	2,37	23	11,8	0,81	30	17,3	30
Чутівський	0,86	2,99	18	23,4	1,60	23	27,2	16
Шишацький	0,80	2,78	21	20,7	1,42	25	25,9	19
м. Полтава	0,10	0,35	27	296	20,30	1	2 850,9	1
м. Комсомольськ	0,17	0,59	26	54,5	3,74	5	313,5	5
м. Кременчук	0,10	0,35	27	225,8	15,48	2	2 355,8	2
м. Лубни	0,03	0,10	28–29	47,4	3,25	6	1 551,5	3
м. Миргород	0,03	0,10	28–29	40,9	2,80	10	1 411,0	4

Джерело: укладено автором за даними [14].

Найменшими виробниками сільськогосподарської продукції за результатами 2013 р. є Гребінківський (1,9% у загальній обсягах по області), Чорнухинський (2,1%), Чутівський (2,2%), Кременчуцький (2,5%) райони області (див. табл. 5).

Наочно розподіл адміністративних одиниць Полтавської області за обсягом продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах у 2013 р. представлено на рис. 3.

За обсягом реалізованих послуг регіон займає 12-е місце в Україні з питоною вагою 1,5% в загальноукраїнських показниках.

Динаміка обсягів реалізованих послуг за адміністративними одиницями Полтавської області у 2005–2013 рр. показана в табл. 6.

Відповідно до наведених даних (див. табл. 6), за період 2005–2013 рр. показники сфери послуг в області розширені в 3,8 разу, найбільше зростання досягнуто в Лохвицькому (у 38,8 разу), Чорнухинському (у 16,7 разу), Козельщинському (у 14,0 разів), Кременчуцькому (у 12,6 разу) і Чутівському (у 12,3 разу) районах.

Найбільш поширеною і стабільною діяльністю підприємств у сфері послуг залишається в містах Полтава, Кременчук, Комсомольськ, Миргород (1–4 місця про-

Полтавська область в економіці України у 2013 р.

Показник	Полтавська область	Україна	Питома вага, %
Територія, тис. км ^{2*}	28,8	603,5	4,77
Кількість наявного населення, тис. осіб	1 458,2	45 426,2	3,21
Частка міського населення, тис. осіб	899,1	31 336,6	2,87
Частка сільського населення, тис. осіб	559,1	14 089,6	3,97
Щільність населення, осіб на км ²	50,7	75,3	–
Валовий регіональний продукт, млн грн (дані за 2012 р.)	56 580,0	1 459 096,0	3,88
Обсяг промислової продукції, млн грн	71 473,6	1 354 745,4	5,28
Обсяг продукції сільського господарства, млн грн	16 022,9	252 859,0	6,34
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	9 536,0	267 728,0	3,56
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	1 065,1	58 156,9	1,83
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	2 654,6	63 320,7	4,19
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	1 111,6	76 986,8	1,44
Оборот роздрібною торгівлі, млн грн	23 168,9	888 773,0	2,61
Рівень зареєстрованого безробіття за методологією МОП	8,2	7,2	–

Примітка: * на 01.01.2014 р.

Джерело: укладено автором за даними [13, 14].

Таблиця 3

Динаміка соціально-економічного розвитку Полтавської області за 2000–2013 рр.

Показник	2000 р.	2013 р.	Темп зміни, %
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн	5 712,0	56 580,0*	990,5
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) на одну особу, грн	3 423,0	38 424,0*	1 122,5
Обсяг промислової продукції, млн грн	6 880,6	71 473,6	1 038,8
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млн грн	7 038,7	16 022,9	227,6
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	2 051,0**	9 536,0	464,9
Роздрібний товарооборот (у фактичних цінах), млн грн	1 064,4	10 858,0	1 020,1
Обсяг реалізованих послуг (у фактичних цінах), млн грн	738,2	5 303,2	718,4
Експорт товарів, млн дол. США	440,7	2 654,6	602,4
Експорт послуг, млн дол. США	135,2	79,3	58,7
Імпорт товарів, млн дол. США	210,6	1 111,6	527,8
Імпорт послуг, млн дол. США	12,9	191,6	1 485,3
Кількість постійного населення (на кінець року), тис. осіб	1 640,4	1 450,4	88,4
Природний приріст (скорочення) населення, тис. осіб	–18,2	–10,1	55,5
Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП), %	10,1	8,2	81,2
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн	220,0	2 988,0	1 358,2

Примітка: * – дані за 2012 р., ** – дані за 2002 р.

Джерело: укладено автором за даними [14].

тягом всього дослідженого періоду); Полтавському (4–6 місце) і Гадяцькому районах (8–7 місце).

Центрами надання послуг є міста Полтава і Кременчук, в яких зосереджено відповідно 55,7% і 20,1% обсягів наданих послуг у 2013 р. Розвинутою є сфера послуг у м. Комсомольськ (6,1% у загальнообласних показниках обсягів наданих послуг), м. Миргород (4,4%) та в Лохвицькому (3,4%), Полтавському (1,9%), Гадяцькому (1,6%) і Кременчуцькому (1,1%) районах. Пи-

тома вага інших районів становить менше 1% і потребує подальшого розвитку і розширення (див. табл. 6).

Розподілення адміністративних одиниць Полтавської області за обсягом реалізованих послуг у 2013 р. наведено на *рис. 4*.

За обсягом прямих іноземних інвестицій область за результатами 2013 р. займає 10-е місце в Україні, питома вага інвестованих іноземних коштів в економіку регіону становить 1,8% від загальноукраїнського показника.

Рис. 2. Структура реалізованої промислової продукції Полтавської області за видами діяльності за 2013 р.

Джерело: укладено автором за даними [14].

Таблиця 4

Валова продукція сільського господарства в Полтавській області в 1990–2013 рр.

Показник	1990 р.			2000 р.			2013 р.		
	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %
Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.)	16180,8	2	5,7	7038,7	8	4,7	16022,9	2	6,3
Валова продукція тваринництва	7758,3	2	5,7	4275,7	6	4,7	12271,2	6	4,9
Валова продукція рослинництва	8422,5	2	5,8	2763,0	9	4,6	3751,7	2	7,0

Джерело: укладено автором за даними [14].

У табл. 7 наведено інвестиції зарубіжних країн в економіку Полтавської області в розрізі районів у 2009 р. і 2013 р.

З представлених даних (див. табл. 7) видно, що основні інвестиції спрямовані в міста Комсомольськ, Кременчук та Полтаву, а також в Зінківський і Лохвицький райони області.

Ефективність розвитку окремих територій показує порівняння соціально-економічних показників адміністративних одиниць області в розрахунку на одиницю населення, що представлені в табл. 8.

За даними табл. 8 найбільш розвиненими промисловими територіями області в розрахунку на одиницю населення є міста Комсомольськ, Кременчук і Полтава, Шишацький і Глобинський райони. За обсягами продукції сільського господарства, виробленої в сільськогосподарських підприємствах, у розрахунку на одну особу сільського населення лідирують Диканський, Котелевський, Глобинський та Шишацький райони. За обсягом реалізованих послуг на одну особу перші місця займають міста Полтава, Комсомольськ, Миргород, Кременчук і Лохвицький район області.

Отже, проведений аналіз соціально-економічного розвитку Полтавської області дозволяє зробити висно-

вок, що її адміністративні одиниці розвиваються більш рівномірно, ніж у Харківській області, де розрив між соціально-економічними показниками та їх динамікою за адміністративними одиницями є досить глибоким.

У Полтавській області, навпаки, відхилення основних показників від середніх значень по області менше, а динаміка зміни показників не така стрімка. Внаслідок цього в Полтавській області існує більше точок зростання, ніж в Харківській.

ВИСНОВКИ

Представлений аналіз соціально-економічного розвитку Полтавської області дозволяє зробити такі основні висновки.

1. Полтавська область має потужний промисловий та сільськогосподарський потенціал і демонструє досить високий рівень соціально-економічного розвитку:

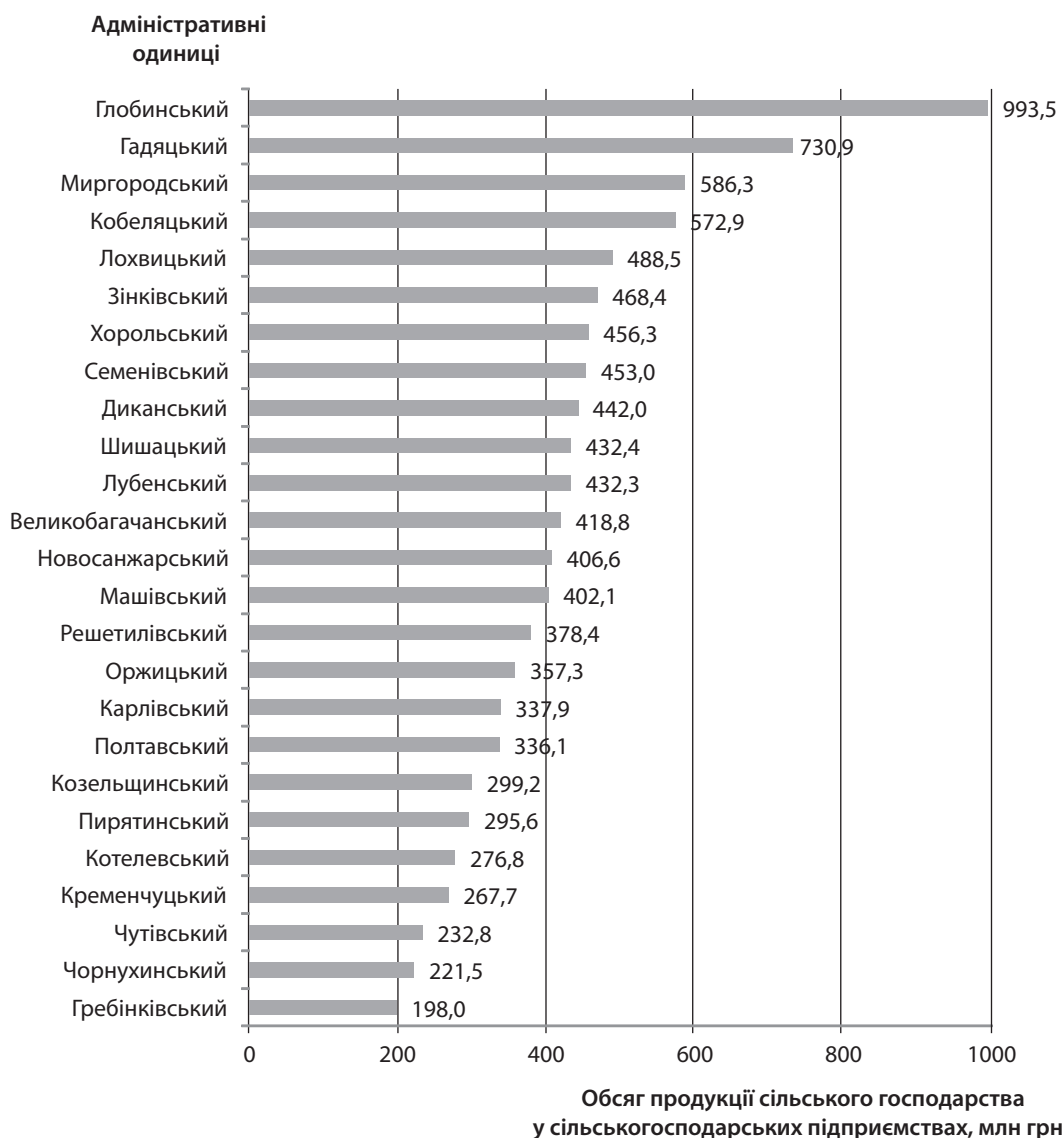
- ✦ регіон займає 9 місце в Україні за сумою валового регіонального продукту;
- ✦ 7 місце – за обсягом реалізованої промислової продукції і обсягом реалізованих послуг;
- ✦ 2 місце – за обсягом продукції сільського господарства;
- ✦ 8 місце – за обсягом експорту товарів та послуг.

Продукція сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах по районах Полтавської області (у порівнянних цінах 2010 р.) за 2005–2013 рр.

Адміністративні одиниці	2005 р.			2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.		
	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг
Полтавська область всього, у т. ч. райони:	5504,5	100,0	-	6564,4	100,0	-	9493,3	100,0	-	8265,6	100,0	-	10499,9	100,0	-
Великобагачанський	202,3	3,7	15	249,7	3,8	13	337,1	3,6	17	321,2	3,9	14	418,8	4,0	12
Гадяцький	300,4	5,5	3	399,5	6,1	2	551,6	5,8	3	606,3	7,3	2	730,9	7,0	2
Глобинський	381,8	6,9	1	537,8	8,2	1	796,6	8,4	1	708,3	8,6	1	993,5	9,5	1
Гребінківський	106,8	1,9	24	126,5	1,9	24	205,9	2,2	25	178,9	2,2	23	198	1,9	25
Диканський	271,5	4,9	6	337,6	5,1	4	418,9	4,4	6	351,5	4,3	10	442	4,2	9
Зіньківський	232,5	4,2	11	297,2	4,5	8	406,1	4,3	8	341,8	4,1	11	468,4	4,5	6
Карлівський	259,6	4,7	8	228	3,5	16	367,2	3,9	12	323,7	3,9	13	337,9	3,2	17
Кобеляцький	193,5	3,5	17	235,5	3,6	15	362	3,8	14	325,4	3,9	12	572,9	5,5	4
Козельщинський	107,5	2,0	23	182,4	2,8	21	305,9	3,2	19	217,6	2,6	20	299,2	2,8	19
Котелевський	185,3	3,4	18	208,5	3,2	19	266,4	2,8	20	239,7	2,9	19	276,8	2,6	21
Кременчуцький	149,7	2,7	22	194,7	3,0	20	250,5	2,6	21	193,3	2,3	22	267,7	2,5	22
Лохвицький	156	2,8	21	321,3	4,9	7	407,7	4,3	7	419,3	5,1	4	488,5	4,7	5
Лубенський	196,7	3,6	16	221,4	3,4	18	376,7	4,0	11	358,8	4,3	9	432,3	4,1	11
Машівський	266,1	4,8	7	272,3	4,1	11	404	4,3	9	178,5	2,2	24	402,1	3,8	14
Миргородський	275,2	5,0	4	396,4	6,0	3	613,9	6,5	2	538,5	6,5	3	586,3	5,6	3
Новосанжарський	344,6	6,3	2	332,2	5,1	5	436,9	4,6	5	243,6	2,9	18	406,6	3,9	13
Оржицький	258,3	4,7	9	296,3	4,5	9	396,7	4,2	10	392,8	4,8	7	357,3	3,4	16
Пирятинський	181	3,3	20	148,8	2,3	22	249,8	2,6	22	321,2	3,9	15	295,6	2,8	20
Полтавський	228	4,1	12	227,1	3,5	17	329,1	3,5	18	244,4	3,0	17	336,1	3,2	18
Решетилівський	222,9	4,0	13	259,5	4,0	12	352,1	3,7	16	249,9	3,0	16	378,4	3,6	15
Семенівський	216,3	3,9	14	243,1	3,7	14	483,3	5,1	4	418,7	5,1	5	453	4,3	8
Хорольський	246,3	4,5	10	283,6	4,3	10	354,5	3,7	15	392,1	4,7	8	456,3	4,3	7
Чорнухинський	66,1	1,2	25	88	1,3	25	214,8	2,3	24	194,3	2,4	21	221,5	2,1	24
Чугівський	181,1	3,3	19	143,6	2,2	23	237,4	2,5	23	178,4	2,2	25	232,8	2,2	23
Шмицький	272,4	4,9	5	329,1	5,0	6	364,2	3,8	13	408,6	4,9	6	432,4	4,1	10

Джерело: укладено автором за даними [14].

Рис. 3. Розподіл адміністративних одиниць Полтавської області за обсягом продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах у 2013 р.

Джерело: укладено автором за даними [14].

2. Адміністративно-територіальні одиниці Полтавської області розвиваються більш рівномірно, ніж у Харківській області, де розрив між соціально-економічними показниками та їх динамікою за адміністративними одиницями є досить глибоким.

3. У Полтавській області відхилення основних показників від середніх значень по області менше, ніж у Харківській області, а динаміка зміни показників не така стрімка. Внаслідок цього в Полтавській області існує більше точок зростання, ніж у Харківській.

4. Доцільно провести додаткові дослідження щодо виявлення причин нерівномірності розвитку адміністративно-територіальних одиниць Полтавської області та розробки методичних рекомендацій щодо стратегій розвитку окремих територій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Долішній М. І.** Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 514 с.

2. **Долішній М.** Регіональна політика та механізм її реалізації / М. Долішній, С. Злупко, С. Писаренко / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. досліджень. – К. : Наукова думка, 2003. – 503 с.

3. **Варналій З. С.** Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, О. Ф. Романюк, С. А. Романюк / Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

4. **Кизим Н. А.** Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в региональной стране : монографія / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.

5. **Кизим Н. А.** Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментальный оценки : монографія / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЕК», 2011. – 200 с.

6. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.

Розвиток сфери послуг за адміністративними одиницями Полтавської області у 2005–2013 рр.

Адміністративні одиниці	2005 р.			2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.		
	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Полтавська область, у т. ч. райони:	1407,6	100,0	-	2988,2	100,0	-	3951,1	100,0	-	4175,4	100,0	-	5303,2	100,0	-
Великобагачанський	3,8	0,3	20	8	0,3	21	5,9	0,1	24	3,4	0,1	25	8,9	0,2	22
Гадяцький	10,7	0,8	8	48,3	1,6	5	60,5	1,5	7	63,7	1,5	7	83,7	1,6	7
Глобинський	3,7	0,3	21	23,2	0,8	8	8,7	0,2	21	7	0,2	21	9,1	0,2	21
Гребінківський	2,2	0,2	23	13,3	0,4	15	20,3	0,5	13	25,1	0,6	11	22,9	0,4	14
Диканський	4,2	0,3	19	14	0,5	14	14,6	0,4	16	10,4	0,2	18	14	0,3	17
Зіньківський	8,6	0,6	9	17,3	0,6	9	16,5	0,4	15	24,8	0,6	12	27,1	0,5	12
Карлівський	12,6	0,9	7	12,8	0,4	16	19,7	0,5	14	15,9	0,4	15	9,6	0,2	19
Кобеляцький	4,8	0,3	15	8,6	0,3	20	21,5	0,5	12	21,6	0,5	13	24,4	0,5	13
Козельщинський	0,3	0,0	28	7,6	0,3	22	9,8	0,2	20	5,8	0,1	22	4,2	0,1	24
Котелевський	0,6	0,0	26	1,8	0,1	26	1,6	0,0	28	1,9	0,0	26	2,6	0,0	26
Кременчуцький	4,8	0,3	15	15,1	0,5	13	49,4	1,3	9	51,2	1,2	8	60,6	1,1	8
Лохвицький	4,7	0,3	17	41,7	1,4	7	81,8	2,1	6	133,4	3,2	5	182,4	3,4	5
Лубенський	4,4	0,3	18	11,3	0,4	19	26,9	0,7	11	35,9	0,9	10	28,7	0,5	11
Машівський	4,9	0,3	14	0,6	0,0	28	0,7	0,0	29	0,8	0,0	27	0,7	0,0	28
Миргородський	2,3	0,2	22	4,9	0,2	25	6,9	0,2	23	13,1	0,3	16	9,4	0,2	20
Новосанжарський	6,8	0,5	10	15,5	0,5	11	13,6	0,3	18	11,8	0,3	17	11,3	0,2	18
Оржицький	0,4	0,0	27	0,9	0,0	27	4,6	0,1	26	4,1	0,1	23	4,1	0,1	25
Пирятинський	5,3	0,4	12	15,3	0,5	12	14,3	0,4	17	19,5	0,5	14	36	0,7	10
Полтавський	34,6	2,5	4	12,7	0,4	17	110,1	2,8	5	113,3	2,7	6	101,5	1,9	6
Решетилівський	2,1	0,1	24	7,4	0,2	23	4,7	0,1	25	4	0,1	24	4,4	0,1	23
Семенівський	5,1	0,4	13	17,1	0,6	10	27,3	0,7	10	0,7	0,0	28	1,2	0,0	27
Хорольський	5,5	0,4	11	11,6	0,4	18	12	0,3	19	8	0,2	20	17,7	0,3	15
Чорнухинський	0,03	0,0	30	0,4	0,0	30	0,5	0,0	30	0,4	0,0	29	0,5	0,0	30

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	15	13	14	15	16
Чугівський	1,4	0,1	25	5	0,2	24	7,5	0,2	22	10,1	0,2	19	17,2	0,3	16
Шлищаський	0,2	0,0	29	0,6	0,0	29	2,2	0,1	27	0,2	0,0	30	0,7	0,0	29
м. Полтава	926,7	65,8	1	1653,2	55,3	1	2206,8	55,9	1	2302,8	55,2	1	2951,8	55,7	1
м. Комсомольськ	29,5	2,1	5	103	3,4	4	195,3	4,9	4	350	8,4	3	325,2	6,1	3
м. Кременчук	225,9	16,0	2	553,9	18,5	2	724,1	18,3	2	699,9	16,8	2	1066	20,1	2
м. Лубни	18,6	1,3	6	44,4	1,5	6	55,8	1,4	8	49	1,2	9	41,6	0,8	9
м. Миргород	72,7	5,2	3	204,4	6,8	3	227,8	5,8	3	187,6	4,5	4	235,7	4,4	4

Джерело: укладено автором за даними [14].

7. Полякова О. Ю. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів / О. Ю. Полякова, І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 52–57.

8. Ярошенко І. В. Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу / І. В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 45–53.

9. Ярошенко І. В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів / І. В. Ярошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 79–86.

10. Інвестиційний паспорт Полтавської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/poltava_dlya_saytu_1.pdf

11. Характеристика Полтавської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Полтавська_область

12. Оцінка результатів діяльності районних державних адміністрацій і міськвиконкомів міст обласного значення Полтавської області за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/rejting_za_2013.pdf

13. Статистичний збірник «Регіони України 2013». Частина I, II. – К., 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

14. Статистичний щорічник Полтавської області за 2013 рік / Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2014.

REFERENCES

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX – XXI stolit: novi priorityety* [Regional policy at the turn of XX - XXI century: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

Dolishnii, M., Zlupko, S., and Pysarenko, S. *Rehionalna polityka ta mekhanizm yii realizatsii* [Regional policy and its implementation mechanism]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

“Investytsiyni pasport Poltavskoi oblasti” [Investment passport Poltava region]. http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/poltava_dlya_saytu_1.pdf

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvenno-mu upravleniyu sotsialnoy napriazhennostyu v regionakh strany* [Software and targeted approach to the governance of social tensions in the country]. Kharkiv: ID «INZHEK», 2007.

Kizim, N. A., Rayevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomernost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskiye osnovy i instrumentariy otsenki* [Uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological framework and assessment tools]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; ID «INZHEK», 2011.

“Kharakterystyka Poltavskoi oblasti” [Characteristics of the Poltava region]. http://uk.wikipedia.org/wiki/Полтавська_область

“Otsinka rezultativ diialnosti raionnykh derzhavnykh administratsii i miskvykonkomiv mist oblasnoho znachennia Poltavskoi oblasti za 2013 rik” [Evaluation of the performance of regional state administrations and executive committees of regional centers Poltava region in 2013]. http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/rejting_za_2013.pdf

Poliakova, O. Yu., Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Pidkhody do ekspres- i fundamentalnoi diahnozyky problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv” [Approaches to rapid diagnosis and fundamental problems of socio-economic development]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 52–57.

Regionalnaya politika stran ES [Regional policy of the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.

“Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy 2013»” [Statistical Yearbook “Regions of Ukraine 2013”]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Statystychnyi shchorichnyk Poltavskoi oblasti za 2013 rik [Statistical Yearbook of the Poltava region in 2013]. Poltava, 2014.

Varnalii, Z. S. et al. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorityety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

Yaroshenko, I. V. “Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain I Evropeiskoho Soiuзу” [Analysis of socio-economic development of problematic regions of the European Union]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 45–53.

Yaroshenko, I. V. “Svitoviy ta vitchyzniani dosvid pidtrymky problemnykh rehioniv” [National and international support to troubled regions]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 79–86.

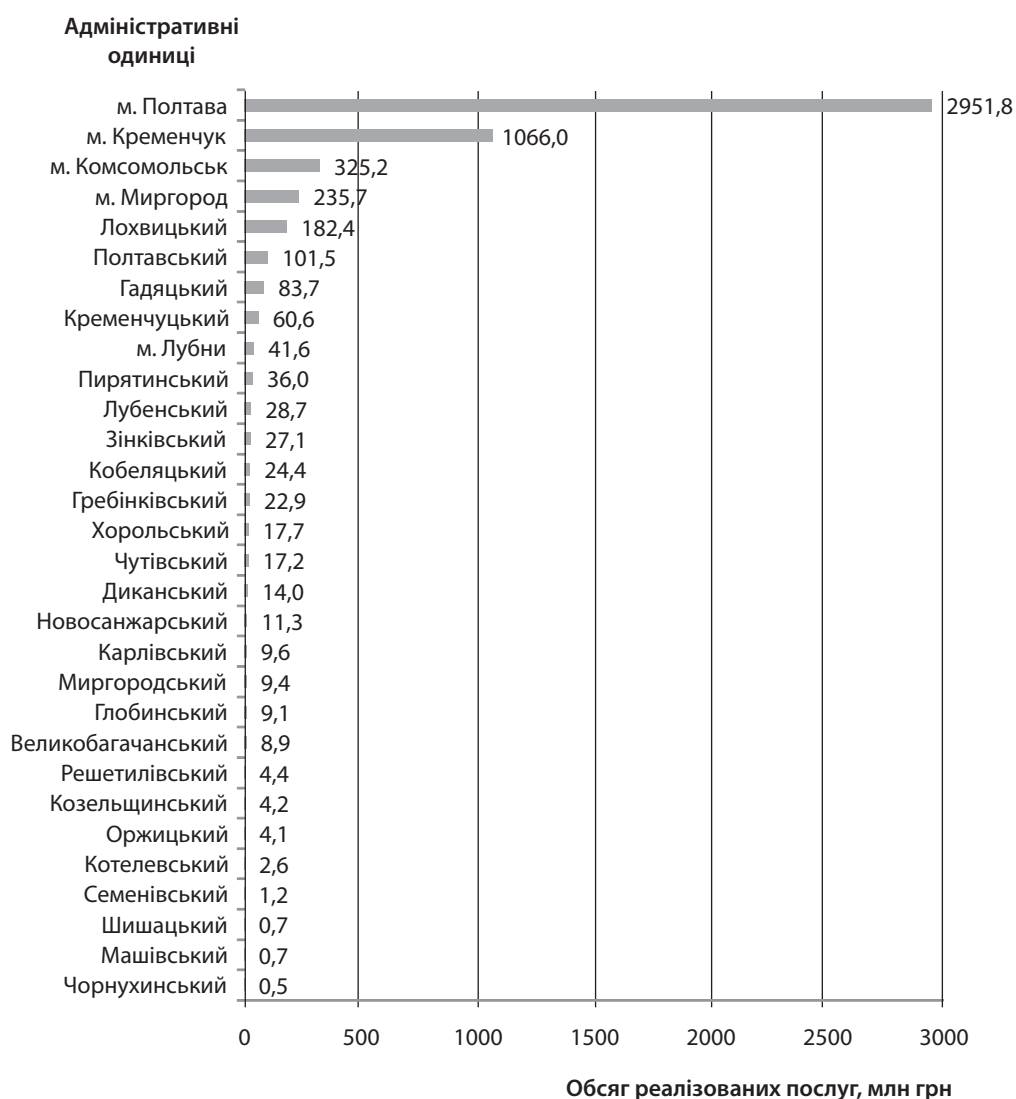

Рис. 4. Розподіл адміністративних одиниць Полтавської області за обсягом реалізованих послуг у 2013 р.

Джерело: укладено автором за даними [14].

Таблиця 7

Інвестиції зарубіжних країн в економіку адміністративних одиниць Полтавської області к 2009 р. і 2013 р.

Адміністративні одиниці	2009 р.		2013 р.	
	Тис. дол. США	Питома вага в області, %	Тис. дол. США	Питома вага в області, %
1	2	3	4	5
Полтавська область, у т. ч. райони:	445 501,5	100	1 065 054,7	100
Гадяцький	7 603,3	1,71	993,4	0,09
Глобинський	1 837,6	0,41	1 198,3	0,11
Диканський	220,6	0,05	221,6	0,02
Зінківський	9 814,5	2,20	63 906,9	6,00
Карлівський	2 504,2	0,56	2 602,5	0,24
Кременчуцький	522,0	0,12	419,2	0,04
Лохвицький	56 182,1	12,61	54 904,4	5,16
Машівський	2 497,9	0,56	1 716,0	0,16
Миргородський	713,8	0,16	...*	-
Новосанжарський	-	-	3 214,0	0,30

1	2	3	4	5
Оржицький	-	-	462,6	0,04
Пирятинський	2 244,1	0,50	5 110,9	0,48
Полтавський	8 517,5	1,91	8 270,2	0,78
Решетилівський	4 181,6	0,94	582,3	0,05
Семенівський	92,0	0,02	333,8	0,03
Хорольський	2 189,5	0,49	2 194,0	0,21
м. Полтава	54 842,4	12,31	170 989,3	16,05
м. Комсомольськ	230 624,4	51,77	643 238,4	60,39
м. Кременчук	49 446,2	11,10	87 280,9	8,19
м. Лубни	880,2	0,20	6 555,0	0,62
м. Миргород	5 189,4	1,16	5 206,2	0,49

Примітка: ...* – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: укладено автором за даними [14].

Таблиця 8

Виробництво промислової, сільськогосподарської продукції та послуг в Полтавській області у розрахунку на одну особу

Район	Обсяг реалізованої промислової продукції на 1 особу за січень – листопад 2013 р., тис. грн	Місце в області	Обсяг продукції сільського господарства (у сільськогосподарських підприємствах) на 1 особу сільського населення за 2013 р., тис. грн	Місце в області	Обсяг реалізованих послуг на 1 особу за 2013 р., тис. грн	Місце в області
1	2	3	4	5	6	7
Полтавська область	33,55	-	18,78	-	3,64	-
Великобагачанський	7,51	16	24,28	6	0,35	18
Гадяцький	29,10	7	23,75	8	1,52	6
Глобинський	32,29	5	34,80	3	0,20	23
Гребінківський	...*	-	16,60	21	1,00	10
Диканський	16,17	10	38,79	1	0,73	15
Зінківський	1,36	22	23,19	9	0,76	13
Карлівський	6,84	17	17,33	19	0,28	21
Кобеляцький	8,95	15	20,47	16	0,56	16
Козельщинський	...*	-	21,44	12	0,21	22
Котелевський	...*	-	37,67	2	0,13	26
Кременчуцький	2,51	19	6,71	24	1,52	7
Лохвицький	32,17	6	20,62	15	4,14	5
Лубенський	0,29	24	13,22	23	0,88	11
Машівський	26,08	8	25,02	5	0,04	29
Миргородський	-	-	21,07	13	0,28	20
Новосанжарський	2,13	20	15,20	22	0,32	19
Оржицький	1,20	23	18,63	17	0,17	24
Пирятинський	23,61	9	18,12	18	1,12	9
Полтавський	1,95	21	5,02	25	1,52	8
Решетилівський	11,39	13	21,76	11	0,16	25
Семенівський	...*	-	22,90	10	0,05	27

1	2	3	4	5	6	7
Хорольський	8,95	14	20,74	14	0,50	17
Чорнухинський	–	–	24,03	7	0,04	28
Чутівський	2,56	18	16,84	20	0,74	14
Шишацький	53,87	3	26,80	4	0,03	30
м. Полтава	42,50	4	–	–	9,97	1
м. Комсомольськ	154,46	1	–	–	5,97	2
м. Кременчук	115,44	2	–	–	4,72	4
м. Лубни	14,62	11	–	–	0,88	12
м. Миргород	12,96	12	–	–	5,76	3

Примітка: ...* – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: укладено автором за даними [12; 14].

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

ОЦІНЮВАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ ІНВЕСТИВАННЯ В ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ З УРАХУВАННЯМ ПАРАМЕТРА КОНКУРЕНТНОЇ АДАПТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ

© 2016 ДІДИК А. М.

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

Дідик А. М. Оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси з урахуванням параметра конкурентної адаптивності технологій

Метою статті є розвиток методу оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств. Цей метод відрізняється від існуючих урахувань (у межах багатокритеріального підходу з використанням функцій належності до терм-множин) параметра конкурентної адаптивності технологій, який відображає їхню здатність покращувати конкурентні позиції суб'єкта господарювання на ринку у короткостроковому періоді та набувати нових конкурентних переваг незалежно від масштабів інвестиційних проектів. На засадах використання інструментарію нечіткої логіки представлено основні етапи оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств. Перспективи подальших розвідок за проблемою повинні полягати в ідентифікації ресурсних обмежень під час вирішення багатокритеріального завдання з оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси з урахуванням параметра конкурентної адаптивності технологій.

Ключові слова: інвестиційний процес, інвестування, конкурентна адаптивність, технологічний процес, технологія.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 11. **Бібл.:** 23.

Дідик Андрій Миколайович – здобувач, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

Дидык А. Н. Оценка приоритетности инвестирования в технологические процессы с учетом параметра конкурентной адаптивности технологий

Целью статьи является развитие метода оценки приоритетности инвестирования в технологические процессы предприятий. Данный метод отличается от существующих учетом (в рамках многокритериального подхода с использованием функций принадлежности к терм-множествам) параметра конкурентной адаптивности технологий, которая отражает их способность улучшать конкурентные позиции предприятия на рынке в краткосрочном периоде и приобретать новые конкурентные преимущества независимо от масштабов инвестиционных проектов. На основе использования инструментария нечеткой логики представлены основные этапы оценки приоритетности инвестирования в технологические процессы предприятий. Перспективы дальнейших исследований по проблеме должны заключаться в идентификации ресурсных ограничений при решении многокритериального задания по оцениванию приоритетности инвестирования в технологические процессы с учетом параметра конкурентной адаптивности технологий.

Ключевые слова: инвестиционный процесс, инвестирование, конкурентная адаптивность, технологический процесс, технология.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 11. **Библ.:** 23.

Дидык Андрей Николаевич – соискатель, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

UDC 334.71:[33.02+316.4.063]

Didyk A. M. An Assessment of Priority in the Investing in Technological Processes, Considering the Parameter of Competitive Adaptability of Technologies

The article is aimed at developing a method for assessing the priority in the investing in technological processes of enterprises. This method differs from the existing through considering (in terms of multi-criteria approach together with using membership functions in the term sets) the parameter of competitive adaptability of technologies, which reflects their ability to improve the competitive position of enterprise in the market in the short terms and acquire competitive advantage regardless of the scale of investment projects. The main stages of assessing the priority in the investing in technological processes of enterprises have been provided, making use of fuzzy logic instrumentarium. Prospects for further researches on the topic should be contained in identifying the resource constraints in solving multi-criteria task of assessing priority in the investment in technological processes, taking into account the parameter of competitive adaptability of technologies.

Keywords: investment process, investment, competitive adaptability, technological process, technology.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 11. **Bibl.:** 23.

Didyk Andrii M. – Applicant, Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

1	2	3	4	5	6	7
Хорольський	8,95	14	20,74	14	0,50	17
Чорнухинський	–	–	24,03	7	0,04	28
Чутівський	2,56	18	16,84	20	0,74	14
Шишацький	53,87	3	26,80	4	0,03	30
м. Полтава	42,50	4	–	–	9,97	1
м. Комсомольськ	154,46	1	–	–	5,97	2
м. Кременчук	115,44	2	–	–	4,72	4
м. Лубни	14,62	11	–	–	0,88	12
м. Миргород	12,96	12	–	–	5,76	3

Примітка: ...* – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: укладено автором за даними [12; 14].

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

ОЦІНЮВАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ ІНВЕСТИВАННЯ В ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ З УРАХУВАННЯМ ПАРАМЕТРА КОНКУРЕНТНОЇ АДАПТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ

© 2016 ДІДИК А. М.

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

Дідик А. М. Оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси з урахуванням параметра конкурентної адаптивності технологій

Метою статті є розвиток методу оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств. Цей метод відрізняється від існуючих урахувань (у межах багатокритеріального підходу з використанням функцій належності до терм-множин) параметра конкурентної адаптивності технологій, який відображає їхню здатність покращувати конкурентні позиції суб'єкта господарювання на ринку у короткостроковому періоді та набувати нових конкурентних переваг незалежно від масштабів інвестиційних проектів. На засадах використання інструментарію нечіткої логіки представлено основні етапи оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств. Перспективи подальших розвідок за проблемою повинні полягати в ідентифікації ресурсних обмежень під час вирішення багатокритеріального завдання з оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси з урахуванням параметра конкурентної адаптивності технологій.

Ключові слова: інвестиційний процес, інвестування, конкурентна адаптивність, технологічний процес, технологія.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 11. **Бібл.:** 23.

Дідик Андрій Миколайович – здобувач, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

Дидык А. Н. Оценка приоритетности инвестирования в технологические процессы с учетом параметра конкурентной адаптивности технологий

Целью статьи является развитие метода оценки приоритетности инвестирования в технологические процессы предприятий. Данный метод отличается от существующих учетом (в рамках многокритериального подхода с использованием функций принадлежности к терм-множествам) параметра конкурентной адаптивности технологий, которая отражает их способность улучшать конкурентные позиции предприятия на рынке в краткосрочном периоде и приобретать новые конкурентные преимущества независимо от масштабов инвестиционных проектов. На основе использования инструментария нечеткой логики представлены основные этапы оценки приоритетности инвестирования в технологические процессы предприятий. Перспективы дальнейших исследований по проблеме должны заключаться в идентификации ресурсных ограничений при решении многокритериального задания по оцениванию приоритетности инвестирования в технологические процессы с учетом параметра конкурентной адаптивности технологий.

Ключевые слова: инвестиционный процесс, инвестирование, конкурентная адаптивность, технологический процесс, технология.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 11. **Библ.:** 23.

Дидык Андрей Николаевич – соискатель, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

UDC 334.71:[33.02+316.4.063]

Didyk A. M. An Assessment of Priority in the Investing in Technological Processes, Considering the Parameter of Competitive Adaptability of Technologies

The article is aimed at developing a method for assessing the priority in the investing in technological processes of enterprises. This method differs from the existing through considering (in terms of multi-criteria approach together with using membership functions in the term sets) the parameter of competitive adaptability of technologies, which reflects their ability to improve the competitive position of enterprise in the market in the short terms and acquire competitive advantage regardless of the scale of investment projects. The main stages of assessing the priority in the investing in technological processes of enterprises have been provided, making use of fuzzy logic instrumentarium. Prospects for further researches on the topic should be contained in identifying the resource constraints in solving multi-criteria task of assessing priority in the investment in technological processes, taking into account the parameter of competitive adaptability of technologies.

Keywords: investment process, investment, competitive adaptability, technological process, technology.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 11. **Bibl.:** 23.

Didyk Andrii M. – Applicant, Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

В умовах обмеженості інвестиційних ресурсів керівники і власники підприємств, особливо в Україні, змушені ідентифікувати пріоритетні сфери, у які слід інвестувати, і внаслідок цього обирати так звані пріоритетні інвестиційні проекти. Причому, здебільшого це відбувається в умовах невизначеності, адже найчастіше складно чітко окреслити як теперішнє чи майбутнє, так і однозначні параметри потенційного інвестиційного проекту. Таким чином, актуалізується необхідність розвитку теоретико-прикладних положень щодо вибору пріоритетності інвестування в різні активи підприємства, насамперед у технологічні процеси, в умовах обмеженості ресурсів з урахуванням різних ринковоорієнтованих параметрів, одним з яких є конкурентна адаптивність технологій, яка відображає їхню здатність покращувати конкурентні позиції суб'єкта господарювання на ринку в короткостроковому періоді і набувати нових конкурентних переваг. Слід зауважити, що з-поміж активів суб'єктів господарської діяльності пріоритетними щодо необхідності в інвестиціях можна вважати саме технологічні процеси як основу операційної діяльності підприємств. Як, зокрема, зазначено у роботі В. Жежухи [6, с. 1], «одним із першочергових завдань вітчизняних машинобудівних підприємств є впровадження технологічних процесів, які характеризуватимуться інноваційністю та уможливають виготовлення конкурентоспроможної продукції».

Вагомий внесок у розроблення теоретико-прикладних положень оцінювання інвестиційних процесів й ідентифікування пріоритетних з них як передумови інноваційно-технологічного розвитку підприємств зробило чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких варто виокремити праці І. Александрова, І. Алексеєва, І. Балабанова, В. Бандурова, В. Белінської, І. Бланка, Б. Буркинського, В. Василенка, В. Гейця, Н. Гончарової, Ю. Гончарова, В. Захарченка, С. Ілляшенка, О. Кузьміна, Л. Михайлової, Й. Петровича, А. Савчука, І. Скворцова, В. Соловйова, П. Харіва, Н. Чухрай, І. Школи, А. Яковлева та ін. Особливості використання інструментарію нечіткої логіки (що розглядається у роботі) під час вирішення різних прикладних завдань економічного спрямування детально висвітлили у своїх працях В. Аньшин, Л. Базарова, І. Демкін, А. Дибов, О. Дорохов, В. Будровін, Ю. Жильцова, Є. Каган, Т. Леденева, В. Молоканова, І. Ніконов, Є. Ремезова, І. Царьков, О. Чернявська, В. Ячменьова та чимало інших. Доцільно зауважити, що проблема використання теорії нечітких множин в ухваленні різних інвестиційних рішень не є новою. Як, зокрема, визначено у роботі А. Аньшина, І. Демкіна, І. Царькова та І. Ніконова [1, с. 9], відомі випадки формування нечітких значень чистої теперішньої вартості інвестиційного проекту NPV і внутрішньої норми його дохідності IRR . Окрім того, у літературі розглядається проблема багатокритеріальної нечіткої оцінки такого проекту, а також оптимізування інвестиційного портфелю з використанням нечітких множин. Попри це, низка важливих завдань із вказаної тематики досі не розв'язана. Зокрема, існуючі напрацювання у сфері оцінювання інвестиційних проектів найчастіше оперують класичними показниками (внутрішня норма дохідності, термін окуп-

ності, чиста приведена вартість, індекс прибутковості інвестицій тощо), що в умовах глобалізації економіки та загострення конкурентної боротьби є доволі обмеженим підходом. Окрім того, з-поміж т. зв. некласичних параметрів такого оцінювання лише фрагментарно враховані параметри, що відображають ринкову орієнтованість результатів інвестиційних проектів. Це обумовлює практичну доцільність проведеного дослідження.

Завданням даної статті є розвиток методу оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств, що відрізнятиметься від існуючих урахуванням у межах багатокритеріального підходу з використанням функцій належності до терм-множин параметра конкурентної адаптивності технологій, який відображає їхню здатність покращувати конкурентні позиції суб'єкта господарювання на ринку в короткостроковому періоді та набувати нових конкурентних переваг незалежно від масштабів інвестиційних проектів.

Використовуючи класичний термінологічний апарат теорії нечіткої логіки для оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств, слід зауважити, що в її межах здійснюється оперування деякими нечіткими множинами (а не конкретними числами), у яких перехід елементів між групами неналежності чи належності є поступовим. Узагальнено нечітку множину можна трактувати як «сукупність елементів довільної природи, щодо яких не можна з повною визначеністю стверджувати, чи належить, чи ні той або інший елемент цій сукупності» [18, с. 145]. Цей метод акцентує увагу на важливості врахування не розподілу ймовірності, а розподілу можливості, який описується функцією належності нечіткого значення [16, с. 23]. Моделювання в цьому випадку полягає як у використанні певних нечітких чисел, так і у виборі певного виду функції належності.

З урахуванням понятійно-математичного апарату теорії нечіткої логіки означимо для певної нечіткої множини A функцію належності μ_A . Тоді $\mu_A(x)$ трактуватимемо як певне число, що знаходиться в межах від 0 до 1 і показуватиме рівень належності певного елементу x до цієї нечіткої множини A . Причому, слід зауважити, що за умови звичайної (чіткої) множини $Y \subset X$ справедливим є твердження:

$$\mu_Y(x) = \begin{cases} 0, & x \in Y \\ 1, & x \notin Y \end{cases} \quad (1)$$

Таким чином, варто наголосити, що за умови звичайної (чіткої) множини $Y_{\mu_Y}(x)$ може набувати лише одного із двох значень $\{0, 1\}$, у той час як під час використання нечіткої множини $A_{\mu_A}(x)$ може набувати будь-яких значень на відрізку $[0, 1]$. Враховуючи такі особливості, параметри оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств можна через їхню «нечіткість» (що пов'язана з наведеною вище невизначеністю) представити у формі неабсолютності, «розмитості» в межах від «так» до «ні» (тобто в межах від 0 до 1). Особливо це стосується запропонованого у попередніх роботах автора показника конкурентної адаптивності технологій. Відтак, під час використання теорії нечіткої логіки для оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні

процеси підприємств можливими є використання також проміжних функцій належності, наприклад, $\mu_A(x) = 0,5$. Слушною можна вважати думку М. Г. Коляди [10, с. 130], який зауважує, що функції належності «відображають кількісно рівень точності знання чи уявлення про складний предмет розгляду». Окрім того, автор їх трактує як гіпотезу, у якій закладена певна суб'єктивна оцінка, що дає змогу аналізувати альтернативи на засадах використання певного математичного апарату.

Огляд й узагальнення літературних джерел за проблемою використання теорії нечітких множин для вирішення різних економічних завдань [1; 4; 5; 8; 10–14; 17;

20–23] дає змогу ідентифікувати основні етапи оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств (рис. 1), що охарактеризовані нижче.

Етап 1. Ідентифікування параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси. Вивчення теорії та практики, огляд й узагальнення літературних джерел, а також вищезазначені результати дослідження обґрунтовують доцільність включення у перелік таких параметрів чисту теперішню вартість інвестиційного проекту NPV , внутрішню норму його дохідності IRR , а також рекомендовану конкурентну адаптивність технологічного процесу KA .

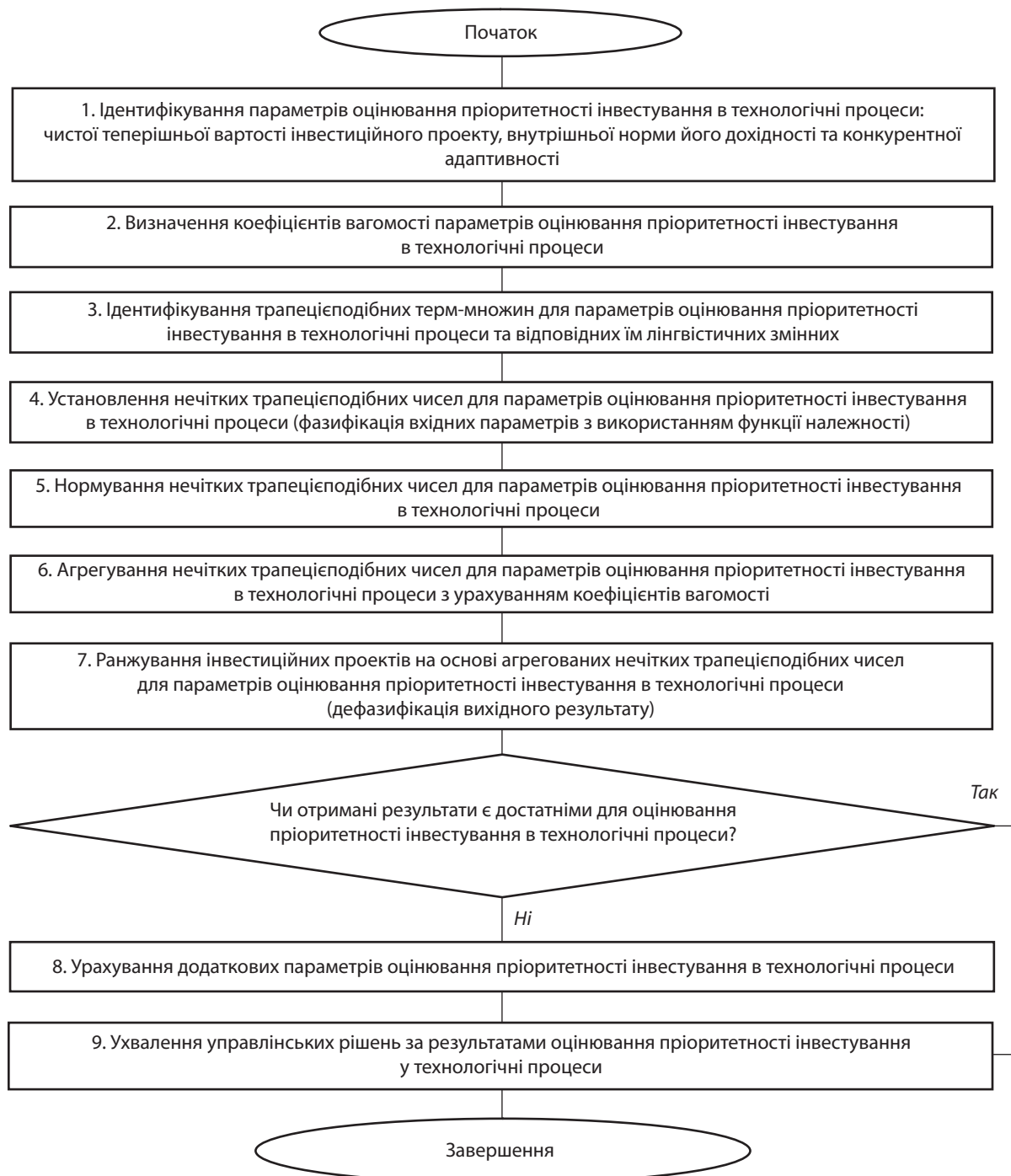

Рис. 1. Модель оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси

Джерело: розвинуто автором.

Очевидно, цей перелік не є вичерпним, і в літературі обґрунтовано ще чимало інших параметрів оцінювання інвестиційних проектів (наприклад, екологічність, інноваційність, відповідність місії та цілям, взаємоузгодженість тощо). Разом з тим, саме чиста теперішня вартість NPV і внутрішня норма дохідності IRR інвестиційного проекту є найбільш поширеними параметрами діагностування доцільності його здійснення, відтак їх рекомендується включити в перелік «класичних» параметрів. Попри те, варто наголосити на тому, що у випадку необхідності перелік параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси суб'єктами такого оцінювання може бути розширений.

Етап 2. Визначення коефіцієнтів вагомості параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси α . Як свідчить вивчення теорії та практики, підходи до встановлення таких коефіцієнтів можуть бути аналогічними, як у випадку вирішення інших завдань економічного спрямування. На підставі огляду й узагальнення літературних джерел серед методів визначення коефіцієнтів вагомості параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси можна виокремити метод аналізування ієрархій, попарні порівняння, ранжування чинників, приписування балів, модифікування першої основної компоненти, рандомізування зведених показників, використання формул Фішберна тощо.

Етап 3. Ідентифікування трапецієподібних термножин для параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси та відповідних їм лінгвістичних змінних. Як відомо з теорії та практики, різні нечіткі інтервали (термножини) в межах теорії нечітких множин можуть бути охарактеризовані з позиції аналітичної апроксимації з використанням різних L - R функцій. Як правило, для цього використовуються найчастіше прямокутні, трикутні, трапецієподібні та інші функції. Разом з тим, на підставі огляду й узагальнення літературних джерел можна зробити висновок, що з-поміж різних L - R функцій найбільшого поширення у практичному застосуванні набули саме трапецієподібні функції належності, що описуються таким чином [1, с. 10]:

$$\mu_A(x) = \begin{cases} 0, & x < a_1 \\ \frac{x - a_1}{a_2 - a_1}, & a_1 \leq x < a_2 \\ 1, & a_2 \leq x \leq a_3 \\ \frac{a_4 - x}{a_4 - a_3}, & a_3 < x \leq a_4 \end{cases}, \quad (2)$$

де a_1, a_2, a_3, a_4 – числові параметри (дійсні значення) трапецієподібної L - R функції, причому $a_1 \leq a_2 \leq a_3 \leq a_4$; a_1 – ліве нульове значення функції; a_4 – праве нульове значення функції; a_2 і a_3 – точки, у яких значення функції належності є максимальним (вершина трапеції) (іншими словами, – упевненість у вірності твердження про належність до певної термножини).

Враховуючи формулу (2) та понятійно-категоріальний апарат теорії нечітких множин, можна зробити висновок, що трапецієподібні термножини для параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в тех-

нологічні процеси та відповідні їм лінгвістичні змінні відобразатимуть чотири можливі оцінки:

- a_1 – песимістична оцінка;
- a_4 – оптимістична оцінка;
- a_2, a_3 – найбільш реальна очікувана оцінка.

Етап 4. Установлення нечітких трапецієподібних чисел для параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси (фазифікація входних параметрів з використанням функції належності). Маючи інформацію щодо відповідної трапецієподібної L - R функції під час оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств, можна перейти до використання відповідних лінгвістичних змінних (тобто до якісного оцінювання) (етап фазифікації). Відтак, за результатами виконання цього етапу щодо кожного з аналізованих параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств (чистої теперішньої вартості інвестиційного проекту NPV , внутрішньої норми його дохідності IRR і конкурентної адаптивності технологічного процесу KA) має бути встановлено нечіткі трапецієподібні числа у формі:

$$NPV = (a_1, a_2, a_3, a_4); \quad (3)$$

$$IRR = (a_1, a_2, a_3, a_4); \quad (4)$$

$$KA = (a_1, a_2, a_3, a_4). \quad (5)$$

Слід акцентувати увагу і на тому, що під час оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств завдання ускладнюється з огляду на те, що потрібно також установити нечіткі трапецієподібні числа для проміжних параметрів, зокрема, грошового потоку C_t (де t – кількість часових інтервалів, $t = 0, 1, 2, 3, 4, \dots, T$), ставки дисконтування r і теперішньої вартості PV грошових потоків. Таким чином, відповідні проміжні нечіткі трапецієподібні числа матимуть форму:

$$C_t = (a_1, a_2, a_3, a_4); \quad (6)$$

$$r = (a_1, a_2, a_3, a_4); \quad (7)$$

$$PV = (a_1, a_2, a_3, a_4). \quad (8)$$

Необхідно зауважити, що теоретико-прикладні положення формування нечітких трапецієподібних чисел для внутрішньої норми дохідності IRR , а також чистої теперішньої вартості інвестиційного проекту NPV на основі нечітких трапецієподібних чисел грошового потоку C_t , ставки дисконтування r і теперішньої вартості грошових потоків PV обґрунтовані в літературі, зокрема, у працях Ю. В. Жильцової [7], В. М. Аньшина, І. В. Демкіна, І. Н. Царькова, І. М. Ніконова [1], Є. М. Ремезової [15], А. М. Дибова [3], М. В. Забоева [8] та багатьох інших.

За результатами вищенаведеного нечіткі трапецієподібні числа чистої теперішньої вартості NPV кожного з аналізованих варіантів інвестиційних проектів обчислюватимуться за формулою [1, с. 13]:

$$NPV = \sum_{t=0}^T PV(C_t). \quad (9)$$

Таким чином, обчислення нечітких трапецієподібних чисел чистої теперішньої вартості NPV передбачає

підсумовування нечітких дисконтованих значень теперішньої вартості грошового потоку $PV(C_t)$ для кожного нечіткого значення (a_1, a_2, a_3, a_4) .

Ідентифікування нечітких трапецієподібних чисел конкурентної адаптивності КА слід здійснювати експертним методом з подальшим проектуванням експертних оцінок на трапецієподібну шкалу (табл. 1).

Таблиця 1

Рекомендована трапецієподібна шкала оцінювання конкурентної адаптивності технологічного процесу підприємства залежно від значень лінгвістичних змінних

Лінгвістичні змінні	Дуже низька	Низька	Середня	Висока	Дуже висока
Трапецієподібна шкала оцінок	(0; 0,1; 0,3)	(0,1; 0,3; 0,5)	(0,3; 0,5; 0,7)	(0,5; 0,7; 0,9)	(0,7; 0,9; 1,0)

Джерело: складено на основі [1, с. 16]

Етап 5. Нормування нечітких трапецієподібних чисел для параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси. Доцільно зауважити, що для вирішення завдання такого оцінювання для зручності слід оперувати нормованими показниками. За цих умов повинен бути такий елемент x , що $\mu_A(x) = 1$. Як свідчить вивчення теорії та практики, для нормалізування індикаторів можна використовувати різні підходи. Слід також зауважити, що наявність нечітких чисел, як відомо, дає змогу здійснювати з ними різні математичні дії, у т. ч. множення, додавання, віднімання тощо, що важливо для отримання інтегральної оцінки з метою вибору пріоритетного варіанту інвестування в технологічний процес.

Етап 6. Агрегування нечітких трапецієподібних чисел для параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси з урахуванням коефіцієнтів вагомості. Оскільки в нашому випадку використовується багатокритеріальне оцінювання, для отримання узагальненої інформації слід агрегувати ідентифіковані вище нечіткі трапецієподібні числа по кожному з аналізованих проектів, сформувавши підсумкове трапецієподібне число з урахуванням чистої теперішньої вартості інвестиційного проекту NPV , внутрішньої норми його дохідності IRR і конкурентної адаптивності технологічного процесу КА. Для цього слід використовувати формулу [1, с. 17; 2, с. 176; 14, с. 112]:

$$X = \left(\sum_{i=1}^n x_{i1} \alpha_i; \sum_{i=1}^n x_{i2} \alpha_i; \sum_{i=1}^n x_{i3} \alpha_i; \sum_{i=1}^n x_{i4} \alpha_i \right) = (a_1; a_2; a_3; a_4). \quad (10)$$

Етап 7. Ранжування інвестиційних проектів на основі агрегованих нечітких трапецієподібних чисел для параметрів оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси (дефазифікація вихідного результату). Для формування умовно інтегральної оцінки в межах теорії нечітких множин з метою ідентифікування пріоритетності інвестування в технологічні

процеси підприємств можна використовувати різні підходи. Так, одним з найпопулярніших у теорії та практиці є метод центра тяжіння (центроїдний метод), за якого «кількісне значення вихідної змінної прирівнюється до абсциси центра тяжіння площі, обмеженої графіком кривої функції належності відповідної вихідної змінної» [19, с. 147]. Формула методу центра тяжіння (центроїдного методу) має вигляд [9, с. 162; 18, с. 170; 19, с. 147]:

$$y = \frac{\int_{Min}^{Max} x \cdot \mu(x) dx}{\int_{Min}^{Max} \mu(x) dx}. \quad (11)$$

Окрім того, у літературі обґрунтовані й інші підходи до дефазифікації вихідного результату, зокрема [1, с. 41–42; 5, с. 465–466; 14, с. 112–113]: метод Ч'ю – Парка, метод Чанга, метод Кауфмана – Гупти, метод Джейна, метод Дюбуа – Прада та інші.

Етап 8. Ухвалення управлінських рішень за результатами оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси. Зрозуміло, що таке оцінювання є не самоцілью, а лише допоміжним інструментарієм для власників, керівників та інших суб'єктів для ухвалення управлінських рішень в інвестиційній сфері.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвинутий метод оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси підприємств, що враховує параметр конкурентної адаптивності технологій, базується на багатокритеріальному підході та використанні функцій належності до певних нечітких терм-множин, що дає змогу розширити перелік критеріїв оцінювання потенційних інвестиційних проектів з огляду на ринкову спрямованість як у стратегічному, так і у тактичному вимірах.

Перспективи подальших розвідок за проблемою повинні полягати в ідентифікуванні ресурсних обмежень під час вирішення багатокритеріального завдання з оцінювання пріоритетності інвестування в технологічні процеси з урахуванням параметра конкурентної адаптивності технологій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аньшин В. М. Применение теории нечётких множеств к задаче формирования портфеля проектов / В. М. Аньшин, И. В. Демкин, И. Н. Царьков, И. М. Никонов // Проблемы анализа риска. – 2008. – № 3. – Т. 5. – С. 8–21.
2. Базарова Л. А. Менеджмент устойчивого развития компании: монография / Л. А. Базарова. – М.: Изд-во АСВ, 2007. – 200 с.
3. Дыбов А. М. Особенности оценки инвестиционных проектов с учетом факторов риска и неопределенности / А. М. Дыбов // Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право». – 2010. – № 2. – С. 7–14.
4. Дорохов О. В. Оцінювання корпоративних інформаційних систем на основі нечіткого моделювання / О. В. Дорохов, Л. П. Дорохова, І. О. Золотарьова // Матеріали I міжнар. наук.-метод. конф. «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці», (м. Чернівці, 1–4 квітня 2009). – Чернівці: Друк-Арт, 2009. – С. 161–163.
5. Дубровин В. И. Метод получения вектора приоритетов из нечетких матриц попарных сравнений / В.И. Дубровин // Штучний інтелект. – 2009. – № 3. – С. 464–470.

6. Жежуха В. Й. Оцінювання інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / В. Й. Жежуха. – Львів, 2011. – 25 с.

7. Жильцова Ю. В. Использование треугольных нечетких чисел для инвестиционных расчетов в условиях неопределенности / Ю. В. Жильцова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2011. – № 5 (1). – С. 223–226.

8. Забоев М. В. Модели и методы экспресс-анализа инвестиционных проектов на основе теории нечетких множеств и искусственных нейронных сетей : дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.13 / М. В. Забоев. – СПб., 2009. – 181 с.

9. Каган Е. С. Применение метода анализа иерархий и теории нечетких множеств для оценки сложных социально-экономических явлений / Е. С. Каган // Известия Алтайского государственного университета. – 2012. – № 1-1. – С. 160–163.

10. Коляда М. Г. Програмні пакети для педагогічного прогнозування на засадах теорії нечітких множин / М. Г. Коляда // Інформаційні технології та засоби навчання. – 2013. – Т. 37. – № 5. – С. 127–136.

10. Кузьмін О. Є. Установлення верхньої межі доходу інжинірингової компанії від реалізації інжинірингових проектів / О. Є. Кузьмін, Н. А. Городиська, В. Й. Жежуха // Бізнес Інформ. – 2014. – № 9. – С. 215–218.

11. Кузьмін О. Є. Установлення структури інжинірингових платежів під час реалізації інжинірингових проектів / О. Є. Кузьмін, Н. А. Городиська, В. Й. Жежуха // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 373–377.

12. Леденева Т. М. Формализация свойств интерпретируемых лингвистических шкал и термов нечетких моделей / Т. М. Леденева, С. А. Моисеев // Прикладная информатика. – 2012. – № 4 (32). – С. 126–132.

13. Молоканова В. М. Оцінювання якісних показників портфелю проектів за допомогою теорії нечітких множин / В. М. Молоканова // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2012. – № 3 (43). – С. 106–114.

14. Ремезова Е. М. Нечеткие множества второго порядка: понятие, анализ и особенности применения [Электронный ресурс] / Е. М. Ремезова // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 5. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=10506> (дата обращения: 01.02.2016).

15. Рыбак В. А. Использование теории нечетких множеств для оценки эколого-экономической эффективности / В. А. Рыбак // Новости науки и технологий – 2010. – № 1 (14). – С. 21–29.

16. Чернявская Е. В. Применение теории нечеткой логики для оценки профессиональной пригодности школьников / Е. В. Чернявская // Вестник НГУ. Серия: Педагогика. – 2011. – Т. 12. – Вып. 2. – С. 66–71.

17. Ячменьова В. М. Стійкість діяльності промислових підприємств: оцінка та забезпечення : монографія / В. М. Ячменьова. – Сімферополь : ВД «АРАЛ», 2010. – 472 с.

18. Ячменьова В. М. Эффективность управления деятельностью промышленного предприятия та діагностика загроз : монографія / В. М. Ячменьова, М. В. Височина, О. Й. Сулима. – Сімферополь : ВД «Арал», 2010. – 472 с.

19. Buckley, J. J. The fuzzy mathematics of finance / J. J. Buckley // Fuzzy Sets and Systems. – 1987. – P. 257–273.

20. Chan, D. Y. Application of extent analysis method in fuzzy AHP / D. Y. Chan // European Journal of Operation Research. – 1996. – № 9. – P. 649–655.

21. Kosko, B. Fuzzy systems as universal approximators / B. Kosko // IEEE Transactions on Computers. – 1994. – Vol. 43. – No. 11. – P. 1329–1333.

22. Melnyk, O. G. Anticipatory enterprise management based on weak signals / O. G. Melnyk, M. Y. Adamiv // Actual Problems of Economics. – 2013. – № 1 (139). – С. 32–41.

REFERENCES

Anshin, V. M. "Primeneniye teorii nechetkikh mnozhestv k zadache formirovaniya portfelya projektov" [Application of the

theory of fuzzy sets to the problem of formation of a portfolio of projects]. *Problemy analiza riska*, vol. 5, no. 3 (2008): 8-21.

Bazarova, L. A. *Menedzhment ustoychivogo razvitiya kompanii* [Management of the company's sustainable development]. Moscow: Izd-vo ASV, 2007.

Buckley, J. J. "The fuzzy mathematics of finance". In *Fuzzy Sets and Systems*, 257-273, 1987.

Cherniavskaya, E. V. "Primeneniye teorii nechetkoy logiki dlya otsenki professionalnoy prigodnosti shkolnikov" [Application of the theory of fuzzy logic to evaluate the suitability of schoolchildren]. *Vestnik NGU. Seriya "Pedagogika"*, vol. 12, no. 2 (2011): 66-71.

Chan, D. Y. "Application of extent analysis method in fuzzy AHP". *European Journal of Operation Research*, no. 9 (1996): 649-655.

Dorokhov, O. V., Dorokhova, L. P., and Zolotaryova, I. O. "Otsiniuvannia korporativnykh informatsiynykh system na osnovi nechitkoho modeliuvaniia" [Evaluation of corporate information systems based on fuzzy modeling]. *Matematychni metody, modeli ta informatsiini tekhnologii v ekonomitsi*. Chernivtsi: Druk-Art, 2009.161-163.

Dybov, A. M. "Osobennosti otsenki investitsionnykh projektov s uchetom faktorov riska i neopredelennosti" [Features of the evaluation of investment projects, taking into account risk factors and uncertainties]. *Vestnik Udmurtskogo universiteta. Seriya "Ekonomika i pravo"*, no. 2 (2010): 7-14.

Dubrovina, V. I. "Metod polucheniya vektora prioritetov iz nechetkikh matrits poparnykh sravneniy" [The method of obtaining the vector priorities of fuzzy pairwise comparison matrices]. *Shtuchnyi intelekt*, no. 3 (2009): 464-470.

Kagan, E. S. "Primeneniye metoda analiza ierarkhiy i teorii nechetkikh mnozhestv dlya otsenki slozhnykh sotsialno-ekonomicheskikh yavleniy" [Application of the method of analysis of hierarchies and theory of fuzzy sets for the assessment of complex socio-economic phenomena]. *Izvestiya Altayskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 1-1 (2012): 160-163.

Koliada, M. H. "Prohramni pakety dlia pedahohichnoho prohnouzuvannia na zasadakh teorii nechitkykh mnozhyn" [Software packages for educational forecasting based on fuzzy sets theory]. *Informatsiini tekhnologii ta zasoby navchannia*, vol. 37, no. 5 (2013): 127-136.

Kuzmin, O. Ye., Horodyska, N. A., and Zhezhukha, V. I. "Ustanovlennia verkhnyoi mezhi dokhodu inzhynirynhovoi kompanii vid realizatsii inzhynirynhovyykh projektiv" [Setting the upper limit of the income from the sale of engineering company engineering projects]. *Biznes Inform*, no. 9 (2014): 215-218.

Kuzmin, O. Ye., Horodyska, N. A., and Zhezhukha, V. I. "Ustanovlennia struktury inzhynirynhovyykh platezhiv pid chas realizatsii inzhynirynhovyykh projektiv" [Installing payments engineering structures in the implementation of engineering projects]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 373-377.

Kosko, B. "Fuzzy systems as universal approximators". *IEEE Transactions on Computers*, vol. 43, no. 11 (1994): 1329-1333.

Ledeneva, T. M., and Moiseev, S. A. "Formalizatsiya svoystv interpretiruemykh lingvisticheskikh shkal i termov nechetkikh modeley" [The formalization of the properties interpretable linguistic scales and terms of fuzzy models]. *Prikladnaya informatika*, no. 4 (32) (2012): 126-132.

Molokanova, V. M. "Otsiniuvannia yakisnykh pokaznykiv portfeliu projektiv za dopomohoiu teorii nechitkykh mnozhyn" [Evaluation of quality indicators project portfolio using the theory of fuzzy sets]. *Upravlinnia projektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, no. 3 (43) (2012): 106-114.

Melnyk, O. G., and Adamiv, M. Y. "Anticipatory enterprise management based on weak signals". *Actual Problems of Economics*, no. 1 (139) (2013): 32-41.

Remezova, E. M. "Nechetkiye mnozhestva vtorogo poryadka: ponyatie, analiz i osobennosti primeneniya" [Fuzzy sets of the second order: the concept, analysis and application features]. <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=10506>

Rybak, V. A. "Ispolzovaniye teorii nechetkikh mnozhestv dlya otsenki ekologo-ekonomicheskoy effektivnosti" [Using the theory of fuzzy sets to assess the environmental and economic efficiency]. *Novosti nauki i tekhnologii*, no. 1 (14) (2010): 21-29.

Yachmenyova, V. M., Vysochyna, M. V., and Sulyma, O. I. *Efektivnist upravlinnia diialnistiu promyslovoho pidpriemstva ta di-ahnostyka zahroz* [The effectiveness of management of industrial enterprises and diagnostics threats]. Simferopol: VD «Arial», 2010.

Yachmenyova, V. M. *Stiikist diialnosti promyslovykh pidpriyemstv: otsinka ta zabezpechennia* [Resistance industrial activities, assessment and support]. Simferopol: VD «ARIAL», 2010.

Zaboyev, M. V. "Modeli i metody ekspres-analiza investitsionnykh proektov na osnovе teorii nechetkikh mnozhestv i iskusstvennykh neyronnykh setey" [Models and methods for rapid

analysis of investment projects based on fuzzy sets theory and artificial neural networks]. *Diss. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.13, 2009.

Zhezhukha, V. I. "Otsiniuvannia innovatsiinosti tekhnolohichnykh protsesiv mashynobudivnykh pidpriemstv" [Assessment of innovation processes engineering companies]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.04, 2011.

Zhiltsova, Yu. V. "Ispolzovaniye treugolnykh nechetkikh chisel dlya investitsionnykh raschetov v usloviyakh neopredelennosti" [Using the triangular fuzzy numbers for the settlement of investment under uncertainty]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*, no. 5 (1) (2011): 223-226.

УДК 331.101.262:330.46

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ВЕРБАЛЬНОГО АНАЛИЗА РЕШЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ СТРУКТУРЫ КОМАНДЫ ПРОЕКТА

© 2016 КИРИЙ В. В., КОЗЕЛ Н. Б., КЛИМКО Е. Г.

УДК 331.101.262:330.46

Кирий В. В., Козел Н. Б., Клишко Е. Г. Применение методов вербального анализа решений в процессе формирования структуры команды проекта

Целью статьи является разработка модели процесса формирования команды проекта для определения ее функционально-ролевого состава в соответствии со стадиями жизненного цикла проекта. Проанализированы современные подходы к понятию «команда проекта», установлены основные составляющие ее определения. Существующие подходы к формированию команды проекта в основном направлены на оптимальное размещение людских ресурсов, выделенных для осуществления проекта, по операциям и стадиям проекта. На основе метода вербального анализа данных ОРГКЛАС предлагается модель формирования функционально-ролевой структуры команды проекта. Используя многокритериальность отбора роли в проект, на основе знаний эксперта формируется структурный состав команды проекта, позволяющий учитывать важность функциональной роли на каждом этапе жизненного цикла проекта. Приведены результаты формирования функционально-ролевого состава команды проекта для ПАТ «Харьковская бисквитная фабрика».

Ключевые слова: классификация, вербальный анализ решений, команда проекта.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Библ.:** 13.

Кирий Валентина Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и управления экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники (пр. Науки, 14, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kiriy_work@mail.ru

Козел Наталья Борисовна – старший преподаватель кафедры экономической кибернетики и управления экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники (пр. Науки, 14, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kozels@list.ru

Клишко Елена Генриховна – старший преподаватель кафедры экономической кибернетики, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: klimko_elena@mail.ru

УДК 331.101.262:330.46

Кирий В. В., Козел Н. Б., Клишко О. Г. Застосування методів вербального аналізу рішень у процесі формування структури команди проекту

Метою статті є розробка моделі процесу формування команди проекту для визначення її функціонально-рольового складу відповідно до стадій життєвого циклу проекту. Проаналізовано сучасні підходи до поняття «команда проекту», встановлені основні складові її визначення. Існуючі підходи до формування команди проекту в основному спрямовані на оптимальне розміщення людських ресурсів, виділених для здійснення проекту, по операціях і стадіях проекту. На основі методу вербального аналізу даних ОРГКЛАС пропонується модель формування функціонально-рольової структури команди проекту. Використовуючи багатокритеріальність відбору ролі в проект, на основі знань експерта формується структурний склад команди проекту, що дозволяє враховувати важливість функціональної ролі на кожному етапі життєвого циклу проекту. Наведено результати формування функціонально-рольового складу команди проекту для ПАТ «Харківська бисквітна фабрика».

Ключові слова: класифікація, вербальний аналіз рішень, команда проекту.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 13.

Кирий Валентина Васильєвна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кибернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (пр. Науки, 14, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kiriy_work@mail.ru

Козел Наталія Борисівна – старший викладач кафедри економічної кибернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (пр. Науки, 14, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kozels@list.ru

Клишко Олена Генріхівна – старший викладач кафедри економічної кибернетики, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: klimko_elena@mail.ru

UDC 331.101.262:330.46

Kyriy V. V., Kozel N. B., Klimko O. G. Application of Methods for Verbal Analysis of Decisions in the Process of Formation of Project Team Structure

The article is aimed at developing a model for the process of formation of project team to determine the functional and role-based composition in accordance with stages of the project life cycle. Contemporary approaches to the concept of «project team» have been analyzed, the main components of its definition have been identified. The existing approaches to formation of project team are mostly focused on an optimal placement of human resources, allocated for the implementation of project, by both operations and project phases. Based on the method of verbal analysis of data ORGKLAS, a model for formation of functional and role-based structure of project team has been proposed. Using multi-criteria for selecting a role for the project, a structural composition of the project team is being formed on the basis of expert knowledge, which allows to consider the importance of a functional role at each stage of the project life cycle. Results of the formation of functional and role-based composition of team project for the PAT «Kharkivska biskvitna fabrika» have been provided.

Keywords: classification, verbal analysis of decisions, project team.

Fig.: 3. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 13.

Kyriy Valentyna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radioelectronics (14 Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kiriy_work@mail.ru

Kozel Natalia B. – Senior Lecturer of the Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radioelectronics (14 Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kozels@list.ru

Klimko Olena G. – Senior Lecturer of the Department of Economic Cybernetics, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (24 Pershotravnevyi Ave., Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: klimko_elena@mail.ru

Yachmenyova, V. M., Vysochyna, M. V., and Sulyma, O. I. *Efektivnist upravlinnia diialnistiu promyslovoho pidpriemstva ta di-ahnostyka zahroz* [The effectiveness of management of industrial enterprises and diagnostics threats]. Simferopol: VD «Arial», 2010.

Yachmenyova, V. M. *Stiikist diialnosti promyslovykh pidpri- emstv: otsinka ta zabezpechennia* [Resistance industrial activities, assessment and support]. Simferopol: VD «ARIAL», 2010.

Zaboyev, M. V. "Modeli i metody ekspres-analiza investitsionnykh proektov na osnovе teorii nechetkikh mnozhestv i iskusstvennykh neyronnykh setey" [Models and methods for rapid

analysis of investment projects based on fuzzy sets theory and artificial neural networks]. *Diss. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.13, 2009.

Zhezhukha, V. I. "Otsiniuvannia innovatsiinosti tekhnolo- hichnykh protsesiv mashynobudivnykh pidpriemstv" [Assess- ment of innovation processes engineering companies]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.04, 2011.

Zhiltsova, Yu. V. "Ispolzovaniye treugolnykh nechetkikh chis- el dlya investitsionnykh raschetov v usloviyakh neopredelennosti" [Using the triangular fuzzy numbers for the settlement of invest- ment under uncertainty]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*, no. 5 (1) (2011): 223-226.

УДК 331.101.262:330.46

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ВЕРБАЛЬНОГО АНАЛИЗА РЕШЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ СТРУКТУРЫ КОМАНДЫ ПРОЕКТА

© 2016 КИРИЙ В. В., КОЗЕЛ Н. Б., КЛИМКО Е. Г.

УДК 331.101.262:330.46

Кирий В. В., Козел Н. Б., Климко Е. Г. Применение методов вербального анализа решений в процессе формирования структуры команды проекта

Целью статьи является разработка модели процесса формирования команды проекта для определения ее функционально-ролевого состава в соответствии со стадиями жизненного цикла проекта. Проанализированы современные подходы к понятию «команда проекта», установлены основные составляющие ее определения. Существующие подходы к формированию команды проекта в основном направлены на оптимальное размещение людских ресурсов, выделенных для осуществления проекта, по операциям и стадиям проекта. На основе метода вербального анализа данных ОРГКЛАС предлагается модель формирования функционально-ролевой структуры команды проекта. Используя многокритериальность отбора роли в проект, на основе знаний эксперта формируется структурный состав команды проекта, позволяющий учитывать важность функциональной роли на каждом этапе жизненного цикла проекта. Приведены результаты формирования функционально-ролевого состава команды проекта для ПАТ «Харьковская бисквитная фабрика».

Ключевые слова: классификация, вербальный анализ решений, команда проекта.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Библ.:** 13.

Кирий Валентина Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и управления экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники (пр. Науки, 14, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kiriy_work@mail.ru

Козел Наталья Борисовна – старший преподаватель кафедры экономической кибернетики и управления экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники (пр. Науки, 14, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kozels@list.ru

Климко Елена Генриховна – старший преподаватель кафедры экономической кибернетики, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: klimko_elena@mail.ru

УДК 331.101.262:330.46

UDC 331.101.262:330.46

Кирий В. В., Козел Н. Б., Климко О. Г. Застосування методів вербального аналізу рішень у процесі формування структури команди проекту

Метою статті є розробка моделі процесу формування команди проекту для визначення її функціонально-рольового складу відповідно до стадій життєвого циклу проекту. Проаналізовано сучасні підходи до поняття «команда проекту», встановлені основні складові її визначення. Існуючі підходи до формування команди проекту в основному спрямовані на оптимальне розміщення людських ресурсів, виділених для здійснення проекту, по операціях і стадіях проекту. На основі методу вербального аналізу даних ОРГКЛАС пропонується модель формування функціонально-рольової структури команди проекту. Використовуючи багатокритеріальність відбору ролі в проект, на основі знань експерта формується структурний склад команди проекту, що дозволяє враховувати важливість функціональної ролі на кожному етапі життєвого циклу проекту. Наведено результати формування функціонально-рольового складу команди проекту для ПАТ «Харківська бисквітна фабрика».

Ключові слова: класифікація, вербальний аналіз рішень, команда проекту.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 13.

Кирий Валентина Васильєвна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кибернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (пр. Науки, 14, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kiriy_work@mail.ru

Козел Наталія Борисівна – старший викладач кафедри економічної кибернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (пр. Науки, 14, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kozels@list.ru

Климко Олена Генріхівна – старший викладач кафедри економічної кибернетики, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: klimko_elena@mail.ru

Kyriy V. V., Kozel N. B., Klimko O. G. Application of Methods for Verbal Analysis of Decisions in the Process of Formation of Project Team Structure

The article is aimed at developing a model for the process of formation of project team to determine the functional and role-based composition in accordance with stages of the project life cycle. Contemporary approaches to the concept of «project team» have been analyzed, the main components of its definition have been identified. The existing approaches to formation of project team are mostly focused on an optimal placement of human resources, allocated for the implementation of project, by both operations and project phases. Based on the method of verbal analysis of data ORGKLAS, a model for formation of functional and role-based structure of project team has been proposed. Using multi-criteria for selecting a role for the project, a structural composition of the project team is being formed on the basis of expert knowledge, which allows to consider the importance of a functional role at each stage of the project life cycle. Results of the formation of functional and role-based composition of team project for the PAT «Kharkivska biskvitna fabrika» have been provided.

Keywords: classification, verbal analysis of decisions, project team.

Fig.: 3. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 13.

Kyriy Valentyna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radioelectronics (14 Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kiriy_work@mail.ru

Kozel Natalia B. – Senior Lecturer of the Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radioelectronics (14 Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kozels@list.ru

Klymko Olena G. – Senior Lecturer of the Department of Economic Cybernetics, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (24 Pershotravnevyi Ave., Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: klimko_elena@mail.ru

Управление человеческими ресурсами проекта можно определить как стратегический и логически последовательный подход, который представляет собой деятельность, направленную на обеспечение проекта необходимыми человеческими ресурсами (формирование команды) и их эффективного использования.

Вопросам формирования команды проекта уделено много внимания со стороны исследователей и практических деятелей. Прежде всего, рассматривается целеустремленность команды, группировка вокруг цели, продолжительность совместной работы и прочее. Однако у каждого исследователя есть собственное представление о том, что собой представляет команда. Для лучшего понимания в *табл. 1* представлены различные подходы к определению этого понятия с точки зрения теории управления проектами.

Структурный анализ, проведенный в *табл. 1*, позволяет отметить, что большинство авторов в вышеприведенных определениях подчеркивают, что команда проекта – это группа людей, которая создана для совместной работы (деятельности) ради достижения общей цели и несет взаимную ответственность друг за друга и за полученный результат. Мажник Н. А., Шульга Н. В., Катценбах Дж., Смит Д. и Армстронг М. выделяют в команде такую особенность, как взаимодополняющие навыки, а Тироль Ж., Мажник Н. А., Шульга Н. В. – максимальный уровень сплоченности. Дафт Р. Л., Геллерт М., Манфред К. акцентируют внимание на том,

что команда состоит как минимум из двух человек. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Фролов Д. Ф., Геллерт М., Манфред К., Мажник Н. А., Шульга Н. В. показывают общность своих взглядов в том, что членами команды являются не просто люди, а специалисты. Новиков Д. А. утверждает, что команда работает при минимальных управляющих воздействиях. Тироль Ж. отмечает оптимальное распределение обязанностей и вспомогательных функций.

Таким образом, команда проекта – специфическая организационная структура, члены которой обладают специфическими профессиональными (техническим и/или функциональными) и межличностными навыками, возглавляемая руководителем проекта, которая действует как единое целое, взаимно согласовывая свою работу, для эффективного достижения поставленной общей цели проекта на протяжении его жизненного цикла (создается на период реализации проекта и после его завершения распускается или расформировывается).

Состав и обязанности членов команды проекта, их роли зависят от масштабов, типа, сложности и других характеристик проекта, а также от этапов его жизненного цикла, но во всех случаях состав команды должен обеспечить высокий профессиональный уровень выполнения возложенных на команду обязанностей.

В связи с тем, что проект в своем развитии проходит различные фазы, стадии и этапы жизненного цикла, которые характеризуются изменениями в объемах ра-

Таблица 1

Подходы к определению понятия команда

Признаки	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]
Группа людей	x	x	x	x		x	x	x	x	x
Трудовой коллектив					x					
Функционирует как целое			x							
Имеет общее видение ситуации		x					x			
Решения принимаются при условии единогласия								x		
Организована для совместной работы	x				x	x				
Направлена на достижение общей цели	x	x	x	x	x		x		x	x
Имеет соответствующий уровень развития группы			x							
Функционирует при минимальных управляющих воздействиях		x						x		
Имеет демократические отношения внутри группы					x			x		
Отличается максимальным уровнем сплоченности			x		x					
Интеграции знаний и умений					x	x			x	
Разделяет ответственность за полученный результат	x		x		x		x		x	
Отличается оптимальным распределением обязательных и вспомогательных функций			x							
Координирует свое взаимодействие и трудовые усилия			x				x			x

бот и численности персонала, важно уметь определять функциональные-ролевую структуру команды проекта, которая в комплексе с другими требованиями к команде является основой для дальнейшего определения претендентов, отбора и формирования членов команды. Таким образом, необходимость разработки формальных моделей, позволяющих разрабатывать и внедрять методы формирования команд, послужила основанием для проведения исследования, определила его цели и задачи.

Формированию состава команды проекта уделено достаточно внимания в научной и практической дискуссии: этому посвящены комплексные научные работы, как, например [2] и [11], в которых исследователи определяют и предлагают этапы формирования состава проектной команды в зависимости от претендентов и необходимых квалификационных и компетентностных характеристик, используя при этом известные теоретико-игровые модели и оптимизационные модели (задача о назначении). Однако в основном исследования основываются на положении о том, что для проектной команды известны (назначены) роли, для каждого этапа реализации проекта в целом и проектной команды в частности. Определению функционально-ролевого состава проектной команды почти не уделено внимания.

Таким образом, целью данного исследования является разработка модели процесса формирования команды проекта для определения ее функционально-ролевого состава в соответствии со стадиями жизненного цикла проекта.

В соответствии с основными требованиями стандарта РМВоК [12] процесс планирования включает планирование работ, процессов, ресурсов, в том числе и человеческих, проекта. Задача формирования состава участников команды проекта, то есть его функционально-ролевого состава, не получала соответствующего методологического обеспечения. Для формирования состава функциональных ролей в проекте на всех его стадиях, обоснования целесообразности отдельных функциональных ролей необходимо использовать не только формальные методы, но и знания экспертов по функциям отдельных участников. Учитывая это, при принятии решения по составу структуры проектной команды следует уделять особое внимание объективным и субъективным факторам. Определение команды проекта с позиций определения его функционально-ролевого состава является задачей определения элементной структуры системы, что связано со множеством свойств такой системы, взаимосвязей его элементов, функций, выполняемых как системой в целом, так и ее отдельными элементами, а критерии эффективности работы такой системы выражаются в эффективности всех элементов системы и эффективности системы в целом.

Большинство исследований в области принятия решений имеют глубокие противоречия между требованиями нормативных методов и возможностями человеческой системы переработки информации. Попыткой преодоления этих противоречий является подход вербального (порядкового) анализа решений (ВАР), пред-

ложенный Ларичевым А. И. и Мошковичем Е. М. [13]. Методы вербального анализа имеют ряд преимуществ по сравнению с другими методами, которые используются для решения различных задач принятия решений.

В данном исследовании подходы ВАР используются в качестве методов распределения альтернатив по классам решений. Целью такой классификации является определение и обоснование необходимости каждой функциональной роли на разных этапах жизненного цикла проекта.

Классическая задача ординарной (порядковой) классификации подробно описана О. И. Ларичевым в [13]. Она была взята за основу для создания альтернативного метода ординарной классификации. Процедура ординарной (порядковой) классификации позволяет уменьшить количество обращений к ЛПР и провести полную классификацию.

Для генерации выходного разбиения множества векторов на классы предложен следующий алгоритм (рис. 1).

Проблемная ситуация, характерная для задачи, заключается в том, что у ЛПР есть конечный набор из N классов, в один из которых следует отнести конкретный объект. Эти классы упорядочены по степени предпочтения, то есть можно говорить о том, что объекты, которые попадают в первый класс, являются более привлекательными для ЛПР, чем объекты, попадающие во второй класс, и т. д. Каждый объект характеризуется оценками по Q критериям качества, которые устанавливаются исследователем (количество значений по шкале каждого критерия n_m ($m = \overline{1, Q}$)). Градации по шкалам критериев представляют собой развернутые словесные формулировки и также являются упорядоченными для ЛПР от лучших к худшим. Формируется множество векторов, которые представляют собой все возможные сочетания оценок по шкалам критериев. Известно, что вектор, который имеет первые оценки по шкалам всех критериев, относится к первому классу, а вектор с последними оценками по шкалам всех критериев, – к классу N . Далее в соответствии с предложенной процедурой опроса ЛПР определяется вектор $y_i \in Y_g$, который должен быть предъявлен ЛПР для классификации.

После каждого решения об окончательном отношении альтернативы к одному из классов решения осуществляется распределение по доминированию. В соответствии с условием непротиворечивости классификация одной альтернативы позволяет получить информацию о допустимых классах для множества альтернатив, оставшихся неклассифицированными и с которыми она связана отношением доминирования P^0 . Таким образом, на основе одного решения осуществляется косвенная классификация совокупности альтернатив.

После этого проверяется наличие элементов множества Y , принадлежность которых к одному из имеющихся классов еще не выявлена. Если таких элементов нет, то полная и непротиворечивая классификация всех возможных элементов построена. Если существуют еще неклассифицированные элементы, то пересчитывается их информативность, избирается наиболее (потенци-

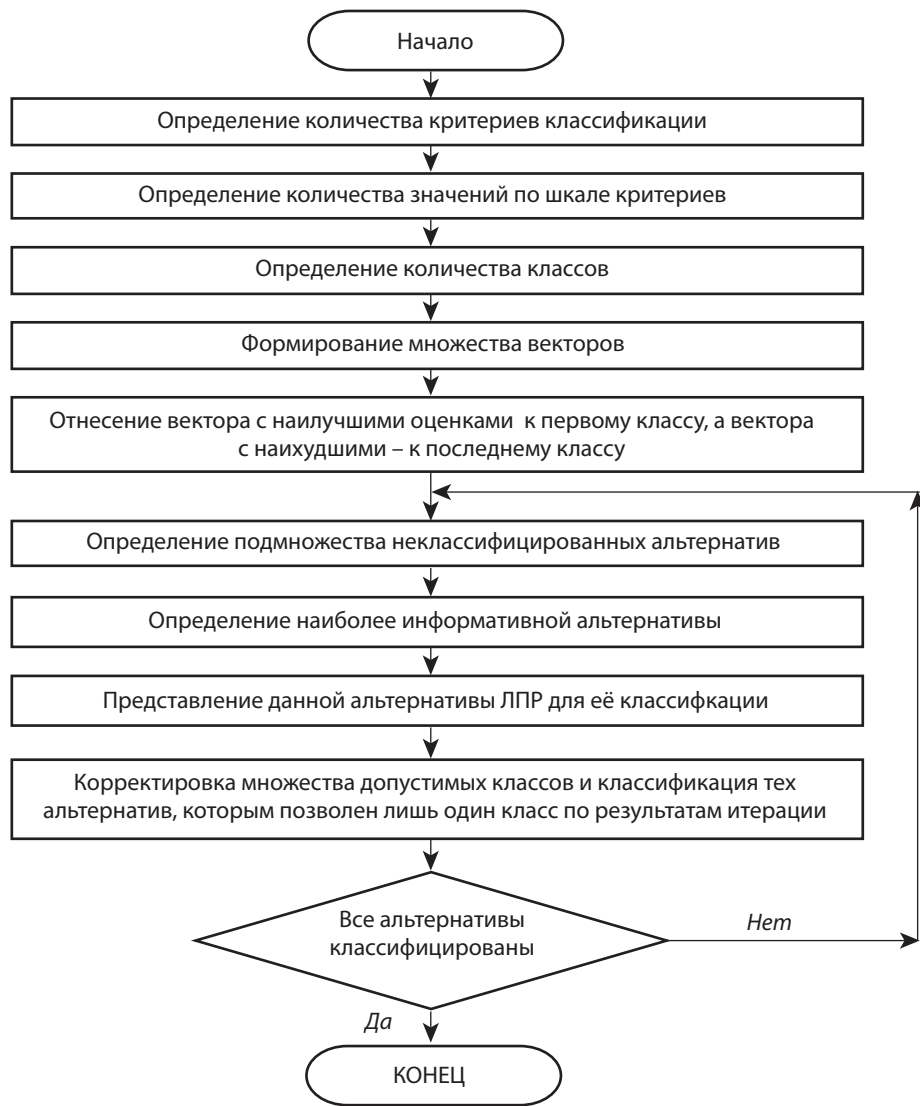

Рис. 1. Схема алгоритма проведения классификации

ально) информативный вариант и предъявляется ЛПР для классификации, то есть процедура повторяется.

На последних итерациях, как правило, остаются альтернативы, информативность которых при отнесении к любому из классов равна нулю. Они образуют так называемое множество Эджворта – Парето, то есть множество альтернатив, которое не доминируется другими альтернативами. Данные альтернативы, как правило, размещаются на границах классов и классифицируются только по одной, и только методом прямой классификации.

Данная модель была опробована для проекта обновления и модернизации существующего сайта ПАО «Харьковская бисквитная фабрика», расширения его функционала до масштабов Интернет-магазина с целью повышения конкурентных преимуществ, установления связи с окружающим миром через сеть Internet и расширения каналов сбыта. Для решения данной задачи были определены три класса решений для классификации функциональных ролей, описание которых приведено в табл. 2.

С целью определения перечня критериев классификации функциональных ролей был проведен анализ и получено представление об основных целях управления

персоналом в данном проекте. К ним были отнесены: важность и необходимость обязанностей функциональной роли для конкретной фазы проекта; возможность роли быть замененной другой функциональной ролью, своего рода уникальность роли, и минимизация расходов, которые не окупаются при использовании роли. Все цели были сведены в комплекс функциональных и стоимостных критериев с целью продемонстрировать пример подхода к решению поставленной задачи по определению решающего правила.

Целям руководства проекта соответствуют три основных критерия. Первый критерий (КР № 1) – это удельный вес роли в фазе, определяемой по формуле:

$$\gamma^k = \frac{\sum o_{ij}^k}{\sum o_{ij}}, \quad (1)$$

где γ^k – удельный вес роли в фазе k ;

O_{ij}^k – j -ая обязанность i -той функциональной роли в фазе k ;

O_{ij} – j -ая обязанность i -той функциональной роли.

Таким образом, удельный вес роли в фазе является отношением количества обязанностей определенной

Классы решений

Класс	Описание класса
I	Функциональные роли, обязательные для включения в состав команды на данной фазе проекта
II	Функциональные роли, необязательные для включения в состав команды на данной фазе проекта, окончательное решение о включении / невключении должно проводиться на основании дополнительных исследований или по решению руководителя проекта
III	Функциональные роли, включение которых в состав команды на данной фазе проекта является нецелесообразным

функциональной роли, необходимых для конкретной фазы, к общему числу обязанностей данной функциональной роли. Весь возможный диапазон значений критерия экспертным путем разбит на пять поддиапазонов, каждому из которого присваивается значение от 1 до 5, чем меньше значение КР № 1, тем больше удельный вес роли в фазе. Таким образом КР № 1 имеет 5 значений.

Второй критерий (КР № 2) – это уникальность роли. Значение КР № 2 были установлены экспертным путем: 1 – соответствует значению роли, которая на конкретной фазе может быть выполнена только специалистом; 2 – роль может быть выполнена непрофильным специалистом, однако это может повлиять на качество выполнения задачи; 3 – роль может быть выполнена непрофильным специалистом, и это никак не повлияет на результат.

Третий критерий (КР № 3) должен нести финансовую составляющую, так он характеризует материальные потери при привлечении роли в конкретную фазу. С этой целью заработная плата специалиста была рассмотрена как цена использования функциональной роли, как плата за выполнение всех обязанностей роли. Так как каждая фаза проекта характеризуется определенной совокупностью обязанностей функциональной роли, т. е. не все обязанности функциональной роли могут быть необходимы к выполнению в конкретной фазе проекта, целесообразным является определение суммы затрат (потерь), которая идет на оплату обязанностей, не выполняемых в фазе при использовании роли. Для расчета суммы данных потерь предложена следующая формула:

$$B_i^k = \overline{3\Pi_i} \cdot (1 - \gamma^k), \quad (2)$$

где B_i^k – сумма потерь при привлечении i -той функциональной роли в фазе k ;

$\overline{3\Pi_i}$ – средняя заработная плата i -той функциональной роли.

Полученный диапазон значений экспертным путем разбит на пять поддиапазонов, каждому из которого присваивается значение от 1 до 5. Чем меньше сумма расходов при привлечении роли в фазе проекта, тем меньше соответствующее значение КР № 3. Значение критериев, по которым и будет проводиться классификация функциональных ролей по трём классам, представлено в *табл. 3*.

Таким образом будет проведена классификация 75 альтернатив ($5 \cdot 3 \cdot 5 = 75$).

С целью оценки целесообразности использования определенных функциональных ролей в каждой их трёх фаз проекта была определена организационная структу-

ра будущего Интернет-магазина, которая в целом должна состоять из 12 функциональных ролей. Для каждой функциональной роли был определён перечень обязанностей, имеющих свое проявление в существующей структуре. В соответствии с этим по вышеизложенным правилам все 12 функциональных ролей должны быть описаны для каждой фазы проекта в виде векторных оценок. Векторная оценка представляет собой совокупность значений всех критериев для каждой функциональной роли в каждой фазе проекта. Результаты вычисления векторных оценок всех необходимых функциональных ролей для всех рассматриваемых фаз проекта сведены в единую таблицу и представлены на *рис. 2*.

В соответствии с решающим правилом будет устанавливаться функциональный состав команды проекта в каждой фазе жизненного цикла проекта. К базовому функционально-ролевому составу команды проекта будут относиться те функциональные роли, векторная оценка которых попала в I класс. Если векторная оценка, описывающая функциональную роль, попала во II класс, то это означает, что включение роли в команду будет решаться в зависимости от обстоятельств, которые будут возникать в ходе проекта. Функциональные роли, векторные оценки которых попали в III класс, в соответствующих фазах привлекаться в состав проекта не будут.

Установлено, что на I фазе проекта (прединвестиционной) команда проекта в первую очередь должна состоять из директора и бухгалтера, на II фазе (разработка проекта) – из директора, бухгалтера, юриста, Web-программиста, Web-дизайнера, SMM-специалиста и контент-менеджера, на III фазе (реализация проекта) – из всех 12 функциональных ролей, которые были предложены для организационной структуры данного проекта (*рис. 3*).

Следует отметить, что приведен лишь пример применения метода классификации в подобных целях. При решении конкретной задачи, в зависимости от требуемой точности оценок и наличия данных, число классов может либо увеличиваться (например, вводится дополнительный критерий), или уменьшаться (путем расширения значений диапазонов варьирования по каждому из критериев).

Представленные критерии и их значения могут отличаться в зависимости от специфики и цели проектов, но в целом система изложенных критериев может быть использована в качестве основы для использования данного метода классификации с целью определения функционально-ролевого состава команды для любого проекта. ■

Описание критериев классификации и их значений

№ критерия	Название критерия	№ значения критерия	Объяснение значения критерия
1	Удельный вес функциональной роли в фазе проекта (γ^k)	1	Удельный вес функциональной роли в фазе находится в диапазоне от 0,80 до 1,00
		2	Удельный вес функциональной роли в фазе находится в диапазоне от 0,60 до 0,79
		3	Удельный вес функциональной роли в фазе находится в диапазоне от 0,40 до 0,59
		4	Удельный вес функциональной роли в фазе находится в диапазоне от 0,20 до 0,39
		5	Удельный вес функциональной роли в фазе находится в диапазоне от 0,00 до 0,19
2	Уникальность роли	1	Уникальная функциональная роль, которая на данной фазе проекта может выполняться только специалистом
		2	Функциональная роль, которая на данной фазе проекта может выполняться непрофильным специалистом, но это нежелательно
		3	Функциональная роль, которая на данной фазе проекта может выполняться непрофильным специалистом, и это никак не влияет на результат
3	Потери при привлечении функциональной роли в фазе проекта (B_i^k)	1	Сумма потерь в размере от 0 до 1000 грн
		2	Сумма потерь в размере от 1001 до 2000 грн
		3	Сумма потерь в размере от 2001 до 3000 грн
		4	Сумма потерь в размере от 3001 до 4000 грн
		5	Сумма потерь в размере от 4001 и более грн

	I фаза			II фаза			III фаза		
	КР №1	КР №2	КР №3	КР №1	КР №2	КР №3	КР №1	КР №2	КР №3
Відділ/посада									
Бек-офіс									
Керівництво Інтернет-магазину									
Директор	2	1	3	1	1	1	1	1	1
Бухгалтер	1	2	1	1	2	1	1	1	1
Юрист	3	2	3	1	2	1	1	1	1
Технічний відділ									
Web-програміст	5	2	5	2	1	2	1	1	1
Web-дизайнер	5	2	5	1	1	1	1	1	1
Відділ просування та маркетингу									
SEO-спеціаліст	5	2	5	5	1	5	1	1	1
SMM-спеціаліст	4	2	4	1	1	1	1	1	1
Відділ формування контенту									
Контент-менеджер	5	3	4	2	2	2	1	1	1
Складська служба									
Комірник пакувальник	5	3	3	5	3	3	1	1	1
Фронт-офіс									
Контакт-центр									
Менеджер з продажів та роботи з клієнтами	5	3	5	5	3	5	1	1	1
Відділ логістики та доставки									
Кур'єр	5	3	5	5	3	5	1	1	1
Логіст	4	2	4	4	2	4	1	1	1

Рис. 2. Векторные оценки функциональных ролей для каждой фазы проекта

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	
1	Висновок для I фази			Висновок для II фази			Висновок для III фази												
2	Векторна оцінка			Клас			Векторна оцінка			Клас			Векторна оцінка			Клас			
3	Відділ/посада			I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	
4	Бек-офіс																		
5	Керівництво Інтернет-магазину																		
6	Директор			2	1	3	+			1	1	1	+			1	1	1	+
7	Бухгалтер			1	2	1	+			1	2	1	+			1	1	1	+
8	Юрист			3	2	3		+		1	2	1	+			1	1	1	+
9	Технічний відділ																		
10	Web-програміст			5	2	5			+	2	1	2	+			1	1	1	+
11	Web-дизайнер			5	2	5			+	1	1	1	+			1	1	1	+
12	Відділ просування та маркетингу																		
13	SEO-спеціаліст			5	2	5			+	5	1	5			+	1	1	1	+
14	SMM-спеціаліст			4	2	4			+	1	1	1	+			1	1	1	+
15	Відділ формування контенту																		
16	Контент-менеджер			5	3	4			+	2	2	2	+			1	1	1	+
17	Складська служба																		
18	Комірник пакувальник			5	3	3			+	5	3	3			+	1	1	1	+
19	Фронт-офіс																		
20	Контакт-центр																		
21	Менеджер з продажів та роботи з клієнтами			5	3	5			+	5	3	5			+	1	1	1	+
22	Відділ логістики та доставки																		
23	Кур'єр			5	3	5			+	5	3	5			+	1	1	1	+
24	Логіст			4	2	4			+	4	2	4			+	1	1	1	+

Рис. 3. Определение базового функционально-ролевого состава команды проекта для каждой фазы

ЛИТЕРАТУРА

1. **Бронштейн М.** Управление командами для «чайников» / М. Бронштейн. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 320 с.
2. **Новиков Д. А.** Математические модели формирования и функционирования команд: монография / Д. А. Новиков. – М.: Издательство физико-математической литературы, 2008. – 184 с.
3. **Tirole, J.** A Theory of Collective Reputation (with applications to the persistence of corruption and to firm quality) / Jean Tirole // *Review of Economic Studies*. – 1996. – Vol. 63.
4. **Зинкевич-Евстигнеева Т. Д.** Команда на рынке: стратегия и методы (руководство для эффективных команд) / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева, Д. Ф. Фролов. – СПб.: Речь, 2003. – 144 с.
5. **Мажник Н. А.** Теоретические подходы к определению сущности понятия «команда» / Н. А. Мажник, Н. В. Шульга // *Бизнес Информ*. – X., 2009. – № 3. – С. 131–134.
6. **Геллерт М.** Все о командообразовании: руководство для тренеров / М. Геллерт, К. Новак. – М.: Вершина, 2006. – 352 с.
7. **Халина А. О.** Командообразование как процесс и технология в организационном управлении: автореф. дисс. ... канд. социол. наук; спец.: 22.00.08 / А. О. Халина. – М., 2011. – 21 с.
8. **Шавкун І. Г.** Ефективна команда як інструмент етичного менеджменту / І. Г. Шавкун // *Гілея (науковий вісник): збірник наукових праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 26. – С. 341–347.
9. **Katzenbach, J.** Magic of teams / J. Katzenbach, D. Smith. – Boston: Harvard Business School Press, 1993. – 340 p.
10. **Daft, R. L.** Management / R. L. Daft. – N. Y.: Dryden Press, 1988. – 668 p.
11. **Доценко Н. В.** Методи управління людськими ресурсами при формуванні команд мультипроектів та програм: монографія / Н. В. Доценко, Л. Ю. Сабодаш, І. В. Чумаченко; за заг. ред. І. В. Чумаченко. – Харків: ХНГУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – 201 с.
12. **A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide)**. – Fifth Edition. – Project Management Institute, 2013. – 589 p.
13. **Ларичев О. И.** Качественные методы принятия решений. Вербальный анализ решений / О. И. Ларичев, Е. М. Мошкович. – М.: Наука. Физматлит, 1996. – 208 с.

REFERENCES

- A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide)*: Project Management Institute, 2013.
- Bronshteyn, M. *Upravleniye komandami dlya "chaynikov"* [Management teams for the "Dummies"]. Moscow: Viliams, 2006.
- Daft, R. L. *Management*. New York: Dryden Press, 1988.
- Dotsenko, N. V., Sabadosh, L. Yu., and Chumachenko, I. V. *Metody upravlinnia liudskymy resursamy pry formuvanni komand multyproektiv ta prohram* [Methods of Human Resource Management at forming teams of multiproject and programs]. Kharkiv: KhNHUMH im. O. M. Beketova, 2015.
- Gellert, M., and Novak, K. *Vse o komandoobrazovanii: rukovodstvo dlya trenerov* [All of teambuilding: a guide for trainers]. Moscow: Vershina, 2006.
- Khalina, A. O. "Komandoobrazovaniye kak protsess i tekhnolohiya v organizatsionnom upravlenii" [Team building as a process and technology in organizational management]. *Avtoref. dyss. ... kand. sotsyol. nauk*: 22.00.08, 2011.
- Katzenbach, J. *Magic of teams*. Boston: Harvard Business School Press, 1993.
- Larichev, O. I., and Moshkovich, E. M. *Kachestvennyye metody prinyatiya resheniy. Verbalnyy analiz resheniy* [Qualitative methods of decision-making. Verbal analysis solutions]. Moscow: Nauka; Fizmatlit, 1996.
- Mazhnik, N. A., and Shulga, N. V. "Teoreticheskiye podkhody k opredeleniyu sushchnosti ponyatiya «komanda»" [Theoretical approaches to defining the essence of the concept of "team"]. *Biznes Inform*, no. 3 (2009): 131-134.
- Novikov, D. A. *Matematicheskiye modeli formirovaniya i funktsionirovaniya komand* [Mathematical models of the formation and functioning of teams]. Moscow: Izd-vo fiziko-matematicheskoy literatury, 2008.
- Shavkun, I. H. "Efektivna komanda yak instrument etichnoho menedzhmentu" [Effective team as an instrument of ethical management]. *Hileia (naukovy visnyk)*, no. 26 (2009): 341-347.
- Tirole, J. "A Theory of Collective Reputation (with applications to the persistence of corruption and to firm quality)". *Review of Economic Studies*, vol. 63 (1996).
- Zinkevich-Evstigneyeva, T. D., and Frolov, D. F. *Komanda na rynke: strategiya i metody (rukovodstvo dlya effektivnykh komand)* [The team on the market: strategy and methods (for effective management teams)]. St. Petersburg: Rech, 2003.

РОЗРОБКА ДИНАМІЧНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЛАНЦЮГАМИ ПОСТАВОК АВТОКОМПОНЕНТІВ НА РИНКУ УКРАЇНИ

© 2016 ІЛЬЧЕНКО Н. Б.

УДК 658.7.001.2

Ільченко Н. Б. Розробка динамічної моделі управління ланцюгами поставок автокомпонентів на ринку України

У статті визначено наукові підходи до формування ланцюга поставок автомобільних компонентів на ринку України. Доведено доцільність впровадження нових концептуальних підходів до організації логістичної діяльності дистриб'юторів на ринку автомобільних компонентів. Виявлено основні фактори та критерії вибору дистриб'юторів на вказаному ринку. Проведено оцінку конкурентоспроможності компаній «AD Україна» і «Elit-Україна», що реалізують автокомпоненти на ринку України. Запропоновано багатовимірну динамічну модель надання логістичного обслуговування у ланцюгу поставки на ринку автомобільних компонентів. Визначено функціональну залежність ознак, які впливають на обсяг продажу торговельно-посередницьких підприємств у ланцюзі поставки автокомпонентів. Доведено необхідність вирішення задач мінімізації функцій, враховуючи систему обмежень. У подальшому автор оцінюватиме відповідальність учасників ланцюга поставок та визначатиме функціональну залежність усіх учасників ланцюга поставки.

Ключові слова: ринок автомобільних компонентів, управління ланцюгами поставок, дистриб'ютори автокомпонентів, багатовимірна динамічна модель.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 4. **Бібл.:** 9.

Ільченко Наталія Борисівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики, докторант, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: i_natalya@ukr.net

УДК 658.7.001.2

UDC 658.7.001.2

Ільченко Н. Б. Разработка динамической модели управления цепями поставок автокомпонентов на рынке Украины

В статье определены научные подходы к формированию цепи поставок автомобильных компонентов на рынке Украины. Доказана целесообразность внедрения новых концептуальных подходов к организации логистической деятельности дистрибьюторов на рынке автомобильных компонентов. Выявлены основные факторы и критерии выбора дистрибьюторов на данном рынке. Проведена оценка конкурентоспособности компаний «AD-Украина» и «Элит-Украина», реализующих автокомпоненты на рынке Украины. Предложена многомерная динамическая модель логистического обслуживания в цепи поставки на рынке автомобильных компонентов. Определена функциональная зависимость признаков, влияющих на объем продаж торгового-посреднических предприятий в цепи поставки автокомпонентов. Доказана необходимость решения задач минимизации функций, учитывая систему ограничений. В дальнейшем автор будет оценивать ответственность участников цепи поставок и определять функциональную зависимость всех участников цепи поставки.

Ключевые слова: рынок автомобильных компонентов, управление цепочками поставок, дистрибьюторы автокомпонентов, многомерная динамическая модель.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 4. **Библ.:** 9.

Ільченко Наталія Борисівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри торгового підприємництва та логістики, докторант, Київський національний торговельно-економічний університет (ул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: i_natalya@ukr.net

Ilchenko N. B. Development of Dynamic Model for Management of Supply Chains for Automobile Components in the Ukrainian Market

The article defines scientific approaches to establishing supply chains for automobile components in the Ukrainian market. Feasibility of introducing new conceptual approaches to organization of the logistics activities by distributors in the market for automobile components has been proved. The main factors and criteria for selecting distributors in the specified market have been identified. Competitiveness of companies «AD-Ukraine» and «Elit-Ukraine», which are trading automobile components in the Ukrainian market, has been evaluated. A multidimensional dynamic model for logistics services in terms of supply chain in the market of automobile components has been proposed. A functional dependency of qualities that impact sales of the trade-intermediary companies in the supply chain for automobile components has been defined. The need to solve the challenges of minimizing functions, taking into consideration the system of restrictions, has been proved. In the future, the author will evaluate responsibility of the supply chain participants and determine functional dependence of all participants in the supply chain.

Keywords: market for automobile components, management of supply chains, distributors of automobile components, multidimensional dynamic model.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 9.

Ilchenko Nataliia B. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Enterprise Trade and Logistics, Candidate on Doctor Degree, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)
E-mail: i_natalya@ukr.net

Глобалізація економіки сприяє проявленню цілком нових закономірностей у створенні більш прогресивних логістичних ланцюгів. Досить специфічним є ринок автокомпонентів, який повною мірою відображає ринок автомобілів та іншої техніки. Ринок автокомпонентів України активно реагував на кризові явища і скорочення споживчого попиту. Організація логістичної діяльності на ринку автокомпонентів є непростим завданням, оскільки кожний автомобіль складається з величезної кількості деталей, які кардинально відрізняються один від одного. Відмінності можуть виражатися у формі, розмірі, матеріалі, а це означає, що всі

автокомпоненти повинні зберігатися і транспортуватися в різних умовах, і формування логістичного ланцюга залежить від організованої системи дистрибуції автомобілів. Проте необхідно розуміти, що ринок автокомпонентів для автомобілів вирізняється від ринку автокомпонентів для мотоциклів. Тому вважаємо за потрібне провести дослідження ринку автокомпонентів для автомобілів в Україні, проаналізувати фактори, що впливають на вибір того чи іншого дистриб'ютора автокомпонентів, та провести оцінку конкурентоспроможності провідних компаній-дистриб'юторів, що реалізують автокомпоненти на ринку України.

Дослідженням проблем організації дистрибуції автокомпонентів в Україні займалися такі українські та зарубіжні вчені, як Л. А. Прицюк [2], О. П. Савич [4], В. В. Волгіна [3]. Незважаючи на досить значну кількість робіт наукового та практичного спрямування, залишається ще низка недостатньо досліджених методологічних підходів та практичний інструментарій до визначення багатовимірної динамічної моделі взаємозв'язку учасників ланцюга поставок на ринку автокомпонентів.

Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження нових концептуальних підходів до організації логістичної діяльності дистриб'юторів на ринку автокомпонентів в Україні. У частині прикладної спрямованості метою дослідження є розробка багатовимірної динамічної моделі взаємозв'язку учасників ланцюга поставок на ринку автокомпонентів.

Падіння продажу автомобілів в Україні – не єдина реакція покупців на зростання цін, вони стали по-іншому підходити до вибору автомобіля, керуючись як практичними, так і суто національними особливостями.

За 2015 р. продаж нових легкових автомобілів в Україні знизився на 52% і склав 46 546 одиниць. Як відзначають в Асоціації автовиробників України «Укравтопром», із січня 2015 р. крива продажу нових легкових авто в Україні так жодного разу і не змогла піднятися над показниками депресивного 2014 р. [1]. Лідером на українському ринку у 2015 р. залишається «Toyota», обсяг продажу 4 903 автомобіля – це на 52% менше, ніж у 2014 р. На друге місце піднялася компанія «Renault», обсяг продажу порівняно з 2014 р. скоротився на 20% і склав 4 215 автомобілів. Третє місце серед торговельних марок автомобілів займає місцевий бренд «ZAZ» з обсягом продажу 2 868 машин, що на 64% менше, ніж у 2014 р. Наступним у продажу є компанія «Nissan» – автомобілі японської марки обрали 2 659 покупців, що на 44% менше, ніж у 2014 р. Замикає «п'ятірку» лідерів з продажу компанія «Ford», обсяг продажу склав 2 608 машин, що на 42% менше, ніж у 2014 р. [1].

Ринок автокомпонентів має свої властивості, враховує попит не тільки покупців, але й і продавців. У процесі продажу підприємства, що реалізують автокомпоненти, при формуванні логістичного ланцюга повинні враховувати не тільки всі логістичні бізнес-процеси (транспортування, складування, інформаційне забезпечення тощо), а й динамічність та унікальність ринку автокомпонентів України, зокрема:

- ✦ стан та рівень конкуренції на ринку автокомпонентів, особливості регіонального розвитку та рівень попиту на автокомпоненти;
- ✦ макрочинники (політичні, економічні, соціальні тощо), що впливають на зміни попиту на автокомпоненти;
- ✦ кон'юнктуру розміщення складських об'єктів та розподільчих центрів;
- ✦ насиченість ринку оригінальними імпортними та вітчизняними автокомпонентами;
- ✦ наявність тінювого ринку реалізації та накопичення автокомпонентів;

- ✦ сезонність споживання деяких асортиментних груп автокомпонентів (шини, мастила тощо);
- ✦ рівень платоспроможності населення – власників автомобілів.

Як уже зазначалося, ланцюг поставок автокомпонентів для автомобілів має певні відмінності від ланцюга поставок автомобілів, описаного вище. Виробник автомобілів виробляє автокомпоненти і витратні матеріали на своїх заводах або закуповує їх у поставальників (за межами України). Автокомпоненти та витратні матеріали за допомогою логістичного оператора надходять до головного дистриб'юторського центру транснаціональної автомобілебудівної корпорації.

У таких дистриб'юторських центрах зберігається практично вся номенклатура автозапчастин для повного модельного ряду автомобілів даного виробника, як тих, що поставляються на територію в даний час, так і вже знятих з виробництва 5–7 років тому. Як правило, створюється один головний дистриб'юторський центр на континент. Складський комплекс зазвичай складається з декількох великих складських будівель класу А, що спеціалізуються на зберіганні автозапчастин різного типу, з розвинутою інфраструктурою: транспортними, пішохідними, енергетичними та інформаційними комунікаціями.

Головний дистриб'юторський центр (ГДЦ) може належати як транснаціональній автомобілебудівній корпорації, так і великому логістичному оператору. З ГДЦ автозапчастини відвантажуються в контейнери або в автотрейлери і за допомогою експедиторських компаній пересилаються в регіональні дистриб'юторські центри (РДЦ), які обслуговують всіх автодилерів певної марки, що діють в певному регіоні. Під регіоном у даному випадку розуміється досить широке територіально-адміністративне утворення. У Західній або Центральній Європі до складу такого регіону входить кілька держав, розташованих поруч, наприклад Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург входять в один регіон; Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина – в інший; країни Скандинавії – у третій, тощо. Зрозуміло, в об'єднаній Європі, де є спільний економічний і митний простір, державна приналежність дилера не відіграє суттєвої ролі при визначенні маршруту доставки. Україна ж не може входити в один регіон з іншими країнами Європи та змушена мати свій власний розподільчий дистриб'юторський центр (або навіть кілька) [5].

Для цього є свої причини: 1) *політична* – полягає в тому, що Україна має своє власне митне законодавство; 2) *географічна* – полягає в тому, що Україна має досить вигідне територіально-географічне розміщення. З цих причин найважливішою є, безумовно, політична. Митне оформлення імпорту в Україні є досить складною процедурою, у ланцюжок поставок включаються такі ланки, як оператор складу тимчасового зберігання і митний брокер. Ці ролі виконуються або одним, або двома різними логістичними операторами.

На рис. 1 розроблено схему формування ланцюгів поставок автокомпонентів в Україні.

Зазвичай на розподільчих дистриб'юторських центрах зберігається не вся номенклатура автокомпонентів,

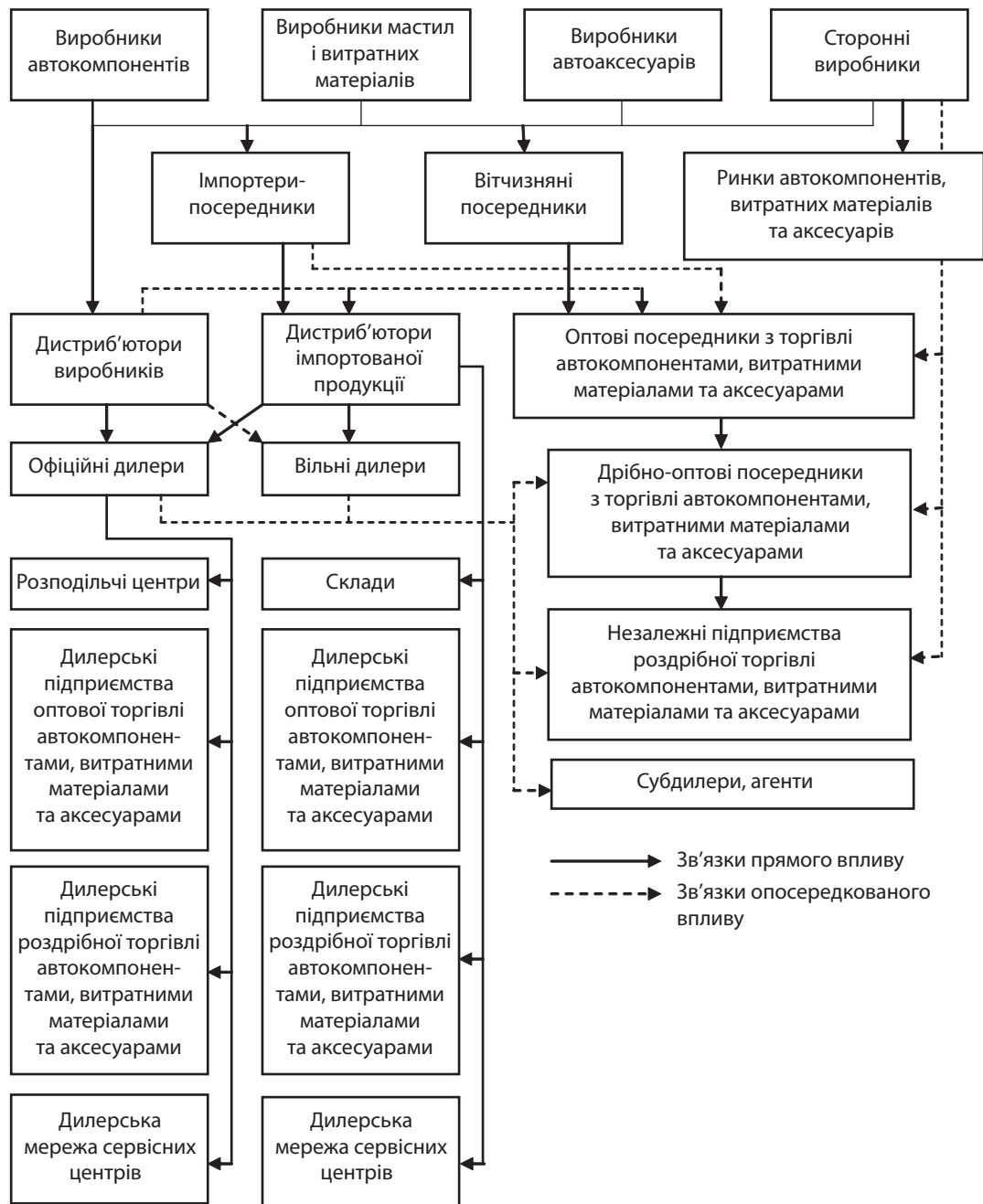

Рис. 1. Особливості формування ланцюгів поставок автокомпонентів в Україні

Джерело: розроблено автором.

а тільки ті, що користуються найбільшим попитом. Критерії, що визначають, чи повинні ті чи інші автозапчастини зберігатися на розподільчих дистриб'юторських центрах, у різних автомобілебудівних корпорацій різні. Більшість з них використовують принцип Парето, виходячи з того, що на 20% номенклатурних найменувань доводиться 80% попиту, тому на розподільчих дистриб'юторських центрах доцільно зберігати в першу чергу автокомпоненти, що входять саме в ці 20%.

У галузі торгівлі дилери можуть організувати продаж автокомпонентів не лише через підприємства роздрівної торгівлі, дрібнооптову торгівлю та оптову торгівлю, а й можуть виступати як торговельні посередники між виробниками і дистриб'юторами. Не можна не погодитися з позицією Волгіна В. В. [3, с. 17], що причи-

нами успіху та невдач у автомобільному бізнесі є організація забезпечення надання сервісного обслуговування, запасними частинами до автомобілів, оскільки покупці обирають автомобілі, експлуатація яких не передбачає значних витрат, та дилерські підприємства, у розпорядженні яких є найбільш широкий спектр послуг та асортимент запчастин за прийнятними цінами.

Завдання централізованих складів автокомпонентів полягає в організації діяльності щодо оперативного забезпечення комплектуючими дилерських складів відповідно до замовлень дилерів. Критерії ж ефективності діяльності в зарубіжних компаній за матеріалами вищевказаного автора [3, с. 19] такі: забезпечення замовлень для офіційних дилерів на 90–95%; тер-

мінове відвантаження за межі регіону протягом 12 годин; відвантаження протягом двох діб.

Важливим моментом організації ефективної роботи дилера є оперативне отримання необхідних автокомпонентів і матеріалів, що залежить від вдало організованого ланцюга поставки продукції. На українському автомобільному ринку використовується гнучка логістична система, яка включає в себе централізовані склади та склади дилерів. Дилерами може використовуватися при поставці великим споживачам концепція «точно у строк».

Відмінність організації логістичної діяльності європейських автовиробників від українських полягає в наявності точного планування. В Україні процес планування короткостроковий, майже в кожного автовиробника є власний склад, на якому зберігається певний запас автокомпонентів. Ця відмінність пов'язана з динамічним розвитком ринку, нерегулярністю поставок. Так, наприклад, у Німеччині автовиробники розробляють прогноз поставки зі складів за 6 місяців, за 3 місяці деталізують план поставки, за місяць складають графік поставки по днях, деталізуючи при цьому час поставки, кількість поставки, місце знаходження споживача тощо. В Україні європейську модель організації ланцюгів поставки автокомпонентів тільки починають впроваджувати.

На українському ринку автомобільних компонентів і комплектуючих за останні роки сформувалася система товароруку за чотирма принципово різними і незалежними каналами:

- 1) офіційна дистриб'юторська мережа транснаціональних корпорацій – виробників автомобілів;
- 2) офіційна дистриб'юторська мережа виробника або постачальника автомобільних компонентів і комплектуючих;
- 3) самостійні імпортерні закупівлі автодилерами автокомпонентів, при цьому може створюватися тіньовий ринок;
- 4) досить специфічний канал поставки автокомпонентів – розбирання автомобілів.

Перший канал поставок автокомпонентів і матеріалів в Україні має бурхливий розвиток, орієнтований виключно на офіційний ринок автокомпонентів, причому основним споживачем на ньому виступають автосервіси авторизованих дилерів.

Другий канал організації товароруку використовують підприємства, які спеціалізуються на виробництві автомобільних вузлів і агрегатів (аккумуляторні батареї, зчеплення, гальмівні колодки, свічки запалювання, електролампи, щітки склоочисників, колісні диски, покришки, системи навігації, комплектуючі аудіосистем, автомастила тощо). Цей канал має свої особливі риси, оскільки ця категорія товару не прив'язана до конкретної марки або моделі автомобіля, має універсальне призначення. Іноді це абсолютно ідентичні за технічними параметрами вироби, які за своїми якісними характеристиками не поступаються оригінальним автокомпонентам, тому їх часто використовують компанії – виробники автомобілів. Проте при організації цього каналу товароруку необхідно постійно контролювати

якість виробів. Об'єктами ланцюга поставки при організації цього товароруку можуть виступати магазини автокомпонентів і матеріалів, а головними споживачами – безпосередньо автолюбители, які вибирають і купують автокомпоненти на свій страх і ризик.

Третій канал сформувався ще років 20 тому і був практично єдиним в Україні. Цей канал включає автосервіси (СТО), що займаються ремонтом автомобілів європейських торговельних марок. Ці сервіси не мають статусу офіційного дилера, вони були вимушені самостійно закуповувати автокомпоненти – як оригінальні, так і контрафактні. Ця система товароруку виникла через те, що «іномарки» вже імпортувалися в Україну по різних каналах збуту, а системи поставок автокомпонентів ще не існувало. У деяких компаній – виробників автомобілів до сьогодні залишилися ця система збуту, вони не мають власних авторизованих автодилерів в Україні, тому неавторизовані дилери змушені самостійно імпортувати їх з інших країн або закуповувати в Україні в неофіційних постачальників.

Четвертий канал, або так звані «розборки», – неофіційний канал поставки на місцевий ринок автокомпонентів, що були у вжитку, його можна назвати тіньовим. Незалежно від ступеня зносу встановлення таких автокомпонентів здійснюється поза авторизованих автосервісів і виключно на ризик самого автовласника. Втім, для ряду моделей «іномарок», особливо вже давно знятих з виробництва, цей канал в Україні залишається єдиним з можливих.

Останніми роками керівництво транснаціональних корпорацій – виробників автомобілів обирає в Україні власний логістичний ланцюг поставки автомобілів та автокомпонентів – створення власних дистриб'юторських мереж, зобов'язуючи своїх авторизованих дилерів купувати запчастини виключно через них. Таким чином, перший канал поставки все ж таки витісняє з українського ринку інші канали. Далі ми більш детально розглянемо функціонування цього каналу на прикладі провідних компаній, що реалізують автокомпоненти на ринку України.

Так, компанія «АИС-Автозапчасті», що входить до групи компаній «АИС», з огляду на різке падіння продажу оригінальних та неоригінальних автокомпонентів через сервісні центри, враховуючи зниження доходів населення і бажання зекономити на сервісі у кризовий період, відкриває супермаркети та магазини з продажу автокомпонентів, що сприяє збільшенню обсягів реалізації [2].

Натомість дистриб'юторські компанії «AD Ukraine» та «Еліт-Україна», навпаки, надають перевагу реалізації автокомпонентів через сервіс та оптову і дрібнооптову торгівлю.

Проведемо дослідження особливостей формування ланцюга поставок автокомпонентів одних з провідних компаній-дистриб'юторів, які займаються оптовим продажем автокомпонентів на ринку України. Група компаній «AD Ukraine» входить до складу найбільшої європейської торгової групи *Auto Distribution International* (ADI) й активно працює на українському ринку з 2007 р.

На сьогоднішній день «AD Ukraine» контролює близько 20% ринку *Independent Aftermarket*. Чисельність персоналу становить 337 осіб, площа складських приміщень 6000 кв. м, на яких зберігатися більше 80 000 асортиментних позицій. Загальний перелік наявних у продажу найменувань перевищує 300 000. У пропозиції компанії 137 брендів і більше 100 товарних ліній. Успішно налагоджена робота відділу логістики: здійснюються поставки overnight для клієнтів у будь-яке місце України (замовлення – до 17:00, поставка – до 9:00). Поставка автозапчастин у Києві здійснюється за принципом «протягом 100 хвилин» [6].

Компанія «Еліт-Україна» – це великий імпортер і один з лідерів ринку автокомпонентів для легкових автомобілів та комерційного транспорту. Компанія входить до складу чеської *ELIT Group*, яка є частиною італійської *Rhiag Group*. В Україні центральний розподільчий склад компанії розташований в Києві, його площа становить 7000 кв. м, кінцевою ланкою логістичного ланцюга є склади філій (19 філій), на яких знаходиться повний асортимент найбільш популярних автозапчастин, з урахуванням регіональних особливостей. Оперативна логістична служба компанії дозволяє автосервісам отримувати запчастини зі своєї філії протягом 1,5–2 годин, а з центрального складу – вже на наступний день [7].

За результатами проведених досліджень нами визначено фактори, що найбільше впливають на вибір клієнтами постачальника запчастин та розробку логістичної стратегії компаній на ринку автокомпонентів (табл. 1).

Так, згідно з проведеними нами дослідженнями, Компанія «AD Ukraine» займає кращі позиції у виборі логістичної стратегії, проте компанія «Еліт-Україна» за-

ймає також провідні позиції на ринку запчастин. Однак вона значно поступається «AD Ukraine» в широті асортименту запчастин, яка налічує понад 30 торговельних марок автозапчастин.

З метою визначення пріоритетів у господарській діяльності та розробки логістичної стратегії підприємств, що досліджувалися, було проведено аналіз факторів, що впливають на логістичне обслуговування споживачів, які купують автозапчастини у цих підприємств. За наведеними даними побудовано багатокритеріальний конкурентоспроможності (рис. 2).

Чим більша площа багатокритеріальності підприємства на ринку автозапчастин. У компанії «AD Україна» багатокритеріальності більше, і тому ця компанія є найбільшим конкурентом для компанії «Еліт-Україна».

Одним із завдань дослідження було побудувати багатовимірну динамічну модель взаємозв'язку учасників ланцюга поставок на ринку автокомпонентів та оцінити об'єктивно існуючі зв'язки між явищами в ланцюзі поставки автокомпонентів. Для виявлення наявності зв'язку, його характеру і напрямку використано статистичний метод кореляції та регресії.

У конкретних умовах простору і часу межі варіації взаємозв'язаних ознак x і y значно вужчі за теоретично можливі. І якщо кривина регресії невелика, то в межах фактичної варіації ознак зв'язок між ними досить точно описується лінійною функцією. Цим значною мірою пояснюється широке застосування лінійних рівнянь регресії (формула (1) [8, 9]):

$$Y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n. \quad (1)$$

Таблиця 1

Фактори, що визначають вибір дистриб'ютора на ринку автокомпонентів

Характеристика послуг	Середній бал, досягнутий «AD Ukraine» (за 10-бальною шкалою)	Середній бал, досягнутий «Еліт-Україна» (за 10-бальною шкалою)
Широта асортименту	10,00	5,00
Наявність необхідних запчастин на складі	9,00	9,25
Своєчасна доставка запчастин	8,24	8,5
Прийнятність цін	7,00	8
Оптимальні для клієнта умови оплати	8,5	8,5
Позитивний імідж компанії	8,00	8
Партнерські відносини з клієнтами	9,00	8,2
Зручність розміщення	8	9
Кваліфікація персоналу, який обслуговує	7,96	7,65
Чітка координація діяльності різних структурних підрозділів підприємства	7,00	6,87
Наявність післяпродажного обслуговування	5,00	4,3
Ефективна збутова діяльність	8,00	7,5
Унікальна товарна пропозиція	7,00	7,00
Наявність акцій заохочення	2,44	2,5
Середній бал	7,01	6,68

Джерело: розроблено автором.

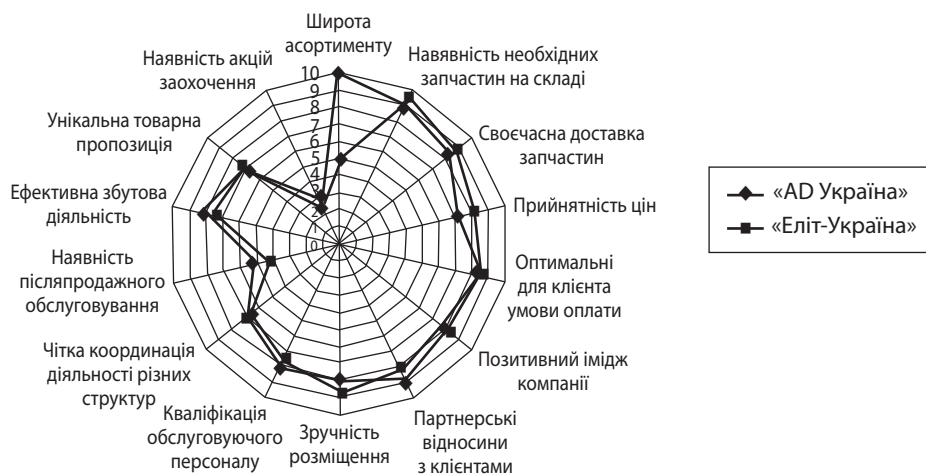

Рис. 2. Багатокутник конкурентоспроможності дистриб'юторів, що реалізують автозапчастини на ринку України

Джерело: розроблено автором.

Для оцінювання щільності зв'язку ми використаємо найпоширеніший коефіцієнт кореляції Пірсона. Проблема попереднього відбору факторних ознак для побудови моделей взаємозв'язку вирішена на основі евристичного (інтуїтивно-логічного) методу аналізу. За впливом виділені фактори можна розділити на групи, що впливають окремо на обсяги продажу торговельно-посередницьких підприємств у містах України та регіонах України в цілому. Вважаємо за потрібне при побудові моделей згрупувати виділені фактори за критерієм характеру впливу. Нами було розроблено такі функціональні залежності:

- ✦ обсягу продажу в ланцюзі поставок і факторів ринку;
- ✦ обсягу продажу і факторів розвитку;
- ✦ обсягу продажу автокомпонентів і факторів витрат на маркетингову діяльність;
- ✦ обсягу продажу і факторів технологій формування замовлень на автокомпоненти;
- ✦ обсягу продажу і факторів охоплення суб'єктів каналу розподілу автозапчастин;
- ✦ обсягу продажу і факторів витрат обігу та інші моделі.

Наведемо приклад функціональної залежності обсягу продажу і факторів охоплення суб'єктів каналу розподілу автокомпонентів на ринку України:

$$y_1 = f(x_1, x_2, x_3, x_4), \quad (2)$$

де x_1 – частка власних дилерських (дистриб'юторських) мереж автокомпонентів у ланцюгу поставки від їх загальної кількості, з якими співпрацюють дилери (дистриб'ютори) по містах України;

x_2 – частка дрібнооптових підприємств у ланцюгу поставки по містах України;

x_3 – частка підприємств роздрібною торгівлі з продажу автокомпонентів, з якими співпрацюють дилери (дистриб'ютори) по містах України;

x_4 – частка авторизованих автосервісів (СТО), з якими співпрацюють дилери в ланцюгу поставки автокомпонентів по містах України;

y_1 – обсяг продажу по містах України.

$$y_2 = f(x_{11}, x_{12}, x_{13}, x_{14}), \quad (3)$$

де x_{11} – частка власних дилерських (дистриб'юторських) мереж автокомпонентів у ланцюгу поставки від їх загальної кількості по регіонах, з якими співпрацюють дилерські (дистриб'юторські) мережі по регіонах України;

x_{12} – частка дрібнооптових підприємств у ланцюгу поставки по регіонах України;

x_{13} – частка підприємств роздрібною торгівлі з продажу автокомпонентів, з якими співпрацюють дилерські (дистриб'юторські) мережі по регіонах України;

x_{14} – частка авторизованих автосервісів (СТО), з якими співпрацюють дилерські (дистриб'юторські) мережі в ланцюгу поставки автокомпонентів по регіонах України;

y_2 – обсяг продажу автокомпонентів по регіонах України.

Попередній відбір ознак, які впливають на обсяг продажу дилерських (дистриб'юторських) мереж у ланцюгу поставки автокомпонентів та матеріалів, здійснено на основі логіки економічного аналізу та доповнено шляхом реалізації кореляційного аналізу та крокової регресії.

Існує система обмежень по витратах у логістичному ланцюгу поставок автокомпонентів і обсягу продажу по кожній функціональній залежності [4]:

$$f_i(P_\phi) \leq F_i, \quad (4)$$

де f_i – функція витрат у логістичному ланцюгу та обсягу продажу в логістичному ланцюгу поставки автокомпонентів (логістичні бізнес-процеси, $i = 1, \dots, n$);

n – кількість об'єктів у логістичному ланцюгу поставок автокомпонентів;

F_i – максимально можливі планові витрати логістичного ланцюга i -го об'єкта.

Показниками якості надання логістичного сервісу в ланцюгу поставки можуть бути: виконання замовлення «точно в строк»; повнота задоволення виконання замовлення; точність дотримання параметрів замовлення; інформаційна та комунікаційна надійність, точність і своєчасність; число повернень товарів, відсутність

надмірних запасів, підвищення тарифів; наявність скарг споживачів; доступність запасів.

Таким чином, входи – це ресурси логістичного ланцюга. Від їх структури, кількості та складу залежать виходи логістичної системи, тобто її результати і якість логістичних послуг. Для формалізації процедури оцінювання ефективності логістичного ланцюга введемо такі характеристики, які підсумовують показники, що надані вище, ефективності логістичного ланцюга:

- 1) точність часу поставки;
- 2) точність місця поставки;
- 3) точність номенклатури й асортименту товарів, що поставляються;
- 4) точність кількісних показників номенклатури товарів, що поставляються;
- 5) точність якісних показників номенклатури товарів, що поставляються;
- 6) відповідність ціни вимогам ринку.

Отже, ефективність діяльності в логістичному ланцюгу поставок автокомпонентів залежить від багатьох факторів: від вибору системи розподілу; від вибору об'єктів та суб'єктів на ринку автокомпонентів; від місця розміщення дилерської (дистриб'юторської) мережі автокомпонентів тощо.

Пропонуємо визначити кожний фактор для побудови моделей взаємозв'язку в ланцюгу поставок на ринку автокомпонентів:

- ✦ відкриття власних роздрібних торговельних підприємств з продажу автокомпонентів, що можуть створювати дилерські (дистриб'юторські) мережі по містах та регіонах України;
- ✦ дослідження ринку автомобілів та відповідно ринку автокомпонентів для поповнення та зберігання автокомпонентів, оскільки ринок автомобілів і автокомпонентів має синергетичний ефект;
- ✦ гнучка цінова політика, надання знижок оптовим покупцям, виключенням є унікальність автомобільних компонентів до унікальних моделей автомобілів;
- ✦ інтегровані маркетингові комунікації, які діють на всьому шляху логістичного ланцюга поставки автокомпонентів, включаючи поштову та СМС-розсилку клієнтам;
- ✦ управління товарними запасами, що включає визначення величини партії для різних видів автокомпонентів за допомогою інтегрованої системи електронного обміну даними (*Electronic Data Interchange*), інформаційних систем класу SCM та ERP та автоматизованої системи управління WMC (*Warehouse Management System*), що дозволяють здійснювати оперативний контроль обігу складських запасів, за ABCXYZ-аналізом.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропонована нами багатовимірною динамічною моделлю управління ланцюгами поставок автокомпонентів дозволить зробити прогноз продажу у ланцюзі поставки по окремих містах та регіонах України, оці-

нити вплив факторів на ефективність ланцюга поставок автокомпонентів та інших товарів. Ця методика може застосовувати для всіх підприємств оптової торгівлі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Продажа автомобилей за январь – ноябрь 2015 года в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.autostat.ru/news/24483/>
2. Прицюк Л. А. Економіко-організаційні засади діяльності посередників на ринку автозапчастин. / Л. А. Працюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 10. – Ч. 4. – С. 218–223.
3. Волгин В. В. Автобизнес. Техника, сервис, запчасты / В. В. Волгин. – М. : Книготорговый дом «Маркетинг». 2003. – 848 с.
4. Савич О. П. Стратифікація та динаміка вітчизняного ринку автозапчастин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1235>
5. Теклин Б. Различие цепочек поставок автомобилей и запчастей / Б. Теклин //ЛОГИНФО. – 2011. – № 9. – С. 63–71.
6. Сторінка компанії «AD Ukraine» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ad.ua>
7. Сторінка компанії «Еліт-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.elit.ua/>
8. Альгин В. А. Вероятностная оценка операционного риска / В. А. Вальгин // Управление риском. – 2006. – № 4 (40). – С. 57–63.
9. Єнченко Є. В. Методи робастної оптимізації в моделюванні системних ризиків в логістиці / Є. В. Єнченко // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – 2006. – Вип. 74. – С. 280–292.

REFERENCES

- Algin, V. A. "Veroyatnostnaya otsenka operatsionnogo riska" [Probabilistic estimation of operational risk]. *Upravleniye riskom*, no. 4 (40) (2006): 57-63.
- Prytsiuk, L. A. "Ekonomiko-orhanizatsiini zasady diialnosti poserednykiv na rynku avtozapchastyn" [Economic and organizational principles of market intermediaries auto parts]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 4, no. 10 (2010): 218-223.
- "Prodazha avtomobiley za yanvar – noyabr 2015 goda v Ukraine" [Car sale in January – November 2015 Ukraine]. <http://www.autostat.ru/news/24483/>
- Savych, O. P. "Stratyfikatsiia ta dynamika vitchyznianoho rynku avtozapchastyn" [Stratification and dynamic domestic market for auto parts]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1235>
- Storinka kompanii «AD Ukraine». <http://www.ad.ua>
- Storinka kompanii «Elit-Ukraina». <http://www.elit.ua/>
- Teklin, B. "Razlichije tsepochech postavok avtomobiley i zapchastei" [The difference between supply chains and car spares]. *LOGINFO*, no. 9 (2011): 63-71.
- Volgin, V. V. *Avtobiznes. Tekhnika, servis, zapchasti* [Car business. Equipment, service, spare parts]. Moscow: KD «Marketing», 2003.
- Yenchenko, Ye. V. "Metody robasnoi optyimizatsii v modeliuванні systemnykh ryzykiv v lohistytsii" [Robust optimization methods in modeling systemic risk in logistics]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi*, no. 74 (2006): 280-292.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК»

© 2016 ТИМЧЕНКО І. П.

УДК 005.65.01:016.2

Тимченко І. П. Концептуальні основи формування поняття «організаційний розвиток»

Метою статті є дослідження теоретичних підходів до розуміння сутності поняття «організаційний розвиток», оскільки підходи до розуміння його основних складових відмінні один від одного. Науковці виділяють такі складові: освітня, соціальна, економічна, психологічна. Однак не існує узагальненого підходу до розуміння організаційного розвитку, який об'єднує всі функціональні елементи з метою підвищення ефективності розвитку підприємств. Обґрунтовано актуальність удосконалення методики морфологічного аналізу, що полягає у використанні таких методів багатокритеріального оцінювання, як TOPSIS і SAST. При проведенні аналізу запропоновано використовувати критерії, що відповідають вимогам державних стандартів до визначень. У результаті проведеного морфологічного аналізу організаційний розвиток визначено як комплексний, стратегічно орієнтований процес, що спрямований на підвищення ефективності функціонування підприємств за рахунок змін у стратегії, структурі, процесах та культурі, з використанням знань економічних, соціальних та психологічних наук в умовах VUCA-світу.

Ключові слова: організаційний розвиток, морфологічний аналіз, метод TOPSIS, метод SAST, організаційний процес, організаційна структура.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Формул.:** 12. **Бібл.:** 16.

Тимченко Інна Петрівна – аспірантка, кафедра менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: inna2016@gmail.com

УДК 005.65.01:016.2

UDC 005.65.01:016.2

Тимченко И. П. Концептуальные основы формирования понятия «организационное развитие»

Целью статьи является исследование теоретических подходов к определению сущности понятия «организационное развитие», поскольку подходы к пониманию его основных составляющих отличаются друг от друга. Ученые выделяют такие составляющие: образовательная, социальная, экономическая, психологическая. Однако не существует единого подхода к пониманию организационного развития, который объединяет все функциональные элементы с целью повышения эффективности развития предприятий. Обоснована актуальность совершенствования методики морфологического анализа, которая заключается в использовании таких методов многокритериального оценивания, как TOPSIS и SAST. При проведении анализа предложено использовать критерии, соответствующие требованиям государственных стандартов к определениям. В результате проведенного морфологического анализа организационное развитие определено как комплексный, стратегически ориентированный процесс, направленный на повышение эффективности функционирования предприятий за счет изменений в стратегии, структуре, процессах и культуре, с использованием знаний экономических, социальных и психологических наук в условиях VUCA-мира.

Ключевые слова: организационное развитие, морфологический анализ, метод TOPSIS, метод SAST, организационный процесс, организационная структура.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Формул.:** 12. **Библ.:** 16.

Тимченко Инна Петровна – аспирантка, кафедра менеджмента инновационной и инвестиционной деятельности, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: inna2016@gmail.com

Tymchenko I. P. Conceptual Foundations of Formation of the Concept of «Organizational Development»

The article is aimed at studying the theoretical approaches to defining the concept of «organizational development», since the approaches, which are used to understand its basic components, differ from each other. Scientists allocate such components as: educational, social, economic, psychological. However, there is not a single approach to understanding organizational development that integrates all functional elements in order to increase the efficiency of enterprises' development. Relevance to improve methods for morphological analysis, where such methods for multi-criteria evaluation as TOPSIS and SAST are used, has been substantiated. In the analysis process has been suggested that the criteria conforming with the State standards are used to the definitions. As result of the conducted morphological analysis, organizational development has been defined as a comprehensive, strategic-oriented process aimed at improving the efficiency of enterprises' functioning through changes in strategy, structure, processes and culture, using knowledge of economic, social and psychological sciences in the context of the VUCA world.

Keywords: organizational development, morphological analysis, TOPSIS method, SAST method, organizational process, organizational structure.

Fig.: 2. **Tabl.:** 5. **Formulae:** 12. **Bibl.:** 16.

Tymchenko Inna P. – Postgraduate Student, Department of Management of Innovation and Investment, Kyiv National University named after T. Shevchenko (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: inna2016@gmail.com

Глобалізація, структурні зміни в промисловості, міжнародна фінансова криза та геополітичні конфлікти в останнє десятиліття впливають на діяльність українських промислових підприємств. Для того, щоб відповісти на такі зміни, більшість підприємств прийняли нову парадигму управління – концепцію організаційного розвитку, системне дослідження якої набуває все більшої актуальності для підвищення стратегічної гнучкості підприємств та формування стратегії організаційного розвитку, що також характеризується новизною. Це загалом зумовлює необхідність теоретико-методичного аналізу даної проблематики.

Організаційний розвиток – процес, що виник у відповідь на динамічну зміну умов господарювання,

таких як: складність управління філіями корпорацій у різних країнах світу; збільшення кількості корпоративних конфліктів; ускладнення організаційної структури; неузгодженість цілей розвитку між рівнями управління та філіями в цілому. Перед компаніями постала необхідність формування дерева стратегій розвитку, що включає в себе поділ розвитку на функціональні складові. Однією зі складових розвитку є організаційний розвиток, що включає в себе такі складові, як організаційну структуру, культуру, процеси та комунікації, що спрямовані на підвищення ефективності функціонування організації в умовах VUCA-світу, – світу, що характеризується нестійкістю, невизначеністю, складністю та неоднозначністю.

Дослідженням організаційного розвитку займалися такі науковці, як В. О. Кравченко, В. М. Якубів [1, с. 68–71], В. І. Тоцький, Д. О. Баюра, В. В. Лавренко, О. Д. Гудзинський, Й. С. Завадський, С. А. Кравченко, Р. А. Дафт, П. М. Макаренко, Т. Г. Маренич, В. І. Перейбітніс, П. Т. Саблук, Є. Н. Ємельянов, Г. О. Колесніков, С. І. Бай, А. В. Шегда, А. Д. Забродська, В. Г. Герасимчук, У. Бенніс, Г. Ліппіт, С. Белл, У. Френч, І. Адізес, М. Армстронг, Р. Бекхард, Дж. Л. Гібсон, Д. М. Іванцевич та інші. Незважаючи на велику кількість підходів до розуміння сутності поняття «організаційний розвиток», що свідчить про відсутність єдиної думки серед фахівців даної сфери, простежуються значні розбіжності в розумінні його сутності, ключових складових та кінцевого результату при використанні даної концепції. Також важливим аспектом дослідження понять є використання морфологічного аналізу для формулювання визначень, що має певні недоліки, такі як трудомісткість для практичної реалізації через значну множину альтернатив та складність вибору однієї, а також потребує досвіду в дослідника та знання структури проблеми, що вказує на необхідність удосконалення підходу до формулювання визначень. Ураховуючи вищевказане, метою нашого дослідження є визначення сутності поняття «організаційний розвиток» за допомогою вдосконаленого підходу формування визначення категорій із використанням методів багатокритеріального аналізу.

Концепція організаційного розвитку виникла під впливом таких чинників, як зміщення акцентів в управлінні на користь особистості; узагальнення напрацьованих результатів емпіричних досліджень наук про поведінку та зміни ролі інформації в зовнішньому конкурентному середовищі. Організаційний розвиток як об'єкт досліджується багатьма науковцями (табл. 1), які не завжди єдині в думці з приводу визначення поняття та його основних складових (див. табл. 1). Так, наприклад, за У. Френчем [2, с. 29] основними характеристиками організаційного розвитку є:

- ✦ організаційний розвиток акцентує увагу на організаційній культурі та організаційних процесах;
- ✦ організаційний розвиток передбачає співпрацю між керівниками та персоналом організації в рамках діяльності формування культури і процесів;
- ✦ групи (команди) є об'єктами організаційного розвитку та виконують поставлені завдання;
- ✦ організаційний розвиток орієнтований на соціальний і людський аспекти організації, а також впливає на структурний аспект;
- ✦ вирішення проблем на всіх організаційних рівнях є завданням організаційного розвитку;
- ✦ організаційний розвиток базується на загальних змінах системи та досліджує організацію як складної соціальної системи;
- ✦ практики організаційного розвитку – це консультанти, співробітники підприємств, що взаємодіють в процесі навчання, з метою формування системи взаємодії між учасниками даного процесу;

- ✦ основна мета організаційного розвитку – створення такої системи взаємодії між працівниками, яка за допомогою знань та навичок, необхідних для безперервного процесу навчання, зможе вирішувати проблеми організації. Організаційний розвиток відображає прогрес організації через безперервний процес в контексті мінливих зовнішніх умов;
- ✦ позиція організаційного розвитку щодо організаційного прогресу підкреслює значимість індивідуального розвитку працівників як блага як для людини, так і для організації загалом. Програмами організаційного розвитку передбачається створення оптимістичних сценаріїв для організації.

У. Беніс виділяє освітню складову, П. Робертсон прихильний до організаційної поведінки, М. Бір ставить на перше місце самовираження особистості, Р. Шмук і М. Майлс – ретроспективний аналіз дій, Р. Бекхард та У. Бурк – організаційні процеси; для У. Френча та С. Белла – це процес навчання, що означає взаємодію персоналу при отриманні знань.

Нашу думку, дані характеристики не повною мірою відображають сутність поняття, тому доцільно провести аналіз існуючих підходів щодо сутності організаційного розвитку з метою узагальнення теоретичних підходів за допомогою морфологічного аналізу, який ми модифікуємо, доповнивши методами багатокритеріального аналізу (рис. 1).

Модифікований підхід до аналізу категорій повною мірою відображає етапи аналізу категорій, включає три групи критеріїв оцінювання категорій з метою уточнення поняття будь-якої галузі науки та ґрунтується на державних стандартах до визначень.

Ураховуючи різноманітність наведених вище визначень, застосуємо державні стандарти [11] до визначень, що відповідають таким **вимогам**:

- D.1 – *сумірність*: визначення повинно бути сумірне з поняттям, тобто ознаки, які містяться у визначенні, формуючи його зміст, мають належати всім видовим поняттям, що становлять його обсяг;
- D.2 – *наявність лише суттєвих ознак*: визначення повинно містити лише суттєві для даної предметної галузі ознаки поняття, які дають змогу не лише чітко відмежувати певне поняття від суміжних, але й відобразити його спільність з іншими поняттями системи;
- D.3 – *системність*: визначення повинно бути системним, тобто відображати місце поняття в системі понять предметної галузі;
- D.4 – *нездатність спричинювати хибне коло*: визначення не повинно спричинювати хибне коло. Поняття не можна визначати через інше поняття, яке, своєю чергою, визначено через перше;
- D.5 – *відсутність тавтології*: тавтологічним вважають таке визначення, в якому повторено те саме, що зафіксовано вже в самому терміні;
- D.6 – *відсутність заперечувальних ознак незаперечувального поняття*: визначення незаперечувального поняття не можна подавати в заперечувальній формі;

Трактування поняття «організаційний розвиток»

Позначення	Автор(-и)	Характеристика поняття
П1	В. О. Кравченко	Організаційний розвиток – це довгострокова робота з удосконалення процесів вирішення проблем та оновлення організації за допомогою агента змін шляхом ефективнішого спільного регулювання, з використанням культурних постулатів, теорії та технології прикладної науки про поведінку, дослідження дією [3, с. 159–160]
П2	В. І. Тоцький, В. В. Лавренко	Організаційний розвиток виявляється в удосконаленні структурних характеристик як усередині підприємства, коли там відбуваються реструктуризація, реінжиніринг, впроваджуються мережеподібні або віртуальні принципи функціонування, так і в його зовнішній політиці, коли йдеться про розгортання інтеграційних процесів з огляду на специфіку ринку, посилення конкурентної боротьби тощо [4, с. 5]
П3	Р. Бекхард	Організаційний розвиток є спробою, що планується на рівні організації та починається з верхньої частини організаційної ієрархії для того, щоб підвищити ефективність в організації через планування заходів в організаційних процесах, використовуючи знання поведінкових наук [5, с. 9]
П4	У. Беніс	Організаційний розвиток є відповіддю на зміни, комплекс навчальної стратегії, призначений для зміни переконань, поглядів, цінностей і структури організації, для того, щоб вона могла краще адаптуватися до нових технологій, ринків та викликів, і до прискорених темпів змін самої організації [6, с. 13]
П5	В. Берк	Більшість людей погоджуються, що організаційний розвиток включає консультантів, які намагаються допомогти клієнтам удосконалити свою організацію, застосовуючи знання поведінкових наук, психології, соціології, культурної антропології, і деяких суміжних дисциплін [6, с. 13]
П6	С. Белл та У. Френч	Організаційний розвиток – це довготривала робота, яка спрямовується і підтримується топ-менеджментом, щодо вдосконалення процесів формування організаційного бачення, надання можливостей персоналу робити що-небудь, навчання та вирішення проблем через спільне регулювання організаційної культури, надаючи особливого значення культурі цілісних робочих команд і культурі груп інших конфігурацій, використовуючи допомогу консультанта по ОР, теорію і технологію прикладної науки про поведінку, включаючи дослідження дією [7, с. 17]
П7	Д. Бредфорд, В. Берк, Е. Сішо, З. Уорлі і Б. Таннен-баум	Організаційний розвиток – це загальносистемний ціннісно-орієнтований комплексний процес щодо використання знань поведінкових наук з адаптивного розвитку, вдосконалення та посилення організаційних можливостей, таких як стратегія, структура, процеси, людей і культур, які приводять до ефективності організації [8, с. 28]
П8	В. Берк, Г. Хоренштейн	Організаційний розвиток являє собою процес запланованих змін – змін організаційної культури від тієї, яка дає змогу уникнути оцінювання соціальних процесів (особливо прийняття рішень, планування та комунікацій) на той, який інституціоналізує і легітимізує цей іспит [9, с. 24]
П9	Т. Каммінгс, К. Уорлі	Організаційний розвиток є процесом, який використовує широкий спектр знань теорії та практики поведінкових наук, щоб сприяти організаціям у підвищенні свого потенціалу змін і досягненні більшої ефективності, у тому числі збільшенні фінансової діяльності, задоволеності клієнтів і взаємодії членів організації [9, с. 1–2]
П10	Г. Л. Ліппіт	Організаційний розвиток – це плановий, управлінський і систематичний процес перетворень у сфері культури, систем і поведінки організації з метою підвищення її ефективності у вирішенні проблем і досягненні цілей [10, с. 611]

Джерело: складено автором на основі [2–10].

– D.7 – *однозначність*: поняття, що їх використовують у визначенні, повинні бути зазначені термінами, що добре відомі або однозначно витлумачені в певній системі понять;

– D.8 – *несуперечливість визначенням понять інших стандартів*: формулюючи визначення, треба перевірити, чи вжито терміни, які в нього входять, у тому самому значенні, в якому їх зафіксовано в інших стандартах на терміни та визначення понять;

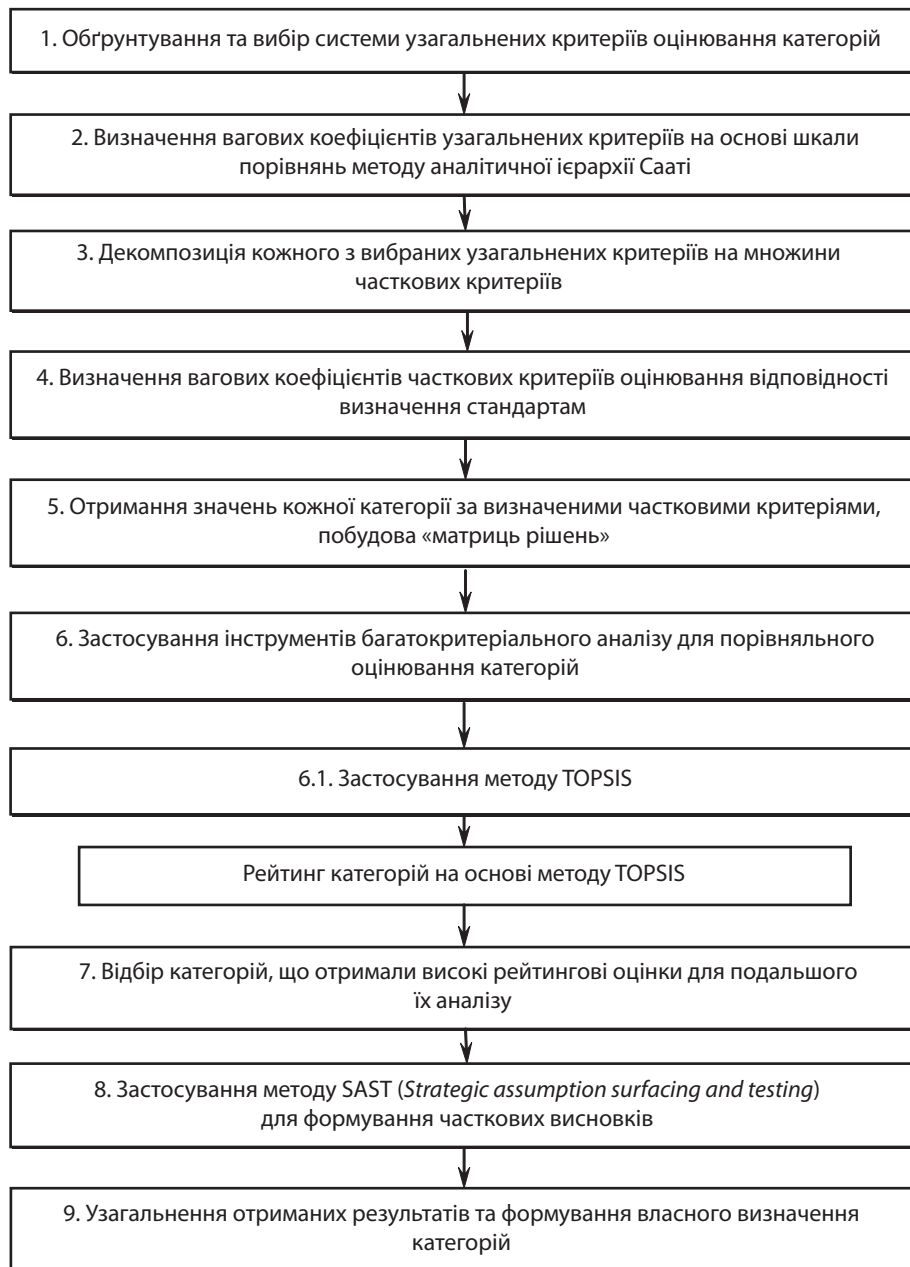
– D.9 – *раціональна (оптимальна) стислість*: визначення поняття повинно бути раціонально коротке і складатися з одного речення;

– D.10 – *виозначеність поняття*: усі поняття даної предметної галузі повинні бути достатньо виозначені, тобто кожне визначення повинно містити всі, необхідні для потреб даної предметної галузі, ознаки поняття.

– D.11 – *мовна правильність визначення*: визначення повинно відповідати правилам та нормам наукового стилю української мови.

«*Фахові*» *критерії* щодо визначення поняття «організаційний розвиток»:

– D.12 – *ефективність*: усі складові організаційного розвитку спрямовані на досягнення визначеного результату, що відрізняється від початкового;

Рис. 1. Методика формування визначення категорій із використанням методів багатокритеріального аналізу

Джерело: розроблено автором.

– D.13 – *стратегічний характер*: орієнтоване на досягнення довгострокових цілей та програм;

– D.14 – *відповідальність*: формування організаційної структури, що відповідатиме за реалізацію програми розвитку;

– D.15 – *орієнтація на організаційні цінності*: організаційна культура як визначальна умова успішного функціонування організації.

Специфічні (суперечливі) критерії:

– D.16 – *організаційні зміни – організаційний розвиток*: існує багато теорій, що відносять організаційний розвиток до процесу організаційних змін;

– D.17 – *отождошення з життєвим циклом організації*: прихильники вважають, що ОР це і є життєвий цикл;

– D.18 – *маніпулятивність як характеристика організаційного розвитку*: заходи, спрямовані на зміну

поведінки працівників з метою досягнення цілей організації.

Згрупуємо наведені критерії в *табл. 2*.

На основі шкали Т. Сааті [12] і з використанням експертних міркувань будемо матрицю парних порівнянь узагальнених критеріїв оцінювання:

$$S = \|S_{ij}\|_{3 \times 3} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 5 \\ 1/5 & 1 & 1/3 \\ 1/2 & 1/3 & 1 \end{pmatrix}.$$

Використовуючи наближені формули [12], знаходимо вагові коефіцієнти узагальнених критеріїв:

$$w_i = \frac{\sqrt[3]{s_{i1} \cdot s_{i2} \cdot \dots \cdot s_{i3}}}{\sum_{k=1}^3 \sqrt[3]{s_{k1} \cdot s_{k2} \cdot \dots \cdot s_{k3}}} \quad (i = 1; 2; \dots; 3) \text{ (табл. 3).}$$

Система узагальнених критеріїв та часткових критеріїв

Узагальнені критерії	Часткові критерії
Критерії, що відповідають стандартам ДСТУ3966:2009 (DGv) → D ₁	D ₁ ¹ – сумірність
	D ₁ ² – наявність лише суттєвих ознак
	D ₁ ³ – системність
	D ₁ ⁴ – нездатність спричинювати хибне коло
	D ₁ ⁵ – відсутність тавтології
	D ₁ ⁶ – відсутність заперечувальних ознак незаперечувального поняття
	D ₁ ⁷ – однозначність
	D ₁ ⁸ – несуперечливість визначенням понять інших стандартів
	D ₁ ⁹ – раціональна (оптимальна) стислість
	D ₁ ¹⁰ – виозначеність поняття
	D ₁ ¹¹ – мовна правильність визначення
«Фахові» критерії (DPr) → D ₂	D ₂ ¹ – ефективність
	D ₂ ² – стратегічний характер
	D ₂ ³ – відповідальність
	D ₂ ⁴ – орієнтація на організаційні цінності
Специфічні (суперечливі) критерії (DSp) → D ₃	D ₃ ¹ – організаційні зміни – організаційний розвиток
	D ₃ ² – ототожнення поняття з життєвим циклом організації
	D ₃ ³ – маніпулятивність як характеристика організаційного розвитку

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 3

Розраховані значення вагових коефіцієнтів узагальнених критеріїв

OP	DGv	DPr	DSp
Позначка критерію	D ₁	D ₂	D ₃
Ваговий коефіцієнт	w ₁	w ₂	w ₃
Значення	0,68	0,184	0,136

Джерело: розроблено автором.

У табл. 2 також наведені часткові критерії. Аналогічним чином на основі шкали Т. Сааті будуємо матриці

парних порівнянь часткових критеріїв кожного узагальненого критерію (див. с. 104).

Для обчислення вагових коефіцієнтів часткових критеріїв (індикаторів) аналогічним чином застосуємо наближені формули [14, с. 124]. Зокрема, для матриці $A(DGv) = \|a_{ij}\|_{11 \times 11}$ ці формули матимуть такий вигляд:

$$\alpha_1^i = \frac{\sqrt[11]{a_{i1} \cdot a_{i2} \cdot \dots \cdot a_{i11}}}{\sum_{k=1}^{11} \sqrt[11]{a_{k1} \cdot a_{k2} \cdot \dots \cdot a_{k11}}}$$

Наступним етапом нашого дослідження є оцінювання обраних визначень за частковими критеріями – побудова «матриці рішень».

Матриці парних порівнянь часткових критеріїв кожного узагальненого критерію:

$$A(DGv) = \|a_{ij}\|_{11 \times 11} = \begin{pmatrix} 1 & 7 & 9 & 8 & 3 & 2 & 2 & 3 & 4 & 2 & 3 \\ 1/7 & 1 & 9/7 & 8/7 & 3/7 & 2/7 & 2/7 & 3/7 & 4/7 & 2/7 & 1/3 \\ 1/9 & 7/9 & 1 & 8/9 & 1/3 & 2/9 & 2/9 & 1/3 & 4/9 & 2/9 & 3/9 \\ 1/8 & 7/8 & 1 & 1 & 3/8 & 2/8 & 2/8 & 3/8 & 1/2 & 1/4 & 3/8 \\ 1/3 & 2 & 3 & 3 & 1 & 2/3 & 2/3 & 1 & 3/4 & 2/3 & 1 \\ 1/2 & 4 & 5 & 4 & 2 & 1 & 1 & 2 & 2 & 1 & 2 \\ 1/2 & 4 & 5 & 4 & 2 & 1 & 1 & 2 & 2 & 1 & 2 \\ 1/3 & 2 & 3 & 3 & 1 & 1 & 1 & 1 & 3/4 & 2/3 & 1 \\ 1/4 & 2 & 2 & 2 & 1 & 1/2 & 1/2 & 3/4 & 1 & 1/2 & 3/4 \\ 1/2 & 4 & 5 & 4 & 2 & 1 & 1 & 2 & 2 & 1 & 2 \\ 1/3 & 2 & 3 & 3 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \end{pmatrix};$$

$$A(DPr) = \|b_{ij}\|_{4 \times 4} = \begin{pmatrix} 1 & 3 & 2 & 3 \\ 1/3 & 1 & 2/3 & 1 \\ 1/2 & 3/2 & 1 & 3/2 \\ 1/3 & 1 & 2/3 & 1 \end{pmatrix}; \quad A(DSp) = \|c_{ij}\|_{3 \times 3} = \begin{pmatrix} 1 & 3 & 4 \\ 1/3 & 1 & 4/3 \\ 1/4 & 3/4 & 1 \end{pmatrix}.$$

Застосування інструментів багатокритеріального аналізу для порівняльного оцінювання категорії «організаційний розвиток».

Позначимо x_{ji}^k – значення вагомості поняття за відповідними стандартами до визначень i -го поняття за k -м індикатором j -го узагальненого критерію ($i = 1, 2, \dots, m$ ($m = 10$ – кількість понять), $j = 1, 2, \dots, N$ ($N = 3$ – кількість узагальнених критеріїв)).

При застосуванні методу TOPSIS [13; 14] (*Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution*) матрицю «рішень» нормалізуємо таким чином:

$$y_{ji}^k = x_{ji}^k / \sqrt{\sum_{p=1}^m (x_{jp}^k)^2}. \text{ Наступним кроком є «зважування» нормалізованої матриці, визначеної на попередньому етапі, за допомогою формули: } u_{ji}^k = \alpha_j^k \cdot y_{ji}^k.$$

Подальші обчислення будемо виконувати за такою схемою.

На 1-му етапі визначаємо рівні відповідності понять стандартам за узагальненими критеріями. Для цього спочатку для кожного часткового критерію (індикатора) знаходимо «найкраще» («ідеально позитивне рішення – IPS») та «найгірше» («ідеально негативне рішення – INS») значення, враховуючи характер монотонності цільових функцій.

Позначимо $(u_j^k)^+ = \max_i u_{ji}^k$ і $(u_j^k)^- = \min_i u_{ji}^k$, якщо k -й індикатор j -го узагальненого критерію має монотонно зростаючу цільову функцію. Нехай $(u_j^k)^+ = \min_i u_{ji}^k$ і $(u_j^k)^- = \max_i u_{ji}^k$, у випадку монотонно спадної цільової функції для k -го індикатора j -го узагальненого критерію.

Наступним кроком є обчислення ступеня близькості. Так, відстань між i -тою альтернативою та IPS обчислюється за формулою

$$S_{ji}^+ = \sqrt{\sum_k (u_{ji}^k - (u_j^k)^+)^2}.$$

Аналогічно, відстань до INS:

$$S_{ji}^- = \sqrt{\sum_k (u_{ji}^k - (u_j^k)^-)^2}.$$

Відносна близькість i -тої альтернативи до ідеальних за j -м узагальненим критерієм, яка трактується як рівень її відповідності (наближення до стандартів)

$$\text{за цим критерієм визначається як } C_{ji} = \frac{S_{ji}^-}{S_{ji}^- + S_{ji}^+}.$$

На 2-му етапі за аналогічними процедурами визначаємо інтегральні рівні відповідності понять із урахуванням усіх узагальнених критеріїв. Для цього, оскільки «матриця рішень» $\|C_{ji}\|_{8 \times 4}$ є безрозмірною, то «зважуємо» її за допомогою отриманих вище вагових коефіцієнтів $w_1, w_2, \dots, w_8$ за формулою: $p_{ji} = w_j c_{ji}$ ($i = 1, 2, \dots, 10; j = 1, 2, \dots, 3$).

Далі, позначивши $p_j^+ = \max_i p_{ji}$ і $p_j^- = \min_i p_{ji}$, обчислимо «відстані»

$$D_i^+ = \sqrt{\sum_j (p_{ji} - p_j^+)^2}, \quad D_i^- = \sqrt{\sum_j (p_{ji} - p_j^-)^2}$$

та на їх основі відносну «відстань» $R_i = \frac{D_i^-}{D_i^- + D_i^+}$, яка

визначає інтегральні рівні відповідності понять стандартам. Результати відповідних розрахунків наведено в *табл. 4*.

Отже, за методом TOPSIS, поняття розташувалися в такому порядку: П10, П7, П3, П6, П1, П2, П4, П9, П8, П5.

Однак, за результатами проведеного аналізу, встановлено, що тільки п'ять з 10 проаналізованих визначень наближено відповідають стандартам. Доцільним буде в даному випадку застосувати методику налаго-

дження та тестування стратегічних припущень (*Strategic Assumption Surfacing and Testing* [15; 16]) для визначення поняття «організаційний розвиток».

Таблиця 4

Результати багатокритеріального оцінювання відповідності стандартам визначень (на основі методу TOPSIS) поняття «організаційний розвиток»

Поняття	Часткові критерії (індикатори) оцінювання конкурентоспроможності			СП*
	DGv	DPr	DSp	
П10	0,76	0,74	1,00	0,83
П7	0,79	0,47	0,89	0,72
П3	0,41	0,54	0,89	0,61
П6	0,62	0,20	0,89	0,57
П1	0,30	0,38	0,86	0,51
П2	0,58	0,04	0,90	0,51
П4	0,52	0,18	0,10	0,27
П9	0,36	0,17	0,09	0,21
П8	0,32	0,03	0,00	0,12
П5	0,34	0,00	0,01	0,11

Джерело: розроблено автором.

Проаналізуємо п'ять визначень за даною методикою за такими етапами:

1. Ідентифікація часткових припущень у наведених поняттях:

1.1. Організаційний розвиток – це загальносистемний ціннісно-орієнтований комплексний процес щодо використання знань поведінкових наук з адаптивного розвитку, вдосконалення та посилення організаційних можливостей, таких як стратегія, структура, процеси, людей і культур, які приводять до ефективності організації.

1.2. Організаційний розвиток – це плановий, управлінський і систематичний процес перетворень у сфері культури, систем і поведінки організації з метою підвищення її ефективності у вирішенні проблем і досягненні цілей.

1.3. Організаційний розвиток – довготривала робота по вдосконаленню процесів вирішення проблем і оновленню в організації шляхом ефективного спільного регулювання культурних постулатів організації – при особливій увазі до культури всередині формальних робочих груп – за допомогою агента змін, чи катализатора, – використовуючи теорію і технологію прикладної науки про поведінку, враховуючи дослідження дією.

1.4. Організаційний розвиток виявляється в удосконаленні структурних характеристик як усередині

підприємства, коли там відбуваються реструктуризація, реінжиніринг, впроваджуються мережоподібні або віртуальні принципи функціонування, так і в його зовнішній політиці, коли йдеться про розгортання інтеграційних процесів з огляду на специфіку ринку, посилення конкурентної боротьби тощо.

1.5. Організаційний розвиток є спробою, що набується на рівні організації та починається з верхньої частини організаційної ієрархії, для того, щоб підвищити ефективність в організації через планування заходів в організаційних процесах, використовуючи знання поведінкових наук.

2. Наступним етапом є систематизація узгоджених за змістом часткових припущень та формулювання висновків за кожною групою з метою формування узагальненого часткового визначення даної категорії:

1.1.1 + 1.2.2 + 1.3.1. + 1.3.2 + 1.4.1 + 1.5.1. + 1.5.4 – комплексний, стратегічно орієнтований процес;

1.1.2 + 1.3.7 + 1.5.5 – використання знань прикладних наук про поведінку;

1.1.3 + 1.1.4 + 1.2.2 + 1.3.4 + 1.4.4 + 1.4.6 – зміни у стратегії, структурі, процесах та культурі;

1.1.5 + 1.2.3 + 1.3.3 + 1.5.3 – ефективність функціонування організації;

1.3.6 + 1.4.2 + 1.4.3 + 1.4.5 + 1.4.7 – як відповідь на загрози зовнішнього середовища.

3. Неузгоджені часткові припущення також аналізуємо таким чином: формулюємо для кожного такого припущення контрприпущення (табл. 5) та будуємо систему координат «індиферентно-важливо, непевно-впевнено» (рис. 2).

Таблиця 5

Матриця контрприпущень

Припущення	Контрприпущення
1.2.4 – досягнення цілей	1.2.4* – досягнення цілей є показником ефективності організаційного розвитку
1.3.5 – культура всередині формальних робочих груп	1.3.5* – культура всередині формальних робочих груп може негативно впливати на організаційний клімат організації
1.5.2 – починається з верхньої частини організаційної ієрархії	1.5.2* – вертикальна організаційна ієрархія має прогалини у комунікаціях між рівнями

Джерело: розроблено автором.

4. Індиферентні припущення відкидаємо, як і ті, що виявилися важливими, але ступінь впевненості в правдивості яких (навіть після повторного розгляду) невисока. Через свою актуальність припущення, які потрапляють у крайню ліву частину діаграми, мають менше значення для ефективного вирішення проблеми. Ті, що

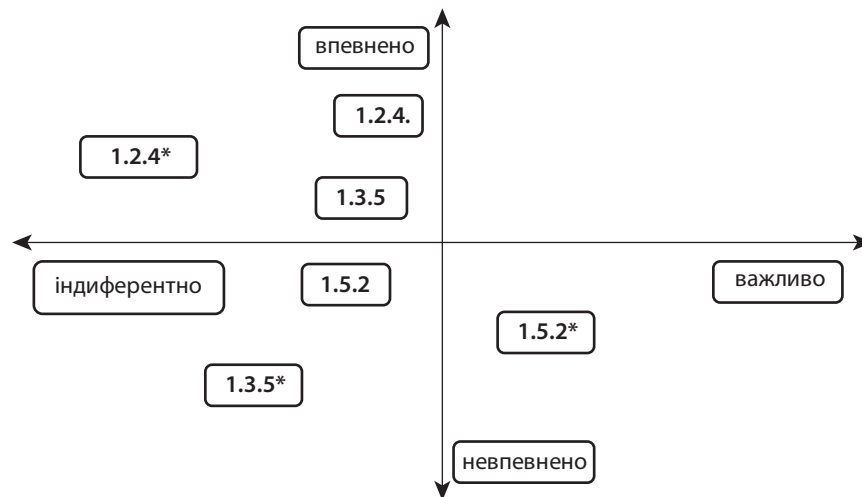

Рис. 2. Матриця позиціонування припущень та контрприпущень визначення категорії «організаційний розвиток»

Джерело: розроблено автором.

знаходяться у верхньому правому квадранті, важливі, але найбільш важливими є ті, що знаходяться у правому нижньому квадранті. Через свою важливість і через нашу невпевненість вони заслуговують на особливу увагу.

Враховуючи вищенаведене, пропонуємо власне визначення поняття «організаційний розвиток».

Організаційний розвиток – це комплексний, стратегічно орієнтований процес, спрямований на підвищення ефективності функціонування організації за рахунок змін у стратегії, структурі, процесах та культурі з використанням знань економічних, соціальних та психологічних наук в умовах VUCA-світу.

ВИСНОВКИ

Модифікація методики морфологічного аналізу дала змогу об'єктивно врахувати всі фактори, що характеризують організаційний розвиток, а також ідентифікувати суперечності при виявленні неузгоджених часткових припущень, які ми можемо використовувати для подальшого аналізу даної категорії. У результаті ми під організаційним розвитком будемо розуміти комплексний, стратегічно орієнтований процес, що спрямований на підвищення ефективності функціонування організації за рахунок змін у стратегії, структурі, процесах та культурі з використанням знань економічних, соціальних та психологічних наук в умовах VUCA-світу. Перспективним напрямом подальших досліджень із урахуванням динамічності зовнішнього середовища є обґрунтування теоретичних аспектів застосування стратегічного підходу до управління організаційним розвитком. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Yakubiv, V.** Accounting and analytical methods of diagnostics improvement for enterprises' organizational development / V. M. Yakubiv // Економічний часопис XXI. – 2015. – №. 3-4 (1). – С. 68–71.
2. **French, W. L.** Organization Development: Behavioral Science Interventions for Organization / Wendell L. French, Cecil H. Bell. – 6th edition. – New Jersey: Prantice Hall, 1999. – 360 p.
3. **Кравченко В. О.** Основи менеджменту : навчальний посібник / В. О. Кравченко. – Одеса : Атлант, 2012. – 211 с.

4. **Тоцький В. І.** Організаційний розвиток підприємства : навчальний посібник / В. І. Тоцький, В. В. Лаврененко. – К. : Вид-во КНЕУ, 2005. – 247 с.

5. **Beckhard, R.** Organization Development: Strategies and Models / R. Beckhard. – Addison-Wesley, Reading, MA, 1969. – 119 p.

6. **Rothwell, W. J.** Practicing Organization Development / Rothwell W. J., Stavros J. M., Sullivan R. L., & Sullivan A. – San Francisco, CA : Jossey-Bass/Pfeiffer, 2010. – 704 p.

7. **French, W. L.** Organization Development: Behavioral Science Interventions for Organization / Wendell L. French, Cecil H. Bell, Jr. // Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1990. – 320 p.

8. **Bradford, D.** Statement of the board / D. Bradford, W. Burke, Seashore, Worley, & Tannenbaum // In: The Change Leader's Roadmap by L. Ackerman Anderson & D. Anderson. – San Francisco: Preiffer, 2001. – 304 p.

9. **Cummings, T. G.** Organization Development and Change / Cummings T. G., Worley C. G. – 9-th ed. – South-Western Cengage learning, 2009. – 792 p.

10. **Гібсон Дж. Л., Иванцевич Д. М., Доннелли Д. Х.-мл.** / Пер. с англ. М. З. Штернгарц. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 662 с.

11. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966:2009. – [Чинний від 01.07.2010]. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 127 с.

12. **Саати Т.** Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1993. – 320 с.

13. **Hwang, C.** Multiple attributes decision making methods and applications / Hwang C., Yoon K. // Springel, Berlin, 1981. – 186 p.

14. **Marković, Z.** Modification of TOPSIS method for solving of multicriteria tasks / Z. Marković // Yugoslav Journal of Operations Research. – 2013. – Т. 20. – No. 1. – P. 117–143.

15. **Dash, D.** SAST Methodology / D. Dash // Xavier Institute of Management, Bhubaneswar, India, 2007. – Vol. 19. – No. 2. – P. 137–155.

16. **Mitroff, I. I.** On Strategic Assumption-making: A Dialectical Approach to Policy and Planning / I. I. Mitroff, J. R. Emshoff // Academy of Management Review. – 1979. – Vol. 4, No. 1. – P. 1–12.

Науковий керівник – Павленко І. І., доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

REFERENCES

- Beckhard, R. *Organization Development: Strategies and Models*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1969.
- Bradford, D. et al. "Statement of the board". In *The Change Leader's Roadmap*. San Francisco: Pfeiffer, 2001.
- Cummings, T. G., and Worley, C. G. *Organization Development and Change*: South-Western Cengage learning, 2009.
- Dash, D. "SAST Methodology". *Xavier Institute of Management, Bhubaneswar, India*, vol. 19, no. 2 (2007): 137-155.
- French, W. L., and Bell Jr., C. H. *Organization Development: Behavioral Science Interventions for Organization*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1990.
- French, W. L., and Bell, C. H. *Organization Development: Behavioral Science Interventions for Organization*. New Jersey: Prantice Hall, 1999.
- Gibson, Dzh. L., Ivantsevich, D. M., and Donneli Jr., D. Kh. *Organizatsii: povedeniye, struktura, protsessy* [Organizations: behavior, structure, processes]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Hwang, C., and Yoon, K. *Multiple attributes decision making methods and applications*. Berlin: Springel, 1981.
- Kravchenko, V. O. *Osnovy menedzhmentu* [Principles of Management]. Odesa: Atlant, 2012.
- Markovic, Z. "Modification of TOPSIS method for solving of multicriteria tasks". *Yugoslav Journal of Operations Research*, vol. 20, no. 1 (2013): 117-143.
- Mitroff, I. I., and Emshoff, J. R. "On Strategic Assumption-making: A Dialectical Approach to Policy and Planning". *Academy of Management Review*, vol. 4, no. 1 (1979): 1-12.
- Rothwell, W. J. *Practicing Organization Development*. San Francisco, CA: Jossey-Bass/Pfeiffer, 2010.
- Saati, T. *Priniatiye resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [Making decisions. Analytic Hierarchy Method]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.
- Totskyi, V. I., and Lavrenenko, V. V. *Orhanizatsiyni rozvytok pidpriemstva* [Organizational development company]. Kyiv: Vydvo KNEU, 2005.
- Terminolohiia. Zasady i pravyla rozroblennia standartiv na termyny ta vyznachennia poniat : DSTU 3966:2009* [Terminology. The principles and rules for the development of standards terms and definitions, ISO 3966: 2009]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2010.
- Yakubiv, V. M. "Accounting and analytical methods of diagnostics improvement for enterprises' organizational development". *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 3-4 (1) (2015): 68-71.

МОДЕЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2016 СОКОЛОВСЬКА З. М., ЯЦЕНКО Н. В.

УДК 658.012.2

Соколовська З. М., Яценко Н. В. Моделювання діяльності суб'єктів ресторанного господарства

Мета статті полягає в розгляді можливостей застосування системно-динамічного підходу в моделюванні діяльності типового суб'єкта ресторанного господарства. Узагальнюючи праці багатьох фахівців, визначаються проблеми вітчизняного ресторанного господарства. Стверджується необхідність впровадження гнучких методів управління суб'єктами ресторанного бізнесу на базі моделювання їх діяльності. Як математичний апарат обґрунтування прийняття управлінських рішень пропонується системно-динамічний підхід імітаційного моделювання. Розроблено модель функціонування типового підприємства ресторанного господарства, реалізована на програмній платформі Ithink. Наведено фреймворк структуру моделі та фрагменти потокових діаграм її блоків. Робота моделі представлена результатами імітаційних експериментів на прикладі одного із закладів ресторанної мережі «GoodFood». Імітаційні експерименти на моделі спрямовані на виявлення «вузьких місць» та загальної динаміки функціонування об'єкта дослідження. Тренажерний характер моделі дозволяє проводити спрямовані імітаційні експерименти за різноманітними сценаріями.

Ключові слова: ресторанне господарство, суб'єкт ресторанного бізнесу, імітаційна модель, імітаційний експеримент, системна динаміка, потокові діаграми, прогнозування.

Рис.: 11. **Бібл.:** 21.

Соколовська Зоя Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: nadin_zs@te.net.ua

Яценко Наталія Володимирівна – старший викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: natali_j@te.net.ua

УДК 658.012.2

UDC 658.012.2

Соколовская З. М., Яценко Н. В. Моделирование деятельности субъектов ресторанного хозяйства

Цель статьи состоит в рассмотрении возможностей применения системно-динамического подхода в моделировании деятельности типового субъекта ресторанного хозяйства. Обобщая работы ряда специалистов, определяются проблемы отечественного ресторанного хозяйства. Доказывается необходимость внедрения гибких методов управления субъектами ресторанного бизнеса на базе моделирования их деятельности. В качестве математического аппарата обоснования принятия управленческих решений предлагается системно-динамический подход имитационного моделирования. Разработана модель функционирования типового предприятия ресторанного хозяйства, реализованная на программной платформе Ithink. Приведена фреймворк структура модели и фрагменты потоковых диаграмм ее блоков. Работа модели представлена результатами имитационных экспериментов на примере одного из заведений ресторанной сети «GoodFood». Имитационные эксперименты на модели направлены на выявление «узких мест» и общей динамики функционирования объекта исследования. Тренажерный характер модели позволяет проводить направленные имитационные эксперименты по различным сценариям.

Ключевые слова: ресторанное хозяйство, субъект ресторанного бизнеса, имитационная модель, имитационный эксперимент, системная динамика, потоковые диаграммы, прогнозирование.

Рис.: 11. **Библ.:** 21.

Соколовская Зоя Николаевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономической кибернетики и информационных технологий, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: nadin_zs@te.net.ua

Яценко Наталья Владимировна – старший преподаватель кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: natali_j@te.net.ua

Sokolovska Z. M., Iatsenko N. V. Modeling the Activities of Restaurant Industry Entities

The article is concerned with considering possibilities of applying the system dynamic approach in modeling activities of standard entity of restaurant industry. On summarizing works by several specialists, problems of national restaurant industry have been determined. The article establishes the need for introduction of flexible methods of managing entities of restaurant business on the basis of modeling their activities. As a mathematical apparatus for substantiating managerial decision-making, the system dynamic approach of simulation modeling has been proposed. A model for functioning of a standard enterprise of restaurant industry, powered by Ithink software platform, has been developed. The framed structure of the model as well as fragments of streaming graphs of its blocks have been provided. The model's performance is represented by results of simulation experiments on the example of one of facilities of the «GoodFood» restaurant chain. Simulation experiments on the model are directed towards identifying both «bottlenecks» and the overall dynamics of the research object. Training nature of the model provides for targeted model simulations according to different scenarios.

Keywords: restaurant industry, restaurant business entity, simulation model, simulation experiment, system dynamics, streaming graphs, forecasting.

Fig.: 11. **Bibl.:** 21.

Sokolovska Zoia M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Odessa National Polytechnic University (1 Shevchenko Ave., Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: nadin_zs@te.net.ua

Iatsenko Natalia V. – Senior Lecturer of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Odessa National Polytechnic University (1 Shevchenko Ave., Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: natali_j@te.net.ua

Ресторанне господарство (РГ) країни виконує важливі соціально-економічні функції та поряд з іншими сферами діяльності вносить свій вклад у формування валового доходу. Розвиток ресторанного господарства є важливим індикатором рівня життя на-

селення країни і одним з факторів зростання національної економіки.

Ресторанний бізнес є сферою діяльності, дуже чутливою до змін економічного клімату навіть при відносно стабільній економіці, а при виникненні кризи він зазнає

значних втрат. За статистичними даними, ресторанне господарство України перебуває у глибокій кризі, що відбивається на негативній динаміці показників його функціонування. З 2003 по 2014 рр. спостерігається значне зниження загальної кількості підприємств РГ – майже на 20,6% [1]. Водночас спостерігається тенденція збільшення кількості та питомої ваги ресторанів – з 9,7% до 20,5% за рахунок зменшення питомої ваги кафе (на 5%) та їдалень (на 5%) [1]. Експерти відзначають, що за час кризи прибуток ресторанів в Україні знизився на 30% [2].

Забезпеченість населення України закладами РГ приблизно у 4–9 разів менше за світову практику. Так, у світовій практиці на один заклад РГ припадає 477 жителів, тоді як в Україні на початок 2015 р. – 2214,6 осіб [3].

Кінцевий внесок ресторанного господарства у формування макроекономічних показників здійснюється знизу вгору – від мікро-, мезо- до макрорівня. Найважливішою ланкою при цьому є окремі суб'єкти РГ. На ефективність їх функціонування впливає безліч факторів – як тих, що залежать від діяльності конкретних рестораторів, так і загальних факторів об'єктивного характеру. До останніх, наприклад, належать рівень валового внутрішнього продукту країни (регіону) та рівень доходів населення. Причинами зниження доходів суб'єктів ресторанного бізнесу є також подорожчання через девальвацію гривні продуктів харчування і напоїв, а також несприятливі умови оренди плати.

Серед індикаторів ефективності суб'єктів РГ на мікрорівні багатьма авторами визначаються рентабельність закладів РГ, середній товарооборот (продуктивність) посадкового місця закладу РГ, оборотність посадкового місця, коефіцієнт ступеню фактичного заповнення посадкових місць, середній чек [4–9].

Ресторанний бізнес є частиною міської інфраструктури, якій притаманний значний рівень конкуренції.

Згідно з наведеним проблема підвищення ефективності та виживання конкретних суб'єктів у ресторанному бізнесі стає дуже гостро. Процеси прийняття управлінських рішень у мінливому середовищі в оперативному режимі потребують використання особливо гнучкого інструментарію, якими можуть виступати методи імітаційного моделювання.

Проблемам імітаційного моделювання суб'єктів господарювання у різних сферах економіки присвячена значна кількість публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків [10–18 та ін.]. Хоча моделі суб'єктів ресторанного бізнесу вже стали класичними [19], як розвиток ресторанної сфери, так і виникнення більш потужних методів та програмних платформ імітаційного моделювання породжують нові можливості створення діючих імітаційних моделей.

Зазвичай для моделювання діяльності суб'єкта РГ, як моделі масового обслуговування, використовуються подійний або процесний підходи імітаційного моделювання. Але дослідження загальних тенденцій розвитку об'єктів РГ із визначенням ефективних стратегій управління ними, формування важелів реагування на ринкові зміни даного сектора економіки та розв'язання інших

задач з позицій агрегованого підходу роблять залучення методу системної динаміки доцільним і ефективним.

Метою статті є розгляд можливостей застосування системно-динамічного підходу в моделюванні діяльності типового суб'єкта ресторанного господарства.

Діяльність типового закладу ресторанного господарства – це складний динамічний процес, який включає в себе велику кількість бізнес-процесів, пов'язаних між собою причинно-наслідковими зв'язками. Більшість процесів має стохастичний характер. Тому дослідження динаміки розвитку закладу із урахуванням впливу багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів ефективно на базі створення моделі-тренажеру із гнучкою настроюючою на існуючі реалії.

Використання спеціальних систем імітаційного моделювання для створення таких моделей-тренажерів надає такі переваги:

- ✦ чітке вираження понять, які притаманні процесам, що моделюються;
- ✦ можливості динамічного аналізу сценаріїв розвитку;
- ✦ проведення автоматичного формування типів даних, які відповідають обраному засобу (методологічному підходу) і необхідні для здійснення імітаційних експериментів на моделі;
- ✦ наявність зручних можливостей щодо накопичення та представлення результатних даних;
- ✦ наявність можливостей врахування суб'єктивних налаштувань та досвіду експертів у процесах прийняття управлінських рішень;
- ✦ використання ефективних методів, які дозволяють виявити «вузькі місця» та помилки процесів імітації;
- ✦ зменшення часових витрат на програмування;
- ✦ наявність можливостей створення стандартних компонент (бібліотек модулів імітаційних моделей) для досліджуваних предметних галузей.

Аналіз специфіки функціонування типового закладу РГ свідчить, що на кінцеві показники діяльності найбільше впливають такі фактори, як кількість посадкових місць, чисельність клієнтів, ціни закупівлі сировини, відпускні ціни на страви та напої (вартість середнього чеку), чисельність, склад і кваліфікація персоналу тощо.

Згідно з цим типова фреймова структура моделі може бути такою (рис. 1).

Програмна платформа реалізації моделі – пакет Ithink.

Блок «Клієнт ресторану» призначений для імітації потоків відвідувачів ресторану за категоріями. Для типового ресторану середнього класу ці категорії представлені: незаможними клієнтами (наприклад, студентами), клієнтами середнього достатку (представники середнього класу), заможними відвідувачами – VIP-клієнтами. Результати імітації є вхідними для блоку «Меню ресторану», де моделюються обсяги реалізації страв і напоїв. Функціонування блоку у зв'язці з блоками «Замовлення клієнтів за категоріями меню» та «Ціна продажу одиниці товару за категоріями меню» здійснює процес імітації обслуговування клієнтів.

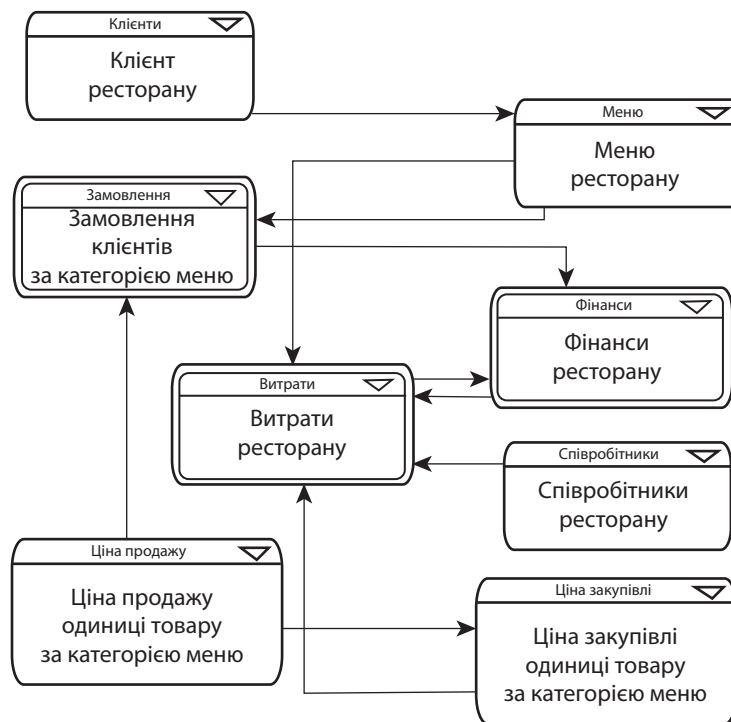

Рис. 1. Фреймова структура імітаційної моделі діяльності закладу ресторанного господарства

У блоці замовлень здійснюється імітація кількості замовлень за категоріями клієнтів, а також результатів їх фактичного виконання. Вихідні дані роботи блоку потрапляють до блоку «Фінанси ресторану» і є складовими потоку доходів. Ціна продажу одиниці товару за кожною категорією меню є складовою відповідного блоку. Оскільки обсяг реалізації ресторану представлений категоріями страв, то у спрощеному варіанті експериментів ціна визначається як усереднена ціна страв у категорії. У моделі враховуються також можливі коливання ціни.

Ціна продажу невідривно пов'язана з ціною закупівлі сировини для приготування страв і напоїв коефіцієнтом націнки. Відповідні ціни використовуються у блоці «Ціна закупівлі одиниці товару за категоріями меню» при формуванні витрат ресторану за даною статтею.

У блоці «Співробітники ресторану» відтворюється склад персоналу, який бере участь у діяльності закладу та формує частину витрат у блоці «Витрати ресторану». Блок містить дані стосовно чисельності та заробітної плати співробітників за посадами.

У реалізації процесів у блоці «Витрати ресторану» беруть участь майже усі змінні імітаційної моделі, оскільки витрати закладу формуються за рахунок витрат на оплату праці співробітників (фонд заробітної плати (ЗП) створюється в результаті функціонування блоку «Співробітники ресторану»), витрат на закупівлю сировини для приготування страв і напоїв й інших витрат. До останніх належать щомісячні витрати на оренду приміщення та складу, рахунки за електроенергію, інші комунальні витрати, а також невеликі поточні витрати.

У процесі імітації враховується ретельне формування змінних «податки». Діючий алгоритм формування розміру податків містить у собі такі компоненти: нарахування на ЗП, яке включає в себе ЄСВ і страхування; податок на прибуток. ПДВ вираховується з доходу в розмірі

20%. Нарахування на заробітку плати вираховується, як фонд ЗП × (ставка ЄСВ + ставка страхування). Податок на прибуток з 2015 р. складає 18% від прибутку (без урахування витрат) та сплачується раз на рік юридичними особами, прибуток яких не перевищує 20 млн грн.

Блок «Фінанси ресторану» є одним з головних і призначений для імітації основних фінансових результатів роботи закладу: доходів, прибутку/збитків, рентабельності закладу. Вхідною інформацією для блоку є значення показників, що отримані в результаті роботи блоків «Замовлення клієнтів за категоріями меню» та «Витрати ресторану», які, своєю чергою, пов'язані з усіма іншими модельними блоками.

Фрагмент потокової діаграми блоку «Витрати ресторану» наведено на рис. 2.

Імітаційні експерименти проводилися на базі ресторанів мережі «GoodFood» в Одеському регіоні.

Динаміка розвитку ресторанного господарства в Одесі та Одеській області повторює загальну тенденцію, яка склалася в Україні: на рис. 3 – рис. 5 наведено, відповідно, динаміки товарообороту та кількості об'єктів РГ.

Як видно з наведених даних, незважаючи на падіння загальної кількості закладів РГ, спостерігається зростання кількості та питомої ваги ресторанів і зростання товарообороту. На фоні глибокої економічної кризи загострюються конкурентні тенденції на ринку надання відповідних послуг. Тому мережі ресторанів, які прагнуть зміцнити конкурентні позиції на ринку, звертаються до впровадження інноваційних заходів як екстернального, так і інтернального характеру (зокрема, організаційно-управлінських). Мережа ресторанів «GoodFood» прагне розширити свою присутність на ринку, для чого звертається до впровадження сучасних комп'ютерних технологій і досліджень.

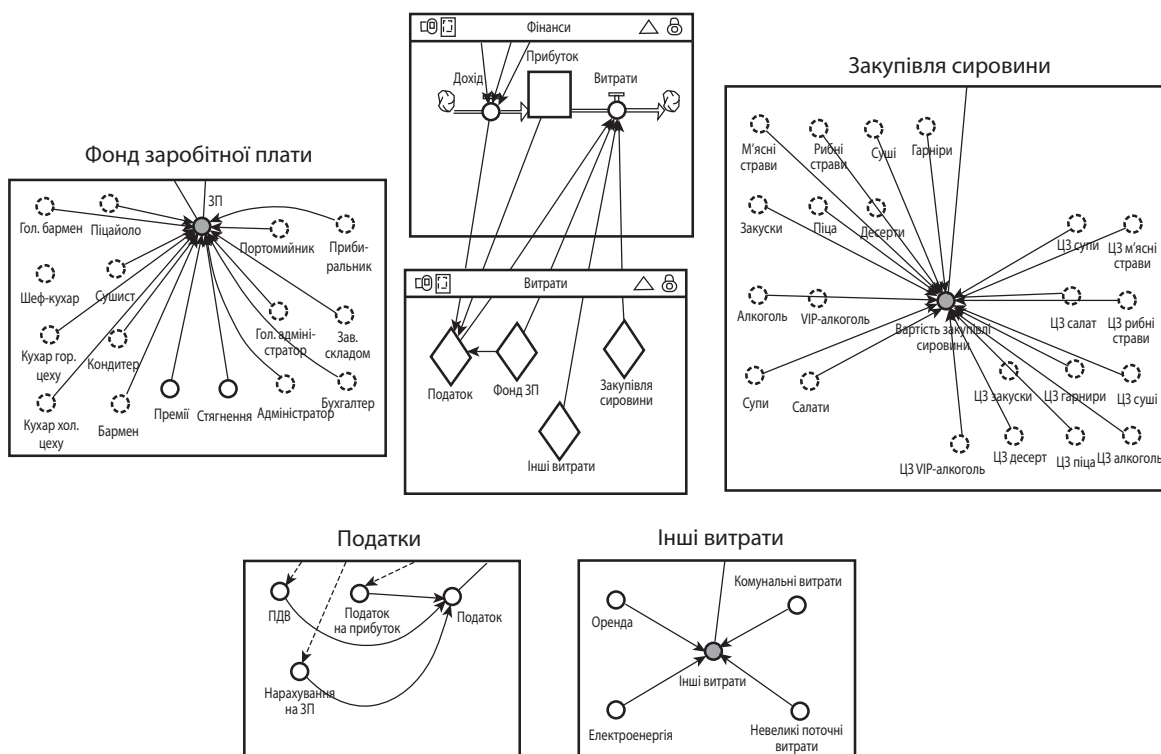

Рис. 2. Потокова діаграма блоку «Витрати ресторану» (фрагмент)

Рис. 3. Динаміка товарообороту ресторанного господарства України (млн грн)

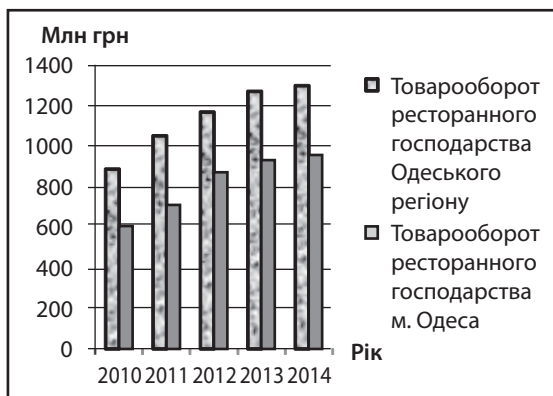

Рис. 4. Динаміка товарообороту ресторанного господарства Одеського регіону та м. Одеси (млн грн)

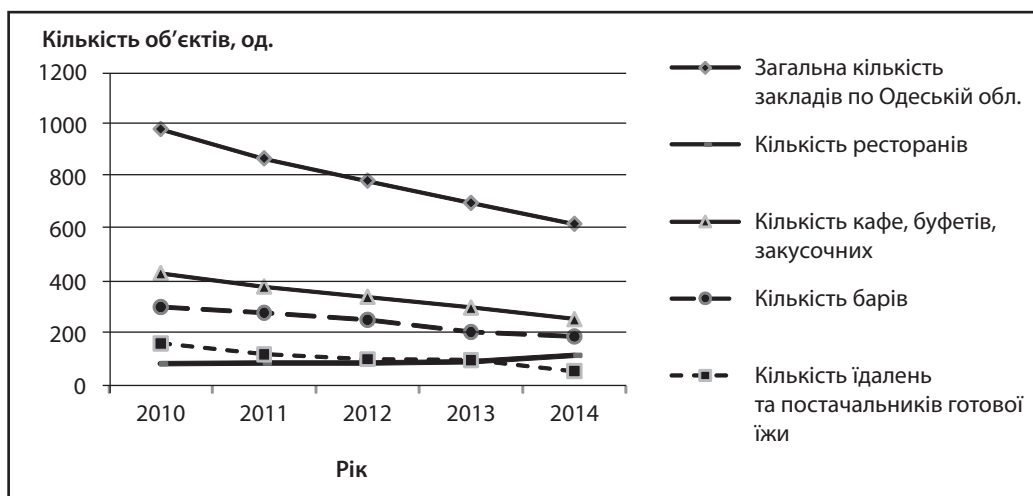

Рис. 5. Динаміка кількості об'єктів ресторанного господарства Одеського регіону (од.)

Примітка: побудовано за даними Державної служби статистики України [20; 21].

Мережа спеціалізується, в основному, на європейській кухні, тому під час кризи ресторанного бізнесу 2014р. особливих складнощів з реструктуризацією меню не виникло. Керівництво знайшло вихід у перегляді ціни на деякі пункти меню зі збереженням цін на топові страви. Також переглянуті технологічні картки деяких страв, насамперед, це стосується рибних страв. Оскільки деякі іноземні сорти риби в теперішніх умовах є надзвичайно дорогими, було прийняте рішення замінити їх вітчизняними аналогами, або у разі неможливості такої заміни – виключити страву з меню та створити нову. Чималу роль в утриманні позицій на ринку відіграло й те, що у мережі ресторанів вже були налагоджені контакти з вітчизняними постачальниками м'ясної продукції, овочів та інших продуктів.

Переживши складний період в українському ресторанному бізнесі, керівництво вирішило взятися за реалізацію інвестиційного проекту по відкриттю нового ресторану. Це спричинило необхідність розробки моделі-тренажера для відпрацювання відповідних управлінських заходів, тим більше, що типові ресторани вже функціонують у мережі.

Далі розглянуто фрагменти серії експериментів, проведених за період імітації три роки з кроком в один місяць. Фрагменти демонструють можливі реалізації імітаційних експериментів за сценарним підходом, коли здійснюється варіація складу та значень параметрів моделі з аналізом отриманих кінцевих результатів на предмет відповідності поставленим цілям.

Як видно з рис. 6, де представлено динаміку фінансового обігу ресторану протягом терміну дослідження, при сталому рівні цін і кількості клієнтів заклад отримує стабільний прибуток (прибуток представлено наростаючим підсумком). Однак високій ступінь ентропії ресторанного ринку диктує необхідність дослідження динаміки в умовах варіації цінових параметрів та потоків клієнтів.

Потоки клієнтів в моделі генеруються як стохастичні величини за рівномірним законом розподілу. Початкові межі інтервалів, встановлені в результаті об-

стеження мережі ресторанів «GoodFood», є такими: студенти – від 100 до 350 осіб/місяць, середній клас – від 350 до 650 осіб/місяць, VIP-клієнти – від 80 до 150 осіб/місяць. За наведеним рівнем клієнтів та при інших незмінних параметрах (цін продажу й закупівлі) модельні експерименти показують суміжні результати – зростання доходів. Це свідчить про те, що такий рівень відвідувачів є достатнім для нормального функціонування ресторану та отримання доходу.

У наступних серіях експериментів потік відвідувачів закладу був варійований покроково (по 5%) у напрямку зменшення до 25% з метою відображення відтоку клієнтів у зв'язку із загальним зниженням платоспроможності населення (рис. 7). Експерименти спрямовані на встановлення мінімально можливої кількості клієнтів, достатньої для беззбиткової роботи ресторану.

Наведені експериментальні результати свідчать про те, що при втраті 25% клієнтів заклад безумовно стає збитковим. Рівень максимально можливої втрати клієнтів, за яким ресторан ще функціонує беззбитково, становить приблизно 10%. Таким чином, залежність прибутку від кількості клієнтів є доволі чутливою. Якщо у стабільних економічних умовах заклад має можливість впливати на клієнтів за допомогою рекламних заходів, то за умов глибокої економічної кризи, при неможливості впливати на інші показники, існує реальна загроза банкрутства.

Наступні серії експериментів були проведені з варіацією цін продажу страв і напоїв (рис. 8) й цін закупівлі сировини (рис. 9).

У ході моделювання встановлено, що стабільний прибуток можливо отримувати при загальному зниженні цін в межах 10–15% від початкового рівня. Хоча рівень прибутковості знижується, спостерігається його стабільна позитивна динаміка. Що стосується підвищення цін реалізації, то воно позитивно впливає на рівень прибутку, але в рамках даної моделі оцінка зростання ціни не є максимально достовірною, оскільки неможливо оцінити ступінь реакції клієнтів на підвищення цін. У ході подальшого вдосконалення моделі треба забез-

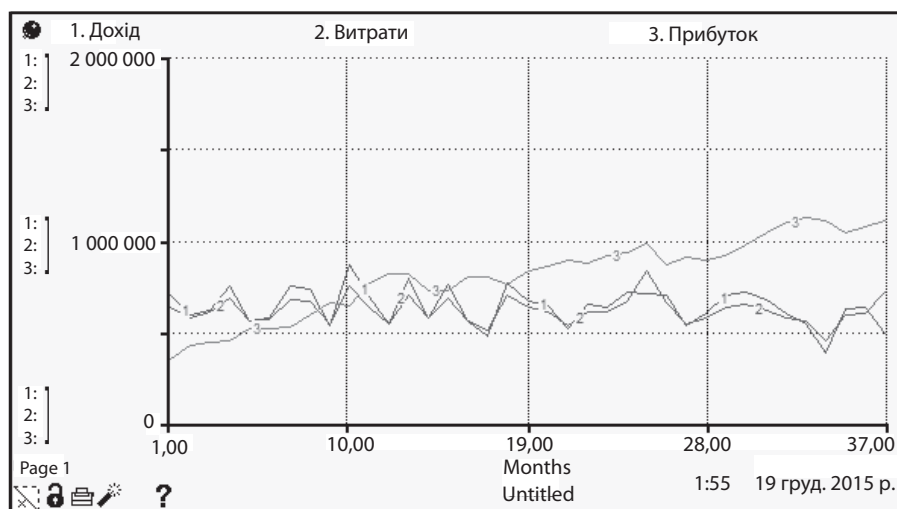
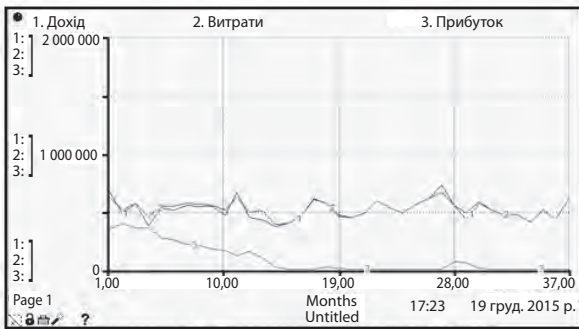
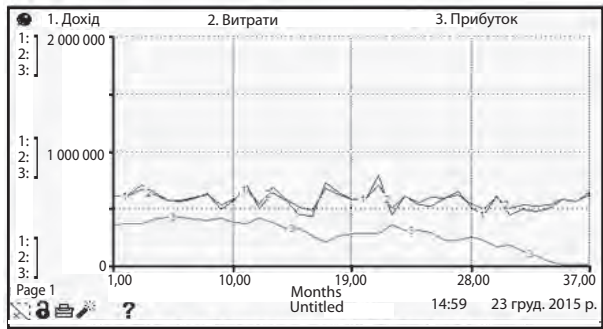

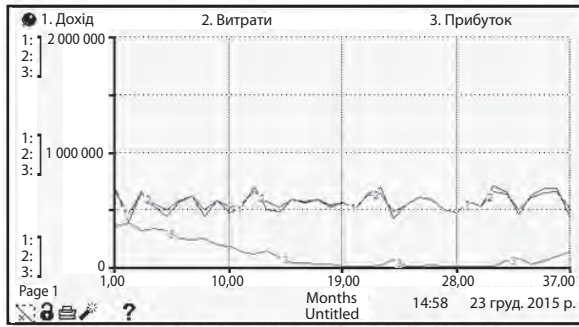
Рис. 6. Динаміка фінансового обігу ресторану (грн)

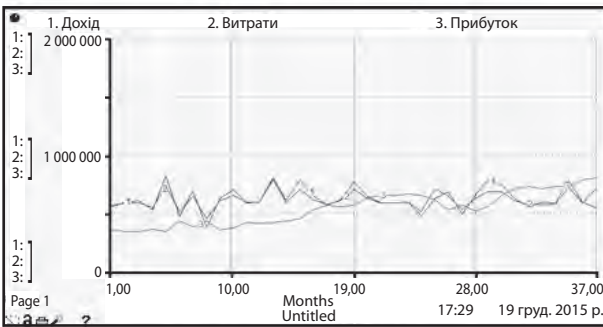
Фінансовий обіг ресторану 0,75 від клієнтів (грн)

Фінансовий обіг ресторану 0,80 від клієнтів (грн)

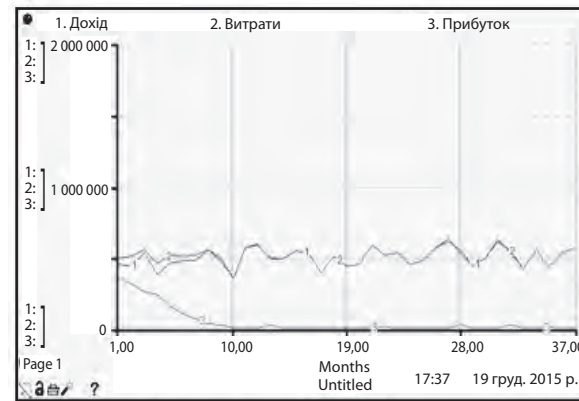

Фінансовий обіг ресторану 0,80 від клієнтів (грн)

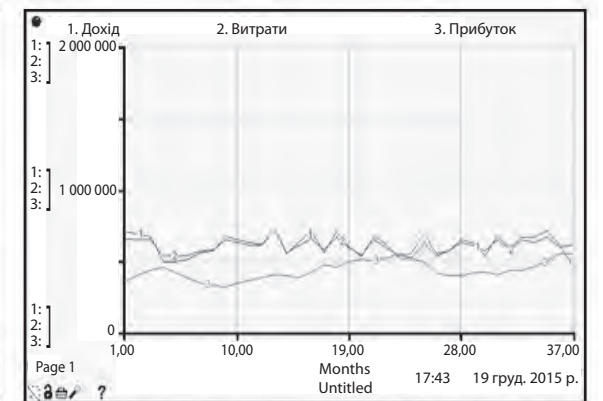

Фінансовий обіг ресторану 0,90 від клієнтів (грн)

Рис. 7. Динаміка фінансового обігу ресторану з варіативними потоками клієнтів

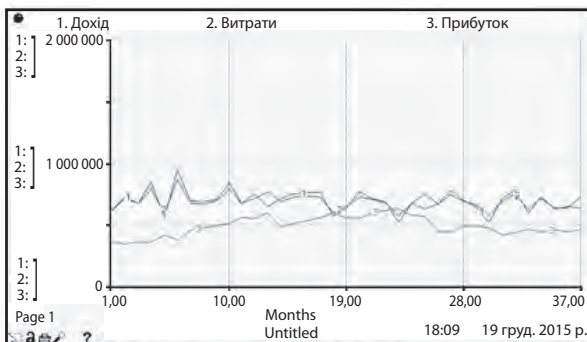

Фінансовий обіг ресторану 0,75 від ціни продажу (грн)

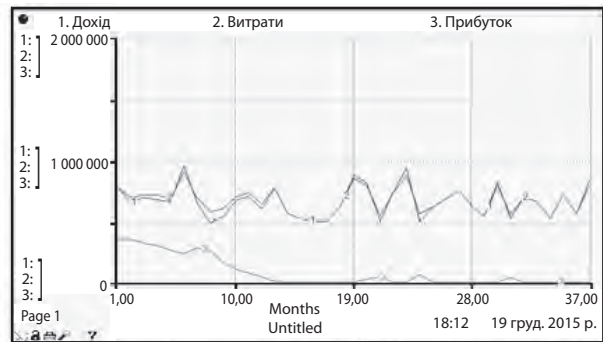

Фінансовий обіг ресторану 0,90 від ціни продажу (грн)

Рис. 8. Динаміка фінансового обігу ресторану з варіативними значеннями цін продажу страв та напоїв

Фінансовий обіг ресторану, збільшення коефіцієнта націнки 5% (грн)

Фінансовий обіг ресторану, збільшення коефіцієнта націнки 10% (грн)

Рис. 9. Динаміка фінансового обігу ресторану з варіативними значеннями коефіцієнтів націнки

печити врахування дій конкурентів та ментальності відвідувачів конкретних типів ресторанів. Можливо, підвищення ціни навіть на 5% схилить клієнтів до вибору іншого закладу, а, можливо, підвищення і на 10% не змінить встановлених уподобань. Аналіз реакції клієнтів та визначення порогу цін за означених умов є напрямком подальших досліджень.

Ще одним показником, який відчуває непрямий вплив зовнішнього оточення, є ціна закупівлі. Вплив на неї здійснюється через коефіцієнт націнки, який встановлюється головним адміністратором, власником ресторану або спільним рішенням. Звісно, цей коефіцієнт різний для кожної категорії.

Варіація коефіцієнтів націнки (збільшення їх на 5%, 10% і т. д.) доводить, що ціна закупівлі є параметром, який має значний вплив на формування доходу закладу. Водночас це показник, на який важче всього впливати.

Проведені імітаційні експерименти дозволили визначити динаміку середньомісячної продуктивності одного закладу та посадкового місця мережі «GoodFood». Порівняння з відповідними показниками, усередненими по ресторанах Одеського

регіону (отримані на базі даних офіційної статистики), дозволяє зробити додаткові висновки на користь залучення запропонованого математичного апарату. На рис. 10 і рис. 11 наведені прогнози динаміки середньомісячних продуктивностей на наступний рік, отримані з використанням модельних експериментів для мережі «GoodFood» і за допомогою статистичного прогнозу із залученням офіційної передісторії для рестораних закладів Одеської області [21].

Як видно, результати імітації на кілька порядків вище, що поряд з іншими причинами може вказувати на високий рівень тінізації в ресторанному бізнесі. Однак ефективне управління передбачає наявність істинних результатів досліджень.

ВИСНОВКИ

Використання системно-динамічного підходу дозволило побудувати гнучку модель для проведення спрямованих експериментів. Модель легко налаштовується на конкретну специфіку об'єкта моделювання, дозволяє визначати «вузькі місця» в його діяльності, прогнозувати динаміку основних кінцевих результатів на перспективу.

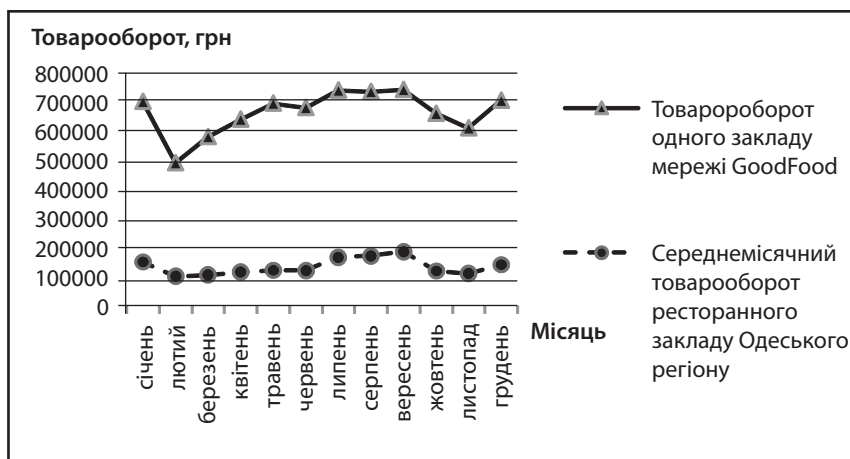

Рис. 10. Прогнозна динаміка товарообороту одного закладу РГ (грн)

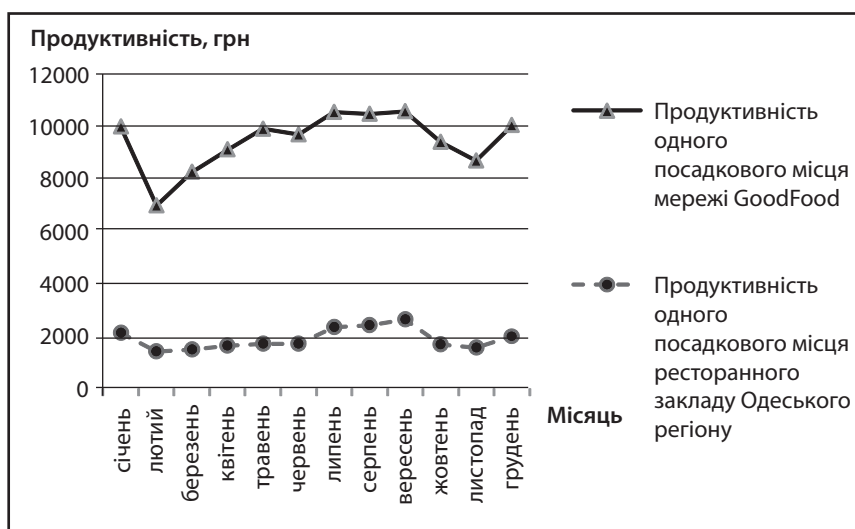

Рис. 11. Прогнозна динаміка середньомісячної продуктивності одного посадкового місця закладу РГ (грн)

Розроблена модель може бути розглянута як база системи підтримки прийняття управлінських рішень. На основі аналізу результатів моделювання можна обґрунтувати доцільність рішень, що приймаються. Зокрема, визначити вплив цінової політики закладу, ступеня ефективності його рекламної діяльності, різноманітних організаційних заходів на потоки клієнтів, їх склад; аналізувати ефективність системи постачання продукції та вплив цін закупівлі на фінансові результати роботи закладу тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим дос-тупу : ukrstat.gov.ua
2. Програма Акцент. «Ресторанний бізнес: провал – 2014, прогнози – 2015» з Ольгою Носоною [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fbc.net.ua/video/11437>
3. Прокопюк А. Сучасні тенденції розвитку ресторанного господарства України та Польщі / А. Прокопюк, Ю. Фленечак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.4. – С. 259–265.
4. Кравченко О. М. Система макроекономічних показників ефективності ресторанного господарства / О. М. Кравченко // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Економіка : зб. наук. праць. – Одеса, 2015. – Вип. 2/1, Т. 20. – С. 31–36.
5. Кравченко О. М. Управління конкурентоспроможністю підприємств ресторанного господарства / О. М. Кравченко, Н. А. Водяньська // Матеріали IV науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті» (м. Одеса, 12–19 грудня 2013 року). – Одеса : ОНПУ, 2013. – С. 54–56.
6. П'ятницька Г. Т. Ресторанне господарство України: ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація : монографія / Г. Т. П'ятницька. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 465 с.
7. П'ятницька Г. Інноваційний потенціал розвитку підприємств ресторанного господарства в Україні / Г. П'ятницька, О. Григоренко, В. Найдюк // Товари і ринки. – 2013. – № 2. – С. 29–43.
8. Чумак О. В. Аналіз стану й оцінка тенденцій показників розвитку підприємств ресторанного господарства / О. В. Чумак, І. С. Андрущенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 12. – С. 307–313.
9. Андросова Т. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства : монографія / Т. В. Андросова, Н. О. Власова, Н. В. Михайлова, О. А. Круглова. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 144 с.
10. Форрестер Дж. Основи кібернетики підприємства / Дж. Форрестер. – М. : Прогресс, 1971. – 765 с.
11. Warren, K. Strategic Management Dynamics / Kim Warren. – London Business School, John Wiley&Sons Ltd., 2014. – 720 p.
12. Morecroft, J. Strategic Modelling and Business Dynamics: A feedback systems approach / John D. W. Morecroft. – London : John Wiley&Sons Ltd., 2013. – 504 p.
13. Борщев А. В. Имитационное моделирование: состояние области на 2015 год, тенденции и прогноз / А. В. Борщев // Автоматизация в промышленности. – 2016. – № 2 – С. 1–16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://avtprom.ru/article/imitatsionnoe-modelirovanie-sost>
14. Безотосова О. К. Экономический анализ деятельности компаний с использованием имитационной системы ANYLOGIC / О. К. Безотосова, М. А. Беляева // ИММОД. – 2015. – С. 46–52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://simulation.su/uploads/files/default/2015-immod-2-46-52.pdf>

15. Беляева М. А. Формирование мультимодельной системы для принятия оптимальных управленческих решений на предприятии / М. А. Беляева // Программные продукты и системы. – 2014. – № 2 (106). – С. 181–187.

16. Соколовська З. М. Комп'ютерне моделювання складних економічних систем : монографія / З. М. Соколовська, О. А. Клепікова. – Одеса : Астропринт, 2011. – 502 с.

17. Соколовська З. М. Прикладні моделі системної динаміки : монографія / З. М. Соколовська, О. А. Клепікова. – Одеса : Астропринт, 2015. – 308 с.

18. Цисарь І. Ф. Моделирование экономики в Ithink_Stella. Кризисы, налоги, информация, банки / И. Ф. Цисарь. – М. : ДИАЛОГ_МИФИ, 2009. – 224 с.

19. Шрайбер Т. Дж. Моделирование на GPSS / Т. Дж. Шрайбер. – Л. : Машиностроение, 1980. – 592 с.

20. Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств : стат. бюл.– К. : Державна служба статистики України, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publbtorg_u.htm

21. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.od.ukrstat.gov.ua

REFERENCES

- Androsova, T. V. *Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstv restorannoho hospodarstva* [Evaluation of the competitiveness of enterprises restaurant business]. Kharkiv: KhDUKHT, 2010.
- Borshchev, A. V. "Imitatsionnoye modelirovaniye: sostoyaniye oblasti na 2015 god, tendentsii i prognoz" [Simulation: the state of the region for 2015, trends and forecasts]. <http://avtprom.ru/article/imitatsionnoe-modelirovanie-sost>
- Bezotosova, O. K., and Belyayeva, M. A. "Ekonomiceskii analiz deyatel'nosti kompaniy s ispolzovaniyem imitatsionnoy sistemy ANYLOGIC" [Economic analysis of companies using ANYLOGIC simulation system]. <http://simulation.su/uploads/files/default/2015-immod-2-46-52.pdf>
- Belyayeva, M. A. "Formirovaniye multimodelnoy sistemy dlya prinyatiya optimalnykh upravlencheskikh resheniy na predpriyatii" [Formation of multi-model system to make the best management decisions for the enterprise]. *Programmnyye produkty i sistemy*, no. 2 (106) (2014): 181-187.
- Chumak, O. V., and Andrushchenko, I. S. "Analiz stanu i otsinka tendentsii pokaznykiv rozvytku pidpriemstv restorannoho hospodarstva" [Analysis of trends and evaluation indicators of business restaurant business]. *Biznes Inform*, no. 12 (2014): 307-313.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. ukrstat.gov.ua
- Forrester, Dzh. *Osnovy kibernetiki predpriiatia* [Fundamentals of Cybernetics of the enterprise]. Moscow: Progress, 1971.
- Holovne upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti. <http://odessastat.od.ukrtelekom.ua>
- Kravchenko, O. M. "Systema makroekonomichnykh pokaznykiv efektyvnosti restorannoho hospodarstva" [Macroeconomic framework efficacy restaurants]. *Visnyk Odeskoho natsionalnogo universytetu im. I. I. Mechnykova. Ekonomika*, vol. 20, no. 2/1 (2015): 31-36.
- Kravchenko, O. M., and Vodianska, N. A. "Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv restorannoho hospodarstva" [Management companies competitive restaurant industry]. *Problemy rynku ta rozvytku rehioniv Ukrainy v XXI stolitti*. Odessa: ONPU, 2013. 54-56.
- Morecroft, J. *Strategic Modelling and Business Dynamics: A feedback systems approach*. London: John Wiley&Sons Ltd., 2013.
- "Merezha rozdrubnoi torhivli ta restorannoho hospodarstva pidpriemstv" [The network of retail trade and restaurant business enterprises]. http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publbtorg_u.htm
- "Prohrama Aktsent. «Restorannyi biznes: proval – 2014, prohozy – 2015» z Olhoiu Nosonovoio" [Emphasis Program. "Ca-

tering: failure – 2014, forecasts – 2015" Olga Nosonovoyu]. <http://fbc.net.ua/video/11437>

Prokopiuk, A., and Flenechak, Yu. "Suchasni tendentsii rozvytku restorannoho hospodarstva Ukrainy ta Polshchi" [Modern trends in the restaurant industry in Ukraine and Poland]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 25.4 (2015): 259-265.

Piatnytska, H. T. *Restoranne hospodarstvo Ukrainy: rynkovi transformatsii, innovatsiyni rozvytok, strukturna pereorientatsiia* [Restaurant business Ukraine: market transformation, innovative development, structural reorientation]. Kyiv: KNTEU, 2007.

Piatnytska, H., Hryhorenko, O., and Naidiuk, V. "Innovatsiyni potentsial rozvytku pidpriemstv restorannoho hospodarstva v Ukraini" [The innovative potential of enterprises restaurant business in Ukraine]. *Tovary i rynky*, no. 2 (2013): 29-43.

Sokolovska, Z. M., and Klepikova, O. A. *Prykladni modeli systemnoi dynamiky* [Application of system dynamics models]. Odesa: Astroprint, 2015.

Shrayber, T. Dzh. *Modelirovaniye na GPSS* [Simulation on GPSS]. Leningrad: Mashinostroyeniye, 1980.

Sokolovska, Z. M., and Klepikova, O. A. *Kompiuterne modeliuvaniia skladnykh ekonomichnykh system* [Computer simulation of complex economic systems]. Odesa: Astroprint, 2011.

Tsisar, I. F. *Modelirovaniye ekonomiki v Ithink_Stella. Krizisy, nalogi, informatsiya, banki* [Simulation economy Ithink_Stella. Crises, taxes, information banks]. Moscow: DIALOG_MIFI, 2009.

Warren, K. *Strategic Management Dynamics*: London Business School, John Wiley&Sons Ltd., 2014.

УДК 37.018

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

© 2016 КОМАРОВА О. А.

УДК 37.018

Комарова О. А. Актуальні проблеми фінансування освітньої галузі України

Метою статті є узагальнення проблем фінансування закладів освіти різних типів та визначення можливих наслідків збереження негативних рис політики фінансування освіти. На підставі аналізу статистичної інформації щодо обсягів фінансування освітньої галузі сформульовано висновки про панування залишкового принципу фінансування закладів освіти різних типів та перетворення їх бюджетів у бюджети «виживання». Встановлено, що в умовах обмеженості державних асигнувань в освітню галузь активізується комерційна діяльність навчальних закладів, що перетворює їх у повноцінних суб'єктів ринкових відносин і надає їм характерних рис виробничих підприємств. Виявлено ключові проблеми фінансування дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти та сформульовано наслідки подальшого недофінансування освітньої галузі. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка нового організаційно-економічного механізму формування освітнього потенціалу суспільства.

Ключові слова: освіта, фінансування освіти, залишковий принцип фінансування, позабюджетні джерела фінансування.

Табл.: 2. **Бібл.:** 12.

Комарова Ольга Альбертівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та планування, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: komarova-o.a@mail.ru

УДК 37.018

Комарова О. А. Актуальные проблемы финансирования отрасли образования Украины

Целью статьи является обобщение проблем финансирования образовательных учреждений разных типов и определение возможных последствий сохранения негативных черт политики финансирования образования. На основании анализа статистической информации относительно объемов финансирования образовательной отрасли сформулирован вывод про господство остаточного принципа финансирования образовательных учреждений разных типов и преобразование их бюджетов в бюджеты «выживания». Установлено, что в условиях ограниченности государственных ассигнований в образовательную отрасль активизируется коммерческая деятельность учебных заведений, преобразующая их в полноценных субъектов рыночных отношений и придающая им характерные черты производственных предприятий. Определены ключевые проблемы финансирования дошкольного, общего среднего, профессионально-технического и высшего образования, сформулированы последствия дальнейшего недофинансирования отрасли образования. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка нового организационно-экономического механизма формирования образовательного потенциала общества.

Ключевые слова: образование, финансирование образования, остаточный принцип финансирования образования, внебюджетные источники финансирования.

Табл.: 2. **Библ.:** 12.

Комарова Ольга Альбертовна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов и планирования, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

E-mail: komarova-o.a@mail.ru

UDC 37.018

Komarova O. A. Actual Problems of Financing the Education in Ukraine

The article is aimed at generalizing the problems of financing the educational institutions of different types and determining possible impacts when preserving negatives in the education financing policy. On analyzing statistical information concerning the amounts of financing the education sector, a conclusion has been made about the dominance of residual principle of financing in terms of educational institutions of different types and the conversion of their budgets into the «surviving» budgets. It has been determined that, under conditions of limited public spending for the education sector, commercial activities by the educational institutions are intensified, which transforms them into full-fledged subjects of market relations and imposes on them characteristic features of industrial enterprises. The core problems of financing the pre-school, general secondary, vocational and higher education have been identified, effects of further under-funding the education sector have been formulated. The prospect of further research in this area is developing a new organizational-economic mechanism for establishing the educational potential of society.

Keywords: education, financing of education, residual principle of financing the education, extrabudgetary sources of financing.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 12.

Komarova Olga A. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance and Planning, Kirovograd National Technical University (8 Universytetskyi Ave., Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: komarova-o.a@mail.ru

tering: failure – 2014, forecasts – 2015" Olga Nosonovoyu]. <http://fbc.net.ua/video/11437>

Prokopiuk, A., and Flenechak, Yu. "Suchasni tendentsii rozvytku restorannoho hospodarstva Ukrainy ta Polshchi" [Modern trends in the restaurant industry in Ukraine and Poland]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 25.4 (2015): 259-265.

Piatnytska, H. T. *Restoranne hospodarstvo Ukrainy: rynkovi transformatsii, innovatsiyni rozvytok, strukturna pereorientatsiia* [Restaurant business Ukraine: market transformation, innovative development, structural reorientation]. Kyiv: KNTEU, 2007.

Piatnytska, H., Hryhorenko, O., and Naidiuk, V. "Innovatsiyni potentsial rozvytku pidpriemstv restorannoho hospodarstva v Ukraini" [The innovative potential of enterprises restaurant business in Ukraine]. *Tovary i rynky*, no. 2 (2013): 29-43.

Sokolovska, Z. M., and Klepikova, O. A. *Prykladni modeli systemnoi dynamiky* [Application of system dynamics models]. Odesa: Astroprint, 2015.

Shrayber, T. Dzh. *Modelirovaniye na GPSS* [Simulation on GPSS]. Leningrad: Mashinostroyeniye, 1980.

Sokolovska, Z. M., and Klepikova, O. A. *Kompiuterne modeliu-vannia skladnykh ekonomichnykh system* [Computer simulation of complex economic systems]. Odesa: Astroprint, 2011.

Tsisar, I. F. *Modelirovaniye ekonomiki v Ithink_Stella. Krizisy, nalogi, informatsiya, banki* [Simulation economy Ithink_Stella. Crises, taxes, information banks]. Moscow: DIALOG_MIFI, 2009.

Warren, K. *Strategic Management Dynamics*: London Business School, John Wiley&Sons Ltd., 2014.

УДК 37.018

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

© 2016 КОМАРОВА О. А.

УДК 37.018

Комарова О. А. Актуальні проблеми фінансування освітньої галузі України

Метою статті є узагальнення проблем фінансування закладів освіти різних типів та визначення можливих наслідків збереження негативних рис політики фінансування освіти. На підставі аналізу статистичної інформації щодо обсягів фінансування освітньої галузі сформульовано висновки про панування залишкового принципу фінансування закладів освіти різних типів та перетворення їх бюджетів у бюджети «виживання». Встановлено, що в умовах обмеженості державних асигнувань в освітню галузь активізується комерційна діяльність навчальних закладів, що перетворює їх у повноцінних суб'єктів ринкових відносин і надає їм характерних рис виробничих підприємств. Виявлено ключові проблеми фінансування дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти та сформульовано наслідки подальшого недофінансування освітньої галузі. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка нового організаційно-економічного механізму формування освітнього потенціалу суспільства.

Ключові слова: освіта, фінансування освіти, залишковий принцип фінансування, позабюджетні джерела фінансування.

Табл.: 2. **Бібл.:** 12.

Комарова Ольга Альбертівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та планування, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: komarova-o.a@mail.ru

УДК 37.018

Комарова О. А. Актуальные проблемы финансирования отрасли образования Украины

Целью статьи является обобщение проблем финансирования образовательных учреждений разных типов и определение возможных последствий сохранения негативных черт политики финансирования образования. На основании анализа статистической информации относительно объемов финансирования образовательной отрасли сформулирован вывод про господство остаточного принципа финансирования образовательных учреждений разных типов и преобразование их бюджетов в бюджеты «выживания». Установлено, что в условиях ограниченности государственных ассигнований в образовательную отрасль активизируется коммерческая деятельность учебных заведений, преобразующая их в полноценных субъектов рыночных отношений и придающая им характерные черты производственных предприятий. Определены ключевые проблемы финансирования дошкольного, общего среднего, профессионально-технического и высшего образования, сформулированы последствия дальнейшего недофинансирования отрасли образования. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка нового организационно-экономического механизма формирования образовательного потенциала общества.

Ключевые слова: образование, финансирование образования, остаточный принцип финансирования образования, внебюджетные источники финансирования.

Табл.: 2. **Библ.:** 12.

Комарова Ольга Альбертовна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов и планирования, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

E-mail: komarova-o.a@mail.ru

UDC 37.018

Komarova O. A. Actual Problems of Financing the Education in Ukraine

The article is aimed at generalizing the problems of financing the educational institutions of different types and determining possible impacts when preserving negatives in the education financing policy. On analyzing statistical information concerning the amounts of financing the education sector, a conclusion has been made about the dominance of residual principle of financing in terms of educational institutions of different types and the conversion of their budgets into the «surviving» budgets. It has been determined that, under conditions of limited public spending for the education sector, commercial activities by the educational institutions are intensified, which transforms them into full-fledged subjects of market relations and imposes on them characteristic features of industrial enterprises. The core problems of financing the pre-school, general secondary, vocational and higher education have been identified, effects of further under-funding the education sector have been formulated. The prospect of further research in this area is developing a new organizational-economic mechanism for establishing the educational potential of society.

Keywords: education, financing of education, residual principle of financing the education, extrabudgetary sources of financing.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 12.

Komarova Olga A. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance and Planning, Kirovograd National Technical University (8 Universytetskyi Ave., Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: komarova-o.a@mail.ru

Сучасний світ, включаючи Україну, вже вступив в постіндустріальну епоху, основною ознакою якої є перетворення знань та інформації в основний засіб суспільного розвитку. Збувається передчернення Ф. Бекона – знання набуває характеру сили. Історичний досвід розвитку людської цивілізації у другій половині ХХІ століття показав, що розвинутий освітній потенціал є запорукою науково-технічного прогресу в будь-якій країні. Зокрема, в таких країнах як США, Великобританія, Японія освіті надавалась всебічна підтримка на державному рівні і саме ці країни сьогодні є лідерами за рівнем технологічного розвитку. Освіта є однією з найбільш суттєвих та динамічних елементів соціальної інфраструктури. У системі освіти нагромаджуються, систематизуються, обробляються та цілеспрямовано із покоління в покоління розповсюджуються знання, набуті людством за багато тисячоліть. У сучасних умовах значно підвищується роль освіти в забезпеченні як добробуту окремої людини, так і соціально-економічного розвитку держави. Тому рівень доступності освіти, можливість одержання кожним громадянином якісних освітніх послуг є основним чинником, що визначає рівень розвитку суспільства. У зв'язку з цим питання фінансового забезпечення освітньої галузі є найактуальнішими з точки зору забезпечення реалізації прав громадян на освіту та підвищення її якості.

Постійний моніторинг науково-дослідницьких публікацій, які стосуються різних аспектів фінансування освіти, виявив, що є низка дослідників, які роблять вагомий внесок у вивчення зазначеного питання. Зокрема, в роботах Р. І. Капелюшнікова обґрунтовується доцільність зростання обсягів фінансування освіти виходячи з теорії людського капіталу. Він зазначає: «Вигоди від інвестицій в людській потенціал різноманітні. Вони можуть бути як грошовими, так і негрошовими, носити як споживчий, так й інвестиційний характер, діставатися як самим його носіям, так і третім особам або всьому суспільству в цілому» [1, с. 3]. Аналогічну точку зору висловлюють І. Б. Жилаєв, В. В. Ковтунець, М. В. Сьомкін, зауважуючи, що в країнах з розвинутою економікою державні витрати на освіту є значними і постійно зростаючими, оскільки державна освітня політика цих країн ґрунтується на визнанні, що чим краща освітня та професійна підготовка робочої сили, тим значніша її роль у виробництві, тим менше в країні соціальних проблем, пов'язаних із безробіттям, бідністю, злочинністю тощо [2, с. 68]. На необхідності трансформації фінансово-економічного механізму освітньої галузі наголошувалося в роботах В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко та В. А. Савельєва, які підкреслюють, що важливою умовою підтримки і забезпечення нормального розвитку освітньої сфери України є система її фінансування. Від вдалої побудови системи фінансування значною мірою залежить успіх у здійсненні освітньої політики [3, с. 131]. При цьому вказані автори концентрують увагу на питаннях фінансування вищої освіти, зазначаючи, що мета сучасного етапу реформування системи освіти – створити гнучкий, відкритий механізм фінансування, здатний забезпечити: підйом України у сфері вищої освіти та її стійкий розвиток; економічний

підйом, соціальну і професійну мобільність та гідний рівень життя людей [3, с. 133].

Водночас залишається недостатньо розробленим комплексний підхід до виявлення проблем фінансування освітньої сфери, тому сучасні особливості та тенденції фінансування закладів освіти є предметом гострих дискусій у наукових та урядових колах і потребують подальшого дослідження, уточнення і доповнення.

Метою статті є узагальнення проблем фінансування закладів освіти різних типів та визначення можливих наслідків збереження негативних рис політики фінансування освіти.

Розвиток ринкових відносин спричинив суттєвий вплив на освітню сферу. Це виявляється в:

- ✦ комерціалізації освітніх послуг та посиленні диференціації можливостей їх одержання різними соціальними прошарками населення;
- ✦ диверсифікації навчальних закладів та поглибленні їх диференціації за формами і методами навчання внаслідок розвитку приватного сектора освіти;
- ✦ перетворенні студентів та учнів із об'єктів навчання в суб'єкти договірних відносин внаслідок розвитку ринку платних освітніх послуг.

Поширення ринкових відносин на освітню сферу, яка довгий час була державною і функціонувала на засадах надання безоплатних освітніх послуг, зумовлює необхідність по новому оцінити проблему її фінансування.

Відповідно до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту» та «Про вищу освіту» фінансовий механізм освіти ґрунтується на засадах багатоканальності, надання навчальним закладам прав на залучення позабюджетних коштів. Проте діючий механізм фінансування освіти є досить недосконалим, що виявляється в стійкому формуванні дефіцитного бюджету освітньої галузі, відсутності механізмів публічного контролю за сферою фінансування освіти, прийнятті фінансових рішень без участі безпосередніх інвесторів освітньої галузі – платників податків, споживачів освітніх послуг.

Обмеженість фінансування освітньої галузі доцільно розглядати в двох аспектах: у кількісному – як дефіцит державних асигнувань на освіту; в якісному – як неефективний розподіл державних інвестицій між ланками освітньої системи і навчальними закладами та як неефективне використання бюджетних коштів на місцевому рівні та рівні навчальних закладів.

Проблеми державного фінансування освіти обумовлені, насамперед, недотриманням правових норм. При формуванні державного бюджету не враховуються гарантії держави щодо фінансування освіти в розмірі, не меншому 10% національного доходу (ст. 61, п. 2 Закону України «Про освіту»). Тим самим ігнорується пріоритетність освіти, закріплена у ст. 4 того ж Закону.

Масштаби державного фінансування освіти є значною мірою реальним виразом освітньої політики. Однак аналіз статистичних даних показав, що освітня галузь в Україні фінансується за залишковим принципом, що

унеможливує реалізацію пріоритетних завдань освітньої політики щодо зміцнення матеріально-технічного та кадрового потенціалу галузі, оновлення змісту навчання. Так, до 2000 р. державні видатки на освіту мали тенденцію до щорічного скорочення: за 1995–2000 рр. вони зменшилися з 5,4% від ВВП до 4,2%. Починаючи з 2001 р., витрати на освіту по відношенню до ВВП почали зростати і досягли у 2014 р. 6,42%. Сьогодні потреби освітньої галузі задовольняються за рахунок державних коштів лише на 64% від встановленого законодавством рівня, тобто для забезпечення розширеного відтворення освітнього потенціалу суспільства ці витрати необхідно збільшити на 36% (табл. 1).

Внаслідок недофінансування освіти бюджети навчальних закладів перетворюються на бюджети виживання, а не розвитку. Практика свідчить, що 90% державних видатків спрямовується на заробітну плату, оплату енерго-, тепло- та водопостачання, стипендіальне забезпечення та харчування. На розвиток навчальних закладів залишається 10%.

Витрати на освіту значно диференційовані за її типами. Так, переважна частка державних видатків на освіту спрямовується на загальну середню освіту. У 2014 р. частка витрат на останню становила 42,3% до видатків на галузь проти 14,9% – на дошкільну освіту, 5,8% – на професійно-технічну освіту, 28,5% – на вищу освіту. Це зумовлено переважанням контингенту учнів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) над контингентами учнів і студентів в інших ланках освітньої системи. Необхідно відзначити, що протягом 2000–2014 рр. у структурі видатків на освіту відбувся їх перерозподіл на користь дошкільної та загальної середньої освіти: якщо за даний період частка витрат на дошкільну освіту зростає з 11,1% (до видатків на галузь) до 14,9%, на загальну середню освіту – з 36,2% до 42,3%, то на професійно-технічну та вищу освіту скоротилась відповідно з 6,1% до 5,8% і з 32,3% до 28,5%.

Незважаючи на зростання державних асигнувань на освіту з 7085,5 млн грн у 2000 р. до 71767,9 млн грн у 2014 р., тобто на 64682,4 млн грн, або в 10,1 разу, їх обсяг продовжує залишатись незадовільним по відношенню

Таблиця 1

Динаміка фінансування освіти в Україні

Показник	Рік			
	2000	2005	2010	2014
Видатки на освіту:				
млн грн	7085,5	26801,8	79826,0	71767,9
% до загальних видатків бюджету	14,7	18,1	21,1	19,7
% до ВВП	4,2	6,1	7,1	6,4
у тому числі видатки на:				
– дошкільну освіту				
млн грн	789,0	2940,7	10238,3	10719,5
% до загальних видатків бюджету	1,6	2,0	2,7	2,9
% до ВВП	0,5	0,7	0,9	1,0
% до видатків на галузь	11,1	11,0	12,8	14,9
– загальну середню освіту				
млн грн	2564,6	11158,8	32852,4	30369,0
% до загальних видатків бюджету	5,3	7,4	8,7	8,3
% до ВВП	1,5	2,5	3,0	2,7
% до видатків на галузь	36,2	41,6	41,2	42,3
– професійно-технічну освіту				
млн грн	429,1	1749,9	5106,2	4194,2
% до загальних видатків бюджету	0,9	1,1	1,4	1,2
% до ВВП	0,3	0,4	0,5	0,4
% до видатків на галузь	6,1	6,5	6,4	5,8
– вищу освіту				
млн грн	2285,5	7934,1	24998,4	20483,0
% до загальних видатків бюджету	4,7	5,7	6,6	5,6
% до ВВП	1,3	1,8	2,3	1,8
% до видатків на галузь	32,3	29,6	31,3	28,5

Джерело: складено за даними [4, с. 3].

до масштабів діяльності освітньої галузі та її потреб. За таких обставин ускладнюється оновлення матеріально-технічної та дослідно-експериментальної бази, унеможливується покращення матеріального стимулювання педагогічних і науково-педагогічних кадрів, звужуються можливості проведення фундаментальних досліджень, наукових конференцій та семінарів.

У розвинених країнах світу обсяги державного фінансування освіти значно перевищують вітчизняні. Більшість країн світу інвестують в освіту з урахуванням державних і приватних інвестицій близько 5,7% їх ВВП. Так, у 2008 р. найвищий рівень цих витрат від ВВП був у Норвегії (7,3%), Данії (7,1%). У групі країн «Великої сімки» лідирують США – 7,2%, Франція – 6%, Італія – 4,8%, Німеччина – 4,8% та Японія – 4,9% ВВП [5, с. 60].

Аналіз обсягів фінансування освітньої галузі засвідчує наявність дисбалансу між обсягом завдань, які висувуються до неї в умовах інформатизації суспільства, та обсягами державних асигнувань на реалізацію цих завдань: зростають вимоги щодо змісту та якості навчання, кваліфікаційного рівня викладацьких кадрів, матеріально-технічного забезпечення навчально-процесу.

Обсяги фінансування освіти, що виділялися державою останніми роками, не могли забезпечити її мінімальних потреб щодо збереження потенціалу галузі та надання рівного доступу до освітніх послуг. Незадовільний рівень фінансування освітньої галузі призводить до зниження рівня доступності освіти для різних верств населення та поглиблення нерівності освітніх можливостей. Таким чином, в умовах дефіциту бюджетних асигнувань на освіту ускладнюється реалізація конституційного права громадян на її одержання на безоплатній основі.

Суттєве недофінансування освітньої галузі призвело до поглиблення багатьох негативних явищ і тенденцій, які уряд намагався подолати чисельними реформами. Проте ці реформи, будучи змістовними, не могли бути реалізованими через жорсткі ресурсні обмеження. Внаслідок цього у суспільстві сформувалася недовіра щодо якісних перетворень в освітній сфері.

В умовах економічної нестабільності актуальною проблемою державного фінансування освіти є відсутність прозорості, моніторингу та відповідальності за надходження асигнувань навчальним закладам. Це зумовлено тим, що сьогодні Міністерством освіти і науки України суворо контролюється цільове використання бюджетних асигнувань, але законодавством не визначений жодний державний орган, який би контролював своєчасність державних надходжень та відповідав за її порушення. Отже, законодавством регламентуються санкції тільки у випадку нецільового використання коштів навчальними закладами.

Зарубіжний і вітчизняний досвід свідчать, що, незалежно від типу економічної системи, головним джерелом фінансування освіти є держава. Це зумовлено двома причинами: по-перше, обов'язки піклування про своє теперішнє та майбутнє покладені саме на державу; по-друге, інвестиції в освіту є найбільш ризикованими

капіталовкладеннями і тому є непривабливими для приватних інвесторів.

За радянських часів основним і єдиним монополістом в галузі освіти була держава, яка гарантувала безоплатність освіти. Проте така безоплатність не носила (і не носить) абсолютного характеру. Адаже кожний член суспільства робить свій внесок у фінансування освіти через сплату податків. Основною перевагою однакального бюджетного фінансування освіти було надання рівного доступу до освіти для дітей і молоді незалежно від матеріального стану їх батьків.

Необхідно відзначити, що в розвинених країнах відсутня принципова відмінність між державними та приватними навчальними закладами: держава бере участь у фінансуванні навчальних закладів всіх форм власності. При цьому розміри фінансування визначаються рівнем навчання [5, с. 60]. У США при визначенні обсягів державних асигнувань на університетську освіту також враховуються рівень наукових досліджень. У зв'язку з цим посилюється конкурентна боротьба університетів за одержання бюджетних асигнувань, кафедр – за залучення найкращих студентів, студентів – за вступ до найпрестижніших університетів, а потім – за стипендії.

В Україні в умовах обмеженого державного фінансування освітньої галузі виникла потреба пошуку нового механізму її фінансового забезпечення. Таким механізмом стало *поєднання державних і позабюджетних джерел фінансування освіти*.

На перший погляд, заклади освіти не мають нічого спільного з ринком, тому що є некомерційними організаціями. Їх основним завданням відповідно із Законом України «Про освіту» є інтелектуальний, культурний, духовний, соціально-економічний розвиток суспільства, а не одержання матеріальної вигоди. Проте зростання позабюджетних коштів за рахунок нарощування обсягів платного навчання та залучення в господарській обсяг майна (оренда приміщень навчальних закладів) перетворило навчальні заклади в суб'єкти ринкових відносин. Тому не можна однозначно оцінювати процеси позабюджетної діяльності навчальних закладів. З одного боку, така діяльність, будучи вагомим джерелом фінансових ресурсів, сприяє підтримці фінансового стану системи освіти та забезпечує розвиток її потенціалу. З іншого боку, розвиток комерційної діяльності навчальних закладів та зростання частки позабюджетних надходжень суперечать некомерційному характеру освітньої сфери, закріпленому законодавством. На наш погляд, комерційну діяльність, яку ведуть сучасні навчальні заклади, можна віднести до виробничого підприємства.

Як відомо, *ознаками виробничого підприємства* є: визначення номенклатури товарів, послуг; виявлення потреби у товарах, послугах; оформлення договору з покупцем товарів, послуг; здійснення самого виробництва, послуг; залучення до своєї діяльності сторонніх організацій та осіб, якщо окремі роботи неможливо виконати власними силами.

Зазначені ознаки характерні й для навчальних закладів, які надають платні освітні послуги, зокрема:

- ✦ навчальний заклад визначає потреби регіону та населення в конкретному виді освітніх послуг та здійснює ліцензування відповідних освітніх послуг згідно з «Положенням про ліцензування навчальних закладів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 лютого 1996 р. № 2000;
- ✦ при наданні платних освітніх послуг навчальним закладам укладається договір з їх одержувачем;
- ✦ навчальні заклади забезпечують організацію навчального процесу з метою надання якісних освітніх послуг, що відповідають державним стандартам освіти;
- ✦ навчальні заклади можуть залучати за необхідності фахівців з метою покращення якісних і кількісних показників кадрового забезпечення відповідно до вимог щодо забезпечення навчальних закладів педагогічними та науково-педагогічними кадрами певного рівня кваліфікації (для забезпечення навчального процесу кадрами).

Необхідно відзначити, що кожна складова система освіти має свої особливості та проблеми фінансового забезпечення.

Фінансування середньої освіти в Україні здійснюється за рахунок коштів, які виділяються з державного бюджету відповідно до нормативів для території на одного учня. Інстанції, яким делегована функція безпосереднього розподілу бюджетних коштів і контролю за наданням державних послуг з освіти, – районні або місцеві органи влади і управління освітою [6]. Отже, фінансування середньої освіти здійснюється з бюджетів, що формуються на трьох рівнях: державному, обласному та районному. Практика свідчить, що переважна частина бюджету середньої освіти формується на регіональному рівні.

Джерелами фінансування дошкільної освіти є: кошти державного і місцевого бюджетів, підприємств і плата батьків. Частка плати батьків у загальному обсязі фінансування дошкільної освіти має становити 15–20% [7, с. 181]. Однак хронічна нестача бюджетних коштів зумовлює стійке її зростання.

Механізм фінансування середньої та дошкільної освіти є механізмом «виживання»: дефіцит бюджетних асигнувань коливається за різними регіонами в межах 10–20%. Така ситуація суперечить ст. 67 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в якій зазначається: «Держава фінансує у повному обсязі здійснення органами місцевого самоврядування наданих законом повноважень органів виконавчої влади. Кошти, необхідні для здійснення органом місцевого самоврядування цих повноважень, щороку передбачаються в законі України про Державний бюджет України» [8].

Проте фактичні асигнування державного бюджету на дошкільну та загальну середню освіту надходять не в повному обсязі, внаслідок чого гальмується виконання державних програм.

Загальна середня освіта України фінансується через бюджети місцевих органів влади за рахунок закріп-

лених за місцевими бюджетами доходів державного бюджету (так званий «кошик доходів № 1»), які розщеплюються у фіксованій пропорції між субцентральними рівнями суспільного управління та дотацій з державного бюджету. Однак у Бюджетному кодексі України відсутній однозначний розподіл повноважень щодо видатків на освіту на районному рівні. Внаслідок цього посилюється диференційований підхід щодо фінансування середніх закладів освіти.

Можливості міст та районів щодо компенсації дефіциту державних асигнувань на загальну середню освіту є обмеженими. На законодавчому рівні не визначено частку місцевих бюджетів у фінансуванні освіти за рахунок власних коштів. Як правило, допомогу своїм школам надають міста, які мають значні надходження в бюджет за рахунок місцевих податків і зборів. Міста, які дбають про збереження та примноження власного освітнього потенціалу, змушені скорочувати інші видатки, у тому числі й соціального призначення.

Загальні середні освітні заклади державної та комунальної власності працюють відповідно до річного кошторису щомісячних доходів та видатків. Проте в умовах недофінансування освіти цей кошторис має «скорочений» вигляд: держава за нормами законодавства не може затвердити дефіцитний бюджет, і тому в кошторисі відображаються видатки за захищеними статтями – заробітна плата, відрахування до державних фондів, комунальні послуги. У рядках, призначених для відображення витрат на поточний ремонт обладнання, інвентарю та будівель, придбання предметів постачання і матеріалів, утримання бюджетних установ тощо, залишається порожнє місце. Складається враження, що такі витрати загалом відсутні. Насправді ж ці витрати фінансуються за кошти батьків і спонсорів.

Диференціації навчальних закладів сприяє і формування бюджету на освіту, у тому числі й на загальну середню зверху – вниз, тобто обласний бюджет доводить суму бюджету до району, де відбувається розподіл видатків на школи. При цьому навчальні заклади залишаються незадіяними в формуванні бюджету на освіту. За таких обставин видатки на освіту формуються, орієнтуючись на видатки минулого року.

Недосконалим є і механізм фінансування професійно-технічної освіти. Відповідно ст. 5 Закону України «Про професійно-технічну освіту» «професійно-технічна освіта здобувається громадянами України у державних і комунальних професійно-технічних навчальних закладах безоплатно, за рахунок держави». При цьому ст. 50 цього ж Закону затверджено нормативний принцип фінансування професійно-технічної освіти та зазначено, що «встановлені нормативи фінансування є гарантованою межею, нижче якої не може здійснюватися фінансування підготовки робітників у професійно-технічних навчальних закладах» [9]. Проте фактичні нормативи фінансування професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) встановлюються на такому мінімальному рівні, що не дозволяє оновлювати матеріально-технічну базу відповідно до вимог роботодавців щодо якості навчання та рівня практичних умінь;

підвищувати заробітну плату викладачів і майстрів виробничого навчання.

У радянський період у фінансуванні професійно-технічної освіти активну участь брали роботодавці. На них припадало 60% від загальних інвестицій на підготовку робітничих кадрів. Нині ж відсутній ефективний механізм взаємодії ПТНЗ з підприємствами. Водночас у всіх розвинутих країнах є поширеною практика щодо багатоканального і багаторівневого фінансування професійно-технічної освіти або за рахунок обов'язкових відрахувань з доходів підприємств. Наприклад, у Франції підприємства відраховують на професійно-технічну освіту 17,96% від суми своїх доходів, аналогічно у Австрії – 22,26%, а у Німеччині функціонує система двоканального фінансування (55% витрат з державного фінансування та 44% приватних витрат від загального фінансування професійної освіти і навчання) [10, с. 208–209].

Відповідно до п. 1 ст. 71 Закону України «Про вищу освіту» фінансування вищих навчальних закладів (ВНЗ) здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень. При цьому в пункті 7 цієї ж статті зазначається, що до фінансового плану (кошторису) вищого навчального закладу обов'язково включаються витрати, пов'язані з розвитком матеріально-технічної та лабораторної баз, із забезпеченням ліцензованими програмними продуктами для провадження освітньої та наукової діяльності, а також з проходженням виробничих і переддипломних практик здобувачами вищої освіти [11].

Аналіз статистичних даних свідчить, що обсяги фінансування вищої освіти за рахунок місцевих бюджетів, органів державної влади та юридичних осіб є незначними. Так, у 2014 р. за рахунок коштів місцевих бюджетів навчалися 27,8% студентів ВНЗ, органів державної влади та юридичних осіб – 0,1% (табл. 2).

Практика показує, що місцеві бюджети асигнують кошти тільки на утримання студентської поліклініки.

При цьому керівництво ВНЗ не має повноважень, покращувати забезпеченість студентської поліклініки обладнанням та ліками за рахунок позабюджетних коштів у зв'язку із заборонаю Бюджетного кодексу України на змішування бюджетів двох рівнів.

Актуальною проблемою залишається обмеженість автономії навчальних закладів. Наприклад, державні ВНЗ позбавлені можливості розпоряджатися коштами, одержаними за рахунок підготовки фахівців на контрактній основі та науково-технічної діяльності. Ці кошти класифікуються як спеціальні кошти, їх використання цілком обмежене Казначейством. Крім того, якщо керівництво ВНЗ вирішило здійснити ремонт приміщень, будівництво споруд за рахунок позабюджетних коштів, воно обмежується можливістю співпраці лише з одним посередником. Адже відповідно до Тимчасового положення «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», затвердженим Кабінетом Міністрів України від 28 березня 2008 р. № 274, навчальні заклади державної форми власності «зобов'язані здійснювати на тендерній основі закупівлі товарів, робіт і послуг, ..., за умови, що вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) становить не менше 100 тис. грн, а робіт – 300 тис. грн» [12]. Згідно з цим положенням державні навчальні заклади не мають права розділяти роботи між кількома підприємствами і зобов'язані орієнтуватися на одного посередника. Внаслідок таких обмежень вартість витрат на певні закупівлі товарів, робіт і послуг значно підвищується. ВНЗ не мають також права підвищувати заробітну плату своїм співробітникам за рахунок позабюджетних коштів: її розміри встановлюються тільки урядовими постановами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, основними негативними рисами сучасної політики фінансування освіти є:

- ✦ обмеженість державного фінансування освіти, неузгодженість обсягів державних асигнувань з пріоритетними завданнями розвитку освітньої галузі;
- ✦ низька гнучкість фінансового механізму внаслідок використання методів жорсткого нормативного фінансування;

Таблиця 2

Розподіл студентів ВНЗ України за джерелами фінансування їх навчання

Показник	Навчальний рік					
	2000/2001		2010/2011		2014/2015	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
Чисельність студентів – усього	1 930 945	100	351 444	100	251 271	100
у тому числі навчалися за рахунок:						
державного бюджету	924 803	47,89	127 825	36,3	87 929	35,0
місцевих бюджетів	65 295	3,38	76 520	21,8	69 917	27,8
органів державної влади та юридичних осіб	23 557	1,23	250	0,1	147	0,1
фізичних осіб	917 290	47,50	146 849	41,8	93 278	37,1

Джерело: складено та розраховано за даними [4, с. 10].

- ✦ формальний характер автономії навчальних закладів через обмежені можливості щодо розпорядження власними позабюджетними коштами;
- ✦ відсутність можливості маневру фінансовими ресурсами залежно від наявних потреб і завдань внаслідок необхідності дотримання принципу їх цільового використання;
- ✦ визначення обсягів фінансування за принципом покриття мінімальних витрат (заробітна плата та комунальні послуги) та принципом «від досягнутого рівня» (визначення обсягу видатків на рівні не нижче минулих років).

Основним наслідком збереження зазначених негативних рис політики фінансування освіти можуть стати:

- ✦ посилення відтоку педагогічних кадрів вищої кваліфікації із системи освіти;
- ✦ остаточна руйнація навчально-методичної бази навчальних закладів, адже протягом останніх років вона майже не відновлювалася;
- ✦ деформація ціннісно-мотиваційних орієнтацій педагогічних і науково-педагогічних кадрів внаслідок їх переходу на більш низький соціальний щабель через мізерність оплати праці;
- ✦ звуження можливостей підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів, погіршення рівня забезпеченості методичною літературою і, як наслідок – зниження рівня педагогічної майстерності педагогів;
- ✦ посилення соціальної напруги в суспільстві внаслідок поглиблення поляризації можливостей одержання якісної на безоплатної освіти різними соціальними прошарками населення;
- ✦ погіршення якості навчання внаслідок руйнації кадрового потенціалу та матеріально-технічної бази навчальних закладів;
- ✦ зниження рівня освітнього потенціалу суспільства, що гальмуватиме соціально-економічний, науково-технічний та культурний розвиток держави.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка нового організаційно-економічного механізму формування освітнього потенціалу суспільства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Капелюшников Р. И. Сколько стоит человеческий капитал России? : препринт WP3/2012/06 / Р. И. Капелюшников ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2012. – 76 с.
2. Жияяев І. Б. Вища освіта України: стан та проблеми / І. Б. Жияяев, В. В. Ковтунець, М. В. Сьомкін. – К. : Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. – 96 с.
3. Конституціалізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір / В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – К. : МП «Лесья», 2014. – 460 с.
4. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/2015 навчального року : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2015. – 169 с.

5. Чекаловська Г. З. Ефективність функціонування ринку освітніх послуг в Україні: проблеми та перспективи / Г. З. Чекаловська // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 3. – С. 59–64.

6. Закон України «Про державний бюджет на 2014 рік» від 16 січня 2014 р. № 719-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 9. – Ст. 93.

7. Коверник Н. В. Оптимальні шляхи фінансового забезпечення освіти в Україні / Н. В. Коверник // Економічний вісник університету. – Переяслав-Хмельницький : Вид-во Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, 2015. – С. 178–183.

8. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 11.05.97 року (у редакції від 04.04.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

9. Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР (у редакції від 01.01.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>

10. Доля З. В. Якість професійної освіти в умовах сучасності / З. В. Доля // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6. – С. 207–209.

11. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII-ВР (у редакції від 13.03.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

12. Тимчасове положення «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 березня 2008 р. № 274 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=123028749

REFERENCES

- Andrushchenko, V. P., Andrushchenko, T. V., and Saveliev, V. L. *Konstitutsionalizatsiia osvitynoho prostoru Yevropy: aksiologichnyi vymir* [Constitutionalization of European educational space: axiological dimension]. Kyiv: Lesia, 2014.
- Chekalovska, H. Z. "Efektivnist funktsionuvannya rynku osvitnih posluh v Ukraini: problemy ta perspektivy" [Effectiveness of the educational market in Ukraine: problems and prospects]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 3 (2012): 59-64.
- Dolia, Z. V. "Yakist profesiinoi osvity v umovakh suchasnosti" [The quality of professional education in modern times]. *Biznes Inform*, no. 6 (2012): 207-209.
- Kovernik, N. V. "Optymalni shliakhy finansovoho zabezpechennia osvity v Ukraini" [Best ways to provide financial education in Ukraine]. In *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, 178-183. Pereiaslav-Khmelnytskyi: Vyd-vo Pereiaslav-Khmelnytskoho DPU imeni Hryhoriia Skovorody, 2015.
- Kapeliushnikov, R. I. *Skolko stoit chelovecheskiy kapital Rossii?* [How much does human capital Russia?]. Moscow: ID Vysshey shkoly ekonomiki, 2012.
- [Legal Act of Ukraine] (2014).
- [Legal Act of Ukraine] (1997). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
- [Legal Act of Ukraine] (1998). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>
- [Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- [Legal Act of Ukraine] (2008). http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=123028749
- Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2014/2015 navchalnoho roku* [Key indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2014/2015 academic year]. Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2015.
- Zhyliayev, I. B., Kovtunets, V. V., and Syomkin, M. V. *Vyshcha osvita Ukrainy: stan ta problemy* [Higher education Ukraine: state and problems]. Kyiv: NDIIP NAPrN Ukrainy; Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, 2015.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

© 2016 ТАТАР М. С.

УДК 338.45:69

Татар М. С. Інструментарій оцінювання рівня ресурсного потенціалу підприємств будівельної галузі України

У статті розкрито сутність ресурсного потенціалу як економічної категорії, запропоновано інструментарій його оцінювання в сучасних умовах функціонування будівельних підприємств. Для здійснення комплексного оцінювання ресурсного потенціалу будівельних підприємств використано метод інтегрального таксономічного оцінювання за складовими елементами ресурсного потенціалу. Представлено характеристику елементів ресурсного потенціалу будівельних підприємств. За допомогою проведеного аналізу визначено ключові фактори підвищення рівня ресурсного потенціалу будівельних підприємств України.

Ключові слова: будівельні підприємства, виробничі ресурси, інвестиційні ресурси, інструментарій, оцінювання, ресурсний потенціал, трудові ресурси, фінансові ресурси.

Рис.: 2. **Табл.:** 8. **Формул.:** 4. **Бібл.:** 17.

Татар Марина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і аудиту, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: marina.sergeevna.tatar@gmail.com

УДК 338.45:69

UDC 338.45:69

Татар М. С. Інструментарій оцінювання рівня ресурсного потенціалу підприємств будівельної галузі України

В статье раскрыта сущность ресурсного потенциала как экономической категории, предложен инструментарий его оценивания в современных условиях функционирования строительных предприятий. Для осуществления комплексной оценки ресурсного потенциала строительных предприятий использован метод интегрального таксономического оценивания по элементам ресурсного потенциала. Представлена характеристика элементов ресурсного потенциала строительных предприятий. С помощью проведенного анализа определены ключевые факторы повышения уровня ресурсного потенциала строительных предприятий Украины.

Ключевые слова: строительные предприятия, производственные ресурсы, инвестиционные ресурсы, инструментарий, оценивание, ресурсный потенциал, трудовые ресурсы, финансовые ресурсы.

Рис.: 2. **Табл.:** 8. **Формул.:** 4. **Библ.:** 17.

Татар Марина Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и аудита, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: marina.sergeevna.tatar@gmail.com

Tatar M. S. An Instrumentarium for Evaluating the Level of Resource Potential of Enterprises in the Construction Industry Sector of Ukraine

The article discloses the substance of resource potential as economic category, proposes an instrumentarium for its evaluation in the current conditions of operation of construction enterprises. To evaluate the resource potential of construction enterprises, the method of integral taxonomic evaluation by the elements of resource potential has been used. A characterization of elements of resource potential of construction enterprises has been provided. Using the carried out analysis, key factors of increasing the level of resource potential of construction enterprises in Ukraine have been identified.

Keywords: construction enterprises, producing resources, investment resources, instrumentarium, evaluation, resource potential, human resources, financial resources.

Fig.: 2. **Tabl.:** 8. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 17.

Tatar Maryna S. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Finance and Audit, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (17 Chkalova Str., Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: marina.sergeevna.tatar@gmail.com

Проблема забезпечення необхідними ресурсами для здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємств будівельної галузі є однією з актуальних у сучасних умовах, оскільки розвиток будівельної галузі сприятиме розвитку виробництва будівельних матеріалів, машинобудівної та металургійної галузей, виробництва скла, деревообробної промисловості, транспорту, енергетики тощо. В умовах напруженої політичної ситуації в Україні та ситуації на сході країни будівельна галузь стала малопривабливою для іноземних інвесторів, у кризових умовах для підтримання діяльності галузі фінансування здійснюється переважно за рахунок ресурсів державних і регіональних цільових програм і внутрішніх інвесторів.

Проблема ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства досліджується в роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема О. В. Арєф'євої [2], Ю. М. Воробйової [4], Н. М. Гуляєва [5], С. О. Гуткевич [6], О. В. Кендюхова, І. М. Кирчати [7], Н. С. Краснокутської [8], В. Є. Новицького [10], І. М. Писаревсько-

го [12], В. А. Свободіної, О. С. Федоніна, Г. О. Швиданенко тощо. Більшість авторів займаються дослідженням проблем підвищення ефективності управління потенціалом і вказують на існування значних розходжень у визначенні самого поняття потенціалу, його сутності. Важливим аспектом залишається визначення складових елементів ресурсного потенціалу для різних підприємств і галузей, а також удосконалення економіко-математичного інструментарію для оцінювання рівня ресурсного потенціалу.

Берсучий А. Я. визначає ресурсний потенціал підприємства як складну систему взаємозалежних ресурсів, залучених у процес виробництва конкретного обсягу продукції з певними конкурентними характеристиками, що відповідають впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища [3]. Деякі вчені розширюють категорію ресурсного потенціалу, визначаючи його не лише як сукупну величину ресурсів, що можуть бути задіяні в процесі виробництва, але й як сукупність реалізованих (реальних) і нереалізованих (потенційних) можливостей використання цих ресурсів (страхових та інших запасів) [11].

Аналіз розвитку будівельної галузі показав, що обсяг виконаних будівельних робіт має тенденцію до збільшення (табл. 1), кількість збудованих квартир з кожним роком збільшується (табл. 2). Спостерігається також поступове збільшення кількості прийнятих в експлуатацію одноквартирних і житлових будівель з двома та більше квартирами (табл. 3) [17].

Незважаючи на зниження платоспроможності населення, попит на продукцію будівельної галузі зростає, кількість сімей та однаків, які потребують поліпшення житлових умов залишається на високому рівні [17] (табл. 4), що свідчить про необхідність підвищення рівня забезпеченості підприємств галузі необхідними ресурсами для безперерйного здійснення їх діяльності.

Процес формування ресурсного потенціалу будівельних підприємств є одним з напрямків формування

їхньої економічної стратегії та передбачає створення й організацію системи ресурсів і можливостей таким чином, щоб результат їхньої взаємодії був фактором успіху в досягненні стратегічних, тактичних і оперативних цілей діяльності цих підприємств. Визначення елементів ресурсного потенціалу, їх аналіз і оцінка є основою управління ресурсним потенціалом будівельних підприємств.

Етапи аналізу і оцінки ресурсного потенціалу будівельних підприємств представлено на рис. 1. Розглянемо їхню реалізацію більш детально.

Етап 1. Визначення мети і завдань дослідження ресурсного потенціалу будівельних підприємств. Метою дослідження ресурсного потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності є оцінювання рівня ресурсного потенціалу, виявлення позитивних і негативних факторів, які можуть вплинути на формування та роз-

Таблиця 1

Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції (млн грн)

Рік	Будівництво, усього	Будівлі	У тому числі		Інженерні споруди
			житлові	нежитлові	
2010	42918,1	19659,1	6876,5	12782,6	23259
2011	61671,7	26745,4	8137,1	18608,3	34926,3
2012	62937,2	28104,8	8523	19581,8	34832,4
2013	58586,2	28257,3	9953,1	18304,2	30328,9
2014	51108,7	24856,5	11292,4	13564,1	26252,2
2015	57515	28907,5	13908,8	14998,7	28607,5

Таблиця 2

Прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир, од.

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Уведення в експлуатацію загальної площі, тис. м ²	8604	8685	9770	9949	9741	11044
у тому числі:						
– у міських поселеннях	5738	6366	6778	6685	6645	7465
– у сільській місцевості	2866	2319	2992	3264	3096	3579
Кількість збудованих квартир, тис.	71	77	83	93	105	120
у тому числі:						
– у міських поселеннях	52	61	63	67	77	89
– у сільській місцевості	19	16	20	26	28	31

Таблиця 3

Прийняття в експлуатацію житла за видами житлових будівель, тис. м² загальної площі

Рік	Усього	У тому числі у житлових будівлях		
		одноквартирних	з двома та більше квартирами	гуртожитках
2010	8603,9	5713	2868,8	22,1
2011	8685,3	4714,1	3938	33,2
2012	9769,6	6465,1	3260,9	43,6
2013	9949,4	5864,1	4023,7	61,6
2014	9741,3	4553,4	5161,1	26,8
2015	11044,4	5580	5435,2	29,2

Показники перебування на квартирній черзі та поліпшення житлових умов, тис.

Показник	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку на кінець року	1252	1216	1174	1139	1084	1022	808
Кількість сімей та однаків, які одержали житло за рік	17	17	11	11	7	7	6
Відсотків до загальної кількості тих, хто перебував на квартирному обліку на кінець попереднього року	1,3	1,3	0,9	0,9	0,7	0,7	0,6

Рис. 1. Етапи аналізу і оцінки ресурсного потенціалу будівельних підприємств

виток елементів ресурсного потенціалу та подальше здійснення відповідних управлінських впливів на різні елементи ресурсного потенціалу.

Етап 2. Формування вихідної інформації та вибір інструментарію для оцінки ресурсного потенціалу будівельних підприємств.

На основі аналізу наукових розробок вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань ресурсного потенціалу будівельних підприємств здійснено спробу максимально спростити й адаптувати структуру ресурсного потенціалу до реалій діяльності будівельних підприємств. Головними перевагами запропонованої структури ресурсного потенціалу є мобільність і комплексність оцінювання.

Ресурсний потенціал будівельних підприємств пропонується розглядати як сукупність найбільш важливих видів ресурсів будівельних підприємств, таких як

виробничі (матеріальні та капітальні), фінансові, інвестиційні та трудові ресурси (рис. 2). Виокремлені компоненти (елементи) ресурсного потенціалу в сукупності дозволяють визначити реальні та потенційні можливості будівельного підприємства.

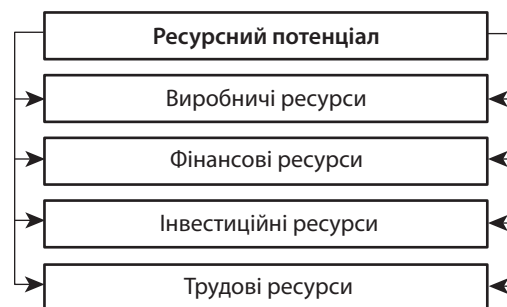

Рис. 2. Структура ресурсного потенціалу

Слід також відмітити, що не всі структурні елементи ресурсного потенціалу рівнозначні за своїм впливом на загальний рівень ресурсного потенціалу підприємств.

Виробничі ресурси будівельних підприємств являють собою наявні та приховані можливості підприємств щодо залучення та використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції [9]. Обрані показники виробничих ресурсів як характеризують ефективність використання основних фондів, так і відображають загальний майновий стан підприємства.

Фінансові ресурси будівельних підприємств, як складова їх ресурсного потенціалу, характеризують реальні та потенційні фінансові можливості суб'єктів підприємницької діяльності, відображають обсяг власних, позичених і залучених фінансових ресурсів підприємства, якими воно може розпоряджатися для здійснення своїх поточних і перспективних витрат.

Під *трудовими ресурсами* будемо розуміти трудові можливості підприємства, здатність персоналу до генерування ідей, створення нової продукції чи покращення існуючої, освітній, кваліфікаційний рівень кадрів, психофізіологічні характеристики і мотиваційний потенціал.

Інвестиційні ресурси – це грошові, матеріальні та нематеріальні цінності, які використовує суб'єкт господарювання (інвестор) у процесі їх вкладання в об'єкти інвестування з метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту [15]. Існує багато класифікацій джерел формування інвестиційних ресурсів, і більшість із них співпадають з тим, який подано в українському законодавстві [16]. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [1] джерела інвестиційних ресурсів поділяються на:

- ✦ власні фінансові ресурси (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);
- ✦ позикові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);
- ✦ залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески фізичних та юридичних осіб);
- ✦ бюджетні інвестиційні асигнування (безкоштовно надане бюджетними органами цільове фінансування);
- ✦ безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств, громадян.

Як інструментарій для оцінювання ресурсного потенціалу будівельних підприємств пропонується використати таксономічний показник рівня розвитку, який дозволяє упорядкувати об'єкти за рівнем їхнього розвитку.

Етап 3. Розрахунок окремих показників ресурсного потенціалу підприємств. Головними методологічними принципами формування системи показників аналізу і оцінки ресурсного потенціалу підприємств є:

- 1) *принцип релевантності* – відповідність показників завданням дослідження;
- 2) *принцип детермінованості* – можливість чіткого визначення алгоритмів розрахунку показників, їх економічної сутності та тлумачення;

3) *принцип значущості та оптимальності* – чисельність та охоплення показниками найважливіших характеристик ресурсного потенціалу підприємства.

Показники, які використано для аналізу і оцінки ресурсного потенціалу будівельних підприємств, наведено в *табл. 5*.

Таблиця 5

Показники оцінки ресурсного потенціалу підприємств

Елементи	Назва показника
Виробничі ресурси	Фондовіддача;
	рентабельність виробництва продукції;
	знос основних засобів;
	коефіцієнт виробничих фондів
Фінансові ресурси	Коефіцієнт автономії;
	коефіцієнт абсолютної ліквідності;
	коефіцієнт оборотності активів;
	коефіцієнт оборотності запасів;
	коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості;
	коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості;
	коефіцієнт фінансової рентабельності
Інвестиційні ресурси	Коефіцієнт ефективності інвестиційного капіталу;
	частка довгострокових фінансових інвестицій в активах;
	капітальні інвестиції;
	кількість науково-дослідницьких робіт;
	дохід (економічний ефект) від використання раціоналізаторських пропозицій, винаходів, корисних моделей
Трудові ресурси	Продуктивність праці;
	коефіцієнт обороту з вибуття;
	коефіцієнт оновлення кадрів;
	коефіцієнт плинності кадрів;
	питома вага працівників з вищою освітою;
	показник рівня кваліфікації робітників;
	втрата робочого часу на одного працівника (прогули, простої, неявка з дозволу адміністрації);
	інвестиції в працівників

Серед показників, які характеризують ресурсний потенціал будівельних підприємств, обрано такі, які відображають не тільки поточний стан, але й перспективний, оскільки ресурсний потенціал відбиває як реальні, так і потенційні ресурси і можливості суб'єктів підприємницької діяльності. Зокрема, збільшення питомої ваги працівників з вищою освітою у звітному періоді може привести до підвищення продуктивності праці в наступному періоді, зниження зносу основних засобів у динаміці за попередні періоди може привести до підвищення показників продуктивності праці та рентабель-

ності виробництва завдяки застосуванню нових машин та обладнання тощо.

Етап 4. Перевірка корельованості показників ресурсного потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності з метою визначення репрезентативності вибірки. На цьому етапі здійснюється кореляційний аналіз даних, який представляє собою процедуру парного порівняння показників і перевірку ступеня їхньої корельованості.

Етап 5. Оцінювання елементів ресурсного потенціалу будівельних підприємств. Оцінювання елементів ресурсного потенціалу складають основу управління ресурсним потенціалом підприємств. Розраховано такі елементи ресурсного потенціалу будівельних підприємств: R_1 – виробничі ресурси; R_2 – фінансові ресурси; R_3 – інвестиційні ресурси; R_4 – трудові ресурси.

Етап 6. Інтегральне оцінювання ресурсного потенціалу підприємств [13, 14], яке здійснюється за таким алгоритмом.

Крок 1. Стандартизація показників ресурсного потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності. Оскільки показники були виражені в абсолютних і відносних величинах, а також мали різні одиниці виміру, то проводилася процедура їх стандартизації. Стандартизація вихідних даних здійснена за такою формулою:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\delta_j}, \quad (1)$$

де $\bar{x}_j$ – середнє значення j -го показника;

δ_j – середньоквадратичне відхилення j -го показника.

Крок 2. Виділення еталонів. На цьому кроці виділено параметри, еталонні значення по кожному досліджуваному показнику оцінки ресурсного потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності для визначення еталонного об'єкта. Поділ ознак на стимулятори й дестимулятори є основою для побудови точки еталону, що є точкою з координатами:

$$P_0(z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0m}), \quad (2)$$

де $z_{0s} = \max_r z_{rs}$, якщо $s \in I$;

$z_{0s} = \min_r z_{rs}$, якщо $s \notin I$ ($s = 1, \dots, m$);

I – безліч стимуляторів;

z_s – стандартизоване значення ознаки s для об'єкта r .

Крок 3. Розрахунок відстаней. На цьому кроці розраховується рівень схожості показників ресурсного потенціалу будівельних підприємств з визначеним на попередньому кроці підприємством-еталоном, тобто визначається відстань від об'єкта-еталона до кожного з досліджуваних підприємств. Евклідова відстань між об'єктами і еталоном розраховується таким чином:

$$c_{io} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Z_{ij} - Z_{oj})^2}. \quad (3)$$

Крок 5. Розрахунок інтегрального показника ресурсного потенціалу. На цьому кроці розраховується ресурсний потенціал будівельних підприємств методом таксономічного оцінювання за формулою [13]:

$$I_i = 1 - \frac{C_{i0}}{C_0}, \quad (4)$$

де

$$C_0 = \bar{C}_0 + 3 \cdot S_0; \bar{C}_0 = \frac{1}{w} \sum_{i=1}^w C_{i0}; S_0 = \sqrt{\frac{1}{w} \sum_{i=1}^w (C_{i0} - \bar{C}_0)^2}.$$

Отримані значення інтегральних показників ресурсного потенціалу будівельних підприємств представлено в *табл. 6*. З метою уникнення впливу на імідж аналізованих підприємств вони були знеособлені.

Таблиця 6

Рівень ресурсного потенціалу будівельних підприємств України

Підприємство	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
П_1	0,598	0,681	0,726	0,782	0,667
П_2	0,689	0,732	0,684	0,518	0,465
П_3	0,566	0,585	0,445	0,429	0,450
П_4	0,335	0,363	0,389	0,425	0,448
П_5	0,521	0,703	0,564	0,732	0,455
П_6	0,464	0,416	0,452	0,324	0,244
П_7	0,438	0,353	0,347	0,548	0,494
П_8	0,204	0,330	0,278	0,303	0,218
П_9	0,057	0,041	0,122	0,078	0,113

Значення отриманих інтегральних показників ресурсного потенціалу підприємств змінюються від 0 до 1. Чим ближче значення показника до 1, тим вищий рівень ресурсного потенціалу має об'єкт (підприємство). І навпаки, якщо значення показника ближче до 0, тим далі об'єкт від еталона. Отже, за допомогою даного методу таксономії можна провести лінійне упорядкування багатомірних об'єктів, при цьому отриманий інтегральний показник є нормованим і змінюється в межах від 0 до 1, що дозволяє проранжувати досліджувані об'єкти за рівнем розвитку.

Етап 7. Висновки щодо рівня ресурсного потенціалу будівельних підприємств. Отримані значення ресурсного потенціалу досліджуваних будівельних підприємств змінюються в діапазоні [0,041; 0,782], що свідчить про суттєві розбіги в рівнях ресурсного потенціалу досліджуваних підприємств. Перелік характеристик елементів ресурсного потенціалу, що притаманні високому, середньому й низькому рівню ресурсного потенціалу будівельних підприємств, наведено в *табл. 7*.

Оцінювання ресурсного потенціалу будівельних підприємств України дозволяє визначити, на якому рівні розвитку знаходяться ті чи інші будівельні підприємства, визначити достатність забезпечення ресурсами, охарактеризувати основні проблеми підвищення ресурсного потенціалу і виявити головні фактори змінення позиції будівельних підприємств на ринку.

Характеристика елементів ресурсного потенціалу підприємств в залежності від рівня потенціалу

Елемент	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Виробничі ресурси	<ul style="list-style-type: none"> Ефективне використання виробничих потужностей; високий технологічний рівень виробництва; наявність ефективної системи закупівлі сировини, матеріалів, комплектуючих засобів; постійне оновлення активної частини основних виробничих фондів; використання прогресивних технологій; наявність ефективної виробничої кооперації 	<ul style="list-style-type: none"> Середній технологічний рівень виробництва; усталена система закупівлі матеріалів, комплектуючих засобів; часткове та нерегулярне оновлення основних виробничих фондів; використання застарілих технологій 	<ul style="list-style-type: none"> Недовантаження виробничих потужностей; низький технологічний рівень виробництва; відсутність ефективної логістичної системи; високий рівень зносу основних фондів; недостатня виробнича потужність; низькі темпи оновлення продукції
Фінансові ресурси	<ul style="list-style-type: none"> Стійке фінансове становище підприємства; високий рівень прибутковості підприємства; проведення активної інвестиційної політики; чітка організація фінансових потоків; високий рівень рентабельності активів 	<ul style="list-style-type: none"> Стабільне фінансове становище підприємства; середній рівень рентабельності власних активів 	<ul style="list-style-type: none"> Нестабільне фінансове становище підприємства; низький рівень прибутковості підприємства; неефективна або відсутня інвестиційна політика; неефективна організація фінансових потоків; низький рівень рентабельності власних активів
Інвестиційні ресурси	<ul style="list-style-type: none"> Високий науково-дослідницький потенціал; високий обсяг реальних та фінансових інвестицій; наявність на підприємстві проектно-конструкторських підрозділів; достатність власних коштів для здійснення інноваційної діяльності; використання зовнішніх джерел інвестування інноваційних процесів; постійна розробка програми наукових досліджень з підготовки виробництва; наявність патентів, ліцензій 	<ul style="list-style-type: none"> Малопотужні проектно-конструкторські підрозділи; незначний обсяг реальних та фінансових інвестицій; використання застарілих патентів та ліцензій; нерегулярні розробки програм наукових досліджень; недостатність джерел фінансування інноваційних розробок 	<ul style="list-style-type: none"> Відсутність науково-дослідницького складу працівників; вкрай низький обсяг реальних та фінансових інвестицій або відсутність інвестицій; дефіцит власних коштів для здійснення інвестиційної та інноваційної діяльності; відсутність зовнішніх джерел інвестування інноваційної діяльності; відсутність на підприємстві програми досліджень з підготовки виробництва
Трудові ресурси	<ul style="list-style-type: none"> Висока кваліфікація працівників всіх підрозділів; високий професіоналізм керівного складу підприємства; оптимальний рівень середнього віку персоналу; ефективна система підвищення кваліфікації і перекваліфікації персоналу; ефективна система мотивації та заохочення; високий рівень продуктивності праці 	<ul style="list-style-type: none"> Середній рівень кваліфікації працівників; висока частка працівників передпенсійного віку; наявність потреби в підвищенні рівня кваліфікації; застаріла система мотивації та заохочення працівників; сталий рівень продуктивності праці 	<ul style="list-style-type: none"> Низький рівень кваліфікації працівників; недостатній рівень компетентності керівного складу; питома вага працівників пенсійного та передпенсійного віку; відсутність практики підвищення кваліфікації та перекваліфікації кадрів; низький рівень продуктивності праці; відсутність системи морального та матеріального заохочення працівників

Етап 8. Рекомендації щодо підвищення ресурсного потенціалу будівельних підприємств. Проведений аналіз ресурсного потенціалу різних будівельних підприємств України дав змогу виявити основні фактори, що дозволять підвищити рівень ресурсного потенціалу цих підприємств на внутрішньому ринку (табл. 8).

Таким чином, одним із найважливіших завдань з управління підприємствами будівельної галузі України є формування ресурсного потенціалу на тому рівні, що забезпечити безперерйність їх поточної діяльності. Вирішення цього завдання обумовлюється існуванням і практичним використанням інструментарію оцінювання ресурсного потенціалу цих підприємств, забезпеченістю функціонування механізму управління їх ресурсним потенціалом. Здійснене оцінювання ресурсного потенціалу будівельних підприємств є підґрунтям формування і реалізації ефективної конкурентної стратегії цих підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 06.11.2014 р. № 1560-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
2. Ареф'єва О. В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О. В. Ареф'єва, Т. В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7. – С. 71–76.
3. Берсуцький А. Я. Моделі прийняття рішень з управління розвитком ресурсного потенціалу підприємства : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.11. – Донецьк, 2010. – 33 с.
4. Воробйова Ю. М. Управління ресурсами підприємства : навч. посібник / Ю. М. Воробйова, Б. І. Холода. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 288 с.
5. Гуляєва Н. М. Фінансові ресурси підприємства / Н. М. Гуляєва, О. В. Сьомко // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 58–62.
6. Гуткевич С. О. Інвестування: теорія і практика : навч. посібник. – К. : Європ. ун-т, 2006. – 234 с.

7. Кирчата І. М. Оцінка конкурентного потенціалу в системі управління конкурентоспроможністю підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / І. М. Кирчата ; Приазов. держ. техн. ун-т. – Маріуполь, 2007. – 20 с.

8. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посібник / Н. С. Краснокутська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.

9. Мокроусова Т. О. Фактори підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів / Т. О. Мокроусова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 4. – С. 86–88.

10. Новицький В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку : навч. посібник / В. Є. Новицький. – К. : Національний авіаційний університет, 2004. – 268 с.

11. Павлова В. А. Оцінювання ресурсного потенціалу підприємств машинобудівної галузі / В. А. Павлова, О. В. Кузьменко // Держава та регіони: Серія: економіка та підприємництво. – 2010. – № 1. – С. 152–156.

12. Писаревський І. М. Підвищення ефективності використання ресурсів у плануванні виробничих процесів / І. М. Писаревський // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 91–100.

13. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа / В. Плюта / Пер. с пол. В. В. Иванова ; науч. ред. В. М. Жуковской. – М. : Статистика, 1980. – 151 с.

14. Сергієнко О. А. Просторово-динамічна оцінка та аналіз індикаторів конкурентоспроможності підприємств / О. А. Сергієнко, М. С. Татар // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4. – С. 41–46.

15. Феняк Л. А. Джерела формування інвестиційних ресурсів / Л. А. Феняк // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2010. – № 36. – С. 134–139.

16. Цигиль І. Я. Джерела формування інвестиційних ресурсів сучасного підприємства / І. Я. Цигиль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16714/1/384-660-661.pdf>

17. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

REFERENCES

Arefieva, O. V., and Kharchuk, T. V. "Ekonomichni zasady formuvannia potentsialu pidpriemstva" [The economic basis for the

Таблиця 8

Ключові фактори підвищення ресурсного потенціалу будівельних підприємств

Елемент	Ключові фактори
Виробничі ресурси	<ul style="list-style-type: none"> – Зниження собівартості будівництва; – забезпечення високого рівня фондоддачі; – наявність розвинутої транспортної інфраструктури в місці розташування підприємства; – можливість виконання індивідуальних замовлень на будівництво; – наявність високоякісної арматури, дешевих джерел енергії; використання інновацій у процесі будівництва; – наявність прогресивних технологій
Фінансові ресурси	<ul style="list-style-type: none"> – Контроль за погашенням кредиторської заборгованості; – підвищення коефіцієнта абсолютної ліквідності; – рефінансування дебіторської заборгованості
Інвестиційні ресурси	<ul style="list-style-type: none"> – Пошук шляхів залучення іноземних інвестицій; – формування дієвої інвестиційної стратегії
Трудові ресурси	<ul style="list-style-type: none"> – Наявність висококваліфікованих кадрів, професіоналів у будівельній галузі; – досвід персоналу в будівельній галузі; – наявність системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів відповідно до стратегічних цілей діяльності; – реалізація способів стимулювання персоналу; – моніторинг охорони праці та здоров'я працівників

formation potential of the company]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (2008): 71-76.

Bersutskyi, A. Ya. "Modeli pryiniattia rishen z upravlinnia rozvytkom resursnoho potentsialu pidpriemstva" [Model making decisions on managing the development of resource potential of the company]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.11*, 2010.

Feniak, L. A. "Dzherela formuvannia investytsiinykh resursiv" [Sources of investment resources]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*, no. 36 (2010): 134-139.

Huliaieva, N. M., and Syomko, O. V. "Finansovi resursy pidpriemstva" [The financial resources of the company]. *Finansy Ukrainy*, no. 12 (2003): 58-62.

Hutkevych, S. O. *Investuvannia: teoriia i praktyka* [Investment: Theory and Practice]. Kyiv: Yevropeyskyi universytet, 2006.

Kyrchata, I. M. "Otsinka konkurentnoho potentsialu v systemi upravlinnia konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Evaluation of competitive potential in the management of enterprise competitiveness]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2007.

Krasnokutska, N. S. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential enterprises: development and evaluation]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005.

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

Mokrousova, T. O. "Faktery pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia materialnykh resursiv" [Factors efficient use of material resources]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 4 (2005): 86-88.

Novytskyi, V. Ye. *Ekonomichni resursy tsyvilizatsiinoho rozvytku* [Economic resources of civilization development]. Kyiv: Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 2004.

Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua>

Pysarevskyi, I. M. "Pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia resursiv u planuvanni vyrobnychkykh protsesiv" [More efficient use of resources in the planning of production processes]. *Finansy Ukrainy*, no. 10 (2005): 91-100.

Pliuta, V. *Sravnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniakh: metody taksonomii i faktornogo analiza* [Comparative multivariate analysis in economic research: methods of taxonomy and factor analysis]. Moscow: Statistika, 1980.

Pavlova, V. A., and Kuzmenko, O. V. "Otsiniuvannia resursnoho potentsialu pidpriemstv mashynobudivnoi haluzi" [Evaluation of the resource potential of enterprise engineering industry]. *Derzhava ta rehiony: Seriia "Ekonomika ta pidpriemnytstvo"*, no. 1 (2010): 152-156.

Serhiienko, O. A., and Tatar, M. S. "Prostorovo-dynamichna otsinka ta analiz indyikatoriv konkurentospromozhnosti pidpriemstv" [Spatially dynamic assessment and analysis of indicators of competitiveness of enterprises]. *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 41-46.

Tsyhyl, I. Ya. "Dzherela formuvannia investytsiinykh resursiv suchasnoho pidpriemstva" [Sources of investment resources of the modern enterprise]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16714/1/384-660-661.pdf>

Vorobiova, Yu. M., and Kholoda, B. I. *Upravlinnia resursamy pidpriemstva* [Enterprise Resource Planning]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2004.

ДІАГНОСТИКА ПОЛІТИКИ КЕРІВНИЦТВА У СФЕРАХ ЯКОСТІ, СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ Й ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНОЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М., КОСТЮК Н. Р., СЕМЧУК Ж. В., КОРОПЕЦЬКИЙ О. О.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М., Костюк Н. Р., Семчук Ж. В., Коропецький О. О. Діагностика політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки й охорони праці та механізм забезпечення гідної праці на підприємстві

У статті розкрито сутність поняття «діагностика політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві». Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами діагностики політики керівництва у згаданих сферах є: 1) інтегральний індикатор якості на підприємстві; 2) інтегральний індикатор соціальної відповідальності на підприємстві; 3) інтегральний індикатор інформаційної безпеки на підприємстві; 4) інтегральний індикатор охорони праці на підприємстві. Запропоновано концепцію та інструментарій механізму забезпечення гідної праці на підприємстві, який являє собою комплекс складових, принципів та напрямків забезпечення процесу в аспекті концепції гідної праці, запропонованої МОП внаслідок взаємодії керуючої та керованої підсистем підприємства під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ключові слова: підприємство, політика керівництва, діагностика, бізнес-індикатори, персонал, гідна праця.

Рис.: 3. **Формул:** 14. **Бібл.:** 22.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Костюк Наталія Романівна – студентка, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

Семчук Жанна Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та підприємництва, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

Коропецький Олег Олександрович – студент, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: lviv-university@ukr.net

УДК 65.01

Скриньковський Р. М., Костюк Н. Р., Семчук Ж. В., Коропецький О. О. Діагностика політики керівництва в сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки й охорони праці та механізм забезпечення гідної праці на підприємстві

В статті розкрито сутність поняття «діагностика політики керівництва в сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві». Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами діагностики політики керівництва в сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві є: 1) інтегральний індикатор якості на підприємстві; 2) інтегральний індикатор соціальної відповідальності на підприємстві; 3) інтегральний індикатор інформаційної безпеки на підприємстві; 4) інтегральний індикатор охорони праці на підприємстві. Предложено концепцію та інструментарій механізму забезпечення гідної праці на підприємстві, який являє собою комплекс складових, принципів та напрямків забезпечення процесу в аспекті концепції гідної праці, запропонованої МОП внаслідок взаємодії керуючої та керованої підсистем підприємства під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ключевые слова: предприятие, политика руководства, диагностика, бизнес-индикаторы, персонал, достойный труд

Рис.: 3. **Формул:** 14. **Библ.:** 22.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Костюк Наталія Романівна – студентка, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

Семчук Жанна Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та підприємництва, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

Коропецький Олег Олександрович – студент, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: lviv-university@ukr.net

UDC 65.01

Skrinkovskyy R. M., Kostyuk N. R., Semchuk Zh. V., Koropetskiy O. O. Diagnostics of Management Policy in the Areas of Quality, Social Responsibility, Information Security and Labor Safety, Mechanism for Provision of Decent Work at Enterprise

The article discloses the contents of the concept of «diagnostics of management policy in the areas of quality, social responsibility, information security and labor safety at enterprise». It is found that key business indicators for diagnostics of management policy in the areas of quality, social responsibility, information security and safety of labor at enterprise are: 1) integral indicator of quality at enterprise; 2) integral indicator of social responsibility at enterprise; 3) integral indicator of information security at enterprise; 4) integral indicator of labor safety at enterprise. Both concept and instrumentarium for the mechanism for provision of decent work at enterprise has been proposed, which is a body of components, principles and directions of the process' provision in terms of the concept of decent work, proposed by the International Labor organization as result of interaction of the managed and managing subsystems of enterprise under the influence of internal and external environment factors.

Keywords: enterprise, management policy, diagnostics, business indicators, staff, decent work.

Fig.: 3. **Formulae:** 14. **Bibl.:** 22.

Skrinkovskyy Ruslan M. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Kostiuk Nataliia R. – Student, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

Semchuk Zhanna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Dean of the Faculty of Economics and Business, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

Koropetskiy Oleh O. – Student, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: lviv-university@ukr.net

В умовах гострої (напруженої) і жорсткої конкуренції процес забезпечення стабільності функціонування та розвитку вітчизняних підприємств значною мірою залежить від ефективної та результативної політики керівництва, у тому числі – враховуючи забезпечення належного рівня оплати праці працівників підприємства. «Якщо бізнес не буде займатися активною політикою, то, на жаль, політика зруйнує бізнес», – таку заяву 30.06.2015 р. в ефірі програми «Лівий берег» із Сонею Кошкіною зробив народний депутат України, экс-голова Донецької обласної державної адміністрації Сергій Тарута.

Звідси очевидно, враховуючи зокрема результати досліджень на практиці у цьому напрямі, що обрана тема наукової роботи є актуальною.

Теоретико-методичні та методологічні аспекти політики керівництва, а також питання, пов'язані із забезпеченням гідної праці на підприємстві стали предметом досліджень таких вчених-економістів: Буковинської М. П., Велігури А. В., Весперіс С. З., Герасимяк Н. В., Гуменюк Н. В., Димченко Н. С., Журавля М. Ю., Затейщицкої О. О., Качалової І. В., Крейдич І. М., Кружилка О. Є., Лебедева І. В., Оксенюк К. І., Полозової Т. В., Різніченко А. В., Семчук Ж. В., Сорочинської О. Л., Стороженко О. В., Черних О. В., Черських О. І., Шаульської Л. В., Янковської Л. А. та ін. [1–22].

Водночас, як засвідчують результати досліджень наукових праць [1–22] та практики функціонування вітчизняних підприємств, не до кінця вивченими залишаються питання щодо формування та використання системи діагностики політики керівництва та забезпечення гідної праці на підприємстві.

Метою статті є побудова системи діагностики політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці й розроблення механізму забезпечення гідної праці на підприємстві.

Для досягнення визначеної мети були поставлені такі ключові завдання: 1) сформулювати теоретичну та методико-прикладну базу системи діагностики політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві на засадах бізнес-індикаторів (Скриньковський Р. М.); 2) запропонувати концепцію та інструментарій механізму забезпечення гідної праці на підприємстві (Семчук Ж. В., Костюк Н. Р., Коропецький О. О., Скриньковський Р. М.).

Грунтовний аналіз наукової літератури засвідчує необхідність у уточненні та розкритті сутності такої категорії, як «політика керівництва підприємства».

Так, проф. Крейдич І. М. [1], за результатами ґрунтового аналізу вітчизняних і закордонних праць, встановив, що економічна політика підприємства трактується як сукупність елементів і положень, які характеризують діяльність підприємства та впливають на стан його внутрішнього середовища і взаємодію із зовнішнім під дією потреб окремих індивідів чи їх груп з метою подальшого задоволення [1].

Беручи до уваги вищезазначене, під політикою керівництва підприємства слід розуміти систему положень, включаючи правила, інструкції та вимоги керівництва

підприємства, покликаних планувати та контролювати діяльність підприємства внаслідок прийняття управлінських рішень, спрямованих на позитивний результат.

У контексті цього можна стверджувати, що політика керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві – це цілісна система положень (правил, інструкцій, вимог тощо), за допомогою яких керівництво підприємства впливає на забезпечення відповідного стану якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці за рахунок прийняття результативних управлінських рішень.

Своєю чергою, діагностика політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці являє собою процес оцінювання стану якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві, тенденцій його зміни та майбутніх перспектив з боку керівництва цього підприємства.

Таким чином, діагностика політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві ґрунтується на таких бізнес-індикаторах: інтегральний індикатор якості на підприємстві ($I_{Я}$); інтегральний індикатор соціальної відповідальності на підприємстві ($I_{СВ}$); інтегральний індикатор інформаційної безпеки на підприємстві ($I_{ІБ}$); інтегральний індикатор охорони праці на підприємстві ($I_{ОП}$).

Результати аналізу наукових праць [2–9] засвідчують, що якість на підприємстві – це окрема характеристика (або їх сукупний набір) певного елемента діяльності підприємства (продукції, процесу виробництва, персоналу тощо), основне призначення якої полягає у підвищенні ефективності функціонування підприємства за рахунок задоволення потреб споживачів.

Розрізняють такі види якості на підприємстві [2]: 1) *конструктивну* (відображає якість уже готової продукції (у тому числі якість конструкції відповідно до вимог ринку); 2) *виробничу* (характеризує якість виробничого процесу); 3) *якість маркетингу та послуг* (демонструє рівень задоволеності потреб ринку продукцією).

Окрім того, доцільно також виділити такий вид якості, як якість персоналу підприємства, оскільки це ключовий елемент його діяльності [22].

Проведений аналіз інформації у наукових працях [2–9] дозволяє стверджувати, що інтегральний індикатор якості на підприємстві ($I_{Я}$) характеризується бізнес-індикаторами, що представлені на *рис. 1*.

Розрахунок інтегрального індикатора якості на підприємстві ($I_{Я}$) здійснюється за формулою (1), де символом $F(A; B; C; \dots)$ позначають значення функції $Y = F(X)$, коли $X = (A; B; C; \dots)$:

$$I_{Я} = F(I_{КЯ}; I_{ВЯ}; I_{ЯМП}; I_{ЯП}). \quad (1)$$

Своєю чергою (див. *рис. 1*), бізнес-індикатори $I_{КЯ}$, $I_{ВЯ}$, $I_{ЯМП}$, $I_{ЯП}$ і показники $OЯ$ і $ПЯ$ обчислюються за формулами (2) – (7):

$$I_{КЯ} = F(K_1; K_2; K_3; \dots; K_9), \quad (2)$$

$$I_{ВЯ} = F(B_1; B_2; B_3; \dots; B_{17}), \quad (3)$$

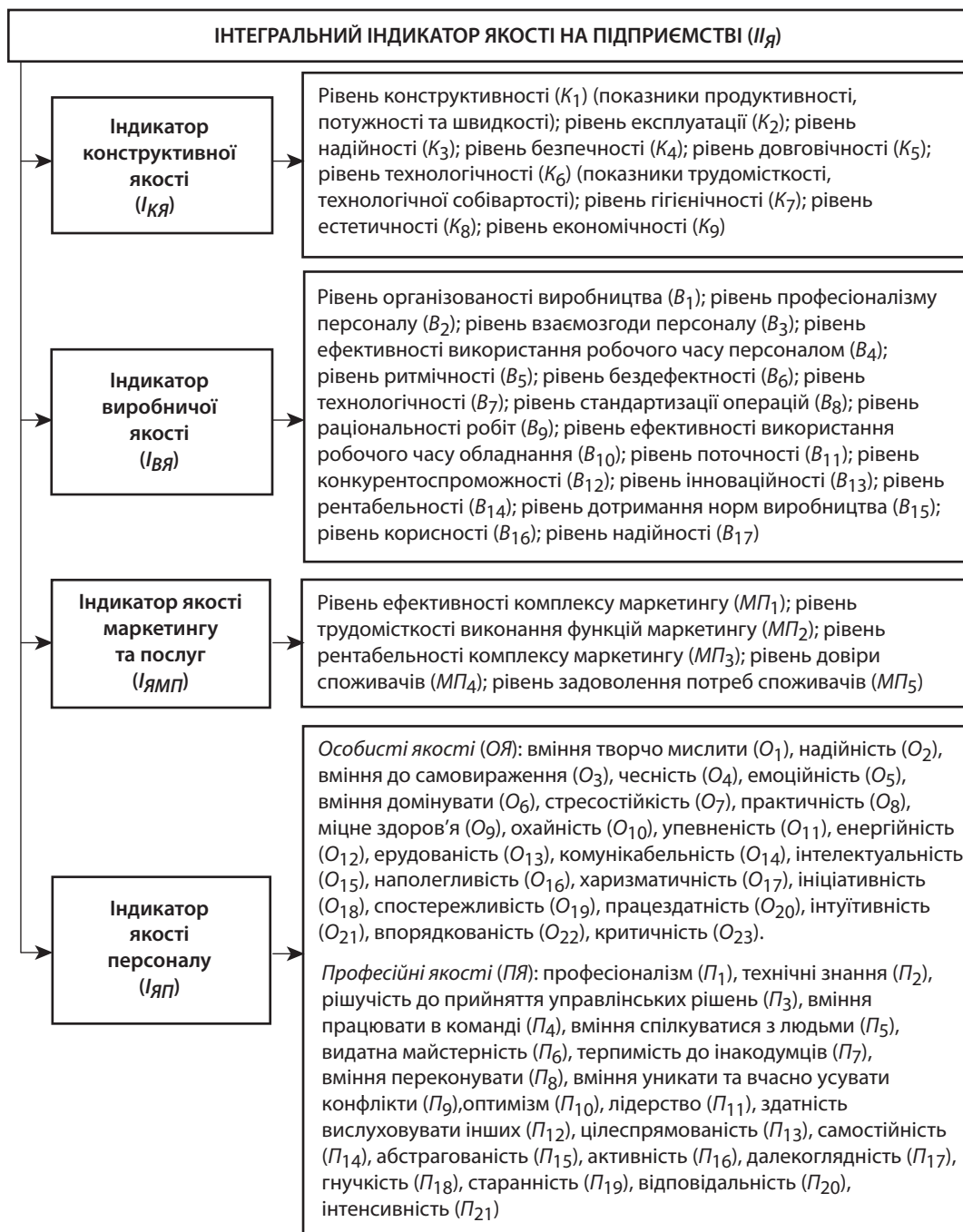

Рис. 1. Бізнес-індикатори діагностики якості на підприємстві

Джерело: побудовано на основі [2–9] (Скриньковський Р. М.).

$$I_{ЯМП} = F(МП_1; МП_2; МП_3; МП_4; МП_5), \quad (4)$$

$$I_{ЯП} = F(ОЯ; ПЯ), \quad (5)$$

$$ОЯ = F(O_1; O_2; O_3; \dots; O_{23}), \quad (6)$$

$$ПЯ = F(P_1; P_2; P_3; \dots; P_{21}). \quad (7)$$

Для розрахунку інтегрального індикатора соціальної відповідальності на підприємстві ($I_{СВ}$), перш за все, доцільно розкрити сутність поняття «соціальна відповідальність підприємства» та представити ключові параметри.

У науковому дослідженні [10] соціальна відповідальність підприємства трактується як діяльність керівників підприємства, спрямована на вирахування частини доходу підприємства на підтримання і розви-

ток різних об'єктів соціальної інфраструктури, соціального забезпечення і підвищення кваліфікації працівників, реалізацію програм екологічного напрямку за винятком законодавчо установлених норм чи самостійного вирішення проблем соціальної сфери.

Беручи до уваги зазначене у працях [10, 11], ключовими параметрами розрахунку інтегрального індикатора соціальної відповідальності на підприємстві ($I_{СВ}$) є: 1) рівень соціальної відповідальності перед працівниками ($СВ_1$); 2) рівень соціальної відповідальності перед акціонерами ($СВ_2$); 3) рівень соціальної відповідальності перед споживачами ($СВ_3$); 4) рівень соціальної відповідальності перед громадськими організаціями ($СВ_4$); 5) рівень соціальної відповідальності перед органами

державної влади (CB_5); 6) рівень соціальної відповідальності перед населенням (CB_6); 7) рівень соціальної відповідальності перед кредиторами та інвесторами (CB_7); 8) рівень соціальної відповідальності перед партнерами по бізнесу (CB_8); 9) рівень соціальної відповідальності перед освітніми установами (CB_9).

Своєю чергою, інтегральний індикатор соціальної відповідальності на підприємстві (II_{CB}) слід обчислювати за формулою (8):

$$II_{CB} = \sqrt[9]{CB_1 \cdot CB_2 \cdot CB_3 \cdot \dots \cdot CB_9}. \quad (8)$$

У процесі оцінювання соціальної відповідальності підприємства доцільно звернути увагу на теорію людського капіталу («Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis» [20]), розроблену лауреатом Нобелівської премії (1992 р.), американським професором Гаррі Беккером (*Gary Becker*) [20], яка ґрунтується на тому, що вкладення капіталу підприємством чи державою в розвиток людського капіталу за рахунок фінансування різних соціальних програм, що забезпечують розвиток персоналу, є рівноцінними вкладенням у створення нових видів техніки та технологій [20].

Що стосується інформаційної безпеки, то під нею слід розуміти сукупність заходів системи інформаційного забезпечення, які передбачають збереження інформації про діяльність підприємства, яка раніше була передана та оброблена [12, с. 28].

Обчислення інтегрального індикатора інформаційної безпеки на підприємстві (II_{IB}) слід проводити за формулою (9), бізнес-індикатори (параметри) якої представлені на рис. 2:

$$II_{IB} = F(I_{ПТЗ}; I_{ИНП}; I_{BI}). \quad (9)$$

Своєю чергою, бізнес-індикатори $I_{ПТЗ}$, $I_{ИНП}$, I_{BI} обчислюються за формулами (10) – (12):

$$I_{ПТЗ} = F(ПТЗ_1; ПТЗ_2; ПТЗ_3; ПТЗ_4), \quad (10)$$

$$I_{ИНП} = F(ИНП_1; ИНП_2; ИНП_3; ИНП_4), \quad (11)$$

$$I_{BI} = F(BI_1; BI_2; BI_3; BI_4). \quad (12)$$

Четвертим блоком політики керівництва згідно з першим завданням дослідження виступає сфера охорони праці.

Так, охорона праці на підприємстві – це сукупність правил і заходів, що передбачають створення безпечних і нешкідливих умов праці з метою попередження та нейтралізації ризику настання нещасних випадків [14, 15].

Поряд з тим встановлено, що інтегральний індикатор охорони праці на підприємстві ($II_{ОП}$) включає такі параметри: 1) стан безпеки виробничого обладнання ($ОП_1$); 2) стан умов праці на робочих місцях ($ОП_2$); 3) стан безпеки технологічних процесів ($ОП_3$); 4) стан будівель і споруд ($ОП_4$); 5) рівень забезпеченості персоналу засобами індивідуального захисту ($ОП_5$); 6) рівень забезпеченості персоналу санітарно-побутовими приміщеннями ($ОП_6$); 7) частота виробничого травматизму на підприємстві ($ОП_7$); 8) рівень важкості виробничого травматизму ($ОП_8$); 9) частота професійної захворюваності через незадовільні умови праці ($ОП_9$).

Розрахунок інтегрального індикатора охорони праці на підприємстві ($II_{ОП}$) рекомендується проводити за формулою (13):

$$II_{ОП} = F(ОП_1; ОП_2; ОП_3; \dots; ОП_9). \quad (13)$$

Враховуючи вищезазначене, загальний інтегральний індикатор діагностики політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві ($II_{ЗПК}$) доцільно розраховувати за формулою (14):

$$II_{ЗПК}^3 = F(II_{Я}; II_{CB}; II_{IB}; II_{ОП}). \quad (14)$$

Як свідчать результати опрацювання наукових праць [1–19] за встановленою проблематикою, а також вивчення практики функціонування вітчизняних підприємств, інтерпретувати $II_{ЗПК}^3$ можна за такою шкалою

Рис. 2. Бізнес-індикатори діагностики інформаційної безпеки на підприємстві

Джерело: побудовано на основі [12 – 13] (Скриньковський Р. М.).

оцінювання: $0 \leq I^3_{ПК} \leq 0,3$ – політика керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві є низькою; $0,4 \leq I^3_{ПК} \leq 0,7$ – політика керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві перебуває на середньому рівні; $0,8 \leq I^3_{ПК} \leq 1$ – політика керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві перебуває на високому рівні.

Діагностику політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві слід проводити методом експертних оцінок, оскільки він є найбільш вдалим у даному випадку.

Крім цього, сфери якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці тісно взаємопов'язані з процесом забезпечення гідної праці на підприємстві.

За думкою проф. Шаульської Л. В. [16], гідна праця відображає взаємозв'язок умов і можливостей використання трудового потенціалу, а також визначає умови трудової діяльності та наявні можливості їх раціонального забезпечення [16, с. 28].

Поняття «гідна праця» з позиції Міжнародної організації праці (МОП; англ. *International Labour Organization*) (1999) трактується як продуктивна праця, що є вільною, проводиться в нормальних умовах, не принижує, а розвиває гідність людини, передбачає достойну оплату праці, соціальні гарантії, відсутність порушення прав на робочому місці, визначає трудові права людини і можливість реалізації нею своїх здібностей та досягнення особистих прагнень (!) [17, с. 132].

У процесі розроблення механізму забезпечення гідної праці на підприємстві потрібно враховувати складові концепції гідної праці, запропоновані МОП (рис. 3).

Як зазначено у літературному джерелі [19], основними (ключовими) принципами забезпечення гідної праці на підприємстві є:

1) *принцип системності* (персонал підприємства розглядається як цілісна система, яка передбачає скоординований підхід до формування і регулювання людського капіталу підприємства);

2) *принцип поваги до людини та її гідності* (передбачає завоювання довіри персоналу за рахунок розвитку їх професійних та особистих якостей з метою успіху діяльності підприємства);

3) *принцип командної єдності* (характеризує команду підприємства як ретельно підібраний колектив працівників, які повною мірою розділяють особисті цілі та цінності підприємства і діють як єдине ціле);

4) *принцип горизонтальної співпраці* (передбачає горизонтальні зв'язки між вищим, середнім та нижчим рівнем управління);

5) *принцип соціального та правового захисту* (відображає суворе дотримання та виконання працівниками підприємства Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів);

6) *принцип урахування довгострокової перспективи підприємства* (характеризує формування менеджерами стратегії розвитку підприємства);

7) *принцип інтеграції та згуртованості колективу* (характеризує рівень корпоративної соціальної відповідальності підприємства);

8) *принцип участі персоналу у прийнятті управлінських рішень* (характеризує залучення персоналу до обговорення варіантів управлінських рішень та внесення особистих пропозицій щодо їх удосконалення);

9) *принцип опори на професійне ядро кадрового потенціалу* (відображає здібності та вміння персоналу підприємства, за рахунок яких підприємство матиме стратегічну перевагу в конкурентному середовищі);

10) *принцип дотримання балансу інтересів керівників і осіб, що підпорядковані* (відображає думки співробітників підприємства щодо діяльності керівників вищої ланки підприємства, умов та оплати праці, рівня дотримання трудової етики тощо).

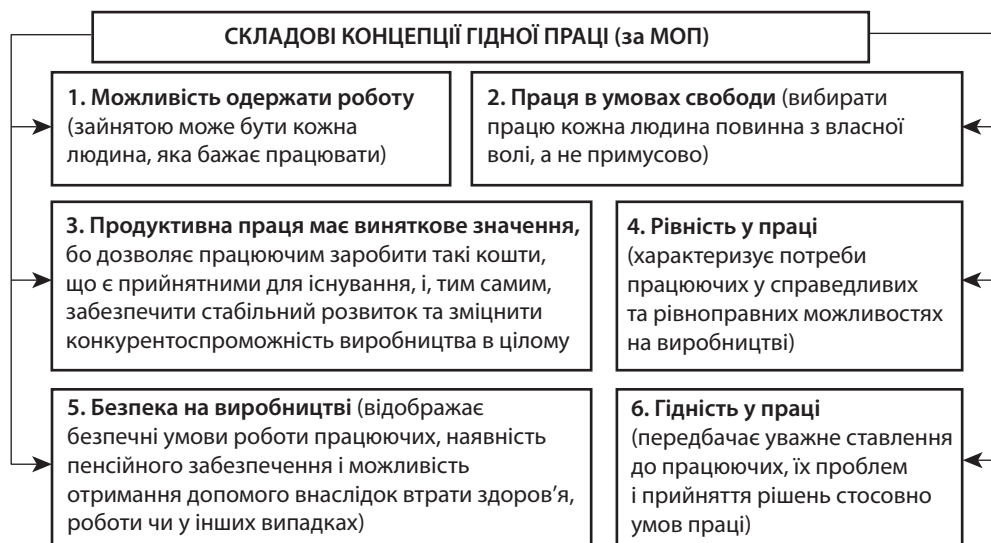

Рис. 3. Ключові складові концепції гідної праці (за МОП)

Джерело: побудовано на основі [18] (Семчук Ж. В., Костюк Н. Р., Коропецький О. О.)

Пріоритетними напрямками забезпечення гідної праці на підприємстві, включаючи визначені МОП, є [17]: забезпечення продуктивної зайнятості на підприємстві; створення сприятливих і безпечних умов праці; забезпечення належного рівня оплати праці; дотримання прав трудової діяльності працівників; соціальне партнерство; надання соціальних гарантій; розвиток трудового потенціалу підприємства за рахунок професійного навчання тощо; формування сприятливого соціально-психологічного клімату на підприємстві.

Що стосується процесу формування гідної праці на підприємстві, то в науковій праці [19] визначено ключові етапи його становлення: 1) планування трудових ресурсів (визначення потреби у трудових ресурсах та затвердження вимог до потенційних працівників); 2) набір персоналу (формування резерву потенційних працівників); 3) відбір персоналу (оцінювання вмінь та здібностей потенційних працівників); 4) встановлення відповідного рівня оплати праці, премій та пільг; 5) адаптація та профорієнтація працівників; 6) навчання працівників; 7) оцінювання трудової діяльності працівників; 8) кадрове переміщення працівників внаслідок оцінювання їх особистих і професійних якостей; 9) розвиток здібностей працівників з метою їх підготовки на керівні посади.

ВИСНОВКИ

Результати аналізу наукових праць [1–22] та практики функціонування підприємств за даною проблематикою засвідчили, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці на підприємстві є: інтегральний індикатор якості на підприємстві ($I_{\text{д}}$); інтегральний індикатор соціальної відповідальності на підприємстві (I_{CB}); інтегральний індикатор інформаційної безпеки на підприємстві ($I_{\text{Б}}$); інтегральний індикатор охорони праці на підприємстві ($I_{\text{ОП}}$).

Поряд з тим встановлено, що механізм забезпечення гідної праці на підприємстві – це комплекс складових, принципів та напрямків забезпечення процесу становлення системи гідної праці на підприємстві в ключі концепції гідної праці, запропонованої МОП внаслідок взаємодії керуючої та керованої підсистем підприємства під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Перспективи подальших досліджень в окресленому напрямі полягають у формуванні системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням часткової діагностичної цілі – діагностики політики керівництва у сферах якості, соціальної відповідальності, інформаційної безпеки та охорони праці та механізму забезпечення гідної праці на підприємстві. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Крейдич І. М. Теоретичні аспекти поняття економічної політики розвитку підприємства / І. М. Крейдич, Г. І. Вістяка // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка. – 2012. – Вип. 12. – С. 12–17.

2. Скриньковський Р. М. Комплексна діагностика розвитку підприємства: концепція, параметри, методи [Електронний ресурс] / Р. М. Скриньковський // Економіка. Управління. Інновації: електр. наук. фах. вид.; ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – 2015. – Вип. № 1 (13). – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2015_1_33.pdf

3. Різнченко Л. В. Розробка стратегії підвищення якості продукції як гаранту зростання конкурентоспроможності підприємства / Л. В. Різнченко // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2010. – № 1, Т. 2. – С. 178–184.

4. Семчук Ж. В. Розвиток систем управління якістю продукції машинобудівних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Ж. В. Семчук; Львівський ун-т бізнесу та права. – Львів, 2011. – 24 с.

5. Черских О. И. Повышение качества производственного процесса на угледобывающем предприятии [Электронный ресурс] / О. И. Черских. – Режим доступа : http://www.giab-online.ru/files/Data/2015/05/296_305.pdf

6. Герасимяк Н. В. Якість маркетингової діяльності та методика її оцінки / Н. В. Герасимяк, К. І. Оксенюк // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент : зб. наук. праць ЛНТУ. – 2011. – Вип. 8. – С. 61–68.

7. Весперіс С. З. Особливості формування і управління якістю послуг / С. З. Весперіс // Актуальні питання сталого розвитку економіки. – 2012. – Том 1. – С. 75–80.

8. Буковинська М. П. Людський капітал: класифікація ділових та особистих якостей менеджерів [Електронний ресурс] / М. П. Буковинська. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/5165>

9. Димченко Н. С. Модель сучасного менеджера-професіонала / Н. С. Димченко // Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. Серія: Економіка і менеджмент. – 2013. – Вип. 12 (58). – С. 10–13.

10. Черних О. В. Управління соціальною відповідальністю на великих підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О. В. Черних; Ін-т економіки промисловості НАН України. – Донецьк, 2012. – 24 с.

11. Затейщикова О. О. Аналіз підходів до оцінки соціальної відповідальності бізнесу / О. О. Затейщикова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 2. – С. 189–194.

12. Велігура А. В. Оцінювання стану інформаційної безпеки підприємства / А. В. Велігура // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – № 4 (52). – С. 28–39.

13. Журавель М. Ю. Формування системи показників оцінки рівня інформаційної безпеки підприємства / М. Ю. Журавель, Т. В. Полозова, О. В. Стороженко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 171–177.

14. Кружилко О. Є. Удосконалення комплексної оцінки стану охорони праці на підприємствах : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.26.01 – охорона праці / О. Є. Кружилко; Нац. науково-дослідний ін-т охорони праці. – Київ, 2001. – 20 с.

15. Сорочинська О. Л. Стан охорони праці в Україні та заходи для її поліпшення / О. Л. Сорочинська // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного ун-ту транспорту. Серія: Транспортні системи і технології. – 2014. – Вип. 24. – С. 240–247.

16. Шаульська Л. В. Реалізація концепції гідної праці на основі забезпечення конкурентоспроможності активів людського капіталу / Л. В. Шаульська // Вісник Приазовського державного технічного ун-ту. Серія: Екон. науки. – 2014. – Вип. 28. – С. 278–283.

17. Лебедев І. В. Забезпечення гідної праці на засадах корпоративної соціальної відповідальності : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / І. В. Лебедев; Хмельницький нац. ун-т. – Хмельницький, 2015. – 527 с.

18. Калачова І. В. Концептуальні та методологічні аспекти вимірювання гідної праці / І. В. Калачова // Економіка промисловості. – 2006. – № 3. – С. 229–234.

19. Гуменюк Н. Забезпечення гідної праці на промисловому підприємстві на основі компетентнісного підходу / Н. Гуменюк // Схід. – 2013. – № 2 (122). – С. 24–28.

20. Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis / G. S. Becker. – N.Y., 1964. – 441 p.

21. Янковська Л. А. Управління підготовкою та підготовкою працівників промислового підприємства в системі менеджменту персоналу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 / Л. А. Янковська; Держ. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2000. – 20 с.

22. Скриньковський Р. М. Освітньо-фаховий потенціал персоналу як фактор впливу на інвестиційну привабливість підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Р. М. Скриньковський; Львівський ун-т бізнесу та права. – Львів, 2014. – 233 с.

REFERENCES

Bukovynska, M. P. "Liudskiy kapital: klasyfikatsiia dilovykh ta osobystykh yakosteï menedzheriv" [Human capital: classification of business and personal qualities of managers]. <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/5165>

Becker, G. S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. New York, 1964.

Cherskikh, O. I. "Povysheniye kachestva proizvodstvennogo protsessa na ugledobyvayushchem predpriyatii" [Improving the quality of the production process on the coal-mining enterprise]. http://www.giab-online.ru/files/Data/2015/05/296_305.pdf

Chernykh, O. V. "Upravlinnia sotsialnoiï vidpovidalnistiu na velykykh pidpriemstvakh" [Managing social responsibility in large enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04*, 2012.

Dymchenko, N. S. "Model suchasnoho menedzhera-profesionala" [Model manager modern professional]. *Visnyk Sumskoho nats. ahrarnoho un-tu. Seriiia "Ekonomika i menedzhment"*, no. 12 (58) (2013): 10-13.

Herasymiak, N. V., and Okseniuk, K. I. "Yakist marketynhovoï diïalnosti ta metodyka yii otsinky" [Quality marketing activities and methods of evaluation]. *Ekonomichni nauky. Seriiia "Ekonomika ta menedzhment"*, no. 8 (2011): 61-68.

Humeniuk, N. "Zabezpechennia hidnoiï pratsi na promyslovomu pidpriemstvi na osnovi kompetentnisnoho pidkhodu" [Ensuring decent work in industrial enterprise on the basis of competence approach]. *Skhid*, no. 2 (122) (2013): 24-28.

Kreidych, I. M., and Vistiaka, H. I. "Teoretychni aspekty ponattia ekonomichnoi polityky rozvytku pidpriemstva" [Theoretical aspects of the concept of economic development policy of the company]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriiia "Ekonomika"*, no. 12 (2012): 12-17.

Kruzhylo, O. Ye. "Udoskonalennia kompleksnoi otsinky stanu okhorony pratsi na pidpriemstvakh" [Improving comprehensive assessment of health and safety in the workplace]. *Avtoref. dys. ... kand. tekhn. nauk: 05.26.01*, 2001.

Kalachova, I. V. "Kontseptualni ta metodolohichni aspekty vymiriuvannia hidnoiï pratsi" [Conceptual and methodological aspects of measuring decent work]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 3 (2006): 229-234.

Lebediev, I. V. "Zabezpechennia hidnoiï pratsi na zasadakh korporativnoiï sotsialnoiï vidpovidalnosti" [Ensuring decent work on the principles of corporate social responsibility]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.07*, 2015.

Riznichenko, L. V. "Rozrobka stratehii pidvyshchennia yakosti produktsii yak harantu zrostantia konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Developing a strategy to improve product quality as guarantor increase competitiveness]. *Visnyk Khmelnytskoho nats. un-tu*, vol. 2, no. 1 (2010): 178-184.

Sorochynska, O. L. "Stan okhorony pratsi v Ukraini ta zakhody dlia yii polipshennia" [State labor protection in Ukraine and measures to improve it]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tekhnologichnoho un-tu transportu. Seriiia "Transportni systemy i tekhnolohii"*, no. 24 (2014): 240-247.

Shaulska, L. V. "Realizatsiia kontseptsii hidnoiï pratsi na osnovi zabezpechennia konkurentospromozhnosti aktyviv liudskoho kapitalu" [Implementing the concept of decent work on the basis of ensuring the competitiveness of human capital assets]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho un-tu. Seriiia "Ekonomichni nauky"*, no. 28 (2014): 278-283.

Semchuk, Zh. V. "Rozvytok system upravlinnia yakistiu produktsii mashynobudivnykh pidpriemstv" [Development of quality control engineering enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04*, 2011.

Skrynkovskiy, R. M. "Kompleksna diahnozyka rozvytku pidpriemstva: kontseptsiia, parametry, metody" [Integrated diagnostics company development: concept, options, methods]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2015_1_33.pdf

Skrynkovskiy, R. M. "Osvitnyo-fakhovyi potentsial personalu yak faktor vplyvu na investytsiinu pryvabyvist pidpriemstva" [Educational and professional staff as a potential factor in the impact on the investment attractiveness of the company]. *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.07*, 2014.

Vesperis, S. Z. "Osoblyvosti formuvannia i upravlinnia yakistiu posluh" [Features of formation and quality management services]. *Aktualni pytannia staloho rozvytku ekonomiky*, vol. 1 (2012): 75-80.

Velihura, A. V. "Otsiniuvannia stanu informatsiinoï bezpeky pidpriemstva" [Assessment of information security]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnyctva*, no. 4 (52) (2014): 28-39.

Yankovska, L. A. "Upravlinnia pidhotovkoiu ta prepriidhotovkoiu pratsivnykiv promyslovoho pidpriemstva v systemi menedzhmentu personalu" [Management training and retraining of employees of industrial enterprises in the system of personnel management]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.02*, 2000.

Zhuravel, M. Yu., Polozova, T. V., and Storozhenko, O. V. "Formuvannia systemy pokaznykiv otsinky rivnia informatsiinoï bezpeky pidpriemstva" [Formation of indicators to measure the level of information security]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 33 (2011): 171-177.

Zatieishchykova, O. O. "Analiz pidkhodiv do otsinky sotsialnoiï vidpovidalnosti biznesu" [Approaches to assess social responsibility]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2 (2014): 189-194.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

© 2016 КАРПОВА І. В.

УДК 338.43:336.02(477)

Карпова І. В. Фінансово-кредитні аспекти державного регулювання аграрного виробництва в Україні

Метою статті є оцінка ролі держави у стимулюванні розвитку сільського господарства в Україні, стану державної фінансово-кредитної підтримки аграрного виробництва та обґрунтування основних напрямків її вдосконалення. На основі розрахунків та аналізу динаміки поголів'я худоби, виробництва основних видів сільськогосподарської продукції та рівня рентабельності в статті доводиться необхідність посилення стимулювання розвитку тваринництва. Оцінено сучасний стан державної фінансово-кредитної політики щодо аграрної економіки. Підкреслено негативний вплив грошово-кредитного регулювання на фінансове становище сільськогосподарських виробників. Досліджено еволюцію податкової політики щодо аграрного виробництва, зміну спеціального механізму сплати податку на додану вартість та фіксованого сільськогосподарського податку. Обґрунтовано необхідність зменшення податкового навантаження в аграрному секторі економіки. Запропоновано основні напрямки фінансово-кредитного стимулювання сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, продовольча безпека, фінансово-кредитна політика, кредитування, податок на додану вартість, фіксований сільськогосподарський податок, єдиний податок.

Табл.: 3. Бібл.: 17.

Карпова Ірина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: ivk_04@ukr.net

УДК 338.43:336.02(477)

UDC 338.43:336.02(477)

Карпова И. В. Финансово-кредитные аспекты государственного регулирования аграрного производства в Украине

Целью статьи является оценка роли государства в стимулировании развития сельского хозяйства в Украине, состояния государственной финансово-кредитной поддержки аграрного производства и обоснование основных направлений ее усовершенствования. На основе расчетов и анализа динамики поголовья в животноводстве, производства основных видов сельскохозяйственной продукции и уровня рентабельности в статье доказывается необходимость усиления стимулирования развития животноводства. Оценено современное состояние государственной финансово-кредитной политики в аграрной экономике. Подчеркнуто негативное влияние денежно-кредитного регулирования на финансовое положение сельскохозяйственных производителей. Исследованы эволюция налоговой политики в аграрном производстве, изменение специального режима уплаты налога на добавленную стоимость и фиксированного сельскохозяйственного налога. Обоснована необходимость уменьшения налогового давления в аграрном секторе экономики. Предложены основные направления финансово-кредитного стимулирования сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, продовольственная безопасность, финансово-кредитная политика, кредитование, налог на добавленную стоимость, фиксированный сельскохозяйственный налог, единый налог.

Табл.: 3. Библ.: 17.

Карпова Ирина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Харьковский учебно-научный институт ГВУЗ «Университет банковского дела» (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: ivk_04@ukr.net

Karpova I. V. Financial-Credit Aspects of the State Regulation of Agrarian Production in Ukraine

The article is concerned with evaluating the role of the State in stimulating development of agriculture in Ukraine, the status of the State financial-credit support for agrarian production, as well as substantiation of basic directions for its improvement. On the basis of calculating and analyzing the dynamics of breeding livestock, production of basic agricultural products and the level of profitability, the article stipulates the need to strengthen the motivation of livestock development. The current status of the State finance-credit policy in the agrarian economy has been evaluated. The negative impact of monetary-credit regulation in terms of financial position of agricultural producers has been emphasized. The article examines evolution of tax policy towards agrarian production, changes in the special regime of paying both the value added tax and the fixed agricultural tax. The necessity of reducing tax pressure in the agrarian sector of economy has been substantiated. Basic directions of financial-credit stimulation of agricultural production have been proposed.

Keywords: agrarian sector of economy, food security, financial-credit policy, crediting, value added tax, fixed agricultural tax, single tax.

Табл.: 3. Bibl.: 17.

Karpova Iryna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Kharkov Educational and Scientific Institute SHEI «The University of banking» (55 Peremohy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: ivk_04@ukr.net

В умовах світової продовольчої кризи сільське господарство України має значні переваги, які створюють умови для прискореного розвитку аграрного потенціалу країни. Продовольчий потенціал нашої країни за мінімальними нормами FAO дозволяє нагодувати 150 млн осіб, а в перспективі – 400 млн осіб [1]. Однак ринкові перетворення в сільському господарстві України базувалися на лібералізації цін і мінімальному втручанні держави, що не сприяло сталому розвитку аграрного сектора економіки і забезпеченню фінансової стабільності виробників. Реалізація можливостей подальшого розвитку аграрного виробництва потребує

посилення державного стимулювання розвитку АПК для зростання його конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Проблеми державного регулювання аграрного сектора економіки України досліджуються у працях таких вітчизняних вчених, як П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров, О. В. Шубравська [2–5] та ін. Однак, як засвідчує огляд наукових джерел, окремі питання теорії та практики реалізації аграрної політики держави ще недостатньо вивчені й вимагають більш поглибленого дослідження. Перш за все це стосується аналізу впливу держави на розвиток АПК в умо-

вах сучасної соціально-економічної кризи в Україні та гострої нестачі бюджетних ресурсів для фінансування ключових галузей національної економіки, до яких відносяться сільськогосподарське виробництво.

Основною проблемою аграрного сектора України є обмеженість фінансових ресурсів для забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. Метою статті є оцінка ролі держави у стимулюванні розвитку сільського господарства в Україні, стану державної фінансово-кредитної підтримки аграрного виробництва та обґрунтування основних напрямків її вдосконалення.

Розвиток сільськогосподарського виробництва відбувається нерівномірно за окремими роками, що відображає не тільки залежність цього сектора економіки від природно-кліматичних умов, але і недоліки державного регулювання економіки, яке не має системного характеру щодо аграрної економіки. Внаслідок нестачі бюджетних ресурсів аграрний сектор економіки отримує фінансову підтримку від держави в обсягах, які є недостатніми для нормального функціонування суб'єктів господарювання. Але для того, щоб конкурувати на світовому ринку сільськогосподарської продукції, слід забезпечити виробників необхідними фінансовими ресурсами на рівні розвинутих країн. Отже, у Європі дотації за 1 га сягають до 500 євро, в Україні ж виробники отримують на 1 га 20 – 50 грн [6]. При цьому слід відмітити, що у відносних показниках обсяг державної підтримки сільгоспвиробників в Україні доволі суттєвий. За оцінками ОЕСР, за 2010–2012 рр. державна підтримка сільського господарства України дорівнювала 1,62% ВВП, у той час як сільгоспвиробники країн ОЕСР отримали в середньому лише 0,34% [7]. Однак якщо враховувати суттєву різницю у величині ВВП України та розвинутих країн світу, то обсяг цієї підтримки в абсолютних показниках в нашій державі виявляється значно меншим.

Власні фінансові ресурси виробників сільськогосподарської продукції також є недостатніми для забезпечення нормальної господарської діяльності. Статистичні дані свідчать про низький рівень рентабельності виробництва продукції, суттєві коливання рівня рентабельності за роками, велику кількість збиткових підприємств. Особливо загрозлива ситуація у тваринництві, де додатні значення рентабельності спостерігаються тільки у виробництві молока, яєць та свинини на м'ясо (табл. 1). У цілому, у 2014 р. рівень рентабельності продукції тваринництва у 2 рази менше, ніж у рослинництві.

Сьогодні в Україні основною диспропорцією у розвитку аграрного виробництва є неоптимальне співвідношення між виробництвом продукції рослинництва і тваринництва. Прибутковими культурами в Україні є кукурудза, пшениця, соя, соняшник і рапс, за експортом яких країна є одним із лідерів на світовому ринку. Рівень рентабельності насіння соняшнику складає 36,5%, зернових культур – 25,8% [9], експорт цих культур приносить значні валютні надходження в Україну. Виробництво вигідних культур сконцентровано у великих агрохолдингах, які у більшості випадків не дотримуються норм аграрної технології, що призводить до загрозливого падіння родючості ґрунтів.

Продукція тваринництва, яка має незначний рівень рентабельності або взагалі збиткова, виробляється в основному в господарствах населення (табл. 2). Питома вага продукції тваринництва, яка виробляється населенням, збільшилася за період 1990–2014 рр. з 40,8% до 54,5%. Частка господарств населення у 2015 р. у загальному виробництві м'яса складала 39,8%, молока – 75,1% та яєць – 41,8%. Отже, забезпечення населення продуктами харчування значною мірою залежить від дрібного товаровиробника, який майже не отримує державної допомоги.

Таблиця 1

Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні, (%)

Показник	Рік								
	1990	2000	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції	42,6	-1,0	6,8	15,6	13,8	27,0	20,5	11,2	25,8
Рівень рентабельності продукції рослинництва	98,3	30,8	7,9	32,7	16,9	32,3	22,3	11,1	29,2
Рівень рентабельності продукції тваринництва	22,2	-33,8	5,0	-13,4	5,5	13,0	14,3	11,3	13,4
у тому числі:									
велика рогата худоба на м'ясо	20,6	-42,3	-25,0	-41,0	-32,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,9
свині на м'ясо	20,7	-44,3	14,9	-27,6	12,1	-3,7	2,0	0,2	5,6
птиця на м'ясо	17,0	-32,2	24,9	-19,0	-22,5	-16,8	-7,2	-10,0	-15,4
молоко	32,2	-6,0	12,2	13,8	1,4	18,5	2,3	13,6	11
яйця	27,3	10,6	23,5	9,1	13,1	38,8	52,6	47,6	58,8
Кількість збиткових підприємств,%	-	37,7	34,2	32,5	39,9	17,0	21,7	20,1	15,2

Джерело: складено автором за даними [8,9].

Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства в Україні, (%)

Показник	Рік			
	1990	2012	2014	2015
Продукція сільського господарства	26,9	49,3	44,7	–
Продукція рослинництва	18,9	45,0	40,6	–
Зернові культури	2,8	21,9	21,9	22,7
Соняшник	2,4	15,0	14,3	14,6
Продукція тваринництва	40,8	58,2	54,5	–
М'ясо (у забійній вазі)	28,9	42,5	38,5	39,8
Молоко	24,0	77,7	76,2	75,1
Яйця	37,8	37,3	36,0	41,8

Джерело: складено автором за даними [9, 10], власні розрахунки.

З агрозливою для продовольчої безпеки України є тенденція до суттєвого зменшення загальної кількості поголів'я великої рогатої худоби та свиней в Україні, яка спостерігається з 1990 р. За період з 1990 р. до 2015 р. кількість великої рогатої худоби зменшилася у 6,5 разу, корів – у 3,9 разу, свиней – у 2,7 разу. За цей самий період частка великої рогатої худоби, яку утримує населення, збільшилася з 14,3% у 1990 р. до 66,4% у 2015 р., корів – з 25,9% до 76,8%, свиней – з 27,6% до 47,6% відповідно. Але з 2000 р. відбувається зменшення поголів'я у господарствах населення: поголів'я великої рогатої худоби за період 2000–2015 р. зменшилося на 43%, корів – на 46%, свиней – на 36% (табл. 3).

Найважливішим показником стану продовольчої безпеки є достатність споживання окремого продукту, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою. За останні роки споживання основних продуктів харчування в Україні збільшилося, однак якість споживання не відповідає сучасним вимогам. Спостеріга-

ється суттєва диспропорційність у споживанні окремих продовольчих товарів та невідповідність раціональним нормам. Перш за все, це стосується таких товарних груп, як м'ясо та м'ясопродукти і молоко та молочні продукти. Індикатор достатності споживання м'яса та м'ясопродуктів складає 0,68, молока та молочних продуктів – 0,59 [11].

Отже, досягнення дійсної продовольчої безпеки можливо за умов суттєвого покращення результатів діяльності аграрного сектора економіки, особливо тваринництва. Сучасний стан сільського господарства потребує зміни пріоритетів аграрної політики з надмірної уваги до експортоорієнтованих видів продукції до забезпечення випереджуючого розвитку тваринництва.

Треба підкреслити той факт, що особливості розвитку аграрного виробництва в Україні зумовлюють необхідність посилення державного регулювання сільського господарства в напрямку стимулювання найбільш важливих галузей і видів виробництва. Важливим аспектом цієї діяльності держави має стати виважена

Таблиця 3

Поголів'я худоби (тис. голів)

Показник	Рік				
	1990	2000	2012	2014	2015
<i>Господарства усіх категорій</i>					
Велика рогата худоба	24623	9424	4646	3884	3776
у тому числі корови	8378	4958	2554	2263	2172
Свині	19427	7652	7577	7351	7093
<i>Господарства населення</i>					
Велика рогата худоба	3540	4387	3139	2574	2508
у тому числі корови	2176	3107	1979	1734	1668
Свині	5356	5238	4054	3618	3379
<i>Частка господарств населення в утриманні худоби (%)</i>					
Велика рогата худоба	14,3	46,6	67,6	66,3	66,4
у тому числі корови	25,9	62,7	77,5	76,6	76,8
Свині	27,6	68,5	53,5	49,2	47,6

Джерело: складено автором за даними [9, 10], власні розрахунки.

грошово-кредитна політика щодо АПК. Проте, в умовах соціально-економічної кризи та нестачі фінансових ресурсів відбувається погіршення умов кредитування аграрного сектора економіки. У 2014 р. сільськогосподарські підприємства України залучили на 32% менше кредитних коштів порівняно з 2013 р., на 28% зменшилась кількість підприємств, які отримали позики. Середня ставка кредитування в національній валюті для сільськогосподарських підприємств зросла на 1,5% і становила 21,5%. Найбільше скоротились обсяги кредитування терміном 1–5 років та понад 5 років – на 34% і 65% відповідно [12]. У 2015 р. 1976 підприємств агропромислового комплексу залучили кредити загальним обсягом 14,2 млрд грн, що у 1,3 разу більше, ніж у 2014 р., однак серед них довгострокові кредити складають тільки 1,6 млрд грн, процентні ставки, під які залучаються кредити у 2015 р., складають у національній валюті 14,4–33% та в іноземній валюті 10–19,1% річних [13]. При цьому потреба АПК у кредитних ресурсах складає від 90 до 250 млрд грн, у тому числі потреба в оборотних коштах – 7-8 млрд грн, решта – на оновлення основних фондів [14].

Отже, забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва неможливе без активізації банківського кредитування, особливо довгострокового, забезпечення доступу до кредитних ресурсів малих та середніх виробників, зниження процентних ставок, зменшення співвідношення суми кредитів до вартості їх забезпечення. Доцільно передбачити покращення умов кредитування виробників продукції тваринництва, оскільки виробники продукції рослинництва мають можливість отримувати кредитні ресурси під заставу майбутнього врожаю через механізм аграрних розписок. Тому держава має спрямувати компенсацію процентних ставок у першу чергу для позичальників, які працюють у тваринництві.

Відсутність обміркованої та виваженої грошово-кредитної політики в АПК актуалізує проблему податкового стимулювання розвитку цього сектора національної економіки. Проте, останніми роками спостерігається посилення податкового тиску на сільськогосподарських виробників. Основні пільги для аграрного сектора – це фіксований сільськогосподарський податок (ФСП) і спеціальний механізм сплати податку на додану вартість (ПДВ). Спеціальний механізм сплати ПДВ передбачає право сільгосппідприємств залишати у власному розпорядженні суму ПДВ, нараховану на вартість проданої продукції, а не сплачувати її у держбюджет, що компенсує вхідний ПДВ при закупівлі виробничих ресурсів. Згідно зі змінами, внесеними у Податковий кодекс [15], з 2016 р. сума ПДВ розподіляється між виробником і державою у певній пропорції залежно від виду виробленої продукції. Для операцій із зерновими та технічними культурами 85% ПДВ сплачується до бюджету, 15% залишається у виробників, для операцій з продукцією тваринництва (велика рогата худоба та молоко) – 20% спрямовується до бюджету, 80% – залишається у виробників, для операцій з іншими видами сільгосппродукції – 50% перераховується до бюджету, 50% –

залишається у виробників. Вважаємо, що вилючення у державний бюджет частки ПДВ для виробників продукції тваринництва є недоцільним в умовах зменшення поголів'я худоби та гострої нестачі фінансових ресурсів. Тому необхідно відновити попередній порядок сплати ПДВ у тваринництві, за якого виробникам повністю залишалася сума цього податку.

Крім змін, які передбачені у сплаті ПДВ, кардинальні перетворення відбуваються також при застосуванні фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП). Еволюція цього податку також відбувається у напрямку погіршення умов для виробників аграрної продукції. Вказаний податок було введено з 1999 р. замість деяких податків та зборів, у тому числі податку на прибуток підприємств, податку на землю, збору за спеціальне використання води та ін. Платниками цього податку визначені сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського виробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків. Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь, що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди. Базою оподаткування є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь станом на 1 липня 1995 року. Розмір ставок податку залежала від категорії (типу) земель та їх розташування. З 01.01.2015 р. ФСП відмінюється, а замість нього сільськогосподарським виробникам запропоновано переходити до сплати єдиного податку четвертої групи, до якої відносяться сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського виробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%. При цьому ставки єдиного податку збільшуються у три рази порівняно зі ставками ФСП та вводиться коефіцієнт індексації грошової оцінки [16]. У 2016 р. спрощена система оподаткування для аграріїв зберігається, але знову відбувається збільшення ставок податку в 1,8 разу [15]. Усе це доводить, що держава посилює фіскальний тиск на аграрний сектор економіки, не враховуючи значення сільського господарства для національної економіки як виробника продовольства і сировини для багатьох інших галузей та основного постачальника валютних надходжень у країну. Зменшення негативного впливу заміни ФСП на єдиний податок можливо, з нашої точки зору, за рахунок відміни коефіцієнта індексації грошової оцінки землі при визначенні величини цього податку.

Слід враховувати, що однією з найбільших загроз при використанні державної підтримки в аграрному секторі економіки є корупція, яка має місце при отриманні фіктивних дотацій на умовах «відкатів» [17, с. 18]. Податкові ж пільги отримують всі без винятку виробники, хто має право на такі пільги. Зрозуміло, що подальше збереження податкового стимулювання АПК зменшує корупційну складову при розподілі державних коштів, сприяє більш прозорому та справедливому розподілу бюджетної підтримки, збільшує фінансові можливості держави в наданні допомоги сільгоспвиробникам. Ра-

зом з тим, починаючи з 2017 р., аграрії мають переходити на загальну систему оподаткування, що, з нашої точки зору, є неприпустимим.

ВИСНОВКИ

Агропродовольча сфера як об'єкт державного регулювання в умовах сучасної соціально-економічної кризи в Україні та нестачі фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання потребує рішучих змін у системі стимулювання. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що виконання аграрним сектором економіки ключових функцій – забезпечення продовольчої безпеки в контексті національної безпеки та реалізації конкурентних переваг України на зовнішніх ринках – вимагає зміни відношення до сільського господарства як фінансового донора інших галузей економіки. Для зменшення деформацій у розвитку аграрної економіки необхідно реалізувати комплекс заходів, які відносяться до фінансово-кредитного регулювання. Вважаємо, що основними важелями стимулювання сільськогосподарського виробництва в умовах зменшення прямого бюджетного субсидування АПК мають стати:

- ✦ активізація банківського кредитування, особливо довгострокового, забезпечення доступу до кредитних ресурсів малих і середніх виробників, зниження процентних ставок, зменшення співвідношення суми кредитів до вартості їх забезпечення;
- ✦ покращення умов кредитування виробників продукції тваринництва за рахунок першочергової компенсації процентних ставок для цих позичальників;
- ✦ відновлення спеціального режиму сплати податку на додану вартість у тваринництві, за якого виробникам повністю залишається сума цього податку;
- ✦ зменшення податкового навантаження для платників єдиного податку у сільському господарстві за рахунок відміни коефіцієнта індексації грошової оцінки землі при визначенні величини цього податку.

За умови реалізації цих заходів можливо покращити фінансове становище виробників сільськогосподарської продукції, забезпечити рівень дохідності, достатній для здійснення не лише простого, а і розширеного відтворення за рахунок активізації інвестиційної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Україно-американський аграрний конгрес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/conferences/ugc2014/usa/about>
2. **Саблук П. Т.** Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період // *Економіка АПК*. – 2008. – № 4. – С. 19–37.
3. **Саблук П. Т.** Стан і напрями розвитку аграрної реформи / П. Т. Саблук // *Економіка АПК*. – 2015. – № 2. – С. 10–17.
4. **Лупенко Ю. О.** Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 2014. – № 7. – С. 26–38.

5. **Шубравська О. В.** Агропродовольчий розвиток України в контексті глобальних викликів / О. В. Шубравська // *Економіка АПК*. – 2014. – № 7. – С. 52–59.

6. Аграрні лобісти Верховної Ради працюють сьогодні на одну мету – не платити податки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agropolit.com/news/35-parlamentske-agrarne-lobi-tsikavit-odne-ne-platiti-podatki--vadaturskiy>

7. Бюджет 2015, Підтримка АПК та Корупція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://voxukraine.org/2015/01/23/budget-2015-an-opportunity-to-decrease-corruption-in-agriculture-ukr/>

8. Статистичний щорічник України за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm

9. Статистичний щорічник України за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

10. Статистичний бюлетень за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

11. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.agroua.net/files/economics/statistics/zb_bsop_2014.pdf

12. Обсяги кредитування агросектору знизились на 32% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2015/02/12/527916/>

13. Стан кредитування АПК у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/17529>

14. 10 запомінаючихся фактів про український агробізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://latifundist.com/blog/read/756-10-zapominayushchihysya-faktov-pro-ukrainskij-agrobiznes>

15. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015 р. № 909-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/909-19>

16. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

17. Іващенко М. В. Економічні наслідки «відкату» як форми рентоорієнтованої поведінки / М. В. Іващенко, І. В. Шкодін, І. В. Карпова // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 1. – С. 15–20.

REFERENCES

"Ahrarni lobisty Verkhovnoi Rady pratsuiut syohodni na odnu metu – ne platyty podatky" [Agricultural lobbyists Verkhovna Rada work today for one purpose - to avoid paying taxes]. <http://agropolit.com/news/35-parlamentske-agrarne-lobi-tsikavit-odne-ne-platiti-podatki--vadaturskiy>

"Biudzhет 2015, pidtrymka APK ta koruptsiia" [Budget 2015, support agriculture and corruption]. <http://voxukraine.org/2015/01/23/budget-2015-an-opportunity-to-decrease-corruption-in-agriculture-ukr/>

"Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy za 2014 rik" [Balances and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine for 2014]. http://www.agroua.net/files/economics/statistics/zb_bsop_2014.pdf

Ivashchenko, M. V., Shkodina, I. V., and Karpova, I. V. "Ekonomicni naslidky «vidkatu» yak formy rentoorientovanoi povedinky" [The economic impact of "rollback" as a form of rent seeking]. *Biznes Inform*, no. 1 (2015): 15-20.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/909-19>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

Lupenko, Yu. O. "Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy" [Results and problems of agricultural reform in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2014): 26-38.

"Obsiahny kredyтуvannya ahrosektoru znyzyly na 32%" [The volume of lending to the agricultural sector declined by 32%]. <http://www.epravda.com.ua/news/2015/02/12/527916/>

"Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 r." [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]. http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

"Statystychnyi biuleten za 2015 rik" [Statistical Bulletin for 2015]. https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

Sabluk, P. T. "Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy" [Status and trends of agrarian reform]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2015): 10-17.

"Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2010 r." [Statistical Yearbook of Ukraine for 2010]. http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm

"Stan kredyтуvannya APK u 2015 rotsi" [State lending AIC in 2015]. <http://minagro.gov.ua/node/17529>

Shubravska, O. V. "Ahroprodovolchyi rozvytok Ukrainy v konteksti hlobalnykh vyklykiv" [Agri-food development of Ukraine in the context of global challenges]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2014): 52-59.

Sabluk, P. T. "Problemy zabezpechennia dokhidnosti ahro-promyslovoho vyrobnytstva v Ukraini v postindustrialnyi period" [Problems of return on agricultural production in Ukraine in the post-industrial period]. *Ekonomika APK*, no. 4 (2008): 19-37.

"Ukraino-amerikanskiy agrarnyy kongress" [Ukrainian-American Agrarian Congress]. <http://www.apk-inform.com/ru/conferences/ugc2014/usa/about>

"10 zapominayushchikhsya faktov pro ukrainskiy agrobiznes" [10 memorable facts about the Ukrainian agribusiness]. <http://latifundist.com/blog/read/756-10-zapominayushchikhsya-faktov-pro-ukrainskiy-agrobiznes>

УДК 338.49:63-047.37

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2016 ТАРАСЕНКО А. В., ТАРАСЕНКО О. О.

УДК 338.49:63-047.37

Тарасенко А. В., Тарасенко О. О. Застосування системного підходу до дослідження інфраструктури сільського господарства

У статті застосовано системний підхід до дослідження інфраструктури сільського господарства. Зокрема, враховуючи наявні в наукових працях трактування категорії «система», визначено сутність категорії «система інфраструктури сільського господарства», ідентифіковано основні компоненти окресленої системи, до складу яких віднесено такі: виробнича, фінансово-кредитна, комерційно-посередницька, інституційна, технічно-сервісна, екологічна, науково-кадрова, соціальна, інноваційна, інформаційно-консультаційна, а також наведено опис їх сутності та специфічні ознаки. Досліджено основні функції зазначеної системи, до яких віднесено такі: забезпечувальна, стимулююча, інформаційна, обслуговуюча, посередницька, соціальна, наведено їх опис.

Ключові слова: система, інфраструктура, сільське господарство, інфраструктура сільського господарства, компонент.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Тарасенко Артем Валерійович – асистент, кафедра фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: t_a_v88@mail.ru

Тарасенко Олена Олександрівна – асистент, кафедра фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

УДК 338.49:63-047.37

UDC 338.49:63-047.37

Тарасенко А. В., Тарасенко О. О. Применение системного подхода к исследованию инфраструктуры сельского хозяйства

В статье применен системный подход к исследованию инфраструктуры сельского хозяйства. В частности, учитывая имеющиеся в научных трудах трактовки категории «система», определена сущность категории «система инфраструктуры сельского хозяйства», идентифицированы основные компоненты данной системы, к которым отнесены следующие: производственная, финансово-кредитная, коммерческо-посредническая, институциональная, технично-сервисная, экологическая, научно-кадровая, социальная, инновационная, информационно-консультационная, а также приведено описание их сущности и специфические признаки. Исследованы основные функции указанной системы, к которым отнесены такие: обеспечивающая, стимулирующая, информационная, обслуживающая, посредническая, социальная, приведено их описание.

Ключевые слова: система, инфраструктура, сельское хозяйство, инфраструктура сельского хозяйства, компонент.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Тарасенко Артем Валерьевич – асистент, кафедра финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченка, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: t_a_v88@mail.ru

Тарасенко Елена Александровна – асистент, кафедра финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченка, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

Tarasenko A. V., Tarasenko O. O. Applying System Approach to the Studying Agricultural Infrastructure

The article applies system approach to the studying agricultural infrastructure. In particular, considering the interpretations of the category of «system» available in scientific writings, essence of the category of «system of agricultural infrastructure» has been defined, the core components of this system have been identified, which include: producing, finance-credit, commercial-mediation, institutional, technical-servicing, environmental, scientific-personnel, social, innovation, informational-consulting, descriptions of their essence and specific signs has been provided. The main functions of the indicated system have been examined, which include: enforcing, stimulating, informative, serving, mediation, social, their descriptions has been provided as well.

Key words: system, infrastructure, agriculture, agricultural infrastructure, component.

Fig.: 2. **Bibl.:** 10.

Tarasenko Artem V. – Assistant, Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: t_a_v88@mail.ru

Tarasenko Olena O. – Assistant, Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

"Obsiahny kredyтуvannya ahrosektoru znyzyly na 32%" [The volume of lending to the agricultural sector declined by 32%]. <http://www.epravda.com.ua/news/2015/02/12/527916/>

"Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 r." [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]. http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

"Statystychnyi biuletyn za 2015 rik" [Statistical Bulletin for 2015]. https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

Sabluk, P. T. "Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy" [Status and trends of agrarian reform]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2015): 10-17.

"Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2010 r." [Statistical Yearbook of Ukraine for 2010]. http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm

"Stan kredyтуvannya APK u 2015 rotsi" [State lending AIC in 2015]. <http://minagro.gov.ua/node/17529>

Shubravska, O. V. "Ahroprodovolchyi rozvytok Ukrainy v konteksti hlobalnykh vyklykiv" [Agri-food development of Ukraine in the context of global challenges]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2014): 52-59.

Sabluk, P. T. "Problemy zabezpechennia dokhidnosti ahro-promyslovoho vyrobnytstva v Ukraini v postindustrialnyi period" [Problems of return on agricultural production in Ukraine in the post-industrial period]. *Ekonomika APK*, no. 4 (2008): 19-37.

"Ukraino-amerikanskiy agrarnyy kongress" [Ukrainian-American Agrarian Congress]. <http://www.apk-inform.com/ru/conferences/ugc2014/usa/about>

"10 zapominayushchikhsya faktov pro ukrainskiy agrobiznes" [10 memorable facts about the Ukrainian agribusiness]. <http://latifundist.com/blog/read/756-10-zapominayushchikhsya-faktov-pro-ukrainskiy-agrobiznes>

УДК 338.49:63-047.37

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2016 ТАРАСЕНКО А. В., ТАРАСЕНКО О. О.

УДК 338.49:63-047.37

Тарасенко А. В., Тарасенко О. О. Застосування системного підходу до дослідження інфраструктури сільського господарства

У статті застосовано системний підхід до дослідження інфраструктури сільського господарства. Зокрема, враховуючи наявні в наукових працях трактування категорії «система», визначено сутність категорії «система інфраструктури сільського господарства», ідентифіковано основні компоненти окресленої системи, до складу яких віднесено такі: виробнича, фінансово-кредитна, комерційно-посередницька, інституційна, технічно-сервісна, екологічна, науково-кадрова, соціальна, інноваційна, інформаційно-консультаційна, а також наведено опис їх сутності та специфічні ознаки. Досліджено основні функції зазначеної системи, до яких віднесено такі: забезпечувальна, стимулююча, інформаційна, обслуговуюча, посередницька, соціальна, наведено їх опис.

Ключові слова: система, інфраструктура, сільське господарство, інфраструктура сільського господарства, компонент.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Тарасенко Артем Валерійович – асистент, кафедра фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: t_a_v88@mail.ru

Тарасенко Олена Олександрівна – асистент, кафедра фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

УДК 338.49:63-047.37

UDC 338.49:63-047.37

Тарасенко А. В., Тарасенко Е. А. Применение системного подхода к исследованию инфраструктуры сельского хозяйства

В статье применен системный подход к исследованию инфраструктуры сельского хозяйства. В частности, учитывая имеющиеся в научных трудах трактовки категории «система», определена сущность категории «система инфраструктуры сельского хозяйства», идентифицированы основные компоненты данной системы, к которым отнесены следующие: производственная, финансово-кредитная, коммерческо-посредническая, институциональная, технично-сервисная, экологическая, научно-кадровая, социальная, инновационная, информационно-консультационная, а также приведено описание их сущности и специфические признаки. Исследованы основные функции указанной системы, к которым отнесены такие: обеспечительная, стимулирующая, информационная, обслуживающая, посредническая, социальная, приведено их описание.

Ключевые слова: система, инфраструктура, сельское хозяйство, инфраструктура сельского хозяйства, компонент.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Тарасенко Артем Валерьевич – асистент, кафедра финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченка, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: t_a_v88@mail.ru

Тарасенко Елена Александровна – асистент, кафедра финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченка, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

Tarasenko A. V., Tarasenko O. O. Applying System Approach to the Studying Agricultural Infrastructure

The article applies system approach to the studying agricultural infrastructure. In particular, considering the interpretations of the category of «system» available in scientific writings, essence of the category of «system of agricultural infrastructure» has been defined, the core components of this system have been identified, which include: producing, finance-credit, commercial-mediation, institutional, technical-servicing, environmental, scientific-personnel, social, innovation, informational-consulting, descriptions of their essence and specific signs has been provided. The main functions of the indicated system have been examined, which include: enforcing, stimulating, informative, serving, mediation, social, their descriptions has been provided as well.

Key words: system, infrastructure, agriculture, agricultural infrastructure, component.

Fig.: 2. **Bibl.:** 10.

Tarasenko Artem V. – Assistant, Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: t_a_v88@mail.ru

Tarasenko Olena O. – Assistant, Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

Розвиток сільського господарства є важливою складовою поступового економічного відродження України. На сьогодні окреслена галузь зайняла досить важливе місце в розвитку вітчизняного національного господарства і демонструє позитивні тенденції функціонування. Потенціал розвитку сільського господарства в Україні ще досі не використаний, і наша країна має значні можливості в розвитку цієї галузі та виробництва сільської продукції загалом.

Однак подальший розвиток цієї галузі пов'язаний безпосередньо з модернізацією існуючої інфраструктури та створенням нових інфраструктурних об'єктів, реалізація яких сприятиме формуванню сприятливих умов ведення бізнесу у даній галузі. Перехід сільського господарства на якісно новий рівень свого розвитку неможливий без оновлення існуючої інфраструктури. Це й обумовлює важливість проведення досліджень у даній галузі, поглиблення теоретичного та методичного базису функціонування інфраструктури сільського господарства як складної системи.

Дослідження особливостей функціонування інфраструктури сільського господарства проводилися в межах наукових робіт таких вчених: Васильців Т. Г., Гуменюк О. О., Іванова А. М., Савощенко А. С., Стариков О. Ю., Чуницька І. І., Шмига О. О.

Зокрема, питання вивчення інфраструктури як окремого економічного об'єкта розглядалися у працях таких вчених: Брунець Б. Р., Дубина М. В., Морозова Г. С., Тімарцев О. Ю., Рекуренко І. І.

Проте, враховуючи вже зроблені наукові напрацювання, зауважимо, що в науковому просторі на сьогодні досить дискусійним залишається питання визначення інфраструктури сільського господарства як окремої системи, ідентифікації її основних елементів, компонентів та з'ясування функціонального її призначення.

Метою статті є застосування системного підходу з метою ідентифікації сутності інфраструктури сільського господарства, дослідження цього економічного об'єкта як складної системи.

Розглянемо інфраструктуру сільського господарства як окремо функціонуючу в економічному просторі держави систему, використовуючи відповідні наукові підходи до її дослідження. Для цього спочатку розглянемо сутність системи як універсальної категорії теорії пізнання. У науковому просторі під означеною дефініцією загалом прийнято розглядати таке:

1) система – множина елементів, що складають єдність їх зв'язків і взаємодій між собою і зовнішнім середовищем, що створюють властиву даній системі цілісність, якісну визначеність і цілеспрямованість [5];

2) система – множина взаємозв'язаних, взаємозалежних елементів будь-якої природи, які поєднані за деякими системоутворюючими ознаками, утворюють єдине ціле та підпорядковані певній спільній меті [6];

3) система – це сукупність взаємопов'язаних і розміщених у належному порядку елементів певного цілісного утворення [1];

4) система – це сукупність елементів, яка має нові властивості, відсутні у кожного елемента окремо [4];

5) система – порядок, зумовлений правильним розташуванням частин, стрункий ряд, зв'язане ціле [3].

Отже, враховуючи окреслені трактування дефініції «система», у межах даної наукової роботи під категорією «система інфраструктури сільського господарства» (СІСГ) будемо розглядати складну та динамічну систему, яка має спільну мету функціонування, котра полягає у створенні для галузі сільського господарства необхідних умов ефективного розвитку, складається з низки компонентів, що об'єднані за певною системоутворюючою ознакою, та взаємодіє із зовнішнім середовищем. Тобто, фактично нами застосований кібернетичний підхід до дослідження інфраструктури сільського господарства, який дозволяє:

1) визначити структуру системи інфраструктури сільського господарства, що дає можливість описати її компонентний та елементний склад, деталізувати їх роль у розвитку інфраструктури сільського господарства, визначити ієрархію таких складових;

2) деталізувати мету функціонування такої системи і чітко окреслити на цій об'єднуючій базі всі компоненти системи інфраструктури сільського господарства, що входять до складу такої системи;

3) ідентифікувати зв'язки такої системи із зовнішнім середовищем, що сприяє поглибленню наукової бази її вивчення через ідентифікацію факторів та чинників, що можуть позитивно та негативно впливати на функціонування означеної системи;

4) визначити базові властивості такого об'єкта дослідження через їх ідентифікації та опис змісту;

5) ідентифікувати принципи формування, функціонування та розвитку такої системи, що дає можливість поглибити методичну складову дослідження такої системи через їх визначення, опис, пояснення та обґрунтування доцільності дотримання з позиції ефективного розвитку такої системи;

6) визначити функції окресленої системи, що дає можливість сформулювати призначення такої системи та її важливість з позиції розвитку національної економіки загалом.

На *рис. 1* наведено модель системи інфраструктури сільського господарства.

Враховуючи дані *рис. 1*, проаналізуємо більш детально компонентний склад наведеної системи. Зокрема, у межах такої системи нами виділено такі її компоненти.

1. *Виробнича інфраструктура* – даний компонент є найважливішим елементом всієї системи організаційного-інфраструктурного забезпечення сільського господарства, оскільки безпосередньо пов'язана з виробничою функцією даної галузі. Призначенням цього виду інфраструктури є формування передумов для ефективного процесу виробництва сільськогосподарської продукції. Окреслена система за своєю природою є також складноструктурованим економічним об'єктом. До цієї системи варто віднести механізовані знаряддя праці, які безпосередньо задіяні у процесі виробництва продукції.

2. *Фінансово-кредитна інфраструктура* – являє собою сукупність фінансово-кредитних установ, що

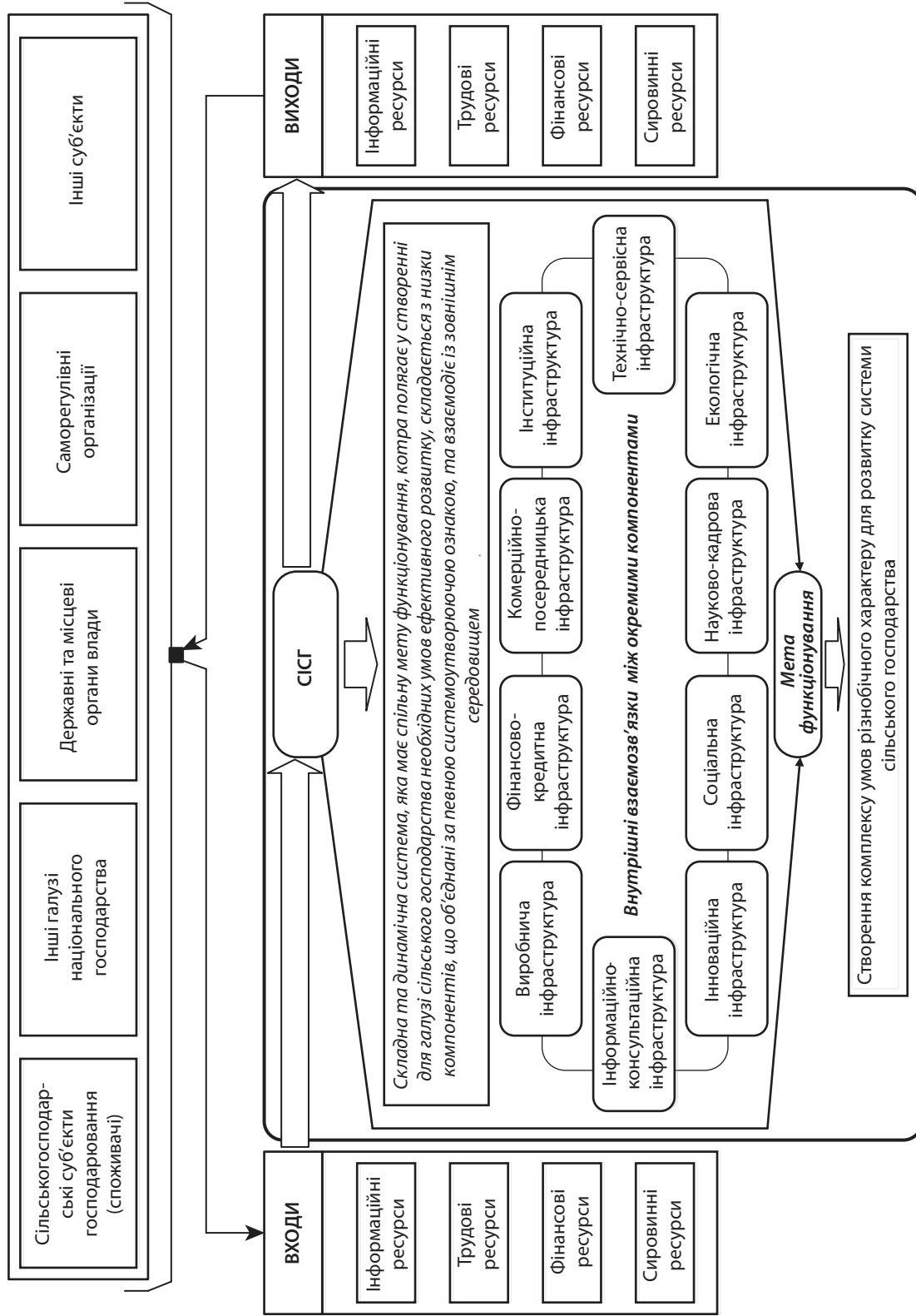

Рис. 1. Модель системи інфраструктури сільського господарства

Джерело: складено авторами з урахуванням [2; 3; 9; 10].

здійснюють опосередковану діяльність у процесі руху фінансових активів з метою задоволення потреб суб'єктів аграрного ринку у відповідних фінансових послугах. До них належать: фондові та валютні біржі, комерційні банки, страхові компанії, інвестиційні компанії, кредитні кооперативи, кредитні спілки.

3. *Комерційно-посередницька інфраструктура* – система посередницьких структур, що забезпечують взаємодію товаровиробників та покупців у процесі купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, надають умови для просування її на ринок на найбільш вигідних умовах для всіх суб'єктів аграрних відносин. До таких посередників належать: оптові ринки сільськогосподарської продукції, оптово-роздрібні ринки сільськогосподарської продукції, магазини роздрібної торгівлі, товарні біржі, ярмарки, аукціони, дилерські фірми, брокерські фірми, дистриб'юторські організації, торгово-промислові палати, споживспілки, продовольчі корпорації, постачальницько-збутові кооперативи, споживчі кооперативи.

4. *Інституційна інфраструктура* – має на меті здійснення регулювання та контролю за діяльністю суб'єктів аграрних відносин з нормативно-правової точки зору. До даної підсистеми належать державні та муніципальні органи влади, правові інститути та юридичні фірми, у тому числі обласні та районні управління сільського господарства, фіскальні інспекції, інспекції з торгівлі, інспекції із праці, пожежні інспекції, санепідгляд, митні служби.

5. *Технічно-сервісна інфраструктура* – сукупність структур, які здійснюють надання послуг технічного та сервісного характеру з метою обслуговування сільськогосподарського виробництва. Такими технічно-сервісними посередниками є ремонтно-технічні станції, транспортно-експедиторські компанії, спеціалізовані сервісні центри, організації, що надають в оренду нерухомість, склади, елеватори (заготівельні та перевалочні), ветеринарні служби, служби захисту рослин, підприємства водо-, газо- та електропостачання.

6. *Інформаційно-консультаційна інфраструктура* – передбачає надання консультаційної допомоги в питаннях організації та розвитку аграрного бізнесу, проведення аналітичних досліджень у процесі обробки інформації про стан аграрного ринку, сприяння відкритого доступу до повної та правдивої інформації, необхідної суб'єктам аграрних відносин для ефективного здійснення своєї діяльності. До суб'єктів даної підсистеми входять: консалтингові компанії, рекламні агентства, інформаційно-консультаційні центри, маркетингові агентства та компанії, аудиторські компанії, інформаційно-довідкові служби, логістичні центри та юридичні фірми.

7. *Інноваційна інфраструктура* – забезпечує ефективну співпрацю суб'єктів аграрних відносин у сфері інновацій, тим самим підвищуючи технологічність та продуктивність процесів сільськогосподарського виробництва, заохочуючи сільськогосподарських товаровиробників до активного використання нових наукових розробок у процесі здійснення їх діяльності та нарощення їх конкурентних переваг. Суб'єктами інноваційного простору в сільському господарстві є бізнес-інкубатори,

технопарки, інноваційно-технологічні центри та комплекси.

8. *Соціальна інфраструктура* – даний вид інфраструктури є визначальною базою формування ефективної системи розвитку сільського господарства, оскільки в межах соціальної сфери відбуваються процеси забезпечення належними умовами життєдіяльності персоналу підприємств сільського господарства. У рамках даної компоненти відбувається формування належного рівня соціального забезпечення населення міст, сіл, селищ різних регіонів країни.

9. *Науково-кадрова інфраструктура* – покликана надавати кадрове забезпечення для процесів сільськогосподарського виробництва відповідно до потреб кваліфікаційного рівня працівників, що передбачає підготовку та перепідготовку фахівців, а в науковому просторі – розробку підходів та шляхів підвищення ефективності функціонування сільгоспвиробництва та сільського господарства в цілому.

10. *Екологічна інфраструктура* – призначення даного виду інфраструктури полягає в забезпеченні екологічного розвитку підприємств сільського господарства. Окреслена компонента дуже тісно пов'язана з інноваційною інфраструктурою, оскільки в рамках останньої розробляються сучасні технології впровадження екологічних інструментів, які дозволяють підвищити рівень екологічного стану на певній території та забезпечити прийнятні умови життєдіяльності населення.

Найґрунтовніше сутність системи інфраструктури сільського господарства можна розглянути через дослідження функцій окресленої системи, через які фактично вона і реалізує своє призначення. У науковій літературі є різнобічні підходи до ідентифікації та групування функцій інфраструктури загалом та функцій інфраструктури сільського господарства зокрема.

Загалом, у контексті визначення сутності функцій повністю підтримуємо позицію Рекурєнко І. І., який зауважує, що функції взагалі – це спосіб прояву суті системи або її окремих підсистем. Існує цільова функція всієї системи, що виражає загальну спрямованість її розвитку, та інші важливі функції, що характеризують її існування і розвиток як єдиного цілого. Водночас окремі підсистеми даної системи виконують свої специфічні функції, залежно від ієрархії їх взаємодії з системою в цілому та між собою. Система характеризується наявністю своїх об'єктів, суб'єктів та їх взаємодії, яка забезпечує відтворення і розвиток системи. Якщо говорити про функції системи, то можна сказати, що це прояв її сутності в дії, тобто вираження її суспільного призначення [2, с. 245].

На наше переконання, до функцій системи, що досліджується, насамперед варто віднести функції, що наведені на *рис. 2*. Розглянемо їх сутність.

Основні економічні взаємовідносини в сільському господарстві формуються між товаровиробниками та споживачами сільськогосподарської продукції. Товаровиробниками виступають сільськогосподарські підприємства, у тому числі фермерські, та особисті селянські господарства. Споживачами продукції є населення та

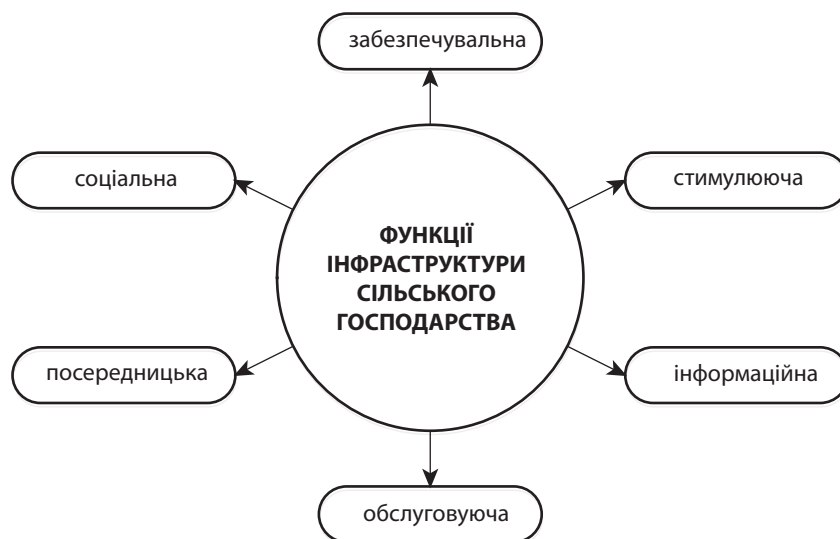

Рис. 2. Функції інфраструктури сільського господарства (ІСГ)

Джерело: складено авторами.

суб'єкти господарювання, які здебільшого формують попит на сировину. Поряд з цим, невід'ємним суб'єктом економічних відносин у аграрному секторі є держава.

Інфраструктура сільського господарства виступає своєрідним буфером у системі відносин та різного роду потоків, що виникають між суб'єктами аграрного ринку. Однак, враховуючи сучасні умови, значення інфраструктури неможливо зводити лише до виконання нею допоміжних функцій обслуговуючого характеру, оскільки вона більшою мірою не обслуговує, а забезпечує функціонування суспільно-економічних процесів у сільському господарстві.

1. *Забезпечувальна* – сутність функції полягає у формуванні умов різного характеру для розвитку підприємств сільського господарства, серед яких насамперед необхідно виділити забезпечення фінансовими ресурсами, нормативно-правовою базою функціонування, створення сировинної основи. У результаті реалізації даної функції сільське господарство, як одна з найважливіших галузей національної економіки, забезпечується прийнятними та достатніми для ефективного розвитку засобами.

2. *Обслуговуюча* – на відміну від попередньої, забезпечувальної функції, зміст обслуговування системи сільського господарства полягає вже не у створенні умов для його розвитку, а у формуванні заходів для пришвидшення функціонування підприємств окресленої галузі. Дана функція дозволяє прискорити реалізацію економічних відносин між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції.

3. *Посередницька* – дана функція полягає в реалізації посередницької ролі спеціальних інфраструктурних елементів, діяльність яких дозволяє підприємствам сільського господарства швидше вирішувати важливі питання їх функціонування з позиції операційної діяльності. Зокрема, до окремих суб'єктів цього компонента інфраструктури сільського господарства можна віднести кредитні установи (банки та небанківські фінансово-кредитні установи, товарні біржі, фондові біржі та ін.).

4. *Соціальна* – дозволяє стимулювати соціальний розвиток територій, у межах яких функціонують підприємства сільського господарства, через формування попиту на кваліфіковані трудові ресурси, що приводить до активного розвитку системи підготовки кваліфікованих працівників. Також у межах окресленої функції відбуваються процеси підвищення якості життя населення, яке безпосередньо задіяне в процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

5. *Інформаційна* – суть функції полягає у продукуванні в межах системи інфраструктури сільського господарства значного масиву різних даних щодо функціонування сільськогосподарських підприємств. Також у межах окресленої функції відбувається обробка таких даних, їх аналіз та представлення такої інформації суспільству, що сприяє формуванню рівня прозорості діяльності всієї галузі сільського господарства, дозволяє реалізувати аналітичний підхід до її дослідження і на цій основі формувати заходи щодо вдосконалення механізмів подальшого розвитку цієї галузі.

6. *Стимулююча* – окреслена функція приводить до активізації процесів якісного розвитку сільського господарства, оскільки в межах інфраструктури сільського господарства створюються передові технології, що дозволяють ефективніше використовувати ресурси та стимулювати виробництво більш якісних товарів. З іншого боку, інколи в межах системи інфраструктури сільського господарства створюються такі інновації, які в подальшому використовуються в діяльності сільськогосподарських підприємств, які досить часто не виступають ініціаторами розробки таких інновацій. Тобто інфраструктурні об'єкти досить часто стають інститутами формування попиту на інноваційні технології, який потім передається до сільськогосподарських підприємств.

Реалізуючи забезпечувальну та посередницьку функції, інфраструктура сільського господарства дозволяє оптимізувати рух товарних та фінансових потоків, що дає змогу досягнути відповідності між потребами споживачів у якісних товарах за доступною ціною та у необхід-

ній для них кількості. Отже, стає можливим досягнення пропорційності в розподілі ресурсів, що сприяє скороченню витрат, пов'язаних з розподілом ресурсів і товарів.

ВИСНОВКИ

У межах статті застосовано системний підхід до дослідження інфраструктури сільського господарства. Зокрема, враховуючи наявні в наукових працях трактування категорії «система», у межах статті категорію «система інфраструктури сільського господарства» запропоновано розглядати як складну та динамічну систему, яка має спільну мету функціонування, котра полягає у створенні для галузі сільського господарства необхідних умов ефективного розвитку, складається з низки компонентів, що об'єднані за певною системоутворюючою ознакою, та взаємодіє із зовнішнім середовищем.

Системний підхід дозволив ідентифікувати основні компоненти окресленої системи, до складу яких віднесено такі: виробнича, фінансово-кредитна, комерційно-посередницька, інституційна, технічно-сервісна, екологічна, науково-кадрова, соціальна, інноваційна, інформаційно-консультаційна. Наведено опис їх сутності та специфічні ознаки.

З позиції поглиблення теоретичної платформи вивчення інфраструктури сільського господарства досліджено основні функції такої системи, до яких віднесено такі: забезпечувальна, стимулююча, інформаційна, обслуговуюча, посередницька, соціальна. Наведено їх опис. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічна теорія: Політекономія : підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – 6-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
2. **Гуменюк О. О.** Інфраструктурне забезпечення функціонування агропромислового ринку / О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3. – С. 56–61.
3. **Майстро С. В.** Формування та напрямки державного регулювання розвитку інфраструктури аграрного ринку [Електронний ресурс] / С. В. Майстро // Державне будівництво. – 2007. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_21
4. **Рекурєнко І. І.** Функції інфраструктури фінансового ринку / І. І. Рекурєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 9. – С. 244–249.
5. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/36/53409/248133.html>
6. **Сорока К. О.** Основи теорії систем та системного аналізу : навч. посібник / К. О. Сорока. – ХНАМГ, 2004. – 291 с.
7. **Чернышов В. Н.** Теория систем и системный анализ : учеб. пособие [Электронный ресурс] / В. Н. Чернышов, А. В. Чернышов. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. – 96 с. – Режим доступа : <http://window.edu.ru/resource/188/64188/files/chernyshov.pdf>
8. **Шарапов О. Д.** Економічна кібернетика : навч. посіб. / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2004. – 231 с.
9. **Шмига О. О.** Формування ефективної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції / О. О. Шмига // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2005. – № 18. – С. 185–188.

10. Dubyna M. The scientific approach to the identification of the essence of the category «infrastructure» / M. Dubyna // Problems and prospects of economics and management / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2015. – No. 1 (1). – 242 p. (P. 31–36).

REFERENCES

- Chernyshov, V. N., and Chernyshov, A. V. "Teoriia sistem i sistemnyy analiz" [Systems theory and systems analysis]. <http://window.edu.ru/resource/188/64188/files/chernyshov.pdf>
- Dubyna, M. "The scientific approach to the identification of the essence of the category «infrastructure»". *Problems and prospects of economics and management* / Chernihiv National University of Technology, no. 1(1) (2015): 31-36.
- Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* [Economics: economics]. Kyiv: Znannia-Pres, 2007.
- Humeniuk, O. O. "Infrastrukturne zabezpechennia funktsionuvannia ahropromyslovoho rynku" [Infrastructure software for the agricultural market]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 3 (2013): 56-61.
- Maistro, S. V. "Formuvannia ta napriamky derzhavnoho rehulivannia rozvytku infrastruktury ahrarynoho rynku" [Formation and directions of state regulation of agricultural market infrastructure]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_21
- Rekurenko, I. I. "Funktsii infrastruktury finansovoho rynku" [Functions of financial market infrastructure]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (2011): 244-249.
- "Slovyk inshomovnykh sliv" [The dictionary of foreign words]. <http://slovopedia.org.ua/36/53409/248133.html>
- Sharapov, O. D., Derbentsev, V. D., and Semyonov, D. Ye. *Ekonomichna kibernetika* [Economic Cybernetics]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Shmyha, O. O. "Formuvannia efektyvnoi infrastruktury rynku silskohospodarskoi produktsii" [Building an effective infrastructure of agricultural products]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Seriiia "Ekonomika"*, no. 18 (2005): 185-188.
- Soroka, K. O. *Osnovy teorii sistem ta systemnoho analizu* [Basic theory of systems and system analysis]. Kharkiv: KhNAMH, 2004.

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ОБСЛУГОВУЮЧИЙ КООПЕРАТИВ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ПІДВИЩЕННЯ ВЛАСНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 КОВАЛЬ О. А.

УДК 338.436

Коваль О. А. Багатофункціональний сільськогосподарський обслуговуючий кооператив як можливість підвищення власного фінансового забезпечення підприємства

Метою статті є розробка нової структури функціонування багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (СОК). Саме багатофункціональність СОК дає можливість сільськогосподарським підприємствам приділяти більше уваги основній діяльності, а не зосереджуватися на невласних для підприємства функціях. За допомогою проведеного анкетування була визначена думка респондентів (32 керівники сільськогосподарських підприємств, 14 головних спеціалістів, 7 фермерів) із сільськогосподарських підприємств Криничанського, Межівського та Солонянського районів Дніпропетровської області щодо можливості додаткового фінансування за рахунок кооперативного об'єднання сільськогосподарських підприємств. Проведене анкетування показало, що 78,5% респондентів віддають перевагу створенню СОК у зв'язку з неспроможністю самостійно виробляти високоякісну продукцію. Запропоновано створити один багатофункціональний СОК у межах Криничанського району Дніпропетровської області, що приведе до єдиного процесу виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації, формування необхідної матеріально-технічної бази, яка забезпечить комплексне використання ресурсів усього виробничого та економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: багатофункціональний сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, фінансове забезпечення, сільськогосподарська продукція, виробничо-господарська діяльність, прибуток.

Рис.: 3. Бібл.: 7.

Коваль Ольга Анатоліївна – здобувач, кафедра фінансів та банківської справи, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет (вул. Академіка Сергія Єфремова, 25, Дніпропетровськ, 49600, Україна)

E-mail: shevtsovaolya@ukr.net

УДК 338.436

Коваль О. А. Многофункциональный сельскохозяйственный обслуживающий кооператив как возможность повышения собственного финансового обеспечения предприятия

Целью статьи является разработка новой структуры функционирования многофункционального сельскохозяйственного обслуживающего кооператива (СОК). Именно многофункциональность СОК дает возможность сельскохозяйственным предприятиям уделять больше внимания основной деятельности, а не сосредотачиваться на не свойственных для предприятия функциях. С помощью проведенного анкетирования было определено мнение респондентов (32 руководителя сельскохозяйственных предприятий, 14 главных специалистов, 7 фермеров) из сельскохозяйственных предприятий Криничанского, Межвского и Солонянского районов Днепропетровской области о возможности дополнительного финансирования за счет кооперативного объединения сельскохозяйственных предприятий. Проведенное анкетирование показало, что 78,5% респондентов отдают предпочтение созданию СОК в связи с неспособностью самостоятельно производить высококачественную продукцию. Предложено создать один многофункциональный СОК в пределах Криничанского района Днепропетровской области, что приведет к единому процессу производства сельскохозяйственной продукции, ее переработки и реализации, к сформированной необходимой материально-технической базе, которая обеспечит комплексное использование ресурсов всего производственного и экономического потенциала сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: многофункциональный сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, финансовое обеспечение, сельскохозяйственная продукция, производственно-хозяйственная деятельность, прибыль.

Рис.: 3. Библ.: 7.

Коваль Ольга Анатольевна – соискатель, кафедра финансов и банковского дела, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет (ул. Академика Сергея Ефремова, 25, Днепропетровск, 49600, Украина)

E-mail: shevtsovaolya@ukr.net

UDC 338.436

Koval O. A. The Multi-Functional Agricultural Servicing Cooperative as Opportunity to Improve Own Financial Security of Enterprise

The article is aimed at developing a new structure of functioning for the multi-functional agricultural cooperative (MAC). Specially the multi-functionality of MAC provides agricultural enterprises for giving more attention to substantive activities, rather than focus on the functions, which are non-relevant for enterprise. By means of an survey, views of respondents (32 heads of agricultural enterprises, 14 leading specialists, 7 farmers) from agricultural enterprises of the Krinichansk, the Mezhyvsk and the Soloniansk districts of Dnepropetrovsk region as to the possibility of additional financing at the expense of the Cooperative association of agricultural enterprises has been determined. The survey, carried out through polling, has indicated that 78.5% of respondents favored the creation of the MAC because of inability to independently produce high-quality products. It has been suggested to create one multi-functional MAC within the Krinichansk district of the Dnepropetrovsk region, resulting in a single process of producing agricultural production, its processing and marketing, in formation of the necessary material and technical base, which will provide a comprehensive utilization of resources of the whole production-economic potential of agricultural enterprises.

Keywords: multi-functional agricultural servicing cooperative, financial security, agricultural production, industrial-economic activity, profit.

Fig.: 3. Bibl.: 7.

Koval Olha A. – Applicant, Department of Finance and Banking, Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University (25 Academician Serhiy Yefremov Str., Dnepropetrovsk, 49600, Ukraine)

E-mail: shevtsovaolya@ukr.net

У процесі виробничо-господарської діяльності сільськогосподарські підприємства багато уваги приділяють розвитку та вдосконаленню технологій, організації виробництва, підвищенню якості продукції, що обмежує ефективність його діяльності в інших сферах. Також, коли розміри виробництва збільшу-

ються, виникає необхідність утримання власних служб матеріально-технічного постачання, маркетингово-збутових, консультування та забезпечення, що можливе лише за умов підтримки інших сільськогосподарських підприємств, а саме – сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК). Їх багатофункціональність

дає можливість приділяти більше уваги основній діяльності, а не зосереджувати свою увагу на невластивих для підприємства функціях.

Дослідженню проблем розвитку та напрямів ефективного функціонування обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів присвячено праці багатьох вітчизняних учених, зокрема: С. С. Аптекара [1], Л. М. Чорнобай [7], О. В. Манжура [3], В. В. Стільник [6], І. М. Величко [2] та інших. Проте в економічній науці недостатньо досліджено питання органічного функціонування багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а саме, переробки, збуту, постачання продукції, технічного забезпечення, тобто створення певного виробничо-господарського формування замкненого кругообігу, яке б функціонувало в межах певного регіону.

Враховуючи актуальність даного питання, виникає необхідність розробки та впровадження нової структури функціонування багатофункціонального СОК і створення його в межах Криничанського району Дніпропетровської області, що є і *метою* даної статті.

Як зазначає С. С. Атекар, «протягом останнього часу в багатьох країнах кооперація все більше проникає у сфери переробки сільськогосподарської продукції, її збуту, постачання матеріально-технічних засобів членам кооперативів, обслуговування та надання господарсько виробничих послуг. Сучасний стан регіональних аграрних ринків України потребує реформування, наповнення новими перспективними елементами. У цьому контексті кооперативні структури мають значний потенціал розвитку, забезпечуючи одночасну зацікавленість суб'єктів інфраструктури та її користувачів, насамперед, селянських кооперативів та господарств, фермерів, сільськогосподарських підприємств» [1, с. 134–135].

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. Обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші [5].

Розподіл обслуговуючих кооперативів на багатофункціональні та спеціалізовані залежить від кількості наданих послуг. Об'єднання сільськогосподарських підприємств у багатофункціональні обслуговуючі кооперативи дає змогу сформувати завершений і повний виробничо-збутовий цикл (матеріально-фінансове забезпечення → виробничий процес → доробка і переробка продукції → збут).

За визначенням І. М. Величко, «при кооперативах можуть створюватися маркетингово-розрахункові центри, які планують розвиток виробництва, визначають напрями реалізації продукції, суб'єктів матеріально-технічного, фінансово-кредитного забезпечення, ціноутво-

рення, контролю, управління соціальною інфраструктурою тощо...» [2, с. 15].

Л. М. Чорнобай пише: «У межах багатофункціонального кооперативу забезпечується органічне злиття сільського господарства, переробки, збуту, постачання, агросервісу, тобто створюється певне господарсько-виробниче формування замкненого характеру. Чим менше ланок на шляху продукту від поля до споживача, тим менше втрат у кількості та якості продукції, менші витрати і вища ефективність виробництва. Значущість цієї форми кооперації полягає в тому, що виготовлення продукту, готового до вживання, здійснюється тут у єдиному технологічному процесі і підпорядковане спільним інтересам» [7, с. 80].

О. В. Манжура вважає: «Власний капітал сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу – це вартість грошових засобів кожного із членів кооперативу, майна, нематеріальних та інших активів, що забезпечують умови виробництва при обов'язковому збереженні капіталу, а також першочергове забезпечення членів кооперативу робочими місцями та надання соціального захисту...» [3, с. 264].

При створенні обслуговуючого кооперативу першочерговими питаннями діяльності є такі: пошук шляхів зниження витрат діяльності, зростання доходів, зменшення ринкових ризиків, розробка та обґрунтування проєктів щодо використання наявного потенціалу та пошук можливостей його збільшення, за рахунок залучення нових учасників кооперативу.

Аналіз галузі сільського господарства Дніпропетровської області дозволив встановити наявність сприятливих передумов для розвитку обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. На кінець 2013 р. у Дніпропетровській області функціонував лише один багатофункціональний обслуговуючий кооператив (БСОК «Ленінський»). Тому вважаємо доцільним організувати багатофункціональний кооператив, який буде акумулювати в собі декілька функцій, у тому числі й функцію фінансового забезпечення.

«Вирішення зазначеного питання в Україні, – за думкою Л. М. Чорнобай, – можливе за умови розвитку мережі сільськогосподарських кооперативів як важливого чинника підвищення конкурентоспроможності особистих селянських і фермерських господарств та фізичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників, поліпшення їх соціально-економічного стану та розширення сфери їх само зайнятості» [7, с. 79].

Країни – члени ЄС, Сполучені Штати Америки, Канада та інші розв'язали проблему матеріально-технічного та фінансового постачання, збуту продукції, вирощеної селянами, шляхом підтримки створення ними прозорої постачальницької, заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації та її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової та переробної промисловості.

Рівень зацікавленості сільськогосподарських підприємств у створенні та функціонуванні обслуговуючого кооперативу нами був виявлений за допомогою соціологічного дослідження, а саме – анкетування.

«Зміст анкети (специфіка питань, структура розділів тощо) формувався на основі проведеного теоретичного аналізу досліджень, що проводилися в даній сфері та з урахуванням власного бачення цієї проблематики. Також ураховувались загальні рекомендації щодо розробки дослідницьких інструментів цього типу – коректне формулювання питань, використання відкритих та закритих питань, пропорційність градацій у відповідях та ін.» [4, с. 197].

Запитання запропонованої анкети стосувалися проблем зовнішнього і внутрішнього фінансового забезпечення. Наведені питання дають змогу респонденту повною мірою висловити свою думку щодо досліджуваної проблеми. Крім того, форма запропонованих питань та відповіді на поставлені запитання дозволила застосувати значну кількість статистичних методів для обробки результатів дослідження.

За допомогою проведеного анкетування була визначена думка 53 респондентів (із них 32 керівники сільськогосподарських підприємств, 14 головних спеціалістів (бухгалтери, фінансисти), 7 фермерів) сільськогосподарських підприємств Криничанського, Межівського та Солонянського районів Дніпропетровської області щодо можливості додаткового фінансування за рахунок кооперативного об'єднання сільськогосподарських підприємств.

Проведене анкетування показало, що 78,5% респондентів віддають перевагу створенню СОК. На рис. 1 представлені результати опитування за основними видами послуг, що можуть надаватися даним кооперативом. Найбільшу частку в структурі послуг займає фінансове забезпечення, що становить 75,5%.

Сільськогосподарські підприємства самостійно не здатні виробляти високоякісну продукцію, яка відповідає вимогам світового ринку. Окреме підприємство не

має змоги придбати обладнання для підвищення якості продукції та доведення її до рівня світових стандартів, провести маркетингове дослідження ринку та реалізувати продукцію за вигідними каналами збуту та ін.

Організація декількох багатофункціональних обслуговуючих кооперативів різних напрямів діяльності в господарствах Криничанського району недоцільно, оскільки окремим сільськогосподарським підприємствам необхідно бути членом кожного з них. Тому для задоволення більшої частини потреб сільськогосподарських підприємств доцільно організувати один багатофункціональний СОК (рис. 2).

Новостворений кооператив повинен мати декілька напрямків діяльності, кожен з яких має власні функції:

- ✦ *сектор матеріально-технічного постачання* – здійснює гуртову закупівлю та розподіл засобів виробництва, матеріально-технічних та енергетичних ресурсів, потрібних для виробництва сільськогосподарської продукції;
- ✦ *сектор маркетингово-збутових послуг* – здійснює дослідження ринку сільськогосподарської продукції та розробляє рекомендації щодо реалізації продукції окремими учасниками кооперативу;
- ✦ *сектор якості продукції та її часткової переробки* – займається підвищенням якості сільськогосподарської продукції та її частковою переробкою (очищення від домішок та сушіння зерна і насіння соняшнику, охолодження молока та ін.);
- ✦ *сектор фінансового консультування та забезпечення* – здійснює консультування щодо питань фінансового забезпечення та розподілу коштів; прибуткові учасники СОК надають короткострокові позики за пільговим відсотком підприємствам, які їх потребують.

Частка послуги, %

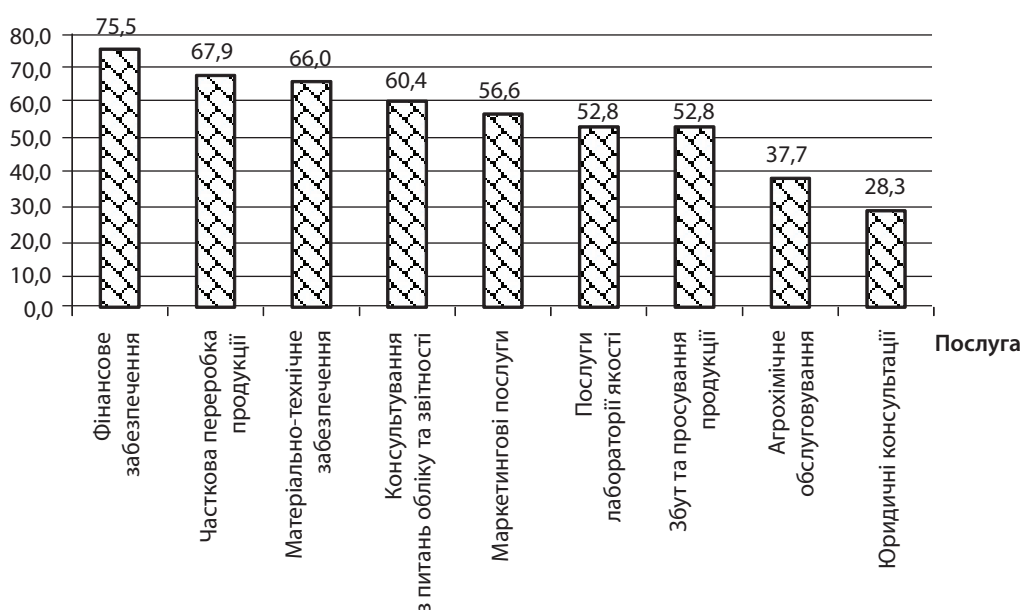
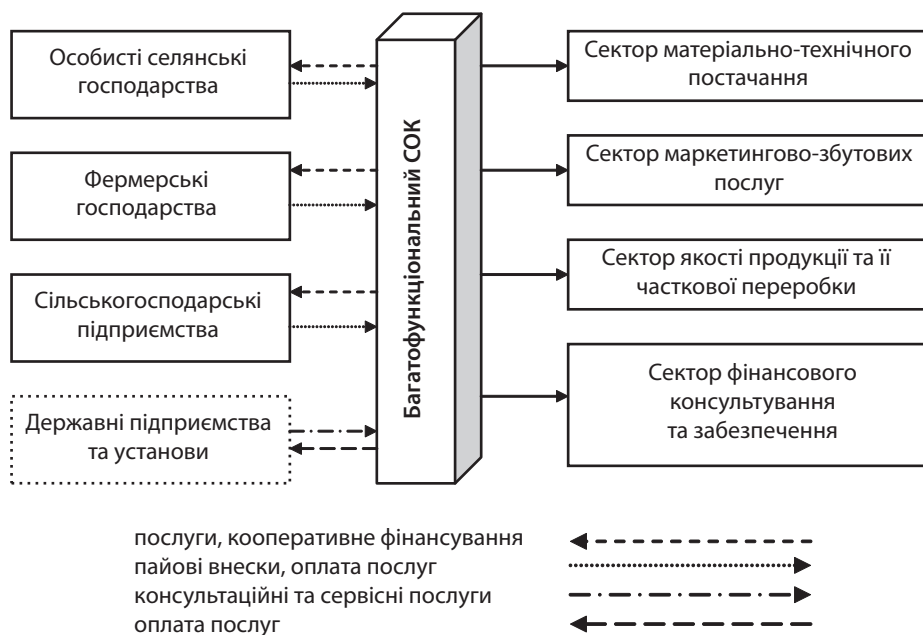

Рис. 1. Структура послуг, що включаються до функцій обслуговуючого кооперативу

Джерело: складено автором за результатами проведеного анкетування.

Рис. 2. Пропонована структура багатофункціонального СОК сільськогосподарських підприємств Криничанського району Дніпропетровської області

Джерело: розроблено автором.

Л. М. Чорнобай відзначає: «Ризик у кооперативі розподіляється між усіма членами, солідарно. Важливо, щоб поведінка одного із членів не приносила шкоди іншим. Зобов'язання по веденню діяльності дозволяють кооперативу концентрувати значні обсяги продукції, що уможливає вихід на більш вигідні ринки, закупляти засоби виробництва за оптовими цінами, повністю використати потужності матеріально-технічної бази та сектор переробки. Прийняття і належне виконання членами своїх зобов'язань є запорукою ефективності роботи кооперативу, а через нього самих членів» [7, с. 80].

Участь сільськогосподарських підприємств у обслуговуючому багатофункціональному кооперативі дозволить їм отримати доступ до гуртових цін на закупівлю матеріально-технічних засобів, закріпити положення на ринку, реалізувати продукцію не зернотрейдерам, а вийти на прямі канали реалізації до споживачів продукції, покращити свій фінансовий стан.

Вартість послуг кооперативу дорівнює їх собівартості, тобто діяльність обслуговуючого кооперативу є неприбутковою. Але при цьому вона не повинна бути збитковою. Щоб уникнути можливості отримання збитків та забезпечити формування прийнятних цін на надані послуги, кооператив повинен формувати значні обсяги замовлень на матеріально-технічні засоби та забезпечувати великі партії реалізації продукції, використовуючи наявне обладнання у повному обсязі.

Основним джерелом фінансування кооперативу є членські внески. Величина внесків кожного сільськогосподарського підприємства визначається залежно від обсягу послуг, яким буде користуватися те чи інше підприємство.

Основним, але не єдиним чинником, що впливає на вибір місця розташування багатофункціонального

СОК, є взаємовіддалення підприємств, їх розміри та можливості надання послуг.

Проблема визначення місця розташування багатофункціонального СОК набуває актуальності при наявності розвинутої транспортної мережі, оскільки в іншому випадку рішення буде очевидним. Оскільки на території Криничанського району є тільки дві пересічні магістралі, уздовж яких розташовані основні споживачі послуг кооперативу, то розподільний центр, швидше за все, буде розміщений на перетині магістралей смт Кринички.

Вибір даного населеного пункту для розташування багатофункціонального СОК також зумовлено рядом чинників:

- ✦ найменша віддаленість від отриманих координат центра тяжіння вантажних потоків;
- ✦ наявність системи транспортного забезпечення (траса національного значення і міжобласна траса);
- ✦ концентрація інших підприємств інфраструктури сільськогосподарського виробництва.

«Розмір економічного результату діяльності обслуговуючого кооперативу слід аналізувати безпосередньо і опосередковано. Безпосередньо – це аналіз системи показників діяльності обслуговуючого кооперативу, які відображають ефективність використання виробничо-ресурсного потенціалу і зумовлюють рівень собівартості одиниці наданих послуг, вартості сировини, рентабельності продаж, економії витрат на матеріально-технічне забезпечення членів кооперативу, тощо. І опосередковано можна визначити ефективність обслуговуючого кооперативу через поліпшення ефективності функціонування членів кооперативних формувань завдяки їх активності в кооперації» [6, с. 334.]

Обґрунтування оптимального складу технічних ресурсів обслуговуючого кооперативу доцільно проводити за допомогою методів економіко-математичного та економіко-статистичного моделювання та проектного аналізу. Ефективне функціонування обслуговуючого сільськогосподарського кооперативу залежить від своєчасного і повного забезпечення необхідними ресурсами, як матеріальними, так і фінансовими.

Як зазначає В. В. Стільник, «комплекс показників, що характеризують ефективність функціонування обслуговуючого кооперативу, повинен задовольняти інтереси суб'єктів, задіяних у роботі кооперативу, та зацікавити потенційних учасників кооперативу до об'єднання. До дійсних суб'єктів, задіяних у роботі кооперативу, відносяться державні установи, органи місцевого самоврядування, користувачі послуг, учасники та керівництво кооперативу...» [6, с. 340]. Показники ефективності функціонування кооперативу в розрізі його учасників доповнено на (рис. 3).

Отже, запропонована система показників ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів враховує інтереси всіх його учасників, як з боку членів кооперативу, так і з боку сторонніх організацій. Крім того, вона дає змогу зацікавити інші сільськогосподарські підприємства до участі в кооперуванні.

ВИСНОВКИ

Запропонована структура багатофункціонального СОК сільськогосподарських підприємств набуває актуальності в умовах нестачі власних джерел фінансування, дороговизни та важкості отримання банківського кредитування, відсутності власних обігових коштів для здійснення виробничо-господарської діяльності, дефіциту дотацій та державних субсидій. Саме кооперування сільськогосподарських підприємств дозволить їм ефективно працювати в сучасних умовах, підвищити ефективність виробництва, створити додаткові робочі місця та частково згладити сезонність виробництва. Створення багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів дозволить окремим підприємствам, при наявному ресурсному забезпеченні, збільшити величину власних джерел фінансування за рахунок зростання прибутку.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є створення багатофункціонального СОК у Криничанському районі Дніпропетровської області, що приведе до єдиного процесу виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації, сформується необхідна матеріально-технічна база, яка забезпечить комплексне використання ресурсів усього виробничого та економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. ■

Рис. 3. Методика оцінювання ефективності функціонування обслуговуючого кооперативу в Криничанському районі [6]

Примітка: * – запропоновано автором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аптекар С. С. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: проблеми і перспективи / С. С. Аптекар, О. В. Манжура // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 7. – С. 134–139.
2. Величко І. М. Розвиток кооперативних форм господарювання в аграрній сфері економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х., 2006. – 20 с.
3. Манжура О. В. Потенціал розвитку виробничих сільськогосподарських кооперативів на основі бізнес-планування / О. В. Манжура // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 262–267.
4. Наливайченко К. В. Методологія дослідження перспектив інформатизації національної економіки / К. В. Наливайченко // Ученые записки Таврийдского национального университета им. В. И. Вернадского. Экономика и управление. – 2011. – Т. 24 (63), № 4. – С. 197–206.
5. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 469/97-ВР від 19 січня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>
6. Стільник В. В. Критерії ефективності функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / В. В. Стільник // Зб. наук. праць Уманського національного університету садівництва. – 2012. – Вип. 81(2). – С. 334–342 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zhpumus_2012_81\(2\)_47.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zhpumus_2012_81(2)_47.pdf)
7. Чорнобай Л. М. Місце кооперації у забезпеченні інфраструктурного обслуговування сільськогосподарських підприємств / Л. М. Чорнобай // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7. – С. 78–81.

Науковий керівник – Масюк Ю. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

REFERENCES

- Aptekar, S. S., and Manzhura, O. V. "Silskohospodarski obsluhovuiuchi kooperatyvy: problemy i perspektyvy" [Agricultural service cooperatives: problems and prospects]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (2014): 134-139.
- Chornobai, L. M. "Mistse kooperatsii u zabezpechenni infrastruktturnoho obsluhovuvannya silskohospodarskykh pidpriemstv" [Place of cooperation in providing infrastructure services farms]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 7 (2013): 78-81.
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>
- Manzhura, O. V. "Potentsial rozvytku vyrobnychykh silskohospodarskykh kooperatyviv na osnovi biznes-planuvannya" [Potential production of agricultural cooperatives on the basis of business planning]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 262-267.
- Stilnyk, V. V. "Kryterii efektyvnosti funktsionuvannya silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv" [Criteria for the efficiency of agricultural service cooperatives]. [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zhpumus_2012_81\(2\)_47.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zhpumus_2012_81(2)_47.pdf)
- Uchenyye zapiski Tavriiskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Ekonomika i upravleniye*, vol. 24 (63), no. 4 (2011): 197-206.
- Velychko, I. M. "Rozvytok kooperatyvnykh form hospodariuvannya v ahraryi sferi ekonomiky" [The development of cooperative forms of management in agriculture economy]. *Avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.07.02*, 2006.

ЗОВНІШНІ СУБ'ЄКТИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 МАТЮЩЕНКО С. С.

УДК 338.1

Матющенко С. С. Зовнішні суб'єкти впливу на формування інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства

Інтелектуальний капітал у сучасних економічних умовах є одним із найважливіших ресурсів підприємства. Його успішне використання є запорукою конкурентоспроможності та прибутковості підприємства. У даній ситуації дослідження факторів і суб'єктів, що впливають на формування інтелектуального капіталу, є актуальним. У статті пропонується розглянути три групи зовнішніх суб'єктів впливу на інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства: держава, ринок та групу з інших фізичних і юридичних осіб, що не увійшли в перші дві. В останню, узагальнюючи, пропонується внести інвесторів, постачальників високотехнологічних сировини та обладнання, а також професійних консультантів. Проведено детальний огляд кожного елемента останньої групи суб'єктів впливу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, машинобудівне підприємство, інвестор, інновація, консалтинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 14.

Матющенко Сергій Сергійович – аспірант, кафедра економіки та оцінки майна підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: bskhif@ukr.net

УДК 338.1

UDC 338.1

Матющенко С. С. Внешние субъекты влияния на формирование интеллектуального капитала машиностроительного предприятия

Интеллектуальный капитал в современных экономических условиях является одним из важнейших ресурсов предприятия. Его успешное использование является залогом конкурентоспособности и прибыльности предприятия. В данной ситуации исследование факторов и субъектов, влияющих на формирование интеллектуального капитала, является актуальным. В статье предлагается рассмотреть три группы внешних субъектов влияния на интеллектуальный капитал машиностроительного предприятия: государство, рынок и группу из других физических и юридических лиц, не вошедших в первые две. В последнюю обобщающе предлагается внести инвесторов, поставщиков высокотехнологических сырья и оборудования, а также профессиональных консультантов. Проведен детальный обзор каждого элемента последней группы субъектов влияния.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, машиностроительное предприятие, инвестор, инновация, консалтинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 14.

Матющенко Сергей Сергеевич – аспирант, кафедра экономики и оценки имущества предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: bskhif@ukr.net

Matyushchenko S. S. External Subjects of Influence on the Formation of Intellectual Capital of Machine-Building Enterprise

Intellectual capital in the current economic conditions is one of the most important resources of enterprise. Its successful use is the key to competitiveness and profitability of enterprise. In this situation, research of factors and subjects influencing the formation of intellectual capital, appears relevant. The article suggests that three groups of external subjects of influence on the intellectual capital of machine-building enterprise can be considered: the State, market, and a group of other individuals and legal entities that are not included in the first two groups. Generalizing, it is suggested to include in the last group investors, suppliers of both raw materials and high-tech equipment, as well as professional advisers. A detailed review of each element of the last group of subjects of influence has been carried out.

Keywords: intellectual capital, machine-building enterprise, investor, innovation, consulting.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 14.

Matyushchenko Sergey S. – Postgraduate Student, Department of Economics and Valuation of Property Companies, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: bskhif@ukr.net

Процес формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства є доволі складним. На його якість впливає безліч різноманітних суб'єктів. Проведемо узагальнений огляд цих суб'єктів [7].

Деякі вчені [11] розглядають суб'єкти впливу на інтелектуальний капітал на двох рівнях: макроекономічному та мікроекономічному, де на першому рівні суб'єктом впливу виступала держава, а на другому – саме підприємство – власник інтелектуального капіталу. З цим можна цілком погодитися. Але дана класифікація є не досконалою. М. Шарко вважає, що на розвиток інноваційних систем, а отже й інтелектуального капіталу, впливають такі елементи: комплекс інститутів, що беруть участь у виробництві, передачі та використанні знань; фірми та утворені ними мережі й комунікації; наукова система; елементи ринкової інфраструктури; макроекономічна політика і форми державного регулювання; система освіти й професійної підготовки; товарні ринки, ринки факторів виробництва, ринки праці; система фінансування інновацій [13].

Таким чином, на макрорівні на підприємство і на прями його діяльності та розвитку також дуже сильний вплив здійснює ринок, який уособлює в собі конкурентів та споживачів продукції підприємства [7].

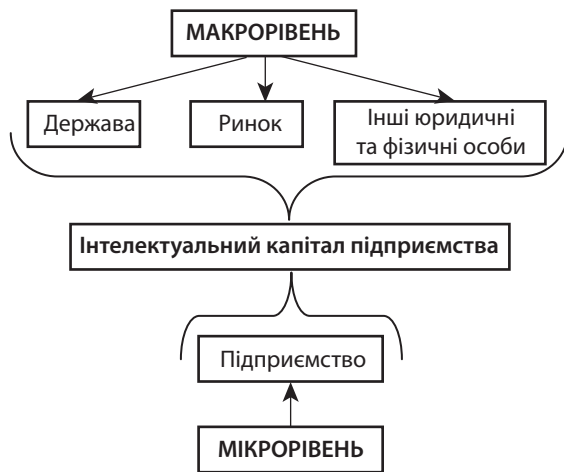
Крім того, на макрорівні діють безліч інших юридичних та фізичних осіб, які не належать до вищевказаних суб'єктів. Співпрацюючи з ними, підприємство може досягати певних результатів [7].

Держава і ринок будуть основними суб'єктами макрорівня, які завжди впливатимуть на розвиток інтелектуального капіталу кожного підприємства.

Отже, узагальнено вплив суб'єктів різного рівня на розвиток інтелектуального капіталу підприємства можна відобразити у вигляді схеми (рис. 1).

Актуальність дослідження полягає в тому, що, враховуючи значущість інтелектуального капіталу в сучасному виробництві, важливо розуміти, які суб'єкти впливають на його формування.

У роботах ряду вчених, серед яких: Шарко М. [13], Кендюхов О. В. [4], Гавкалова Н. А. [11], добре описано

Рис. 1. Вплив суб'єктів різного рівня на розвиток інтелектуального капіталу підприємства [7]

моменти управління інтелектуальним капіталом, але не в повному обсязі описані зовнішні суб'єкти, що впливають на його формування.

Мета статті – вивчення зовнішніх суб'єктів впливу на розвиток інтелектуального капіталу підприємства.

Завдання дослідження: огляд і деталізація зовнішніх суб'єктів впливу (окрім держави та складових ринку), які впливають на формування інтелектуального капіталу підприємства.

Об'єкт дослідження – інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства.

Предмет дослідження – зовнішні суб'єкти впливу на формування інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства.

Крім держави та суб'єктів ринку, на інтелектуальний капітал підприємства впливає безліч різноманітних юридичних та фізичних осіб, які не увійшли до складу вже зазначених суб'єктів. Їх можна об'єднати у три групи:

- 1) інвестори;
- 2) постачальники матеріалів та обладнання;
- 3) постачальники консалтингових послуг.

Інвестори мають суттєве значення для розвитку будь-якого господарюючого суб'єкта. Це спричинено тим, що підприємство не завжди здатне виділити з власного бюджету кошти на свій розвиток, що включає в себе й інноваційну діяльність. Таким чином, доволі часто виникає необхідність пошуку зовнішніх джерел фінансування. Інвестори можуть стати джерелом фінансування як власних заходів, спрямованих на розвиток інтелектуального капіталу підприємства, так і купівлі вже готових інтелектуальних ресурсів у зовнішніх постачальників.

Зовнішні інвестиції можуть залучатися у вигляді: залучених коштів (продаж акцій, венчурне фінансування, благодійні внески та інше), а також позичкових коштів (комерційні кредити, продаж облігацій та інших боргових цінних паперів, інше).

Але статистичні дані, на жаль, свідчать про низький рівень залучення зовнішніх інвестицій на розвиток інтелектуального капіталу вітчизняних підприємств, установ та організацій.

З табл. 1 добре видно: більша частина витрат на інноваційну діяльність, що є одним із джерел інтелектуального капіталу, покриваються за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання. Більшість інвестицій мають вигляд кредитів та вкладень іноземних інвесторів.

Серед непозичкових засобів залучення зовнішніх інвестицій особливо важливу роль грають венчурні фонди, які на практиці є посередниками між потенційними інвесторами та підприємствами, які потребують капіталовкладень для реалізації інноваційного проекту.

Венчурні інвестиційні фонди працюють у багатьох країнах світу, інвестують накопичені кошти в особливо ризиковані, але перспективно високоприбуткові проекти. Зазвичай вони здійснюють інвестиції в компанії, які займаються впровадженням новітніх наукових розробок та діють в інноваційній сфері [10].

Як бачимо з табл. 2, на початок 2014 р. венчурні фонди в Україні становили більше, ніж 94% серед інститутів спільного інвестування.

Але, спираючись на праці ряду вчених [2; 6; 8; 9], можемо стверджувати, що, на жаль, венчурні фонди в Україні не виконують свою функцію інструмента фінансування вітчизняної інноваційної діяльності. Більше половини інвестицій венчурних фондів отримують будівельні, сільськогосподарські та торговельні суб'єкти господарювання, які зовсім не займаються інноваційною діяльністю. Окрім того, новостворені інноваційні компанії в Україні майже не отримують фінансових вливань через венчурні фонди. Таким чином, ситуація в Україні в галузі інвестування інноваційних розробок через венчурні фонди знаходиться на вельми незадовільному рівні та є діаметрально протилежною ситуації в подібній сфері у розвинутих країнах світу.

Процес створення, розвитку та управління інтелектуальним капіталом підприємства є доволі складним, технологічним і диверсифікованим відповідно до виробничої структури підприємства. І якщо для більшості великих компаній організація цього складного процесу під силу та економічно вигідна, то для більшості середніх і малих підприємств організувати подібну діяльність вкрай складно через обмеженість ресурсів. Тому системи створення, розвитку та управління інтелектуальним капіталом, які використовуються великими фірмами, практично не можуть бути використані малими.

Для невеликих підприємств набагато простіше та вигідніше займатися лише придбанням і використанням інтелектуальних ресурсів. Процес їх створення, розвитку, управління доцільніше доручити зовнішнім суб'єктам. До цих суб'єктів можемо віднести постачальників технологій, високотехнологічного обладнання, новітніх матеріалів, а також консалтингових послуг.

Потреби виробництва в нових технологіях та обладнанні можуть забезпечуватися придбанням патентів на об'єкти права інтелектуальної власності та укладенням ліцензійних та лізингових договорів на використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Консалтингові організації значно впливають на розвиток підприємництва, особливо малого. Підприємства з доволі невеликою загальною чисельністю співробітни-

Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в Україні за джерелами [12]

Джерело	Рік					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Усього, млн грн	1757,1	5751,6	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6
у т. ч. за рахунок, %:						
власних коштів	79,6	87,7	59,4	52,9	63,9	72,9
державного, місцевих бюджетів та поза-бюджетних державних фондів	2,4	0,8	1,2	1,2	2,1	1,9
вітчизняних приватних інвесторів	2,8	1,4	0,4	0,3	1,3	1,3
недержавних кредитів	6,3	7,1	7,8	38,3	21,0	6,6
іноземних інвесторів	7,6	2,7	30,0	0,4	8,7	13,1
інші джерела	1,3	0,3	9,6	7,0	3,0	4,2

Таблиця 2

Розподіл активів інститутів спільного інвестування (ICI) [3]

Вид ІСІ	Рік						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	I півріччя 2014
Венчурні, %	92,8	92,1	91,8	92,2	92,8	94,6	94,9
Відкриті, %	0,9	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,0
Інтервальні, %	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Закриті (крім венчурних), %	6,0	7,3	7,7	7,5	7,0	5,2	5,0
Разом, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

ків не мають змоги організувати потужні служби кадрів, маркетингу, аудиту, досліджень тощо. Окрім того, організація цих служб є доволі витратною, що не завжди може виправдатись. Зрозуміло, що в даному випадку необхідно залучення зовнішніх професійних консультантів.

Європейський показник-довідник консультантів з менеджменту [14] виділяє 84 види консалтингових послуг, поєднаних у 8 груп. Серед них:

1) *загальне управління* – визначення ефективності системи управління; оцінка бізнесу; управління нововведеннями; визначення конкурентоспроможності / вивчення кон'юнктури ринку; диверсифікація чи становлення нового бізнесу; міжнародне управління; оцінка управління; злиття і придбання; організаційна структура і розвиток; приватизація; управління проектом; управління якістю; реорганізація інженерних служб; дослідження і розвиток; стратегічне планування;

2) *адміністрування* – аналіз роботи канцелярії; розміщення і переміщення відділів; управління офісом; організація і методи управління; регулювання ризику; гарантії безпеки; планування робочих приміщень та їх оснащення;

3) *фінансове управління* – системи обліку; оцінка капітальних витрат; оборот фірми; зниження собівартості; неплатоспроможність (банкрутство); збільшення прибутку; збільшення доходів; оподаткування; фінансові резерви;

4) *управління кадрами* – професійний рух і скорочення штатів; культура корпорації; рівні можливості; пошук кадрів; відбір кадрів; здоров'я та безпека; програ-

ми заохочення; внутрішні зв'язки; оцінка робіт; трудові угоди і зайнятість; навчання менеджменту; планування робочої сили; мотивація; пенсії; аналіз функціонування; психологічна оцінка; винагороди; підвищення кваліфікації працівників;

5) *маркетинг* – реклама і сприяння збуту; корпоративний образ і відносини з громадськістю; після-продажне обслуговування замовників; дизайн; прямий маркетинг; міжнародний маркетинг; дослідження ринку; стратегія маркетингу; розробка нової продукції; ціноутворення; роздрібний продаж і дилерство; управління збутом; навчання збуту; соціально-економічні дослідження і прогнозування;

6) *виробництво* – автоматизація; використання обладнання та його технічне обслуговування; промисловий інжиніринг; переробка матеріалів; регулювання внутрішнього розподілу матеріалів; упаковка; схема організації робіт на підприємстві; конструювання й удосконалювання продукції; керування виробництвом; планування і контроль за виробництвом; підвищення продуктивності; закупівлі; контроль якості; контроль за постачанням вузлів і деталей;

7) *інформаційна технологія* – АСУ; застосування комп'ютерів в аудиті та оцінці; електронна видавнича діяльність; інформаційно-пошукові системи; адміністративні інформаційні системи; проектування і розробка систем; вибір і установка систем;

8) *спеціалізовані послуги* – навчальне консультування; консалтинг з управління електроенергетикою; інженерний консалтинг; екологічний консалтинг; інфор-

маційний консалтинг; юридичний консалтинг; консалтинг з управління розподілом матеріалів і матеріально-технічному постачанню; консалтинг в державному секторі; консалтинг з телекомунікацій.

Консалтинг в Україні стає особливою індустрією. Сьогодні працює понад 300 вітчизняних консалтингових організацій, з яких 42% займаються виключно наданням послуг з питань консультування, відкрито представництва провідних консалтингових організацій, що є лідерами у сфері консалтингу. Інші 30% консалтингових організацій консультуванню присвячують лише 80% загального обсягу продаж. Окрім того, 1/3 навчальних організацій має власні консультаційні підрозділи [1].

Як бачимо з *табл. 3*, найбільший попит українських підприємств на консультації присітні у сфері інформаційних технологій та фінансів.

Але, за свідченнями статистики, лише 28% загальної кількості українських підприємств звертаються за допомогою до професійних консультантів. Це доволі низький показник.

Професійні консультанти своєю роботою допомагають у створенні, розвитку та управлінні інтелектуальним капіталом підприємства-замовника. Треба мати на увазі, що залучення зовнішніх професійних консультантів дозволяє підприємству максимально ефективно забезпечити свої нагальні потреби у певній сфері діяльності й сприяє зростанню інтелектуального капіталу.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було оглянуто зовнішні суб'єкти впливу (окрім держави та складових ринку), які впливають на формування інтелектуального капіталу підприємств. Запропоновано віднести до цієї групи: інвесторів, постачальників матеріалів та обладнання, постачальників консалтингових послуг.

Напрями подальших досліджень – виявлення прихованого потенціалу споживчого капіталу ряду машинобудівних підприємств м. Харкова.

ЛІТЕРАТУРА

- Данильченко В. В.** Значення консалтингу у забезпеченні розвитку сучасних організацій / В. В. Данильченко, Е. В. Терехов // Інноваційне забезпечення розвитку економіки промисловості України : матеріали науково-технічної студентської конференції (Дніпропетровськ, 10–13 листопада 2014 року). – Д. : Державній ВНЗ «НГУ», 2014. – С. 57–60.
- Дороніна І. І.** Інституційні інвестори в системі фінансових інститутів / І. І. Дороніна, С. О. Бірюк // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – № 6. – С. 118–122.
- Зарічук О. Є.** Особливості становлення інститутів спільного інвестування в контексті розвитку інституційних інвесторів в Україні / О. Є. Зарічук // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 21. – С. 81–86.
- Кендюхов О. В.** Ефективне управління інтелектуальним капіталом : монографія / О. В. Кендюхов. – Донецьк : ДОНУЕП, 2008. – 359 с.
- Ковальська К. В.** Особливості і тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні [Електронний ресурс] / К. В. Ковальська // Ефективна економіка. – 2014. – № 6. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3156>
- Леось О. Ю.** Перспективи розвитку венчурного інвестування підприємств України, досвід інших країн / О. Ю. Леось, П. О. Левашов // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 2. – С. 68–71.
- Матющенко С. С.** Суб'єкти впливу на формування та розвиток інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / С. С. Матющенко // Інноваційні технології та інтенсифікація розвитку національного виробництва : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, жовтень 2015 р.). – Режим доступу : http://econ.at.ua/publ/konferencija_2015_10_20_21/sekcija_5_ekonomichni_nauki/sub_ekti_vplivu_na_formuvannja_ta_rozvitok_intelektualnogo_kapitalu_pidpriemstva/30-1-0-574
- Рудой В. М.** Міжнародний досвід розвитку управління активами інституційних інвесторів / В. М. Рудой // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 3. – С. 28–31.
- Стариченко О.** Особливості та можливості венчурних інвестиційних фондів в Україні / [Електронний ресурс] / О. Стариченко. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/195.htm
- Стариченко О.** Особливості та можливості венчурних інвестиційних фондів в Україні / О. Стариченко // Фінансовий ринок України. – 2012. – № 5. – С. 11–14.

Таблиця 3

Продуктова концентрація консалтингових послуг на підприємствах різних галузей України [5]

Галузева приналежність компаній	Типи консалтингових продуктів				
	Стратегічний консалтинг	Фінансовий консалтинг	Операційний менеджмент	ІТ-консалтинг	Управління персоналом
Енергетика	+	++	+	+++	+
Металургія	++	+++	+	+++	++
Телекомунікація	++	++	+++	+++	+++
Харчова промисловість	++	+++	+++	++	++
Будівництво	+	++	++	+++	++
Фінансовий сектор	++	++	++	+++	++
Торгівля	++	++	+	++	++
Нафтогазовий сектор	+	++	+	+++	++
Машинобудування	+	+	+	+	+

Умовні позначення: + – невелика кількість наданих консалтингових послуг певного напрямку; ++ – середня кількість наданих послуг цього напрямку; +++ – значна кількість наданих послуг цього напрямку.

11. Гавкалова Н. Л. Формування та використання інтелектуального капіталу / Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова. – Х. : ХНЕУ, 2006. – 250 с.

12. Чуприна О. О. Джерела та обсяги інвестицій в інтелектуальний капітал підприємств України / О. О. Чуприна // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 4 (19). – С. 69–78.

13. Шарко М. Модель формування національної інноваційної системи України / М. Шарко // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 25–30.

14. European Directory of Management Consultants. – London : FEACO-AP Information services, 1995.

Науковий керівник – Сердюков К. Г., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та оцінки майна підприємств Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

REFERENCES

Chupryna, O. O. "Dzherela ta obsiahy investytsii v intelektualnyi kapital pidpriemstv Ukrainy" [Sources and investments in intellectual capital enterprises in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*, no. 4 (19) (2014): 69-78.

Doronina, I. I., and Biriuk, S. O. "Instytutsiini investory v systemi finansovykh instytutiv" [Institutional investors are already financial institutions]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 6 (2011): 118-122.

Danylchenko, V. V., and Terekhov, E. V. "Znachennia konsal'tynhu u zabezpechenni rozvytku suchasnykh orhanizatsii" [The value consulting to the development of modern organizations]. *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku ekonomiky promyslovosti Ukrainy*. Dnipropetrovsk: Derzhavnyi VNZ «NHU», 2014.57-60.

European Directory of Management Consultants. London: FEACO-AP Information services, 1995.

Havkalova, N. L., and Markova, N. S. *Formuvannia ta vykorystannia intelektualnoho kapitalu* [Formation and use of intellectual capital]. Kharkiv: KhNEU, 2006.

Kovalska, K. V. "Osoblyvosti i tendentsii rozvytku rynku konsal'tynhovykh posluh v Ukraini" [Characteristics and trends of the market of consulting services in Ukraine]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3156>

Kendiukhov, O. V. *Efektivne upravlinnia intelektualnym kapitalom* [Effective management of intellectual capital]. Donetsk: DonUEP, 2008.

Leos, O. Yu., and Levashov, P. O. "Perspektyvy rozvytku venchurnoho investuvannia pidpriemstv Ukrainy, dosvid inshykh krain" [Prospects for the development of venture investment enterprises in Ukraine, the experience of other countries]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 2 (2014): 68-71.

Matiushchenko, S. S. "Subieky vplyvu na formuvannia ta rozvytok intelektualnoho kapitalu pidpriemstva" [Subjects influence the formation and development of the intellectual capital of the company]. *Innovatsiini tekhnologii ta intensyfikatsiia rozvytku natsionalnoho vyrobnytstva*. http://econf.at.ua/publ/konferencija_2015_10_20_21/sekcija_5_ekonomichni_nauki/sub_ekti_vplyvu_na_formuvannja_ta_rozvitok_intelektualnogo_kapitalu_pidpriemstva/30-1-0-574

Rudoj, V. M. "Mizhnarodnyi dosvid rozvytku upravlinnia aktyvamy instytutsiinykh investoriv" [International experience of asset management for institutional investors]. *Ekonomichni visnykh Donbasu*, no. 3 (2010): 28-31.

Sarychenko, O. "Osoblyvosti ta mozhlyvosti venchurnykh investytsiinykh fondiv v Ukraini" [Features and capabilities of venture capital investment funds in Ukraine]. *Finansovyj rynek Ukrainy*, no. 5 (2012): 11-14.

Sharko, M. "Model formuvannia natsionalnoi innovatsiinoi systemy Ukrainy" [Model formation of the national innovation system of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (2005): 25-30.

Sarychenko, O. "Osoblyvosti ta mozhlyvosti venchurnykh investytsiinykh fondiv v Ukraini" [Features and capabilities of venture capital investment funds in Ukraine]. http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/195.htm

Zarichuk, O. Ye. "Osoblyvosti stanovlennia instytutiv spilnoho investuvannia v konteksti rozvytku instytutsiinykh investoriv v Ukraini" [Features of the establishment of joint investment institutions in the context of institutional investors in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 21 (2014): 81-86.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2016 ВИСОЧАН О. С., КІШ І. Р.

УДК 657

Височан О. С., Кіш І. Р. Трансформація інформаційної функції бухгалтерського обліку як відповідь на виклики сучасної економіки

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних аспектів розвитку інформаційної функції бухгалтерського обліку в контексті інформаційної економіки. Розглянуто еволюцію загальних характеристик інформаційного суспільства, систематизовано погляди науковців щодо визначення сутності інформаційної функції бухгалтерського обліку. За результатами дослідження виявлено низку нових стратегічно важливих завдань у сфері бухгалтерського обліку, пов'язаних із: вивченням особливостей інформаційних процесів; профілюванням споживачів облікової інформації; виконанням обліку новітніх функцій (соціальної, координаційної тощо); забезпеченням подальшого розвитку національних моделей обліку на основі міжнародного досвіду. Обґрунтовано, що реалізація інформаційної функції в системі бухгалтерського обліку зіштовхується з низкою проблем, розв'язання яких, з урахуванням викликів сучасної економіки та вимог процесів управління, є пріоритетом у подальших наукових дослідженнях.

Ключові слова: інформація, інформаційна функція обліку, інформаційна економіка, профілювання споживача облікової інформації.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 19.

Височан Олег Степанович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: vysochan_oleg@ukr.net

Кіш Ірина Романівна – магістр, кафедра обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: ira_kish@yahoo.com

УДК 657

UDC 657

Височан О. С., Кіш І. Р. Трансформация информационной функции бухгалтерского учета как ответ на вызовы современной экономики

Цель статьи заключается в исследовании теоретических аспектов развития информационной функции бухгалтерского учета в контексте информационной экономики. Рассмотрена эволюция общих характеристик информационного общества, систематизированы взгляды ученых по определению сущности информационной функции бухгалтерского учета. По результатам исследования выявлен ряд новых стратегически важных задач в сфере бухгалтерского учета, связанных с: изучением особенностей информационных процессов; профилированием потребителей учетной информации; выполнением учета новейших функций (социальной, координационной и т. д.); обеспечением дальнейшего развития национальных моделей учета на основе международного опыта. Обосновано, что реализация информационной функции в системе бухгалтерского учета сталкивается с рядом проблем, решение которых, с учетом вызовов современной экономики и требований процессов управления, является приоритетом в дальнейших научных исследованиях.

Ключевые слова: информация, информационная функция учета, информационная экономика, профилирование потребителя учетной информации.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 19.

Височан Олег Степанович – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и анализа, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: vysochan_oleg@ukr.net

Кіш Ірина Романівна – магістр, кафедра учета и анализа, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: ira_kish@yahoo.com

Высоchan O. S., Kish I. R. Transformation of the Information Function of Accounting as a Response to the Challenges of the Contemporary Economics

The article is aimed at studying theoretical aspects of development of information function of accounting in the context of the information economics. Evolution of the common characteristics of information society has been considered, views of scholars on the definition of substance of information function of accounting have been systematized. The study identified a number of new strategically important tasks in the sphere of accounting, related to: studying the characteristics of information processes; profiling consumers of accounting information; compliance with latest accounting functions (social, coordination, etc.); ensuring the further development of national accounting models on the basis of international experience. It has been substantiated that realization of information function in the accounting system faces a number of problems, which, given the challenges of the contemporary economics and requirements on the part of managerial processes, is a priority for further research.

Keywords: information, information function of accounting, information economics, profiling of information consumer.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 19.

Высоchan Oleg S. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Analysis, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: vysochan_oleg@ukr.net

Kish Iryna R. – Master, Department of Accounting and Analysis, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: ira_kish@yahoo.com

Здатність забезпечити потреби користувачів в інформації є основним критерієм ефективності системи бухгалтерського обліку будь-якого суб'єкта господарювання. У споживача присутній інтерес до отримання облікової інформації, максимально релевантної для прийняття рішень з широкого кола питань, починаючи від укрупнення капіталів,

оптимізації податкових платежів, формування цінової політики, напрацювання орієнтирів стратегічного розвитку і завершуючи вирішенням дрібних операційно-виробничих питань. Ефективізація інформаційної функції є основним пріоритетом розвитку фінансового, управлінського, податкового обліку в руслі інформаційної економіки.

Залежність сучасної економіки від інформації колосальна. Вона перетворюється в базовий ресурс для розвитку новітнього суспільства. Водночас темпи появи інформації значно перевищують можливості реципієнта в її обробці. За такої ситуації у процесі кругообігу інформації на перший план виходить операція фільтрування непотрібної інформації для зменшення навантаження на кінцевого користувача. Від здатності бухгалтерської служби підприємства максимально швидко та продуктивно реалізувати дану операцію напряму залежить ефективність прийняття господарських рішень керівництвом та третіми особами.

Довершеність інформаційного суспільства вимагає адекватного збільшення наукових досліджень сучасних тенденцій інформаційної глобалізації, а також теоретичних аспектів розвитку інформаційної функції бухгалтерського обліку як основного продуцента базового ресурсу сучасної економіки.

Значний внесок у дослідження питань розвитку інформаційної функції бухгалтерського обліку здійснили як українські, так і зарубіжні вчені, зокрема: Безверхий К. В., Бочуля Т. В., Будько О. В., Івахненко С. В., Колос Н. М., Муравський В. В., Осмятченко В. О., Проданчук М. А., Пушкар М. С., Савченко В. М, Урсул А. Д., Фаріон В. Я., Янчев А. В. та інші.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів розвитку інформаційної функції бухгалтерського обліку в контексті інформаційної економіки.

А. Д. Урсул дає таке визначення поняттю «інформатизація суспільства»: «це організований соціально-економічний і науково-технічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування, організацій, громадських об'єднань на основі формування і використання інформаційних ресурсів» (цитовано за [1, с. 91]).

Сучасний розвиток промисловості та інформаційно-комунікаційних технологій супроводжується докорінними змінами в інформаційній сфері на глобальному рівні, формуючи при цьому загальні риси інформаційного суспільства, а також задає напрямки еволюції обліку як відповідь на актуальні виклики сучасності:

- ✦ зростання інформаційної насиченості господарської діяльності, виникнення явища інформаційного перевантаження осіб, які приймають рішення, зростання ризиків появи комунікаційних розривів, необхідність створення дієвих методів захисту від втрати інформації спричиняють потребу в розгляді інформаційної функції як пріоритетної при виконанні завдань обліку, спрямованих на реалізацію сформованої мети функціонування підприємства;
- ✦ підвищення рівня інформатизації та зростання ролі інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах неминує призводить до загальної автоматизації облікових процесів. Ручне ведення обліку поступово відходить у минуле, у той час як автоматизовані

системи все більше інтелектуалізуються та інтегруються в складніші управлінські інформаційні системи;

- ✦ провідною галуззю економіки стає продукування інтелектуального капіталу; інформаційна індустрія перетворюється на високоприбуткову, динамічну галузь, що споживає значну кількість інформаційних ресурсів та створює не менші обсяги інформаційних послуг. Відповідно, бухгалтерський облік повинен опрацьовувати все більші обсяги інформації за все менший час;
- ✦ створення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей та поступовий соціально-економічний розвиток, полегшує їх доступ до світових інформаційних ресурсів і забезпечує задоволення потреб в інформаційних продуктах і послугах, а також змушує вести мову про глобалізацію вітчизняного бухгалтерського обліку, необхідність дотримання міжнародних облікових стандартів та принципів;
- ✦ докорінні зміни в моделях соціальної організації та співробітництва, коли в усіх суспільних сферах відбувається трансформація поглядів на місце й роль інформації в житті суспільства, заміна шаблонних централізованих ієрархічних структур гнучкими мережевими типами організації, створює умови для формування нових концепцій бухгалтерського обліку (соціально орієнтованого, кластерного тощо), більш пристосованих до змін і інноваційного розвитку.

Розвиток суспільства в інформаційній економіці пов'язаний зі зростанням економічної цінності інформації. Оскільки основним продуктом інформаційної економіки є інтелектуальні послуги та наукомісткі товари, найбільшу цінність становлять інформація та знання, на основі яких розвиваються інформаційні технології.

Інформаційна економіка – це такий тип економіки, де продуктивність і конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів залежать головним чином від їх здатності генерувати, обробляти й ефективно застосовувати інформацію, засновану на знаннях. Також інформаційну економіку можна визначити як економіку, в якій інформація є валютою та продуктом [2, с. 27].

У глобальному масштабі загалом та в Україні зокрема формування інформаційної економіки відбувається на основі таких процесів:

- ✦ створення мережових інституційних структур (допомагає досягти ефекту економії на приміщеннях та часі, створити єдиний економічний простір);
- ✦ розширення масштабів економічної діяльності за рахунок перенесення у віртуальне середовище різних видів економічної діяльності;
- ✦ розвиток і поширення інформаційно-комунікаційних технологій, що є основою формування інформаційної економіки (цитовано за [3, с. 94]).

Погоджуємося з В. М. Пригодою, який вважає, що «інформаційні технології самі по собі не можуть змінити соціально-економічну організацію суспільства, однак вони створюють основу для широкомасштабного виробництва інформаційного продукту, що призводить до трансформації суспільно-економічних відносин» [4, с. 165].

Бурхливий розвиток інформаційних технологій сприяв перетворенню інформаційної функції в основну характеристику бухгалтерського обліку. Її трансформація у відповідь на еволюційні зміни інформаційної економіки вимагає створення якісно нових організаційно-технічних умов функціонування бухгалтерського обліку на підприємстві, що покликано забезпечити його відповідність сучасним вимогам управління і сприяти підвищенню продуктивності діяльності облікових служб.

Розширення системи знань про інформаційне суспільство та інформаційну економіку виявило низку нових стратегічно важливих завдань у сфері бухгалтерського обліку:

- ✦ вивчення особливостей інформаційних процесів, оцінка дії законів і закономірностей поширення облікової інформації;
- ✦ виконання обліком новітніх функцій (соціальної, координаційної тощо), обґрунтування їх трансформації відповідно до тенденцій розвитку інформаційного суспільства;
- ✦ забезпечення подальшого розвитку національних моделей обліку на основі міжнародного досвіду.

Зростання функціоналу бухгалтерського обліку вимагає широкого використання засобів обчислювальної техніки для формування релевантної інформації з найменшими затратами ресурсів, її диференціювання за об'єктами управління та термінами подання, деталізацією в аналітичних розрізах, забезпечення об'єктивності, достовірності та своєчасності представлення.

Розвиток теоретико-методологічної та прикладної основ бухгалтерського обліку зумовило трансформацію функцій бухгалтерського обліку. Саме вони конкретизують його змістовну сутність і є теоретичною основою для встановлення мети, предмета і методу бухгалтерського обліку як системи.

Місце і роль бухгалтерського обліку в системі управління визначаються тим, що він відбиває інформацію прямого і зворотного зв'язку і хід виконання управлінських рішень. Відповідно до цього бухгалтерський облік виконує інформаційну функцію, формуючи інформацію про фактичний стан господарської діяльності підприємства, необхідну для управління, у тому числі і для здійснення покладеної на бухгалтерський облік контрольної функції, що забезпечує контроль за виконанням планів, мірою праці та споживання, збереження власності підприємства [5, с. 179].

Інформаційна функція є головною для бухгалтерського обліку (завдяки їй здійснюється забезпечення керівників усіх рівнів і рангів необхідними даними про діяльність підприємства), у той час як інші – похідними від неї. Ефективність її реалізації напряму залежить

від якості опрацювання і передачі інформації системою бухгалтерського обліку, водночас необхідно врахувати, що бухгалтери не можуть виступати гарантом об'єктивності та правдивості первинної інформації, яка отримується ними із зовнішнього середовища.

Численні публікації свідчать, що облік у різних сферах діяльності ототожнюють виключно з інформаційною функцією. Основна його мета полягає в наданні користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і діяльність суб'єкта господарювання для прийняття рішень. Фактично – мета (призначення) бухгалтерського обліку дійсно повторює зміст інформаційної функції [6, с. 184].

Інформаційна функція бухгалтерського обліку досліджувалась багатьма вченими, погляди яких на визначення її сутності узагальнено в *табл. 1*.

Узагальнюючи представлені погляди науковців, зазначимо, що інформаційна функція бухгалтерського обліку розглядається ними через призму процесу передавання інформації для управлінських потреб, відображає процес функціонування всього підприємства в усіх його аспектах, окремих структурних підрозділів, а також характеризує ресурси і результати їх використання. Тому розвиток обліку перш за все пов'язаний із трансформацією інформаційної функції для забезпечення підвищення його ролі в управлінні підприємством, що прямо пов'язано з дослідженням змісту останньої.

Формування змісту інформаційної функції бухгалтерського обліку передбачає надання характеристики таким елементам інформаційного процесу в системі бухгалтерського обліку:

1) *джерело інформації* – структурна одиниця підприємства чи зовнішньої інституції, суб'єкт бухгалтерського обліку (СБО): бухгалтер або бухгалтерська служба; консалтингова компанія; власник підприємства, який веде облік самостійно. Суб'єкт бухгалтерського обліку виступає джерелом як первинної, так і вторинної інформації, хоча частка останньої залишається превалюючою;

2) *реципієнт (одержувач) інформації*. Часто зустрічається поділ одержувачів інформації на зовнішніх та внутрішніх, що є доволі умовним і залежить від суб'єктів прикладання. Менеджмент підприємства по відношенню до бухгалтерії є зовнішнім реципієнтом, однак у масштабі підприємства – внутрішнім. Значно важливішим є розгляд одержувачів інформації з точки зору кінцевого чи транзитного використання отриманої інформації. Від цього залежить формат представлення та напрям подальшого використання облікової інформації. Зауважимо, що суб'єкт бухгалтерського обліку може одночасно виступати як джерелом, так і одержувачем інформації. На наш погляд, у теоретичному та прикладному сенсах варто виокремити поняття профілю споживача як сукупності характеристик, які його однозначно ідентифікують, спонукають до створення інформаційних запитів та служать засобом для оцінки рівня задоволення інформаційних потреб. Профілювання споживача облікової інформації є перспективним напрямком досліджень в обліковій науці. Суб'єкт бухгалтерського обліку повинен стати не лише виконавцем вимог ко-

Погляди науковців на визначення сутності інформаційної функції бухгалтерського обліку

Автор(-и)	Сутність інформаційної функції бухгалтерського обліку
Бутинець Ф. Ф. [7, с. 22]	Безперервний збір, обробка, узагальнення, зберігання, передача для потреб управління фактичних даних про основні показники діяльності
Вороніна Л. І. [8, с. 18]	Забезпечити кількісну інформацію, головним чином фінансового характеру, про господарюючих суб'єктів у цілях використання цієї інформації для ухвалення управлінських рішень
Глушко О. В. [9, с. 159]	Одна з головних функцій, яку виконує бухгалтерський облік в системі управління в умовах формування ринкової економіки. Облік є найважливішим джерелом постачання фактичної інформації різним суб'єктам управління – службам підприємства, його підрозділам, менеджерам для прийняття важливих управлінських рішень
Кирейцев Г. Г. [10, с. 47–70]	Формування поля інформаційного забезпечення
Лишиленко О. В. [11, с. 5]	Полягає у забезпеченні керівництва як структурних підрозділів, так і підприємства в цілому інформацією, яка необхідна для здійснення контролю, планування і прийняття оперативних управлінських рішень
Лоханова Н. О. [12]	Полягає у своєчасному формуванні фінансової інформації про параметри господарської діяльності з метою задоволення потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів
Осмятченко В. О. [13, с. 165]	Інформаційна функція визначається тим, що бухгалтерський облік – основний постачальник інформації. Тут створюється (фіксується) інформація про активи (майно) підприємства (організації), їх наявність, рух, джерела утворення (капіталах і зобов'язання), про господарські процеси і результати діяльності підприємства
Пілевич Д. С. [14, с. 213–214]	Сутність полягає у формуванні масивів різнобічних даних про економічний стан підприємства, групування різнобічної інформації, фіксації її на паперових носіях у вигляді розроблених форм, таблиць тощо
Савченко В. М., Колос Н. М. [15, с.23]	Уособлює формування повної достовірної корисної дискретної інформації щодо майнового стану та всебічного висвітлення господарської діяльності підприємства, що є основою для здійснення аналітичних і контрольних процедур
Садовська І. Б. [16, с. 30–32]	Суть інформаційної функції полягає в тому, що бухгалтерський облік за допомогою властивих лише йому прийомів формує і передає інформацію про наявність і рух господарських засобів та джерел їх утворення, здійснення господарських операцій та результати діяльності
Сльозко Т. М. [17, с. 142]	Полягає у безперервному та суцільному зборі та реєстрації, обробці й узагальненні, зберіганні й передачі інформації про факти господарського життя для управління (менеджменту) підприємством чи організацією, фірмою чи компанією та надання її зовнішнім користувачам
Сопко В. В., Сопко О. В. [18, с. 48]	Забезпечення користувачів даними бухгалтерського обліку, які їм потрібні для прийняття рішень
Швець В. Г. [19, с. 14–15]	Полягає в забезпеченні інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства для потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів

ристувачів інформації, але й ініціатором модернізації наявного інформаційного середовища з використанням сучасних засобів і методик та виходячи з результатів профілювання споживача;

3) *облікова інформація (характеристики)*. Попри те, що у фахових джерелах зустрічається значна кількість показників, які покликані всебічно охарактеризувати інформацію, більшість із них можна розглядати як субкатегорії якості та часу. Чим якісніша інформація, тим вона цінніша для одержувача, тим більшу вартість вона має. У сучасних умовах вчасність подання інформації також можна вважати її характеристикою. Якість та час як показники взаємодоповнюють один одного; суб'єкт бухгалтерського обліку повинен прагнути до максимізації першого та мінімізації другого;

4) *передавальне середовище та канали зв'язку*. У цьому напрямі дослідження проблем втрати інформації та наявності інформаційних шумів стосовно предметної області, якою є система бухгалтерського обліку, є пріоритетним;

5) *зовнішнє середовище* – генерує тимчасові й постійні фактори, які чинять вплив на склад, формат представлення, процедури й технологію опрацювання, зберігання та розподілу, характеристики облікової інформації. Широкий спектр процесів, що відбуваються в зовнішньому середовищі, провокує виникнення ризиків у системі бухгалтерського обліку, які, у кінцевому результаті, можуть призвести до прийняття хибних рішень на основі викривленої інформації.

Процес реалізації бухгалтерським обліком інформаційної функції для прийняття управлінських рішень представлено на *рис. 1*.

Розширення економічного простору зумовило підвищення ролі інформаційної функції бухгалтерського обліку як на рівні суб'єктів господарювання, так і на рівні макроекономічного регулювання. Її реалізація в системі бухгалтерського обліку зіштовхується з низкою проблем, розв'язання яких з урахуванням викликів сучасної економіки та вимог процесів управління є пріоритетом у наукових дослідженнях:

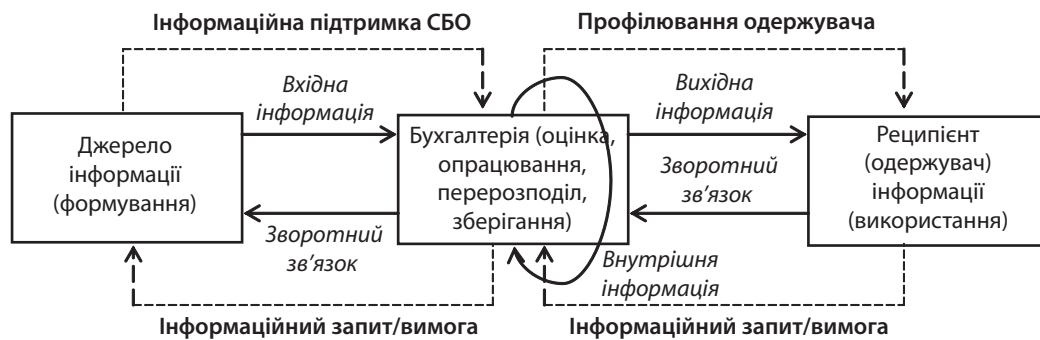

Рис. 1. Процес реалізації інформаційної функції бухгалтерським обліком для прийняття управлінських рішень

Джерело: власна розробка.

- ✦ ретроспективний характер відображення в бухгалтерському обліку господарських операцій та подій часто не відповідає потребам стратегічного управління господарською діяльністю;
- ✦ періодичний характер отримання звітної інформації в бухгалтерському обліку орієнтований на відносно тривалий звітний період. Підвищення оперативності облікової інформації досягається застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій та спеціалізованого програмного забезпечення для створення підґрунтя прийняття ефективних операційних управлінських рішень, однак у такому разі на перший план виходять проблеми верифікації та безпеки;
- ✦ різноаспектність облікової інформації актуалізує необхідність її перевірки та зіставності з інформаційними потребами системи управління підприємством відповідно до профілю одержувача, слід також організувати відбір інформації залежно від рівня суб'єктів управління;
- ✦ представлення інформації в традиційних облікових звітних формах поступово відходить у минуле, формат звітності лібералізується, що вимагає високої кваліфікації облікового персоналу, підвищує його відповідальність та перетворює облік у повноцінну функцію управління.

Подальше вдосконалення інформаційної функції бухгалтерського обліку перш за все пов'язане із встановленням потреби кожного рівня управління й профілюванням одержувачів інформації та формуванням системи показників, що дозволяють максимально оперативно управляти господарськими процесами суб'єктів господарювання.

Досягнення оперативності бухгалтерського обліку, підвищення точності та безперервності обробки інформації можливе лише в умовах її автоматизованої обробки, що досягається за рахунок перебудови облікового процесу, орієнтованого на одержання, опрацювання й перерозподіл облікової інформації не лише станом на конкретну дату звітного періоду, але й на будь-яку дату в цьому періоді. Запит користувачів та профілювання останніх визначає обсяг і змістове наповнення масивів даних, представлених одержувачу. Особливо важливим цей процес є у випадку передання транзитної інформації, оскільки запити формують одразу кілька одержувачів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в умовах інформаційної економіки та зростання вимог до якості управління дослідження розвитку і вдосконалення інформаційної функції бухгалтерського обліку є максимально важливим. Застосування автоматизованої обробки облікової інформації дозволяє позбутися недоліків, властивих організації інформаційної функції в умовах ручної обробки інформації, та забезпечує кращу відповідність бухгалтерського обліку сучасним вимогам управління підприємством, однак створює низку нових проблем, пов'язаних з безпекою, авторизацією, перерозподілом даних, профілюванням користувачів тощо.

Основні особливості формування та реалізації інформаційної функції системи бухгалтерського обліку орієнтовані на забезпечення своєчасного надання максимально якісної оперативної бухгалтерської інформації для задоволення потреб як зовнішніх, так і внутрішніх реципієнтів (одержувачів). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Манн Р. В. Особливості та етапи розвитку інформаційного суспільства та інформаційної економіки / Р. В. Манн // Частина економічних реформ. – 2013. – № 3 (11). – С. 89–96.
2. Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – Випуск 1 (14). – С. 25–34.
3. Мельничук О. Розвиток електронної комерції у структурі інформаційної економіки України / О. Мельничук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 8 (161). – С. 93–97.
4. Пригода В. М. Інформатизація як чинник конкурентоспроможності економіки України / В. М. Пригода // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Вип. 27, Том 1. – С. 164–173.
5. Осмятченко В. О. Вдосконалення інформаційної функції бухгалтерського обліку в умовах автоматизації / В. О. Осмятченко // Економіка Криму. – 2010. – № 4 (33). – С. 178–182.
6. Тринька Л. Я. Обліково-аналітична діяльність суб'єктів господарювання: сутність і складові / Л. Я. Тринька // Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 36. – С. 181–188.
7. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: підручник [для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів]. – 3-є вид., доп. і перероб. / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 244 с.

8. Воронина Л. И. Теория бухгалтерского учета : учеб. пособ. / Л. И. Воронина. – М. : Издательство ЭСКМО, 2007. – 416 с.

9. Глушко О. В. Функції обліку в управлінні сільськогосподарським виробництвом / О. В. Глушко // Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Кам'янець-Подільський, 15–16 листопада 2011 р.). – Ч. 2. – Тернопіль : Крок, 2011. – С. 158–159.

10. Кирейцев Г. Г. Функции учета в механизме управления сельскохозяйственным производством / Г. Г. Кирейцев. – К. : Издательство УСХА, 1992. – 240 с.

11. Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік : підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / О. В. Лишиленко. – К. : Вид-во «Центр учбової літератури», 2009. – 670 с.

12. Лоханова Н. О. Поглиблення інтеграційних процесів як напрям розвитку облікової системи в управлінні економічною стійкістю підприємств [Електронний ресурс] / Н. О. Лоханова // Ефективна економіка. – 2014. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3484>

13. Осмятченко В. О. Функції бухгалтерського обліку в умовах застосування інформаційних технологій / В. О. Осмятченко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 2 (52). – С. 163–166.

14. Пілевич Д. С. Застосування системного підходу до дослідження бухгалтерського обліку / Д. С. Пілевич // Проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 209–217.

15. Савченко В. М. Взаємозв'язок інформаційної та контрольної функцій бухгалтерського обліку / В. М. Савченко, Н. М. Колос // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – Вип. 18 (2). – С. 23–26.

16. Садовська І. Б. Бухгалтерський облік : навч. посібник для вищої школи / І. Б. Садовська. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 688 с.

17. Сльозко Т. М. Облік у «рульовому колесі» менеджменту / Т. М. Сльозко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка. – 2010. – Вип. 8. – С. 135–144.

18. Сопко В. В. Бухгалтерський облік: основи теорії та концептуальні засади побудови : навч.-метод. посіб. / В. В. Сопко, О. В. Сопко. – К. : Знання, 2002. – 230 с.

19. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : підруч. – 3-тє вид., перероб. і доп. / В. Г. Швець. – К.: Знання, 2008. – 535 с.

REFERENCES

Mann, R. V. "Osoblyvosti ta etapy rozvytku informatsiinoho suspilstva ta informatsiinoi ekonomiky" [Features and stages of development of the information society and the information economy]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, no. 3 (11) (2013): 89-96.

Malyk, I. P. "Tendentsii rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini" [Trends in the information economy in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, no. 1 (14) (2013): 25-34.

Melnychuk, O. "Rozvytok elektronnoi komertsii u strukturі informatsiinoi ekonomiky Ukrainy" [The development of electronic commerce in the structure of the information economy of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, no. 8 (161) (2014): 93-97.

Osmiatchenko, V. O. "Vdoskonalennia informatsiinoi funktsii bukhgalterskoho obliku v umovakh avtomatyzatsii" [Improving information accounting functions in terms of automation]. *Ekonomika Kryma*, no. 4 (33) (2010): 178-182.

Osmiatchenko, V. O. "Funktsii bukhgalterskoho obliku v umovakh zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii" [Features of accounting in terms of information technology]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Serii "Ekonomichni nauky"*, no. 2 (52) (2010): 163-166.

Pryhoda, V. M. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 1, no. 27 (2012): 164-173.

Pilevych, D. S. "Zastosuvannia systemnoho pidkhodu do doslidzhennia bukhgalterskoho obliku" [The use of a systematic approach to study accounting]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2015): 209-217.

Savchenko, V. M., and Kolos, N. M. "Vzaiemozviazok informatsiinoi ta kontrolnoi funktsii bukhgalterskoho obliku" [The relationship information and control functions of accounting]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii "Ekonomichni nauky"*, no. 18 (2) (2010): 23-26.

Sadovska, I. B. *Bukhgalterskyi oblik* [Accounting]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2013.

Slyozko, T. M. "Oblik u «rulyovomu kolesei» menedzhmentu" [Accounting for the "steering wheel" of management]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii "Ekonomika"*, no. 8 (2010): 135-144.

Sopko, V. V., and Sopko, O. V. *Bukhgalterskyi oblik: osnovy teorii ta kontseptualni zasady pobudovy* [Accounting: basic theory and conceptual basis construction]. Kyiv: Znannia, 2002.

Shvets, V. H. *Teoriia bukhgalterskoho obliku* [The theory of accounting]. Kyiv: Znannia, 2008.

Trynka, L. Ya. "Oblikovo-analitychna diialnist subiektiv hospodariuvannia: sutnist i skladovi" [Accounting and analytical activity of business entities: the nature and components]. *Vcheni zapysky universytetu «KROK». Serii "Ekonomika"*, no. 36 (2014): 181-188.

Voronina, L. I. *Teoriia bukhgalterskogo ucheta* [Accounting Theory]. Moscow: Izd-vo ESKMO, 2007.

ОБЛІК ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

© 2016 ПЕТА М. В.

УДК 657.01.012

Рета М. В. Облік для стратегічного управління: теоретико-методологічні засади

Метою статті є упорядкування теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку для адаптування його інструментарію до потреб стратегічного управління. У роботі доведено, що на сучасному етапі розвитку накопичено значну кількість факторів, які призводять до необхідності вдосконалення методології бухгалтерського обліку. Розглянуто та критично проаналізовано передумови вдосконалення методологічної бази бухгалтерського обліку. Визначено головні аспекти ряду бухгалтерських теорій, що характеризують методологічні основи побудови інформаційного забезпечення стратегічного розвитку суб'єктів господарювання. Обґрунтовано напрями вдосконалення через поєднання суміжних методів і модифікації традиційних облікових методів за допомогою поєднання декількох підходів: процедурного, адитивного, системно-діяльницького та аксіологічного.

Ключові слова: бухгалтерський облік, методологія, теорія обліку, інформаційні вимоги, стратегічне управління.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 28.

Рета Марина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалея, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: gimala@rambler.ru

УДК 657.01.012

UDC 657.01.012

Рета М. В. Учет для стратегического управления: теоретико-методологические основы

Целью статьи является упорядочение теоретико-методологических основ бухгалтерского учета для адаптации его инструментария к потребностям стратегического управления. В работе доказано, что на современном этапе развития накоплено значительное количество факторов, которые приводят к необходимости совершенствования методологии бухгалтерского учета. Рассмотрены и критически проанализированы предпосылки совершенствования методологической базы бухгалтерского учета. Определены основные аспекты ряда бухгалтерских теорий, характеризующие методологические основы построения информационного обеспечения стратегического развития субъектов хозяйствования. Обоснованы направления совершенствования через сочетание смежных методов и модификации традиционных учетных методов с помощью сочетания нескольких подходов: процедурного, аддитивного, системно-деятельностного и аксиологического.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, методология, теория учета, информационные требования, стратегическое управление.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 28.

Рета Марина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: gimala@rambler.ru

Reta M. V. Accounting for Strategic Management: Theoretic-Methodological Foundations

The article is concerned with arrangement of the theoretic-methodological foundations of accounting for adapting its instrumentarium to the needs of strategic management. This publication has proved that, at the present stage of development, a significant number of factors has been accumulated that lead to the need to improve the methodology of accounting. Preconditions for improving the methodological base of accounting have been reviewed and critically analyzed. The major aspects of a number of accounting theories, describing the methodological foundations of building the information support for strategic development of business entities have been identified. Directions of improvement through a combination of related techniques together with modifications of traditional accounting methods, and using a combination of several approaches: procedural, additive, system- and activity-based, and axiological, have been substantiated.

Keywords: accounting, accounting methodology, theory, information requirements, strategic management.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 28.

Reta Maryna V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahalija Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: gimala@rambler.ru

В умовах сучасного динамічного середовища прийняття рішень представляє собою найбільш складний і найменш формалізований з усіх процесів управління. У свою чергу, ефективність прийнятих рішень значною мірою залежать від якості, своєчасності та змістовності інформації, на якій вони ґрунтуються. Отже, прийняття управлінських рішень потребує побудови відповідної інформаційної системи. Однією з ключових її ланок є підсистема бухгалтерського обліку, основні функції якої: збір, накопичення, обробка і передача інформації, які мають бути упорядковані для забезпечення інформаційних вимог апарату управління. Проте процеси глобалізації, що характеризуються невизначеністю, ризиком, розгалуженістю економічних відносин та цілей, ускладнюють господарчі процеси і потребують розширення сфери облікового процесу, що робить необхідним дослідження облікової системи підприємства як інформаційного джерела для прийняття рішень.

Проблемам розвитку та вдосконалення обліку присвячена значна кількість наукових праць зарубіжних і вітчизняних учених: Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, М. С. Пушкара, П. Я. Хомина, С. Ф. Легенчука, А. В. Шайкана, С. А. Кузнецової, А. Велш Глена, Б. Райана, С. Гошала, Д. Р. Хенсена, М. М. Моувена, Д. У. Сенкова, А. П. Радецької, А. В. Овода та інших. Однак, поряд з важливими науковими результатами, на сьогоднішній день залишаються невирішеними проблеми формування загального теоретико-методологічного базису стратегічно орієнтованого обліку.

Метою статті – упорядкування теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку для адаптування його інструментарію до потреб стратегічного управління.

Дослідження з приводу цього питання умовно можливо розділити на два напрямки. Одна частина досліджень спрямована на вивчення та обґрунтування стратегічного обліку як сфери, що має окремі підходи,

теорії та інструменти. Цього підходу дотримуються Друрі К., Уорд К., Багата І., Керімов В., Івашкевич В., Ларичкін Ф., Каретников Е. та ін., які вважають, що стратегічний облік є відмінним від традиційного обліку та має бути сконцентрований на аналізі й обробці факторів зовнішнього середовища. На їх думку, стратегічний облік представляє собою систему фіксування, обробки та формування даних про вагомні чинники внутрішнього та зовнішнього середовища для прийняття управлінських рішень, ґрунтується на інтеграції планових, прогнозних, обліково-аналітичних функцій та розробку варіантів стратегічного розвитку підприємства [28]. Водночас, сучасні зарубіжні науково-практичні дослідження розглядають стратегічний управлінський облік (*Strategic Management Accounting*) як окрему сферу, проте закордонні фахівці не займаються ґрунтовною розробкою методології цього напрямку і вважають його комунікативним засобом між стратегією підприємства та його обліково-контролюючою системою [22].

Інша частина робіт присвячена розробці окремих стратегічно орієнтованих підходів та інструментів обробки, аналізу та накопичення інформації в рамках традиційного обліку. Так, наприклад, Шайкан А. В. стверджує, що «на сучасному підприємстві, яке бажає досягти успіхів у бізнесі, загальна система обліку повинна мати стратегічну орієнтацію. У цьому разі інформація, що надається системою обліку, буде сприяти процесу розробки та реалізації ділової стратегії підприємства, а інструменти бухгалтерського обліку, як класичні, так і запозичені з менеджменту, будуть органічно вписані в процес стратегічного управління» [3]. Він вважає, що досить гостро стоїть проблема виокремлення такого елемента системи управління підприємством, що поєднає тактичний і стратегічний рівні управління, а також дозволить знайти оптимальну схему взаємодії різних підсистем та елементів. Голов С. Ф. вважає, що облікова система може забезпечувати потреби стратегічного менеджменту в різний спосіб, зокрема, за рахунок: 1) використання даних обліку для аналізу ринків, на яких діятиме компанія; надання ключової інформації, пов'язаної з обраними стратегіями; 2) забезпечення зворотного зв'язку для моніторингу досягнутих результатів та їх узгодження із стратегічними цілями; 3) надання інформації щодо довгострокових наслідків різних напрямів діяльності [4]. Брухарський Р. Ф. розглядає систему стратегічного фінансового обліку як один з важливих елементів, що забезпечує потреби стратегічного менеджменту, тобто вказує на необхідність розширення «інформаційного простору фінансового обліку в напрямі забезпечення його стратегічної орієнтації» [5].

Безумовно, кожний з існуючих підходів має своє право на існування. Але не можна не погодитися з думкою Легенчука С. Ф., який зазначає, що значна кількість нових підходів призводить до виникнення кризових явищ у системі бухгалтерського обліку через те, що нові підходи не пояснюються існуючою теорією бухгалтерського обліку [1].

З іншого боку, необхідність удосконалення та модифікації бухгалтерського обліку в напрямку його стра-

тегічної орієнтації є досить очевидною в наш час та визнається значною кількістю науковців. Так, Катькало В. С. зауважує, що з початку 2000-х рр. відбувається формування нової парадигми стратегій для постіндустріальної економіки, яка базується на синтезі (взаємодоповненні) внутрішніх та зовнішніх даних, основними концепціями якої є стратегічні інновації, управління знаннями та мережева організація [2]. Криштопа І. І. вважає, що «метою бухгалтерського обліку в системі стратегічного управління підприємством є забезпечення безперервного збору, обробки, аналізу та надання відповідним користувачам даних, які допоможуть об'єктивно оцінити ефективність діяльності підприємства та забезпечать підтримку прийняття обґрунтованих стратегічних управлінських рішень [6]. Також він пропонує створення на базі існуючої системи бухгалтерського обліку (з певною модифікацією останньої) системи обліково-економічної інформації стратегічного характеру.

Хахонова Н. Н. відмічає, що в даний час питання, пов'язані з обліково-аналітичним забезпеченням прийняття стратегічних рішень, набувають особливої актуальності. Дана інформація необхідна для прийняття рішень про ліквідацію, продаж фірми у кризовому стані, а також для забезпечення нормального функціонування [7]. Харламова Є. передбачає, що з часом користувачі все більше і більше вимагатимуть облікову інформацію про те, що буде з фінансовим становищем і результатами діяльності компанії, якщо прийняти те чи інше конкретне управлінське рішення. Крім того, виникне необхідність аналізу альтернативних варіантів прогнозної облікової інформації відповідно до дерева управлінських рішень [8]. Рожнова В. О. також стверджує, що, незважаючи на зміни в системі облікових стандартів, користувачі очікують від фінансової звітності більшої націленості на майбутнє. Зокрема, фінансова звітність компанії повинна інтерпретуватись як інформаційне відображення існуючої та запланованої стратегії [9]. Водночас, дієві облікові методики, які б дозволили забезпечити виконання наведених вище завдань, відсутні, що зумовлює необхідність удосконалення бухгалтерського обліку в напрямі забезпечення його стратегічної орієнтації.

Значний період, протягом якого відбувалася зміна соціально-економічного устрою в нашій країні, становлення методології бухгалтерського обліку відбувалося дезорганізовано та непослідовно. З боку державних регуляторів основна увага була сконцентрована на розробці підходів, інструментів, методів у галузі податкового обліку. Хоча у сфері бухгалтерського обліку було прийнята концепція переходу до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (Міжнародних стандартів фінансової звітності – МСФЗ), проте Міжнародні стандарти визначають ключові підходи до формування показників фінансової звітності, тобто підвищують якість процедур обліку, а не встановлюють методологічні підходи.

Отже, закономірним висновком попередніх досліджень та реалій сьогодення є те, що методологія бухгалтерського обліку потребує вдосконалення та доповнення. Поставлені перед системою бухгалтерського обліку завдання стратегічного характеру не можуть бути ви-

рішені за умов використання виключно традиційних методів та підходів, і тому необхідно поступове переосмислення, переформатування та доповнення методологічних основ обліку.

У попередніх публікаціях вже відзначалося, що саме інформаційні потреби менеджменту підприємства визначають напрямки вдосконалення бухгалтерського обліку [10]. Тому напрямком трансформації бухгалтерського обліку має відповідати концепціям, принципам і напрямкам розвитку управлінської думки. У центрі сучасної управлінської парадигми є управління людськими ресурсами та знаннями, а значить, і головними завданнями обліку стають відображення цінності та вартості нематеріальних активів, факторів невизначеності та ризику, з урахуванням того, що результати стратегічних рішень не прив'язані до теперішнього часу і можуть бути оцінені тільки через значний проміжок часу, що ускладнює можливість виявлення та вимірювання ефективності рішення. Отже, фактори, що зумовлюють нові інформаційні потреби та, відповідно, нові запити до облікової системи, можуть бути сформовані таким чином:

- ✦ соціально-економічний розвиток суспільства, який приводить до зміни ціннісних категорій;
- ✦ зміни історичного періоду, які зумовлюють перехід від однієї економічної моделі до іншої;
- ✦ інституціональні перетворення, які визначають систему регулювання бухгалтерського обліку та звітності;
- ✦ поява нових об'єктів, які необхідно обліковувати: інновації, ключові компетенції, людський капітал і т. п.;
- ✦ розширення предмету обліку, крім господарських процесів необхідно врахувати фактори зовнішнього середовища;

- ✦ зміна управлінських концепцій, які визначають перелік функцій та вимоги до деталізації бухгалтерської інформації.

Під впливом означених факторів мають змінитися погляди на методологію бухгалтерського обліку. І саме структурне осмислення методології є початком послідовного та ґрунтовного її переформатування з метою інформаційного забезпечення стратегічного управління.

Досліджень з методології бухгалтерського обліку існує достатня кількість (табл. 1).

Як видно, з проведеного аналізу, в цілому методологія розглядається з двох точок зору: 1) як загальнонауковий підхід до вивчення певного предмета дослідження (тобто сукупність методів пізнання); 2) як вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби певного виду діяльності.

Таким чином, методологія в цілому (методологія бухгалтерського обліку також) виконує декілька важливих функцій: визначає шляхи і способи досягнення мети стосовно здобування знань, забезпечує уточнення і систематизацію термінів і понять про явища і процеси. Проте досить багато нез'ясованого залишається в сутності методології та питаннях співвідношення методологічних і теоретичних проблем. У гуманітарних і суспільних науках склалася тенденція відносити до методології усі теоретичні надбання. Але, на нашу думку, методологія переслідує дві взаємопов'язані цілі: теоретичну – формування моделі знання, та практичну – формування програми, алгоритму досягнення цілей. Отже, сучасну методологію можна визначити як певний тип стратегії, тобто загальний метод вирішення певного типу задач. Саме завдяки існуванню єдиного методоло-

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «методологія бухгалтерського обліку» вітчизняних науковців

Автор	Визначення
Гоголь Т. В.	Розглядає методологію бухгалтерського обліку з позиції наукового дослідження і пізнання, що дає змогу виявити структурні елементи методології бухгалтерського обліку із встановленням їх внутрішньої впорядкованості та узгодженості [11]
Кузь І. В.	Розглядає методологію бухгалтерського обліку, визначає з точки зору процедурного підходу (первинне спостереження, вартісне вимірювання, групування та систематизація, підсумкове узагальнення), визначає елементи методології: документування та інвентаризація; оцінка та калькулювання; рахунки та подвійний запис; баланс та звітність [12]
Сопко В. В.	Розглядає методологію бухгалтерського обліку як сукупність прийомів, за якими пізнається об'єкт [14]
Кузьминський Ю. А.	Пропонує розуміти методологію як вчення про методи пізнання, до яких належать метод: сукупність чотирьох пар – документація й інвентаризація, оцінка і калькуляція, рахунки і подвійний запис, баланс і звітність; методичні прийоми – індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння тощо; методики – конкретизація застосування методів і методичних прийомів [15]
Пушкар М. С.	Розглядає методологію бухгалтерського обліку як знання про понятійний апарат бухгалтерського обліку, концепцію, внутрішню побудову, етапи становлення та розвитку [16]
Кіндрацька Л. М.	Розглядає поняття методології обліку як сукупність принципів, інструментів, процедур, що формують основу конкретних облікових методик [17]
Малюга Н. М.	Розуміє методологію бухгалтерського обліку як вчення про методи наукового дослідження, знання всієї сукупності прийомів і засобів теоретичного пізнання господарських явищ і процесів, виявлення їх властивостей, що утворюють предмет бухгалтерського обліку [18]
Легенчук С. Ф.	Розглядає предметно-методологічний взаємозв'язок бухгалтерського обліку як науки і практичної діяльності [25]

гічного підходу стає можливим облік різних аспектів діяльності підприємства за певний період.

Аналізуючи дослідження з питань розвитку методології бухгалтерського обліку, зауважимо, що на сьогоднішній день відсутня єдина думка стосовно логічної структури, компонентів та елементів методології.

Найбільш поширеним сьогодні є ієрархічний підхід до визначення загальної структури методології, який запропоновано Юдіним Е. Г. Згідно з ним існують такі рівні: філософський, загальнонауковий, конкретно науковий і технологічний [23]. Такий підхід дає досить широке уявлення про зв'язок принципів, методів та прийомів від загальнонаукових до конкретнопредметних, але не розкриває елементну структуру методології, що досить важливо для практичного застосування конкретною науково-практичною галуззю, якою є бухгалтерський облік. Інші автори пропонують виокремлення у структурі методології логічних компонентів: суб'єкта, об'єкта, предмета, форми, засобів, методів діяльності, результатів і т. п. Пропонується також формування часової структури методології: фази, стадії, етапи діяльності об'єкта дослідження, але, на нашу думку, ключовим фактором, який зумовлює структуру методології, є саме теоретичний підхід (підходи) до розуміння сутності бухгалтерського обліку [21, 24].

На сучасному етапі розвитку бухгалтерських теорій існують різні підходи стосовно необхідності та доцільності зміни окремих компонентів методології обліку. Так, наприклад, Порвал Л. С. (*Porwal L. S.*) поділяє підходи до побудови бухгалтерських теорій на традиційні (прагматичний, дедуктивний, індуктивний, етичний, соціологічний, економічний та еклектичний) та новітні (ситуаційний, біхевіористичний, прогнозний, підхід управлінських моделей, підхід інформаційної економіки та ін.) [13]. Кузнецова С. А. вважає, що трансформація бухгалтерського обліку має відбуватися в напрямку методологічної розробки підходів формування та надання бухгалтерської звітності, а також формування інтегрованої інформаційної системи [26]. Євдокімов В. В. пропонує адаптивну інтегровану модель бухгалтерського обліку [19]. Легенчук С. Ф. вважає, що необхідна зміна методології обліку з урахуванням об'єктів зовнішнього середовища, для чого необхідно переглянути принцип обачності, безперервності з урахуванням концепції ризику, а також створити нові концепції амортизації, оцінювання активів та зобов'язань зовнішнього середовища, фінансової звітності і т. п. [25]. Кузь В. І. відзначає, що для вдосконалення інформаційного забезпечення стратегічного розвитку підприємств необхідно виділити за процедурним підходом новий елемент методу бухгалтерського обліку – моделювання облікової системи та більш інтенсивно використовувати методи суміжних дисциплін (системний і ситуаційний аналіз, математичне та алгоритмічне моделювання та ін.) [12]. Корягін М. В. і Куцик П. О. зазначають, що процесний підхід, який базується на процедурному та адитивному підходах, поступається системному підходу. У зв'язку з цим автори пропонують поєднання процедурного та адитивного підходів до визначення структури облікової методології, яке має реалізовуватися при системному розкритті

змісту бухгалтерського обліку та його методологічних елементів [27].

Таким чином, пошук ефективних підходів до формування структури методології бухгалтерського обліку продовжується і залишається дискусійним у наш час. З точки зору забезпечення статичної інформації бухгалтерський облік, основа якого залишається незмінною протягом століть, цілком задовольняє потреби контролюючих органів, проте для формування інформації з питань стратегічного управління підприємством необхідні певні зміни. Вирішення цієї проблеми бачимо у поєднанні чотирьох підходів до визначення структури облікової методології: процедурного, адитивного, системно-діяльнісного та аксіологічного (рис. 1). Перші два підходи забезпечують виконання класичних функцій бухгалтерського обліку, а інші два – мають забезпечити його стратегічну спрямованість. Так, системно-діяльнісний підхід призначений для постановки цілей, визначення напрямків їх досягнення, пошуку необхідних ресурсів для реалізації цілей та розробки відповідних планів, тобто спрямованість на результат виступає як системоутворюючий фактор діяльності. На основі цього підходу пояснюється як структура і склад системи, так і закономірності її розвитку через результати її діяльності. Головними постулатами цього підходу є: 1) кінцева мета збирання та обробки інформації – формування способу діяльності; 2) спосіб діяльності – формується в процесі вивчення зовнішнього та внутрішнього середовища; 3) механізм формування способу дій представляє собою управлінський процес.

Своєю чергою, аксіологічний (ціннісний) підхід спрямований на оцінку кожного рішення, інформації, облікового елементу з позиції корисності, завдяки чому бухгалтерський облік має стати ціннісною корпоративною комунікацією.

Таким чином, поєднання зазначених підходів дає можливість сформулювати комплексний динамічний підхід, який забезпечить належне для стратегічного управління накопичення та обробку інформації.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження нами визначено, що проблема підвищення інформативності системи бухгалтерського обліку для забезпечення стратегічного обліку підприємства передбачає необхідність удосконалення його методологічної бази. Формування сучасної концепції стратегічно орієнтованого обліку вимагає перегляду існуючих підходів, структури, елементів методології, застосування новітніх облікових методів, які залучають з інших наукових дисциплін, уточнення системи прийомів, способів і процедур обліку. Водночас, необхідно врахувати те, що зміни в методології обліку мають відбуватися обґрунтовано, послідовно та узгоджено за усіма рівнями. Єдиний методологічний підхід має пронизувати усі рівні управління і надавати можливість використання на кожному з етапів управління, тобто облік має стати наскрізним потоком інформації, сформованої з дотриманням певних принципів задля підвищення стратегічної спрямованості облікової системи. ■

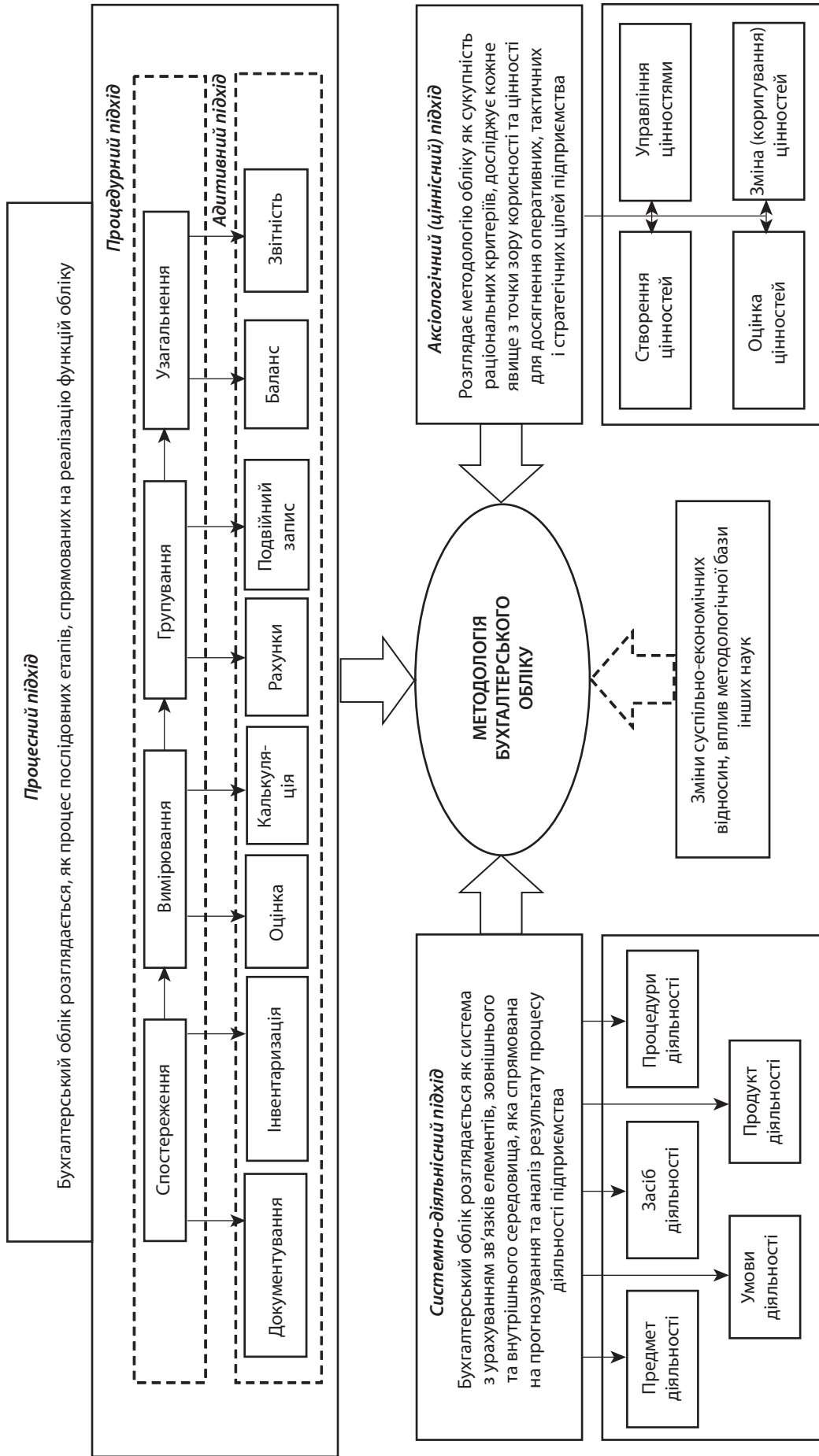

Рис. 1. Підходи до визначення структури методології сучасного стратегічно орієнтованого бухгалтерського обліку

Джерело: авторська розробка.

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Легенчук С. Ф.** Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії: монографія / С. Ф. Легенчук. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 336 с.
- 2. Катяло В. С.** Место и роль ресурсной концепции в развитии теории стратегического управления (предисловие к разделу) / В. С. Катяло // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2003. – Сер. 8. Вып. 3, № 24. – С. 3–17.
- 3. Шайкан А. В.** Розвиток бухгалтерського обліку як інструментарію стратегічного управління підприємством у конкурентному середовищі [Електронний ресурс] / А. В. Шайкан. – Режим доступу: <http://npv.n-auditor.com.ua/ua/zmist-zhurnalu-npv-1/item/253-1-shajkan-a-v-rozvitok-bukhgalter-skogo-obliku-yak-instrumentariyu-strategichnogo-upravlinnya-pidpriemstvom-u-konkurentnomu-seredovishchi>
- 4. Голов С. С.** Управлінський облік: підручник / С. Ф. Голов. – 3-тє вид. – К.: Лібра, 2006. – 704 с. – С. 509.
- 5. Бруханський Р. Ф.** Система стратегічного фінансового обліку: аналіз сучасного стану і перспективи розвитку / Р. Ф. Бруханський // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 220–224.
- 6. Криштопа І. І.** Стратегічний облік як перспективний напрям розвитку бухгалтерського обліку / І. І. Криштопа // Економічні науки. – Луцьк: ЛНТУ. – 2011. – № 8 (29). – С. 145–152.
- 7. Хахонова Н. Н.** Разработка системы учетно-аналитического обеспечения стратегического управления денежными потоками коммерческих организаций / Н. Н. Хахонова // Финансы и учет. – 2013. – № 1 (19). – С. 8–11.
- 8. Харламова Е.** Векторы развития бухгалтерского учета / Е. Харламова // Всє про МСФО. – 2014. – Вип. 1. – С. 14–15.
- 9. Рожнова О. В.** Финансовый учет. Теоретические основы. Методологический аппарат. – 2-е изд., перераб и доп. / О. Рожнова. – М.: Экзамен, 2003. – 192 с
- 10. Рета М. В.** Становлення і розвиток парадигми бухгалтерського обліку / М. В. Рета // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 287–293.
- 11. Гоголь Т. А.** Методологія бухгалтерського обліку як напрямку наукових досліджень в інноваційній економіці // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2012. – № 2. – С. 151–158.
- 12. Кузь В. І.** Розвиток теорії та методології бухгалтерського обліку в контексті забезпечення стратегічного розвитку суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / В. І. Кузь – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgjirbis_64
- 13. Porwal, L. S.** Accounting Theory: An Introduction / L. S. Porwal. – NewDelhi: Tata McGrawHill, 1992. – 319 p.
- 14. Сопко В. В.** Бухгалтерський облік: навч. посібник / В. В. Сопко. – 3-є вид. – К.: КНЕУ, 2000. – 563 с.
- 15. Кузьминський Ю. А.** Методологія бухгалтерського обліку в контексті реформування / Ю. А. Кузьминський, М. Є. Кочубей // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 59–64.
- 16. Пушкар М. С.** Філософія обліку: монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 157 с.
- 17. Кіндрацька Л. М.** Управлінський аспект бухгалтерського обліку в Україні / Л. М. Кіндрацька // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2007. – № 577. – С. 157–161.
- 18. Малюга Н. М.** Наукові дослідження в бухгалтерському обліку: навчальний посібник / Н. М. Малюга / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 476 с.
- 19. Євдокимов В. В.** Бухгалтерський облік як інформаційна система: загальні методологічні підходи [Електронний ресурс] / В. В. Євдокимов. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/2060/1/7.pdf>
- 20. Ткаченко С. А.** Роль методології бухгалтерського обліку в створенні та функціонуванні підсистеми [Електронний ресурс] / С. А. Ткаченко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_PRNIT_2012/Economics/7_120152.doc.htm
- 21. Семанюк В. З.** Облік для стратегічного управління: проблеми теоретичної концептуалізації [Електронний ресурс] / В. З. Семанюк. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12477/1/47_236-241_Vis_722_menegment.pdf
- 22. Райан Б.** Стратегический учет для руководителей / Б. Райан / Пер. с англ. под ред. В. А. Микрюкова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 616 с.
- 23. Малюга Н. М.** Проблемы развития теории бухгалтерского учета, анализа и контроля: монография / Н. М. Малюга. – Брест – Житомир: ЖГТУ, 2004. – 256 с.
- 24. Вегера С. Г.** Логическая структура методологии бухгалтерского учета земли в контексте современной теории ренты [Электронный ресурс] / С. Г. Вегера. – Режим доступа: http://elib.psu.by:8080/bitstream/123456789/1356/1/Vegera_2011-5-p92.pdf
- 25. Легенчук С. Ф.** Підходи до розвитку науки «бухгалтерський облік» як соціального куматоїда в постіндустріальній економіці [Електронний ресурс] / С. Ф. Легенчук. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13451/1/075_P%D1%96dhodi%20do%20rozvitku%20_499_504_714.pdf
- 26. Кузнєцова С. А.** Перспектива бухгалтерського обліку: стратегічність, електронна комерція та соціальна спрямованість / С. А. Кузнєцова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – № 1 (16). – С. 73–83.
- 27. Корягін М. В.** Концептуальний розвиток методології бухгалтерського обліку: монографія / М. В. Корягін, П. О. Куцик. – Львів: ЛКА, 2015. – 239 с.
- 28. Довбуш А. В.** Стратегічний облік: сутність та поняття / А. В. Довбуш // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6. – С. 304–307.

REFERENCES

- Brukhanskyi, R. F. "Systema stratehichnoho finansovoho obliku: analiz suchasnoho stanu i perspektyvy rozvytku" [Strategic Financial Accounting System: Analysis of the current state and development prospects]. *Biznes Inform*, no. 7 (2014): 220-224.
- Dovbush, A. V. "Stratehichniy oblik: sutnist ta poniattia" [Strategic account: the nature and concept]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 (2014): 304-307.
- Holov, S. S. *Upravlinskiy oblik* [Managerial Accounting]. Kyiv: Libra, 2006.
- Hohol, T. A. "Metodolohiia bukhhaltenskoho obliku yak napriamok naukovykh doslidzhen v innovatsiini ekonomitsi" [The methodology of accounting as area of research in the innovation economy]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 2 (2012): 151-158.
- Kryshtopa, I. I. "Stratehichniy oblik yak perspektyvnyi napriam rozvytku bukhhaltenskoho obliku" [Strategic account as a promising direction of accounting]. *Ekonomichni nauky*, no. 8 (29) (2011): 145-152.
- Khakhonova, N. N. "Razrobotka sistemy uchetno-analiticheskogo obespecheniya strategicheskogo upravleniya denezhnymi potokami kommercheskikh organizatsiy" [Development of the system of accounting and analytical support for the strategic management of cash flows of commercial organizations]. *Finansy i uchet*, no. 1 (19) (2013): 8-11.
- Kharlamova, E. "Vektory razvitiya bukhgalterskogo ucheta" [Vectors of development of accounting]. *Vse pro MSFO*, no. 1 (2014): 14-15.
- Kuz, V. I. "Rozvytok teorii ta metodolohii bukhhaltenskoho obliku v konteksti zabezpechennia stratehichnoho rozvytku subiektiv hospodariuvannia" [Development of the theory and methodology of accounting in the context of strategic development entities]. irbis-nbuv.gov.ua/.../cgjirbis_64

- Kuzmynskiy, Yu. A., and Kochubei, M. Ye. "Metodolohiia bukhhalterskoho obliku v konteksti reformuvannia" [The methodology of accounting in the context of reform]. *Finansy Ukrainy*, no. 8 (2006): 59-64.
- Kindratska, L. M. "Upravlinskyi aspekt bukhhalterskoho obliku v Ukraini" [Managerial aspects of accounting in Ukraine]. *Visnyk NU "Lvivska politekhnika"*, no. 577 (2007): 157-161.
- Kuznietsova, S. A. "Perspektyva bukhhalterskoho obliku: stratehichnist, elektronna komertsii ta sotsialna spriamovanist" [Accounting Perspective: of strategy, e-commerce and social orientation]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (2014): 73-83.
- Koriahin, M. V., and Kutsyk, P. O. *Kontseptualnyi rozvytok metodolohii bukhhalterskoho obliku* [Conceptual development of accounting methodology]. Lviv: LKA, 2015.
- Katkalo, V. S. "Mesto i rol resursnoy kontseptsii v razvitii teorii strategicheskogo upravleniya (predisloviye k razdelu)" [The place and role of the resource in the development of the concept of strategic management theory (preface to the list)]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya 8*, vol. 3, no. 24 (2003): 3-17.
- Lehenchuk, S. F. "Pidkhody do rozvytku nauky «bukhhalterskyi oblik» yak sotsialnoho kumatoida v postindustrialnii ekonomitsi" [Approaches to the development of science "accounting" as a social kumatoyida a post-industrial economy]. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13451/1/075_P%D1%96dhodi%20do%20rozvitku%20_499_504_714.pdf
- Lehenchuk, S. F. *Bukhhalterske teoretychne znannia: vid teorii do metateorii* [Accounting theoretical knowledge from theory to metatheory]. Zhytomyr: ZhDTU, 2012.
- Maliuha, N. M. *Naukovi doslidzhennia v bukhhalterskomu obliku* [Scientific studies in accounting]. Zhytomyr: Ruta, 2003.
- Maliuga, N. M. *Problemy razvitiya teorii bukhgalterskogo ucheta, analiza i kontrolya* [Problems of development of the theory of accounting, analysis and control]. Brest; Zhitomir: ZhGTU, 2004.
- Pushkar, M. S. *Filosofia obliku* [Philosophy accounting]. Ternopil: Kart-blansh, 2002.
- Porwal, L. S. *Accounting Theory: An Introduction*. NewDelhi: Tata McGrawHill, 1992.
- Rayan, B. *Strategicheskiiy uchet dlya rukovoditeley* [Strategic account managers]. Moscow: Audit; YuNITI, 1998.
- Reta, M. V. "Stanovlennia i rozvytok paradyhmy bukhhalterskoho obliku" [Formation and development paradigm accounting]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 287-293.
- Rozhnova, O. V. *Finansovyy uchet. Teoreticheskiye osnovy. Metodologicheskiiy apparat* [Financial Accounting. Theoretical basis. Methodological aid]. Moscow: Ekzamen, 2003.
- Semaniuk, V. Z. "Oblik dlia stratehichnoho upravlinnia: problemy teoretychnoi kontseptualizatsii" [Accounting for Strategic Management: Problems of theoretical conceptualization]. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12477/1/47_236-%20241_Vis_722_menegment.pdf
- Sopko, V. V. *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting]. Kyiv: KNEU, 2000.
- Shaikan, A. V. "Rozvytok bukhhalterskoho obliku yak instrumentarii stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom u konkurentnomu seredovyshchi" [The development of accounting as a tool of strategic management in a competitive environment]. <http://npv.n-auditor.com.ua/ua/zmist-zhurnalu-npv-1/item/253-1-shajkan-a-v-rozvitok-bukhgalterskogo-obliku-yak-instrumentariyu-strategichnogo-upravlinnya-pidpriemstvom-u-konkurentnomu-seredovishchi>
- Tkachenko, S. A. "Rol metodolohii bukhhalterskoho obliku v stvorenni ta funktsionuvanni pidsystemy" [The role of accounting methodology in the creation and operation of the subsystem]. http://www.rusnauka.com/33_PRNIT_2012/Economics/7_120152.doc.htm
- Vegera, S. G. "Logicheskaya struktura metodologii bukhgalterskogo ucheta zemli v kontekste sovremennoy teorii renty" [The logical structure of the accounting methodology for land in the context of the modern theory of rent]. http://elib.psu.by:8080/bitstream/123456789/1356/1/Vegera_2011-5-p92.pdf
- Yevdokymov, V. V. "Bukhhalterskyi oblik yak informatsiina sistema: zahalni metodolohichni pidkhody" [Accounting as an information system: general methodological approaches.]. <http://eztuir.ztu.edu.ua/2060/1/7.pdf>

ПРОЦЕС УПРОВАДЖЕННЯ МСФЗ В УКРАЇНІ

© 2016 ЯЦУНСЬКА О. С.

УДК 657

Яцунська О. С. Процес упровадження МСФЗ в Україні

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних засад і передумов процесу впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) в Україні за етапами його розвитку, аналізі його динаміки та структури. Визначено теоретичні засади та передумови процесу впровадження МСФЗ в Україні на ранньому етапі та після їх глобального розповсюдження в країнах Європейського Союзу. Проведено аналіз процесу імплементації МСФЗ суб'єктами економіки за організаційними формами та визнано факт їх широкого розповсюдження серед великих і середніх підприємств. Зроблено акцент на недосконалому функціонуванні українських інститутів щодо збору, узагальнення та обміну статистичною та адміністративною інформацією відносно державної реєстрації, результатів економічної діяльності суб'єктів господарювання, що, як наслідок, негативно впливає на рівень довіри до таких інформаційних ресурсів та репутацію країни в цілому. Зазначено необхідність доповнення Національного статистичного класифікатора «Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки» розгорнутою інформацією відносно типів акціонерних товариств. Перспективами подальших досліджень в цьому напрямку є дослідження процесу імплементації МСФЗ суб'єктами економіки на регіональному рівні. Також, у рамках економічної теорії мереж, емпіричного дослідження на національному рівні та рівні підприємств потребують «мережіві ефекти», які вплинули на їх рішення щодо застосування МСФЗ.

Ключові слова: інституціональна теорія, теорія ресурсної залежності, економічна теорія мереж, МСФЗ, впровадження МСФЗ, обов'язкове впровадження МСФЗ, добровільне впровадження МСФЗ, фінансова звітність.

Табл.: 2. **Бібл.:** 18.

Яцунська Олеся Сергіївна – аспірантка, кафедра бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: y_olesya@ukr.net

УДК 657

Яцунская О. С. Процесс внедрения МСФО в Украине

Целью статьи является исследование теоретических основ и предпосылок процесса внедрения Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) в Украине по этапам его развития, анализ его динамики и структуры. Определены теоретические основы и предпосылки процесса внедрения МСФО в Украине на раннем этапе и после их глобального распространения в странах Европейского Союза. Проведен анализ процесса имплементации МСФО субъектами экономики по организационно-правовым формам и подтвержден факт их широкого распространения среди больших и средних предприятий. Сделан акцент на несовершенстве функционирования украинских институтов относительно сбора, обобщения и обмена статистической и административной информацией о государственной регистрации, результатах экономической деятельности субъектов хозяйствования, что, как следствие, негативно влияет на уровень доверия к данным информационным ресурсам и репутацию страны в целом. Обозначена необходимость дополнения Национального статистического классификатора «Статистический классификатор организационных форм субъектов экономики» расширенной информацией по типам акционерных обществ. Перспективами последующих исследований в данном направлении является исследование процесса имплементации МСФО субъектами экономики на региональном уровне. Также, в рамках экономической теории сетей, эмпирического исследования на национальном уровне и уровне предприятий требуют «сетевые эффекты», которые повлияли на их решение об использовании МСФО.

Ключевые слова: институциональная теория, теория ресурсной зависимости, экономическая теория сетей, МСФО, внедрение МСФО, обязательное внедрение МСФО, добровольное внедрение МСФО, финансовая отчетность.

Табл.: 2. **Библ.:** 18.

Яцунская Олеся Сергеевна – аспирантка, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: y_olesya@ukr.net

UDC 657

Iatsunskia O. S. Process of IFRS Implementation in Ukraine

The article is aimed at examining the theoretical foundations and prerequisites for implementation of international financial reporting standards (IFRS) in Ukraine according to the stages of its development, as well as analyzing its dynamics and structure. The theoretic foundations of and preconditions for the process of implementing IFRS in Ukraine at an early stage, and after their global distribution in the countries of the European Union have been determined. An analysis of the process of implementing IFRS by economic entities according to the organizational-legal forms has been conducted, and the fact of their wide distribution among large and medium-sized enterprises has been confirmed. The article emphasizes shortcomings in the functioning of Ukrainian institutions concerning the collection, compilation and exchange of statistical and administrative information on the State registration, results of economic activity by business entities, that consequently has negative impacts on the level of confidence to these information recourses and on reputation of the country as a whole. The need to supplement the National statistical classifier «Statistical classifier of organizational forms for economic entities» with expanded information on types of joint-stock companies has been outlined. Prospective for further researches in this direction is studying the process of implementing IFRS by economic entities at the regional level. Also, in the context of economic theory of networks, an empirical research networks both at the national level and the enterprises level is required due to the «network effects» that have influenced their decision to use IFRS.

Keywords: institutional theory, resource dependence theory, economic theory of networks, IFRS, IFRS implementation, mandatory IFRS implementation, voluntary IFRS implementation, financial reporting.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 18.

Iatsunskia Olesia S. – Postgraduate Student, Department of Accounting and Auditing, Odessa National Economic University (8 Preobrazhenska Str., Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: y_olesya@ukr.net

У контексті глобалізаційних і, передусім, євроінтеграційних процесів в Україні пріоритетних напрямків набувають заходи щодо створення якісної системи бухгалтерського обліку, які реалізуються шляхом двох напрямів, а саме: конвергенції П(с)БО

України відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності та декларування їх обов'язкового та добровільного впровадження суб'єктами господарювання. Реалізація даної концепції, на думку нормотворчих інститутів та широкого кола науковців, покликана сутте-

во покращити якість облікової інформації, зробити її більш транспарентною, співставною та зрозумілою для зовнішніх користувачів (інвесторів) та надати можливість для усунення економічних і торгівельних бар'єрів, активізувати надходження іноземних інвестицій та відкрити виходи до світових ринків капіталу.

За останнє десятиріччя Міжнародні стандарти фінансової звітності зазнали широкого розповсюдження, що й обумовило широкий академічний інтерес щодо цього процесу. Враховуючи історичний аспект, логічним є більш широке дослідження цього явища зарубіжними науковцями, якими здебільшого аналізувалися рішення країн щодо дозволу, вимоги застосування всіма суб'єктами господарювання або деякими їх групами, але й заперечення впровадження МСФЗ на національному рівні; передумови та фактори, які вплинули на такі рішення країн та їх наслідки.

Так, професором Коледжу Роллінс Анна Алон та професором Університету Центральної Флориди Peggy D. Dwyer були досліджені транснаціональні та внутрішні фактори, які вплинули на рішення щодо прийняття МСФЗ на ранньому етапі, тобто до їх обов'язкового використання лістинговими компаніями у країнах ЄС з 2005 р. [1].

Заслугує на увагу підхід професорів Гарвардського Університету Karthik Romanna та Ewa Sletten, якими в основу дослідження процесу впровадження МСФЗ було покладено економічну теорію мереж («*economic theory of networks*») [переклад О. С. Яцунської] та зроблено висновок, що країни більш схильні впроваджувати МСФЗ, якщо їх партнери або країни, які розташовані в одному географічному континенті, застосовують МСФЗ [2].

З позиції впливу прийняття МСФЗ у нових країнах Європейського Союзу на розвиток ринку капіталів здійснював аналіз професор Університету Економіки в Празі Д. Прохазка. Оцінка автором проводилася на підставі фундаментальної характеристики ринку капіталів – «кількість лістингових компаній» [3].

Серед українських вчених значну увагу розвитку процесу реформування вітчизняної системи обліку було приділено С. Ф. Головим, який разом з Н. В. Костюченко оприлюднили перший практичний посібник щодо застосування міжнародних стандартів [4].

В. П. Пантелеєв, окрім загальних питань підготовки та подання фінансової звітності відповідно до вимог МСФЗ, визначає переваги їх застосування, серед яких можливість залучення міжнародних ринків капіталу; високоінформативна та корисна для користувачів звітність; скорочення часу та ресурсів, необхідних для розробки комплексу національних стандартів; створення основи для зміцнення та розвитку бухгалтерського професії [5, с. 22–27].

А. Г. Ловінською був досліджений вплив євроінтеграційних процесів на розвиток бухгалтерського обліку та звітності в Україні, за результатами якого зроблено висновок про необхідність вдосконалення вітчизняного обліку відповідно до тенденцій його розвитку в глобалізаційному світі та потреб управління національною економікою [6].

Р. В. Кузіною в процесі аналізу імплементації МСФЗ в країнах Євросоюзу та Україні здебільшого була приділена увага проблемам їх застосування, до яких автором було віднесено необхідність формування інституційних механізмів з розробки, впровадження та дотримання їх застосування на всіх рівнях; вирішення питань правового впровадження в національну практику (*enforcement*); чітке розуміння сфери застосування на національному рівні; вирішення технічних питань, які пов'язані зі специфікою самих МСФЗ і національними особливостями. Також науковцем були окреслені три блоки проблем, які перешкоджають процесу гармонізації фінансової звітності в Україні [7, с. 76–80, 106].

Водночас вітчизняними науковцями не було приділено достатньо уваги питанням аналізу обсягу застосування МСФЗ суб'єктами господарювання в Україні, які згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» зобов'язані їх застосовувати (*mandatory IFRS adoption*) або самостійно визначити доцільність їх використання (*voluntary IFRS adoption*). Однак у зв'язку з введенням в дію НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» у 2013 р. були змінені форми фінансової звітності в Україні, а саме – було введено ознаку до Балансу (звіту про фінансове становище) «складено за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності» [8]. Це надало можливість проведення дослідження процесу впровадження МСФЗ в Україні у період з 2012–2014 рр., спираючись на дані статистичних спостережень. Слід відзначити, що період дослідження обмежений відносно 2012 р. відсутністю зазначених змін у формах фінансової звітності, що не надавало можливості ідентифікувати кількість суб'єктів господарювання, які застосовують МСФЗ; 2014 р. – за відсутністю оброблених даних Державною службою статистики за 2015 звітний рік.

Дослідження процесу впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності у вітчизняну систему обліку зумовлює постановку таких цілей:

- ✦ окреслити теоретичну основу процесу впровадження МСФЗ на національному рівні;
- ✦ визначити передумови, які сприяли або визначили необхідність провадження Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні;
- ✦ здійснити аналіз використання Міжнародних стандартів фінансової звітності як основи складання фінансової звітності підприємствами України;
- ✦ дослідити структуру за організаційними формами суб'єктів економіки, які зобов'язані застосовувати МСФЗ або самостійно визначили доцільність їх використання.

З метою теоретичного обґрунтування процесу впровадження МСФЗ на національному рівні зарубіжними дослідниками було використано декілька економічних теорій, а саме – інституціональної, теорії ресурсної залежності та теорії мереж [1; 2].

Так, виходячи з мети дослідження, а саме – факторів, що впливають на рішення країн щодо дозволу

використання МСФЗ, вимоги їх застосування всіма суб'єктами господарювання або деякими групами, але й заборони на ранньому етапі (до 2003 р.), Anna Alonpa, Peggy D. Dwyer відають перевагу інституціональній та теорії ресурсної залежності над теорію мереж [1]. Недоцільність застосування економічної теорії мереж для дослідження процесу впровадження МСФЗ на даному етапі автори пояснюють тим, що очікувані мережеві вигоди ще відсутні. Своєю чергою, інституціональна теорія та теорія ресурсної залежності визнають взаємодію транснаціонального ізоморфного тиску на національний вибір щодо впровадження МСФЗ. А саме, інституціональна теорія пояснює відповідь країн на транснаціональний тиск; теорія ресурсної залежності – відповідь країн, яка базується на внутрішніх факторах.

За результатами дослідження авторами встановлено, що країни з більшою ресурсною залежністю більш сприйнятні до транснаціонального тиску, та, як наслідок, більш схильні до позиції «вимагати» впровадження МСФЗ всіма суб'єктами господарювання або деякими їх групами, ніж країни з більш розвинутою економікою або управлінською структурою. При цьому головну роль у просуванні МСФЗ відіграли такі світові організації, як Світовий банк та Міжнародний валютний фонд.

Слід відзначити, що саме до цієї групи країн авторами було віднесено Україну, якою на вимогу Світового банку було прийнято рішення про обов'язкове використання МСФЗ Національним і комерційними банками з 1 січня 1998 р. відповідно до постанови Правління НБУ № 452 від 24.12.1997 р. «Про порядок переходу на новий план рахунків бухгалтерського обліку, форми фінансової та статистичної звітності та режим роботи в перехідний період» [9].

Іншим внутрішнім фактором, який впливає на рішення прийняття МСФЗ на національному рівні, виступає націоналізм – як культурний феномен, який може сприяти протекціонізму та зменшенню прийняття інших структур і культур, і як, очікується здатен протидіяти прийняттю МСФЗ. Однак результати аналізу показали два протилежні напрямки: 1) країни з високим рівнем націоналізму не дозволяють приймати МСФЗ; 2) інші країни з високим рівнем визначеного фактора вимагають їх прийняття. Тобто, як підсумовують автори, сила націоналізму підпорядкована потребі в ресурсах в контексті слабкої інфраструктури управління та економічного розвитку [1].

Крізь призму економічної теорії мереж до дослідження цього процесу підходили Karthik Romanna та Ewa Sletten. У контексті даної теорії перехід країн до МСФЗ може бути проаналізований як рішення про прийняття продукту з мережевими ефектами (*product with «network effects»*), яким у даному випадку виступають МСФЗ, впровадження яких призведе до отримання економічних та політичних вигід (*neteconomic and netpolitical value of IFRS*) [2].

Економічні вигоди від впровадження МСФЗ у країні, на думку авторів, є наслідком двох факторів:

- ✦ наявність загального набору норм бухгалтерського обліку (*The value from having a shared*

body of accounting standards), спираючись на те, що МСФЗ розроблені спеціально для широкого міжнародного використання. Тобто, як зазначають автори, впровадження МСФЗ приведе до зниження витрат на отримання та обробку інформації на ринках капіталу. Виходячи із зазначеного передбачається, що країни, які залежать від іноземного капіталу та зовнішньої торгівлі або очікують збільшення цих показників, приймуть рішення щодо переходу до МСФЗ [2, с. 9–10];

- ✦ відносна якість локальних інститутів управління (*The relative quality of local governance institutions*) як спроможність цих інститутів полегшити ефективний розподіл капіталу в економіці. Автори прогнозують, що для країн з відносно високою якістю інститутів управління перехід на МСФЗ буде менш привабливим у порівнянні з країнами, де ці інститути недостатньо розвинуті та для яких прийняття більш досконалих стандартів виступає перевагою. Однак, з іншого боку, ці країни здебільшого корумповані та для них впровадження МСФЗ не представляє інтерес або не буде мати аніяких наслідків [2, с. 10–11].

До факторів, які впливають на політичну цінність впровадження МСФЗ, дослідниками включено:

- ✦ міжнародну політичну силу (*International power politics*). Відносно цього фактора автори будують гіпотезу, що більш могутні країни мають більше політичне значення та, скоріш за все, мають можливість впливати на характер міжнародних стандартів шляхом лобіювання або тиску. Однак, враховуючі домінуючу позицію Європейського Союзу, зазначено, що більш міцні країни мають менше шансів прийняти МСФЗ. З іншого боку, більш слабкі в політичному аспекті країни скоріше скористаються можливістю це зробити [2, с. 11–12];
- ✦ культура (*Culture politics*) – у цьому контексті МСФЗ розглядаються як «європейський інститут» та, як наслідок, країни, які культурно більш спрямовані до Європи, більш схильні до прийняття їх інститутів [2, с. 12].

Отже, враховуючі історичний аспект, можна заключити, що поштовхом для глобального впровадження МСФЗ стало рішення Європейського Союзу відповідно до Постанови № 1606/2002 (*Regulation (EC) the Europarlament and of Council of 19/07/2002*) щодо обов'язкового застосування МСФЗ для складання фінансової звітності лістинговими компаніями, починаючи з 1 січня 2005 року. Адаже саме ця подія стала початком створення, так би мовити, «мережи МСФЗ». Як наслідок, враховуючі вплив визначених і досліджених авторами факторів, які визначають економічні та політичні вигоди від впровадження МСФЗ як «продукту з мережевими ефектами», можна пояснити прийняття рішення Україною щодо впровадження МСФЗ, що було відбито у затвердженні Кабінетом Міністрів України Розпорядженням № 911-р від 24 жовтня 2007 р. «Про схвалення стратегії застосування міжнародних стан-

дартів фінансової звітності в Україні» та Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-14 від 16.07.1999 р., згідно з яким, починаючи з 1 січня 2012 р., «публічні акціонерні товариства, банки, страховики, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами» [10, 11]. Також нормами Закону України дозволено добровільне обрання МСФЗ для складання фінансової звітності, якщо суб'єкти господарювання визначили їх доцільність.

Отже, підбиваючи підсумки даного етапу дослідження, можна зробити декілька висновків. По-перше, на ранньому етапі (до 2005 р.) рішення України щодо дозволу використання МСФЗ окремими групами суб'єктів господарювання, а саме – банками з 1 січня 1998 р., можна охарактеризувати, згідно з інституціональною теорією, як «стратегічну відповідь на транснаціональний тиск» міжнародних організацій, а саме – Міжнародного банку та Міжнародного валютного фонду. При цьому схильність до такого тиску була обумовлена нагальною потребою отримання додаткових грошових ресурсів, тобто ресурсною залежністю, яка була притаманна усім пострадянським країнами у період руйнування соціалістичної системи та набуття незалежності.

По-друге, на наступному етапі, тобто після глобального розповсюдження МСФЗ у результаті їх впровадження в країнах Європейського Союзу в період 2002–2005 рр., Україною на законодавчому рівні було прийнято рішення щодо вимоги та дозволу використання МСФЗ суб'єктами господарювання, що, спираючись на економічну теорію мереж, пов'язано з намаганням отримати ряд «мережевих ефектів» від прийняття «продукту з мережевими ефектами».

Відповідно до поставлених завдань нашого дослідження наступним його етапом постає аналіз використання Міжнародних стандартів фінансової звітності як основи складання фінансової звітності підприємствами України, починаючи з 2012 р., тобто періоду, коли їх обов'язкове та добровільне застосування зазнали прямої дії.

Дослідження проводилося на підставі даних статистичної інформації щодо кількості суб'єктів господарювання (юридичних осіб) у розрізі організаційно-правових форм за 2012–2014 рр. в Україні, які надають фінансову звітність, складену відповідно до вимог МСФЗ або П(с)БО України до органів державної статистики, отриманих за запитом до Державної служби статистики (табл. 1) [12].

Дані, наведені в табл. 1, ілюструють, що процес впровадження МСФЗ суб'єктами господарювання (юридичними особами) зазнав широкого розповсюдження. Адже питома вага великих і середніх підприємств, які використовують МСФЗ для складання фінансової звітності, значно перевищує частку підприємств, які використовують національні стандарти, а саме – 6,98% та 0,52% у 2012 р., 5,89% та 0,94% у 2013 р. і 5,65% та 1,08% у 2014 р. відповідно.

Втім, слід відзначити, що відбувається поступове зменшення даного показника, але більш повільними темпами, ніж у попередні періоди. Так, у 2013 р. у порівнянні з 2012 р. зменшення складало 1,09%, у 2014 р. у порівнянні з 2013 р. – 0,24%, а в цілому за досліджуваний період зменшення складає 1,33%.

Зазначене зменшення, на нашу думку, передусім пов'язано з політичними подіями та, як наслідок, економічною кризою, які мали місце в лютому 2014 р. Адже, звертаючись до даних табл. 1, можна побачити, що у 2013 р. порівняно з 2012 р. відбулося збільшення загальної кількості підприємств на 23 215 одиниць. При цьому зазначене збільшення відбулося за рахунок суб'єктів малого підприємництва, а саме – на 20 096 одиниць СМП, які обрали загальну систему оподаткування, та на 3 817 одиниць СМП, які обрали спрощену систему оподаткування. Однак дане збільшення було зменшено на 698 одиниць за рахунок скорочення кількості великих та середніх підприємств, що може бути пов'язано з їх ліквідацією або переходом до складу СМП.

Зовсім інша картину ілюструють дані за 2014 р., який можна охарактеризувати скороченням кількості юридичних осіб у порівнянні з 2013 р. на 42 881 одиницю, у т. ч. зменшення великих і середніх підприємств складає 3 263 одиниці та СМП на загальній системі оподаткування – на 42 293 одиниці, а в цілому за 2014 р. – на 45 556 одиниць. Однак, слід зазначити, що відбулося зростання кількості СМП, які обрали спрощену систему оподаткування, на 2 675 одиниць, що частково нівелювало загальне зменшення. Ми передбачаємо, що дане зменшення насамперед обумовлено політичною та економічною нестабільністю та іншими факторами, які призвели до зменшення обсягу доходів суб'єктів господарювання та, як наслідок, їх переходу до складу СМП на спрощену систему оподаткування.

Проте не можна також не відзначити зростання кількості та частки великих і середніх підприємств, які віддали перевагу вітчизняним П(с)БО. Так, у 2013 р. у порівнянні з 2012 р. збільшення складало 0,42%, у 2014 р. у порівнянні з 2013 р. – 0,13%, а в цілому за досліджуваний період збільшення складає 0,55%.

Викладені вище структурні зміни у частках суб'єктів господарювання, які обрали вітчизняні П(с)БО або МСФЗ, за словами Д. Прохазки, можна пояснити, спираючись на теорему виявлених переваг (*revealed preferences theorem*) П. Самуельсона, тобто приваляванням очікуваних вигід (переваг) над витратами від впровадження МСФЗ [3, с. 102].

До основних переваг застосування МСФЗ В. П. Пантелеєв включає можливість залучення міжнародних ринків капіталу; високоінформативну та корисну для користувачів звітність; скорочення часу та ресурсів, необхідних для розробки комплексу національних стандартів; створення основи для зміцнення та розвитку бухгалтерського професії [5, с. 22–27].

Але на шляху отримання зазначених переваг в Україні постає ряд проблем, які пов'язані з оточуючим економічним середовищем; людським фактором, а саме – рівнем професійної підготовки бухгалтерів щодо скла-

Кількість суб'єктів господарювання, які подають фінансову звітність органам Державної служби статистики України, складену відповідно до вимог П(с)БО та МСФЗ

№	Код ОПФГ	Форма організаційно-правової власності суб'єкта господарювання	Кількість суб'єктів господарювання, які подають звітність до Державної служби статистики України, одиниць														
			2012 рік				2013 рік				2014 рік						
			великі та середні підприємства		суб'єкти малого підприємництва		великі та середні підприємства		суб'єкти малого підприємництва		великі та середні підприємства		суб'єкти малого підприємництва				
			фінансова звітність, складено відповідно до МСФЗ	П(с)БО України	Форма 1-М	Форма 1-МС	Усього	фінансова звітність, складено відповідно до МСФЗ	П(с)БО України	Форма 1-М	Форма 1-МС	Усього	фінансова звітність, складено відповідно до МСФЗ	П(с)БО України	Форма 1-М	Форма 1-МС	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	110	Фермерське господарство	257	3	28379	895	29534	241	2	29815	965	31023	221	4	26994	1883	29102
2	120	Приватне підприємство	1846	8	73422	1494	76770	1669	21	74929	2738	79357	1397	16	62603	3145	67161
3	130	Колективне підприємство	110	1	3087	53	3251	99	0	3038	157	3294	82	0	2226	163	2471
4	140	Державне підприємство	1533	5	837	3	2378	1523	16	846	5	2390	1328	8	655	7	1998
5	145	Казенне підприємство	38	0	2		40	26	0	3	0	29	19	0	3	0	22
6	150	Комунальне підприємство	1805	6	6075	30	7916	1659	9	5921	57	7646	1400	10	4890	106	6406
7	160	Дочірнє підприємство	848	28	4271	66	5213	717	58	4251	114	5140	586	52	3654	91	4383
8	170	Іноземне підприємство	71	2	194	1	268	67	2	188	2	259	53	1	167	5	226
9	180	Підприємство об'єднання підприємств (релігійні організації, профспілки)	162	1	1285	5	1453	147	0		13	1436	121	0	1099	25	1245
10	185	Підприємство споживчої кооперації	135	0	978	1	1114	124	0	971	28	1123	97	0	1032	46	1175
11	190	Орендне підприємство	14	0	62	1	77	11	1	66	1	79	8	0	49	1	58
12	192	Сімейне підприємство	0	0	5	0	5		0	6	0	6	0	0	4	0	4
13	193	Спільне підприємство	11	0	174	4	189	12	0	209	5	226	10	0	135	5	150
14	230	Акціонерне товариство	2243	1494	3344	40	7121	1774	2243	3229	56	7302	1456	2114	2798	63	6431
15	231	Відкрите акціонерне товариство	226	43	667	5	941	114	54	529	5	702	77	41	354	11	483

ЕКОНОМІКА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
16	232	Закрите акціонерне товариство	112	3	965	6	1086	69	4	831	14	918	34	5	624	16	679
17	235	Державна акціонерна компанія (товариство)	3	0	2		5	2	1	2	2	7	2	0	0	0	2
18	240	Товариство з обмеженою відповідальністю	12613	93	176553	2657	191916	11777	625	194137	4823	211362	10117	773	171082	6022	187994
19	250	Товариство з додатковою відповідальністю	265	74	533	8	880	243	96	560	24	923	216	94	545	29	884
20	260	Повне товариство	305	5	273	3	586	103	237	246	5	591	46	261	171	10	488
21	270	Командитне товариство	27	1	135	3	166	21	1	147	5	174	12	1	121	4	138
22	300	Кооперативи	0	0	90	1	91	1	0	60	2	63	0	0	30	1	31
23	310	Виробничий кооператив	59	0	812	19	890	49	0	834	34	917	40	0	660	38	738
24	330	Споживчий кооператив	2	0	134		136	1	0	121	2	124	2	0	162	4	168
25	340	Сільськогосподарський виробничий кооператив	209	0	459	1	669	180	0	500	3	683	148	1	416	13	578
26	350	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
27	430	Комунальна організація (установа, заклад)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
28	435	Приватна організація (установа, заклад)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	307	26	334
29	440	Організація (установа, заклад) об'єднання громадян	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	1	8
30	510	Асоціація	16	0	453	3	472	11	0	486	8	505	11	0	403	8	422
31	520	Корпорація	31	0	226	0	257	28	0	219	1	248	24	0	175	8	207
32	530	Консорціум	6	0	19	0	25	6	0	20		26	6	0	16	0	22
33	540	Концерн	16	0	64	1	81	17	0	68	2	87	14	0	63	0	77
34	550	Холдингова компанія	0	1	1	0	2	1	1	1		3	1	1		0	2
35	590	Інші об'єднання юридичних осіб	20	0	206	3	229	20	0	198	6	224	14	0	169	7	190
36	820	Спілка об'єднання громадян	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
37	915	Товарна біржа	36	0	211	7	254	31	0	216	10	257	26	4	179	19	228
38	925	Кредитна спілка	355	0	158	2	515	337	6	165	3	511	267	10	139	2	418
39	930	Споживче товариство	165	0	2659	26	2850	140	0	2741	59	2940	100	0	2530	64	2694
40	935	Спілка споживчих товариств	34	0	229	1	264	28	0	227	7	262	19	0	238	5	262
41	940	Недержавний пенсійний фонд	8	0	2	0	10	11	15	6	0	32	0	39	2	0	41
42	995	Інші організаційно-правові форми	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	63	3	66
		Усього	23581	1768	306966	5339	337654	21259	3392	327062	9156	360869	17955	3435	284769	11831	317990
		Питома вага, %	6,98	0,52	90,91	1,58	100,0	5,89	0,94	90,63	2,54	100	5,65	1,08	89,55	3,72	100

Джерело: складено автором на підставі [12].

дання фінансової звітності відповідно до вимог МСФЗ; відсутністю структур, які повинні активно взаємодіяти з Комітетом з міжнародних стандартів. На підставі наведених блоків проблем Р. В. Кузіна робить висновок, що «перехід на МСФЗ повинен мати не «декларативний» характер, а бути поступальним процесом за наявності відповідного інституціонального механізму в Україні» [7, с. 76–80].

Такої з думки дотримується й Д. Прохазка, адже якість обліку більше залежить від стимулів та правового регулювання (*enforcement regime*), ніж від якості стандартів обліку, та широке розповсюдження вигід від гармонізації облікової системи не може бути гарантованим. Дане твердження вельми актуально для України, якій притаманні низька якість правового регулювання та недостатній рівень стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання щодо складання якісної транспарентної фінансової звітності. Також автор зазначає, що сучасні дослідження мають тенденцію до завищення вигід та недооцінювання витрат, пов'язаних з імплементацією МСФЗ [3, с. 104].

Занепокоєння щодо ефективної реалізації МСФЗ у країнах, де відсутня або недостатньо розвинута інституціональна структура боротьби з корупцією та забезпечення контролю, висловлюють також Anna Alon та Peggy D. Dwyer. Адже, за таких умов, прийняття МСФЗ буде більше так би мовити «прикрашенням вітрин» (*window-dressing*), ніж бажанням покращити фактичний стан фінансової звітності [1].

Отже, можна зробити висновок, що зазначене вище зростання кількості великих і середніх підприємств, які використовують локальні П(с)БО, насамперед пов'язано з перевищенням витрат щодо підготовки фінансової звітності відповідно до вимог МСФЗ над очікуваними, але не отриманими вигодами від їх застосування.

Наступним питанням нашого дослідження виступає визначення структури за організаційними формами суб'єктів економіки, які зобов'язані застосовувати МСФЗ або самостійно визначили доцільність їх використання.

Однак дещо проблематичним стає завдання визначення за даними табл. 1 кількості публічних акціонерних товариств, які відповідно до Закону України зобов'язані застосовувати МСФЗ. Насамперед це пов'язано з тим, що у Додатку 1 до НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» однією з ознак виступає «Організаційно-правова форма господарювання за КОПФГ». Згідно з Державним класифікатором України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» ДК 002:2004 до переліку господарських товариств включено акціонерні товариства (код 230) та відкриті й закриті акціонерні товариства (коди 231 та 232 відповідно) з посиланням на те, що «чинним законодавством не передбачається створення та державна реєстрація нових підприємств та організацій з такими організаційно-правовими формами» [13].

Починаючи з 2015 р., набуває чинності Національний «Статистичний класифікатор організаційних форм

суб'єктів економіки» (СКОФ), затверджений Наказом Державної служби статистики № 271 від 29.09.2014 р. [14], головні завдання якого пов'язані з формуванням державних інформаційних систем і ресурсів, забезпеченням міжвідомчого інформаційного обміну, аналізом і узагальненням статистичної та адміністративної інформації щодо державної реєстрації та результатів економічної діяльності суб'єктів. Але справедливо постає питання, чому даний класифікатор по аналогії з КОПФГ відносно відкритих і закритих акціонерних товариств не відокремлює публічні та приватні акціонерні товариства, що значно б підвищило рівень інформативності статистичних спостережень? При цьому також слід відзначити, що зміна даної ознаки не знайшла відображення в Додатку 1 до НП(с)БО 1, що обумовлює необхідність доопрацювання та приведення у відповідність нормативної бази з цього питання.

Вищевикладені обмеження примушують нас зробити допущення, що кількість публічних акціонерних товариств умовно дорівнює кількості акціонерних товариств (код 230), які складають фінансову звітність за МСФЗ, тобто 2 243 одиниць, або 9,51% – у 2012 р., 1 774 та 1 456 одиниць, або 8,34% і 8,09% – у 2013 й 2014 рр. відповідно.

Однак, звернувшись до даних НКЦПФР України, які наводять кількість зареєстрованих акціонерних товариств за їх типами (табл. 2), наочним стає цілий ряд відмінностей [15; 16; 17; 18, с. 54]:

- ★ *по-перше*, різниця між загальною кількістю зареєстрованих акціонерних товариств за даними НКЦПФР і Державної служби статистики, що можна пояснити тільки недосконалістю функціонування та інформаційного обміну державних інститутів;
- ★ *по-друге*, загальна кількість зареєстрованих акціонерних товариств за двома базами даних суттєво відрізняється від кількості зазначених акціонерних товариств, які подають фінансову звітність до органів Державної служби статистики (див. табл. 1). Наприклад, загальна кіль-

кість зареєстрованих акціонерних товариств у 2012 р. за даними Державної служби статистики складає 25 531 одиницю, при цьому їм подано фінансової звітності всього 9 178 одиниць, що складає лише 35,95%; за даними НКЦПФР відповідно 25 271 одиницю та 36,32%. Наведені розрахунки тільки підтверджують факт недосконалої функціонування вітчизняних інституціональних механізмів, правового регулювання та відсутності стимулів щодо суб'єктів господарювання взагалі подавати свою фінансову звітність, не кажучи вже про її якість.

Таким чином, на нашу думку, більш обґрунтованим щодо характеристики процесу впровадження МСФЗ є використання масиву даних Державної служби статистики, відносно поданої її фінансової звітності, які наведені в табл. 1, за умови відсутності більш надійної інформації.

У рамках цього підходу всі інші суб'єкти різних організаційних форм можна віднести до добровільних приймачів МСФЗ, серед яких більш вагомими є товариства з обмеженою відповідальністю (12 613 одиниць, або 53% у 2012 р.; 11 777 одиниць, або 55% у 2013 р. та 10 117 одиниць, або 56% у 2014 р.), приватні підприємства (1 876, або 7,83% у 2012 р.; 1 669 одиниць, або 7,85% у 2012 р. і 1 397 одиниць, або 7,76% у 2014 р.), комунальні підприємства (1 805 одиниць, або 7,65% у 2012 р.; 1 659 одиниць, або 7,8% у 2013 р. і 1 400 одиниць, або 7,78% у 2014 р.) і державні підприємства (1 533 одиниць, або 6,5% у 2013 р.; 1 523 одиниць, або 7,16% у 2013 р. і 1 328 одиниць, або 7,38% у 2014 р.).

Підбиваючи підсумки проведеного аналізу структури суб'єктів господарювання, які застосовують МСФЗ, можна зробити висновок, що левина частка з них припадає на, так би мовити, «добровольців» (*voluntary IFRS adoption*), а саме – у 2012 р. їх питома вага складає 90,49%, у 2013 р. – 91,66% та у 2014 р. – 91,91%. Не зайвим буде зазначити, що дане структурне співвідношення є дуже вражаючим, що стає підставою для визнання

Таблиця 2

Кількість зареєстрованих акціонерних товариств за їх типами

№ з/п	Організаційно-правова форма суб'єкта господарювання	Кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання, одиниць					
		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
		НКЦПФР	Державна служба статистики	НКЦПФР	Державна служба статистики	НКЦПФР	Державна служба статистики
1	Акціонерні товариства	25271	25531	24493	24813	22852	23110
2	Відкриті акціонерні товариства	3949	X	3367	X	2917	X
3	Публічні акціонерні товариства	3314	X	3576	X	3501	X
4	Закриті акціонерні товариства	13714	X	13067	X	12225	X
5	Приватні акціонерні товариства	4294	X	4483	X	4209	X

Джерело: складено автором на підставі [15; 16; 17; 18, с. 54].

широкого розповсюдження МСФЗ в Україні, обумовленого впливом глобалізаційних та, передусім, євроінтеграційних процесів.

ВИСНОВКИ

Дослідження процесу впровадження МСФЗ в Україні дозволило зробити такі висновки та сформулювати перспективи подальших розробок.

1. Теоретичну основу процесу впровадження МСФЗ в Україні складають декілька економічних теорій, а саме: інституціональна, теорія ресурсної залежності на ранньому етапі та економічна теорія мереж за часів глобального розповсюдження МСФЗ в європейському регіоні.

2. Виходячи з визнаної теоретичної основи, передумовами, які сприяли або визначили необхідність впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні на ранньому етапі, виступає транснаціональний тиск міжнародних організацій, схильність до якого була обумовлена ресурсною залежністю, що була притаманною усім пострадянським країнам у період руйнування соціалістичної системи та набуття незалежності.

На наступному етапі передумовою досліджуваного процесу можна визнати глобальне розповсюдження МСФЗ у країнах Європейського Союзу, що сприяло створенню, так би мовити, «мережі МСФЗ», та визнання МСФЗ як «продукту з мережевими ефектами».

3. Визнане широке розповсюдження використання МСФЗ для складання фінансової звітності серед великих і середніх підприємств, які зобов'язані їх імплементувати або самостійно визначити доцільність цього процесу, обумовлює нагальну потребу вирішення кола проблем, пов'язаних з людським фактором і налагодженням функціонування інституціонального механізму щодо їх впровадження та дотримання.

4. Унаочнюються проблеми здійснення аналізу та узагальнення статистичної та адміністративної інформації щодо державної реєстрації та результатів економічної діяльності суб'єктів на рівні країни, що підтверджує факт недосконалості функціонування вітчизняних інституціональних механізмів стосовно обміну інформаційними ресурсами, правового регулювання та, передусім, відсутністю стимулів для суб'єктів господарювання щодо подання своєї фінансової звітності. Слід відзначити, що така плутанина неминуче відбивається на репутації країни та призводить до відсутності величезного обсягу індикаторів розвитку країни, які наводить Світовий банк (*World Development Indicators*).

5. Обумовлена необхідність доопрацювання «Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки» відносно акціонерних товариств, а саме – визначення їх типів (публічних і приватних) по аналогії до його попередника відносно відкритих і закритих акціонерних товариств, що дозволить підвищити рівень інформативності даного ресурсу та визначити кількість суб'єктів господарювання, які зобов'язані застосовувати МСФЗ згідно з нормами закону України.

6. Запропоновано з метою приведення у відповідність до нормативної бази змінити наведену в Додатку 1 до НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»

ознаку «Організаційно-правова форма господарювання за КОПФГ» на «Організаційна форма суб'єкта економіки за СКОФ» згідно з Національним статистичним класифікатором «Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки».

Отримані результати аналізу процесу впровадження МСФЗ в подальшому будуть використані для дослідження цього явища на регіональному рівні, що дозволить виявити детермінанти процесу прийняття МСФЗ, враховуючи відмінності в їх економічному розвитку.

Також, у рамках економічної теорії мереж, емпіричного дослідження на національному рівні та рівні суб'єктів господарювання потребують «мережеві ефекти», які вплинули на їх рішення щодо застосування МСФЗ. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Alon, A. Early Adoption of IFRS as a Strategic Response to Transnational and Local Influence / A. Alon, P. D. Dwyer // *The International Journal of Accounting*. – 2014. – Vol. 49. – P. 348–370.

2. Romanna, K. Why Countries Adopt International Financial Reporting Standards? / K. Romanna, E. Setten // *Working Papers*. – 2009. – No. 09-102. – 49 p.

3. Prochazka, D. The Development of Capital Markets of New Countries after IFRS Adoption / D. Prochazka, J. Pelak // *Socio-economic Research Bulletin*. – 2014. – Issue 4 (55). – P. 97–108.

4. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами / С. Голов, В. Костюченко. – Х.: Фактор, 2007. – 976 с.

5. Пантелєєв В. П. Застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні: монографія / В. П. Пантелєєв. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 328 с.

6. Ловінська Л. Г. Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток бухгалтерського обліку та звітності в Україні / Л. Г. Ловінська // *Фінанси України*. – 2014. – № 9. – С. 21–30.

7. Кузіна Р. В. Корпоративний облік і звітність в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: монографія / Р. В. Кузіна. – Херсон: Гринь Д. С., 2015. – 416 с.

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

9. Постанова Правління НБУ № 452 від 24.12.1997 р. «Про порядок переходу на новий план рахунків бухгалтерського обліку, форми фінансової та статистичної звітності та режим роботи в перехідний період» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/va452500-97>

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 911-р від 24.10.2007 р. «Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80>

11. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» № 996-14 (у редакції від 30.09.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

12. Запит до Державної служби статистики України «Щодо кількості суб'єктів господарювання юридичних осіб за організаційно-правовими за 2012–2014 рр. в Україні, які надають фінансову звітність, складену відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності або П(с)БО України до органів державної статистики» № 10/15-068 від 07.10.2015 р.

13. Державний класифікатор України. Класифікація організаційно-правових форм господарювання. ДК 002:2004

[Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

14. Національний статистичний класифікатор. Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

15. Річний звіт НКЦПФР «Інновації для розвитку ринку» [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт НКЦПФР. – Режим доступу : http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1370875350.pdf

16. Річний звіт НКЦПФР 2013. Рух ринку цінних паперів України до світових стандартів задля економічного зростання держави [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт НКЦПФР. – Режим доступу : http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1402491205.pdf

17. Річний звіт НКЦПФР за 2014 рік. Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості зростання [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт НКЦПФР. – Режим доступу : http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf

18. Україна в цифрах у 2014 році : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики, 2014. – 238 с.

Науковий керівник – Лоханова Н. О., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного економічного університету

REFERENCES

Alon, A., and Dwyer, P. D. "Early Adoption of IFRS as a Strategic Response to Transnational and Local Influence". *The International Journal of Accounting*, vol. 49 (2014): 348-370.

"Derzhavnyi klasyfikator Ukrainy. Klasyfikatsiia orhanizatsiino-pravovykh form hospodariuvannia. DK 002:2004" [National qualifier Ukraine. Classification of legal forms of management. DK 002: 2004]. Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Holov, S., and Kostiuhenko, V. *Bukhhalterskyi oblik ta finansova zvitnist za mizhnarodnymy standartamy* [Accounting and financial reporting by international standards]. Kharkiv: Faktor, 2007.

Kuzina, R. V. *Korporatyvnyi oblik i zvitnist v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku* [Corporate Accounting and Reporting in Ukraine: current situation and prospects]. Kherson: Hrin D. S., 2015.

Lovinska, L. H. "Vplyv ievointehratsiinykh protsesiv na rozvytok bukhhalterskoho obliku ta zvitnosti v Ukraini" [The impact of integration processes on the development of accounting and reporting in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 9 (2014): 21-30.

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

[Legal Act of Ukraine] (1997). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/va452500-97>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

"Natsionalnyi statystychnyi klasyfikator. Statystychnyi klasyfikator orhanizatsiinykh form subiektiv ekonomiky" [National statistical classifier. Statistical Classification of organizational forms of economy]. Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Prochazka, D., and Pelak, J. "The Development of Capital Markets of New Countries after IFRS Adoption". *Socio-economic Research Bulletin*, no. 4 (55) (2014): 97-108.

Panteliev, V. P. *Zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti v Ukraini* [The use of international financial reporting standards in Ukraine]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2011.

Romanna, K., and Setten, E. "Why Countries Adopt International Financial Reporting Standards?". *Working Papers*, no. 09-102 (2009).

"Richnyi zvit NKTsPFR «Innovatsii dlia rozvytku rynku»" [Annual Report SSMNC "Innovation for the development of the market"]. http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1370875350.pdf

"Richnyi zvit NKTsPFR 2013. Rukh rynku tsinnykh paperiv Ukrainy do svitovykh standartiv zadlia ekonomichnoho zrostan- nia derzhavy" [SSMNC Annual Report 2013. The movement of the securities market of Ukraine to international standards for the economic growth of the state]. Ofitsiyni veb-sait NKTsPFR. http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1402491205.pdf

"Richnyi zvit NKTsPFR za 2014 rik. Rynok tsinnykh paperiv. Yevropeyskyi vybir: novi mozhlyvosti zrostan- nia" [SSMNC Annual Report 2014. Securities Market. The European choice new growth opportunities]. Ofitsiyni veb-sait NKTsPFR. http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf

"Shchodo kilkosti subiektiv hospodariuvannia yurydychnykh osib za orhanizatsiino-pravovymy za 2012-2014 rr. v Ukraini, yaki nadaiut finansovu zvitnist, skladenu vidpovidno do vymoh Mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti abo P(s)BO Ukrainy do orhaniv derzhavnoi statystyky" [Concerning the number of economic entities by organizational and legal for the 2012-2014 biennium. Ukraine, which provide financial statements prepared in accordance with International Financial Reporting Standards or P (S) Ukraine to government statistics]. *Zapyt do Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy № 10/15-068*, 2015.

Ukraina v tsyfrakh u 2014 rotsi [Ukraine in numbers in 2014]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2014.

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

© 2016 ЧУДОВЕЦЬ В. В., ЖУРАКОВСЬКА І. В.

УДК 657.1

Чудовець В. В., Жураковська І. В. Проблеми обліку інвестиційної нерухомості за національними та міжнародними стандартами

Метою статті є аналіз теоретичних і практичних проблем обліку інвестиційної нерухомості та формування на цій основі шляхів їх вирішення з урахуванням вимог як національних, так і міжнародних стандартів. Досліджено порядок визнання, оцінки та обліку об'єктів інвестиційної нерухомості виходячи з вітчизняного та зарубіжного досвіду. Виявлено об'єктивні та суб'єктивні причини, які зумовлюють проблеми обліку інвестиційної нерухомості, а саме: помилкове відображення об'єктів як звичайних основних засобів, складність її оцінки за справедливою вартістю, відмінність національних та міжнародних стандартів обліку та інше. Встановлено складність практичної реалізації передбачених стандартами способів визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості, що призводить до необхідності трансформації фінансової звітності. Вирішення виділених проблем дозволить у подальшому більш достовірно відображати такі активи у фінансовій звітності, сформувані відповідні методичні рекомендації щодо їх обліку та підвищити ефективність управління ними.

Ключові слова: інвестиційна нерухомість, визнання, оцінка, облік, справедлива вартість.

Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Чудовець Віталій Васильович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

E-mail: v.chudovets@gmail.com

Жураковська Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

E-mail: zhurakovska@ukr.net

УДК 657.1

Чудовець В. В., Жураковская И. В. Проблемы учета инвестиционной недвижимости по национальным и международным стандартам

Целью статьи является анализ теоретических и практических проблем учета инвестиционной недвижимости и формирование на этой основе путей их решения с учетом требований как национальных, так и международных стандартов. Исследованы порядок признания, оценки и учета объектов инвестиционной недвижимости исходя из отечественного и зарубежного опыта. Выявлены объективные и субъективные причины, которые обуславливают проблемы учета инвестиционной недвижимости, а именно: ложное отражение объектов как обычных основных средств, сложность ее оценки по справедливой стоимости, разница национальных и международных стандартов учета и прочее. Установлена сложность практической реализации предусмотренных стандартами способов определения справедливой стоимости инвестиционной недвижимости. Выяснено наличие различий между МСФО 40 и П(С)БУ 32 по учету и отражению в отчетности инвестиционной недвижимости, что приводит к необходимости трансформации финансовой отчетности. Решение выделенных проблем позволит в дальнейшем более достоверно отражать такие активы в финансовой отчетности, сформировать соответствующие методические рекомендации по их учету и повысить эффективность управления ими.

Ключевые слова: инвестиционная недвижимость, признание, оценка, учет, справедливая стоимость.

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Чудовець Віталій Васильович – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

E-mail: v.chudovets@gmail.com

Жураковская Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

E-mail: zhurakovska@ukr.net

UDC 657.1

Chudovets V. V., Zhurakovska I. V. Problems of Accounting for Investment Property according to both National and International Standards

The article is aimed to analyze the theoretical and practical problems of accounting for investment property and formation on this basis of solutions tailored to the requirements of both national and international standards. The article examines the order of recognition, assessment and accounting in terms of investment property on the basis of domestic and foreign experience. Objective and subjective reasons have been identified, which contribute to the problems of accounting for investment property, namely: false reflection of objects as conventional fixed assets, complexity of the evaluation at fair value, difference between national and international accounting standards, etc. The article clarifies complexity of the practical implementation of ways to determine the fair value of investment property according to standards. Existence of differences between IFRS 40 and P(S)BU 32 has been identified in terms of accounting and reflecting in the reports investment property that leads to necessary transformation of financial statements. Solving of the allocated problems will allow more reliably reflect such assets in the financial statements in the future, generate relevant methodological recommendations for their accounting and to enhance the efficiency of their management.

Keywords: investment property, recognition, assessment, accounting, fair value.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 9.

Chudovets Vitaliy V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Lutsk National Technical University (75 Lvivska Str., Lutsk, Volyn region, 43018, Ukraine)

E-mail: v.chudovets@gmail.com

Zhurakovska Iryna V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Lutsk National Technical University (75 Lvivska Str., Lutsk, Volyn region, 43018, Ukraine)

E-mail: zhurakovska@ukr.net

Достовірне розкриття фінансового стану будь-якого підприємства неможливе без належної оцінки та обліку об'єктів нерухомості, що здебільшого характеризуються великою вартістю та різними варіантами їх використання. З прийняттям в Україні Положен-

ня (стандарту) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» (далі – П(С)БО 32) [7] відбулися суттєві зміни в обліку нерухомості, що призначена для здавання в оренду та введено нове поняття – *інвестиційна нерухомість*. Виділення інвестиційної нерухомості дає мож-

ливість для більш детального та достовірного розкриття показників фінансової звітності, виходячи зі змісту господарських операцій та активів, що беруть участь у них. При цьому фактори як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру зумовлюють проблеми обліку інвестиційної нерухомості, серед яких: помилкове відображення об'єктів як звичайних основних засобів, складність її оцінки за справедливою вартістю, відмінність національних і міжнародних стандартів обліку, неврегульованість оподаткування операцій з інвестиційною нерухомістю та інше.

Питання, пов'язані з визнанням, оцінкою, обліком та відображенням у звітності інвестиційної нерухомості, є об'єктом дослідження багатьох учених, серед яких можна виділити праці М. І. Бондара, О. Г. Веренич, Т. В. Головки, О. І. Міронової, І. В. Супрунової та інших. Незважаючи на досить ґрунтовне вивчення обліку інвестиційної нерухомості, на нашу думку, потребують більш акцентованого розкриття окремі аспекти її облікового забезпечення, які носять практичний характер.

Метою цієї статті є аналіз теоретичних і практичних проблем обліку інвестиційної нерухомості та формування на цій основі шляхів їх вирішення з врахуванням вимог як національних, так і міжнародних стандартів.

Відповідно до п. 4 П(С)БО 32 інвестиційна нерухомість – це власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, які розташовуються на землі, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та постачання товарів, надання послуг, адміністративної мети або продажу в процесі звичайної діяльності.

Відповідно до п. 16 П(С)БО 32 підприємство на дату балансу відображає у фінансовій звітності інвестиційну нерухомість за справедливою вартістю, якщо її можна достовірно визначити, або за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення, що визнаються відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів» [6].

Оцінка інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю ґрунтується на цінах активного ринку в тій самій місцевості в подібному стані за подібних умов договорів оренди або інших контрактів на дату балансу та не враховує майбутніх витрат на поліпшення нерухомості та відповідні майбутні вигоди у зв'язку з майбутніми витратами на поліпшення об'єктів інвестиційної нерухомості.

За відсутності активного ринку визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості здійснюється за:

- ✦ останньою ринковою ціною операції з такими активами (за умови відсутності суттєвих змін у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство):
- ✦ поточними ринковими цінами на нерухомість, що може перебувати в різних станах, місцевості, орендних та інших контрактних умовах, скоригованими з урахуванням індивідуальних характеристик, особливостей тощо інвестицій-

ної нерухомості, для якої визначається справедлива вартість;

- ✦ додатковими показниками, які характеризують рівень цін на інвестиційну нерухомість.

Окремі вчені звертають увагу на відсутність або обмеженість активного ринку об'єктів нерухомості [1–3].

Незважаючи на достатньо широкий перелік наведених способів визначення справедливої вартості, усі вони мають певні недоліки:

- ✦ відсутність активного ринку в тій самій місцевості й за тих самих умов;
- ✦ складність отримання достовірної інформації з активного ринку;
- ✦ остання ринкова ціна не може характеризувати рівень цін на звітну дату;
- ✦ неможливість чіткої ідентифікації суттєвих змін;
- ✦ відсутність механізмів коригування відомих ринкових цін на нерухомість з урахуванням індивідуальних особливостей об'єкта інвестиційної нерухомості та ін. [9, с. 309–310].

Саме тому вважаємо за потрібне враховувати п. 32 Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 40 «Інвестиційна нерухомість» (далі – МСБО 40), яким «заохочується (але не вимагається), щоб суб'єкт господарювання визначав справедливу вартість інвестиційної нерухомості на основі оцінювання незалежним оцінювачем, який є визнаним фахівцем відповідної кваліфікації та має недавній досвід оцінювання інвестиційної нерухомості, що розташована в подібній місцевості та належить до подібної категорії» [4]. Практичною перешкодою такого оцінювання є висока вартість проведення експертної оцінки.

Супрунова І. В. пропонує самостійне визначення суб'єктом господарювання ринкової вартості інвестиційної нерухомості, можливими джерелами інформації при цьому подає: «спеціалізовані та загальні довідники, прайси, рекламні проспекти, прайс-релізи, інформаційні бюлетені, інформація з веб-сайтів агентств нерухомості, консалтингових компаній, порталів нерухомості та інші ресурси мережі Інтернет, періодичні друковані видання, інформація державного моніторингу, інформація в засобах масової інформації» [8, с. 277]. На нашу думку, таке самостійне визначення не може гарантувати достовірність прийнятих оцінок і значно підвищує вплив на них суб'єктивних чинників тощо.

Усе це на практиці призводить до переважного застосування методу обліку за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації. Однак така ситуація може призвести до недостовірного відображення інвестиційної нерухомості у фінансовій звітності у зв'язку з неврахуванням кон'юнктури ринку, інфляції, зміни курсу валюти та ін.

Ще одним важливим питанням обліку інвестиційної нерухомості є можливість її розмежування, тобто поділу на окремі частини. При цьому Міронова О. І. підкреслює можливість застосування професійного судження, але розробка чітких критеріїв, на її думку, є обов'язковою [5, с. 153].

Іншою суб'єктивною проблемою обліку інвестиційної нерухомості є її фактичне ігнорування багатьма бухгалтерами – відображення у складі основних засобів, нерозкриття в примітках до фінансової звітності, обраних методів визнання та оцінки в обліковій політиці.

Крім цього, для підприємств, що складають фінансову звітність за міжнародними стандартами, проблемою є наявність відмінностей між МСБО 40 та П(С)БО 32, що призводить до необхідності трансформації фінансової звітності.

Трансформація статті «Інвестиційна нерухомість» може проводитись, якщо:

1) підприємство вирішить у звітності за МСФЗ використати альтернативний підхід до класифікації інвестиційної нерухомості, тобто включити до складу інве-

стиційної нерухомості, яку орендар утримує на умовах операційної оренди;

2) у собівартість інвестиційної нерухомості включено понаднормативні витрати матеріалів, оплата праці та інші ресурси, витрачені під час будівництва або поліпшення цієї нерухомості;

3) до вартості інвестиційної нерухомості не включено об'єкти, які передаються разом з нею в оренду і економічні вигоди від яких надходять разом з орендними платежами (меблі, ліфти і т. ін.)

Основні розбіжності щодо обліку інвестиційної нерухомості, які слід врахувати при трансформації статті «Інвестиційна нерухомість», наведено в *табл. 1*.

Окремі відмінності щодо розкриття інформації про інвестиційну нерухомість в примітках до фінансової звітності наведено в *табл. 2*.

Таблиця 1

Відмінності в обліку інвестиційної нерухомості за П(С)БО 32 та МСБО 40

Питання	П(С)БО 32	МСБО 40
1	2	3
Нерухомість, що використовується підприємством (власником)	Операційна нерухомість	Нерухомість, зайнята власником
Альтернативний підхід до класифікації інвестиційної нерухомості	Не передбачено	Суть альтернативного підходу: нерухомість, яку орендар утримує на умовах операційної оренди, може бути класифікована та відображена в його обліку як інвестиційна за умови, що ця нерухомість відповідає визначенню інвестиційної й орендар використовує модель справедливої вартості, визначену пунктами 33–35 МСБО 40
Земля, призначена для майбутнього, але ще не визначено використання	Спеціальні положення відсутні	Визнається інвестиційною нерухомістю (пп. «б» пункт 8 МСБО 40)
Незавершене будівництво інвестиційної нерухомості	Заборонено визнавати актив на етапі будівництва як інвестиційну нерухомість (п. 5.4)	На етапі будівництва (поліпшення) визнається інвестиційною (пп. «г» пункт 8 МСБО 40)
Первісна оцінка при спорудженні або поліпшенні нерухомості	Собівартість у повній сумі витрат на створення або поліпшення (п.11,14 П(С)БО32)	Собівартість не збільшується на суми понаднормативних витрат матеріалів, оплати праці та інших ресурсів, витрачених під час будівництва або поліпшення цієї нерухомості (п. 23 МСБО 40)
Наступна оцінка	1) за справедливою вартістю (якщо її можна достовірно визначити); 2) за первісною вартістю за мінусом амортизації і втрат від зменшення корисності та вигід від її відновлення згідно з П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів»	1) за справедливою вартістю (якщо вона піддається достовірній оцінці); 2) на основі собівартості згідно з МСБО 16 «Основні засоби» (метод ідентичний до методу за первісною вартістю, наведеного в П(С)БО 7 «Основні засоби»). При цьому слід припускати, що ліквідаційна вартість інвестиційної нерухомості дорівнює нулю (п. 53 МСБО 40)
Наступний облік за моделлю справедливої вартості	П(С)БО 32 вимагає припинити визнання за справедливою вартістю, якщо немає можливості її достовірної оцінки (п. 17)	Нерухомість необхідно продовжувати обліковувати за справедливою вартістю до моменту вибуття (або до того, коли вона стане такою, що займається власником, або почне поліпшуватися з метою продажу у звичайній діяльності), навіть якщо зіставні ринкові операції стають менш частими або ринкові ціни стають не такими доступними (п. 55 МСБО 40)
Облік як інвестиційної нерухомості сукупності об'єктів, що використовуються разом з нею	П(С)БО 32 вимагає обліковувати стаціонарні об'єкти, що входять до комплексу (ліфти, кондиціонери), вартість яких	МСФЗ вимагає уникати подвійного обліку активів або зобов'язань, пов'язаних з інвестиційною нерухомістю. У зв'язку із цим компоненти, що входять до єдиного комплексу, який генерує грошовий потік,

1	2	3
	враховано при визначенні справедливої вартості інвестиційної нерухомості, за балансом запервісною вартістю. Вартість інших активів, що використовуються разом з інвестиційною нерухомістю (меблі, офісна техніка), відображати в обліку як окремі об'єкти за методом первісної вартості згідно з П(С)БО 7	та враховані під час визначення його справедливої вартості, не можуть обліковуватись як окремий актив. Наприклад, якщо офісне приміщення здають в оренду разом із меблями, до справедливої вартості офісу зазвичай включається і справедлива вартість меблів, оскільки орендний дохід пов'язаний з офісом, що має меблі. Коли меблі включають до справедливої вартості інвестиційної нерухомості, суб'єкт господарювання не визнає їх як окремий актив (пп. «б» п. 50 МСБО 40)

Таблиця 2

Відмінності щодо розкриття інформації про інвестиційну нерухомість в примітках до фінансової звітності за міжнародними та національними стандартами

Питання	П(С)БО 32	МСБО 40
Розкриття інформації відповідно до вимог стандарту, що регулює облік оренди	Прямо такої вимоги не прописано	Суб'єкт господарювання розкриває інформацію відповідно до вимог МСБО 17 «Оренда», у тому числі як орендодавець – про укладені договори оренди і як орендар – про фінансову та операційну оренду інвестиційної нерухомості (п. 74 МСБО 40)
Розкриття інформації щодо інвестиційної нерухомості, що утримується в операційній оренді	Немає такої вимоги	Підлягає розкриттю – чи застосовується альтернативний підхід (коли так, то за яких обставин) для класифікації об'єктів нерухомості, що утримуються за договорами операційної оренди як інвестиційної нерухомості
Розкриття інформації про застосування винятку для обліку за собівартістю	Немає такої вимоги	При обліку за моделлю справедливої вартості окремо розкривається інформація про об'єкти, для яких, як виняток, застосували метод обліку за собівартістю згідно з п. 53, у зв'язку з неможливістю визначення їх справедливої вартості. А саме: опис інвестиційної нерухомості; причини, з яких неможливо визначити справедливу вартість; якщо можливо, діапазон оцінок, у якому найімовірніше знаходиться їхня справедлива вартість. Окремо описується факт вибуття такої нерухомості (п. 78 МСБО 40)
Розкриття інформації про неможливість визначення справедливої вартості	Немає такої вимоги	Для моделі обліку за собівартістю наводять опис об'єктів, за якими підприємство не може достовірно визначити справедливу вартість для цілей розкриття; пояснити, чому справедливу вартість не може бути достовірно визначено; якщо це можливо, навести діапазон оцінок, у якому найімовірніше знаходиться справедлива вартість

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження обліку інвестиційної нерухомості виявило проблеми класифікації, визнання та оцінки цих об'єктів, визначення їх справедливої вартості, відмінностей вимог міжнародних і національних стандартів щодо обліку та розкриття у звітності та ін. Вирішення зазначених питань дозволить у подальшому більш достовірно відображати такі активи у фінансовій звітності, сформулювати відповідні методичні рекомендації щодо їх обліку та підвищити ефективність управління ними. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Бондар М. І.** Визнання і оцінка інвестиційної нерухомості / М. І. Бондар, Т. А. Бондар // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 20. – С. 12–15.
- Веренич О.** Нові напрями бухгалтерського обліку нерухомості / О. Веренич, А. Шаповалова // Вісник Київського на-

ціонального торговельно-економічного університету. – 2009. – № 1. – С. 88–94.

3. Головка Т. В. Проблемні питання визнання та оцінки інвестиційної нерухомості / Т. В. Головка, М. Р. Ліхацька // Фінанси, облік і аудит. – 2013. – Вип. 2. – С. 192–198.

4. Міжнародний стандарт фінансової звітності 40 «Інвестиційна нерухомість». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_026

5. Міронова О. І. Аналіз окремих положень МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» / О. І. Міронова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 1. – С. 152–154.

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2004 р. № 817 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.07.2007 р. № 779 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07>

8. Супрунова І. В. Визнання та оцінка інвестиційної нерухомості в бухгалтерському обліку [Електронний ресурс] / І. В. Супрунова. – Режим доступу : http://eztuir.ztu.edu.ua/1157/1/29.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=iTkVKPfcJcbtaMi8gBg&ved=0CBMQFjAA&sig2=NbFlxpJJ75DN-Aeuw_Y8lw&usg=AFQjCNHv_jvF B61XG7hwfe5XMBDEj_8WsQ

9. Чудовець В. В. Оцінка та облік інвестиційної нерухомості в Україні: проблеми практичної реалізації / В. В. Чудовець // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2014. – Вип. 11(1). – С. 307–313.

REFERENCES

Bondar, M. I., and Bondar, T. A. "Vyznannia i otsinka investytsiinoi nerukhomosti" [Recognition and evaluation of investment property]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 20 (2009): 12-15.

Chudovets, V. V. "Otsinka ta oblik investytsiinoi nerukhomosti v Ukraini: problemy praktychnoi realizatsii" [Assessment and registration of investment real estate in Ukraine: problems of implementation]. *Ekonomichni nauky. Seriiia "Oblik i finansy"*, no. 11 (1) (2014): 307-313.

Holovko, T. V., and Likhatska, M. R. "Problemni pytannia vyznannia ta otsinky investytsiinoi nerukhomosti" [Problems of

recognition and measurement of investment property]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 2 (2013): 192-198.

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07>

"Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 40 «Investytsiina nerukhomist»" [International Financial Reporting Standard 40 "Investment Property"]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_026

Mironova, O. I. "Analiz okremykh polozhen MSBO 40 «Investytsiina nerukhomist»" [Analysis of certain provisions of IAS 40 "Investment Property"]. *Visnyk ZhDTU. Seriiia "Ekonomichni nauky"*, no. 1 (2013): 152-154.

Suprunova, I. V. "Vyznannia ta otsinka investytsiinoi nerukhomosti v bukhhalterskomu obliku" [Recognition and measurement of investment property in accounting]. http://eztuir.ztu.edu.ua/1157/1/29.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=iTkVKPfcJcbtaMi8gBg&ved=0CBMQFjAA&sig2=NbFlxpJJ75DN-Aeuw_Y8lw&usg=AFQjCNHv_jvFB61XG7hwfe5XMBDEj_8WsQ

Verenych, O., and Shapovalova, A. "Novi napriamy bukhhalterskoho obliku nerukhomosti" [New areas of accounting property]. *Visnyk KNTEU*, no. 1 (2009): 88-94.

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

© 2016 АДАМЕНКО І. П.

УДК 336.02:316.323

Адаменко І. П. Фінансова політика в системі соціально-економічного розвитку суспільства

Мета статті полягає в розкритті сутності та визначення напрямів підвищення ефективності фінансової політики в системі соціально-економічного розвитку суспільства. Розкрито економічну сутність фінансової політики та основні фактори, що визначають її розвиток. Визначено, що з метою ефективного реалізації фінансової політики важливим є взаємоузгодження запропонованих фінансових заходів із рівнем розвитку фінансових відносин у суспільстві, особливостями етапів економічного розвитку країни, зовнішнього фінансового середовища та кон'юнктури фінансового ринку. Розкрито наукові підходи до формування та реалізації фінансової політики з урахуванням досвіду розвинених країн. Обґрунтовано, що фінансова складова соціально-економічного розвитку суспільства потребує інституційних перетворень, підвищення її ефективності можливе шляхом запровадження дієвого механізму управління державними фінансами, у тому числі державним боргом, визначення стратегічних цілей розвитку держави з урахуванням можливостей бюджету в середньо- та довгостроковій перспективі, забезпечення прозорості, передбачуваності та послідовності бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики.

Ключові слова: фінанси, фінансова система, фінансова політика, державні фінанси, фінансові ресурси, фінансове регулювання.

Бібл.: 11.

Адаменко Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу бюджетної системи, Науково-дослідний фінансовий інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Києво-Могилянська 21, корпус Д, Київ, 02156, Україна)

E-mail: irena_@mail.ru

УДК 336.02:316.323

Адаменко И. П. Финансовая политика в системе социально-экономического развития общества

Цель статьи заключается в раскрытии сущности и определении направлений повышения эффективности финансовой политики в системе социально-экономического развития общества. Раскрыта экономическая сущность финансовой политики и основные факторы, определяющие ее развитие. Определено, что с целью эффективной реализации финансовой политики важным является согласованность предложенных финансовых мер с уровнем развития финансовых отношений в обществе, особенностями этапов экономического развития страны, внешней финансовой среды и конъюнктуры финансового рынка. Раскрыты научные подходы к формированию и реализации финансовой политики с учетом опыта развитых стран. Обосновано, что финансовая составляющая социально-экономического развития общества требует институциональных преобразований, повышение ее эффективности возможно путем введения действенного механизма управления государственными финансами, в том числе государственным долгом, определения стратегических целей развития государства с учетом возможностей бюджета в средне- и долгосрочной перспективе, обеспечения прозрачности, предсказуемости и последовательности бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политики.

Ключевые слова: финансы, финансовая система, финансовая политика, государственные финансы, финансовые ресурсы, финансовое регулирование.

Библ.: 11.

Адаменко Ирина Петровна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела бюджетной системы, Научно-исследовательский финансовый институт Киевского национального торгового-экономического университета (ул. Киево-Могилянська 21, корпус Д, Киев, 02156, Украина)

E-mail: irena_@mail.ru

UDC 336.02:316.323

Adamenko I. P. Financial Policy in the System of Socio-Economic Development of Society

The article is concerned with disclosing the essence and identifying areas for improving the efficiency of financial policy in the system of socio-economic development of society. Economic essence of financial policy and the fundamental factors, determining its development, have been disclosed. With a view to the efficient implementation of financial policy, the article stipulates the importance of consistency of the proposed financial measures with the level of development of financial relations in the society, peculiarities of stages of economic development, external financial environment, and state of the market. Scientific approaches to the formulation and implementation of financial policy in the light of experience of the developed countries have been disclosed. It is substantiated that the financial component of socio-economic development of society requires institutional changes, an enhancement of its efficiency is possible through introduction of an effective mechanism for the management of public finances, including the public debt, defining strategic goals for development of the State, taking into account possibilities of the budget, both the medium- and long-term, provision of transparency, predictability and consistency of fiscal and monetary-credit policy.

Keywords: finance, financial system, financial policy, public finance, financial resources, financial regulation.

Bibl.: 11.

Adamenko Iryna P. – PhD (Economics), Senior Research Fellow of the Department Budget System, Research Financial Institute of the Kyiv National Trade and Economic University (D building, 21 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: irena_@mail.ru

На сучасному етапі економічних перетворень нагальною потребою є підвищення якісного рівня формування та реалізації фінансової політики як інструменту соціально-економічного розвитку суспільства. Оцінка механізму фінансового регулювання соціально-економічних процесів в Україні свідчить про необхідність розбудови фінансової системи у взаємозв'язку з трансформаційними економічними процесами та проведення фінансової політики відповідно до цілей і завдань суспільного розвитку.

Важливість подальшого підвищення дієвості й ефективності фінансової політики зумовлена необхідністю врахування впливу внутрішніх і зовнішніх викликів у фінансово-економічному середовищі, циклічності коливань економіки та стимулювання поступового відновлення позитивної динаміки економічного зростання.

Разом з тим, важливим є вдосконалення інституційних засад формування та реалізації фінансової політики. Активізація можливостей фінансової політики як інструменту соціально-економічного розвитку суспіль-

ства потребує більш раціонального використання її регуляторного потенціалу, доцільності врахування євроінтеграційних процесів, стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни в умовах економічних перетворень.

Необхідним є узгодження складових фінансової політики, розробка дієвих підходів щодо розвитку системи управління державними фінансами, забезпечення стабільності грошової одиниці, стійкості та збалансованості бюджетної системи.

Серед вагомих наукових досліджень у сфері формування та реалізації фінансової політики в системі соціально-економічного розвитку суспільства слід відзначити праці Дж. Б'юкенена, О. Василика, І. Запатріної [2], Л. Лисяк [3], І. Озерова [5], В. Опаріна [6], М. Пасічного [7], Д. Полозенка [8], Г. П'ятченка, Дж. Стігліца, В. Тропіної [10], В. Федосова [9], І. Чугунова [1, 11], С. Юрія [9] та інших.

Метою статті є розкриття сутності та визначення напрямів підвищення ефективності фінансової політики в системі соціально-економічного розвитку суспільства.

Підвищення ефективності фінансової політики залежить від ступеня розуміння економічної сутності та основних факторів, що визначають її розвиток. З метою досягнення стратегічних напрямів розвитку суспільства вагомим значення набувають теоретико-методологічні засади визначення взаємозв'язків між складовими фінансової політики, її формування і реалізація на основі інституційного підходу.

Розкриття фінансової політики у системі соціально-економічного розвитку суспільства має базуватися на принципах системного дослідження фінансово-економічних явищ і процесів. З метою ефективної реалізації фінансової політики важливим є взаємоузгодження запропонованих фінансових заходів із рівнем розвитку фінансових відносин у суспільстві, особливостями етапів економічного розвитку країни, зовнішнього фінансового середовища та кон'юнктури фінансового ринку. Фінансова політика впливає на економічні процеси шляхом створення умов для суспільного розвитку, визначення ступеня досягнення соціальних та економічних цілей у контексті сталого розвитку економіки.

Функціональне призначення фінансової політики є результатом еволюції ролі та значення функцій держави в суспільно-економічному розвитку. Залежно від параметрів економіки мають коригуватися та змінюватися цілі й завдання фінансової політики, механізми, інструменти їх досягнення, що надасть можливість здійснення ефективного впливу на соціально-економічні процеси країни.

Фінансова політика є вагомою складовою економічної політики країни. З метою забезпечення економічного зростання важливим є забезпечення збалансованості, ефективності та раціональності фінансової політики. Від обґрунтованості фінансової політики залежать темпи розвитку як певних галузей, так і економіки в цілому. Разом з тим фінансова політика повинна бути спрямована на формування довгострокового потенціалу економічного зростання та підвищення добробуту насе-

лення, основними складовими цієї політики є бюджетно-податкове та грошово-кредитне регулювання.

На даний час розвинені країни при формуванні та реалізації фінансової політики використовують різні наукові підходи, що приводить до появи нових проміжних фінансових теорій, які відповідають динамічності розвитку сучасного суспільства. Враховуючи трансформаційні перетворення та циклічність економіки, більшість розвинувтих країн здійснюють політику фінансової консолідації, яка спрямована на зменшення співвідношення державного боргу, дефіциту та валового внутрішнього продукту з метою забезпечення стійкості системи державних фінансів.

Узагальнення досвіду формування і реалізації фінансової політики країн з розвинутою та трансформаційною економікою показує, що фінансова політика постійно змінюється внаслідок розвитку всіх сфер суспільства, теоретичних обґрунтувань шляхів розвитку країни, структурних зрушень в економіці. Використання досвіду зарубіжних країн потребує врахування їх інституційного середовища, рівня розвитку та структури економіки. Важливим для країни є вдосконалення середньострокового та перехід до довгострокового державного фінансового планування, методологічного забезпечення регуляторного механізму фінансової політики з урахуванням чинників, які впливають на її формування як системи взаємопов'язаних інститутів, розробка бюджетної стратегії, що сприятиме підвищенню ефективності та результативності фінансової складової економічних перетворень.

Перспективне фінансове планування є вагомим інструментом фінансового регулювання, який дозволяє обґрунтовувати основні напрями та обсяги використання державних фінансових ресурсів у майбутніх періодах, узгоджувати складові фінансової політики [4]. Удосконалення основних засад перспективного фінансового планування надасть можливість для вирішення найбільш вагомих завдань державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Визначення пріоритетних цілей фінансової політики на середньострокову та довгострокову перспективу, здійснення оцінки впливу заходів фінансової політики на розвиток економіки і соціальної сфери, аналізу очікуваних змін зовнішньоекономічних тенденцій надасть можливість підвищити ефективність системи управління державними фінансами.

Результативність фінансової політики в умовах трансформаційних перетворень визначається рівнем ефективності та раціональності використання державних фінансових ресурсів [8, с. 71–79]. Враховуючи їх обмеженість у сучасних умовах і з метою стимулювання економічного зростання, важливим є використання сукупності інституційних бюджетних і податкових механізмів із урахуванням стану соціально-економічного розвитку країни, показників боргової стійкості, що надасть можливість підвищити результативність економічних перетворень.

Забезпечення бюджетної стійкості є важливим завданням макроекономічної стабільності, інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності вітчизняної

економіки. Доцільним є забезпечення дієвої бюджетної політики на середньострокову перспективу, реалізація податкової політики із регулюючим характером впливу на процеси економічного зростання, удосконалення діючого механізму грошово-кредитної політики.

Виходячи із стратегії сталого розвитку вітчизняної економіки, важливих відповідних інституційних змін у структурі дохідної та видаткової частин бюджету, підвищення рівня прозорості бюджетного процесу, доцільним є посилення ефективності видатків бюджету як дієвого інструменту впливу на розвиток суспільства, упорядкування рівня та структури державного боргу. Вагомим є як поєднання дієвих принципів формування і перерозподілу доходів бюджету, так і встановлення відповідних інструментів оподаткування, які сприятимуть забезпеченню економічного розвитку в країні.

Інституційний підхід щодо формування фінансової політики передбачає її розгляд як динамічного процесу, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку суспільства [1, с. 19]. Впровадження інституційного підходу до дослідження фінансової політики є важливим та включає визначення ознак інституту державного фінансового регулювання, інституційного середовища, яке забезпечує його функціонування. Однією з основних передумов досягнення якісного рівня формування та реалізації фінансової політики є виваженість підходів щодо державного фінансового регулювання економічних процесів з урахуванням циклічності розвитку суспільних відносин.

Таким чином, реалізація ефективної фінансової політики відіграє вагомий роль у процесі регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. На даному етапі економічного розвитку країни важливим є переосмислення системи фінансово-бюджетних знань та поглядів, які склалися в країнах з трансформаційною економікою, здійснення поглибленого аналізу та оцінки факторів, які впливають на складові фінансової політики. Зазначене надасть змогу поглибити розуміння сутності фінансів як важливого регулятора соціально-економічних процесів та приймати обґрунтовані рішення стосовно розвитку фінансово-бюджетних відносин.

Вибір моделі розвитку фінансової складової соціально-економічного розвитку суспільства обумовлюється низкою факторів, зокрема, рівнем економічного розвитку країни, національними особливостями. Дієвість фінансової політики визначається рівнем інституційного розвитку фінансового середовища, тенденціями розвитку суспільства.

Вирішення проблем удосконалення складових фінансової політики, зокрема бюджетної, податкової, грошово-кредитної, можливе за умови істотного покращення напрямів та методів взаємодії органів державного управління, які забезпечують формування та реалізацію фінансової політики, надасть можливість для ефективних перетворень економіки.

Успішність реалізації реформ, спрямованих на відновлення поступального економічного зростання,

модернізацію економіки та підвищення добробуту громадян, значною мірою зумовлюється взаємоузгодженістю та ефективністю бюджетного та податкового механізму. Надмірний рівень податкового навантаження на платників податків негативно впливає на інвестиційний клімат у країні й ускладнює процеси, спрямовані на забезпечення економічного розвитку. Важливими завданнями щодо вдосконалення бюджетної політики є трансформація бюджетного механізму в ефективний інструмент соціально-економічної стратегії.

В умовах економічних перетворень роль держави в регулюванні соціально-економічної динаміки має зростати, необхідним є нарощування капітальних видатків з метою вирішення пріоритетних завдань стабілізації економіки. Основними завданнями щодо забезпечення ефективності бюджетних видатків є підвищення результативності наявних інструментів програмно-цільового управління і бюджетування; створення умов для посилення якісного рівня надання державних послуг; удосконалення процедур проведення державних закупівель та контролю у системі фінансово-бюджетних відносин.

Фінансова складова соціально-економічного розвитку суспільства потребує інституційних перетворень, підвищення її ефективності можливе шляхом запровадження дієвого механізму управління державними фінансами, у тому числі державним боргом, визначення стратегічних цілей розвитку держави з урахуванням можливостей бюджету в середньостроковій та довгостроковій перспективі, забезпечення прозорості, передбачуваності та послідовності бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики [1, с. 16–21].

Важливим завданням у сучасних умовах є активізація інвестиційної політики, що характеризує інноваційний потенціал, економічний клімат та інвестиційну привабливість адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому. Розвиток вітчизняної економіки має базуватися на інноваційному потенціалі та позитивній динаміці інвестиційних процесів, оскільки достатній рівень оновлення основних засобів призводить до підвищення технологічного рівня виробництва.

Завданнями стабілізаційної фінансової політики є здійснення процесів щодо згладжування економічних коливань, які обумовлені динамікою зовнішньоекономічної кон'юнктури. Виникає необхідність розширення меж фінансової політики, яка повинна спрямовуватись не тільки на підвищення рівня стійкості економічного розвитку країни, але й здійснювати вплив на суспільний розвиток.

До пріоритетних напрямів фінансової політики належать удосконалення інституційного середовища функціонування системи державних фінансів; налагодження координації фіскальної та монетарної політики; модернізація процесів адміністрування податків та зборів; формування оптимальної структури видаткової частини бюджету; підвищення прозорості в управлінні державними фінансами та ефективності їх розподілу і використання, дієвості державного фінансового контролю.

Вирішення завдань фінансової політики залежить від вибору й застосування методів та інструментів фінансового регулювання, зокрема при формуванні бюджетної та податкової політики. Важливим є здійснення відповідних інституційних змін для вдосконалення взаємовідносин між учасниками бюджетного процесу.

Циклічність економічних процесів зумовляє необхідність адаптації фінансової політики до змін макроекономічних умов [11]. У зв'язку з цим важливо своєчасно оцінити вплив екзогенних та ендегенних факторів на інституційні складові фінансової системи. Виходячи зі стратегії забезпечення сталого економічного розвитку країни, запровадження відповідних міжнародних стандартів, вагомими завданням є проведення відповідних перетворень у фінансовій системі з метою підвищення прозорості та ефективності розподілу та витрачання державних фінансів.

ВИСНОВКИ

Фінансова політика є вагомим інструментом соціально-економічного розвитку суспільства, за його допомогою держава має можливість здійснювати вплив на формування та використання фінансових ресурсів з метою задоволення суспільних потреб. Основними передумовами досягнення якісного рівня здійснення фінансового регулювання є дієвість підходів щодо використання державних фінансових ресурсів, що сприятимуть реалізації основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Доцільним є формування бюджетних програм, які відповідають стратегічним пріоритетам розвитку країни, є найбільш ефективними та дієвими, спроможними забезпечувати економічну стійкість у довгостроковій перспективі.

На даному етапі важливим є здійснення дієвих перетворень шляхом використання обґрунтованих інструментів фінансової політики з метою вдосконалення системи стратегічного фінансового планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів. У процесі стратегічного фінансового планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Доцільним є вдосконалення системи оцінки макроекономічних умов, ризиків та тенденцій у бюджетно-податковій та грошово-кредитній сферах за допомогою якісних і кількісних індикаторів, врахування у фінансовій політиці особливостей інституційного середовища, функціонування фінансово-економічних відносин, динаміки суспільного розвитку.

Фінансова політика має базуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку фінансових відносин, спрямованій на фінансове регулювання соціально-економічних процесів, і створювати сприятливі умови для розвитку економіки в напрямі інноваційної моделі. Підвищення рівня ефективності та результативності фінансової політики залежить від подальшої розробки відповідних заходів з її реалізації. Передумовою розвитку фінансової складової має стати формування основних пріоритетів, визначення кількісних та якісних критеріїв, які свідчать про досягнення певних

результатів, удосконалення механізму реалізації фінансової політики.

Важливою умовою підвищення ефективності фінансової складової соціально-економічного розвитку суспільства є розробка та запровадження обґрунтованих механізмів формування та використання державних фінансових ресурсів. Здійснення моніторингу та оцінки фінансової спроможності державних підприємств надає можливість отримати інтегральну оцінку рівня розвитку державного сектора, що є основою для прийняття дієвих управлінських рішень щодо державного фінансового планування.

Розвиток фінансової системи значною мірою пов'язаний зі зміною інституційного середовища суспільства. Складові фінансового регулювання удосконалюються з розвитком соціально-економічної сфери, економічної стратегії та характеризуються адаптаційними можливостями системи управління державними фінансами. Зважаючи, що фінансова політика є вагомим інструментом соціально-економічного розвитку суспільства, її збалансованість, стабільність є однією з основних умов забезпечення економічного зростання, система фінансового регулювання має будуватися на основі обґрунтованої концепції розвитку фінансових відносин як складової економічної політики, спрямованої на створення умов для макроекономічної стабільності.

Виходячи із стратегії сталого розвитку країни, пов'язаної з підвищенням прозорості та ефективності розподілу та витрачання державних фінансових ресурсів, посилення процесів децентралізації, необхідні відповідні інституційні зміни в бюджетній та податковій системі. Вирішення завдань бюджетно-податкової політики залежить від дотримання низки макроекономічних умов, подовження горизонту бюджетного планування, вибору та реалізації методів та інструментів бюджетного регулювання та оподаткування.

Підвищення ефективності фінансової політики має забезпечуватися завдяки досягненню відповідної інституційної рівноваги її складових, що сприятиме збалансуванню бюджету і створить основу для реалізації бюджетно-податкових перетворень. Основою для стійкого економічного зростання мають стати відповідні заходи державного фінансового регулювання, які будуть реалізовуватися шляхом застосування економічних та інституційних важелів. Виваженість у проведенні фінансової політики дозволить досягти подальшої стабілізації системи державних фінансів, що створить умови для забезпечення дієвого розвитку суспільства, підвищення якості життя населення.

Інституційне середовище значною мірою створює умови, за яких визначається рівень впливу фінансової системи на економічне зростання. Фінансовому регулюванню, залежно від зміни рівня впливу екзогенних та ендегенних факторів на розвиток економічних відносин, притаманні адаптаційні механізми, що впливають на забезпечення результативності економічних перетворень. Визначення основних завдань фінансової політики та шляхів їх реалізації з урахуванням макроекономічної динаміки сприятиме підвищенню ступеня соціально-економічного розвитку суспільства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазараки. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.
2. **Запатріна І. В.** Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір / І. В. Запатріна // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 2. – С. 59–73.
3. **Лисяк Л. В.** Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисяк. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
4. **Макогон В. Д.** Сутність та роль бюджетного планування як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни / В. Д. Макогон // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – 2013. – Випуск 20/2. – С. 181–185.
5. **Озеров І. Х.** Основы финансовой науки: Бюджет. Формы взимания. Местные финансы. Государственный кредит / И. Х. Озеров. – М. : ООО «Юр ИнфоР-Прес», 2008. – 622 с.
6. **Опарін В. М.** Системний підхід до формування державної фінансової політики / В. М. Опарін // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 93–95.
7. **Пасічний М. Д.** Інституційні засади розвитку фінансового регулювання економіки / М. Д. Пасічний // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – 2015. – Вип. 27/1. – С. 137–143.
8. **Полозенко Д. В.** Фінансова політика в умовах трансформаційної економіки (1992–2008) / Д. В. Полозенко. – К. : НДФІ, 2008. – 392 с.
9. Теорія фінансів: підручник / Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
10. **Тропіна В. Б.** Соціогуманітарні аспекти фінансової політики держави / В. Б. Тропіна // Економічний форум. – 2011. – № 2. – С. 403–408.
11. **Чугунов І. Я.** Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І. Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 5. – С. 64–77.

REFERENCES

- Chuhunov, I. Ya. et al. *Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren* [State financial regulation of economic reforms]. Kyiv: KNTEU, 2015.
- Chuhunov, I. Ya. "Dovhostrokovaya biudzhethna stratehiia u systemi ekonomichnoi tsyklichnosti" [Long-term fiscal strategy cyclical economic system]. *Visnyk KNTEU*, no. 5 (2014): 64-77.
- Lysiak, L. V. *Biudzhethna polityka u systemi derzhavnoho rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Fiscal policy in the state regulation of social and economic development of Ukraine]. Kyiv: DNNU AFU, 2009.
- Makohon, V. D. "Sutnist ta rol biudzhethnoho planuvannia yak instrumentu rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy" [The essence and role of budgeting as a tool for regulation of social and economic development]. *Ekonomichnyi visnyk Pereiaslav-Khmelnytskoho DPU imeni Hryhoriia Skovorody*, no. 20/2 (2013): 181-185.
- Ozerov, I. Kh. *Osnovy finansovoy nauki: Biudzheth. Formy vzi-maniya. Mestnyye finansy. Gosudarstvennyy kredit* [Fundamentals of financial science: Budget. collection forms. Local Finance. State credit]. Moscow: Yur InfoR-Pris, 2008.
- Oparin, V. M. "Systemnyi pidkhid do formuvannia derzhavnoi finansovoi polityky" [System approach to formation of the state financial policies]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2011): 93-95.

Pasichnyi, M. D. "Instytutsiini zasady rozvytku finansovoho rehulivannia ekonomiky" [The institutional foundations of the financial management of the economy]. *Ekonomichnyi visnyk Pereiaslav-Khmelnytskoho DPU imeni Hryhoriia Skovorody*, no. 27/1 (2015): 137-143.

Polozenko, D. V. *Finansova polityka v umovakh transformatsi-inoi ekonomiky (1992–2008)* [Fiscal policy in conditions of economy (1992–2008)]. Kyiv: NDFI, 2008.

Tropina, V. B. "Sotsiohumanitarni aspekty finansovoi polityky derzhavy" [Socio aspects of financial policy]. *Ekonomichnyi forum*, no. 2 (2011): 403-408.

Yukhymenko, P. I. et al. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2010.

Zapatrina, I. V. "Formuvannia finansovoi polityky derzhavy: yevrointehratsiinyi vymir" [Formation of financial policy, European integration dimension]. *Visnyk KNTEU*, no. 2 (2012): 59-73.

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДОСТАТНОСТІ ЗОЛОВОВАЛЮТНИХ РЕЗЕРВІВ ДЕРЖАВИ

© 2016 ШАТКОВСЬКА-ШМОРГАЙ В. Б.

УДК 336.711:339.721

Шатковська-Шморгай В. Б. Підходи до визначення достатності золотовалютних резервів держави

Метою статті є обґрунтування підходів до визначення достатності золотовалютних резервів держави з урахуванням діючого режиму плаваючого валютного курсу в Україні. Здійснено порівняльний аналіз відомих підходів до визначення достатності золотовалютних резервів держави (критерії В. Редді, Гвідотті – Грінспена, Війнхольдса – Каптейна, традиційні та нові підходи МВФ). Установлено задовільну ефективність управління золотовалютними резервами України за критерієм покриття достатності золотовалютними резервами держави імпорту товарів та послуг на кінець III кварталу 2015 р. З'ясовано, що для покриття усіх джерел ризику Національному банку України необхідно сформувати обсяг золотовалютних резервів України на рівні 16 млрд дол. США. Перспективною подальших досліджень у даному напрямі є проведення компаративного аналізу достатності обсягів золотовалютних резервів країн світу, які відрізняються режимами функціонування валютного курсу, з метою індикації ймовірності настання валютних криз.

Ключові слова: борг, валютний курс, грошова маса, достатність, іноземні інвестиції, золотовалютні резерви, криза, критерій.

Рис.: 6. **Бібл.:** 15.

Шатковська-Шморгай Вікторія Борисівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (пр. Т. Шевченка, 9, Львів, 79005, Україна)

E-mail: shmorgay@i.ua

УДК 336.711:339.721

UDC 336.711:339.721

Шатковская-Шморгай В. Б. Подходы к определению достаточности золотовалютных резервов государства

Целью статьи является обоснование подходов к определению достаточности золотовалютных резервов государства с учетом действующего режима плавающего валютного курса в Украине. Осуществлен сравнительный анализ известных подходов к определению достаточности золотовалютных резервов государства (критерии В. Редди, Гвидотти – Гринспена, Вийнхольдса – Каптейна, традиционные и новые подходы МВФ). Установлена удовлетворительная эффективность управления золотовалютными резервами Украины по критерию покрытия достаточности золотовалютными резервами государства импорта товаров и услуг на конец третьего квартала 2015 г. Подсчитано, что для покрытия всех источников риска Национальный банк Украины должен сформировать объем золотовалютных резервов Украины на уровне 16,5 млрд долл. США. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является проведение сравнительного анализа достаточности объемов золотовалютных резервов стран мира, которые отличаются режимами функционирования валютного курса, с целью индикации вероятности наступления валютных кризисов.

Ключевые слова: валютный курс, денежная масса, долг, достаточность, иностранные инвестиции, золотовалютные резервы, кризис, критерий.

Рис.: 6. **Библ.:** 15.

Шатковская-Шморгай Виктория Борисовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела, Львовский учебно-научный институт ГБУЗ «Университет банковского дела» (пр. Т. Шевченко, 9, Львов, 79005, Украина)

E-mail: shmorgay@i.ua

Shatkovska-Shmorgay V. B. Approaches to Determining the Sufficiency of the Gold and Currency Reserves of the State

The article is aimed at substantiation of approaches to determining the sufficiency of the gold and currency reserves of the State, taking into account the existing regime of floating exchange rate in Ukraine. A comparative analysis of the known approaches to determining the sufficiency of the gold and currency reserves of the State has been done (criteria by V. Reddy, Guidotti-Greenspan, Wijnholds-Kapteyn, traditional and new approaches of the IMF). The article has determined the satisfactory efficiency in the management of gold and currency reserves of Ukraine according to the criterion of the coverage of sufficiency with the gold and currency reserves of the State in terms of import of goods and services at the end of the third quarter of 2015. It has been calculated that, in order to cover all sources of risk, the National Bank of Ukraine should build a volume of the Ukrainian gold and currency reserves at a level of 16.5 billion US-dollars. Prospect of further research in this direction is to carry out a comparative analysis of the sufficiency of the volume of gold and currency reserves in the world countries that are different in the modes of functioning of exchange rate, with a view to indicate the probability of currency crises.

Keywords: exchange rate, monetary stock, debt, sufficiency, foreign investments, gold and currency reserves, crisis, criterion.

Fig.: 6. **Bibl.:** 15.

Shatkovska-Shmorgay Victoria B. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Banking, Lviv Educational-Scientific Institute of the University of Banking (9 T. Shevchenko Ave., Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: shmorgay@i.ua

Упродовж останніх років золотовалютні резерви України (ЗВР) демонстрували стійку динаміку до зниження, і станом на 1 лютого 2016 р. їх обсяг становив 13441,59 млн дол. США [10]. Зазначимо, що за минулий 2015 р. обсяг ЗВР України збільшився на 77% і становив 13299,99 млн дол. США завдяки фінансовій підтримці Міжнародного валютного фонду (МВФ), а також операціям закупівлі Національним банком України (НБУ) іноземної валюти безпосередньо на міжбанківському валютному ринку та в процесі проведення валютних аукціонів [5]. Офіційно вважається, що наявний обсяг ЗВР України є достатнім для виконання зобов'язань держави перед зовнішніми кредиторами. Однак величина ЗВР держави відносно легко піддається маніпулюван-

ню, оскільки країна-дебітор може нарощувати свої ЗВР за рахунок збільшення короткострокових зобов'язань. Окрім того, практика оцінки ЗВР відрізняється в різних країнах, що ускладнює їх порівняння [9, с. 57].

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на присутність наукового інтересу до проблем управління золотовалютними резервами держави в контексті традиційних та альтернативних підходів до визначення рівня їх достатності. Зокрема, цю тематику розкривали в своїх працях І. Каракулово та О. Пономаренко [6, 13]. О. Береславська систематизувала та провела аналіз критеріїв оптимального рівня ЗВР центральних банків кількох країн світу [1]. Своєю чергою, Т. П. Богдан також провів критичний аналіз апробованих показників адекватності

ЗВР та узагальнив комплексну методику МВФ з оцінки мінімально допустимого обсягу ЗВР держави [2].

Вивчення наукового доробку за даним напрямом було зосереджене на періоді 2011–2014 рр. Враховуючи відмову НБУ від режиму фіксованого валютного курсу (в лютому 2014 р.) [15, с. 112], варто актуалізувати підходи до визначення достатності ЗВР держави.

Мета статті полягає в обґрунтуванні підходів до визначення достатності ЗВР держави з урахуванням діючого режиму плаваючого валютного курсу в Україні. Поставлена мета статті передбачає вирішення таких завдань: порівняння підходів до визначення достатності ЗВР держави; визначення ефективності управління золотовалютними резервами України за відомими критеріями їх достатності для держави.

Стан ліквідності держави значною мірою визначається обсягом її ЗВР. У літературі відома низка підходів до визначення достатності ЗВР держави, які конкурують між собою.

Наприклад, частка ЗВР у ВВП за рекомендаціями МВФ не повинна перевищувати 10%, оскільки великий обсяг ЗВР є ознакою слабкості національної економіки [1, с. 64]. На рис. 1 наведено динаміку зміни частки ЗВР у ВВП на кінець кварталу 2009–2015 рр.:

Очевидно, що найвищий обсяг ЗВР України за цим критерієм спостерігався на початку року у зв'язку зі спадом економічної активності населення та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні, незважаючи на обрану політику управління ЗВР держави. Впродовж аналізованого періоду частка ЗВР у ВВП на кінець IV кварталу 2014 р. вперше була дотримана в межах норми (7,58%), коли обсяг ЗВР становив лише 7533,33 млн дол. США через перебування національної економіки України у фазі рецесії. Як зауважує О. І. Береславська, не всі країни дотримуються рекомендацій МВФ, наводячи приклади великих обсягів ЗВР у ВВП Китаю для модернізації економіки та Японії для підтримки технологічного лідерства у світі [1, с. 64].

Тому найбільш значущим і загальновизнаним показником достатності рівня ЗВР держави є критерій

В. Редді (Індія), відповідно до якого резерви мають бути достатніми для покриття трьох місяців імпорту товарів і послуг на випадок непередбачуваного припинення надходжень від експорту та інших надходжень іноземної валюти [2, с. 48]. В Україні порівняно стійке падіння покриття ЗВР імпорту товарів і послуг спостерігалось вже з IV кварталу 2010 р. (рис. 2).

Достатність ЗВР України за критерієм В. Редді на рівні трьох місяців імпорту товарів і послуг була дотримана двічі: у I кварталі 2013 р. та III кварталі 2015 р., коли обсяг ЗВР на рівні 3,1 місяця імпорту може розглядатися НБУ як достатній. Варто зауважити, що критерій В. Редді був розроблений у період переважання зовнішньоторговельних торговельних операцій в платіжному балансі держави через часті обмеження руху міжнародного капіталу [8]. Очевидно, що НБУ має підстави спиратися на критерій В. Редді з огляду на його методи здійснення політики управління ЗВР держави протягом аналізованого періоду [13, с. 395]. Враховуючи міжнародний досвід, науковці пропонують визначати такі вектори порогових значень індикатора достатності ЗВР України за критерієм В. Редді: нижній поріг достатності ЗВР – 3; нижнє оптимальне значення – 6; верхнє оптимальне значення – 10; верхній поріг достатності ЗВР держави – 12 місяців імпорту товарів і послуг держави [14, с. 74].

В умовах сьогодення в платіжному балансі будь-якої держави фінансові операції починають відігравати основну роль, тому, за критерієм П. Гвідотті (Аргентина) та А. Грінспена (США), ЗВР України повинні покривати всі зовнішні зобов'язання держави, що підлягають оплаті впродовж 12 місяців [1, с. 64]. За весь досліджуваний період (рис. 3) обсяг ЗВР України за критерієм Гвідотті – Грінспена був недостатнім для погашення короткострокового зовнішнього боргу за залишковим терміном погашення [2, 8].

Отже, впродовж 2009–2015 рр. Україна була неспроможна припинити зовнішні запозичення на 12 місяців у випадку кризи, оскільки менше 50% короткострокового зовнішнього боргу держави було покрито ЗВР.

Рис. 1. Питома вага ЗВР України у ВВП станом на кінець кварталу 2009–2015 рр.

Джерело: [3, 10, 11].

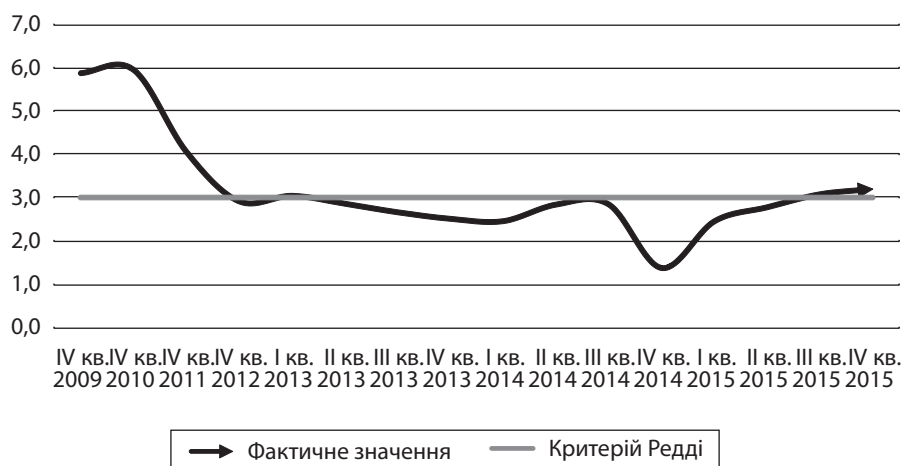

Рис. 2. Достатність ЗВР України за критерієм В. Редді на кінець кварталу 2009–2015 рр.

Джерело: [10, 12].

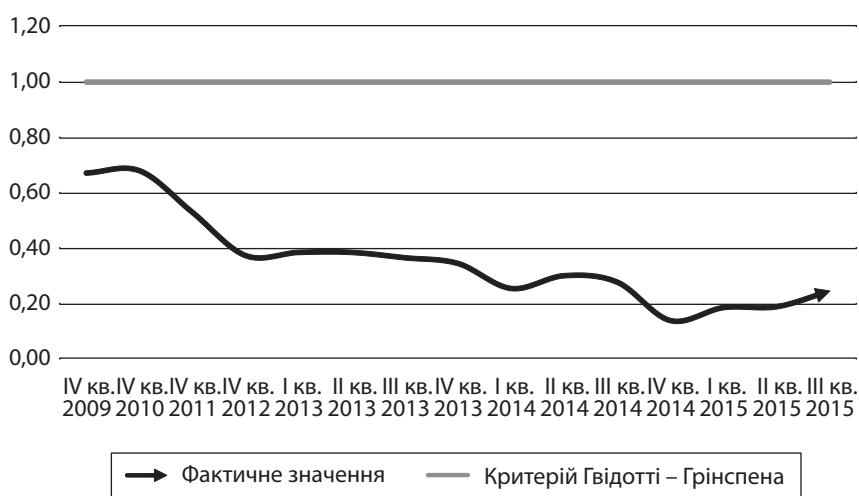

Рис. 3. Достатність ЗВР України за критерієм Гвідотті – Грінспена на кінець кварталу 2009–2015 рр.

Джерело: [7, 10].

Недоліком критерію Гвідотті – Грінспена є врахування боргу резидентів перед нерезидентами держави. Оскільки в Україні населення та суб'єкти підприємницької діяльності намагаються здійснити обмін активів у національній валюті на активи в іноземній валюті, що створює додаткове навантаження на ЗВР, тому Д. Вайнхольдс і А. Каптейн врахували цей ефект, додавши ще два фактори до критерію Гвідотті–Грінспена:

- ✦ грошову масу М3 як індикатор обсягу внутрішнього відтоку капіталу;
- ✦ індикатор ризику країни, який дозволяє врахувати ймовірність таких процесів [8]. На нашу думку, як індикатор ризику країни використовується рівень покриття імпорту товарів і послуг держави резервами в іноземній валюті [9, с. 57].

Так, на кінець III кварталу 2015 р. значення показника достатності ЗВР України за критерієм Вайнхольдса – Каптейна на рівні 0,20 (10% грошової маси М3) та на рівні 0,17 (20% грошової маси М3) не відповідають нормативному (рис. 4).

Це означає, що ЗВР України покривають лише 20% (17%) від необхідного обсягу боргових зобов'язань держави на кінець аналізованого періоду.

Іншим критерієм достатності ЗВР України, що враховує ті чи інші грошові агрегати, є критерій покриття грошової маси М2, так званий грошовий критерій [6, с. 42]. Достатніми вважають обсяги ЗВР держави, які покривають 20% грошової маси М2. Динаміка зміни достатності ЗВР України, наведена на рис. 5, пояснює доцільність застосування такого критерію тим, що через одночасне розгортання політичної, фінансово-економічної та банківської кризисів України населення та суб'єкти підприємницької діяльності знизили вимоги до НБУ через вилучення депозитів з банківської системи і заявляли про додатковий попит на іноземну валюту у 2013–2014 рр. [2, с. 48–49].

Як бачимо, низькі значення показника достатності ЗВР України за критерієм покриття грошової маси М2 на кінець III кварталу 2013 р. – I та IV кварталів 2014 р. демонстрували підвищену ймовірність настання валютної кризи через масові продажі національної валюти в Україні. Значимість вищенаведеного показника для визначення рівня достатності ЗВР України за критерієм покриття грошової маси М2 знижується

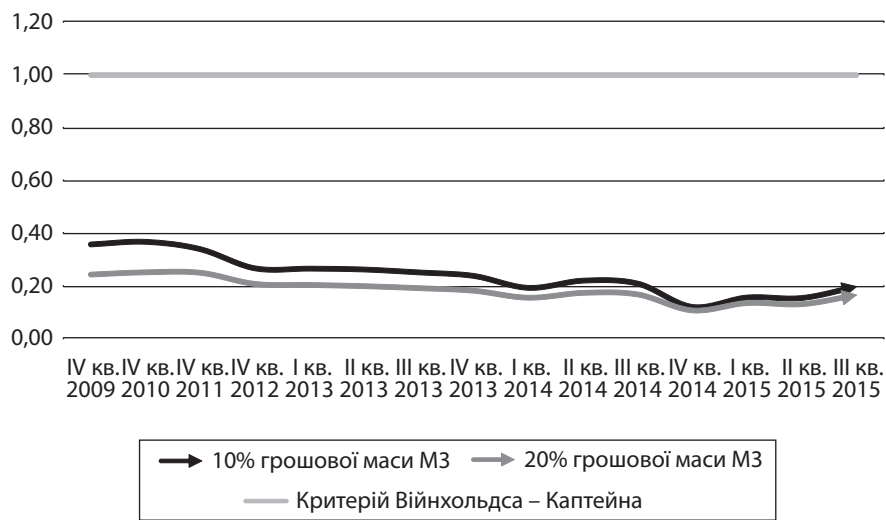

Рис. 4. Достатність ЗВР України за критерієм Війнхольдса – Каптейна на кінець кварталу 2009–2015 рр.

Джерело: [4, 7, 10, 11, 12].

Рис. 5. Достатність ЗВР України за критерієм покриття грошової маси М2 на кінець кварталу 2009–2015 рр.

Джерело: [4, 10, 11].

у зв'язку з упровадженням в Україні режиму плаваючого валютного курсу з лютого 2014 р. [13, с. 397].

Спільним недоліком вищезгаданих критеріїв достатності ЗВР держави є вибіркове відображення джерел вразливості ліквідності держави, незважаючи на простоту розрахунків адекватності розміру ЗВР країни. У зв'язку з цим останні емпіричні праці МВФ можуть заповнити цю прогалину завдяки виділенню чотирьох джерел ризиків, які у кризових умовах перетворюються на канали вилучення ЗВР, а саме: короткостроковий зовнішній борг, іноземні портфельні інвестиції, грошова маса М2 та експорт товарів і послуг [2, с. 51–52]. Так, Україна повинна мати обсяг ЗВР в інтервалі 100–150% від запропонованого індикатора достатності (рис. 6).

Достатній обсяг ЗВР України за новим агрегованим критерієм МВФ впродовж аналізованого періоду спостерігався до кінця IV кварталу 2010 р., у період функціонування режиму фіксованого валютного курсу. На кінець III кварталу 2015 р. значення показника достатності ЗВР України за цим критерієм МВФ на рівні 0,78 означає, що обсяг ЗВР України лише на третину пе-

ревищує 50% мінімально необхідних ЗВР держави. Зазначимо, що розрахунок такого показника достатності ЗВР враховує режим валютного курсу, який діяв на заданий період часу, у зв'язку з відмінностями у завданнях держави щодо здійснення золотовалютної політики. Так, за умови функціонування режиму фіксованого валютного курсу обсяг ЗВР держави повинен бути достатнім для покриття 30% короткострокового зовнішнього боргу, 15% іноземних портфельних інвестицій, 10% грошової маси М2 та 10% експорту товарів і послуг в сукупності. Своєю чергою, обсяг ЗВР держави за умови функціонування режиму плаваючого валютного курсу повинен бути достатнім для покриття в сукупності 30% короткострокового зовнішнього боргу, 10% іноземних портфельних інвестицій, 5% грошової маси М2 та 5% експорту товарів і послуг [2, с. 50–51].

Погоджуємось із висновками дослідження Німецької консультативної групи щодо недостатності обсягу ЗВР України за вищезгаданими критеріями, який потрібно суттєво збільшувати. Зокрема, нижня межа показника достатності ЗВР України за новим агрегованим

Рис. 6. Достатність ЗВР України за новим агрегованим критерієм МВФ на кінець кварталу 2009–2015 рр.

Джерело: [4, 7, 10, 12].

критерієм МВФ на рівні 16403,48 млн дол. США станом на кінець III кварталу 2015 р. видається реалістичною для режиму плаваючого валютного курсу, оскільки ґрунтується на розрахунках, що враховують навантаження усіх джерел ризику на обсяги ЗВР України [8].

ВИСНОВКИ

Отримані результати визначення ефективності управління ЗВР України за відомими критеріями достатності ЗВР держави вказують на незадовільні показники обсягів ЗВР України за винятком критерію В. Редді, якого дотримується НБУ у процесі формування ЗВР держави. Критично низькі обсяги ЗВР України за критеріями Гвідотті – Грінспена, Війнхольдса – Каптейна та іншими критеріями, рекомендованими МВФ, протягом аналізованого періоду яскраво ілюструють системну кризу національної економіки України у період 2013–2015 рр., що характеризується негативними діловими очікуваннями суб'єктів підприємницької діяльності та недовірою населення до фінансово-банківських інститутів держави.

Перспективами подальших досліджень є проведення компаративного аналізу достатності обсягів ЗВР країн світу, які відрізняються режимами функціонування валютного курсу, для індикації ймовірності настання валютних криз. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Береславська О. І. Золотовалютні резерви України: джерела поповнення та ефективність управління / О. І. Береславська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Вип. 27. – С. 63–68.
2. Богдан Т. П. Достатність міжнародних резервів як передумова забезпечення макрофінансової стабільності / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 44–54.
3. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах [Електронний ресурс] / Національні рахунки. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Грошові агрегати [Електронний ресурс] / Архів з 2008 року. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420

5. Динаміка міжнародних резервів у грудні 2015 року [Електронний ресурс] / Новини. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26117629&cat_id=55838

6. Каракулова І. Традиційні та альтернативні підходи визначення достатності золотовалютних резервів держави / І. Каракулова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2011. – № 127. – С. 42–44.

7. Короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення [Електронний ресурс] / Статистика зовнішнього сектора. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19241244>

8. Кравчук В. Належний рівень офіційних резервів в Україні: нещодавні зміни, оцінка та наслідки для економічної політики [Електронний ресурс] / В. Кравчук, В. Кірхнер / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – 2013. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/2013/PB_02_2013_ukr.pdf

9. Мороз А. І. Фактори економічного ризику регіона і його основні індикатори / А. І. Мороз // Економіка і управління. – 2011. – № 2. – С. 53–60.

10. Офіційні резервні активи [Електронний ресурс] / Міжнародні резерви / Національний банк України. – 2016. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45272>

11. Офіційний курс валют: долар США [Електронний ресурс] / Форма пошуку за період / Національний банк України. – 2015. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search/form/period>

12. Платіжний баланс України [Електронний ресурс] / Статистика зовнішнього сектора / Національний банк України. – 2016. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446

13. Пономаренко О. О. Достатність міжнародних резервів як фактор забезпечення фінансової стабільності / О. О. Пономаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 391–399.

14. Харазішвілі Ю. М. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі : аналіт. доп. / Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь. – К. : НІСД, 2014. – 117 с.

15. Шелудько С. А. Особливості процесу становлення та розвитку валютного регулювання в Україні / С. А. Шелудько // Матер. Міжн. наук.-практ. конф. «Економіка в сучасних умовах: стан, проблеми та пошук шляхів їх подолання» (м. Львів, 26–27 червня 2015 р.). – Львів : ЛЕФ, 2015. – Ч. 2. – С. 109–112.

REFERENCES

Bereslavska, O. I. "Zolotovaliutni rezervy Ukrainy: dzherela popovnennia ta efektyvnist upravlinnia" [Foreign exchange reserves of Ukraine: sources of replenishment and management efficiency]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*, no. 27 (2014): 63-68.

Bohdan, T. P. "Dostatnist mizhnarodnykh rezerviv yak peredumova zabezpechennia makrofinansovoi stabilnosti" [Adequacy of international reserves as a prerequisite to ensure macro-financial stability]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (2012): 44-54.

"Dynamika mizhnarodnykh rezerviv u hrudni 2015 roku" [The dynamics of international reserves in December 2015]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26117629&cat_id=55838

"Hroshovi ahrehaty" [Monetary aggregates]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420

Karakulova, I. "Tradyttsiini ta alternatyvni pidkhody vyznachennia dostatnosti zolotovaliutnykh rezerviv derzhavy" [Traditional and alternative approaches to determining the adequacy of reserves of the state]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka*, no. 127 (2011): 42-44.

"Korotkostrokovyi zovnishnii borh za zalyshkovym terminom pohashennia" [Short-term external debt by residual maturity]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19241244>

Kravchuk, V., and Kirchner, V. "Naleznyi riven ofitsiinykh rezerviv v Ukraini: neshchodavni zminy, otsinka ta naslidky dlia ekonomichnoi polityky" [The proper level of reserves in Ukraine: recent changes, Evaluation and Policy Implications]. http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/2013/PB_02_2013_ukr.pdf

Kharazishvili, Yu. M., and Dron, Ye. V. *Prohnozuvannia indykatytoriv, porohovykh znachen ta rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy u serednyostrokovii perspektyvi* [Prediction indicators and thresholds of economic security of Ukraine in the medium term]. Kyiv: NISD, 2014.

Moroz, A. I. "Faktory ekonomicheskogo riska regiona i yego osnovnyye indykatory" [The economic risks of the region and its key indicators]. *Ekonomika i upravlenie*, no. 2 (2011): 53-60.

"Ofitsiini rezervni aktyvy" [Official reserve assets]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45272>

"Ofitsiinyi kurs valiut: dolar SShA" [The official exchange rate: the US dollar]. <http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search/form/period>

"Platizhnyi balans Ukrainy" [The balance of payments of Ukraine]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446

Ponomarenko, O. O. "Dostatnist mizhnarodnykh rezerviv yak faktor zabezpechennia finansovoi stabilnosti" [Adequacy of international reserves as a factor in ensuring financial stability]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 38 (2014): 391-399.

Sheludko, S. A. "Osoblyvosti protsesu stanovlennia ta rozvytku valiutnoho rehuliuвання v Ukraini" [Features of the formation and development of currency regulation in Ukraine]. *Ekonomika v suchasnykh umovakh: stan, problemy ta poshuk shliakhiv yikh podolannia. Part 2*. Lviv: LEF, 2015. 109-112.

"Valovy vnutrishnii produkt u faktychnykh tsinakh" [Gross domestic product at current prices]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ МОНИТОРИНГА ИЗМЕНЧИВОСТИ ФОНДОВЫХ РЫНКОВ

© 2016 ГАЛИЦЫН В. К., БОНДАРЕНКО Е. А.

УДК 519.86:330.336.76

Галицын В. К., Бондаренко Е. А. Прикладные аспекты мониторинга изменчивости фондовых рынков

Цель статьи состоит в обосновании необходимости усовершенствования существующих подходов к оцениванию рисков в процессе мониторинга фондовых рынков, который на сегодняшний день недостаточно широко используется в практике отечественного финансового менеджмента и, кроме того, базируется на методике, неспособной своевременно и адекватно реагировать на события, происходящие в рамках существующих глобальных финансовых систем. Предложена и описана альтернативная методика определения показателей, используемых в подобных процедурах, основанная на комплексе современных структурно-аналитических моделей, а также реализованная в составе разработанной системы мониторинга динамики фондовых рынков. Также показаны результаты практического использования и эффективность применения данной системы на примере банковской организации. В дальнейших исследованиях планируется расширение и усовершенствование программного комплекса созданной системы мониторинга путем включения в ее состав моделей прогнозирования динамики фондовых рынков, а также учета дополнительных факторов при построении моделей волатильности с целью повышения их универсальности и возможности применения ко всем возможным субъектам фондовых рынков.

Ключевые слова: фондовый рынок, мониторинг, система мониторинга, доходность, волатильность, модели волатильности, анализ рисков ценных бумаг, рейтинг инвестиционной привлекательности.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул:** 3. **Библ.:** 9.

Галицын Владимир Константинович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой информационного менеджмента, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: galitsyn@kneu.kiev.ua

Бондаренко Елена Александровна – старший преподаватель кафедры экономической кибернетики, Криворожский национальный университет (ул. Вознесенская, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: bondarenko0708@rambler.ru

УДК 519.86:330.336.76

Галицын В. К., Бондаренко О. О. Прикладні аспекти моніторингу мінливості фондових ринків

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності вдосконалення існуючих підходів до оцінювання ризиків у процесі моніторингу фондових ринків, який на сьогоднішній день недостатньо широко використовується в практиці вітчизняного фінансового менеджменту і, крім того, базується на методиці, нездатній своєчасно і адекватно реагувати на події, що відбуваються в рамках існуючих глобальних фінансових систем. Запропоновано й описано альтернативну методику визначення показників, які використовуються в подібних процедурах, засновану на комплексі сучасних структурно-аналітичних моделей, а також реалізовану в складі розробленої системи моніторингу динаміки фондових ринків. Також показано результати практичного використання й ефективність застосування даної системи на прикладі банківської організації. У подальших дослідженнях планується розширення і вдосконалення програмного комплексу створеної системи моніторингу шляхом включення в її склад моделей прогнозування динаміки фондових ринків, а також урахування додаткових факторів при побудові моделей волатильності з метою підвищення їх універсальності та можливості застосування до всіх можливих суб'єктів фондових ринків.

Ключові слова: фондовий ринок, моніторинг, система моніторингу, прибутковість, волатильність, моделі волатильності, аналіз ризиків цінних паперів, рейтинг інвестиційної привабливості.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул:** 3. **Библ.:** 9.

Галицын Владимир Константинович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційного менеджменту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: galitsyn@kneu.kiev.ua

Бондаренко Елена Александровна – старший викладач кафедри економічної кибернетики, Криворізький національний університет (вул. Вознесенська, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: bondarenko0708@rambler.ru

UDC 519.86:330.336.76

Halitsyn V. K., Bondarenko O. O. The Applied Aspects of Monitoring the Variability of Stock Markets

The article is concerned with substantiation of the need to improve existing approaches to the evaluation of risks in the process of monitoring markets, which today is insufficiently widely used in practice of the domestic financial management, and which, in addition, is based on the technique, unable to promptly and adequately respond to events that occur within the framework of the existing global financial systems. The article proposes and describes an alternative technique for determining the indicators used in such procedures, which is based on a complex of modern structural-analytic models, as well as is implemented in the composition of the developed system for monitoring the dynamics of stock markets. The article also presents the results of practical use and efficacy of implementing this system on example of banking organization. As to the further researches is planned the expansion and improvement of software complex of the developed monitoring system by the addition of models for forecasting the dynamics of stock markets, as well as consideration of additional factors when building volatility models, with a view to enhancing their versatility and possibility for application in terms of all possible actors of stock markets.

Keywords: stock market, monitoring, system for monitoring, yield, volatility, volatility models, securities risks analysis, rating of investment attractiveness.

Fig.: 3. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 9.

Halitsyn Volodymyr K. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Information Management, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: galitsyn@kneu.kiev.ua

Bondarenko Olena O. – Senior Lecturer of the Department of Economic Cybernetics, Kryvyi Rih National University (11 Voznesenska Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50027, Ukraine)

E-mail: bondarenko0708@rambler.ru

В современных условиях мировой экономики очень большое значение для принятия эффективных решений субъектами фондового рынка имеет формирование и использование финансово-аналитических информационных ресурсов [1]. Любой инвестор должен уметь оперативно выявлять изменения, происходящие во внешней и внутренней рыночной среде, используя для этого данные о финансовом состоянии потенциальных или реальных конкурентов, партнеров, организаций, отрасли, и на основании этого строить свою стратегию успешного функционирования.

Потребность в повышении эффективности управления любым объектом требует создания, внедрения и использования перспективных инструментов оценки и диагностики состояния объектов, а также соответствующей информационной базы, которая обеспечит управление полной, объективной и актуальной информацией для принятия решений с целью своевременного реагирования и устранения последствий действий стохастических возмущений, возникающих в среде. К таким инструментам относится мониторинг [2].

Исследованию сущности мониторинга экономических систем посвящены работы таких ученых, как В. К. Галицын, В. А. Козуб, А. А. Круглова, Н. И. Мелентьева, О. П. Суслов, Б. И. Сюркало, А. А. Терещенко, А. А. Украинская и др. Их работы являются основой для создания современных информационных систем исследования и мониторинга финансовых рынков. В то же время практические аспекты мониторинга фондовых рынков раскрыты в литературе недостаточно.

Отечественный рынок ценных бумаг может эффективно функционировать и приносить немалые доходы, но при условии эффективного использования современных систем мониторинга для управления процессами, происходящими на нем. Но в настоящее время существующие системы мониторинга очень плохо приспособлены к фондовому рынку Украины [3].

Цель статьи заключается в обосновании необходимости совершенствования существующих подходов к оценке рисков в процессе мониторинга фондовых рынков, который на сегодняшний день недостаточно широко используется в практике отечественного финансового менеджмента и, кроме того, базируется на методике, не способной своевременно и адекватно реагировать на события, происходящие в рамках существующих глобальных финансовых систем.

Как известно, под мониторингом состояния и динамики фондового рынка подразумевают систематическое наблюдение за рынком с целью выявления моментов его перехода в критическое состояние, построение прогноза с целью принятия оптимальных управленческих решений с помощью системы мониторинга на базе комплекса адекватных экономико-математических моделей [4].

Разработанная и описанная в [4] система мониторинга состояния и динамики фондового рынка предназначена для моделирования и прогнозирования динамики его волатильности и позволяет принимать субъектам фондового рынка взвешенные решения с

целью уменьшения рисков, связанных с финансово-инвестиционными операциями.

Учитывая сегодняшние реалии и тенденции развития финансового сектора экономики, наиболее приемлемой и доступной сферой для внедрения системы мониторинга динамики фондового рынка являются банковские учреждения как представители наиболее масштабного и динамичного сектора рынка Украины, кроме того, постоянно нуждающиеся в оперативной информации о динамике фондового рынка для своевременного реагирования на его волатильность в условиях собственной повышенной нестабильности.

Изменчивость процессов, происходящих на финансовых рынках, порождает возникновение значительного количества рисков для банковских учреждений. Чтобы достичь успехов в этой сфере деятельности, характеризующейся повышенной рискованностью, банки создают и развивают системы управления рисками. Мониторинг является составным и неотъемлемым элементом процесса управления банковскими рисками, без которого система управления не сможет функционировать полноценно и эффективно [5].

В международной практике разработано несколько методов оценки качества ценных бумаг как важнейшей компоненты системы мониторинга банковских рисков. Среди самых распространенных – фундаментальный и технический анализ, статистические приемы оценки рисков, комплексные методики определения инвестиционных рейтингов эмитентов. Однако в условиях отечественного рынка возможности применения банковских этих подходов существенно ограничены [6, 7].

Поэтому актуальной является задача внедрения в банковской сфере современных методов оценки рисков, что позволит руководству банковских учреждений принимать оперативные и своевременные меры по их уменьшению или устранению.

В процессе анализа риска ценной бумаги чаще всего используют коэффициент β (бета). Для отдельной ценной бумаги коэффициент β вычисляется по формуле:

$$\beta = \frac{\text{cov}(P, R)}{\sigma_R^2}, \quad (1)$$

где β – бета ценных бумаг;
 $\text{cov}P, R$ – ковариация доходности ценной бумаги P и рынка R ;
 σ_R^2 – дисперсия рынка.

Ковариация переменных P и R представлена зависимостью:

$$\text{cov}(P, R) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (P_i - \bar{P})(R_i - \bar{R}), \quad (2)$$

где $\bar{P}, \bar{R}$ – соответственно средние значения рядов переменных P и R .

Для вычисления коэффициента β необходимо иметь данные о динамике средней доходности фондового рынка. Показателем доходности фондового рынка является фондовый индекс [5].

Как известно, в качестве показателя оценки волатильности чаще всего применяют стандартное отклонение или дисперсию [8, 9]. Предложенный авторами метод вычисления волатильности также применен и для определения показателя β , формула расчета которого модифицирована следующим образом:

$$\beta = \frac{\text{cov}(P, R)}{\sigma_{spl}^2} \text{ и } \beta = \frac{\text{cov}(P, R)}{\sigma_{AR-spline}^2}, \quad (3)$$

где σ_{spl}^2 , $\sigma_{AR-spline}^2$ – соответственно сплайн-дисперсия и AR-сплайн-дисперсия оценок волатильности.

Необходимой и насущной проблемой мониторинга рисков в банковских структурах становится его усовершенствование путем повышения степени контроля за существующими рисками, связанными с волатильностью фондовых рынков путем внедрения автоматизированной системы мониторинга.

Система мониторинга, применяемого в банковской структуре, должна выполнять замкнутый, постоянный и многогранный комплекс действий, направленных на сбор, обработку, анализ и оценку информации [5].

Именно такой является созданная автором и описанная в [4] система мониторинга динамики фондовых рынков, поскольку она позволяет вычислять индикаторы волатильности, непосредственно используемые в процессе оценки банковских рисков. Она представляет собой инструментальное средство сбора, обработки и анализа информации об изменчивой динамике фондовых рынков и их субъектов различных уровней. Применительно к банковской сфере система мониторинга предназначена для выполнения следующих функций:

- ✦ анализ текущего состояния рынка, отрасли, главного банка и его филиалов, а также клиентов банка;
- ✦ оценка состояния и динамики фондовых индексов ценных бумаг банков-респондентов;
- ✦ прогнозирование оценок волатильности динамики исследуемых показателей;

- ✦ отслеживание текущего состояния рынка и приближения критических событий.

Эффективность применения созданной системы мониторинга продемонстрирована на примере исследования деятельности одного из субъектов фондового рынка Украины – банковской организации «А-Банк».

Воспользуемся программно-функциональным комплексом созданной системы мониторинга динамики фондовых рынков для исследования динамики курса акций АО «А-Банк» по котировкам фондовой биржи Украины ПФТС (рис. 1).

Как видно из рис. 1, для доходностей курса акций банка характерны периодические всплески колебаний, что может быть вызвано различными факторами. За последнее время динамика доходностей является относительно стабильной, что позволяет делать прогнозы на будущее.

В рамках системы мониторинга существует также возможность применения различных моделей волатильности для анализа динамики оценок волатильности исследуемых рядов данных (рис. 2).

Для более наглядного и детального анализа результатов моделирования система мониторинга позволяет получить графики отклонений модельных значений оценок волатильности динамики исследуемых показателей от фактических (рис. 3).

Кроме того, система мониторинга позволяет проводить анализ адекватности построенных моделей в табличном виде (табл. 1).

Также воспользуемся такой функцией системы мониторинга динамики фондовых рынков, как вычисление модифицированного бета-коэффициента для анализа степени риска взаимодействия банка с рынком вообще и контрагентами в частности. Вычисление бета-коэффициента проведем на базе построенных в системе мониторинга моделей оценки волатильности курса акций банка «А-Банк». В качестве контрагентов выбраны такие украинские банки, как «Финансы и кредит», «Укрсоцбанк», «Укргазбанк». Все

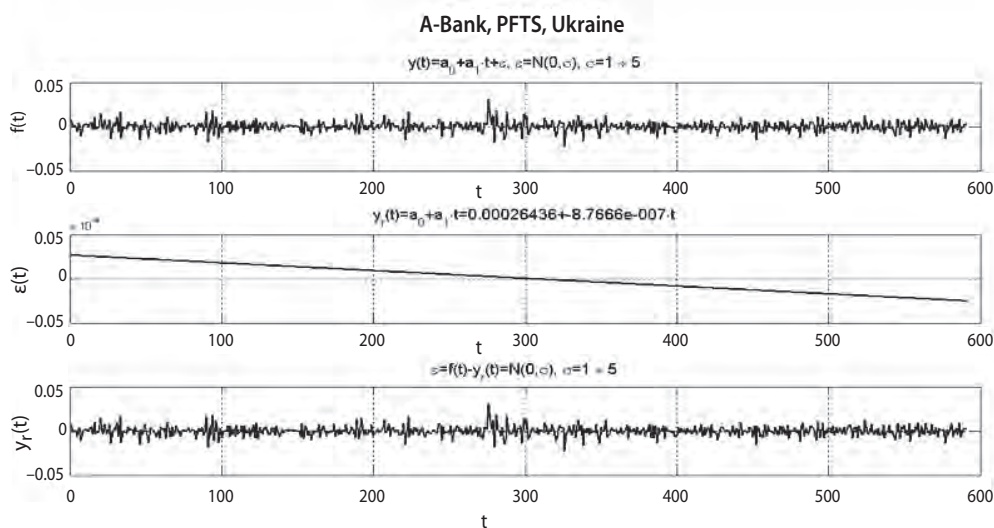

Рис. 1. Динамика доходностей курса акций банка «А-Банк»

Источник: авторская разработка.

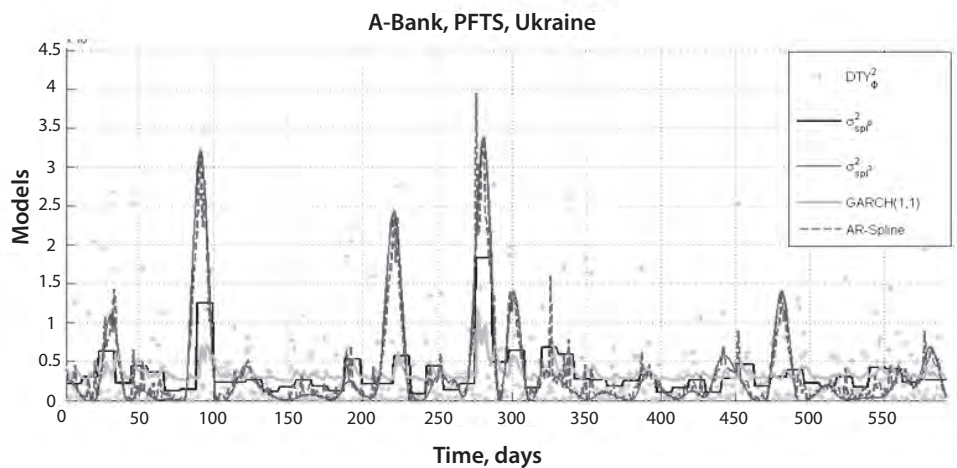

Рис. 2. Сравнение различных моделей оценок динамики волатильности курса акций банка «А-Банк»

Источник: авторская разработка.

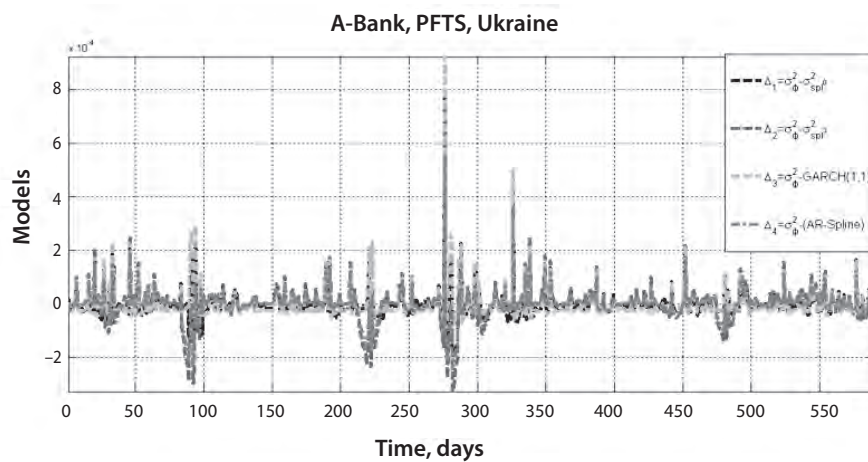

Рис. 3. Графики отклонений модельных значений от фактических для оценок волатильности курса акций банка «А-Банк»

Источник: авторская разработка.

Таблица 1

Показатели адекватности моделей оценок волатильности котировок акций банка «А-Банк»

№ п/п	Название критерия	Сплайн нулевой степени	Кубический эрмитов сплайн	GARCH-модель	AP-Сплайн модель
1	Тест Льюнга – Бокса для:				
	– 10 лагов	1.0000	1.0000	0.0000	1.0000
	– 20 лагов	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
	– 50 лагов	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
2	Критерий Дарбина – Ватсона	0.7845	0.8752	0.5715	0.9846
3	Асимметрия	4.6465	1.5145	6.1341	1.5145
4	Экссесс	48.9576	25.7250	66.6463	25.7250
5	Сумма квадратов ошибок SSE	1.0e–005 *0.2261	1.0e–005 *0.3275	1.0e–005 *0.2721	1.0e–005 *0.1823

Источник: авторская разработка.

они входят в листинг ПФТС и занимают ведущие позиции на фондовом рынке Украины.

Результаты работы системы мониторинга представлены в виде табл. 2.

Анализ рассчитанных показателей свидетельствует о том, что котировки акций банка «А-Банк» имеют обратную связь с котировками акций банков «Финансы и кредит» и «Укргазбанк», а также прямую связь с коти-

ровками акций банка «Укрсоцбанк». То есть, первые два банка могут быть конкурентами, а последний – партнером банка «А-Банк».

Воспользуемся также функциями системы мониторинга динамики фондовых рынков для вычисления бета-коэффициента банка «А-Банк» относительно фондовых рынков различных стран мира и Украины (табл. 3).

Значения бета-коэффициента для анализа степени рискованности сотрудничества «А-Банка» с контрагентами

№ п/п	Наименование контрагента	Значение бета-коэффициента			
		По модели сплайна нулевой степени	По модели кубического эрмитового сплайна	По модели GARCH	По модели AP-Сплайн
1	«Финансы и кредит»	1.0e-003 * -0.1712	1.0e-003 * -0.1612	1.0e-003 * -0.1688	1.0e-003 * -0.1684
2	«УкрГазБанк»	1.0e-004 * -0.5292	1.0e-004 * -0.6403	1.0e-004 * -0.5237	1.0e-004 * -0.5232
3	«УкрСоцБанк»	1.0e-003 * 0.1111	1.0e-003 * 0.1788	1.0e-003 * 0.1216	1.0e-003 * 0.1078

Источник: авторская разработка.

Таблиця 3

Рейтинг инвестиционной привлекательности иностранных фондовых рынков для банка «А-Банк» по значению коэффициента Бэта

№ п/п	Наименование индекса	Значение бета-коэффициента			
		По модели сплайна нулевой степени	По модели кубического эрмитового сплайна	По модели GARCH	По модели AP-Сплайн
1	ПФТС, Украина	1.0e-003 * 0.3048	1.0e-003 * 0.3495	1.0e-003 * 0.2380	1.0e-003 * 0.2767
1	S&P500, США	1.0e-003 * -0.1057	1.0e-003 * -0.0807	1.0e-003 * -0.0960	1.0e-003 * -0.0965
2	PTC, Россия	1.0e-004 * -0.9991	1.0e-004 * -0.8830	1.0e-004 * -0.9150	1.0e-004 * -0.9156
3	SSE, Китай	1.0e-004 * -0.5045	1.0e-004 * -0.8084	1.0e-004 * -0.4765	1.0e-004 * -0.4590
4	FTSE, Великобритания	1.0e-004 * -0.1009	1.0e-004 * -0.0937	1.0e-004 * -0.0894	1.0e-004 * -0.0917
5	DAX, Германия	1.0e-003 * 0.1704	1.0e-003 * 0.2401	1.0e-003 * 0.1546	1.0e-003 * 0.1574
6	Nikkei, Япония	1.0e-003 * 0.1761	1.0e-003 * 0.1958	1.0e-003 * 0.1568	1.0e-003 * 0.1597

Источник: авторская разработка.

Проанализировав данные табл. 3, можно отметить, что положение банка на фондовом рынке Украины является стабильным и не подверженным значительному риску, поскольку $0 < \beta < 1$. Что же касается деятельности на иностранных фондовых рынках, то полученные результаты вычислений проранжированы в зависимости от роста значения коэффициента бета, а следовательно – от уменьшения инвестиционной привлекательности соответствующих рынков.

ВЫВОДЫ

В заключение следует отметить, что описанная система мониторинга является гибким многофункциональным прикладным инструментом для анализа динамики фондовых рынков и его субъектов и может быть эффективно применена банковскими организациями для построения инвестиционных и портфельных стратегий. Кроме того, зависимости от склонности к риску, целей мониторинга, горизонта прогноза пользователь системы мониторинга имеет возможность выбирать ту модель, которая наиболее соответствует его запросам.

В дальнейших исследованиях планируется расширение и усовершенствование программного комплекса созданной системы мониторинга путем включения в ее состав моделей прогнозирования динамики фондовых рынков, а также учета дополнительных факторов при построении моделей оценок волатильности с целью повышения их универсальности и применения ко всем возможным субъектам фондовых рынков. ■

ЛИТЕРАТУРА

- Орленко Н. С.** Інформаційні системи фондового ринку : навч. посіб. / Н. С. Орленко, В. М. Гужва. – К. : КНЕУ, 2004. – 388 с.
- Галицин В. К.** Системи моніторингу : навчальний посібник / В. К. Галицин, О. П. Суслів, Н. К. Самченко. – К. : КНЕУ, 2015. – 408 с.
- Шипунова О. В.** Проблеми застосування інформаційних технологій на фондовому ринку України / О. В. Шипунова // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (26–27 травня 2011 р.); у 2-х т. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Т. 2. – С. 160–162.
- Бондаренко О. О.** Концептуальна модель системи моніторингу стану фондових ринків / О. О. Бондаренко, В. В. Дем'яненко // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Дала. – Луганськ, 2013. – Вип. 10 (199). – Ч. 1. – С. 42–48.
- Крухмаль О. В.** Розроблення інформаційно-аналітичної системи банку як необхідний елемент забезпечення ефективного менеджменту / О. В. Крухмаль // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми : ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», 2001. – Т. 4. – С. 154–158.
- Дик В. В.** Інформаційні системи в економіці / В. В. Дик, Е. В. Бебнева, В. М. Боженко і др. – М. : Фінанси і статистика, 1996. – 253 с.
- Бідюк П. І.** Проектування комп'ютерних інформаційних систем підтримки прийняття рішень : навчальний посібник / П. І. Бідюк, Л. О. Коршевнік. – К. : ННК «ПСА» НТУУ «КПІ», 2010. – 340 с.
- Апель Дж.** Технічний аналіз. Ефективні інструменти для активного інвестора / Дж. Апель. – СПб. : Питер, 2010. – 304 с.
- Гриценко А. А.** Співвідношення стабільності та волатильності у динаміці вартості грошової одиниці / А. А. Гриценко, Н. В. Душкевич // Проблеми і перспективи розвитку банківської

системи України : зб. наук. праць. – Суми : ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», 2007. – № 19. – С. 46–53.

REFERENCES

Appel, Dzh. *Tekhnicheskii analiz. Effektivnyye instrumenty dlya aktivnogo investora* [Technical analysis. Effective tools for active investors]. St. Petersburg: Piter, 2010.

Bondarenko, O. O., and Demianenko, V. V. "Kontseptualna model systemy monitorynhu stanu fondovykh rynkiv" [Conceptual model system to monitor the stock markets]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia*, vol. 1, no. 10 (199) (2013): 42-48.

Bidiuk, P. I., and Korshevniuk, L. O. *Proektuvannia kompiuternykh informatsiinykh system pidtrymky pryiniattia rishen* [Designing of computer information systems support decision-making]. Kyiv: NNK «IPSA» NTUU «KPI», 2010.

Dik, V. V. et al. *Informatsionnyye sistemy v ekonomike* [Information systems in the economy]. Moscow: Finansy i statistika, 1996.

Halitsyn, V. K., Suslov, O. P., and Samchenko, N. K. *Systemy monitorynhu* [Monitoring systems]. Kyiv: KNEU, 2015.

Hrytsenko, A. A., and Dushkevych, N. V. "Spivvidnoshennia stabilnosti ta volatylnosti u dynamitsi vartosti hroshovoi odynitsi" [Value stability and dynamics of volatility in the value of currency]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 19 (2007): 46-53.

Krukhmal, O. V. "Rozroblennia informatsiino-analitychnoi systemy banku yak neobkhdnyi element zabezpechennia efektyvnoho menedzhmentu" [The development of information-analytical system of the bank as a necessary element to ensure effective management]. In *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 4, 154-158. Sumy: DVNZ «Ukrainska akademiia bankivskoi spravy NBU», 2001.

Orlenko, N. S., and Huzhva, V. M. *Informatsiini systemy fondovoho rynku* [Information Systems stock market]. Kyiv: KNEU, 2004.

Shypunova, O. V. "Problemy zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii na fondovomu rynku Ukrainy" [The problems of information technologies in the stock market of Ukraine]. *Mizhnarodna bankivska konkurentsia: teoriia i praktyka*. Vol. 2. Sumy: DVNZ «UABS NBU», 2011.160-162.

УДК 336.1

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ

© 2016 КОРКАЧ І. В.

УДК 336.1

Коркач І. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління державними фінансами в Україні

У статті досліджено інформаційно-аналітичне забезпечення управління державними фінансами в Україні. Аналізуючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто та охарактеризовано суть поняття «управління державними фінансами». Вказано на те, що для органів державного управління в системі державних фінансів важливо виявити і розширити основи знань. Проаналізовано три школи управління знаннями. З'ясовано, яким шляхом досягається інформатизація органів державної влади як технологічна база забезпечення електронного урядування; на що має бути орієнтована стратегія модернізації системи управління державними фінансами. Обґрунтовано головне завдання сучасного етапу розвитку системи державних фінансів.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, управління державними фінансами, стратегія управління, органи державної влади.
Бібл.: 8.

Коркач Інна Вячеславівна – аспірантка, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)
E-mail: korkach.1989@mail.ru

УДК 336.1

Коркач И. В. Информационно-аналитическое обеспечение управления государственными финансами в Украине

Целью статьи является исследование информационно-аналитического обеспечения управления государственными финансами в Украине. Анализируя научные работы многих ученых, была рассмотрена и охарактеризована сущность понятия «управление государственными финансами». Указано на то, что для органов государственного управления в системе государственных финансов важно выявить и расширить основы знаний. Проанализированы три школы управления знаниями. Выяснено, каким путем достигается информатизация органов государственной власти в качестве технологической базы обеспечения электронного управления; на что должна быть ориентирована стратегия модернизации системы управления государственными финансами. Обоснована главная задача современного этапа развития системы государственных финансов.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, управление государственными финансами, стратегия управления, органы государственной власти.
Библ.: 8.

Коркач Инна Вячеславовна – аспирантка, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)
E-mail: korkach.1989@mail.ru

UDC 336.1

Korkach I. V. The Information-Analytical Provision of the Public Financial Management in Ukraine

The article is aimed at studying the information-analytical provision of the public finance management in Ukraine. Analyzing the scientific works of numerous scientists, essence of the concept of «management of public finance» has been examined and described. It has been specified that for the public administrations within the system of public finance is important to identify and expand their knowledge base. Three schools in knowledge management have been analyzed. It has been found, in which way to achieve informatization of public authorities as a technological basis for provision of electronic government; what should serve as an orientation for the strategy of modernization of the system for management of public finances. The main objective at the current stage of development of the system of public finance has been substantiated as well.

Keywords: informational-analytical provision, public financial management, strategy of management, public authorities.
Bibl.: 8.

Korkach Inna V. – Postgraduate Student, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)
E-mail: korkach.1989@mail.ru

системи України : зб. наук. праць. – Суми : ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», 2007. – № 19. – С. 46–53.

REFERENCES

Appel, Dzh. *Tekhnicheskii analiz. Effektivnyye instrumenty dlya aktivnogo investora* [Technical analysis. Effective tools for active investors]. St. Petersburg: Piter, 2010.

Bondarenko, O. O., and Demianenko, V. V. "Kontseptualna model systemy monitorynhu stanu fondovykh rynkiv" [Conceptual model system to monitor the stock markets]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia*, vol. 1, no. 10 (199) (2013): 42-48.

Bidiuk, P. I., and Korshevniuk, L. O. *Proektuvannia kompiuternykh informatsiinykh system pidtrymky pryiniattia rishen* [Designing of computer information systems support decision-making]. Kyiv: NNK «IPSA» NTUU «KPI», 2010.

Dik, V. V. et al. *Informatsionnyye sistemy v ekonomike* [Information systems in the economy]. Moscow: Finansy i statistika, 1996.

Halitsyn, V. K., Suslov, O. P., and Samchenko, N. K. *Systemy monitorynhu* [Monitoring systems]. Kyiv: KNEU, 2015.

Hrytsenko, A. A., and Dushkevych, N. V. "Spivvidnoshennia stabilnosti ta volatylnosti u dynamitsi vartosti hroshovoi odynitsi" [Value stability and dynamics of volatility in the value of currency]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 19 (2007): 46-53.

Krukhmal, O. V. "Rozroblennia informatsiino-analitychnoi systemy banku yak neobkhdnyi element zabezpechennia efektyvnoho menedzhmentu" [The development of information-analytical system of the bank as a necessary element to ensure effective management]. In *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 4, 154-158. Sumy: DVNZ «Ukrainska akademiia bankivskoi spravy NBU», 2001.

Orlenko, N. S., and Huzhva, V. M. *Informatsiini systemy fondovoho rynku* [Information Systems stock market]. Kyiv: KNEU, 2004.

Shypunova, O. V. "Problemy zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii na fondovomu rynku Ukrainy" [The problems of information technologies in the stock market of Ukraine]. *Mizhnarodna bankivska konkurentsia: teoriia i praktyka*. Vol. 2. Sumy: DVNZ «UABS NBU», 2011.160-162.

УДК 336.1

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ

© 2016 КОРКАЧ І. В.

УДК 336.1

Коркач І. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління державними фінансами в Україні

У статті досліджено інформаційно-аналітичне забезпечення управління державними фінансами в Україні. Аналізуючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто та охарактеризовано суть поняття «управління державними фінансами». Вказано на те, що для органів державного управління в системі державних фінансів важливо виявити і розширити основи знань. Проаналізовано три школи управління знаннями. З'ясовано, яким шляхом досягається інформатизація органів державної влади як технологічна база забезпечення електронного урядування; на що має бути орієнтована стратегія модернізації системи управління державними фінансами. Обґрунтовано головне завдання сучасного етапу розвитку системи державних фінансів.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, управління державними фінансами, стратегія управління, органи державної влади.
Бібл.: 8.

Коркач Інна Вячеславівна – аспірантка, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)
E-mail: korkach.1989@mail.ru

УДК 336.1

Коркач И. В. Информационно-аналитическое обеспечение управления государственными финансами в Украине

Целью статьи является исследование информационно-аналитического обеспечения управления государственными финансами в Украине. Анализируя научные работы многих ученых, была рассмотрена и охарактеризована сущность понятия «управление государственными финансами». Указано на то, что для органов государственного управления в системе государственных финансов важно выявить и расширить основы знаний. Проанализированы три школы управления знаниями. Выяснено, каким путем достигается информатизация органов государственной власти в качестве технологической базы обеспечения электронного управления; на что должна быть ориентирована стратегия модернизации системы управления государственными финансами. Обоснована главная задача современного этапа развития системы государственных финансов.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, управление государственными финансами, стратегия управления, органы государственной власти.
Библ.: 8.

Коркач Инна Вячеславовна – аспирантка, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)
E-mail: korkach.1989@mail.ru

UDC 336.1

Korkach I. V. The Information-Analytical Provision of the Public Financial Management in Ukraine

The article is aimed at studying the information-analytical provision of the public finance management in Ukraine. Analyzing the scientific works of numerous scientists, essence of the concept of «management of public finance» has been examined and described. It has been specified that for the public administrations within the system of public finance is important to identify and expand their knowledge base. Three schools in knowledge management have been analyzed. It has been found, in which way to achieve informatization of public authorities as a technological basis for provision of electronic government; what should serve as an orientation for the strategy of modernization of the system for management of public finances. The main objective at the current stage of development of the system of public finance has been substantiated as well.

Keywords: informational-analytical provision, public financial management, strategy of management, public authorities.
Bibl.: 8.

Korkach Inna V. – Postgraduate Student, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)
E-mail: korkach.1989@mail.ru

Розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя, в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначається одним із пріоритетних напрямів державної політики.

Зараз держава все більше орієнтується на програму реформ і тим самим сприяє процесам інформаційної інтеграції, що забезпечить обмін інформацією та ефективну взаємодію ОДВ для успішної реалізації управлінських рішень уряду. Для подальшого розвитку функціональної взаємодії ОДВ необхідно створити умови щодо їх об'єднання в інтегровану інформаційну мережу, що здатна швидко й ефективно здійснювати підтримку інформаційно-аналітичного забезпечення та координацію робіт.

Дослідженнями питань управління державними фінансами займалися як вітчизняні так і зарубіжні вчені: Г. Атаманчук, В. Бакуменко, Л. Вороніна, А. Дадашев, С. Дубенко, В. Мельниченко, П. Надолішний, Н. Нижник, В. Родионової, В. Стоян, Д. Черник, С. Шохін, Л. Юзьков, С. Юрій та інші.

Всебічного вивчення управління державними фінансами в єдиному комплексному дослідженні не проводилося. Через це питання розвитку та сутності цього процесу потребують подальшого дослідження та наукового обґрунтування.

Метою статті є дослідження та аналіз інформаційно-аналітичного забезпечення управління державними фінансами в Україні.

Аналіз великої кількості публікацій із проблем управління державними фінансами показав, що серед учених відсутня єдина думка і підхід у розумінні суб'єкта, об'єкта та предмета управління фінансами.

С. Шохін і Л. Вороніна, розглядаючи систему контролю як одну із функцій управління, наголошують, що вона складається із таких елементів: суб'єкт контролю (хто контролює); об'єкт контролю (кого контролюють); предмет контролю (що контролюють) [1].

А. Дадашев і Д. Черник підкреслюють, що управління фінансами є складовою загальної системи управління соціально-економічними процесами в суспільстві. На їхню думку, реалізація фінансової політики, як мети управління фінансами, здійснюється за допомогою державного регулювання фінансових відносин – доходів, податків, відсотків, амортизацій, витрат тощо. При цьому функції планування зводяться до прогнозного оцінювання обсягу власних фінансових ресурсів, їх раціонального розподілу й ефективного використання.

В. Родионова розглядає управління як сукупність прийомів і методів цілеспрямованого впливу на об'єкт для досягнення певного.

На думку С. Колпакової, управління – це цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт управління [2].

На думку Л. Юзькова, механізм державного управління – це організація практичного здійснення державного управління у вигляді виконавчо-розпорядчої діяльності [3, с. 13].

М. Круглов розглядає це поняття в контексті стратегічного управління. На його думку, механізм управління – сукупність економічних, мотиваційних, органі-

заційних і правових засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів управління та впливу на їхню діяльність, що забезпечують узгодження інтересів учасників управління [4, с. 50].

В «Енциклопедичному словнику з державного управління» механізми державного управління визначено як способи розв'язання суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй форм і методів управління. За формою подання – це схематичне зображення статично-динамічного (структурно-функціонального) змісту процесу управління як взаємодії суб'єкта й об'єкта, єдності діяльності та відносин, функціонування певної системичної підсистеми [5, с. 25].

Для органів державного управління в системі державних фінансів важливо виявити і розширити основи знань для того, щоб зберегти і розвинути свої ключові компетенції, які базуються на навичках і досвіді співробітників. Управління знаннями дозволяє підвищити якість управлінських рішень, забезпечуючи керівників інформацією, знизити трудовитрати на виконання операцій, підвищити креативність та ініціативність персоналу. Управління знаннями допоможе організаціям стати більш конкурентоспроможними, знижувати витрати, підвищити швидкість прийняття рішень та ефективно задовольняти потреби клієнтів.

Тому управління знаннями має на меті:

- ✦ здійснювати організаційні дії максимально розумно, щоб забезпечувати життєздатність і успішність органів управління в системі державних фінансів;
- ✦ реалізовувати кращі цінності знань.

На сьогодні є три школи управління знаннями. Одна школа вважає, що управління знаннями – це проблема насамперед інформаційних технологій, і для її вирішення слід створювати комп'ютерні мережі та використовувати програмне забезпечення для роботи груп (*GroupWare*).

Друга школа передбачає, що управління знаннями, – це швидше проблема організаційної культури та організації командної роботи. Сильна, позитивна організаційна культура орієнтована на просування навчання, розвитку, розподілу навичок, ресурсів та знань.

Третя школа просуває розвиток процесів організаційного ноу-хау. Ці процеси не дуже потребують використання інформаційних технологій. Визначення управління знаннями з погляду цієї школи представляється так: «Ідентифікація та використання формального та неформального знання в рамках процесів, людей, продуктів і послуг»!

Під формальним знанням розуміють знання чітко сформульовані та визначені, які можуть бути легко виражені, без двозначностей і невизначеностей, кодифіковані і збережені в базі даних.

Неформальне знання – знання, часто чітко невизначене, що зберігається в головах співробітників, яке важко чітко описати, кодифікувати і передати від одно-

го до іншого. Тому розподіл неформальних знань – ключова характеристика організації.

Розглянемо більш детально задачі, які виникають при управлінні знаннями у сфері державних фінансів. З цієї метою представимо процес управління знаннями як перетин трьох предметних областей:

1. Науки про організацію управління фінансовою сферою. Головним об'єктом вивчення у цій галузі є управління організаціями, що працюють у сфері державних фінансів.

2. Гуманітарні науки, які вивчають людину та її поведінку.

3. Науки про інформацію, які вивчають основні методи щодо видобування інформації, її збереження, перетворення та надання відповідно до вимог користувачів [6, с. 271–272].

Завдання управління знаннями будуть утворювати замкнутий цикл, але розглядатимуться з позицій людини, компанії та інформації. Розглянемо завдання управління знаннями з позицій управління Міністерством фінансів України.

Завдання моніторингу та аналізу знань полягають у:

- ✦ ідентифікації існуючих формалізованих знань;
- ✦ створенні карт знань;
- ✦ ідентифікації існуючих компетенцій.

Задача визначення потреби у знаннях полягає у:

- ✦ визначенні видів знань в діяльності організації сфери фінансів;
- ✦ визначенні підходів до управління різними видами знання;
- ✦ розподілі ресурсів на управління знаннями.

Завдання визначення стратегії управління знаннями полягає у:

- ✦ визначенні знань, необхідних для виконання процесів у діяльності організації сфери фінансів;
- ✦ управлінні зв'язку між знаннями і стратегією Міністерства фінансів України;
- ✦ аналізі рівнів розриву знань.

Задача оцінки й аналізу діяльності установ сфери державних фінансів полягає у:

- ✦ проведенні аудиту й оцінки системи управління знаннями;
- ✦ оцінці інтелектуального капіталу;
- ✦ аналізі внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на управління знаннями.

Розглянемо завдання управління знаннями з позицій управління персоналом.

Задача обміну знаннями та досвідом полягає у створенні:

- ✦ системи мотивацій, що забезпечує зацікавленість співробітників в обміні знаннями;
- ✦ середовища для вирішення задач, формування організаційної та фізичної складової, які полегшують обмін знаннями і сприяють взаємодії;
- ✦ атмосфери довіри.

Задача використання знань полягає в:

- ✦ заохоченні нововведень та інновацій;
- ✦ забезпеченні співпраці;

- ✦ формуванні відношення до інформації як до вільного ресурсу.

Задача навчання полягає у:

- ✦ формуванні взаємозв'язку між діяльністю (функціями) і навчанням;
- ✦ розвитку цінностей організації, яка навчається, тобто системному мисленні, самовдосконаленні, роботі з інтелектуальними моделями;
- ✦ формуванні суспільного бачення і групового навчання;
- ✦ організації навчання і планування ресурсів, виділення часу й умов для навчання.

Задача отримання знань полягає у:

- ✦ здатності визначити потреби в інформації;
- ✦ обізнаності про наявність інформації;
- ✦ забезпеченні доступу до інформації та сприяння в отриманні інформації.

Розглянемо задачі управління знаннями з позицій управління інформацією.

Задача аналізу потреб користувачів у знаннях полягає у:

- ✦ визначенні інформаційного дефіциту співробітника;
- ✦ аналізі задоволення існуючими знаннями;
- ✦ вивченні вимог до форми надання знань.

Задача отримання знань полягає у:

- ✦ виборі джерел отримання знань;
- ✦ процесі отримання знань;
- ✦ автоматизованому отриманні знань.

Задача структурування знань полягає у:

- ✦ виборі методів структурування;
- ✦ визначенні критеріїв структурування;
- ✦ виборі програмних продуктів.

Задача поширення знань полягає у:

- ✦ наданні знань у необхідній формі;
- ✦ проектуванні системи управління знаннями;
- ✦ створенні структур і методів повторного використання знань, тобто створенні спеціалізованих баз даних і знань, архівуванні та зберіганні знань.

Організаційним знанням установ сфери державних фінансів можна також ефективно управляти, використовуючи традиційні управлінські методи, такі як формальні механізми обміну інформацією, формальні програми навчання, які дозволяють високопоставленим службовцям поділитися досвідом зі службовцями середньої та нижчої ланки; функціональні проектні команди; системи управління проектами та ін.

Інтуїтивні компоненти можуть з успіхом застосовуватися при виконанні всіх завдань з управління знаннями.

На підставі викладеного доходимо таких висновків. При розробці та впровадженні програми «Перезавантаження системи державних фінансів України» група проектних менеджерів взяла за основу програмної інтеграційної діяльності Міністерства фінансів України принцип створення цінності, а інші принципи, а саме, принцип новаторського мислення, принцип гнучкості

змін та компетентного співробітництва – отримали як інтуїтивні знання у напрямку:

- ✦ мислення (принцип новаторського мислення);
- ✦ волі (принцип гнучкості змін);
- ✦ створення інтелектуального простору (компетентного співробітництва).

Усі перераховані вище принципи інтегрує в єдине ціле інтуїція як пізнавально-вольовий акт аксіологічної спрямованості. Крім того, для процесу реорганізації системи державних фінансів група менеджерів виходила з постулату, що кожна людина, хоч і різною мірою, володіє інтуїтивним потенціалом, який при наявності певних соціальних і культурних умов можна розвинути. Вирішальним чинником розвитку інтуїтивних здібностей є діяльність з вирішення різноманітних пізнавальних завдань і колективне створення т. зв. інтелектуального простору програми, що містить сукупність (континіум) невербалізованих операціональних смислів щодо відображення бажаного результату перетворення ситуації або можливі зміни ситуації у процесі власних дій щодо їх перетворення. При створенні та реалізації програми «Перезавантаження системи державних фінансів України» на основі внутрішньої мови програми було побудовано інтелектуальний простір програми. Побудова внутрішньої мови полягала у визначенні семантичних базових та похідних від базових понять мови. Внутрішня мова програми задає т. зв. глосарій вирішення проблеми, який в подальшому використовувався на всіх фазах програми [6, с. 273–277].

Нині держава все більше орієнтується на системні структурні перетворення, чим сприяє процесам інформаційної інтеграції з метою забезпечення інформаційного обміну й ефективної взаємодії органів державної влади для успішної реалізації державних рішень. Для подальшого розвитку функціональної взаємодії державних органів потрібне створення умов щодо їх об'єднання в інтегровану систему, яка здатна швидко й ефективно здійснювати підтримку інформаційного обміну та координацію своєї роботи. Реальна потреба в інформаційній інтеграції зумовлена виникненням передумов для інноваційного розвитку сучасної держави.

Інформатизація діяльності органів державної влади зумовлена необхідністю:

- ✦ формування в органах державної виконавчої влади та місцевого самоврядування нових підходів до організаційно-правового та інформаційно-аналітичного забезпечення їх діяльності, якості та своєчасності прийняття управлінських рішень;
- ✦ виконання Конституції та законів України, постанов, указів та розпоряджень Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, інших вищих органів влади, запитів народних депутатів України;
- ✦ оперативного забезпечення керівництва матеріалами, які містять довідкову, аналітичну, прогнозну, рекомендаційну та іншу інформацію на підставі досліджень соціально-політичної, економічної, духовної ситуації в Україні та регіо-

нах, вивчення громадської думки, інших факторів суспільного життя;

- ✦ раціоналізації управлінських рішень, покращання підзвітності та посилення відповідальності за результати прийнятих рішень, удосконалення статистичної звітності стосовно функціонування органів державної влади;
- ✦ визначення потреб органів державної влади у нових інформаційних технологіях та базах даних;
- ✦ розробки типових проектів та стандартів інформатизації державного управління;
- ✦ узагальнення діяльності обласних і районних адміністрацій у контексті політики Президента України;
- ✦ забезпечення діяльності органів державної влади спеціальними засобами достовірної науково обґрунтованої оцінки і прогнозування наслідків рішень, що приймаються;
- ✦ проведення адміністративної реформи та формування в органах державної влади нової генерації фахівців, яких потрібно забезпечити сучасними засобами управління [7].

Головне завдання сучасного етапу розвитку системи державних фінансів полягає в побудові якісно нової інтегрованої системи, здатної забезпечити формування й реалізацію узгодженої державної податково-бюджетної та макроекономічної політики, підтримувати й координувати дії її учасників, бути ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни та підвищення соціальних стандартів життя населення, забезпечити економічну й фінансову стабільність у державі.

Стратегія модернізації системи управління державними фінансами як сукупність окремих концепцій за напрямками або складовими бюджетної системи має бути орієнтована на створення цілісної системи з чітким розподілом функцій і відповідальності її учасників, з подоланням фрагментарності у роботі. Система має забезпечити ефективність і результативність державних фінансів, цільове й ефективне використання фінансових ресурсів.

Одним із основних напрямів удосконалення системи управління державними фінансами й функціонування державного бюджету є розробка та впровадження інтегрованої системи управління, завданнями якої є:

- ✦ підтримання реорганізації, задоволення інформаційних потреб та нової функціональності (бізнес-процеси та інформаційні потоки) Міністерства фінансів;
- ✦ розширення функціональності казначейської системи з метою забезпечення кращої підзвітності, прозорості й цілісності;
- ✦ надання нових можливостей для ефективного інформаційного обміну між фінансовими й фіскальними органами, що входять до складу цієї системи;
- ✦ покращання державного управління та забезпечення оперативності інформації щодо стану надходження доходів і оцінки ефективності державних видатків [8].

ВИСНОВКИ

Дослідивши інформаційно-аналітичне забезпечення управління державними фінансами в Україні, слід зазначити, що взаємодія інформаційних систем ОДВ має пріоритетне значення в реалізації єдиної державної інформаційної та економічної політики у сфері використання ІКТ відповідно до завдань модернізації системи державних фінансів.

Основною метою використання сучасних ІКТ механізму взаємодії в діяльності ОДВ є підвищення ефективності державного управління на основі створення інтегрованої інформаційно-технологічної інфраструктури, що включає державні інформаційні системи та інформаційні ресурси, а також засоби, які забезпечують їх функціонування й інформаційний обмін між собою. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Пилипенко Н. М. Теоретичні підходи до управління державними фінансами [Електронний ресурс] / Н. М. Пилипенко. – Режим доступу : http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2013/17.pdf
2. Пилипенко Н. М. Бюджетні потоки як предмет управління державними фінансами [Електронний ресурс] / Н. М. Пилипенко. – Режим доступу : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2012-2/2012_02.pdf
3. Юзьков Л. П. Механізм радянського державного управління / Л. П. Юзьков. – К. : Знання, 1975. – 48 с.
4. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией / М. И. Круглов. – М. : Русская деловая литература, 1998. – 356 с.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
6. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. / ДННУ «Акад. фін. управління»; за ред. Ф. О. Ярошенка. – К., 2011. – Т. 1: Стабілізація державних фінансів у контексті стратегічних реформ. – 2011. – 920 с.
7. Інформаційно-аналітичне забезпечення роботи органів державної влади [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://referat-ok.com.ua/politika-politologiya/informaciino-analitichne-zabezpechennya-roboti-organiv-derzhavnoj-vladi>
8. Бендерська І. І. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління державними фінансами [Електронний ресурс] / І. І. Бендерська. – Режим доступу : <http://fin.at.ua/publ/?page51>

Науковий керівник – Макарчук І. М., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

REFERENCES

- Benderska, I. I. "Informatsiino-analitychne zabezpechennia upravlinnia derzhavnymu finansamy" [Information and analytical support for public finance management]. <http://fin.at.ua/publ/?page51>
- Derzhavnyi biudzhets i biudzhetsna stratehiia 2012–2014: stabilizatsiia ta stalyi rozvytok v umovakh reformuvannia ekonomiky Ukrainy* [State budget and fiscal strategy 2012–2014: stabilization and sustainable development in terms of reforming Ukraine's economy]. Vol. 1. Kyiv, 2011.
- Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]. Kyiv: NADU, 2010.

"Informatsiino-analitychne zabezpechennia roboty orhaniv derzhavnoi vlady" [Information and analytical support of the public authorities]. <http://referat-ok.com.ua/politika-politologiya/informaciino-analitichne-zabezpechennya-roboti-organiv-derzhavnoj-vladi>

Kruglov, M. I. *Strategicheskoye upravleniye kompaniy* [Strategic management of the company]. Moscow: Russkaya delovaya literatura, 1998.

Pylypenko, N. M. "Biudzhetni potoky yak predmet upravlinnia derzhavnymu finansamy" [Budgetary flows as a matter of public financial management]. http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2012-2/2012_02.pdf

Pylypenko, N. M. "Teoretychni pidkhody do upravlinnia derzhavnymu finansamy" [Theoretical approaches to the management of public finances]. http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2013/17.pdf

Yuzkov, L. P. *Mekhanizm radianskoho derzhavnoho upravlinnia* [The mechanism of the Soviet state administration]. Kyiv: Znan-nia, 1975.

ФОРМУВАННЯ КЛІЄНТСЬКИХ ВІДНОСИН ІЗ БАНКОМ НА ЗАСАДАХ МАРКЕТИНГУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

© 2016 КОЛОДІЗЕВ О. М., БІЛЯЄВА В. Ю.

УДК 336.717.113(477)

Колодізев О. М., Біляєва В. Ю. Формування клієнтських відносин із банком на засадах маркетингу в сучасних умовах

Мета статті полягає в розробленні рекомендацій щодо формування ефективної системи клієнтських відносин із банком на засадах маркетингу із використанням фінансових інновацій. Здійснено аналіз провідного світового досвіду на предмет розроблення та запровадження фінансових інновацій у банківську практику та визначено найефективніші фінансові інновації технологічного, продуктового, процесного та організаційного характеру. Досліджено роль та переваги різноманітних фінансових інновацій для формування системи клієнтських відносин на засадах маркетингу та визначено найкращі з них для запровадження у вітчизняну практику банківських установ. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку можуть бути рекомендації щодо вдосконалення методів роботи банків у напрямку розвитку клієнтських відносин на засадах маркетингового підходу та формування маркетингових стратегій просування фінансових продуктів та послуг.

Ключові слова: банк, клієнтські відносини, маркетинговий підхід, фінансові інновації, банківський продукт, банківська послуга.

Табл.: 1. **Бібл.:** 16.

Колодізев Олег Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kolodizev107@ukr.net

Біляєва Вікторія Юрївна – аспірантка, кафедра банківської справи, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: viktoriya.biliaeva@gmail.com

УДК 336.717.113(477)

UDC 336.717.113(477)

Колодізев О. М., Біляєва В. Ю. Формирование клиентских отношений с банком на основе маркетинга в современных условиях

Цель статьи заключается в разработке рекомендаций по формированию эффективной системы клиентских отношений с банком на основе маркетинга с использованием финансовых инноваций. Осуществлен анализ ведущего мирового опыта на предмет разработки и внедрения финансовых инноваций в банковскую практику и определены наиболее эффективные финансовые инновации технологического, продуктового, процессного и организационного характера. Исследована роль и преимущества различных финансовых инноваций для формирования системы клиентских отношений на принципах маркетинга и определены наилучшие из них для внедрения в отечественную практику банковских учреждений. Перспективами дальнейших исследований в этом направлении могут быть рекомендации по совершенствованию методов работы банков в направлении развития клиентских отношений на основе маркетингового подхода и по формированию маркетинговых стратегий продвижения инновационных финансовых продуктов и услуг.

Ключевые слова: банк, клиентские отношения, маркетинговый подход, финансовые инновации, банковский продукт, банковская услуга.

Табл.: 1. **Библ.:** 16.

Колодізев Олег Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой банковского дела, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kolodizev107@ukr.net

Біляєва Вікторія Юрїевна – аспірантка, кафедра банковского дела, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: viktoriya.biliaeva@gmail.com

Kolodizev O. M., Biliaeva V. Yu. Establishing Customer Relations with Bank on the Basis of Marketing in the Current Conditions

The article is aimed at developing recommendations on establishing an efficient system of customer relations with bank on the basis of marketing with use of financial innovation. An analysis of the leading world experience for development and implementation of financial innovation in banking practices has been conducted, the most efficient financial innovation of technological, production, process and organizational nature have been identified. The role and benefits of various financial innovations for establishing customer relations on the principles of marketing have been examined, the most feasible of such innovations for implementation into practice of the domestic banking institutions have been identified. Prospects for further researches in this direction could be recommendations on improving the working methods of banks in the direction of developing customer relations on the basis of marketing approach, as well as establishing marketing strategies for promoting innovative financial products and services.

Keywords: bank, customer relations, marketing approach, financial innovation, banking product, banking service.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 16.

Kolodizev Oleh M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Banking, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kolodizev107@ukr.net

Biliaeva Viktoriia Yu. – Postgraduate Student, Department of Banking, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: viktoriya.biliaeva@gmail.com

Сповільнення відтворювальних процесів та відсутність структурних зрушень у національній економіці свідчать про те, що вона знаходиться у стані рецесії. Оздоровлення та відновлення економічного зростання може бути досягнуто завдяки динамічним перетворенням в усіх секторах економіки, у тому числі у вітчизняній банківській системі. Зниження рівня ділової активності банків, падіння показників їх при-

бутковості, вихід з ринку деяких з них є фактами масштабного розгортання системної банківської кризи, яка вже призвела до зниження задоволеності користувачів банківських послуг, втрати суспільної довіри населення до банківських установ та руйнування стабільних клієнтських відносин між банками та економічними агентами. З огляду на це, останнім часом актуальності набувають питання щодо розроблення комплексу заходів,

пов'язаних із виявленням та аналізом поточних потреб клієнтів банку та створення інноваційних банківських продуктів і технологій, які мали б змогу у повній мірі задовольнити ці потреби у рамках маркетингової концепції клієнтських відносин. Це сприятиме зміцненню конкурентних позицій банку, швидкій його адаптації до мінливості зовнішнього середовища, залученню нових клієнтів та встановленню стабільних клієнтських відносин із ними.

Окремі питання маркетингу клієнтських відносин були розглянуті у працях І. Г. Брітченко [1], Т. А. Василюєвої [2], Д. С. Гайдуковича [3], А. Г. Кльоби [4], Ю. В. Котелевської [5, 6], Т. І. Лепейко [7], О. Г. Трикозенко [8] та ін.

У працях І. Г. Брітченко та О. Г. Трикозенко [1, 8] розкрито роль клієнтеля (клієнтської бази банку) як нематеріального активу для забезпечення його конкурентоспроможності та формування вартості фінансово-кредитної установи у сучасних умовах. Науковцями розроблено рекомендації щодо залучення, утримання та моніторингу клієнтської бази банку та доведено, що саме якість, доступність, конкурентоспроможність, прозорість та новизна впливає на комфорт клієнта та призводить до його утримання саме в цій фінансовій установі [1, с. 43].

Т. І. Лепейко [7] та Ю. В. Котелевська [6] акцентують увагу на значимості маркетингу в системі просування банківських продуктів та наголошують на необхідності удосконалення існуючих підходів до формування маркетингової стратегії банків з урахуванням сучасних тенденцій на ринку банківських послуг України. Згідно з думкою Котелевської Ю. В. [5, с. 362], виключним при взаємодії банку та клієнта є такі характеристики банківських продуктів, як відповідність потребам клієнтів, зручність використання та ефективність.

Наукові роботи [2, 3] присвячені розробленню пропозицій щодо формування маркетингової стратегії банку. Так, Т. А. Василюєва [2] вважає, що клієнти прагнуть встановлювати відносини із банками, які мають бренди з високим рівнем цінності, на який значним чином впливає особлива торгова пропозиція банку, викликаючи позитивні або негативні асоціації у останніх. На думку Д. С. Гайдуковича [3, с. 7], виважена маркетингова стратегія повинна базуватися на сполученні основних напрямів банківської діяльності – продуктової, цінової, збутової та комунікаційної політик, що сприятиме посиленню фінансової стійкості та конкурентних переваг банку.

А. Г. Кльоба [4] розглядає передумови розвитку маркетингу клієнтських відносин в Україні, основні напрями його прояву та наявні проблеми, пов'язані з його впровадженням та розповсюдженням. Науковець звертає увагу, що особливістю застосування маркетингового підходу до вдосконалення управління банківською діяльністю є інноваційні риси продуктів банку.

Відтак, з результатів аналізу наукової літератури з проблеми дослідження можна зробити висновок, що ініціюванню, організації, підтриманню та збереженню міцних клієнтських відносин з банком сприяє створення виваженої продуктової політики, спрямованої на задоволення наявних потреб клієнтів банку за допомогою фінансових інновацій. Проте, незважаючи на

грунтовність проведених досліджень у цій сфері, наразі існує коло питань, які потребують подальшого опрацювання. Зокрема, необхідним є розроблення рекомендацій щодо адаптації провідного іноземного та вітчизняного досвіду з розроблення та імплементації фінансових інновацій у операційну діяльність вітчизняних банків з метою підтримання статусу надійних фінансово-кредитних установ та збереженню лояльності клієнтів.

З огляду на це *метою* статті є розроблення рекомендацій щодо формування ефективної системи клієнтських відносин із банком на засадах маркетингу із використанням фінансових інновацій. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань: 1) дослідити провідний досвід щодо розроблення та використання найефективніших фінансових інновацій у банківській практиці; 2) виявити переваги фінансових інновацій для формування системи клієнтських відносин на засадах маркетингу.

В умовах зростання конкуренції та постійної боротьби за виживання, які сформувалися у банківському секторі України під впливом негативних тенденцій політично-економічного характеру, традиційний підхід до ведення операційної діяльності банку, який робить акцент на створенні сукупного рішення у вигляді банківського продукту або послуги, вигідного для банку, виявився недосконалим. Це зумовлює поступову переорієнтацію банків на формування клієнторієнтованих стратегій, головною метою яких є стабільна система комунікацій із споживачами. Ця тенденція свідчить про розвиток маркетингового підходу до управління банківською діяльністю.

Згідно з твердженням А. Г. Кльоби [4], маркетинговий підхід має містити: 1) встановлення короткострокових і довгострокових цілей для вдосконалення вже існуючого набору продуктів та послуг банку; 2) виявлення наявних потреб клієнтів для вибору найкращих сфер їх пропозиції; 3) створення набору унікальних за власними характеристиками продуктів та послуг банку, які б робили його більш привабливим для потенційних клієнтів; 4) встановлення постійного контролю з боку банку за якістю обслуговування клієнтів з метою отримання оптимальних доходів. Окрім цього, як наголошує автор, удосконалення наявних і створення інноваційних банківських продуктів та послуг у рамках сучасного маркетингового підходу сприятиме формуванню конкурентних переваг банку, забезпеченню його фінансової стійкості, задоволенню потреб кінцевих споживачів.

Із стрімким розвитком інформаційних технологій традиційне уявлення про банківський бізнес поступово змінюється. Створення системи проактивного фінансового менеджменту, зміст якого проявляється у конструюванні та імплементації фінансових інновацій для виживання банку в режимі реального часу, вже довели ефективність цього підходу в іноземній банківській практиці. Серед ключових тенденцій зміни концепту банківського бізнесу слід виокремити інноваційні кредитні та депозитні банківські продукти, якісно нові технології обслуговування клієнтів, реінжиніринг бізнес-процесів, нові інституціональні форми ведення бізнесу (табл. 1).

Сучасні інноваційні тренди у банках та їх характеристика

Вид фінансової інновації	Назва фінансової інновації	Сутність фінансової інновації
Технологічна	Модернізація банківських відділень	Створення мережі відділень із мінімальною кількістю співробітників у рамках концепції « <i>the self-service economy</i> » (економіки самообслуговування)
Технологічна	Безконтактні технології та мобільні платежі	Здійснення певних банківських операцій (управління рахунками, відкриття депозитів, переказ грошей з картки на картку, оплата товарів на касі) за допомогою мобільних пристроїв, соціальних мереж та NFC-технологій (технологій бездротового високочастотного зв'язку)
Технологічна	Криптехнології	Миттєва ідентифікація клієнта за допомогою селфі, систем розпізнавання мови та електронного підпису
Інновація у бізнес-процесах	Big Data	Використання великого масиву даних про клієнтів банку (особисті дані, записи розмов, виписки за витратами, фотографії, геодані, соціальні мережі) задля покращення клієнтського сервісу та формування правильного іміджу серед клієнтів
Інновація у бізнес-процесах	BPM та QlikView системи	Об'єднання всіх інновацій, що орієнтовані на клієнтів в єдиний бізнес-процес на основі систем нового покоління
Інновація у бізнес-процесах	"Творчий банкінг"	Розподіл відповідальності за розвиток бізнесу корпоративного клієнта між банком і підприємством та в їх творчій спільній роботі зі створення взаємних цінностей
Продуктові кредитні інновації	Краудфандінг	Колективне фінансування невеликими сумами за допомогою використання можливостей новітніх інформаційно-комунікаційних технологій
Продуктові кредитні інновації	P2P та P2B кредитування	Фінансування одного суб'єкта (юридичної (P2B) або фізичної особи (P2P)) іншою (як правило, фізичною особою) за допомогою інтернет-платформ та за допомогою фінансового посередника (банку)
Продуктові депозитні інновації	Структуровані або індексовані депозити	Депозити, які прив'язані до вартості певного фінансового інструменту та дають змогу вкладнику отримати дохід у вигляді відсотків за депозитом та додаткову вигоду від вартості будь-якого фінансового інструменту
Продуктові депозитні інновації	Комбіновані депозити	Депозити, які являють собою комбінацію вкладних рахунків та програм страхування
Продуктові депозитні інновації	Мультивалютні вклади	Депозити, які передбачають зберігання коштів у різних валютах
Інновації в організації введення банківської діяльності	Ко-брендінг банків та страхових компаній	Взаємодія банків та страхових компаній у формі спільної стратегії задля високої ефективності та отримання прибутку
Інновації у організації введення банківської діяльності	Інноваційна культура за принципом <i>question storming</i> (пошук правильно поставлених запитань)	Зміни у існуючих методиках підготовки та перепідготовки банківського персоналу та створення новітніх банківських професій

Джерело: узагальнено на основі [9–15].

Наразі одним із останніх інноваційних трендів, який вже активно поширюється у глобальному масштабі, є переконфігурація банківських відділень. Сучасні відділення банку у США, Австралії та Іспанії [11] подібні до синтезу інноваційних лабораторій, які все менше концентруються на транзакціях, а більше орієнтуються на побудову відносин з клієнтами. Головною метою створення відділень із мінімальною кількістю робітників є оптимізація витрат банку та залучення більшої кількості клієнтів, пропонуючи останнім новий, більш цікавий формат відносин. Експерти [11, 16] вважають, що у майбутньому у відділеннях банку клієнти зможуть отримати фінансову пораду та допомогу в користуванні різними сервісами, а прості операції будуть здійснюватися поза банківськими офісами. Стосовно вітчизняно-

го досвіду, слід відмітити ПАТ КБ «Приватбанк», який вже відкрив перші відділення у мережі самообслуговування в Україні [9].

Розвиток мобільних технологій сьогодні значними темпами випереджає розвиток web-банкінгу. Мобільні пристрої вже є ефективним і зручним засобом здійснення простих банківських транзакцій, обсяг яких з кожним роком зростає, що викликано, перш за все, прагненням клієнтів банку до більш швидкого способу здійснення банківських операцій. Мобільний банкінг має ряд переваг, зокрема: висока швидкість та безпека транзакцій, відсутність необхідності в додатковому обладнанні, тощо. Вітчизняні банки-новатори, зокрема ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Альфа-банк», ПАТ

«ПУМБ» [10] вже розробили додатки для мобільних пристроїв власних клієнтів, які є комфортним засобом комунікації між ними та банком.

Однією з цілей, на досягнення яких спрямовуються сучасні технологічні інновації, є посилення безпеки банківських транзакцій, зокрема з використанням кріптехнологій. Яскравим прикладом є ідентифікація клієнта за допомогою миттєвого фото, яку здійснює ПАТ КБ «Приватбанк» для транзакцій із підвищеним рівнем ризику. У такий спосіб клієнт банку може бути захищений від можливого шахрайства [10].

Значних змін зазнають й банківські бізнес-процеси. На тлі партнерства та кооперації банків із високотехнологічними компаніями розвитку набуває використання «великих даних», або Big Data. Якщо в минулому банки тільки накопичували інформацію про власних клієнтів та їх уподобання, то наразі вони активно використовують її для захисту себе від шахрайства, формування правильного іміджу серед потенційних клієнтів, створення персональних банківських продуктів та послуг. Використання Big Data може призвести до кардинальних змін у банківському маркетингу, виводячи концепцію персонального обслуговування на якісно новий рівень.

Ще однією інновацією у бізнес-моделі банку є запровадження CRM та QlikView систем, які є абсолютно новим кроком у розвитку та підтримці взаємовідносин з клієнтами. CRM-систем (*Customer Relationship Management*), які вже підтвердили статус ефективного інструменту інтеграції даних про клієнтів в єдиний інформаційний простір, поступово поступаються місцем менеджменту бізнес-процесів (*Business process management*), який дозволяє об'єднувати всі інновації, орієнтовані на клієнтів, у єдиний бізнес-процес за допомогою інформаційних рішень нового покоління [15].

Що стосується фінансових інновацій у сфері управління лояльністю клієнтів, то на увагу заслуговує концепція «творчого банкінгу» [13], у рамках якої клієнти банку перетворюються зі споживачів послуг у його партнерів. При цьому банк бере на себе відповідальність за розвиток бізнесу клієнта, адже пропонує останньому найбільш прийнятну комбінацію послуг, яка оптимально відповідає особливостям його бізнесу. Головною метою «творчого банкінгу» є не максимізація прибутковості банку, а встановлення міцних і довготривалих партнерських відносин із клієнтом.

Складні банківські депозитні продукти нового покоління (структуровані, комбіновані та мультивалютні депозити) вже зарекомендували себе як високоефективні та широко використовуються західними та вітчизняними фінансово-кредитними установами. Наприклад, ПАТ «БТА Банк» уже пропонує власним клієнтам індексовані вклади, які прив'язані до курсу іноземної валюти, головною перевагою яких для вкладника є захист власних коштів від валютних коливань. Такі банки, як ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Альфа-банк» і ПАТ «Сбербанк» пропонують альтернативні рішення від змін валютного курсу – мультивалютні вклади. Зазвичай відсотки за цими вкладками є значно нижче, проте й ризик втрат для

клієнта мінімальний. Стосовно комбінованих депозитів, то слід відмітити кооперацію ПАТ «Промінвестбанк» зі страховою компанією «Вексель».

Зростання популярності стартапів актуалізує проблему їх фінансування для банків. Наразі цікавими з наукової точки зору є технології краудфандінгу, пірингового кредитування та венчурних займів. Технології краудфандінгу, P2P і P2B кредитування, яка є окремими випадками першого, традиційно реалізуються через інтернет-платформи без участі фінансових посередників. Проте наростаюча популярність нетрадиційних видів позик уже привернула увагу фінансово-кредитних установ. Ринок краудфандінгу, P2P і P2B-кредитування в Україні знаходиться у фазі зародження, проте той потенціал, який мають ці нестандартні способи фінансування, дозволить банкам, з одного боку, без будь-яких втрат сприяти загальноекономічному розвитку, а з іншого – нарощувати клієнтську базу. Яскравим прикладом є ПАТ КБ «Приватбанк», який разом із MasterCard нещодавно запустив сервіс P2P-кредитування, ставши таким чином піонером на ринку.

Неминучими виявились й зміни в організації банківської діяльності. Як зазначає Н. М. Пантелєєва [15], сьогодні ко-брендінг можна вважати рушійною силою зростання ринку банківських послуг. Перетин клієнтських баз учасників дозволяє здійснювати сегментацію клієнтів на якісно новому рівні – у такий спосіб учасники ко-брендінгу мають змогу створювати унікальні та точні за наповненням продуктивні пропозиції, які повною мірою відповідають запитам клієнтів. Найбільш показовим є ко-брендінг банків і страхових компаній, які використовують його як інструмент розширення клієнтської бази, підвищення активності продажів та отримання додаткових прибутків.

Активізація інноваційної діяльності неможлива без формування належної інноваційної культури персоналу банку через методологічну і структурно-технологічну перебудову роботи його head-, front- і back-офісів. Невпинний прогрес моделей введення банківського бізнесу вимагає використання інноваційних управлінських технологій для створення такої інноваційної культури, яка б забезпечувала готовність працівників банку здійснювати та підтримувати нововведення за принципом *question storming*, який, на відміну від *brain storming*, спрямований на пошук правильно поставлених запитань, а не рішень.

ВИСНОВКИ

Основними висновками з проведеного дослідження є такі:

1. Аналіз провідного світового досвіду щодо розроблення та запровадження фінансових інновацій у банківську практику дозволив визначити найефективніші фінансові інновації в таких напрямках: новітні технології обслуговування клієнтів банку, реінжиніринг бізнес-процесів банку, інноваційні банківські продукти та послуги, нові форми організації банківської діяльності. Імплементация означених фінансових інновацій

у банківську практику сприятиме поліпшенню якості обслуговування клієнтів банку, задоволенню їх потреб, відновленню довіри клієнтів до банківських установ, зміцненню конкурентних позицій останніх.

2. Дослідження ролі та переваг різноманітних фінансових інновацій для формування системи клієнтських відносин на засадах маркетингу надало можливість визначити фінансові інновації, які необхідно запроваджувати вітчизняним банкам для залучення нових клієнтів банку та збереження лояльності існуючих. Серед таких фінансових інновацій слід відзначити модернізацію банківських відділень, розвиток безконтактних технологій та мобільний банкінг, використання «великих даних», технології колективного фінансування та складні депозитні продукти, створення інноваційної культури.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку можуть бути вдосконалення методів роботи банків у напрямку розвитку клієнтських відносин на засадах маркетингового підходу та розроблення рекомендацій щодо формування маркетингових стратегій просування фінансових продуктів та послуг. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Трикозенко О. Г.** Клієнтела як механізм визначення вартості комерційного банку : монографія / О. Г. Трикозенко, І. Г. Брітченко; Полтав. ун-т економіки і торгівлі. – Полтава, 2011. – 229 с.
2. **Васильєва Т. А.** Підходи до формування маркетингової стратегії банку / Т. А. Васильєва // Бізнес Інформ. – 2012. – № 3 (410). – С. 218–220.
3. **Гайдукович Д. С.** Формування комплексу маркетингу банку в умовах конкуренції : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Д. С. Гайдукович. – Одеса : Одеський національний економічний університет, 2012. – 217 с.
4. **Кльоба Л. Г.** Маркетингові аспекти вдосконалення управління банківською діяльністю / Л. Г. Кльоба // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2010. – № 690. – С. 315–320.
5. **Котелевська Ю. В.** Відновлення довіри споживачів до банківської системи як елемент формування ефективної маркетингової стратегії банку / Ю. В. Котелевська // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 2 (19). – С. 359–362.
6. **Котелевська Ю. В.** Роль маркетингової стратегії в процесі забезпечення фінансової стабільності банку / Ю. В. Котелевська, Т. В. Новікова // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – Луцьк. – 2013. – Вип. 10 (37). – Ч. 1. – С. 255–261.
7. **Лепейко Т. І.** Аналіз ефективності маркетингових стратегій банківських продуктів / Т. І. Лепейко, Ю. В. Котелевська // Проблеми економіки. – Харків : ХНЕУ, 2012. – № 1. – С. 55–59.
8. **Трикозенко О. Г.** Клієнтська база банку як його нематеріальний актив / О. Г. Трикозенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – Т. 1. – С. 140–141.
9. Приват Банк відкрив перші відділення без працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.myvin.com.ua/ua/news/brend/21317.html>
10. Инновации украинских банков: смартфоны, часы и селфи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psm7.com/innovacii-ukrainskix-bankov-smartfony-chasy-i-selfi.html>
11. Де народжуються інновації: 7 найцікавіших банківських лабораторій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/352109/de-narodzhuuyutsya-innovatsiyi-7-najtsikavishyh-bankivskiyh-laboratorij>
12. Майбутнє банку: гібрид між банком та ІТ-компанією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua.prostobankir.com.ua/it/statti/maybutne_banku_gibrid_mizh_bankom_ta_it_kompanieyu
13. **Козьменко С. М.** Маркетинг банківських інновацій / С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва, С. В. Леонов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 13–28.
14. **Васильчук І.** Краудфандінг і краудінвестинг як фінансові інновації / І. Васильчук // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 11-12. – С. 59–67.
15. **Пантелєєва Н. М.** Диверсифікація банківського бізнесу: стратегії, продукти та технології [Електронний ресурс] / Н. М. Пантелєєва. – Режим доступу : <http://fkd.org.ua/article/view/29029/26154>
16. Антон Тютюн про нові тенденції на ринку депозитів, розвиток електронної комерції та зміни в банках під впливом інноваційних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1873241-maybutne_bankivskih_viddilenn_platignih_kart_tehnologiy_plategiv_2083555.html

ОСОБЛИВОСТІ ПДВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗБЛИЖЕННЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

© 2016 РЕКОВА Н. Ю., МЕЛЬНИК С. В.

УДК 336.226.3:336.227.8

Рекова Н. Ю., Мельник С. В. Особливості ПДВ в Україні в контексті зближення з європейським законодавством

Метою статті є виявлення особливостей ПДВ та обґрунтування його ставки в Україні з позицій зближення вітчизняного законодавства з податковим законодавством ЄС. Проведено аналіз ПДВ як основного непрямого бюджетоутворюючого податку в державах – членах ЄС та Україні. Встановлено, що найбільш поширена в ЄС загальна ставка ПДВ дорівнює 20% і 21%. Крім загальної ставки ПДВ, у країнах – членах ЄС використовуються знижені, суперзнижені та нульові ставки. Визначено, що в ЄС зниження загальної ставки ПДВ є недоцільним, тому що може призвести до втрат бюджету і зайвим адміністративним витратам. Обґрунтовано, що в умовах соціально-економічної нестабільності використання законодавчо встановленої в Україні загальної і зниженої ставки ПДВ сприяє зниженню ризику недостачі бюджетних доходів і не суперечить процесу поступового зближення вітчизняного законодавства з вимогами ЄС. Збільшення податкових надходжень сприяє підвищенню імпліцитної ставки ПДВ за рахунок змін у сфері податкового адміністрування в контексті імплементації директив ЄС. Перспективою подальших наукових досліджень у даному напрямку є обґрунтування шляхів вдосконалення податкового адміністрування ПДВ.

Ключові слова: непряме оподаткування, ПДВ, ставка податку, директиви ЄС, імплементація.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 3. **Бібл.:** 22.

Рекова Наталія Юріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства, Донбаська державна машинобудівна академія (вул. Шкадінова, 72, Донецька обл., м. Краматорськ, 84313, Україна)

E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Мельник Сергій Вячеславович – аспірант, кафедра обліку і аудиту, Донбаська державна машинобудівна академія (вул. Шкадінова, 72, Донецька обл., м. Краматорськ, 84313, Україна)

E-mail: snezhana_pipko@mail.ru

УДК 336.226.3:336.227.8

Рекова Н. Ю., Мельник С. В. Особенности НДС в Украине в контексте сближения с европейским законодательством

Целью статьи является выявление особенностей НДС и обоснование его ставки в Украине с позиций сближения отечественного законодательства с налоговым законодательством ЕС. Проведен анализ НДС как основного косвенного бюджетообразующего налога в государствах – членах ЕС и Украине. Установлено, что в ЕС наиболее распространена ставка НДС, равная 20% и 21%. Кроме общей ставки НДС, в государствах – членах ЕС используются пониженные, суперпониженные и нулевые ставки. Определено, что в ЕС снижение общей ставки НДС является нецелесообразным, так как может привести к потерям бюджета и излишним административным расходам. Обосновано, что в условиях социально-экономической нестабильности использование законодательно установленной в Украине общей и пониженной ставки НДС способствует снижению риска недополучения бюджетных доходов и не противоречит процессу постепенного сближения отечественного законодательства с требованиями ЕС. Увеличению налоговых поступлений способствует повышение импліцитной ставки НДС, чему способствуют изменения в сфере налогового администрирования в контексте имплементации директив ЕС. Перспективой дальнейших научных исследований в данном направлении является обоснование путей совершенствования налогового администрирования НДС.

Ключевые слова: косвенное налогообложение, НДС, ставка налога, директивы ЕС, имплементация.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 3. **Библ.:** 22.

Рекова Наталья Юрьевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятия, Донбасская государственная машиностроительная академия (ул. Шкадінова, 72, Донецькая обл., г. Краматорськ, 84313, Украина)

E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Мельник Сергей Вячеславович – аспирант, кафедра учета и аудита, Донбасская государственная машиностроительная академия (ул. Шкадінова, 72, Донецькая обл., г. Краматорськ, 84313, Украина)

E-mail: snezhana_pipko@mail.ru

UDC 336.226.3:336.227.8

Rekova N. Yu., Melnyk S. V. Features of VAT in Ukraine in the Context of Convergence with the European Legislation

The article is aimed to identify the characteristics of VAT and substantiate its rate in Ukraine from the positions of convergence of national legislation with the EU tax legislation. An analysis of VAT as the main indirect budgetary revenue generating tax in both the EU Member States and Ukraine has been carried out. It has been found that the VAT rate, equal to 20% and 21%, is the most prevalent in the EU. In addition to the general VAT rate, in the EU Member States are also used reduced, super-reduced and zero rates. It has been determined that reducing the overall VAT rates in the EU is inappropriate, because this can lead to budgetary losses and administrative costs overspending. It has been substantiated that in the conditions of social-economic instability using the legally established in Ukraine overall and reduced VAT rate contributes to decreasing the risk of a shortfall in budgetary revenues and does not contradict the process of gradual convergence of the national legislation with the EU requirements. Increased implicit VAT rate contributes to rising tax revenues, aided by changes in tax administration in the context of implementation of the EU directives. Prospect of further research in this direction is substantiation of the ways to improve the tax administration of VAT tax.

Keywords: indirect taxation, VAT, tax rate, EU directives, implementation.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 22.

Rekova Natalia Yu. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Business Economy, Donbass State Academy of Machine Building (72 Shkadina Str., Donetskaya obl., Kramatorsk, 84313, Ukraine)

E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Melnyk Sergiy V. – Postgraduate Student, Department of Accounting and Auditing, Donbass State Academy of Machine Building (72 Shkadina Str., Donetskaya obl., Kramatorsk, 84313, Ukraine)

E-mail: snezhana_pipko@mail.ru

Об'єктивна необхідність зближення вітчизняного податкового законодавства з нормативно-правовою базою Європейського Союзу (ЄС) знаходить вираз у реструктуризації податкової системи України. Відомо, що податкова політика ЄС спрямована на регулювання суспільних відносин шляхом зближення та гармонізації національних правових і політичних інтересів держав – членів ЄС у сфері оподаткування. Тому в умовах інтеграції України в ЄС одним з основних напрямків реструктуризації податкової системи стала адаптація законодавства про податок на додану вартість (ПДВ) до європейських вимог.

ПДВ займає одне з ключових місць у зближенні та гармонізації непрямого оподаткування в державах – членах ЄС. Значний внесок в обґрунтування принципів адміністрування ПДВ внесли такі зарубіжні вчені, як В. Гіллерштейн і Т. Х. Гіллс [1], Р. Х. Гордон [2], М. Кін [3; 4], К. Джеймс [5] і багато інших. Науковий доробок цих учених полягає в розкритті особливостей ПДВ у країнах з розвинутою економікою та економікою, що розвивається. Серед сучасних вітчизняних досліджень, які спрямовані на обґрунтування ефективності напрямків податкової політики України у сфері ПДВ, особливе значення мають роботи З. С. Варналія [6], В. П. Вишневського [7], Ю. Б. Іванова [8], А. І. Крісоватого [9; 10], А. М. Соколовської [11] та інших вчених. Вони присвячені аналізу особливостей механізму оподаткування доданої вартості у вітчизняній практиці і відображають науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення податкової політики України з урахуванням досвіду розвинутих країн світу.

З огляду на цінність отриманих наукових результатів необхідно відзначити, що в сучасних умовах податкових трансформацій зміни в Податковому кодексі України

у сфері ПДВ по-новому впливають на економіку держави. З позицій зближення податкової політики України із законодавством ЄС аналіз особливостей такого впливу є актуальним і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є виявлення особливостей ПДВ та обґрунтування розміру ставки ПДВ в Україні з позицій зближення вітчизняного законодавства з податковим законодавством ЄС.

За даними аналітичної доповіді до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2015 році» вітчизняна система оподаткування розвивається в європейському тренді [12, с. 257]. Це обґрунтовується тим, що, по-перше, у структурі податкових надходжень Зведеного бюджету України переважають непрямі податки: так, не враховуючи динаміку їх зниження в певні періоди часу, протягом 2008–2015 рр. питома вага ПДВ, як одного з основних непрямих податків, становила понад 50,0% сукупних податкових надходжень (рис. 1).

По-друге, податкове навантаження в Україні поступово переноситься з мобільних факторів виробництва (праці й капіталу) на споживання, у тому числі за рахунок ПДВ. Такі зміни знаходять вираз у значній частці ПДВ у ВВП у порівнянні з податком на прибуток підприємств, частка у ВВП якого знизилася з 4,63% у 2011 р. до 2,18% у 2015 р., і з податком на доходи фізичних осіб, частка у ВВП якого збільшилася з 4,23% у 2011 р. до 4,87% у 2015 р. (рис. 2). Виявлені тенденції характеризують ПДВ як основний непрямий бюджетоутворюючий податок у податкових системах країн – членів ЄС та України.

Міжнародна практика оподаткування підтверджує значущість ПДВ для будь-якої держави. Так, згідно з даними Європейського комітету статистики, у 2012 р. податкові надходження від ПДВ у країнах ЄС склали

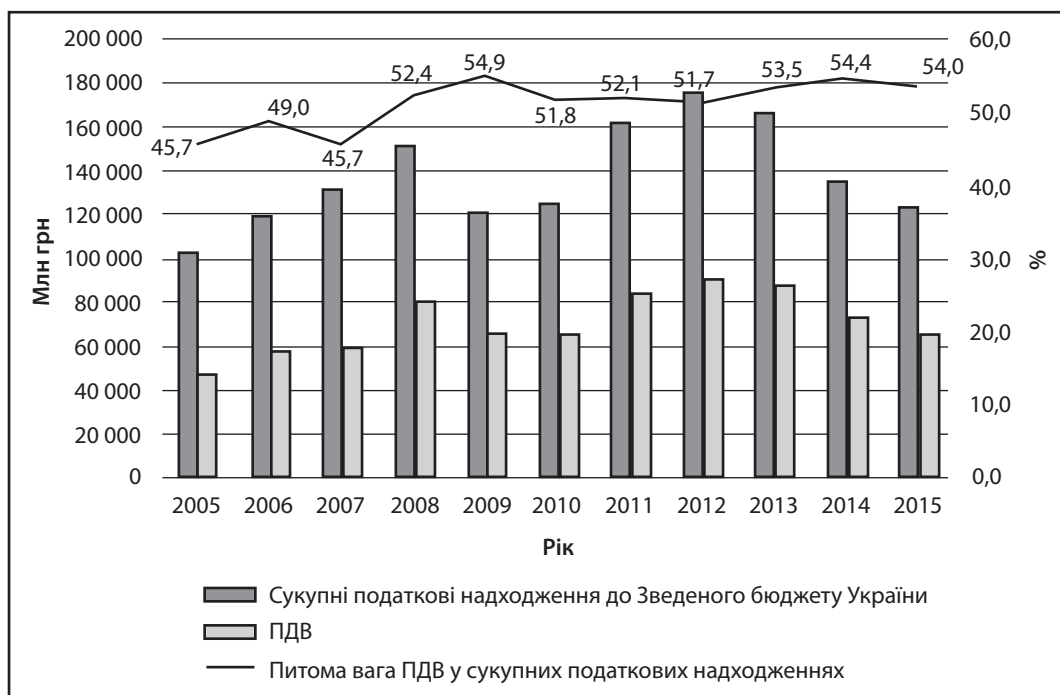
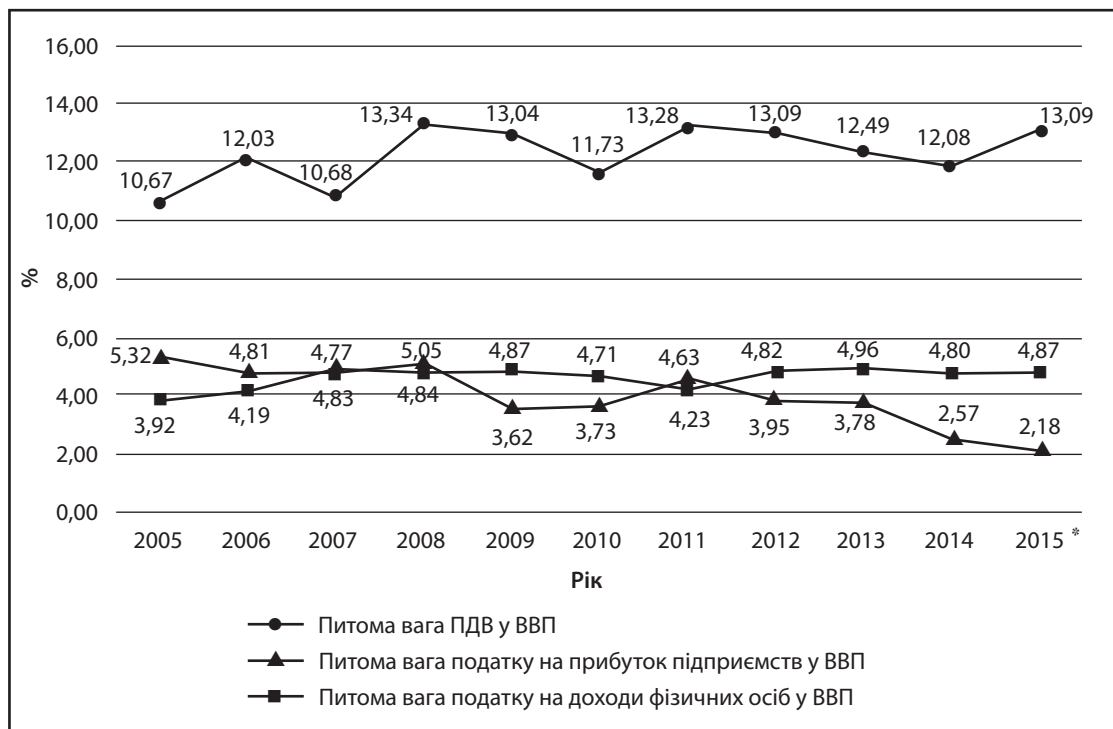

Рис. 1. Динаміка ПДВ в Україні у 2005–2015 рр. у порівнянних цінах 2005 р.

Джерело: розрахунки автора з використанням даних [13; 14].

Рис. 2. Питома вага податків у ВВП України у 2005–2015 рр.

Умовні позначення: * – попередні дані.

Джерело: авторські розрахунки з використанням даних [14; 15].

926 909 млн євро, а їх питома вага в загальному обсязі ВВП склала 7,1% у середньому за країнами ЄС [16, с. 179]. Найбільшою вона була у Хорватії (12,3%), а найменшою – в Іспанії (5,5%). Багатьма державами в ЄС стягування ПДВ здійснюється в умовах прийняття комплексу заходів, спрямованих на мінімізацію його негативного впливу на господарську діяльність і рівень добробуту населення. Узгодженню інтересів європейських держав у сфері створення та функціонування їх внутрішніх ринків, а також запобіганню недобросовісній конкуренції сприяє імплементація директив у сфері оподаткування.

Одним з основних законодавчих інструментів у сфері ПДВ є Директива Ради ЄС від 28.11.2006 р. 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість». У ній закріплено загальні положення про систему ПДВ, визначено платників податку, оподатковувані операції, база та ставки оподаткування. У цілому передбачається застосування до товарів і послуг податку, точно пропорційного їх вартості, незалежно від кількості операцій з виробництва та збуту до моменту нарахування податку.

Загальна ставка ПДВ у державах – членах ЄС для товарів широкого споживання не повинна бути меншою 15%. За даними Європейського комітету статистики, у країнах – членах ЄС найбільша загальна ставка ПДВ становить 27% в Угорщині, а найменша – 17% – у Люксембурзі [17, с. 3]. Найбільш поширена в ЄС ставка ПДВ, що дорівнює 20% (Австрія, Болгарія, Великобританія, Словаччина, Франція та Естонія) та 21% (Бельгія, Іспанія, Латвія, Литва і Нідерланди, Чехія). Для товарів і послуг, що належать до категорії товарів першої необхідності

(наприклад, фармацевтичні товари, медичне обладнання, продукти харчування, соціальне житло та інше) і послуг соціального значення, у країнах – членах ЄС (за винятком Данії) застосовується знижена ставка ПДВ. Деякі країни ЄС (Іспанія, Ірландія, Італія, Люксембург і Франція) додатково до зниженої ставки використовують суперзнижену (менше 5%) податкову ставку. Зазвичай така ставка застосовується до категорії соціального житла.

Застосування нульової ставки ПДВ передбачено в розділі VIII, глави 4 Директиви 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість». Випадки її використання різняться за країнами: найбільш розширений їх перелік передбачено у Великобританії та Ірландії, а найменш – у Данії (реалізація друкованої продукції, періодичність видання якої становить більше одного випуску в місяць), Італії (продаж землі, яка не може бути використана як земля під забудову) і Фінляндії (поліграфічні послуги для публікацій некомерційних організацій).

Протягом різного періоду часу в Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Ірландії, Іспанії, Італії, Португалії, Франції застосовувалося підвищення ставок ПДВ, але в сучасних умовах воно не практикується.

Оцінюючи динаміку зміни ставок ПДВ у державах – членах ЄС, необхідно відзначити незначне, але постійне збільшення загальної податкової ставки протягом останніх 20 років. Виняток становлять такі держави, як Великобританія, Угорщина, Ірландія, Румунія, Словаччина, Франція і Чехія. У них мало місце короткочасне зниження ставки в різні періоди часу. Одночасно спостерігається тенденція збільшення зниженої ставки ПДВ у багатьох державах – членах ЄС.

На думку вітчизняних фахівців, використання диференційованих ставок ПДВ виступає соціально справедливим напрямком реструктуризації податкової політики і може бути досить ефективним в Україні. Даний підхід обумовлює збільшення сукупного попиту на товари і послуги та зниження соціальної напруженості, оскільки передбачає, що більше будуть платити ті, хто здатний споживати дорожчу за вартістю продукцію або продукцію, небезпечну для здоров'я [18, с. 189]. Водночас ефективне використання диференційованих ставок ПДВ може сприяти зниженню податкового тиску на громадян з низьким рівнем доходів, тому що питома вага витрат на споживання в загальній сумі витрат у них найбільша.

Як основу для визначення ставок ПДВ доцільно використовувати підхід Аткінсона – Стігліца, який дозволяє обґрунтувати еквівалентність податків на споживання і працю за формулою вигляду:

$$(1-t) = \frac{1}{1+t^c}, \quad (1)$$

де t – ставка податку на доходи фізичних осіб (ПДФО); t^c – ставка ПДВ.

Вітчизняними вченими даний підхід був апробований для визначення ставки ПДВ при оподаткуванні доходів фізичних осіб податком за законодавчо встановленою ставкою 15% і отримана ставка ПДВ, яка на законодавчому рівні повинна становити 17,6%. [19; 20, с. 252]. У зв'язку зі змінами податкового законодавства України, що відбулися в процесі його реформування, отримані висновки є недостатньо коректними, вимагають уточнення і розвитку в контексті зближення з європейським законодавством, а саме – імплементації положень Директиви Ради ЄС від 28.11.2006 р. 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість».

При перетворенні формули (1) значення ставки ПДВ розраховується таким чином:

$$t^c = \frac{1}{1-t} - 1. \quad (2)$$

Згідно з податковим законодавством в Україні загальна ставка ПДВ становить 20% та знижені – 0% на експорт і 7% на фармацевтичну продукцію [21, ст. 193]. Відповідно до ст. 167 Податкового кодексу України ставка ПДФО становить 18%. Вона застосовується до заробітної плати, заохочувальних і компенсаційних виплат і винагород, які надаються у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами.

Однак розміри законодавчо встановлених ставок не дозволяють оцінити вплив податків на стан економіки. Для цього використовуються імпліцитні ставки податків, у величині яких ураховуються офіційні доходи та доходи від тіньової економіки в державі. У 2014 р. імпліцитні ставки ПДВ і ПДФО, розраховані як відношення реальних податкових надходжень до Зведеного бюджету України до відповідної бази оподаткування, склали 17,1% і 12,2% відповідно. Збільшенню імпліцитних податкових ставок сприяє зниження адміністративних витрат на оподаткування податком, а також збільшення ефективності його адміністрування.

Виконання умови про еквівалентність податків вимагає для імпліцитної ставки ПДФО зниження значення ставки ПДВ до 13,9% замість 17,1%. Це передбачає використання знижених ставок ПДВ до певних категорій товарів і послуг. Водночас за даною умовою при оподаткуванні заробітної плати податком за ставкою 18%, яка законодавчо закріплена у 2016 р. податковим законодавством України, ставка ПДВ повинна бути збільшена з 20% до 22%. Однак в умовах соціально-економічної нестабільності зростання податкового навантаження на доходи населення України зумовить зниження суспільного добробуту і, як наслідок, споживання, що, своєю чергою, негативно вплине на сукупні податкові доходи держави. При діючій ставці ПДВ у 20% ставка ПДФО повинна складати не більше 17% до розміру заробітної плати найманих працівників.

Зміна податкових надходжень при зменшенні або збільшенні ставок ПДВ залежить від коефіцієнта цінової еластичності попиту на відповідні товари або послуги. Його значення для товарів (послуг) першої необхідності прямує до 0. Це пов'язано з тим, що при зміні ціни кількість товарів або послуг, що споживається, практично не змінюється. Тоді модель прогнозування надходжень ПДВ (X) в умовах податкового реформування має такий вигляд [22, с. 10]:

$$X = \frac{T_2}{T_1} = \frac{\left[\left(\frac{\rho(1+\varepsilon)}{\varepsilon(1+\tau_2)} - 1 \right) \cdot \{l + (1+\tau_1)\}^{-1} \right]^2 \cdot \tau_2}{\left[\left(\frac{\rho(1+\varepsilon)}{\varepsilon(1+\tau_1)} - 1 \right) \cdot \{l + (1+\tau_2)\}^{-1} \right]^2 \cdot \tau_1}, \quad (3)$$

де τ_1 – початкова ставка ПДВ; τ_2 – знижена ставка ПДВ; ρ – рентабельність виробництва; l – співвідношення граничного попиту до пропозиції; ε – коефіцієнт цінової еластичності попиту; T_1 – величина надходжень ПДВ за початковою ставкою; T_2 – величина надходжень ПДВ за зниженою ставкою.

Оцінка зміни рівня податкових надходжень від ПДВ у результаті реформування загальної податкової ставки проведена для декількох випадків:

- 1) коли обкладаються товари та послуги, попит на які є нееластичним ($\varepsilon \rightarrow 0$);
- 2) коли обкладаються товари та послуги, попит на які є еластичним ($\varepsilon = 1$);
- 3) коли обкладаються товари та послуги, попит на які є відносно еластичним ($1 < \varepsilon < \infty$).

Отримані розрахунки представлені в *табл. 1*.

Результати показують, що незначна зміна ставки ПДВ, не впливаючи на зниження вартості товарів і послуг, а, отже, не приводячи до зміни купівельної спроможності населення, значно відбивається на величині податкових надходжень до бюджету. Так, наприклад, при заданих базових умовах 2015 р. зниження ставки ПДВ до 18% скорочує такі надходження на 7%, при зниженні до 15% – на 18,6% для товарів і послуг з нееластичним попитом, до яких належать товари та послуги першої необхідності. Аналогічне зниження ставки ПДВ для товарів і послуг з одиничною еластичністю попиту

Зміна податкових доходів при різних ставках ПДВ, %

Показники	Ставки, %									
	15	16	17	18	19	21	22	23	24	25
Випадок 1	81,4	85,4	89,3	93,0	96,6	103,3	106,5	109,6	112,6	117,1
Випадок 2	91,3	93,4	95,7	97,4	98,8	100,9	101,6	102,0	102,3	103,7
Випадок 3	98,3	99,4	100,1	100,5	100,4	99,3	98,3	97,0	95,5	95,1

Джерело: розрахунки автора.

(наприклад, транспортні послуги) призводить до скорочення надходжень до бюджету на 2,6% і 8,7% відповідно. Податкові надходження збільшуються при зниженні ставки ПДВ у разі товарів і послуг з відносною еластичністю попиту (наприклад, товарів розкоші): при $\tau_2 = 19\%$ податкові доходи бюджету від ПДВ збільшуються на 0,4%; при $\tau_2 = 18\%$ і 17% – на 0,5% і 0,1% відповідно.

З цього випливає, що зниження загальної ставки ПДВ є недоцільним, тому що може призвести до втрат бюджету і зайвим адміністративним витратам. Тому в умовах соціально-економічної нестабільності використання законодавчо встановленої в Україні загальної та зниженої ставки ПДВ сприяє зниженню ризику недоотримання бюджетних доходів і не суперечить процесу поступового наближення вітчизняного законодавства до вимог ЄС. Збільшення податкових надходжень сприяє підвищенню імпліцитної ставки ПДВ шляхом вдосконалення податкового адміністрування в контексті імплементації директив ЄС.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз особливостей ПДВ показав, що в Україні його фіскальна ефективність є досить високою в порівнянні з ефективністю інших податків. Це пов'язано з тим, що даним податком обкладається споживання, яке фінансується не тільки за рахунок грошових коштів, отриманих з офіційних джерел доходу, але й з тіньового сектора економіки. Тому ПДВ має досить високий податковий потенціал у порівнянні з іншими податками, що підтверджується досвідом країн з розвинутою економікою.

У контексті зближення з європейським законодавством шляхом імплементації відповідних директив ЄС напрямами реформування податкової політики в Україні у сфері ПДВ повинні стати такі. При умові незниження загальної ставки ПДВ повинні бути розроблені заходи, спрямовані на наближення величини імпліцитної ставки ПДВ до законодавчо встановленої ставки податку. Цього можна досягти завдяки вдосконаленню податкового адміністрування ПДВ за допомогою ліквідації схем його незаконного відшкодування з бюджету, скорочення пільг, а також посилення контролю за сплатою податку до бюджету відповідними контролюючими органами. Тому напрямом подальших наукових досліджень є обґрунтування шляхів вдосконалення податкового адміністрування ПДВ. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Hellerstein, W. The VAT in the European Union / W. Hellerstein, T. H. Gillis // Tax Analysts. – 2010. – April, 26. – P. 461–471.

2. Taxation in developing countries: six case studies and policy implications / Edited by R. H. Gordon. – NY.: Columbia University Press, 2010. – 305 p.

3. Keen, M. Taxation and development – again / M. Keen // IMF. Fiscal Affairs Department. – 2012. – September. – WP/12/220. – 30 p.

4. Keen, M. The value-added tax: its causes and consequences / M. Keen, B. Lockwood // Journal of Development Economics. – 2010. – Vol. 92. – P. 138–151.

5. James, K. The rise of the value-added tax / K. James. – NY.: Cambridge University Press, 2015. – 475 p.

6. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналія та ін.; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с.

7. Налоговая политика: методология, теория и практика: монографія / В. П. Вишневикий, О. В. Виецкая, О. Н. Гаркушенко и др.; под общ. ред. В. П. Вишневикого / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2011. – 528 с.

8. Регулятивний потенціал податкової системи України: монографія / Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, К. В. Давискіба та ін.; за заг. ред. Ю. Б. Іванова. – Х.: Вид-во ХНЕУ, 2009. – 336 с.

9. Крисоватий А. І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори: монографія / А. І. Крисоватий, В. А. Валігура. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 248 с.

10. Крисоватий А. І. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції: монографія / А. І. Крисоватий, В. М. Мельник, Т. В. Кошук; за ред. А. І. Крисоватого. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 236 с.

11. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у 2009–2010 роках: особливості та уроки на перспективу / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 24–37.

12. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – 684 с.

13. Бюджет України 2014: стат. збірник / Міністерство фінансів. – К., 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://195.78.68.18/minfin/file/link/428038/file/Budget%20of%20Ukraine%202014%20\(mfugovua\).pdf](http://195.78.68.18/minfin/file/link/428038/file/Budget%20of%20Ukraine%202014%20(mfugovua).pdf)

14. Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue/#1>

15. Валовий внутрішній продукт / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html

16. Taxations trends in the European Union. Data for the EU Member States and Norway. – Luxembourg: Eurostat, 2014. – 312 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786841/KS-DU-14-001-EN.PDF/7bec4a16-f111-4386-a4b4-8f1087be1063?version=1.0>

17. VAT rates applied in the member states of the European Union. – Luxembourg: Eurostat, 2015. – 29 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf

18. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії : монографія / Білецька Г. М., Кармаліта М. В., Куц М. О. та ін. – К. : Алєрта, 2012. – 222 с.

19. Валігура В. А. Вектори підвищення рівня використання та розширення бази оподаткування ПДВ в Україні / В. А. Валігура // Ефективна економіка. – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1950>

20. Садовенко М. М. Аналіз фіскальної ефективності ПДВ в контексті її оптимізації / М. М. Садовенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 11. – С. 250–254.

21. Податковий кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

22. Палянок Т. М. Ефективність податку на додану вартість та напрями його реформування в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Т. М. Палянок; Нац. ун-т ДПС України. – Ірпінь, 2009. – 17 с.

REFERENCES

"Biudzhet Ukrainy 2014" [Budget Ukraine 2014]. [http://195.78.68.18/minfin/file/link/428038/file/Budget%20of%20Ukraine%202014%20\(mfugovua\).pdf](http://195.78.68.18/minfin/file/link/428038/file/Budget%20of%20Ukraine%202014%20(mfugovua).pdf)

Biletska, H. M. et al. *Harmonizatsiia podatkovoho zakonodavstva: ukraïnski realii* [Harmonisation of tax laws: Ukrainian realities]. Kyiv: Alerta, 2012.

Hellerstein, W., and Gillis, T. H. "The VAT in the European Union". *Tax Analysts*, April, 26 (2010): 461-471.

Ivanov, Yu. B. et al. *Rehuliatyvnyi potentsial podatkovoi systemy Ukrainy* [The regulatory potential of Ukraine's tax system]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2009.

James, K. *The rise of the value-added tax*. New York: Cambridge University Press, 2015.

Keen, M., and Lockwood, B. "The value-added tax: its causes and consequences". *Journal of Development Economics*, vol. 92 (2010): 138-151.

Krysovatyi, A. I., and Valihura, V. A. *Dominantny harmonizatsii opodatkovannia: natsionalni ta mizhnarodni vektory* [Dominants harmonization of taxation: national and international vectors]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2010.

Krysovatyi, A. I., Melnyk, V. M., and Koshchuk, T. V. *Podatkovi transformatsii v YeS ta podatkovya polityka Ukrainy v konteksti ievrointehratsii* [Tax transformation of the EU and Ukraine tax policy in the context of European integration]. Ternopil: TNEU, 2014.

Keen, M. "Taxation and development - again" IMF. Fiscal Affairs Department, WP/12/220 (2012).

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Melnyk, P. V. et al. *Podatkova polityka Ukrainy: stan, problemy ta perspektyvy* [Tax policy in Ukraine: state, problems and prospects]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2008.

Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2015 rotsi : Analychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the internal and external situation of Ukraine in 2015: analytical report to the Annual Message of President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2015.

Paianok, T. M. "Efektyvnist podatku na dodanu vartist ta napriamy yoho reformuvannia v Ukraini" [Efficiency of VAT and directions of its reform in Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.08, 2009.

Sadovenko, M. M. "Analiz fiskalnoi efektyvnosti PDV v konteksti yii optymizatsii" [Analysis of the VAT fiscal efficiency in the context of optimization]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 11 (2015): 250-254.

Sokolovska, A. M. "Podatkova polityka v Ukraini u 2009-2010 rokakh: osoblyvosti ta uroky na perspektyvu" [Tax policy in Ukraine in 2009-2010: features and lessons for the future]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2011): 24-37.

"Taxations trends in the European Union. Data for the EU Member States and Norway". <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786841/KS-DU-14-001-EN.PDF/7bec4a16-f111-4386-a4b4-8f1087be1063?version=1.0>

Taxation in developing countries: six case studies and policy implications. New York: Columbia University Press, 2010.

"Tsina derzhavy" [Price states]. <http://cost.ua/budget/revenue/#1>

Valihura, V. A. "Vektory pidvyshchennia rivnia vykorystannia ta rozshyrennia bazy opodatkovannia PDV v Ukraini" [Vectors increased use and expansion of the tax base of VAT in Ukraine]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1950>

"VAT rates applied in the member states of the European Union". http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf

"Valovyi vnutrishnii produkt" [Gross Domestic Product]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html

Vishnevskiy, V. P. et al. *Nalogovaya polityka: metodologiya, teoriya i praktika* [Tax policy: methodology, theory and practice]. Donetsk, 2011.

ФІСКАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В СТРУКТУРІ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

© 2016 КОЗАРЕНКО Л. В.

УДК 336.027

Козаренко Л. В. Фіскальна децентралізація в структурі стратегічних напрямів розвитку людського потенціалу

Метою статті є обґрунтування стратегічних напрямів розвитку людського потенціалу в напрямі фіскальної децентралізації. Доведено, що необхідними умовами ефективної децентралізації державного управління є створення правових основ децентралізації, які чітко визначають права й обов'язки різних рівнів влади. Сформульовано висновок, що пріоритет використання інституційного регулювання полягає в тому, що кожен з напрямів формування умов сталого людського розвитку не розвивається спонтанно, а чітко та цілеспрямовано керується – з відповідними показниками ефективності. Характерним є те, що процес управління організований вертикально-ієрархічно, а підґрунтям таких відносин виступає патерналізм наступних елементів ієрархії до попередніх. Подібну структуру можна визначити як систему, що не сприяє прояву свідомих ініціатив суспільства у будь-якій сфері зокрема і в державі в цілому. Протиставлення інституційного регулювання так званому «ручному» є протиставленням ієрархічно одноцентрових вертикалей управління вертикально децентралізованим блочним системам управління та децентралізованим мережевим системам управління, що більше відповідають завданням людського розвитку в умовах викликів сучасності.

Ключові слова: фіскальна децентралізація, розвиток людського потенціалу, видатки бюджету, доходи бюджету, делегування повноважень.

Рис.: 1. Бібл.: 14.

Козаренко Людмила Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу фінансових ринків, Академія фінансового управління (вул. О. Гончара, 46/48, Київ, 01034, Україна)

E-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com

УДК 336.027

UDC 336.027

Козаренко Л. В. Фискальная децентрализация в структуре стратегических направлений развития человеческого потенциала

Целью статьи является обоснование стратегических направлений развития человеческого потенциала в направлении фискальной децентрализации. Доказано, что необходимыми условиями эффективной децентрализации государственного управления является создание правовых основ децентрализации, которые четко определяют права и обязанности различных уровней власти. Сформулирован вывод, что приоритет использования институционального регулирования заключается в том, что каждое из направлений формирования условий устойчивого человеческого развития не развивается спонтанно, а четко и целенаправленно руководствуется – с соответствующими показателями эффективности. Характерно, что процесс управления организован вертикально-иерархически, а основой таких отношений выступает патернализм последующих элементов иерархии к предыдущим. Подобную структуру можно определить как систему, не способствующую проявлению сознательных инициатив общества в любой сфере в частности и в государстве в целом. Противопоставление институционального регулирования так называемому «ручному» является противопоставлением иерархически одноцентровых вертикалей управления вертикально децентрализованным блочным системам управления и децентрализованным сетевым системам управления, которые более отвечают задачам человеческого развития в условиях вызовов современности.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, развитие человеческого потенциала, расходы бюджета, доходы бюджета, делегирование полномочий.

Рис.: 1. Библ.: 14.

Козаренко Людмила Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, ведущий научный сотрудник отдела финансовых рынков, Академия финансового управления (ул. О. Гончара, 46/48, Киев, 01034, Украина)

E-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com

Kozarezenko L. V. Fiscal Decentralization in the Structure of the Strategic Directions for Developing the Human Potential

The article is concerned with substantiation of the strategic directions for developing the human potential in the direction of fiscal decentralization. It has been proven that the necessary conditions for the efficient decentralization of the State administrating are provided by creating a legal framework for decentralization, which clearly defines the rights and responsibilities of the various levels of power. A conclusion has been formulated, according to which priority for use of institutional regulation is that each one of the directions for establishing conditions of stable human development does not develop spontaneously, but is clearly and purposefully guided – with appropriate performance indicators. It is characteristic that the management process is organized vertically and hierarchically, while basis of such relations is seen as paternalism of the subsequent towards the preceding hierarchy elements. A similar structure can be defined as a system, which is not conducive to manifestation of conscious society initiatives in any area in particular and in the State as a whole. Opposition of the institutional regulation to the so-called «manual» regulation is the opposition of the hierarchically single-centre management verticals to the vertically decentralized block management systems together with the decentralized network management systems, which are more relevant to objectives of human development in the face of contemporary challenges.

Keywords: fiscal decentralization, developing the human potential, budget expedients, budget revenues, delegation of authorities.

Fig.: 1. Bibl.: 14.

Kozarezenko Ljudmila V. – PhD (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department of Financial Markets, Academy of Financial Management (46/48 O. Honchara Str., Kyiv, 01034, Ukraine)

E-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com

З метою забезпечення розвитку людського потенціалу досить значною є потреба в побудові ефективної системи місцевого самоврядування, що буде здатна своєчасно та якісно задовольняти потреби громадян, забезпечувати реалізацію їх прав та свобод. Важливу роль в процесі реформування місцевого самоврядування відіграє процес децентралізації влади.

Соціально-економічні наслідки фіскальної децентралізації є об'єктом досліджень вітчизняних вчених та вчених закордоном. Зокрема праці, Деркача М. [1], Луїніної І. [2], Макарова Г. [3], Панової В. [4], Пилипів В. [5], Данилишина Б. [6], Молдована О. [7], Ебеда Р. [8], Циммерманна Х. [9], де'Мело Л. [10], Давуді Х. [11], Родрігес-Роуза А. [12], Мартінес-Васкеса Дж. [13] містять спроби

комплексної оцінки можливого впливу фіскальної децентралізації на розвиток соціальних процесів на рівні держави, але не містять чітких рекомендацій саме щодо посилення впливу цих процесів на розвиток людського потенціалу, що і визначило *мету* написання статті, її задання та основний зміст.

Під децентралізацією варто розуміти такий спосіб визначення й розподілу завдань й функцій, при якому переважна більшість із них передається центральними органами влади на нижчий рівень. Варто відмітити, що значна частка адміністративної діяльності переноситься на місцеві органи влади або ж на інші уповноважені державою суб'єкти. Таким чином, децентралізація влади в країні забезпечує розвиток демократії, адже спостерігається процес збільшення впливу територіальних громад, соціальних груп і суспільства в цілому на питання місцевого та державного значення. Демократична країна завжди намагається активно залучати громадськість до реалізації публічних функцій для максимального задоволення різнобічних потреб людини та суспільства загалом.

Важливим кроком, що спрямований на зростання добробуту людини за рахунок формування якісних умов для сталого розвитку територіальних громад, виступає економічна та суспільно-політична трансформація системи адміністративно-територіального устрою, що дозволить створити якісно новий суб'єкт місцевого самоврядування, а саме – територіальну громаду на базовому рівні адміністративно-територіального устрою, що буде мати всі необхідні правові, фінансові та соціальні компоненти для надання якісних публічних послуг й забезпечення гідних умов проживання людей у селі, селищі, місті. З метою реалізації поставлених цілей розвитку людського потенціалу варто забезпечити виконання базових вимог відносно просторової основи розвитку місцевого самоврядування на базовому, районному й регіональному рівнях, до яких можна віднести: забезпечення узгодженості сформованої системи й меж адміністративно-територіальних одиниць із наявною територіальною структурою органів місцевого самоврядування та виконавчої влади; забезпечення повсюдності юрисдикції органів державної влади й місцевого самоврядування в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць; використання принципу субсидіарності в процесі визначення базових повноважень для органів місцевої влади відносно кожного її рівня; створення для кожної територіальної громади таких повноважень, що є домінуючими відносно інших рівнів, що підвищує ефективність формування такого виду адміністративно-територіальної одиниці в бюджетному, кадровому чи політичному аспектах.

Показник дієвості місцевого самоврядування та, як наслідок, успішність самого процесу децентралізації, знаходиться в прямій залежності від фінансової спроможності територіальної громади. Найбільш потужним елементом формування повноцінного матеріального забезпечення органів місцевого самоврядування та показником рівня демократії в країні й компетентності самоврядних органів виступає фіскальна децентралі-

зація. Світовий досвід визначає можливість проведення фіскальної децентралізації через процес децентралізації видатків, які здійснюються органами місцевого самоврядування, шляхом надання фінансових ресурсів на реалізацію функцій, що покладені на них державою; через децентралізацію доходів, що проявляється в закріпленні за територіальною громадою джерел доходів й надання права на визначення їх розміру; через процесуальну та організаційну самостійність вибору напряму використання власних фінансових ресурсів.

Аналіз даних, представлених на *рис. 1*, дає змогу констатувати, що середнє значення питомої ваги видаткової частини місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету за період 2005–2015 рр. становить 43,22 відсотка, що є вищим показником за аналогічний період у країнах Азії, де частка місцевих бюджетів не перевищує 10 відсотків, у країнах Латинської Америки знаходиться в межах від 15 до 40 відсотків. Своєю чергою, значення приведеного показника у країнах ОЕСР коливаються в межах від 14 відсотків у Бельгії до 61 відсотка в Австралії. Водночас, аналіз структури дохідної частини місцевих бюджетів період 2005–2015 рр. свідчить, що значення частки офіційних трансфертів у структурі дохідної частини місцевих бюджетів зросло з 43,9 відсотка у 2005 р. до 59,1 відсотка у 2015 р., що дає підстави констатувати посилення ролі централізації бюджетної системи країни та зростання залежності місцевих бюджетів від державного. У період 2005–2015 рр. середнє значення питомої ваги трансфертів у структурі дохідної частини місцевих бюджетів становило 49,4 відсотка, у тому числі в розрізі періодів 2005–2009 рр. – 43,9 відсотка, 2010–2015 рр. – 54,0 відсотка. Водночас, значення показника частки податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів у відповідні періоди становило: 2005–2015 рр. – 40,6 відсотка, 2005–2009 рр. – 42,7 відсотка, 2010–2015 рр. – 38,9 відсотка відповідно [14].

Разом з тим, використовуючи механізм міжбюджетного регулювання, держава знижує рівень диспропорцій між місцевими бюджетами у формуванні дохідної бази для здійснення фінансування бюджетних видатків у необхідних обсягах, що обумовлено особливостями та відмінностями соціально-економічного розвитку країни в розрізі її окремих регіонів та адміністративно-територіальних одиниць. Аналіз валового регіонального продукту як вагомого показника соціально-економічного розвитку територій у розрахунку на одну особу в регіональному розрізі свідчить про значну диференціацію його значень – станом на 2014 р. співвідношення максимального значення показника в м. Києві та мінімального значення даного показника, який зафіксовано у Чернівецькій області, становить 7,2 разу. Без урахування значення валового регіонального продукту в м. Києві, яке перевищує середнє значення цього показника по Україні в 3 рази, співвідношення максимального у Дніпропетровській області та мінімального значення в Чернівецькій області валового регіонального продукту по областях складає 3,1 разу. Вищенаведене свідчить про суттєві відмінності податкового потенціалу в розрізі регіонів та відповідно можливостей

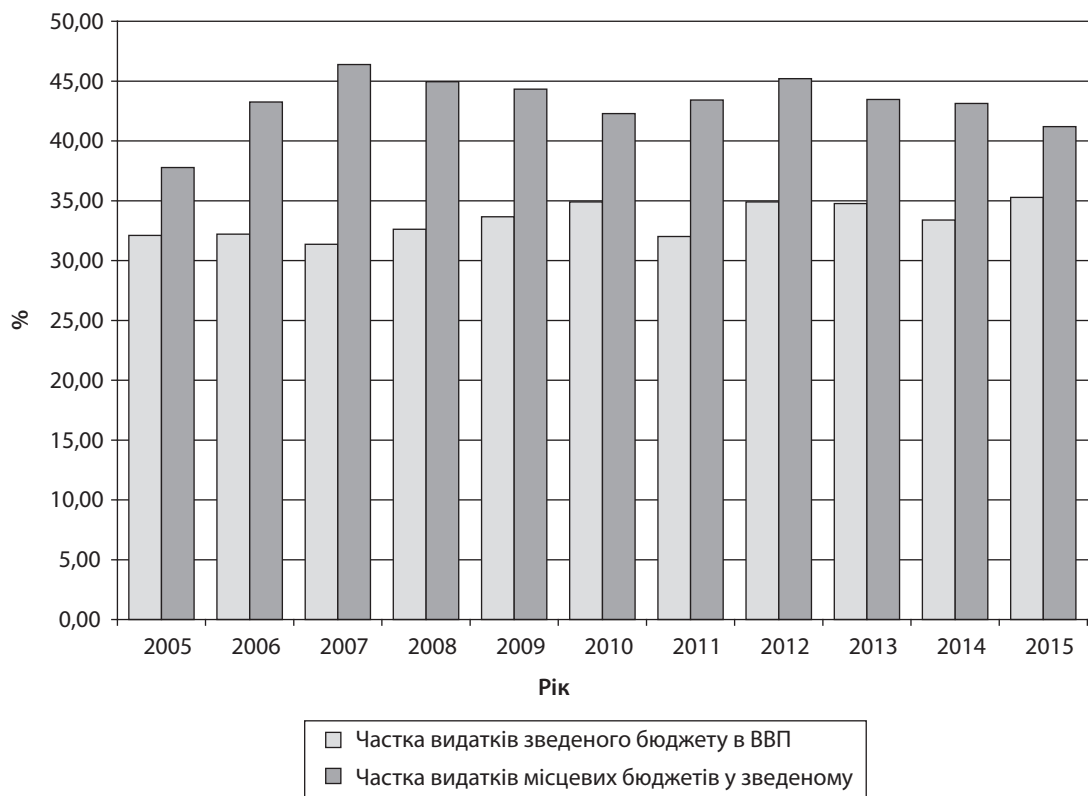

Рис. 1. Динаміка показника децентралізації у сфері видатків за період 2005–2015 років

Джерело: складено і розраховано автором за даними Державної казначейської служби України [14].

у формуванні стабільної та достатньої дохідної бази місцевих бюджетів. Зазначене обумовлює доцільність та необхідність здійснення міжбюджетного регулювання з метою вирівнювання фінансових можливостей органів місцевого самоврядування для виконання власних і делегованих видаткових повноважень.

Важливим є встановлення та використання дієвих механізмів відносно нагляду та контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в бюджетному, фінансовому та податковому середовищі як з боку держави, так і з боку незалежних аудиторських компаній, а також використання ефективних методів притягнення до відповідальності за порушення встановлених правил. Прикладом для цього можуть бути досить розгорнуті та структуровані доходи органів місцевого самоврядування у високорозвинених країнах світу, які дозволяють забезпечувати наповнення місцевих бюджетів фінансовими ресурсами. Європейська модель розвитку територіальних громад базується на принципах субсидіарності, тобто дана модель передбачає надання послуг державними органами влади на максимально наближеному до конкретного споживача цих послуг рівні й законності функціонування новостворених територіальних органів. Необхідним є максимально повне нормативне закріплення компетенції органів територіальної громади із урахуванням приписів ч. 2 ст. 19 Конституції України, яка включає в себе позитивний принцип функціонування публічної адміністрації та потребує повного відображення їх функцій та повноважень у вигляді окремого законодавчого акту.

Ефективним методом здійснення процесу децентралізації адміністративних функцій виступає делегування повноважень, під яким розуміється надання тимчасових повноважень суб'єктам місцевого самоврядування відносно прийняття рішень у зазначених напрямках і питаннях, що належать до компетенції даного органу. В процесі децентралізації делегування повноважень являє собою конкретизовану систему реалізації повноважень й публічних функцій на визначений період та із зазначенням конкретного виконавця цього завдання. Даний метод може бути здійснено на всіх рівнях адміністрації та всередині організації, шляхом делегування повноважень від керівника до підлеглого. Цей процес підвищує відповідальність, самостійність місцевих органів влади, сприяє зростанню кваліфікації їх працівників та дозволяє забезпечувати сталий людський розвиток території. Делегування також часто використовують як тимчасовий крок для проведення експерименту, наприклад, перед процесом децентралізації певних функцій на постійній основі.

Процес територіальної децентралізації повинен включати в себе три основні елементи: *політичну децентралізацію*, яка відображає специфічний аспект формування органів місцевого самоврядування та їх представницький характер. Дієві конституційні гарантії функціонування такої системи, її зміст та рівень організації, мають забезпечувати незалежність таких органів від зовнішнього впливу держави. *Адміністративна децентралізація* ґрунтується на здійсненні органами місцевого самоврядування системи завдань, функцій та повноважень відносно реалізації соціальних та еко-

номічних програм у межах адміністративної території. *Фінансова децентралізація* вимагає забезпечити органам місцевого самоврядування достатній рівень власних фінансових й матеріальних засобів, а також надати їм право відносно вільного володіння, користування та розпорядження наявними фінансовими ресурсами, що знаходяться у територіальній громаді. Доцільним також є те, щоб децентралізована система включала в себе оптимальні характеристики відносно складу та керівництва й була забезпечена дієвим виконавчим апаратом. Таким чином, однією з передумов успішної реалізації процесу децентралізації влади в Україні, як підґрунтя для забезпечення сталого людського розвитку, є законодавче відображення й запровадження системи місцевого самоврядування до правової бази країни.

Аналіз тенденцій світового досвіду розвитку місцевого самоврядування з метою забезпечення сталого людського розвитку свідчить про його унікальність та значущість, що проявляється в тому, що громадяни зацікавлені в об'єднанні та взятті на себе відповідних ініціатив розвитку. Все це виступає відображенням процесу формування нового стилю поведінки громадян, що сформувався внаслідок багатьох національних та міжнародних програм щодо розвитку громад, які здійснили значний вплив на всі процеси місцевого самоврядування. Даний розвиток можливий завдяки реалізації на практиці методу, який має назву *соціальна мобілізація*. Під поняттям «соціальна мобілізація» розуміють процес зміни свідомості громадян таким чином, що вони прагнуть реалізації та використання новітніх форм соціалізації й поведінки. Це досить динамічний процес, який має на меті залучення потенціалу й прагнення кожної людини допомогти суспільству шляхом реалізації спільних програм.

Метод соціальної мобілізації ґрунтується на думці, згідно з якою переважна більшість людей готові до реалізації багатьох проектів та заходів з метою досягнення благополуччя як свого, так і своїх знайомих та громади в цілому. Однак, зазвичай, ці громадяни досить рідко збираються, щоб зможти повною мірою розкрити свій колективний потенціал, адже у них на заваді стає відсутність якісної соціальної та технічної допомоги ззовні. Отже, органи місцевого самоврядування зацікавлені в тому, щоб певний активіст громади чи установа, яка займається соціальною мобілізацією громадян, проводила навчання людей в напрямках: самоорганізації, тобто процесу об'єднання наявних як фінансових, так і людських ресурсів з метою зменшення загальних витрат й реалізації заходів, які приносять користь всій громаді; визначення конкретних лідерів громади, які будуть здатні розкрити потенціал людей та спрямувати його в правильне русло; визначення та розробка пріоритетів щодо розвитку людського потенціалу території; визначення технічної та фінансової спроможності реалізації даних пріоритетів; забезпечення й сприяння формуванню дохідних джерел, що потрібні для впровадження відповідних програм розвитку територіальних громад; забезпечення якісного моніторингу та контролю за всіма напрямками діяльності органів місцевого самоврядування.

Основна мета активіста громади або ж організації, яка займається соціальною мобілізацією, – це навчання людей, що полягає у використанні вищезгаданих вмінь та навичок й забезпечення зростання їх потенціалу. Для цього використовуються різноманітні тренінги, мотивації, технічна та фінансова підтримка. У результаті це має навчити громадян, які залучені до розвитку територіальної громади, використовувати здобуті вміння в разі необхідності.

Місцеве самоврядування має прагнути до надання послуг, які пов'язані з людським розвитком, на рівні, достатньому для реалізації потенціалу територій та громадян, які на ній проживають, та на рівні, вищому, ніж той, що передбачений системою державних соціальних стандартів. Для цього територіальним громадам, районам та областям варто надавати фінансові ресурси на рівні, достатньому для реалізації програм розвитку, наприклад, через частину доходів, що отримані понад передбачені обсяги, що буде залишатися в органах місцевого самоврядування, але разом із вимогою, що дані ресурси будуть спрямовані на надання послуг на якісно новому рівні.

Більшість послуг, які стосуються розвитку людського потенціалу, є прерогативою органів місцевої влади та не можуть отримувати дотації вирівнювання із державного бюджету. В першу чергу це відноситься до послуг житлово-комунального господарства, що є дорогими та потребують державної підтримки. З метою вирішення даних питань держава має розробити та реалізувати програму відносно поступового покращення якості розвитку людського потенціалу, особливо в сільській місцевості, використовуючи механізми державного фінансування, та кошти банківських установ, інвесторів і населення. Територіальні громади також мають отримати нормативно затверджені повноваження щодо об'єднання даних джерел ресурсів з метою реалізації спільних завдань та обов'язків. Відповідний механізм дасть можливість місцевим органам підвищити якість надання послуг, які стосуються розвитку людського потенціалу, та зміцнити їх фінансову самостійність в даному напрямку. Виділення фінансових ресурсів, достатніх для фінансування людського розвитку в територіальній громаді, не принесе користі, якщо не буде сформовано надійну систему моніторингу за показниками ефективності використання відповідних ресурсів, а саме: аналізу витрат та отриманих результатів, аналізу показників економічної ефективності та аналізу корисності витрат. Реалізація таких напрямів щодо поліпшення людського розвитку на місцевому рівні дозволить адаптувати українську систему до європейського рівня та підвищити якість людського розвитку в регіонах країни. Також важливим є підвищення довіри населення до місцевих органів влади та розширення їх повноважень.

Управління людським розвитком на місцевому рівні – це система поєднання колективних та індивідуальних досягнень з аналізу та обробки наявної інформації в процесі прийняття виважених управлінських рішень, що потребує використання моделей, які базуються на когнітивних зв'язках. Також варто зазначити, що процес моделювання як метод опосередкованого пізнання

розвитку людського потенціалу потребує формування чітких цілей даного процесу, тобто цільової функції, й побудови системи обмежень. Цільова функція буде прямувати до свого максимуму та включатиме: процес надання громадянам послуг максимально високої якості, що будуть порівнюватися з нормативними критеріями якості, широким колом підприємств та установ, які функціонують в конкурентному середовищі: місцевих та державних органів управління, підприємств усіх форм власності й організаційно-правових форм, громадських організацій та фізичних осіб.

Інноваційний розвиток територіальної громади, який базується на інтегрованому підході, потребує максимально повного використання наявного в неї потенціалу, насамперед людського, при врахуванні усіх його аспектів у процесі розробки й впровадження стратегії розвитку та інших важливих нормативних документів місцевого значення. Даний підхід здійснює безпосередній вплив на забезпечення процесів життєдіяльності територіальної громади та повинен відповідати як інтересам громадян країни, так і базовим принципам регіональної політики провідних країн світу. Територіальна громада як суб'єкт управління розвитком людського потенціалу представлена в контексті поняття «інформаційний простір», яке розкривається в процесі здійснення практичної діяльності людини й семантичних досліджень науковців та є важливою ознакою сучасної моделі розвитку світу. Дане твердження дозволяє поєднати в процесі прийняття управлінських рішень новітні якості стратифікованої громади та різноманітних верств населення з метою впровадження інноваційного розвитку; проводити ефективну діагностику політики місцевих органів влади й здійснювати моніторинг її реалізації; визначати засоби, що дозволять адаптувати наявну інформацію для її подальшого використання на різних рівнях функціонування громади. Також варто виділяти конкретні завдання, які вимагають визначення умов та механізмів залучення й використання фінансових ресурсів з метою реалізації даних заходів.

Таким чином, до орієнтовних заходів щодо управління розвитком людського потенціалу в територіальній громаді варто віднести: проведення ефективного реформування структури місцевої економіки; зміну наявної моделі споживання щодо товарів тривалого користування, заощаджень та інвестицій; розробку граничних характеристик щодо розвитку соціальної та економічної сфери, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу; використання системи штрафів та заохочень для покращення зв'язків між економічними, соціальними й екологічними факторами розвитку територіальної громади; розробку й впровадження системи стандартів розвитку органів місцевого самоврядування; характеристику основних видів та розмірів муніципальних зборів та платежів; встановлення обмежень на сировинні та напівфабричні виробництва на території громади та заохочення здійснення виробництва замкнутого циклу; проведення якісного переоснащення виробництв через використання енергозберігаючих та безвідходних технологій; стимулювання розвитку екологічної та чистої енергетики,

що ґрунтується на використанні відновлюваних джерел енергії, електростанцій, що працюють на силі вітру, сонця, води; використання ринкових механізмів та формування конкурентного середовища з метою подолання економічних та інформаційних диспропорцій відносно виробництва та реалізації товарів та послуг; розробка базових критеріїв ціноутворення й забезпечення ефективних гарантій розвитку як людини так і громади.

Використання базових принципів розвитку людського потенціалу потребує від населення свідомої участі в даному процесі, реалізації розвитку громади шляхом зростання відповідальності кожного члена суспільства за добробут всієї територіальної громади. Даному процесові допомагає процес формування високої моралі, культури, громадянської свідомості й гармонійних соціальних взаємовідносин в суспільстві.

Розвиток людського потенціалу на місцевому рівні має проходити на таких засадах: збереження й розвиток людського потенціалу; забезпечення зростання та підвищення якості управлінського потенціалу відповідної територіальної громади. Перший напрям стосується покращення демографічних характеристик людського розвитку на місцевому рівні, зниження показника смертності, підвищення якості освіти та забезпечення її розвитку, зменшення безробіття членів громади. У даному випадку показники якості розвитку людського потенціалу відповідно територіальної громади оцінюються за такими критеріями: прагнення громадян до здійснення інноваційної діяльності, забезпечення конкурентоспроможності робочої сили, існування громадян, що прагнуть використовувати результати наукових досліджень на практиці. Другий напрям стосується характеристики базових способів та заходів відносно пошуку й використання резервів активізації здатності управлінської системи органів місцевої влади щодо постійного оновлення, які формують механізм її розвитку, базовими складовими якого є використання на практиці теоретичних в прикладних досліджень й організаційно-технологічних інновацій.

Таким чином, сукупність способів та механізмів щодо виявлення та використання таких резервів формують механізм її саморозвитку, що включає в себе два основні блоки: теоретичний: заходи відносно впровадження теоретичних і методологічних положень в процес управління територіальною громадою, використання принципів управління територіальним розвитком як цілісною соціально-економічною системою, збереження доктринальної єдності його нормативно-правової бази, відкриття сучасних дослідницьких та аналітичних центрів; та *практичний*, що безпосередньо направлений на використання організаційних та технологічних новацій у процесі управління територіальною громадою, а саме – використання стандартизації управлінських послуг відповідно до прийнятих міжнародних стандартів ISO 9001:2000, застосування принципу організаційного плюралізму, реалізацію ініціатив розвитку громади, забезпечення інформатизації управлінських процесів та інтерактивного навчання державних службовців й контролю за їх діяльністю.

У рамках використання прагматично-когнітивної моделі щодо управління людським розвитком необхідним є вдосконалення механізму управління якістю. Наявність цілісної системи менеджменту якості територіальної громади дозволяє здійснювати аналіз результатів та ресурсів, що використані для їх досягнення, підвищувати якість інформаційного забезпечення, надавати повноваження відповідним особам при підвищенні їх відповідальності за виконану роботу, формувати ефективні взаємозв'язки в системі управління територіальною громадою між її підсистемами, працівниками та керівниками, вдосконалення навичок здійснення управлінської діяльності. Також важливим є пошук напрямів підвищення ефективності функціонування комунальних підприємств, пошук методів адаптації сучасних механізмів управління ними, які використовуються в менеджменті приватних підприємств. Управління комунальним майном та комунальними правами, проведення комплексної оцінки їх вартості, ремонт та оновлення житлового фонду й комунікацій, які знаходяться у власності й розпорядженні відповідної територіальної громади, мають проходити на засадах корпоративного фінансування. Використання саме такого методу управління комунальним майном дозволить не тільки підвищити якість управління розвитком людського потенціалу відповідної територіальної громади, а й позбавитись конфлікту інтересів в процесі здійснення управлінської діяльності, покращити інвестиційний клімат території.

Вагому роль у формуванні теоретичних і методологічних основ забезпечення розвитку людського потенціалу відіграє розробка та впровадження високих соціальних стандартів, що виступають базою для ефективного соціального захисту. Для реалізації основної мети соціальної політики відносно розвитку людського потенціалу потрібно здійснити кардинальні перетворення не лише в соціальному, нормативному, економічному та політичному середовищі, а й системні зміни у суспільній свідомості, визнання рівноправності та важливості громадян всіх без винятку соціальних груп та їх потреб. Отже, соціальні гарантії й стандарти виступають не лише як гарантування населенню мінімально необхідного рівня життя та забезпечення однакових стартових можливостей, а й формування передумов для людського розвитку в цілому, через соціально-економічні, суспільно-правові, культурно-побутові, психологічні та інші аспекти соціалізації особи, створення комфортних умов життя, задоволення мінімального рівня потреб усіх соціальних груп, насамперед, молоді, яка є найбільш мобільною та відіграє визначальну роль в суспільно-політичному житті України, але одночасно є й найбільш соціально незахищеною. Дані аспекти свідчать про актуальність питання щодо розвитку молоді як важливого компонента управління людським потенціалом територіальної громади. Таким чином, модель управління людським розвитком територіальної громади повинна визначати особливе відношення щодо молоді в соціально-економічному середовищі як до окремої соціальної категорії, яка має власні специфічні потреби й проблеми. Базою даного підходу виступає комплекс

заходів, що містить систему дій, засобів та методик, що комплексно впливають на молодь як окрему соціальну групу. Дані заходи здійснюються системою місцевих органів влади, до яких належать спеціалізовані установи, які уповноважені на реалізацію заходів державної молодіжної політики. Водночас, дані установи здатні залучати до своєї діяльності й інші соціальні організації, у тому числі й молодіжні. Отже, основною метою держави має бути використання таких економічних інструментів, що дозволять забезпечувати підтримку молоді, сприяти її працевлаштуванню, надавати допомогу відносно організації підприємницької діяльності, що в результаті дозволить вирішити таке важливе завдання, як забезпечення розвитку людського потенціалу територіальної громади.

З метою формування ефективної методології управління людським розвитком територіальної громади потрібно проводити синтез теорії державного управління й методичного забезпечення органів місцевого самоврядування. Базові параметри, закономірності розвитку економічних систем та їх принципи становлять потужну методологічну базу щодо управління розвитком людського потенціалу на місцевому рівні та визначають основні методи, що використовуються в процесі управлінської діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведення ефективної децентралізації державного управління в Україні потребує розробки правових засад децентралізації, що чітко характеризуватимуть права й обов'язки всіх рівнів влади. Вагомим також є реформування системи державного управління та її інституціоналізація, що дозволить вивести організаційні структури державних та місцевих органів влади на новий рівень ефективності, насамперед, в питаннях розвитку людського потенціалу. Для підвищення якості роботи працівників державних установ на місцевому рівні необхідно здійснювати їх навчання, перепідготовку, надавати технічну підтримку тощо. Необхідним є формування системи заохочень територіальних громад відносно надання послуг, що пов'язані із розвитком людського потенціалу, на рівні вищому, ніж мінімум, який зазначений в державних соціальних стандартах. Для цього територіальним громадам та місцевим органам влади варто забезпечити певні фінансові стимули, до яких можна віднести доходи, отримані понад прогнозовані обсяги. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Деркач М. І.** Децентралізація фіскальних функцій держави у контексті забезпечення сталого розвитку України : монографія / Деркач Микола Іванович; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д. : Стиль, 2011. – 419 с.
- Диверсифікація доходів місцевих бюджетів** : монографія / Лунина І. О. та ін. ; за ред. І. О. Луниної. – К. : [б. в.], 2010. – 319 с.
- Макаров Г. В.** Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Г. В. Макаров ; Нац. ін-т стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1021/>
- Панова В. Є.** Регіональна політика держав Європейського Союзу в контексті забезпечення децентралізації в

сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / В. Є. Панова ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2010. – 20 с.

5. Пилипів В. В. Децентралізація управління соціально-економічним розвитком України [Електронний ресурс] / В. В. Пилипів, Л. М. Макаренко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. 4 (2). – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2008_4_2/103.pdf

6. Данилишин Б. Децентралізація управління в Україні: з чого почати? [Електронний ресурс] / Б. Данилишин. – Режим доступу : <http://kontrakty.ua/article/82116>

7. Молдован О. Навіщо Україні потрібна децентралізація і чому центральна влада так не бажає її ініціювати [Електронний ресурс] / О. Молдован. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/nation/1373806-navishcho-ukrayini-potribna-decentralizaciya>

8. Ебел Р. Про вимірювання та вплив фіскальної децентралізації / Роберт Д. Ебел, Сердар Ілмаз // Державні фінанси в розвиткових та перехідних країнах : зб. есеїв на честь Річарда Бірда / [Пер. з англ. Р. Качук ; наук. ред. Л. Ільченко-Сюйва]. – К. : К. І. С., 2006. – 400 с.

9. Циммерманн Х. Фіскальна децентралізація в Україні. Фіскальна система та потреба у її реформуванні / Хорст Циммерманн, Тарас Журавель. – Київ, 2008. – 51 с.

10. DeMello, L. R. Fiscal decentralization and intergovernmental fiscal relations a cross-country analysis / L. R. DeMello // *World Development*. – 2000. – Vol. 28, No. 2. – P. 365–380.

11. Davoodi, H. Fiscal decentralization and economic growth a gross-country study / Davoodi Hamid and Heng-fu Zou // *Journal of Urban Economics*. – 1998. – Vol. 43. – P. 244–257.

12. Rodríguez-Pose, A. Fiscal Decentralization and Economic Growth in Central and Eastern Europe / A. Rodríguez-Pose, A. Krøijer // LSE 'Europe in Question' discussion paper series. – 2009. – No. 12. – The London School of Economics and Political Science, London. – 42 p.

13. Martinez-Vazquez, J. Fiscal Decentralization in Ukraine: Accomplishments and Challenges in the Transition / J. Martinez-Vazquez, W. R. Thirsk. – New York : Nova Science Publishers, Inc., 2011. – 173 p.

14. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/22813>

REFERENCES

Derkach, M. I. *Detsentralizatsiia fiskalnykh funktsii derzhavy u konteksti zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy* [Detsentralizatsiia fiskalnih funktsiy powers have konteksti zabezpechennya steel rozvitku Ukraine]. Dnipropetrovsk: Styl, 2011.

Lunina, I. O. et al. *Dyversyfikatsiia dokhodiv mistsevnykh biudzhetyv* [Diversifikatsiia dohodiv mistsevnykh byudzhetyv]. Kyiv, 2010.

Makarov, H. V. "Ochikuvani ryzyky u protsesi detsentralizatsii vlady v Ukraini. Analitychna zapyska" [Ochikuvani riziky in protsesi detsentralizatsii Vlady Ukraini. Analitychna note]. <http://www.niss.gov.ua/articles/1021/>

Panova, V. Ye. "Rehionalna polityka derzhav Yevropeiskoho Soiuzu v konteksti zabezpechennia detsentralizatsii v suchasnyy Ukraini" [Regionalna politika powers Evropeyskogo Union in konteksti zabezpechennya detsentralizatsii in suchasnyy Ukraini]. *Avtoref. dys. ... kand. polit. nauk* : 23.00.02, 2010.

Pylypiv, V. V., and Makarenko, L. M. "Detsentralizatsiia upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom Ukrainy" [Detsentralizatsiia upravlinnya sotsialno-ekonomichnym rozvytkom Ukraine]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2008_4_2/103.pdf

Danylyshyn, B. "Detsentralizatsiia upravlinnia v Ukraini: z choho pochaty?" [Detsentralizatsiia upravlinnya in Ukraini: s choho an opened?]. <http://kontrakty.ua/article/82116>

Moldovan, O. "Navishcho Ukraini potribna detsentralizatsiia i chomu sentralna vlada tak ne bazhaie yii initsiuuvaty" [Navishcho Ukraini potribna detsentralizatsiia i chomu central Vlad so not bazhae ii initsiyuvati]. <http://forbes.ua/ua/nation/1373806-navishcho-ukrayini-potribna-decentralizaciya>

Ebel, R. D., and Ilmaz, S. "Pro vymiryuvannia ta vplyv fiskalnoi detsentralizatsii" [About vimiryuvannya that vplyv fiskalnoi detsentralizatsii]. In *Derzhavni finansy v rozvytkovykh ta perekhidnykh krainakh*. Kyiv: K. I. S., 2006.

Tsymmermann, Kh., and Zhuravel, T. *Fiskalna detsentralizatsiia v Ukraini. Fiskalna sistema ta potreba u yii reformuvanni* [Fiscal decentralization in Ukraine. Fiscal system and the need for its reform]. Kyiv, 2008.

DeMello, L. R. "Fiscal decentralization and intergovernmental fiscal relations a cross-country analysis". *World Development*, vol. 28, no. 2 (2000): 365–38.

Davoodi, H., and Heng-fu, Z. "Fiscal decentralization and economic growth a gross-country study". *Journal of Urban Economics*, vol. 43 (1998): 244–257.

Rodríguez-Pose, A., and Krøijer, A. "Fiscal Decentralization and Economic Growth in Central and Eastern Europe". *LSE "Europe in Question" discussion paper series*, no. 12 (2009).

Martinez-Vazquez, J., and Thirsk, W. R. *Fiscal Decentralization in Ukraine: Accomplishments and Challenges in the Transition*. New York: Nova Science Publishers, Inc., 2011.

Ofitsiynyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/22813>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ АВТОТРАНСПОРТНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

© 2016 **ВАСИЛЬЄВА Т. А.**

УДК 368:629

Васильєва Т. А. Особливості розвитку ринку автотранспортного страхування в умовах фінансової нестабільності

Метою статті є виявлення тенденцій та особливостей розвитку ринку автотранспортного страхування в умовах фінансової нестабільності. Проаналізовано динаміку основних показників розвитку ринку автотранспортного страхування України. Нарощення обсягів ринку протягом аналізованого періоду відмічено за обов'язковими видами автострахування. Динаміка показників добровільного страхування КАСКО має нестабільний характер. Виявлено, що за показником валових страхових премій та виплат цей сегмент займає найбільшу питому вагу в структурі страхового ринку. Відмічено високу ефективність функціонування компаній, що надають послуги з автострахування. Проаналізовані основні стримуючі фактори для повної та всебічної реалізації фінансового потенціалу сегмента автотранспортного страхування. Запропоновано вдосконалення системи державного нагляду за страховою діяльністю, формування концепції сталого розвитку ринку, використання закордонного досвіду впровадження інноваційних технологій у сфері надання послуг з автострахування, підвищення страхової культури та фінансової освіченості громадян і учасників страхового ринку.

Ключові слова: автотранспортне страхування, КАСКО-страхування, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, страхування «Зелена картка», телематика у страхуванні.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Васильєва Тетяна Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, в. о. директора Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету (вул. Римського-Корсакова 2, корпус «Г», поверх 6, ауд. Г-611, Суми, 40007, Україна)

E-mail: tavasilyeva@ukr.net

УДК 368:629

UDC 368:629

Васильєва Т. А. Особенности развития рынка автотранспортного страхования в условиях финансовой нестабильности

Цель статьи заключается в выявлении тенденций и особенностей развития рынка автотранспортного страхования в условиях финансовой нестабильности. Проанализирована динамика основных показателей развития рынка автотранспортного страхования Украины. Нарастание объемов рынка за анализируемый период отмечено по обязательным видам автострахования. Динамика показателей добровольного страхования КАСКО имеет нестабильный характер. Выявлено, что по показателю страховых премий и выплат этот сегмент имеет наибольший удельный вес в структуре страхового рынка. Отмечена высокая эффективность функционирования компаний, предоставляющих услуги по автострахованию. Проанализированы основные сдерживающие факторы полной и всесторонней реализации финансового потенциала сегмента автотранспортного страхования. Предложено усовершенствование системы государственного надзора за страховой деятельностью, формирование концепции устойчивого развития рынка, использование зарубежного опыта внедрения инновационных технологий в сфере предоставления услуг по автострахованию, повышение страховой культуры и финансовой грамотности граждан и участников страхового рынка.

Ключевые слова: автотранспортное страхование, КАСКО-страхование, обязательное страхование гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств, страхование «Зеленая карта», телематика в страховании.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Васильєва Тетяна Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, в. о. директора Учебно-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету (вул. Римського-Корсакова 2, корпус «Г», этаж 6, ауд. Г-611, Суми, 40007, Україна)

E-mail: tavasilyeva@ukr.net

Vasylieva T. A. Peculiarities of Development of Automobile Insurance Market in the Conditions of Financial Instability

The article is aimed at identifying the trends and peculiarities of the automobile insurance market development in the conditions of financial instability. Dynamics of the major indicators of development of motor insurance market in Ukraine have been analyzed. The market buildup for the period analyzed has been specified by the compulsory types of insurance. The dynamics of hull insurance (CASCO) remains instable. It is revealed that in terms of premiums and payments this segment has the largest share in the structure of the insurance market. High operation efficiency of companies that provide services in automobile insurance has been specified. The major constraints as to the full and comprehensive implementation of financial potential of the automobile insurance segment have been analyzed. The article proposes an improvement for the system of the State supervision over insurance activities, formation of conception of sustainable market development, use of foreign experience of introduction of innovative technologies in the sphere of automobile insurance services, increasing insurance culture and financial literacy of citizens as well as insurance market participants.

Keywords: automobile insurance, hull insurance, compulsory civil liability insurance of owners of land vehicles, «green card» insurance, telematics in insurance.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Vasylieva Tetiana A. – D. Sc. (Economics), Professor, Acting Director of the Academic and Scientific Institute of Finance, Economics and Management named after O. Balatsky of Sumy State University (room G-611, building «G», stage 6, 2 Rymshoho-Korsakova Str., Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: tavasilyeva@ukr.net

Вітчизняний страховий ринок в умовах фінансової кризи і нестабільного соціально-політичного становища зазнав погіршення основних показників розвитку. Серед негативних тенденцій – зменшення обсягу зібраних премій, погіршення ефективності страхової діяльності. Зменшуються можливості страхових компаній щодо балансування страхового та інвестицій-

ного портфелів. Загалом ті чи інші деструктивні тенденції спостерігаються на таких сегментах страхового ринку, як страхування майна, страхування фінансових ризиків, страхування вантажів та багажу, страхування відповідальності. На противагу вищезазначеному, динаміка основних показників ринку автотранспортного страхування має стабільно позитивний характер, що по-

яснюється обов'язковим характером деяких його видів, постійним зростанням кількості ризиків, пов'язаних з експлуатацією транспортних засобів, а також значним соціальним і економічним значенням цього виду страхування для розвитку страхового ринку в цілому. Враховуючи це, акцентованої уваги потребують питання особливостей функціонування ринку автотранспортного страхування. Актуальність оцінки специфіки розвитку автотранспортного страхування посилюється ще й з урахуванням нестабільності функціонування страхового ринку в цілому.

Питання особливостей розвитку страхового ринку України та ринку автострахування широко представлені в науковій літературі. Зокрема, вплив фінансової кризи на страховий ринок України та його сегменти та перспективи розвитку розглянуто у працях Базилевича В. Д. [1] та Левченко В. П. [4]. Стан, тенденції, проблеми та перспективи розвитку ринку автотранспортного страхування в умовах глобалізації економічних відносин висвітлено в роботах Івасишиної Н. В. [2], Кравчук Г. В. [3], Ляшенко Н. В. [5, 6], Нужнова Є. В. [7]. У працях Приказюк Н. В. [8] і Толстенко О. Ю. [9] запропоновано методичні підходи та шляхи удосконалення системи автотранспортного страхування в Україні.

Однак, зважаючи на мінливість сучасних економічних реалій загалом та існуючу фінансову та соціально-політичну нестабільність, питання розгляду закономірностей розвитку окремих сегментів страхового ринку не втрачає актуальності, зокрема ринку автострахування, що також обумовлено значною соціально-економічною значущістю цього виду страхування в умовах кризи.

Метою статті є дослідження специфіки розвитку ринку автотранспортного страхування в умовах фінансової нестабільності економіки України.

Страховий ринок та його сегменти є важливою складовою фінансової системи будь-якої країни. Без належним чином розвиненої інфраструктури страхового ринку неможливо забезпечити поступальний соціально-економічний розвиток держави, ефективне функціонування суб'єктів господарювання, підвищення добробуту населення [4, с. 256]. Створення необхідних передумов для розвитку та сталого функціонування ринку повинно бути пріоритетним напрямом державної фінансової політики, особливо в умовах фінансової та соціально-економічної нестабільності.

Протягом 2008–2015 рр. розвиток страхового ринку України характеризувався нестабільними тенденціями з найвищими показниками у 2013 р. Пізніше його зростання сповільнилося та навіть набуло негативних тенденцій. На противагу загальним тенденціям, фінансовий потенціал автотранспортного страхування є досить високим. Ринок автотранспортного страхування є найбільшим за обсягом валових страхових премій та виплат сегментом страхового ринку України (табл. 1), що здатен забезпечити ефективне функціонування та стабільний розвиток ринку загалом. Загальна частка автотранспортного страхування у структурі страхового ринку України за преміями становила 27,1% у 2011 р., 29,1% – у 2012 р., була дещо меншою у 2013 р. – 23,3%, але поступово зростала

протягом 2014–2015 рр. до 26,3%. За показником валових страхових виплат питома вага сегмента автострахування складала близько 50% у 2011, 2012, 2015 рр. і понад 56% у 2013–2014 рр. Проте існує сукупність чинників економічного, законодавчого, соціально-економічного, психологічного та структурного характеру, що певною мірою стримують поступальний розвиток національного страхового ринку та повну і всебічну реалізацію потенціалу ринку автострахування [4, с. 258].

Щодо структури ринку автострахування протягом зазначеного періоду слід відмітити найбільшу частку добровільного страхування наземного транспорту, а саме – страхування КАСКО. Його частка в автотранспортному страхуванні за період з 2011 до 2015 рр. є досить значною та сягає більше 50% загального обсягу зібраних страхових премій, а також майже 60% валових страхових виплат за аналогічний період. Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів у складі ринку автотранспортного страхування складає близько 35–38%, обов'язкове страхування «Зелена картка» – від 3,5% до понад 13% протягом 2011–2015 рр. Найбільші структурні зміни всередині сегмента відмічені у 2014–2015 рр. Зменшення питомої ваги добровільного виду автострахування в зазначеному періоді може бути наслідком деструктивного впливу соціально-економічної кризи та політичної нестабільності в країні, що призвело до зменшення споживчого попиту на цей вид страхових послуг.

На підставі аналізу основних показників функціонування сегмента автотранспортного страхування України було визначено особливості розвитку ринку в умовах фінансової нестабільності. Протягом 2011–2015 рр. на ринку автострахування спостерігався мінливий характер розвитку за видами автотранспортного страхування щодо показника валових страхових премій та стабільно наростаючий щодо показника валових страхових виплат (рис. 1, рис. 2). Основним джерелом нестабільності ринку автотранспортного страхування є добровільне КАСКО-страхування, обов'язкові ж види страхування мають тенденцію до поступального розвитку. Проте фактором позитивної динаміки обсягу зібраних валових страхових премій зі страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів може бути не тільки збільшення кількості укладених договорів, а й, передусім, подорожчання полісів обов'язкового страхування транспортних засобів, що зумовлено зміною коригувальних коефіцієнтів до страхового платежу, за допомогою яких визначається ціна полісу, та підвищенням лімітів відповідальності страхових компаній [2, с. 482].

Важливим показником, який характеризує розвиток ринку страхування та ефективність діяльності страхових компаній, є рівень валових страхових виплат. Динаміка цього показника на ринку автотранспортного страхування та страховому ринку в цілому представлена в табл. 2. Ринок автотранспортного страхування характеризується високим рівнем валових виплат за всіма видами страхування. Найвищий рівень виплат

Структура ринку автотранспортного страхування

Рік	Вид страхування	Страхування КАСКО		Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників ТЗ		Обов'язкове страхування «Зелена картка»		Загальна частка автострахування на страховому ринку	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2011	премії	3543,2	57,6	2310,3	37,5	299,6	4,9	6153,1	27,1
	виплати	1382,4	57,6	916,8	38,2	99,2	4,1	2398,4	49,3
2012	премії	3499,4	56	2405,1	38,5	347,5	5,6	6252	29,1
	виплати	1476,8	58,7	953,8	37,9	85,8	3,4	2516,4	48,9
2013	премії	3735,2	56	2505,8	37,6	428,3	6,4	6669,3	23,3
	виплати	1547,5	59,3	960,9	36,8	100,7	3,9	2609,1	56,1
2014	премії	3410,8	52	2554,8	38,9	594,4	9,1	6560	24,5
	виплати	1689,2	58,8	987,9	34,4	196,8	6,8	2873,9	56,7
9 міс. 2015	премії	2724,5	47,8	2201,6	38,6	775,5	13,6	5701,6	26,3
	виплати	1335,5	57,5	793,4	34,1	195,7	8,4	2324,6	49,7

Джерело: складено автором на за даними сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг – <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>

Таблиця 2

Рівень валових страхових виплат, %

Вид страхування	Рік				
	2011	2012	2013	2014	9 міс. 2015
Страхування наземного транспорту (КАСКО)	39,02	42,20	41,43	49,53	49,02
Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних ТЗ	39,68	39,66	38,35	38,67	36,04
Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних ТЗ «Зелена картка»	33,11	24,69	23,51	33,11	25,24
Загальний рівень виплат на ринку автострахування	38,98	40,25	39,12	43,81	40,77
Загальний рівень виплат на страховому ринку України	21,43	23,95	16,23	18,92	21,52

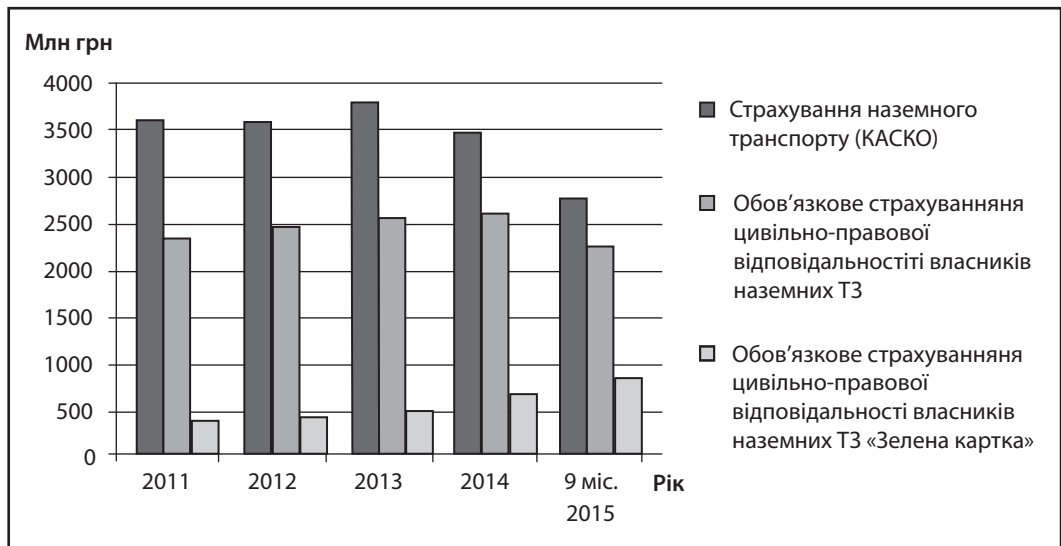
Джерело: складено автором на за даними сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг – <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>

спостерігався у КАСКО-страхуванні (від 39% у 2011 р. до майже 50% у 2014, 2015 рр.). У обов'язковому страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних ТЗ рівень виплат становив близько 36–39%. В обов'язковому страхуванні «Зелена картка» рівень виплат найменший (від 23% до 33%). Показник рівня валових виплат за видами та на ринку автострахування значно вищий за середній показник валових страхових виплат у цілому на страховому ринку України, що є свідченням належного рівня бруто-ефективності діяльності страхових компаній. Це дає підстави припустити, що якісний рівень розвитку цього сегмента ринку досить високий, незважаючи на вплив фінансової нестабільності та соціально-економічної кризи.

Проте потенціал розвитку сегмента автотранспортного страхування на страховому ринку України реалізований не повною мірою, про що свідчить динаміка основних показників ринку автострахування протягом

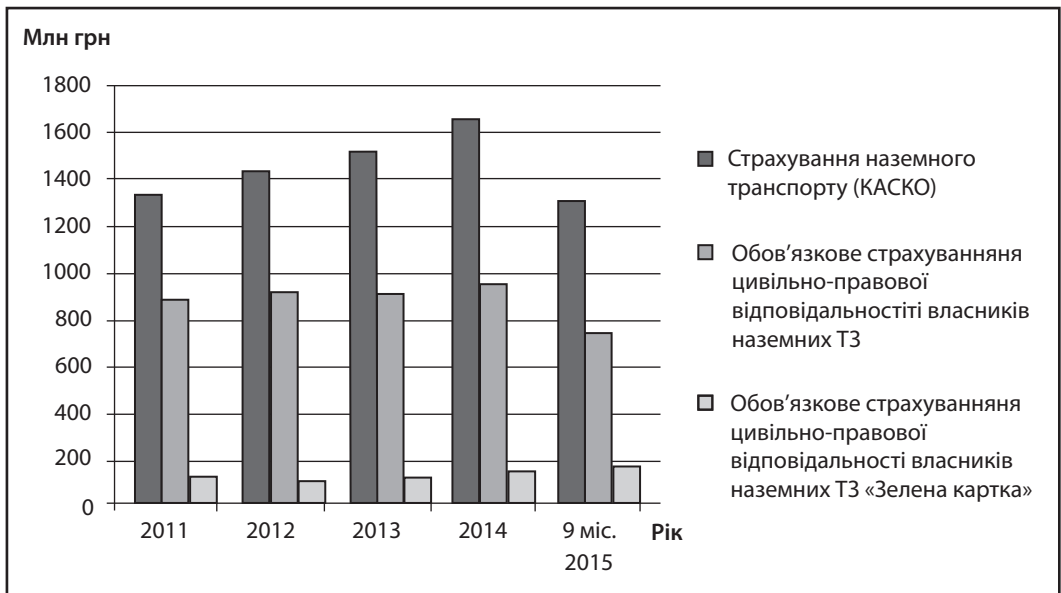
2011–2015 рр. Особливо це стосується добровільного виду страхування КАСКО. Разом з тим, ступінь впливу кризи на страховий ринок дещо менший, ніж на інші сектори фінансової системи України [4, с. 264].

Зважаючи на виявленні тенденції розвитку ринку автотранспортного страхування першочерговим завданням для страховиків є усунення наслідків економічної та фінансової криз для недопущення зменшення платоспроможності страховиків та розгортання глибокої кризи страхового ринку. Це вимагає негайних заходів тактичного та стратегічного характеру з боку як страховиків, так і держави в особі уповноваженого органу, спрямованих на стабілізацію та нарощення обсягів ринку. Підвищення ефективності державної політики регулювання розвитку ринку автотранспортного страхування є необхідною передумовою функціонування ринку в умовах соціально-економічної та фінансової нестабільності.

Рис. 1. Динаміка валових страхових премій за видами автотранспортного страхування, млн грн

Джерело: складено автором на за даними сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг – <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>

Рис. 2. Динаміка валових страхових виплат за видами автотранспортного страхування, млн грн

Джерело: складено автором на за даними сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг – <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>

Страховикам необхідно орієнтуватись на розширення спектра пропозицій для потенційних клієнтів, надавати комплексне обслуговування, залучати до співпраці банківські установи, що дозволить збільшити обсяги реалізації страхових продуктів. Поряд з традиційними каналами реалізації страхових послуг з автострахування, а саме – через страхових агентів та страхових брокерів, доцільно приділити увагу розвитку такого каналу реалізації, як Інтернет-продажі. Частка страхових премій, зібраних за допомогою онлайн-продажів, зростає в багатьох розвинених країнах світу. Цьому суттєво сприяє стандартизація полісів автострахування, яка, на жаль, сьогодні ще не здійснена в Україні [8, с. 40]. Крім того, в Україні існує ряд обмежуючих факторів щодо реалізації полісів через мережу Інтернет: продаючи через Інтер-

нет поліси КАСКО, компанії не скасовують вимоги про обов'язковий огляд автомобіля; поліс КАСКО страхування можна купити через Інтернет лише в тому випадку, якщо автомобіль не перебуває в заставі у банку; продаж страхових послуг через Інтернет залишається недостатньо врегульованим нормативно [8, с. 42].

Реалізація вищеперерахованих заходів може бути підґрунтям для нарощення обсягів ринку та активізації інвестиційної діяльності страхових компаній, що позитивно впливатиме на відновлення фінансового сектора економіки країни в умовах подолання кризи [5, с. 286–287]. Для підвищення інвестиційного потенціалу ринку автострахування доцільними є заходи, спрямовані на формування чіткої концепції реформування галузі, удосконалення концепції державного регулювання розвитку

ринку, формування ефективної системи пруденційного державного нагляду, адаптацію українського страхового ринку до світових вимог фінансового регулювання та нагляду [4, с. 265].

Стримуючим фактором для розвитку ринку автотранспортного страхування також є недостатньо активна позиція страхових компаній щодо впровадження у свою роботу новітніх розробок та інновацій у сфері обслуговування клієнтів. Останнім часом у розвинених країнах у сфері автострахування набуло поширення та продовжує розвиватися таке явище, як телематика, що являє собою інтегровані засоби телекомунікаційної та інформаційної обробки й передачі інформації, що значно спрощує та прискорює страхові процеси. За допомогою мобільних пристроїв, що встановлені в автомобілях, у режимі реального часу можуть записуватись дані про водія, щодо його місцезнаходження, пройденого шляху, часу доби, швидкості руху та порушень правил дорожнього руху. Інновацією у сфері автострахування, що базується на використанні телематики, є *Usage-based insurance (UBI)* – програма, яка дозволяє надавати знижки водіям, відстежуючи їх пробіг, аналізуючи безпечність руху, умови експлуатації автомобіля, а отже, і ймовірність реалізації ризиків, пов'язаних з транспортними засобами [8, с. 40].

Належну увагу варто приділити такому фактору розвитку ринку автотранспортного страхування, як удосконалення інфраструктури ринку та системи фінансового посередництва, а також підвищення активності саморегулюючих організацій [1, с. 5–8].

На сьогодні дуже важливо страховому бізнесу України у сфері автотранспортного страхування консолідувати зусилля членів Моторного (транспортного) страхового бюро, з одного боку, на захист інтересів потерпілих у дорожньо-транспортних пригодах з метою повної компенсації втрат і підвищення довіри до страхових компаній, а з іншого – на захист прав своїх членів при виникненні спірних ситуацій. У цьому контексті розробка нового порядку моніторингу та методики оцінки діяльності страхових компаній, що здійснюють автотранспортне страхування, дасть об'єктивну оцінку діяльності страховика і надалі не допустить його банкрутства і невиконання зобов'язань [8, с. 44].

ВИСНОВКИ

Розвиток автотранспортного страхування має специфічний характер порівняно із загальними тенденціями страхового ринку. Одним із факторів поступального нарощення обсягів ринку є обов'язковість деяких видів автострахування та постійно зростаюча кількість ризиків, пов'язаних з володінням та використанням транспортних засобів. Водночас як добровільне страхування КАСКО дещо сповільнило свій розвиток. При цьому цей сегмент страхового ринку має надзвичайно великий фінансовий та інвестиційний потенціал. Для усунення виявлених недоліків подальший розвиток ринку автострахування повинен відбуватися на основі врахування таких основних засад, як удосконалення системи державного нагляду за страховою діяльністю, формування концепції сталого розвитку ринку, визначення нових ін-

вестиційних пріоритетів для страховиків, використання міжнародного досвіду, підвищення страхової культури та фінансової освіченості громадян і учасників страхового ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В. Новітні тенденції та протиріччя на страховому ринку України / В. Базилевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2012. – № 133. – С. 5–8.

2. Івасишина Н. В. Ринок обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: тенденції та проблеми розвитку / Н. В. Івасишина, Ю. А. Малашенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка. – 2011. – Вип. 18. – С. 479–486.

3. Кравчук Г. В. Проблеми і перспективи розвитку ринку страхування автотранспортних засобів в Україні / Г. В. Кравчук, Д. А. Курач, Т. В. Савченко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 178–184.

4. Левченко В. П. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України в умовах фінансової нестабільності / В. П. Левченко // Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 257–266.

5. Ляшенко Н. В. Аналіз сучасного стану та тенденції розвитку ринку автотранспортного страхування в Україні / Н. В. Ляшенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 22 (2). – С. 283–289.

6. Ляшенко Н. В. Ринок автотранспортного страхування України: стан, проблеми розвитку та особливості регулювання в умовах глобалізації страхових відносин [Електронний ресурс] / Н. В. Ляшенко, Л. М. Янушева // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 8. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=450>

7. Нужнов Є. В. Тенденції розвитку автострахування в Україні / Є. В. Нужнов // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2012. – Т. 1. – № 35.

8. Приказюк Н. В. Нові вектори розвитку автотранспортного страхування в Україні / Н. В. Приказюк, Т. П. Моташко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2015. – № 3 (168). – С. 37–47.

9. Толстенко О. Методичні підходи до побудови ефективної системи автотранспортного страхування в Україні / О. Толстенко // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – № 4. – С. 92–95.

REFERENCES

Bazylevych, V. "Novitni tendentsii ta protyrichchia na strakhovomu rynku Ukrainy" [The latest trends and contradictions in the insurance market of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii "Ekonomika"*, no. 133 (2012): 5-8.

Ivasyshyna, N. V., and Malashenko, Yu. A. "Rynok oboviazkovoho strakhuvannia tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobiv: tendentsii ta problemy rozvytku" [Market of compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles: Trends and Problems of Development]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademii". Serii "Ekonomika"*, no. 18 (2011): 479-486.

Kravchuk, H. V., Kurach, D. A., and Savchenko, T. V. "Problemy i perspektyvy rozvytku rynku strakhuvannia avtotransportnykh zasobiv v Ukraini" [Problems and prospects of development of automobile insurance in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 1 (2016): 178-184.

Levchenko, V. P. "Problemy ta perspektyvy rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh finansovoi nestabilnosti" [Problems and prospects of development of insurance market in Ukraine in terms of financial instability]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 1 (2011): 257-266.

Liashenko, N. V. "Analiz suchasnoho stanu ta tendentsii rozvytku rynku avtotransportnoho strakhuvannia v Ukraini" [Analysis of current state and trends in motor insurance market in Ukraine]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 22 (2) (2012): 283-289.

Liashenko, N. V., and Yanusheva, L. M. "Rynok avtotransportnoho strakhuvannia Ukrainy: stan, problemy rozvytku ta osoblyvosti rehuliuвання v umovakh hlobalizatsii strakhovykh vidnosyn" [Motor insurance market in Ukraine: Current State, Problems and features of regulation in the context of globalization of insurance relationship]. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=450>

Nuzhnov, Ye. V. "Tendentsii rozvytku avtostrakhuvannia v Ukraini" [Trends in automobile insurance in Ukraine]. *Problemy pidvysychennia efektyvnosti infrastruktury*, vol. 1, no. 35 (2012).

Prykaziuk, N. V., and Motashko, T. P. "Novi vektory rozvytku avtotransportnoho strakhuvannia v Ukraini" [New vectors of motor insurance in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriya "Ekonomika"*, no. 3 (168) (2015): 37-47.

Tolstenko, O. "Metodychni pidkhody do pobudovy efektyvnoi systemy avtotransportnoho strakhuvannia v Ukraini" [Methodological approaches to building an effective system of motor insurance in Ukraine]. *Ekonomichniy analiz*, no. 4 (2009): 92-95.

УДК 339.13, 339.17

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО РИНКУ

© 2016 МАЛОВИЧКО С. В.

УДК 339.13, 339.17

Маловичко С. В. Концептуальні засади розвитку електронного ринку

Метою даної статті є визначення концептуальних засад розвитку електронного ринку в умовах віртуалізації економіки. Використано діалектичний метод наукового пізнання, а також комплекс загальнонаукових методів гносеології: теоретичного узагальнення і порівняння, методи угруповання і класифікації. Систематизовано теоретичні підходи до визначення поняття «електронний ринок»: організаційний, функціональний, інституціональний, часово-просторовий, ресурсний, процесний, комунікаційний. На підставі узагальнених теоретичних опрацювань у сфері електронної торгівлі визначено категорію «електронний ринок» з позиції менеджменту. Систематизовано існуючі підходи до сегментування електронного ринку. Визначено концептуальні засади розвитку електронного ринку, що представлені його теоретико-методологічним та організаційним забезпеченням.

Ключові слова: ринок, електронний ринок, електронна комерція, електронна торгівля, віртуалізація, інформаційна економіка.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Маловичко Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри маркетингу та менеджменту, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Островського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)
E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

УДК 339.13, 339.17

Маловичко С. В. Концептуальные основы развития электронного рынка

Целью данной статьи является определение концептуальных основ развития электронного рынка в условиях виртуализации экономики. Использован диалектический метод научного познания, а также комплекс общенаучных методов гносеологии: теоретического обобщения и сравнения, методы группировки и классификации. Систематизированы теоретические подходы к определению понятия «электронный рынок»: организационный, функциональный, институциональный, временно-пространственный, ресурсный, процессный, коммуникационный. На основе обобщенных теоретических проработок в сфере электронной торговли определена категория «электронный рынок» с позиции менеджмента. Систематизированы существующие подходы к сегментации электронного рынка. Определены концептуальные основы развития электронного рынка, представленные его теоретико-методологическим и организационным обеспечением.

Ключевые слова: рынок, электронный рынок, электронная коммерция, электронная торговля, виртуализация, информационная экономика.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Маловичко Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой маркетинга и менеджмента, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Островского, 16, Кривой Рог, Днепропетровская область, 50005, Украина)
E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

UDC 339.13, 339.17

Malovychko S. V. Conceptual Foundations of the Electronic Market Development

The article is aimed at defining the conceptual foundations for development of the electronic market in the context of virtualization of economy. The article uses the dialectic method of scientific knowledge, as well as a set of interdisciplinary methods of epistemology: theoretical synthesis and comparison, classification and grouping methods. Theoretical approaches to the definition of concept of «electronic market» have been systematized: organizational, functional, institutional, time-spatial, resource, process, communication. On the basis of generalized theoretical elaborations in the sphere of electronic trade, the category of «electronic market» has been defined from the position of management. The existing approaches to the electronic market segmentation have been systematized. Conceptual foundations for development of electronic market have been defined, represented through its theoretic-methodological and organizational provision.

Keywords: market, electronic market, electronic commerce, electronic trade, virtualization, information economy.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 16.

Malovychko Svitlana V. – PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Marketing and Management, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)
E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

Kravchuk, H. V., Kurach, D. A., and Savchenko, T. V. "Problemy i perspektyvy rozvytku rynku strakhuvannia avtotransportnykh zasobiv v Ukraini" [Problems and prospects of development of automobile insurance in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 1 (2016): 178-184.

Levchenko, V. P. "Problemy ta perspektyvy rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh finansovoi nestabilnosti" [Problems and prospects of development of insurance market in Ukraine in terms of financial instability]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 1 (2011): 257-266.

Liashenko, N. V. "Analiz suchasnoho stanu ta tendentsii rozvytku rynku avtotransportnoho strakhuvannia v Ukraini" [Analysis of current state and trends in motor insurance market in Ukraine]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 22 (2) (2012): 283-289.

Liashenko, N. V., and Yanusheva, L. M. "Rynok avtotransportnoho strakhuvannia Ukrainy: stan, problemy rozvytku ta osoblyvosti rehuliuвання v umovakh hlobalizatsii strakhovykh vidnosyn" [Motor insurance market in Ukraine: Current State, Problems and features of regulation in the context of globalization of insurance relationship]. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=450>

Nuzhnov, Ye. V. "Tendentsii rozvytku avtostrakhuvannia v Ukraini" [Trends in automobile insurance in Ukraine]. *Problemy pidvysychennia efektyvnosti infrastruktury*, vol. 1, no. 35 (2012).

Prykaziuk, N. V., and Motashko, T. P. "Novi vektory rozvytku avtotransportnoho strakhuvannia v Ukraini" [New vectors of motor insurance in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriya "Ekonomika"*, no. 3 (168) (2015): 37-47.

Tolstenko, O. "Metodychni pidkhody do pobudovy efektyvnoi systemy avtotransportnoho strakhuvannia v Ukraini" [Methodological approaches to building an effective system of motor insurance in Ukraine]. *Ekonomichniy analiz*, no. 4 (2009): 92-95.

УДК 339.13, 339.17

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО РИНКУ

© 2016 МАЛОВИЧКО С. В.

УДК 339.13, 339.17

Маловичко С. В. Концептуальні засади розвитку електронного ринку

Метою даної статті є визначення концептуальних засад розвитку електронного ринку в умовах віртуалізації економіки. Використано діалектичний метод наукового пізнання, а також комплекс загальнонаукових методів гносеології: теоретичного узагальнення і порівняння, методи угруповання і класифікації. Систематизовано теоретичні підходи до визначення поняття «електронний ринок»: організаційний, функціональний, інституціональний, часово-просторовий, ресурсний, процесний, комунікаційний. На підставі узагальнених теоретичних опрацювань у сфері електронної торгівлі визначено категорію «електронний ринок» з позиції менеджменту. Систематизовано існуючі підходи до сегментування електронного ринку. Визначено концептуальні засади розвитку електронного ринку, що представлені його теоретико-методологічним та організаційним забезпеченням.

Ключові слова: ринок, електронний ринок, електронна комерція, електронна торгівля, віртуалізація, інформаційна економіка.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Маловичко Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри маркетингу та менеджменту, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Островського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)
E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

УДК 339.13, 339.17

Маловичко С. В. Концептуальные основы развития электронного рынка

Целью данной статьи является определение концептуальных основ развития электронного рынка в условиях виртуализации экономики. Использован диалектический метод научного познания, а также комплекс общенаучных методов гносеологии: теоретического обобщения и сравнения, методы группировки и классификации. Систематизированы теоретические подходы к определению понятия «электронный рынок»: организационный, функциональный, институциональный, временно-пространственный, ресурсный, процессный, коммуникационный. На основе обобщенных теоретических проработок в сфере электронной торговли определена категория «электронный рынок» с позиции менеджмента. Систематизированы существующие подходы к сегментации электронного рынка. Определены концептуальные основы развития электронного рынка, представленные его теоретико-методологическим и организационным обеспечением.

Ключевые слова: рынок, электронный рынок, электронная коммерция, электронная торговля, виртуализация, информационная экономика.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Маловичко Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой маркетинга и менеджмента, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Островского, 16, Кривой Рог, Днепропетровская область, 50005, Украина)
E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

UDC 339.13, 339.17

Malovychko S. V. Conceptual Foundations of the Electronic Market Development

The article is aimed at defining the conceptual foundations for development of the electronic market in the context of virtualization of economy. The article uses the dialectic method of scientific knowledge, as well as a set of interdisciplinary methods of epistemology: theoretical synthesis and comparison, classification and grouping methods. Theoretical approaches to the definition of concept of «electronic market» have been systematized: organizational, functional, institutional, time-spatial, resource, process, communication. On the basis of generalized theoretical elaborations in the sphere of electronic trade, the category of «electronic market» has been defined from the position of management. The existing approaches to the electronic market segmentation have been systematized. Conceptual foundations for development of electronic market have been defined, represented through its theoretic-methodological and organizational provision.

Keywords: market, electronic market, electronic commerce, electronic trade, virtualization, information economy.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 16.

Malovychko Svitlana V. – PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Marketing and Management, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (16 Ostrovskoho Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)
E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

Сформоване інформаційне суспільство, активний розвиток інформаційної економіки, поширення форм і методів ведення електронного бізнесу складають основу формування електронного ринку, діяльність акторів на якому носить глобальний характер. Зміна у бізнес-середовищі вектора розвитку з традиційних моделей у бік електронних набуває світових масштабів та стає локомотивом трансформаційних змін як в економічному, так і в суспільному житті.

В економічній літературі багато публікацій науковців присвячено дослідженню окремих аспектів електронного бізнесу, електронної комерції, електронної торгівлі. Проте низкою авторів зосереджено увагу на досить нових і мало висвітлених питаннях становлення, функціонування та розвитку електронного ринку. Серед них: Безуглая Л. А. [1], Пестунов М. А., Валько Д. В. [2], Стрій Л. О. [3], Берко А. Ю., Висоцька В. А., Чирун Л. В. [4], Меджибовська Н. С. [5], Белокрилова О. С. [6], Пурський О. І., Гринюк Б. В., Жарій І. О. [7], Космарова Н. А., Сеїтібраїмов А. Д. [8, с. 111], Зорькіна Ю. І., Калашникова І. В. [9], Бакман Ю. А., Панфилов В. С. [10], Лебеденко М. С. [11], Галіцин В. К., Козье Д. [12], Левченко Ф. А. [13], Холмогоров В. [14], Фомина Ю. А. [15], Зозульов О. В. [16]. Однак залишаються нечітко висвітленими питання сегментування електронного ринку, потребує подальшого опрацювання теоретико-методологічний апарат дослідження у цій сфері.

Метою даного дослідження є визначення концептуальних засад розвитку електронного ринку в умовах віртуалізації економіки.

З метою внесення повного розуміння щодо категорії «електронний ринок» передбачається доцільним визначити єдині аспекти поняття «електронна комерція» [1, с. 70; 14]:

- ✦ використання телекомунікаційних мереж та інформаційних технологій, застосування яких грає критичну роль, тобто взаємодія здійснюється в електронному або цифровому форматі;
- ✦ прикладна значущість в різних формах взаємодії між суб'єктами економічної діяльності, тобто націлене не лише на міжфірмові стосунки, але і на обслуговування споживачів і неринковий сектор;
- ✦ характер взаємодії виходить за рамки традиційних контрактів у форматі «людина-людина», істотно знижуючи транзакційні витрати;
- ✦ поєднання функцій каналу для взаємодії між агентами на ринку разом з функціями продукту, що безпосередньо створює вартість;
- ✦ обслуговування однієї або декілька стадій підприємницької діяльності (маркетинг, виробництво, продаж, постачання, обслуговування після продажу).

У світовій практиці дотримуються таких принципів електронної комерції [1, с. 75–76]:

1. *Принцип позитивного зворотного зв'язку.* Виникнення електронної комерції пов'язане із забезпеченням взаємодії та резонансу двох основних процесів: зі зменшенням розмірів чіпів і багатократним збільшенням кількості зв'язків між ними.

2. *Принцип повноти.* В електронній комерції цінність товару або послуги обумовлена як надмірністю пропозиції, так і територією його поширення.

3. *Принцип експоненти.* В останні декілька років розвиток електронного ринку відбувається за законом експонентного зростання, що пов'язано з нелінійним характером прояву ряду складових її елементів.

4. *Принцип переломних точок* – при досягненні певного числа вузлів у мережі її подальший розвиток здійснюється автоматично, без необхідності реалізації додаткових заходів по стимулюванню зростання. Згідно з цим принципом обсяг ринку електронної комерції подвоюється кожні півроку.

5. *Принцип зростаючого ефекту масштабу.* Прихід в електронну комерцію нових учасників приводить до збільшення розмірів мережі.

6. *Принцип зворотного ціноутворення.* Суть його полягає в тому, що ціни на усі кращі товари (послуги), що обертаються в мережі, мають явну тенденцію до зниження рік від року.

7. *Принцип безкоштовності* – якщо послуга стає ціннішою (згідно з принципом повноти), а ціна тим менше, чим ціннішою вона стає (згідно з принципом зворотного ціноутворення), то очевидно, що найцінніші послуги, у тому числі сервісні, повинні надаватися захищеним покупцям безкоштовно.

В економічній літературі кількість підходів до розуміння «електронного ринку» досить обмежене. Ринок електронної торгівлі через призму розгляду специфічних умов взаємодії ринкових суб'єктів [2, с. 7] досліджували Пестунов М. А. і Валько Д. В., які акцентували увагу на важливості укладення торгових угод в електронній формі; наявності спеціальної технологічної платформи і доступу до глобальних і локальних інформаційних мереж; повноцінної інформатизації бізнес-процесів суб'єктів ринку; доступу до електронних систем здійснення розрахунків, ділової комунікації та ін.

Як відкритий ринок у віртуальному кібер-просторі інтерпретують електронний ринок Л. О. Стрій, А. Берко, В. Висоцька, Л. Чирун [3, с. 259; 4, с. 129]. Меджибовська Н. С. під електронним ринком розуміє веб-вузол. Автором виокремлюються мінімальні умови для віднесення будь-якого веб-вузла до електронного ринку: 1) наявність множинних покупців і продавців; 2) можливість укладення угоди, не виходячи за межі електронної системи [5, с. 120]. Однак дослідником не пояснюється механізм взаємодії учасників ринкової взаємодії, не означена роль в цьому процесі інформаційно-комунікаційних технологій. Белокриловою О. С. акцентовано увагу на залежності між величиною попиту і вартістю доставки на електронному ринку [6, с. 6–7].

Отже, розгляд такої економічної категорії, як «електронний ринок» з часової та просторової точок зору є, на нашу думку, актуальним, адже в мережі Інтернет, що є основною інформаційно-комунікаційною платформою для здійснення економічної діяльності на електронному ринку, спостерігається підвищення швидкості здійснення бізнес-угод, територіальний аспект нівелюється, важливість фактора часу знижується.

Як електронне торговельне середовище визначає електронний ринок Пурський О. І., Гринюк Б. В., Жарій І. О. Авторі наголошують на неможливості існування цього середовища без великого кола «потенційних споживачів, представлених на ринку» [7, с. 165]. Однак таке визначення дещо обмежує економічний зміст поняття, адже торговельне середовище передбачає можливість укладання угод як зі споживачами – учасниками ринкових відносин, кінцевою метою його є задоволення особистих потреб без отримання економічної вигоди, так і з потенційними продавцями.

Теоретичні підходи до визначення поняття «електронний ринок», представлені в сучасній літературі, подано в *табл. 1*.

Узагальнення теоретичних опрацювань у сфері електронної торгівлі є підставою до визначення електронного ринку з позиції менеджменту як результату сукупності впливів і відповідних дій суб'єктів ринкових відносин, що здійснюється в континуальному інформаційному середовищі, взаємодія яких темпорально та просторово не обмежується.

Заслугове на увагу підхід до оцінки ефективності інституціонального механізму ринку електронної торгівлі, автор якого виокремлює такі напрямки: 1) ефективність ринкових трансакцій (їх динаміка, щільність інтенсивність, безперервність та ін.); 2) ефективність цінового механізму (урівноваження цін і їх дисперсія, структура і співвідношення попиту і пропозиції і т. п.) [2, с. 5–6]. Однак дослідником зосереджено увагу лише на економічних аспектах ринкового механізму, проте як соціальне, конс'юмеричне питання залишено поза увагою.

Погляди науковців щодо розділення електронного ринку на сегменти представлено в *табл. 2*.

Узагальнюючи теоретичні опрацювання стосовно стану, тенденцій та передумов розвитку електронного ринку та емпіричні дані досліджень, визначено концептуальні засади розвитку електронного ринку (*рис. 1*).

Таким чином, концептуальні засади розвитку електронного ринку можна представити його теоретико-методологічним та організаційним забезпеченням.

Теоретико-методологічне забезпечення розвитку електронного ринку пропонуємо розглядати у розрізі представлених на *рис. 1* теоретичних моделей до-

Таблиця 1

Теоретичні підходи до визначення поняття «електронний ринок»

Назва підходу	Тлумачення сутності	Представники
Організаційний	Спосіб ведення бізнесу з використанням сучасних інформаційних технологій, можливостей комп'ютерних мереж та інших спеціальних електронних систем, що дозволяє підвищити ефективність зв'язків і стосунків між учасниками ринку і збільшити їх взаємну вигоду	Стрій Л. О. [3, с. 259]
Функціональний	Web-вузол, що надає можливість продавцям і покупцям взаємодіяти один з одним, проводити трансакції, координувати поставки і їхнє виконання тощо	Меджибовська Н. С. [5, с. 120]
Інституціональний	Функціонування інституціонального механізму ринку електронної торгівлі відбувається в певних технологічних, організаційних й інституціональних умовах, ефективність його роботи визначається динамікою змін цих умов і пов'язаних з ними чинників	Пестунов М. А., Валько Д. В. [2, с. 6]
	Автори розглядають ринок як основу утворюючий інститут економіки, проведена оцінка перспектив розвитку конкуренції і еволюції інституту ринку під впливом інформатизації і електронної торгівлі	Космарова Н. А., Сеїтібраїмов А. Д. [8, с. 111]
Часово-просторовий	Автор намагається вирішити завдання визначення меж ринку електронної торгівлі, у рамках яких відбувається взаємодія попиту і пропозиції на товари і услуги, оскільки об'єктами електронних продажів виступають реальні товари	Белокрилова О. С. [6, с. 6–7]
Ресурсний	Електронний ринок розглядається в контексті організаційних трансформацій та забезпеченості ресурсами. Пропонується матриця вибору варіантів здійснення бізнес-процесів електронної комерції (інсорсингу, аутсорсингу, оншорингу, ниршорингу)	Зорькіна Ю. І., Калашникова І. В. [9, с. 18]
Процесний	Електронний ринок розглядається як процес передачі складної інформації, аналізується показниками обсягів переданого трафіку, розкривається обсягами скачування трафіку користувачем з метою використання в тій чи іншій спосіб	Бакман Ю. А., Панфилов В. С. [10, с. 441]
Комунікаційний	Електронний торговельний ринок представляє собою сформоване електронне торговельне середовище та сукупність його учасників, продукції, послуг і процесів їх взаємодії, що характеризується певними закономірностями в умовах розвиненої мережі інформаційно-комунікаційних засобів (ІКЗ)	Пурський О. І., Гринюк Б. В., Жарій І. О. [7, с. 164]

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 259; 5, с.120; 6, с. 6-7; 7, с.164; 8, с.111; 9, с.18].

Сегментування електронного ринку

	Сектори електронного ринку	Автор(-и)
Основні моделі електронного ринку	Електронний ринок роздрібно́ї торгівлі (споживчий);	Лебеденко М. С. [11]
	електронний ринок торгівлі між підприємствами (промисловий);	
	електронний фінансовий ринок (банківські послуги, брокерські фірми)	
Нові ринки, що функціонують на базі Інтернет	Ринок електронної комерції B2C (у який, окрім звичайних «офлайн»-товарів, включається торгівля різноманітними «електронними» товарами, зокрема, програмним забезпеченням, електронними книгами, електронними квитками, онлайн-додатками);	Бакман Ю. А., Панфилов В. С. [10, с. 432–433]
	ринок електронних платіжних систем;	
	ринок Інтернет-реклами;	
	ринок платних онлайн-застосувань і онлайн-послуг: доступ до контенту, використання розважальних онлайн-сервісів, сервіси онлайн-ігор;	
	ринок електронної торгівлі в корпоративному секторі та секторі держзакупівель, електронні торгові майданчики;	
	ринок програмного забезпечення для підтримки роботи серверів, сайтів, мереж;	
Сектори Internet-ринку	Електронний ринок роздрібно́ї торгівлі (електронний споживчий ринок);	Берко А.Ю., Висоцька В. А., Чирун Л.В. [4, с.129]
	електронний ринок торгівлі між підприємствами;	
	електронний фінансовий ринок (банківські послуги, послуги брокерських компаній)	

Джерело: розроблено автором на основі [4, с. 129; 10, с. 432–433; 11].

слідження, функцій, інструментів, принципів роботи електронного ринку, принципів освоєння електронного ринку підприємствами.

Організаційне забезпечення концептуальних заasad розвитку електронного ринку пропонується розглядати через механізм об'єктивно-суб'єктивної взаємодії учасників ринку з урахуванням передумов і тенденцій розвитку електронного ринку, його особливостей.

ВИСНОВКИ

Розуміння сутності, механізмів функціонування, тенденцій розвитку електронного ринку може служити підґрунтям до розробки практичного інструментарію управління електронного торгівлею сучасних підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Безуглая Л. А. Электронная коммерция как базовый институт информационной экономики [Электронный ресурс] / Л. А. Безуглая // Вопросы регулирования экономики. – 2013. – № 1. – Т. 4. – С. 70–79. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/elektronnyy-biznes-kak-bazovyy-institut-informatsionnoy-ekonomiki>

2. Пестунов М. А. Оценка эффективности институционального механизма российского рынка электронной торговли / М. А. Пестунов, Д. В. Валько // Вестник Челябинского государственного университета. Серия : Экономика. – 2013. – Вып. 40. – № 8 (299). – С. 5–13.

3. Стрій Л. О. Маркетинг Маркетинг XXI століття. Концептуальні зміни та тенденції розвитку : монографія / Л. О. Стрій ; за наук. ред. проф. А. К. Голубева. – Одеса : ВМВ, 2010. – 320 с.

4. Берко А. Ю. Алгоритми опрацювання інформаційних ресурсів у системах електронної комерції / А. Ю. Берко, В. А. Висоцька, Л. В. Чирун // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2008. – № 616. – С. 128–136.

5. Меджибовська Н. С. Механізм матеріально-технічного постачання при роботі на електронних ринках / Н. С. Меджибовська // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: економічні науки. – 2011. – № 4 (2). – С. 120–123.

6. Белокрылова О. С. Идентификация границ рынка: особенности электронного сегмента / О. С. Белокрылова // Terra Economicus. – 2011. – № 4-3. – Т. 9. – С. 6–10.

7. Пурський О. І. Концептуальна модель електронного торговельного ринку / О. І. Пурський, Б. В. Гринюк, І. О. Жарій // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 164–169.

8. Космарова Н. А. Поисковая система и несовершенная конкуренция на электронном рынке / Н. А. Космарова, А. Д. Селитраимов // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 111–114.

9. Зорькина Ю. И. Дискуссионные аспекты сорсинга в сфере электронной коммерции / Ю. И. Зорькина, И. В. Калашникова // Экономический журнал. – 2015. – № 1 (37). – С. 18–27.

10. Бакман Ю. А. Тенденции и перспективы интернет-рынков в России и мире / А. Ю. Бакман, В. С. Панфилов // Научные труды: Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН. – 2010. – № 8. – С. 432–455.

11. Пурський О. І. Концептуальна модель електронного торговельного ринку / О. І. Пурський, Б. В. Гринюк, І. О. Жарій // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 164–169.

12. Лебеденко М. С. Основні поняття та моделі електронного бізнесу [Електронний ресурс] / М. С. Лебеденко // Ефективна економіка. – 2014. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3836>

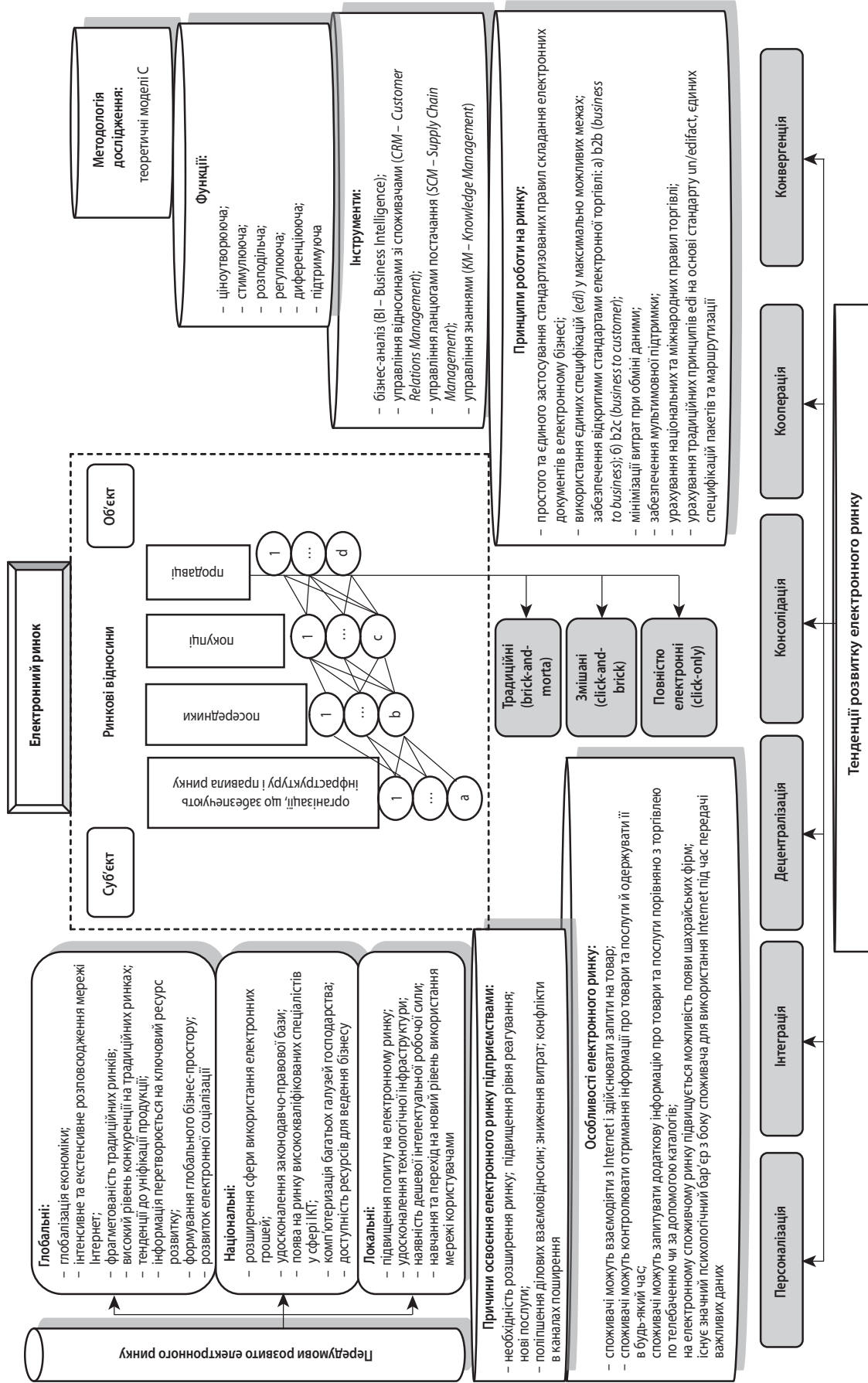

Рис. 1. Концептуальні засади розвитку електронного ринку

Джерело: розроблено автором на основі [13; 3, с. 266; 8, с. 111; 4, с. 129; 13; 14; 15, с. 108; 16].

13. Козье Д. Электронная коммерция / Д. Козье / Пер. с англ. – М. : Издательско-торговый дом «Русская редакция», 1999.

14. Галицин В. К. Багатокористувальницькі обчислювальні системи та мережі / В. К. Галицин, Ф. А. Левченко. – К. : КНЕУ, 1997. – 360 с.

15. Холмогоров В. Интернет -маркетинг / В. Холмогоров. – СПб. : Питер, 2001. – 208 с.

16. Фомина Ю. А. Электронная система товарного рынка для сельского хозяйства / Ю. А. Фомина, Э. В. Фомин // *Journal of Institutional Studies (Журнал институциональных исследований)*. – 2011. – № 2. – Т. 3. – С. 104–115.

17. Зозульов О. В. Роль інтернет-технологій у процесі узгодження економічних інтересів суб'єктів ринку [Електронний ресурс] / О. В. Зозульов, К. А. Полторак // *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. – 2013. – № 10. – С. 399–403. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2013_10_67

REFERENCES

Bezuglaya, L. A. "Elektronnaya kommertsiya kak bazovyy institut informatsionnoy ekonomiki" [E-commerce as the basic institution of the information economy]. *Voprosy regulirovaniia ekonomiki*. <http://cyberleninka.ru/article/n/elektronnyy-biznes-kak-bazovyy-institut-informatsionnoy-ekonomiki>

Berko, A. Yu., Vysotska, V. A., and Chyrun, L. V. "Alhorytmy opratsiuвання informatsiinykh resursiv u systemakh elektronnoi komertsii" [Algorithms for processing information resources in electronic commerce]. *Visnyk NU "Lvivska politehnika"*, no. 616 (2008): 128-136.

Belokrylova, O. S. "Identifikatsiya granits rynka: osobnosti elektronnoho segmenta" [Identification of market borders: particularly of the electronic segment]. *Terra Economicus*, vol. 9, no. 4-3 (2011): 6-10.

Bakman, A. Yu., and Panfilov, V. S. "Tendentsii i perspektivy internet-rynkov v Rossii i mire" [Trends and prospects of the Internet market in Russia and the world]. *Nauchnyye trudy Instituta narodnokhozyaystvennogo prognozirovaniya RAN*, no. 8 (2010): 432-455.

Fomina, Yu. A., and Fomin, E. V. "Elektronnaya sistema tovarnogo rynka dlya selskogo khozyaystva" [Electronic commodity market system for agriculture]. *Journal of Institutional Studies (Zhurnal institutsionalnykh issledovaniy)*, vol. 3, no. 2 (2011): 104-115.

Halitsyn, V. K., and Levchenko, F. A. *Bahatokorystuvalnytski obchysliuvalni systemy ta merezhi* [Multiplayer computer systems and networks]. Kyiv: KNEU, 1997.

Kosmarova, N. A., and Seitibraimov, A. D. "Poislovaya sistema i nesovershennaya konkurentsya na elektronnom rynke" [Search engine and imperfect competition in the electronic market]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 29 (2010): 111-114.

Koze, D. *Elektronnaya kommertsiya* [E-commerce]. Moscow: Russkaya redaktsiya, 1999.

Kholmogorov, V. *Internet-marketing* [Internet Marketing]. St. Petersburg: Piter, 2001.

Medzhybovska, N. S. "Mekhanizm materialno-tekhnichnoho postachannia pry roboti na elektronnykh rynkakh" [Mechanism of Logistics at work on electronic markets]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 4 (2) (2011): 120-123.

Purskyi, O. I., Hryniuk, B. V., and Zharii, I. O. "Kontseptualna model elektronnoho torhovelnoho rynku" [Conceptual model of the electronic trading market]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 164-169.

Pestunov, M. A., and Valko, D. V. "Otsenka effektivnosti institutsionalnogo mekhanizma rossiyskogo rynku elektronnoy trgovli" [Evaluating the effectiveness of the institutional mechanism of the Russian e-commerce market]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya "Ekonomika"*, vol. 40, no. 8 (299) (2013): 5-13.

Strii, L. O. *Marketynh. Marketynh XXI stolittia. Kontseptualni zminy ta tendentsii rozvytku* [Marketing. Marketing XXI century. Conceptual changes and trends]. Odesa: VMV, 2010.

Zorkina, Yu. I., and Kalashnikova, I. V. "Diskussionnyye aspekty sorsinga v sfere elektronnoy komertsii" [Controversial aspects of sourcing in the field of e-commerce]. *Ekonomicheskyy zhurnal*, no. 1 (37) (2015): 18-27.

Zozulyov, O. V., and Poltorak, K. A. "Rol internet-tekhnologii u protsesi uzgodzhennia ekonomichnykh interesiv subiektyv rynku" [The role of Internet technology in the coordination of economic interests of the market]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2013_10_67

УДОСКОНАЛЕННЯ Е-МИТНИЦІ – ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

© 2016 КОЛЯДА С. П., РЯБОЙ В. І.

УДК 338.22

Коляда С. П., Рябой В. І. Удосконалення е-митниці – запорука розвитку митної справи в Україні

Метою статті є обґрунтування доцільності в доступності об'єктивних даних як роботи митниці в цілому, так і конкретних операцій, а саме – електронного декларування. Стаття містить глибокий організаційно-структурний аналіз сучасного стану функціонування національної системи електронного митного адміністрування. У роботі представлено часовий аналіз всіх етапів впровадження системи «Електронна митниця» з боку держави, а також відображено сприйняття даного процесу бізнесом. Акцентовано увагу на протиріччях і недоліках. Доведено незаперечний економічний ефект від впровадження е-митниці. Авторами виділено аспекти, які перешкоджають планомірному впровадженню безпаперових технологій у всі сфери діяльності митної системи України. Результатом проведених досліджень є вдосконалена модель е-митниці, яка відображена через призму уніфікованого комплексу завдань і плану дій з розвитку інформаційних митних систем України.

Ключові слова: е-митниця, е-уряд, електронна митна декларація, електронне декларування.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Коляда Світлана Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Університет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпропетровськ, 49004, Україна)

E-mail: ruzavina@mail.ru

Рябой Вадим Іванович – магістр кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Університет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпропетровськ, 49004, Україна)

E-mail: ryaboy-vadim@yandex.ua

УДК 338.22

Коляда С. П., Рябой В. И. Совершенствование е-таможни – залог развития таможенного дела в Украине

Целью статьи является обоснование целесообразности в доступности объективных данных как работы таможни в целом, так и конкретных операций, а именно – электронного декларирования. Статья содержит глубокий организационно-структурный анализ современного состояния функционирования национальной системы электронного таможенного администрирования. В работе представлен временной анализ всех этапов внедрения системы «Электронная таможня» со стороны государства, а также отобрано восприятие данного процесса бизнесом. Акцентировано внимание на противоречиях и недочётах. Доказан неоспоримый экономический эффект от внедрения е-таможни. Авторами выделены аспекты, которые препятствуют планомерному внедрению безбумажных технологий во все сферы деятельности таможенной системы Украины. Результатом проведенных исследований является усовершенствованная модель е-таможни, которая отображена через призму унифицированного комплекса задач и плана действий по развитию информационных таможенных систем Украины.

Ключевые слова: е-таможня, е-правительство, электронная таможенная декларация, электронное декларирование.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Коляда Светлана Петровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, Университет таможенного дела и финансов (ул. Владимира Вернадского, 2/4, Днепропетровск, 49004, Украина)

E-mail: ruzavina@mail.ru

Рябой Вадим Иванович – магистр кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, Университет таможенного дела и финансов (ул. Владимира Вернадского, 2/4, Днепропетровск, 49004, Украина)

E-mail: ryaboy-vadim@yandex.ua

UDC 338.22

Koliada S. P., Riaboi V. I. Improving the E-Customs as the Key to Development of Customs Affairs in Ukraine

The article is concerned with substantiating the feasibility as to availability of objective data covering both the work of customs in general and the specific operations, namely, electronic declaring. The article contains an in-depth organizational-structural analysis of the current status of functioning of the national system for electronic customs administration. The publication presents a time analysis of all stages of the implementation of the «Electronic customs» system on the part of the State, as well as reflects perception of this process on the part of business. Attention is accentuated to the contradictions and faults. An undeniable economic effect from the introduction of e-customs has been proved. The authors have allocated the aspects that hinder the orderly implementation of paperless technologies in all spheres of activity of the customs system in Ukraine. The result of the conducted research is represented by the improved model of the e-customs, which is displayed through the prism of a unified set of objectives together with an action plan for the development of information customs systems in Ukraine.

Keywords: e-customs, e-Government, electronic customs declaration, electronic declaring.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Koliada Svitlana P. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of International Economic Activity, University of Customs and Finance (2/4 Volodymyr Vernadskii Str., Dnipropetrovsk, 49004, Ukraine)

E-mail: ruzavina@mail.ru

Riaboi Vadym I. – Master of the Department of Management of International Economic Activity, University of Customs and Finance (2/4 Volodymyr Vernadskii Str., Dnipropetrovsk, 49004, Ukraine)

E-mail: ryaboy-vadim@yandex.ua

У сучасному інформаційному суспільстві, де існує вільний доступ до світових інформаційних ресурсів, таке поняття, як «електронне урядування», що визначається як спосіб організації державної влади та забезпечує функціонування певних органів у режимі реального часу [1], стає частиною нашого життя.

Питання інформатизації митної справи вже стали предметом розгляду в ряді наукових публікацій як фахівців-практиків, так і науковців, зокрема Б. А. Кор-

мича, П. В. Пашко, І. О. Бондаренко, М. Дутова, О. Ніколайчука, С. Козлова. У цих дослідженнях констатується необхідність для України не лише створення власної системи електронної митниці, але й забезпечення в майбутньому її відповідності стандартам електронних митних систем ЄС, оскільки це є одним із кроків на шляху до європейської інтеграції України.

Мета статті полягає у визначенні організаційних і правових засад здійснення інформаційного забезпечен-

ня митних органів та розробці рекомендацій щодо вдосконалення національної системи електронного митного врядування.

Роль інформаційних технологій в митній справі відображена в Міжнародній конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція, 1999 рік) [2].

Основу електронного митного врядування в Україні сьогодні становить єдина автоматизована інформаційна система Державної фіскальної служби (ЄАІС ДФСУ), яка охоплює комплекс підсистем. Дана система має більш практичну значущість саме для митного державного середовища, а не для бізнес-структур, хоча в кінцевому результаті система «е-митниця» повинна акцентувати свою увагу саме на спрощенні умов ведення бізнесу в рамках електронного уряду.

Єдина автоматизована інформаційна система (ЄАІС) ДФСУ та АСМО «Інспектор» в її складі створені для автоматизації та супроводження практично всіх основних завдань, що стоять перед митницею України. Абсолютну більшість функцій митниці як на місцевому, так і на центральному рівнях на сьогодні переведено у віртуальну площину [3]. Загальний вигляд всіх етапів впровадження системи «е-митниця» в Україні відображено на рис. 1.

Сучасна структура «електронної митниці» забезпечує централізований моніторинг і управління центральною та резервною базами даних ДФСУ, вузлами зв'язку, серверами, робочими станціями, програмно-технічними комплексами, телекомунікаційним обладнанням, а також взаємодію із зовнішніми системами. Функціонально система «е-митниця» складається з окремих підсистем, які працюють та взаємодіють на різних рівнях (рис. 2).

Головною та найрозвинутішою, на сьогоднішній день, є підсистема електронне декларування та електронного документообігу, яка являє собою сукупність програмно-апаратних засобів та інформаційно-теле-

комунікаційних комплексів, що забезпечують взаємодію підсистем декларанта (брокера) і митного органа, а також співробітників різних митних органів під час здійснення процедур митного контролю та митного оформлення вантажів і вирішує завдання автоматизації процесів.

Підсистема аналізу ризиків і керування ними становить комплекс програмних засобів, які дають можливість в автоматичному режимі аналізувати інформацію, яка надходить в електронній копії єдиного адміністративного документа, що, своєю чергою, допомагає підвищити ефективність митного контролю й одночасно реалізувати принцип вибірковості у цій сфері.

Адміністративно-правова підсистема забезпечує управління митними органами на всіх рівнях реалізації, контроль і дотримання законності під час автоматизованого митного оформлення.

Зовнішня інформаційна підсистема забезпечує обмін необхідною інформацією з іншими організаціями України, іноземними державами й міждержавними організаціями, установлює необхідний рівень повноважень доступу і підтримує його.

Митна телекомунікаційна підсистема також є базовою транспортною системою, контролює маршрутизацію і роботу запитів (отримання повідомлень у глобальній мережі в on-line режимі та передачу повідомлень в off-line режимі електронної пошти) [3].

Як бачимо, сьогодні інформаційні системи митних органів вирішують ряд важливих завдань, які передусім орієнтовані на дотримання законодавства України та захист саме державних інтересів. Проте ДФСУ декларує на всіх рівнях актуальність питання полегшення ведення бізнес процесів, які пов'язані з митною складовою. То що ж відбувається сьогодні насправді з боку суб'єкта ЗЕД або його представника? На якому етапі перебуває проект «Електронна митниця» в Україні?

А маємо таке: при підготовці пакета документів до подачі в митний орган декларант за допомогою відповідних програм формує тільки один електронний доку-

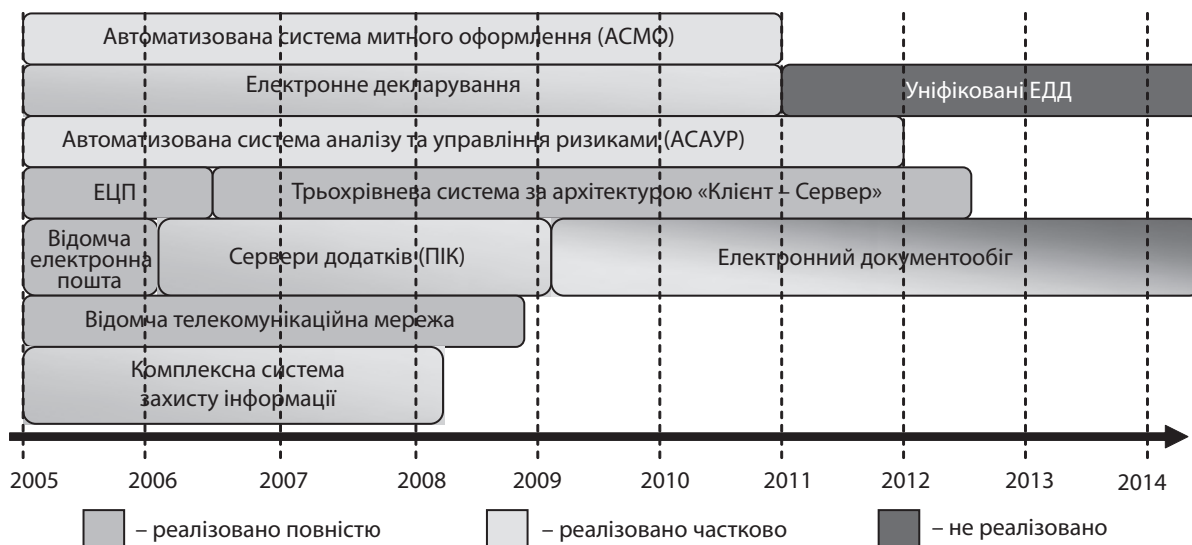
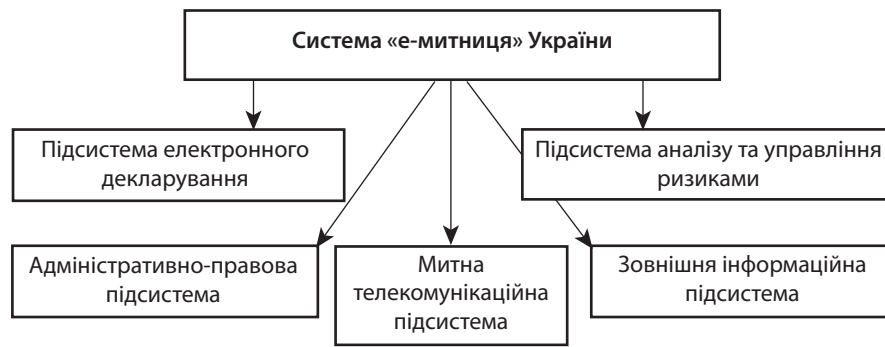

Рис. 1. Етапи впровадження системи «Електронна митниця» з 2005 по 2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [3, 4, 5].

Рис. 2. Структура електронного митного середовища України

Джерело: складено автором на основі [3].

мент – електронну митну декларацію і до неї додає скановані дозвільні документи у форматі PDF або JPEG.

Після подачі електронної митної декларації (далі – еМД) декларанту іноді доводиться дзвонити на митницю, де оформлюється його вантаж, або бути безпосередньо на митниці та займатися процесами контролю прийняття еМД до оформлення. Можлива також практика, коли інспектор «не помічає декларацію» і навіть не бере її до роботи, посилаючись на неотримання інформації з центрального сервера ДФСУ. Ось тут і постає перша проблема організації електронного декларування: еМД спочатку потрапляє в центральну базу даних ДФС (про це декларант сповіщається миттєво та автоматично), а потім інспектор відділу митного оформлення, куди направляється електронна декларація (кінцева точка), повинен, оновлюючи вхідну пошту, провести форматологічний контроль еМД та занести її до БД митного органу (тільки після цього декларанту надходить повідомлення про прийняття декларації до оформлення). Цей проміжок часу може становити від декількох годин до доби, адже строк прийняття еМД до бази даних митного органу ніяк не регламентований.

На наступних етапах після прийняття декларації до БД декларанту надходить тільки повідомлення та відомості про остаточний варіант оформлення еМД, не рахуючи запити інспектора про необхідність подання додаткового пакета документів та повідомлень про проведення повного або часткового митного огляду, згенерованих АСАУР. Найчастіше дані повідомлення не мають структурованого характеру, ніяким чином не оформлені та представляють собою невідформатований текст великого обсягу, і на те, щоб розібратися, що ж саме інспектор митного оформлення вимагає, витрачається багато часу.

Вважаємо за необхідне надавати всі форми контролю відразу при реєстрації еМД, тому що безпосередньо при прийнятті декларації до БД митного органу, проводиться її повна перевірка, одразу визначаються всі форми контролю, у т. ч. від АСАУР. Сьогодні, наприклад, при оформленні наряду в електронному вигляді в портах за допомогою інформаційної системи портового співтовариства експедитори вже бачать всі форми контролю для певного контейнера, які призначає митниця, – зважування, сканування, огляд [6]. Аналогіч-

ну систему необхідно впроваджувати і для звичайного учасника ЗЕД, щоб декларанту приходили повідомлення про стан справ у кожен конкретно взятий проміжок часу; щоб декларант в будь-який момент знав, на якому етапі перебуває оформлення еМД.

Завершується процес електронного декларування надсиланням електронного листа від підрозділу митного оформлення про успішність митного оформлення з прикріпленням до нього файлом у форматі PDF, який містить оформлену копію еМД [8].

Отже, як бачимо, процес електронного декларування з боку суб'єктів ЗЕД (рис. 3) не такий яскравий, як нам описує держава, та є вкрай трудомістким процесом, проте все одно дуже полегшує діяльність бізнес-спільноти, адже відсутня необхідність фізичної присутності на території митного органу (декларацію можна надсилати з будь-якого місця, де ви маєте доступ до мережі) та необхідність заповнювати фізичний примірник МД і нести всі товаросупровідні документи до митної установи.

Відтак, наявний ефект від «електронної митниці» та її вплив на господарську діяльність нашої країни у відсотковому значенні представлений у табл. 1. Дані показники стали результатом опитування суб'єктів господарювання, які займаються веденням зовнішньоекономічної діяльності, безпосередньо контактують з митними органами та використовують системи електронного декларування.

З табл. 1 видно, що найбільшу частку зекономлених грошей становлять компоненти системи «зменшення фіксованих та адміністраторських платежів» – 24,2%, на 21,3% менше почали витрачати грошей за рахунок «економії на доставках товарів». Тобто, бізнес-середовище відчуває полегшення діяльності завдяки використанню інформаційних систем, проте максимальна вигода від них досі не реалізована.

Провівши аналіз «вузьких місць» створення та впровадження дієвої системи електронного документообігу, було виділено такі аспекти, що перешкоджають планомірному впровадженню безпаперових технологій у всі сфери діяльності митної системи України:

- ✦ *по-перше*, відсутність узгодженої позиції щодо механізмів впровадження електронного обміну інформацією з державними органами, які вида-

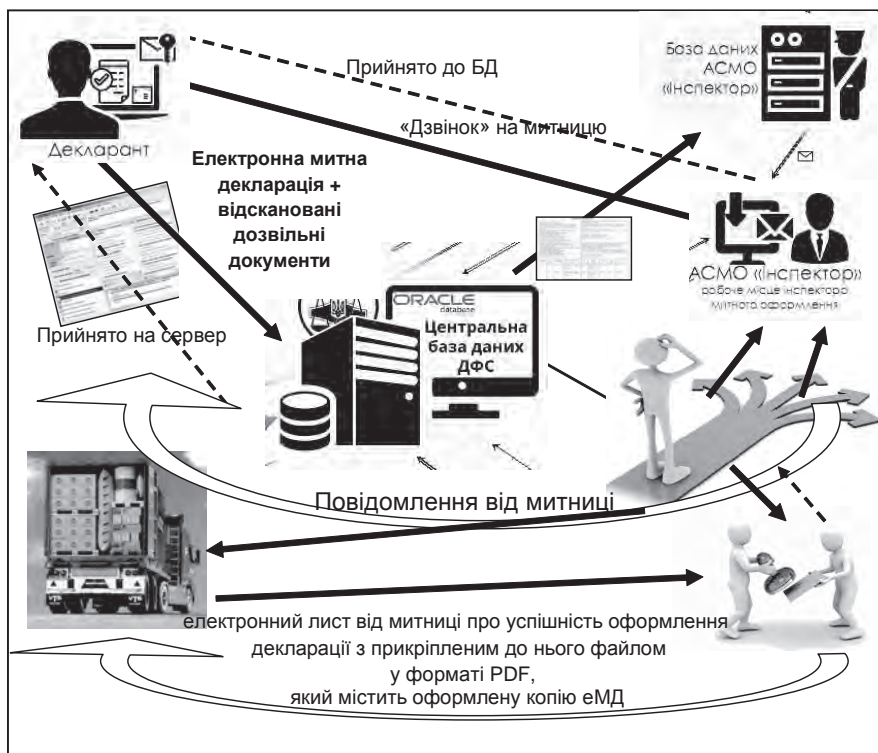

Рис. 3. Електронне митне декларування «очима бізнесу»

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 1

Ефект від впровадження системи «е-митниця» в митну інфраструктуру України [7]

Компоненти системи	Економія, %
Витрати на зв'язок (кур'єр, факс)	7,5
Робочий час персоналу (підвищення продуктивності)	22,3
Скорочення помилок під час здійснення митного оформлення	6,8
Прискорення платежів (скорочення фінансових витрат)	17,9
Економія на доставках товарів	21,3
Зменшення фіксованих і адміністраторських платежів за рахунок автоматизації процесів	24,2

ють відповідні дозвільні документи; митні органи України не мають внутрішньодержавного зв'язку з контролюючими органами (наприклад, фітосанітарними, санітарно-ветеринарними, радіологічними тощо), що унеможливає обмін дозвільними документами: митний орган, реалізуючи функцію «єдиного вікна», не може надіслати документи до іншого державного органу, який буде проводити перевірку вантажу, і, відповідно, не отримує результату перевірки, тим самим покладає цей обов'язок на декларанта (хоча з боку держави інформація, яка надходить від іншого держоргану, є більш вірогідною, ніж та, що надходить від представника бізнесу) й подовжує тим самим час митного оформлення;

- ✦ по-друге, питання переходу на електронний документообіг і створення єдиної глобальної системи «електронного уряду» з безліччю підсистем;
- ✦ по-третє, відсутність зручного доступу до тарифної та статистичної інформації (за аналогією з європейською системою TARIC);
- ✦ по-четверте, недосконалість законодавства у сфері електронного декларування та електронного документообігу, адже чинне законодавство орієнтоване на паперовий документообіг.

Також не менш важливим моментом, який грає ключову роль у розвитку даного проекту, є фінансовий бік. На його реалізацію передбачалося виділення з держбюджету у 2009–2013 рр. більше 1,5 млрд грн, проте фактично було витрачено в 10 разів менше від запланованого обсягу [4].

Станом на 2015 р. важливим аспектом у фінансуванні електронної митниці стало підписання головою ДФСУ контракту на запровадження проекту TWINNING «Підтримка ДФС у розвитку елементів інтегрованого управління кордонами у митній сфері», який спрямований на виконання Україною зобов'язань у митній сфері відповідно до Угоди про асоціацію Україна – ЄС, зокрема, щодо встановлення інституту уповноваженого економічного оператора, приєднання до Конвенції про спільну транзитну процедуру, повноцінного функціонування комплексу «Електронна митниця» та розробки ефективної антикорупційної стратегії. На реалізацію проекту TWINNING, який розпочався із січня 2016 р. та триватиме два роки, Європейський Союз виділяє 1,85 млн євро [6].

Провівши детальний аналіз становлення, імплементації, розвитку та функціонування на сучасному етапі єдиної автоматизованої системи електронного митного адміністрування України, можна виділити головні напрями вдосконалення цієї системи, які ми будемо розглядати з двох позицій: держави та суб'єктів ЗЕД.

Першочерговим завданням держави у сфері електронної митниці повинні стати процеси обміну електронною інформацією з митних питань для прискорення митного оформлення, підвищення вірогідності отриманих даних і зменшення рівня корупції в держорганах. Наводимо перелік критеріїв діяльності митних та інших контролюючих органів, дотримання яких, на наш погляд, сприятиме прискоренню практичної реалізації зазначеної концепції, а саме:

- 1) *юридична обізнаність* – митні органи повинні мати повну інформацію щодо законів та нормативно-правових актів, які регламентують здійснення всіх видів контролю;
- 2) *практична обізнаність* – контролюючі органи доводять до відома митних органів інформацію про наявні ризики стосовно товарів, учасників зовнішньоекономічної операції тощо, ведуть та актуалізують відповідну базу даних ризиків;
- 3) *координація діяльності* – існує чіткий та простий механізм взаємодії митних та інших контролюючих органів;
- 4) *координація перевірок* – за необхідності здійснити перевірку (огляд) товарів одночасно всіма зацікавленими контролюючими органами;
- 5) *координація лабораторних досліджень* – за необхідності здійснити відбір проб та зразків одночасно всіма зацікавленими контролюючими органами та одноразово; за можливості лабораторні дослідження проводити в одній лабораторії;
- 6) *уніфікація документації* – контролюючі органи розробляють вичерпні переліки документів, необхідні для здійснення відповідного контролю;
- 7) *єдиний канал* – належні документи подаються одноразово митним органам, які за необхідності розподіляють, передають їх іншим контролюючим органам;
- 8) *часові обмеження* – встановлюються відповідні часові обмеження для проведення документального контролю;
- 9) *єдиний інформаційний простір* – митні та контролюючі органи швидко і безперешкодно обмінюються інформацією стосовно результатів здійсненого контролю.

Така організація діяльності митниці є досить поширеною у світі та становить основу для переходу до повністю автоматизованих митних процедур.

Своєю чергою, бізнес-сектор повинен отримати найсприятливіші умови для ведення зовнішньоекономічної діяльності завдяки таким перетворенням:

- 1) розвиток системи існуючого електронного декларування шляхом автоматизації процесів:
  - ✦ змінити процес надходження пошти, яка містить дані та еМД, таким чином, щоб вони автоматично реєструвалися в базах даних митного органу й інспектор не мав би влади вирішувати

«затягати» декларацію до БД чи чекати дзвінка від декларанта, не помічаючи її;

- ✦ при прийнятті декларації до БД митного органу автоматично надсилати у вигляді електронного листа суб'єкту ЗЕД весь перелік процедур, які згенеровані АСАУР по цій декларації з можливістю його присутності при будь-якій операції з товарами (навантаження, зважування, огляд тощо);
- ✦ отримування повідомлення про відправку еМД в будь-який спеціалізований підрозділ (митна вартість, класифікація) і розшифровку конкретної дії з декларацією із додаванням номера телефону конкретної посадової особи, яка на даний момент здійснює оформлення еМД;
- ✦ змінити формат повідомлень, які надходять декларанту, та відформатувати їх за змістом і стилістично;

2) інтеграція платіжних систем до програмного забезпечення декларантів (даний додаток дав би змогу отримати авторизований доступ до інформації щодо залишку коштів на рахунку суб'єкта в митниці, поповнювати його в будь-який зручний час, аналогічно тому, як ви поповнюєте свою дебетову);

3) використання мобільних пристроїв у процесах інформаційної взаємодії з митними органами;

4) зменшення залежності суб'єктів господарювання від приватних терміналів, місць стоянки транспортних засобів, вантажних митних комплексів, автотерміналів зі скороченням грошових і часових витрат з максимальним запровадженням попереднього декларування з обсягом даних, необхідним для випуску товарів у митний режим без пред'явлення їх митному органу.

ВИСНОВКИ

Автоматизована система «е-митниця» – це контроль за безперервним потоком інформації від суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, основними цілями якої, насамперед, є усунення паперових документів; боротьба з шахрайством, організованою злочинністю і тероризмом; покращення якості товарів і безпеки торгівлі; стандартизація функціонування митниці; захист прав інтелектуальної власності та національної культурної спадщини.

На сьогодні «Електронна митниця» України являє собою багатофункціональну комплексну систему на базі ЄАІС ДФСУ, яка існує в митних органах країни та поєднує інформаційно-комунікаційні технології та сукупність процедур їх застосування і дає можливість підвищити якість митного регулювання та вдосконалити митне адміністрування з метою забезпечення митної безпеки держави.

Таким чином, головним і актуальним залишається завдання вдосконалення діяльності митних органів у напрямку автоматизації процесів шляхом спрямування всіх зусиль на спрощення та створення сприятливих умов для учасників зовнішньоекономічної діяльності, розвитку власної е-митниці та раціонального запозичення кращого світового досвіду від впровадження ІТ у митну справу. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Мицишин В. І.** Аналіз особливостей побудови систем електронного урядування в Україні / В. І. Мицишин, П. І. Жежнич // Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». – 2015. – № 4. – С. 164–175.
- 2.** Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур зміненої редакції згідно з Додатком І до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/227-16>
- 3.** Наказ ДМСУ від 04.11.10 № 1341 «Про затвердження Положення про Єдину автоматизовану інформаційну систему Державної митної служби України» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/subektam-zed/elektronna-mitnitsya/62603.html>
- 4. Абсалимова Ю. Г.** Підвищення ефективності здійснення митних процедур в Україні шляхом впровадження системи «Електронна митниця» [Електронний ресурс] / Ю. Г. Абсалимова, І. А. Чекмасова. – Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YO24swat5rwJ:www.kpi.kharkov.ua/archive/conferences>
- 5. Чернецька-Білецька Н. Б.** Спрощення процедур митного контролю за рахунок широкого впровадження електронного декларування / Н. Б. Чернецька-Білецька, К. В. Севрук // Вісник Східноукраїнського національного Університету ім. Володимира Даля. – 2015. – № 1 (218). – С. 117–121.
- 6. Лікарчук К. І.** Електронна митниця в Україні – реальність [Електронний ресурс] / К. І. Лікарчук. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2015/07/17/7074798/>
- 7. Шталь Т. В.** «Електронна митниця» – якісно новий етап надання митних послуг в Україні / Т. В. Шталь // Науковий вісник Полтавського Університету економіки і торгівлі. – 2013. – № 1 (56). – С. 101–105.
- 8.** Електронна митниця України: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mdoffice.com.ua/pdf/elektronna_mitnicja_d5_1512250923.pdf

REFERENCES

- Absaliyeva, Yu. H., and Chekmasova, I. A. "Pidvyshchennia efektyvnosti zdiisnennia mytnykh protsedur v Ukraini shliakhom vprovadzhenia systemy «Elektronna mytnitsia»" [Improving the efficiency of customs procedures in Ukraine through the introduction of "Electronic Customs"]. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YO24swat5rwJ:www.kpi.kharkov.ua/archive/conferences>
- Chernetska-Biletska, N. B., and Sievruk, K. V. "Sproshchennia protsedur mytnoho kontroliu za rakhunok shyroko vprovadzhenia elektronnoho deklaruvannia" [Simplification of customs control through the widespread introduction of electronic declaration]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. Volodymyra Dalia*, no. 1 (218) (2015): 117-121.
- "Elektronna mytnitsia Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku" [Electronic Customs Ukraine: current state and development prospects]. www.mdoffice.com.ua/pdf/elektronna_mitnicja_d5_1512250923.pdf
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/227-16>
- Likarchuk, K. I. "Elektronna mytnitsia v Ukraini – realnist" [Electronic Customs in Ukraine – a reality]. <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2015/07/17/7074798/>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/subektam-zed/elektronna-mitnitsya/62603.html>
- Myshchysyn, V. I., and Zhezhnych, P. I. "Analiz osoblyvostei pobudovy system elektronnoho uriaduvannia v Ukraini" [Analysis of the building of e-government in Ukraine]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika»*, no. 4 (2015): 164-175.
- Shtal, T. V. "«Elektronna mytnitsia» – yakisno novyi etap nadannia mytnykh posluh v Ukraini" ["Electronic Customs" – a new stage providing customs services in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 1 (56) (2013): 101-105.

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2016 ШЕХОВЦОВА Д. Д.

УДК 657.21:640.432

Шеховцова Д. Д. Організація управлінського обліку витрат при використанні інформаційних технологій на підприємствах ресторанного господарства

У статті розглянуто використання сучасних інформаційних систем та технологій для ведення управлінського обліку витрат підприємств ресторанного господарства; визначено критерії якості інформаційного забезпечення з метою організації управлінського обліку витрат та прийняття рішень; досліджено найбільш популярні програми й програмні комплекси для зручного ведення управлінського обліку витрат, які враховують специфіку діяльності суб'єктів ресторанного господарства; з'ясована здатність таких програм, крім повноцінного ведення обліку, ще й формувати потужну аналітичну базу, на основі якої можна приймати важливі управлінські рішення. Розглянуто можливість використання підприємствами ресторанного господарства «хмарних» технологій для отримання прозорої, оперативної та своєчасної інформації про витрати. Запропоновано функціональну модель, структура якої заснована на модульному принципі. Визначено технологію організації управлінського обліку витрат для підприємств, що займаються реалізацією суши, піци, кондитерських та хлібобулочних виробів через мережу Інтернет.

Ключові слова: витрати, управлінський облік, ресторанне господарство, кейтеринг, інформаційні технології, програмне забезпечення, документообіг.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Шеховцова Дарія Дмитрівна – аспірантка кафедри бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: shekhovtsova.da@gmail.com

УДК 657.21:640.432

Шеховцова Д. Д. Организация управленческого учета расходов при использовании информационных технологий на предприятиях ресторанного хозяйства

В статье рассмотрено использование современных информационных систем и технологий для ведения управленческого учета расходов предприятий ресторанного хозяйства; определены критерии качества информационного обеспечения с целью организации управленческого учета расходов и принятия решений; исследованы наиболее популярные программы и программные комплексы для комфортного ведения управленческого учета расходов, которые учитывают специфику деятельности субъектов ресторанного хозяйства; установлена способность таких программ, помимо полноценного ведения управленческого учета, формировать серьезную аналитическую базу, на основе которой можно принимать важные управленческие решения. Рассмотрена возможность использования предприятиями ресторанного хозяйства «облачных» технологий для получения прозрачной, оперативной и своевременной информации о расходах. Предложена функциональная модель, структура которой основана на модульном принципе. Определена технология организации управленческого учета расходов для предприятий, занимающихся реализацией суши, пиццы, кондитерских и хлебобулочных изделий через Интернет.

Ключевые слова: расходы, управленческий учет, ресторанное хозяйство, кейтеринг, информационные технологии, программное обеспечение, документооборот.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Шеховцова Дарья Дмитриевна – аспирантка кафедры бухгалтерского учета, аудита и налогообложения, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: shekhovtsova.da@gmail.com

UDC 657.21:640.432

Shekhovtsova D. D. Organizing the Management Accounting of Costs in the Use of Information Technology at the Restaurant Industry Enterprises

The article considers the use of modern information systems and technology to conduct management accounting of costs at the enterprises of restaurant industry; criteria of quality of information supply with the purpose to organize management accounting of costs and managerial decision-making have been determined; the most popular software and software complexes for comfortable conducting management accounting of costs that take into account the specifics of activities by the entities of restaurant industry have been examined; capacity of such programs to generate serious analytical base on which important managerial decisions can be made, in addition to the full reference of conducting the management accounting, has been determined. Possibility of use by the restaurant industry enterprises of «cloud» technologies to obtain transparent, prompt and timely cost information has been considered. A functional model, which structure is based on modular principle, has been proposed. The technology of organizing managerial accounting of costs for enterprises, engaged in the trading of the sushi, pizza, pastry and bakery products over the Internet, has been determined.

Keywords: costs, management accounting, restaurant industry, catering, information technology, software, document flow.

Fig.: 2. **Bibl.:** 8.

Shekhovtsova Dariya D. – Postgraduate Student of the Department of Accounting, Auditing and Taxation, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivka Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: shekhovtsova.da@gmail.com

Підприємства ресторанного господарства за роки незалежності України зробили не один доленосний виток свого розвитку та продовжують тенденцію збереження позитивного іміджу як бізнес-партнера в конкурентному середовищі. Усі кризові явища переважно нівелювалися в галузі харчування шляхом розвитку нових форм організації діяльності суб'єктів господарювання для задоволення потреб споживачів продукції та послуг (кейтерингу). Однак реалії сьогоден-

ної дійсності змушують керівників підприємств ресторанного господарства бути більш пильними в процесі своєї управлінської діяльності й ретельно шукати такі заходи, які швидко й максимально ефективно дозволять отримати вірогідну інформацію для прийняття рішень щодо оптимізації витрат. Вирішити це можливо завдяки організованій системі управлінського обліку операційних витрат при використанні новітніх інформаційних технологій, що забезпечить оперативний збір, зберіган-

ня, оброблення, поширення обліково-аналітичної інформації про витрати в межах підприємства та підготовку управлінських звітів для осіб, що приймають рішення.

Діяльність кожного сучасного підприємства сьогодні пов'язана безпосередньо з процесом інформатизації. Зростання обсягу та ускладнення завдань, які вирішуються у сфері управлінського обліку, ефективно управління витратами вимагає організації саме такої процесуальної дії в підприємствах ресторанного господарства. Інформатизація – це організаційний соціально-економічний та науково-технічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій, суспільних об'єднань на основі формування та використання інформаційних ресурсів [1, с. 6]. Такий процес виступає локомотивом зростання конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства та створює оптимальні умови для задоволення інформаційних потреб керівників відповідно витрат, масив яких за своїм обсягом є значним для здійснення аналітично-контрольних процедур та підготовки висновків.

До облікової інформації висуваються певні вимоги з метою підвищення її якості. Характеристики вимог щодо якості інформаційних ресурсів широко представлені в наукових роботах вчених Пожуєва В. І., Крутової А. С., Янчева А. В., Чумак О. В. [1, 2, 8]. Це дозволило визначитися з критеріями якості інформаційного забезпечення для управління витратами на підприємствах ресторанного господарства, а саме: об'ємність (достатня/недостатня), відкритість (конфіденційна, публічна), структурованість (структурована/неструктурована), своєчасність (вчасна/запізнена), релевантність (релевантна/нерелевантна), оперативність і висока швидкість обробки та передачі інформації користувачам системи управління. Досягти у XXI столітті зазначених критеріїв у процесі організації управлінського обліку витрат та прийняття рішень у чітко встановлені (або обмежені) строки можливо при використанні сучасних інформаційних систем і технологій, які покладено в основу інформатизації. Погоджуємося з І. Д. П'ятничук, що «інформаційна система повинна являти собою комплексну інформаційну модифікацію прикладних рішень стосовно організаційних і техніко-методологічних аспектів, які поширюються на усі процеси діяльності та на усі структурні підрозділи суб'єкта господарювання» [3, с. 1].

Для організації обліку витрат у сегменті ресторанного господарства використовують найбільш розповсюджені в Україні програми «1С: Підприємство. Ресторан 8», «1С-Рарус Общепит», «Парус Ресторан», які враховують специфіку діяльності таких суб'єктів господарювання. Крім того, окремі підприємства віддають перевагу менш популярним, але повноцінним за своїми якісними характеристиками й функціями програмам «Система R-kerer» та «Система Капітал 2008: Ресторан». Набувають поширення програмні комплекси, що задовольняють вимоги до організації обліку та контролю витрат підприємств ресторанного господарства з акцентом на

кейтеринг: «Archy Delivery» та «ПроЗа Ресторан», функціонал яких включає прийом замовлень, створення бази даних клієнтів, формування замовлень на банкети, складський облік, ведення калькуляційних карток, зв'язок з програмою «1С: Підприємство. Ресторан 8», формування звітних форм. Поряд з повноцінним обліком ці програми дозволяють сформуванню потужної аналітичної бази, на основі якої можна приймати важливі управлінські рішення. Способом комп'ютеризації обліку витрат на підприємствах ресторанного господарства сьогодні також є використання електронних таблиць Excel, можливості яких зводяться до побудови аналітичних таблиць-відомостей, графіків, діаграм, складання звітів.

Вважаємо, що сучасні інформаційні технології на підприємствах ресторанного господарства мають бути спрямовані на організацію управлінського обліку витрат для прийняття управлінських рішень щодо оптимізації витрат та ефективного використання ресурсів підприємств, тому такі програмні продукти повинні бути укомплектовані такими функціональними можливостями у вигляді розділів: електронна документація, поточний облік витрат (облікові регістри), управлінська звітність, бюджетування, формування управлінських рішень, автоматизація доставки страв. Однак більшість перерахованих програмних продуктів слабо адаптовані до потреб саме управлінського обліку витрат і не можуть в повному обсязі забезпечувати внутрішніх користувачів відповідною обліково-аналітичною інформацією для прийняття рішень. Внаслідок цього виникає необхідність розширення функціональних можливостей програмних продуктів (запропонованих на ринку інформаційних послуг або самостійно розроблених) у частині організації управлінського обліку витрат і звітності для підприємств ресторанного господарства з функціями кейтерингу.

Реалізацію управлінського аспекту обліку витрат в інформаційній системі підприємства ресторанного господарства можуть виконувати програмні комплекси «Галактика», «БЕСТ-ПРО», основні принципи яких базуються на таких засадах:

- ✦ ведення суцільного обліку, тобто облік ведеться стосовно всіх аспектів господарської діяльності підприємства;
- ✦ ведення безперервного обліку, тобто забезпечується реєстрація фактів у момент їх здійснення (безперервний процес поділяється на облікові періоди, термін яких визначається програмно);
- ✦ ведення взаємопов'язаного обліку, тобто облік здійснюється в єдиному полі даних;
- ✦ програми будуються за документарним принципом вводу та зберігання інформації;
- ✦ облік ведеться в натуральних і вартісних вимірниках [4, с. 125–126].

Так, у контексті управлінського обліку витрат, програмний комплекс «БЕСТ-ПРО» направлено на виконання управлінських функцій шляхом складання бюджетів, порівняння планових і фактичних показників, реалізацію широкого переліку аналітичних процедур для аналізу діяльності та прийняття рішень; програмний

продукт «Парус-Бухгалтерія» – через використання плану рахунків для організації управлінського обліку та ведення аналітичного обліку витрат; програмний продукт «1С: Підприємство» (версія 8) – за допомогою створення робочого плану на основі класичного Плану рахунків і розрізів аналітики (субконто), складання бюджетів. Останні два програмні продукти пропонують управління підприємством, зокрема витратами, з використанням «хмарних» технологій («хмарних» обчислень – *Cloud Computing*) в обліку. «Сутність використання *Cloud Computing* полягає в тому, що вся інформація про діяльність підприємства зберігається на «віртуальному сервері» і накопичується на ньому відповідно до діяльності всіх одиниць господарювання підприємства» [5, с. 3]. Необхідними складовими для використання «хмарних» технологій в управлінському обліку повинні бути: доступ до мережі Інтернет, комп'ютерно-інформаційний пристрій (комп'ютер або інший сучасний гаджет), браузер, провайдер з надання послуг, інтелектуальні здібності та вміння роботи з додатками моделей обробки даних (Java-додатками, додатками Web 2.0). Саме реалізація функціональних можливостей «хмарних» технологій надасть можливість особам, що приймають рішення, отримати постійний доступ до інформаційних ресурсів незалежно від їх територіального розміщення та часового діапазону (поясу).

«Хмарні» технології є зручним та дієвим інструментом в організації управлінського обліку, використання якого в сучасних умовах господарювання дозволить отримати прозору, оперативну та своєчасну інформацію про витрати відповідно до вимог системи управління та здійснювати обмін даними, і, крім того, вирішить проблему сьогодення щодо недостатнього обсягу дискового простору для зберігання документів та файлів у процесі електронного документообігу.

Створення облікового інформаційного ресурсу при використанні *Cloud Computing*-технологій, значимість якого в мінливих умовах господарювання розглядається як дієвий механізм ефективного управління витратами та підприємством у цілому, можна здійснити за допомогою моделей обробки даних: *Infrastructure as a Service (IaaS* – інфраструктура як послуга), *Software as a Service (SaaS* – програмне забезпечення як послуга), *Platform as a Service (PaaS* – платформа як послуга). Дані моделі служать технологічною основою для формування інформаційного ресурсу з метою прийняття рішень, а методичною основою виступає система управлінського обліку витрат. Вважаємо, що система інформаційних ресурсів на підприємствах ресторанного господарства повинна бути єдиною, а широкий спектр можливостей сучасних інформаційних технологій сприятиме інтеграції видів обліку в єдиному інформаційному просторі. Отже, фінансовий та управлінський облік повинні доповнювати один одного, розвиватися та вдосконалюватися у взаємозв'язку, виконуючи найбільш повно, ефективно та якісно завдання та функції, характерні для кожного з них. «Основна властивість єдиної системи інформаційних ресурсів управлінського обліку – можливість використовувати

будь-які дані, введені в систему, з будь-якого робочого місця, підключеного до системи, що значною мірою підвищує оперативність опрацювання, цілісність уявлення про діяльність підприємства» [6, с. 3].

Тобто, управлінський облік витрат при використанні інформаційних технологій на підприємствах ресторанного господарства слід організувати за інтегрованим підходом, який передбачає безпосередній взаємозв'язок з фінансовим обліком і формування єдиної інформаційної бази даних для ухвалення рішень. При цьому слід враховувати конфіденційний характер управлінської облікової інформації в розрізі витрат, що потребує встановлення режимів та рівнів доступу до неї. Це можливо здійснити за допомогою комплексної системи авторизації користувачів в інформаційній системі за логіном і паролем, отримання ключів доступу до облікової інформації (генерування системою одноразового пароля у вигляді цифр на апарат електронних ключей USB-токен, OTP-токен або на мобільний пристрій як sms), організації контролю за входом до системи даних про витрати (калькуляції, облікові реєстри, управлінські звіти). З метою організації управлінського обліку витрат в інтегрованій інформаційній системі підприємств ресторанного господарства нами запропонована функціональна модель, структура якої заснована на модульному принципі (рис. 1).

Організація управлінського обліку при використанні комп'ютерних технологій передбачає два підходи: 1) автоматизація вже існуючих процесів управлінського обліку та бюджетування і вибір програмного забезпечення; 2) розробка згідно з можливостями програмного забезпечення відповідних правил і процедур управлінського обліку [7]. Вважаємо, що перший підхід є логічним і рекомендується для підприємств ресторанного господарства відповідно до визначеної організаційної структури.

У запропонованій моделі наведено найбільш популярні програмні продукти для організації управлінського обліку витрат і спеціалізовані програми, які зорієнтовані на комп'ютеризацію обліку господарських фактів визнання витрат, пов'язані як з процесом виробництва страв, так і з процесом їх доставки до місця проведення заходу або безпосередньо замовнику. У зв'язку з цим нами визначено технологію організації управлінського обліку витрат для підприємств, які займаються реалізацією суші, піци, кондитерських та хлібобулочних виробів через мережу Інтернет (рис. 2).

Технологія організації управлінського обліку витрат дозволить поєднати імпорт даних з Інтернету та завантаження їх до форматів, що підтримуються програмним забезпеченням для бухгалтерської системи підприємств ресторанного господарства. Можливості запропонованої технології нададуть змогу повністю автоматизувати облік логістичних витрат з реалізації на основі отриманих параметрів із супутникової системи глобального позиціонування «GPS-навігації» транспортного засобу (маршрути руху, пробіг, облік часу роботи водія, кількість поїдок): облік витрачених паливно-мастильних матеріалів, витрат на амортизацію та ре-

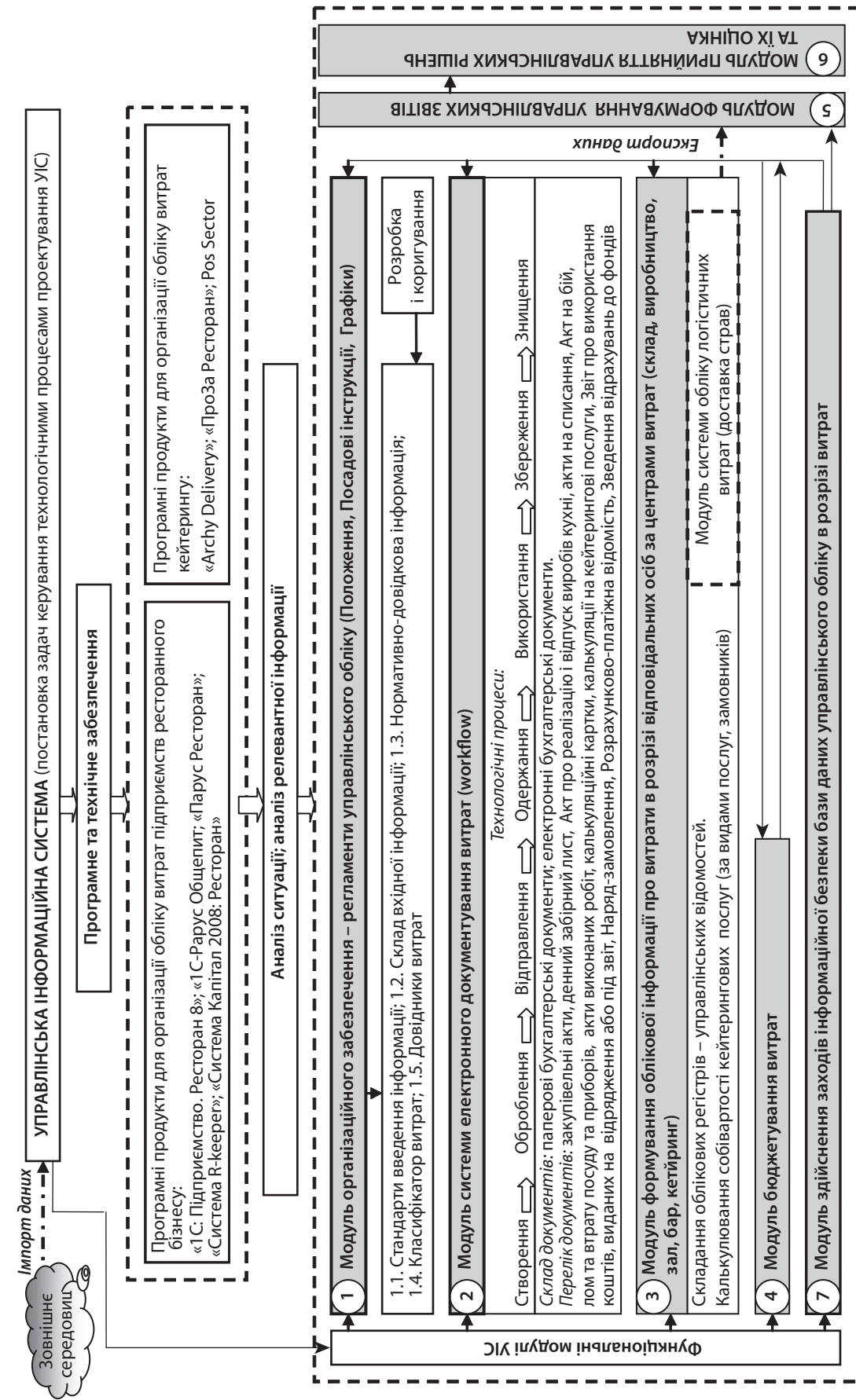
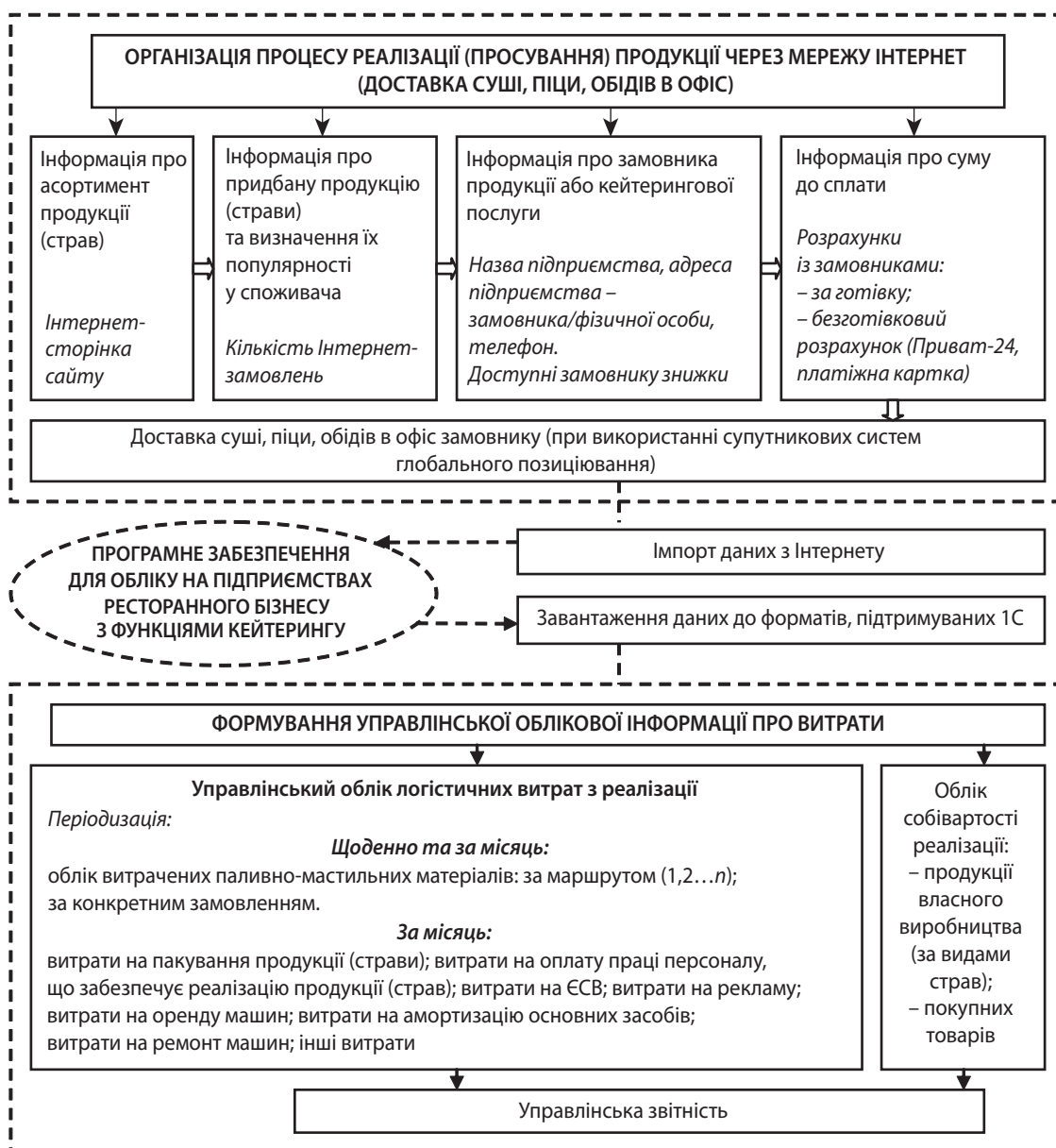

Рис. 1. Функціональна модель організації управлінського обліку витрат в інтегрованій інформаційній системі підприємств ресторанного господарства
 Джерело: авторська розробка.

Рис. 2. Технологія організації управлінського обліку витрат для підприємств з функціями кейтерингу (реалізація продукції через мережу Інтернет)

Джерело: авторська розробка.

монт машин, витрати на оплату працю водія, експедитора або іншого представника торгової групи.

ВИСНОВКИ

Таким чином, управлінський облік витрат – це підсистема бухгалтерського обліку, що формує великі обсяги даних, управління якими без інформаційних технологій у сучасних умовах функціонування підприємств ресторанного бізнесу неможливе. Представлені напрями організації управлінського обліку витрат в інформаційній системі підприємств ресторанного господарства (з функціями кейтерингу) дозволять зменшити трудомісткість робіт з формування бази даних щодо витрат підприємства, отримати по запиті і в короткий час необхідну інформацію в розрізах аналітичних ознак, що вплине не тільки на прискорення прийняття управлінських рішень щодо оптимізації витрат, а й на збільшен-

ня кількості варіантів можливих рішень та альтернатив з метою розробки стратегії розвитку діяльності суб'єктів господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Пожуєв В. І.** Інформатизація як ресурс розвитку сучасного українського суспільства / В. І. Пожуєв // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць. – Вип. 38. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2009. – С. 4–12.
2. **Крутова А. С.** Електронний господарський документообіг в Україні: стан та перспективи розвитку : монографія / А. С. Крутова, О. В. Чумақ, А. В. Янчев. – Х. : ХДУХТ, 2012. – 213 с.
3. **П'ятничук І. Д.** Організація управлінського обліку витрат в умовах застосування програмного забезпечення системи бюджетування [Електронний ресурс] / І. Д. П'ятничук. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1627>

4. Литвинчук І. В. Особливості комп'ютеризації бухгалтерського обліку об'єктів позабалансового відображення [Електронний ресурс] / І. В. Литвинчук. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/files/404/11826928.pdf>

5. Дрозд І. К. Інформаційні технології як фактор удосконалення облікових процесів / І. К. Дрозд, В. О. Вдовіченко // Незалежний аудитор. – 2013. – № 4. – С. 2–11.

6. Садовська І. Б. Теорія і практика управлінського обліку: гармонізація систем [Електронний ресурс] / І. Б. Садовська. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/15912/1/12sib.pdf>

7. Зима Ю. П. Розробка моделі управлінського обліку з використанням інформаційних технологій / Ю. П. Зима // Економічний аналіз. – 2014. – Т. 15 (2). – С. 148–153.

8. Янчев А. В. Організаційно-методологічні положення електронного документування в системі бухгалтерського обліку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / А. В. Янчев. – Житомир, 2015. – 38 с.

Науковий керівник – Янчев А. В., доктор економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування Харківського державного університету харчування та торгівлі

REFERENCES

Drozhd, I. K., and Vdovichenko, V. O. "Informatsiini tekhnologii yak faktor udoskonalennia oblikovykh protsesiv" [Information technology as a factor improving accounting processes]. *Nezaleznyi audytor*, no. 4 (2013): 2-11.

Krutova, A. S., Chumak, O. V., and Yanchev, A. V. *Elektronnyi hospodarskyi dokumentoobih v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku* [Commercial electronic document in Ukraine: state and prospects of development]. Kharkiv: KhDUKhT, 2012.

Lytvynchuk, I. V. "Osoblyvosti kompiuteryzatsii bukhgalterskoho obliku obiektiv pozabalansovoho vidobrazhennia" [Features computerization of off-balance sheet accounting objects display]. <https://core.ac.uk/download/files/404/11826928.pdf>

Piatnychuk, I. D. "Orhanizatsiia upravlinskoho obliku vytrat v umovakh zastosuvannia prohramnoho zabezpechennia systemy biudzhetuvannia" [Company management accounting costs in terms of application software budgeting]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1627>

Pozhuiev, V. I. "Informatyzatsiia yak resurs rozvytku suchasnoho ukrainskoho suspilstva" [Computerization as a resource for the development of modern Ukrainian society]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 38 (2009): 4-12.

Sadovska, I. B. "Teoriia i praktyka upravlinskoho obliku: harmonizatsiia system" [The theory and practice of management accounting, harmonization of systems]. <http://elibrary.nubip.edu.ua/15912/1/12sib.pdf>

Yanchev, A. V. "Orhanizatsiino-metodolohichni polozhennia elektronnoho dokumentuvannia v systemi bukhgalterskoho obliku" [Organizational and methodological provision of electronic documentation in the accounting system]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.09*, 2015.

Zyma, Yu. P. "Rozrobka modeli upravlinskoho obliku z vykorystanniam informatsiinykh tekhnologii" [Developing a model of management accounting information technology]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 15 (2) (2014): 148-153.

КАДРОВЕ АДМІНІСТРУВАННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДОСВІД УКРАЇНИ У ВИКОРИСТАННІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

© 2016 РУДАКОВА С. Г., ЩЕТИНІНА Л. В., МАРЧУК С. В.

УДК 331.101

Рудакова С. Г., Щетинина Л. В., Марчук С. В. Кадрове адміністрування: сучасні тенденції та досвід України у використанні програмного забезпечення

У статті розглядаються питання, що стосуються використання програмного забезпечення в управлінні персоналом, а також автоматизації та оптимізації кадрових процесів підприємств. Аналізується використання одних з найпопулярніших програм на українському ринку, таких як «Парус-Персонал», «БОСС-кадровик» і «1С: Зарплата і управління персоналом». Проведено порівняльний аналіз програмного забезпечення кадрового адміністрування та розроблено рекомендації для обґрунтованого вибору його службами управління персоналом. Сформовано основні якісні та кількісні критерії, за якими проводився аналіз програмного забезпечення, згадуються всі функціональні системи програм, а також здійснюється порівняння цінових чинників.

Ключові слова: програмне забезпечення, кадрове адміністрування, автоматизовані системи управління, база даних, інформаційна система, користувач.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Рудакова Світлана Григорівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

Щетинина Людмила Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: sludval@ukr.net

Марчук Стелла Віталіївна – студентка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: stella_marchuk@ukr.net

УДК 331.101

Рудакова С. Г., Щетинина Л. В., Марчук С. В. Кадровое администрирование: современные тенденции и опыт Украины в использовании программного обеспечения

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся использования программного обеспечения в управлении персоналом, а также автоматизации и оптимизации кадровых процессов предприятий. Анализируется использование одних из самых популярных программ на украинском рынке, таких как «Парус-Персонал», «БОСС-Кадровик» и «1С: Зарплата и управление персоналом». Проведен сравнительный анализ программного обеспечения кадрового администрирования и разработаны рекомендации для обоснованного выбора его службами управления персоналом. Сформулированы основные качественные и количественные критерии, по которым проводился анализ программного обеспечения, упоминаются все функциональные системы программ, а также осуществляется сравнение ценовых факторов.

Ключевые слова: программное обеспечение, кадровое администрирование, автоматизированные системы управления, база данных, информационная система, пользователь.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Рудакова Светлана Григорьевна – кандидат технических наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

Щетинина Людмила Валериевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: sludval@ukr.net

Марчук Стелла Витальевна – студентка, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: stella_marchuk@ukr.net

UDC 331.101

Rudakova S. G., Shchetinina L. V., Marchuk S. V. HR Administration: Current Trends and the Experience of Ukraine in the Software Use

The article considers the issues related to using software for staff management, as well as its automating along with optimizing the staff-based processes of enterprises. Use of some of the most popular programs in the Ukrainian market, such as «Parus-Personal», «BOSS-Kadrovik» and «1С: Salary and staff management» has been analyzed. A comparative analysis of software for HR administration has been conducted and recommendations for staff management services regarding feasible choice have been elaborated. The main qualitative and quantitative criteria have been formulated, according to which the software analysis was conducted, referring to all functional systems of the software, as well as a comparison of price factors has been provided.

Keywords: software, HR administration, automated control systems, database, information system, user.

Fig.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 10.

Rudakova Svetlana G. – PhD (Engineering), Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

Shchetinina Ludmila V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: sludval@ukr.net

Marchuk Stella V. – Student, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: stella_marchuk@ukr.net

Світовий досвід автоматизації процесів управління персоналом уже пережив десятиліття. За цей час основний інтерес компаній – споживачів інформаційних технологій змістився з автоматизації обліку персоналу, власне, на спрощення процесів управління персоналом.

На сьогоднішній день існує безліч програмних продуктів у сфері управління персоналом, представлених як комплексними програмами, які охоплюють весь діапазон завдань управління людськими ресурсами, так і вузькоспеціалізованими рішеннями. Вартість таких систем варіюється від декількох сотень гривень до сотень тисяч доларів.

У наш час важко уявити діяльність будь-якого підприємства без щоденного використання систем програмного забезпечення. Функціональні можливості інформаційної системи визначаються, з одного боку, загальними вимогами до певної системи та процесів управління (у нашому випадку – кадрове адміністрування), а, з іншого боку, – вимогами, що відображають специфіку певного підприємства.

Якщо розглядати кадрове адміністрування як організаційно-правове супроводження процесів управління персоналом, то ми маємо справу з управлінням інформаційними потоками у сфері управління персоналом. Тобто, якщо розглядати інформаційну систему кадрового адміністрування, то її зміст і структура будуть визначатися як особливостями управління персоналом, так і основами функціонування організації. Останнім часом збільшилася кількість публікацій щодо використання різних програмних продуктів для автоматизації процесів управління персоналом. Автори, серед яких А. А. Григорова [1], П. С. Клімушин [9], Д. В. Головань [10] та інші, наводять функціональні можливості цих програм і порівнюють їх. Однак не завжди зрозумілий перелік обраних програм та критерії їх порівняння. Тому нами в статті поставлено та досягнуто мету – визначити найбільш популярні серед користувачів програми та обґрунтувати критерії їх порівняння.

Розглянемо такі програми, як «БОСС-кадровик», «Парус-Персонал», «1С: Зарплата і управління персоналом», що найбільше представлені на українському інформаційному ринку.

Необхідно автоматизувати не функції управління персоналом взагалі, а саме ті з них, які важливі на поточний момент і будуть потрібні найближчим часом. Надлишкові функції системи потребують використання додаткових ресурсів. Зазвичай, у першу чергу автоматизуються функції, що відповідають основним і найбільш трудомістким бізнес-процесам, наприклад, в управлінні персоналом це: прийом на роботу, переведення, звільнення, оформлення відпусток і т. ін. Також автоматизації потребують такі процеси, як облік робочого часу та нарахування заробітної плати. Основні потреби більшості вітчизняних підприємств визначаються загальною ситуацією з автоматизацією та вимогами законодавства [1].

Для того, щоб дізнатися, які програми у сфері управління персоналом користуються популярністю серед українських компаній, ми скористалися пошуковою

системою «Google», переглянувши перших 50 посилань. Отримали такі дані: 53% всіх посилань припадає на «1С: Зарплата і управління персоналом». «Парус-Персонал» має 25%, «БОСС-кадровик» – 22%. На діаграмі показано відсоткове співвідношення отриманих результатів.

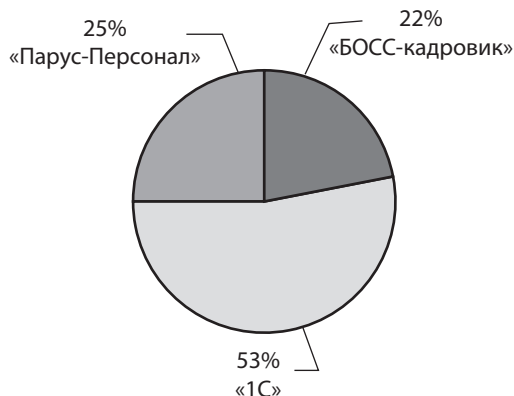

Рис. 1. Розподіл виборів системою Google програмних продуктів «1С: Зарплата і управління персоналом», «Парус-Персонал», «БОСС-кадровик»

Як бачимо, вибір «1С» становить більше половини, що може бути наслідком як позитивних відгуків від HR-практиків, так продуманої рекламної кампанії. На нашу думку, саме фактор реклами відіграє провідну роль у лідерстві «1С». Тоді як рекламування «Парус-Персонал» та «БОСС-кадровик» має значні резерви. Тепер розглянемо детальніше кожен продукт і його можливості.

Таке програмне забезпечення, як «БОСС-кадровик» являє собою автоматизовану систему управління персоналом, що забезпечує оптимізацію процесів управління людськими ресурсами у великих організаціях, холдингових структурах, а також у середніх компаніях.

За період розвитку система «БОСС-кадровик» пройшла шлях від програмного забезпечення автоматизації обліку кадрів і розрахунку заробітної плати до тиражної повнофункціональної системи управління персоналом, що успішно використовується сотнями російських та українських підприємств практично всіх сфер економічної діяльності. З 2003 р. система пройшла локалізацію під українське законодавство в компанії Інком, і з цього ж року продається та впроваджується на території всієї країни [2].

«1С: Зарплата і управління персоналом» – це потужний інструмент для реалізації кадрової політики підприємства, а також автоматизації різних служб підприємства, починаючи від служби управління персоналом і лінійних керівників до працівників бухгалтерії. У конфігурації особлива увага приділяється автоматизації управлінської діяльності менеджерів з персоналу. Зокрема, у конфігурацію включено інструменти, що дозволяють вирішувати основні завдання, з якими стикаються при плануванні як менеджери з персоналу, так і керівники різних рівнів [3].

Програмне рішення «Парус-Персонал» розроблено на основі платформи «jПарус» для комплексного управління персоналом шляхом автоматизації бізнес-процесів HR-департаменту та відділу кадрів. За словами

виробників, використання системи підвищує ефективність управління персоналом і полегшує HRM-процеси компанії, у тому числі завдання рекрутингу, мотивації, підвищення кваліфікації [4].

Для того, щоб краще оцінити і проаналізувати можливості програм, які нам пропонують виробники, будемо використовувати як кількісні критерії, що стосуються вартості та функціональності програмного забезпечення, так і якісні критерії:

1. Наявність демо-версії – дає можливість ознайомитись і мати уявлення про продукт перед тим, як купувати і впроваджувати його.
2. Можливість доопрацювання модулів – адаптування системи відповідно до індивідуальних потреб компанії.
3. Доступ до програми через смартфони – зручне користування програмою при відсутності працівника на робочому місці.
4. Наявність автоматичних оновлень – можливість використовувати нові покращені версії програм.
5. Функціональні системи програмного забезпечення – напрямки роботи програми, функції, котрі можна виконувати та кількість представлених модулів.

Розглянемо порівняння обраних нами програмних продуктів за наведеними критеріями в *табл. 1*, використовуючи інформацію, що надають розробники на своїх офіційних сайтах і сайтах дилерів.

Таблиця 1

Аналіз якісних критеріїв програмного забезпечення

№ з/п	Критерій	1С	Парус-Персонал	БОСС-кадровик	Лідер
1	Демо-версія	так	так	так	-
2	Можливість доопрацювання	так	так	так	1С
3	Доступ через смартфони	так	ні	ні	1С
4	Наявність оновлень	так	так	так	-
5	Функціональні системи	11	8	14	БОСС-кадровик

Усі програми мають різні версії та умови отримання демо-версії, однак клієнт в будь-якому разі має змогу безкоштовно ознайомитися з інтерфейсом програми перед тим як замовити її, тому лідера за цим критерієм визначити не можна.

За другим критерієм, що має назву «Можливість доопрацювання», перевагу має «1С: Зарплата і управління персоналом», оскільки розробники пропонують будь-які види доналаштувань відповідно до вимог компанії. Також тільки в «1С: Зарплата і управління персоналом» є доступ до програми через смартфони, тому це програмне забезпечення має переваги одразу за двома критеріями.

Також розробники кожного програмного забезпечення слідкують за змінами у законодавстві, тому в разі необхідності всі версії придбаних програм можуть бути оновлені та покращені. За критерієм «Наявність оновлень» лідера також визначити не можна.

Найважливішим у даному випадку є критерій «Функціональні системи», який включає в себе напрями управління персоналом, які охоплює програма, тобто виконувани нею функції та робота, що може бути автоматизована. Спробуємо класифікувати функціональні можливості програм за напрямками управління персоналом (*табл. 2*), а також визначимо, чи можемо розглядати «БОСС-кадровик» як лідера за цим критерієм.

Як бачимо, найбільше можливостей пропонують виробники програмного забезпечення «БОСС-кадровик». Тобто на відміну від двох інших програм «БОСС-кадровик» дає можливість оптимізувати та частково автоматизувати процеси, пов'язані з охороною праці, плануванням та управлінням кадровим резервом. Слід зазначити, що цей функціонал є не менш трудомістким, ніж представлені у всіх програмах напрями, а отже, їх автоматизація є доцільною. Слід наголосити, що до управління персоналом (кадрове адміністрування), як зазначено в КЗпП, належать питання регламентування матеріальної відповідальності. Це означає, що включення до програми модуля «Матеріальні засоби» буде корисним, а також може розглядатися як конкурентна перевага «БОСС-кадровик».

Крім якісних характеристик програм, важливим фактором також є ціна. Інколи витрати на програмне забезпечення можуть навіть стати вирішальним фактором при виборі програмного забезпечення. Серед цінних чинників, котрі ми розглянемо при аналізі програм важливими, на наш погляд, є такі:

- ✦ вартість ПЗ для одного користувача;
- ✦ вартість консалтингових послуг;
- ✦ вартість навчання.

На *рис. 2* порівнюється вартість програмного забезпечення базової версії для одного користувача (одне робоче місце).

Вартість програмного забезпечення «БОСС-кадровик» взято з інтернет-магазину allsoft.ru, де можна швидко оформити замовлення і отримати дану версію програми в електронному вигляді. Ціна програми 9450,00 руб., що на 07.02.2016 р. за курсом НБУ становить 3166,22 грн.

Вартість програмного забезпечення «1С: Зарплата і управління персоналом» взято з офіційного сайту компанії «Перший БІТ» [5], що працює в Україні з 2005 р. і володіє статусами і сертифікатами «1С: Україна».

Консалтингові послуги кожна з компаній пропонує безкоштовно за допомогою онлайн-доступу або ж у телефонному режимі, за необхідності компанію може відвідати спеціаліст і допомогти владнати всі питання. Установлених цін на послуги доопрацювань в жодній з компаній не оприлюднено на сайтах, оскільки це залежить від обсягу роботи і конкретних завдань та витраченого часу фахівців.

Функціональні системи програмного забезпечення

№ з/п	БОСС-кадровик	1С: Зарплата і управління персоналом	Парус-Персонал
1	Ведення штатного розпису	Ведення штатного розпису	Ведення штатного розпису
2	Облік працівників і їх трудової діяльності	Облік працівників і їх трудової діяльності	Облік працівників і їх трудової діяльності
3	Формування звітності і стандартних документів (у т. ч. до державних органів)	Формування звітності і стандартних документів (в тому числі до держ. органів)	Формування звітності та стандартних документів (у т. ч. до державних органів)
4	Облік відпусток	Облік відпусток	Облік відпусток
5	Ведення таблицю робочого часу	Ведення таблицю робочого часу	Ведення таблицю робочого часу
6	Розрахунок заробітної плати	Розрахунок заробітної плати	Для розрахунку заробітної плати потрібно використовувати додаткову версію «Парус – Заробітна плата»
7	Облік систем заохочень працівників, мотиваційних схем	Облік систем заохочень працівників, мотиваційних схем	Облік систем заохочень працівників, мотиваційних схем
8	Автоматизація підбору персоналу	Автоматизація підбору персоналу	Автоматизація підбору персоналу
9	Оцінювання працівників	Оцінювання працівників	
10	Аналіз затрат на персонал	Аналіз затрат на персонал	
11	Планування заходів	Планування заходів	
12	Матеріальні засоби		
13	Охорона праці		
14	Управління кадровим резервом		

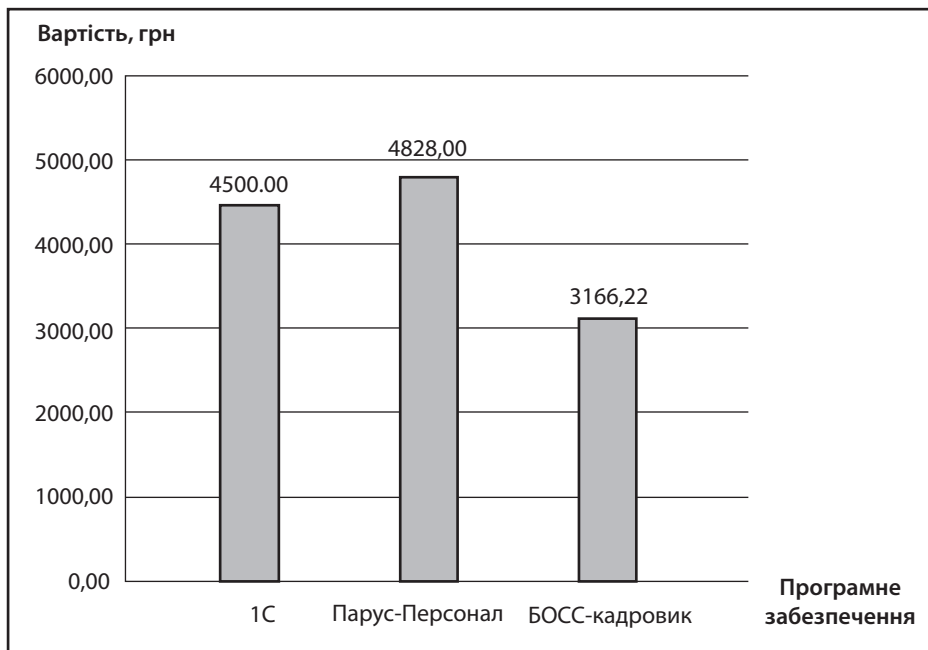

Рис. 2. Вартість програмного забезпечення на одне робоче місце, грн

Що стосується навчання користуванню досліджуваного програмного забезпечення, то тільки компанії-посередники «1С» надають вільний доступ до вартості курсів. До того ж існує безліч варіантів серед компаній, що пропонують даний вид послуг. У табл. 3 подано інформацію про вартість програм та умови навчання таких тренувальних центрів, як «Simple PC», «Проком» та «H&S centre» [6–8].

Як бачимо, ціни коливаються залежно від умов та тривалості навчання, однак ця інформація є загально-доступною і дозволяє обрати необхідні курси.

Тому програмне забезпечення «1С: Зарплата і управління персоналом» має ще одну перевагу над «БОСС-кадровик» і «Парус-персонал». Але, наскільки нам відомо з власного досвіду, навчання використанню «Парус-персонал» є безкоштовним. Тому, на наш по-

Вартість навчання «1С: Зарплата і управління персоналом [6–8]

Назва тренувального центру	Індивідуальне навчання, грн	Групове навчання, грн	Кількість людей у групі	Тривалість навчання
Simple PC	1050,00	850,00	2-3 особи	Не вказано
Проком	–	1590,00	Не встановлено	10 занять по 4 год
H&S centre	700,00	–	–	7 занять по 2 год

гляд, про цю обставину компанія має наголошувати у своїй рекламній кампанії.

ВИСНОВКИ

Кожний з програмних продуктів має свої конкурентні переваги:

- ✦ «БОСС-кадровик» – ширший функціонал, який особливо важливий для великих виробничих підприємств: охорона праці, управління кадровим резервом та матеріальні засоби;
- ✦ «1С: Зарплата і управління персоналом» характеризується прозорою системою замовлення, навчання та подальшого адаптування програми до потреб конкретної організації;
- ✦ «Парус-Персонал», як показує досвід, передбачає безкоштовне групове навчання.

Отже, вибір служби управління персоналом повинен базуватися на кількісних та якісних критеріях, а також має передбачати спілкування із користувачами (колишніми або теперішніми) щодо комфортності інтерфейсу, частоти збоїв у програмі, якості системи підтримки (обслуговування) програм, швидкості та вчасності оновлення програм відповідно, наприклад, змін у законодавстві країни, тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорова А. А. Інформаційні системи управління персоналом на підприємстві / А. А. Григорова. – К., 2015.
2. Офіційний сайт інтернет магазину програмного забезпечення «Allsoft» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://allsoft.ru/software/vendors/zao-boss-kadrovye-sistemy/boss-kadrovik/>
3. Офіційний сайт компанії «Медіа Сервіс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://medias.com.ua/catalog/programni_produkty_1C/Bukhgalteriya-kadry-zarplata/1S_Predpriyatye_8_Zarplata_i_Upravlenie_Personalom_dlya_Ukrainy/
4. Офіційний сайт Корпорації «Парус» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://parus.ua/ua/343/>
5. Дані офіційного сайту компанії «Перший БІТ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.1cbit.ua/school/education/>
6. Дані із сайту навчального центру «Simple PC» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://simplepc.in.ua/price.html>
7. Дані із сайту центру сертифікованого навчання 1С «Проком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://csoprocom.com.ua/kursy-1C/kursy-1C/course-prices.php>
8. Дані із сайту центру навчання і розвитку персоналу «H&S centre» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hscenter.kiev.ua/price.html>
9. Клімушин П. С. Інформаційні системи в управлінні персоналом : навч. посіб. / П. С. Клімушин. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2013. – 260 с.

10. Головань Д. В. Застосування сучасних автоматизованих систем управління персоналом на підприємстві // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 1 (21). – С. 77–84.

REFERENCES

- Hryhorova, A. A. *Informatsiini systemy upravlinnia personalom na pidpriemstvi* [HR Information Systems in the enterprise]. Kyiv, 2015.
- Holovan, D. V. "Zastosuvannia suchasnykh avtomatyzovanykh system upravlinnia personalom na pidpriemstvi" [Modern automated systems for personnel management in the enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, no. 1 (21) (2013): 77-84.
- Klimushyn, P. S. *Informatsiini systemy v upravlinni personalom* [Information systems in personnel management]. Kharkiv: Vyd-vo KharPI NADU «Mahistr», 2013.
- Oftsiinyi sait Korporatsii «Parus». <http://parus.ua/ua/343/>
- Oftsiinyi sait kompanii «Pershyy BIT». <http://www.1cbit.ua/school/education/>
- Oftsiinyi sait kompanii «Media Servis». http://medias.com.ua/catalog/programni_produkty_1C/Bukhgalteriya-kadry-zarplata/1S_Predpriyatye_8_Zarplata_i_Upravlenie_Personalom_dlya_Ukrainy/
- Oftsiinyi sait internet-mahazynu prohramnoho zabezpechennia «Allsoft». <https://allsoft.ru/software/vendors/zao-boss-kadrovye-sistemy/boss-kadrovik/>
- Sait Tsentru navchannia i rozvytku personalu «H&S centre». <http://www.hscenter.kiev.ua/price.html>
- Sait navchalnoho tsentru «Simple PC». <http://simplepc.in.ua/price.html>
- Sait Tsentru sertyfikovanoho navchannia 1S «Prokom». <http://csoprocom.com.ua/kursy-1C/kursy-1C/course-prices.php>

FORMATION OF AN APPROACH TO THE RISK MANAGEMENT OF IT PROJECT

© 2016 **TKACHENKO M. A.**

UDC 330.46:519.866

Tkachenko M. A. Formation of an Approach to the Risk Management of IT Project

The article is concerned with the formation of an approach to the risk management of IT project, which would combine the advantages of the concept of front-end management with the common risk-management tools. On analyzing the current status of research in the field of the risk management of IT project, it was found that using advantages of the concept of front-end management requires to develop an adaptive mechanism for both information processing and decision-making. In this regard, an approach, which is based on adaptive model of the risk management of IT project, has been proposed. The model involves using information from the knowledge base, which is being updated in line with changes in the project. Also, in order to identify causal relations between interactions of elements of the project environment and the success of its implementation, as well as to analyze the current status of the project, a block diagram of the project risks has been designed. The designed diagram can be used within the concept of front-end management.

Keywords: risk management, IT project, front-end management, adaptive model, knowledge base, block diagram of risks.

Fig.: 3. **Bibl.:** 16.

Tkachenko Mykola A. – Postgraduate Student, Department of Information Management, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: tkachenko@urik.com.ua

УДК 330.46:519.866

Ткаченко М. А. Формування підходу до управління ризиками ІТ-проєкту

Метою статті є формування підходу до управління ризиками ІТ-проєкту, який поєднує переваги концепції буферного управління із загальноприйнятим інструментарієм ризик-менеджменту. За результатами аналізу сучасного стану досліджень у сфері управління ризиками ІТ-проєкту було встановлено, що використання переваг концепції буферного управління потребує розроблення адаптивного механізму оброблення інформації та прийняття рішень. У зв'язку з цим було запропоновано підхід, який ґрунтується на адаптивній моделі управління ризиками ІТ-проєкту. Модель передбачає використання інформації з бази знань, яка оновлюється відповідно до змін у проєкті. Також, з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків між взаємодією елементів середовища проєкту та успішністю його виконання, а також з метою аналізу поточного стану проєкту, було розроблено структурну схему ризиків проєкту. Розроблена схема може використовуватися в межах концепції буферного управління.

Ключові слова: управління ризиками, ІТ-проєкт, буферне управління, адаптивна модель, база знань, структурна схема ризиків.

Рис.: 3. **Бібл.:** 16.

Ткаченко Микола Анатолійович – аспірант, кафедра інформаційного менеджменту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: tkachenko@urik.com.ua

УДК 330.46:519.866

Ткаченко Н. А. Формирование подхода к управлению рисками ИТ-проекта

Целью статьи является формирование подхода к управлению рисками ИТ-проекта, который сочетает преимущества концепции буферного управления с общепринятым инструментарием риск-менеджмента. По результатам анализа современного состояния исследований в области управления рисками ИТ-проекта было установлено, что использование преимуществ концепции буферного управления требует разработки адаптивного механизма обработки информации и принятия решений. В связи с этим был предложен подход, основанный на адаптивной модели управления рисками ИТ-проекта. Модель предусматривает использование информации из базы знаний, которая обновляется в соответствии с изменениями в проекте. Также, с целью выявления причинно-следственных связей между взаимодействием элементов среды проекта и успешностью его выполнения, а также с целью анализа текущего состояния проекта, была разработана структурная схема рисков проекта. Разработанная схема может использоваться в рамках концепции буферного управления.

Ключевые слова: управление рисками, ИТ-проект, буферное управление, адаптивная модель, база знаний, структурная схема рисков.

Рис.: 3. **Библ.:** 16.

Ткаченко Николай Анатольевич – аспирант, кафедра информационного менеджмента, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: tkachenko@urik.com.ua

One of the crucial success factors of any project is its fulfilment within the shortest possible terms. This has always been especially relevant for information technology projects. Considering rapid qualitative and quantitative development of hardware and software, competitiveness of an IT project may be substantially affected by the time of a product release. Delays during the implementation of the project may result in reduction of an economic effect from embedding the software or bringing the product to market.

Fulfilling the project on time depends primarily on effective planning of tasks and risk management. Nowadays project managers widely use such traditional planning methods as Program (Project) Evaluation and Review Technique (PERT) and Critical Path Method (CPM). However, recently, these methods have been noticeably criticized concerning limitations of their use and in respect to emergence

of new methods of drawing up a schedule and tracking progress of the project. The criticism is based on the statistics of projects that failed to meet their due dates [1]. Here-with, the new methods suggest approaches to increasing the probability of their successful implementation.

Among the latter, Critical Chain Method (CCM) should be marked out. The latest version of the Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK) [2] defines CCM along with CPM as one of the most well-known project planning methods disregarding a comparatively short term of existence. Critical Chain Method as opposed to Critical Path Method considers resource constraints and, according to its advocates, provides capability to effectively use positive deviations (early tasks completion) in the project. At the same time, CCM is strongly criticized for oversimplification and weak scientific justification.

It should be mentioned that the use of either method can directly affect project risk management processes, especially concerning risks related to meeting due dates. The tools and priorities of project risk management may depend on the chosen project planning method. This situation conditions further search for directions of improving approaches to IT project risk management.

Formalized methods of tracing and managing the project's progress were developed at the beginning of the XX century and have been widely used since then. Gantt's chart developed in 1910 was the first method of this kind. Later, at the end of 1950's, DuPont corporation developed CCM and almost at the same time PERT got well-known. Some time after, at the beginning of 1960's Monte Carlo statistical modelling was applied to PERT. In 1997 Eliyahu Goldratt proposed a new approach to project scheduling management in his book "The critical chain" [3].

The method is based on criticism, rethinking of constraints and directions of eliminating the disadvantages of Critical Path Method. According to CPM, the tasks on the critical path (critical tasks), have zero completion time reserves and, in case the duration of these tasks changes, the due dates of the project change as well. In this connection, the critical tasks require careful control during the execution of the project, in particular, timely identification of problems and risks. At the same time, notwithstanding the advantages of the method in terms of identification of priorities in the project, the results of the publications analysis [4–7] testify to the presence of the following problems, connected with the use of CPM:

1) CPM doesn't consider resource constraints, which leads to multitasking in the project. Planning the project within CPM may cause a situation, when one resource (employee) is assigned to execution of several tasks simultaneously. Under such circumstances, schedule overruns are quite probable.

2) CPM encourages the "inflation" of the schedule. When drawing up the schedule and carrying out control over the project, traditional project planning models are based on tasks comprising time reserves and having clearly defined due dates. In this connection, the performers may attempt to take into account all factors of uncertainty planning the tasks' durations. According to CPM critics, clearly determined dates and time reserves may result in occurrence of negative behaviour of performers in the project.

3) CPM gives the participants a false sense of certainty about successful fulfilment of the project. Under conditions of high uncertainty (which is particularly relevant for IT projects), estimates of organizations using CPM based on thorough task planning and risk analysis may turn out to be inadequate.

4) CPM increases amounts of work-in-progress. Traditionally project planning is based on the assumption that all the tasks should start as soon as possible. A mode like this, on the one hand, gives the performers more time for executing the tasks. On the other hand, this may increase amounts of work-in-progress and, respectively, the level of resources load as well as result in negative features of the performers' behaviour.

According to PMBOK, Critical Chain Method is "a schedule method that allows the project team to place buffers on any project schedule path to account for limited resources and project uncertainties" [2]. Within CCM, the longest sequence of tasks in the project with consideration for their interconnection is identified. A critical chain is conventionally regarded as the longest chain of works taking into account the sequence of tasks and resource constraints. A chain like this confines the overall project's duration and may be considered as a system constraint. If availability of resources is not a constraint, the critical chain corresponds with the critical path as a particular case.

In order to minimize the impact of uncertainty factors on the project and inefficient use of time reserves, within CCM, it is proposed to reduce the tasks duration estimates and exclude time reserves from them. After that, there performed the aggregation of the time reserves in the form of a buffer, which should ensure that the tasks are completed on time and eliminate inefficient use of safety time caused by multitasking and negative aspects of the performers' behaviour.

In terms of risk management, the key process of CCM is buffer management. Within CCM, buffers are used not only to protect the due dates, they also provide an assessment of the state of the project's implementation. If the tasks take more time than scheduled, the buffer is consumed. In case the task is finished early, the buffer is replenished respectively. Thus, the data concerning the buffer consumption related to the level of the critical chain tasks completion can be used to identify risks and take measures. The buffer consumption is visualized with a corresponding diagram (Fig. 1).

The diagram is conventionally divided into three zones: the green, yellow and red one. If the buffer penetration trend is in the green zone, this means that deviations occur within the statistical error and taking measures concerning their elimination is unnecessary. If the trend gets to the yellow zone, this is a signal for preparing a plan of actions regarding elimination of the deviations. In case the trend line gets to the red zone, taking measures is necessary.

The tasks at the execution of which the trend gets to the red zone are of the highest priority. Thresholds corresponding to the boundaries of the mentioned zones are used to identify the expediency of taking measures concerning mitigation of risks' impact. Moreover, when drawing up a risk response plan, buffer management can provide input data to determine the nature of such response.

As a whole, CCM suggests numerous ways of solving problems inherent to traditional project planning. However, nowadays, in scientific and practical circles there is lack of consensus regarding the assumptions comprising the method. The publication analysis [9-11] testifies to the presence of a series of unsolved problems related to the use of Critical Chain Method.

1) While the introduction of buffers is regarded in whole as a positive step, nowadays there is no scientific base to determine the buffer size. At the same time, there also arise questions concerning the use of the buffer penetration indicator within the buffer management concept considering that the priority of the task may be affected by different factors.

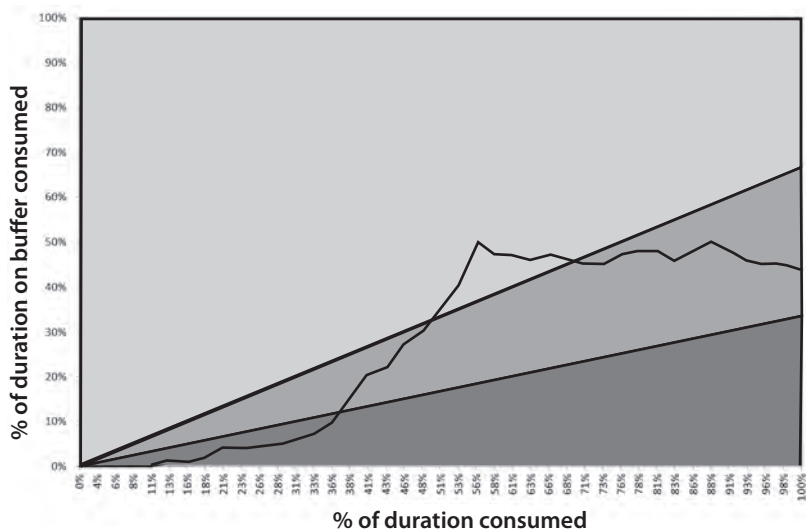

Fig. 1. Buffer penetration diagram [8]

2) It is a problematic issue not only in terms of the justification of time percentage extracted to the buffer, but also concerning individual estimates of task duration made by performers. The process of estimating the duration of tasks is problematic because the performers' estimates may vary depending on personal qualities, work experience, load, level of performers' involvement in the process of estimation and other factors.

3) For a certain number of tasks along with the increase of quantity of the successive relations, the likelihood of occurrence of delays increases. Thus, along with the increase of the number of interconnected tasks, the buffer size also increases, which may result in the violation of the project's due dates.

The latest publications related to CCM are mainly dedicated to development of the empirical base for comparative analysis of traditional and new approaches to project planning as well as to improvement of project buffer formation methods. Thus, based on the results of the research [12], it was identified that CCM is more appropriate compared to PERT in terms of a project plan reliability. In the article [13], the project buffer formation approach considering such parameters as novelty of tasks, complexity, novelty of resources, availability and reliability of resources based on the project's activities is proposed. In the scientific paper [14] it is suggested to determine the size of buffer on the basis of methods of fuzzy logic.

At the same time, less attention is paid to the buffer management concept that can be used as a component of project risk management tools. Taking advantages of the buffer management concept for effective project risk management requires developing an adaptive mechanism of data processing as well as decision-making criteria. In addition, within the practical use of provisions of the concept, integrating buffer management with the risk management domain according to common standards is relevant.

The aim of this article is forming an approach to IT project risk management, which combines advantages of the buffer management concept and conventional risk management tools.

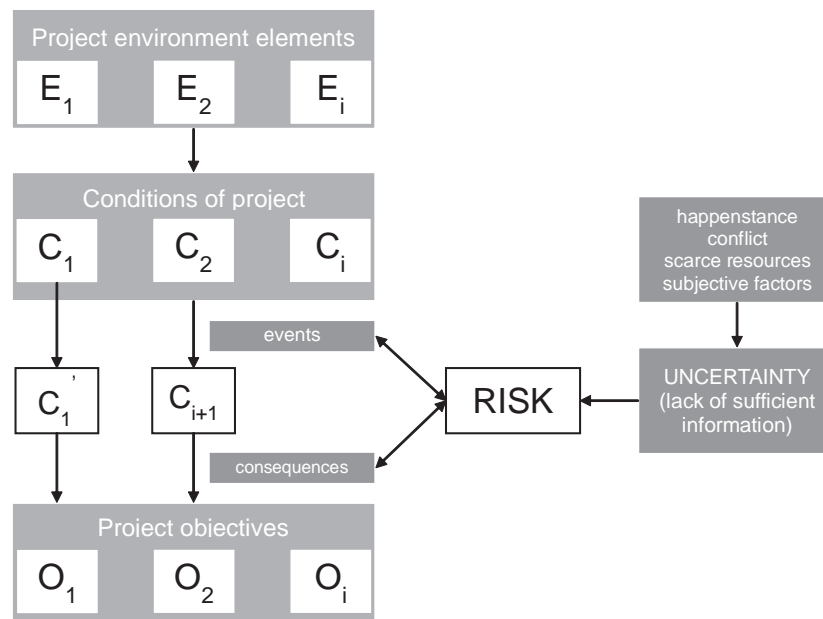
Due to their intangible results and using rapidly changing technologies, IT projects are characterized by a high level of uncertainty concerning due dates. The basic difference between CPM and CCM is that CPM envisages consideration of all uncertainty factors in the estimates of tasks' duration while, within CCM, it is proposed to extract an equal percentage of time from the duration estimates to form the project buffer for compensating the consequences of uncertainty.

Occurrence of deviations when using CPM may condition the necessity to reschedule and cause the violation of the project's due dates. However, when using CCM, it is quite probable that the formed buffer will not last to absorb the deviations, which also may cause the violation of the project's due dates. To address the issue of uncertainty in both cases alternatives abstracting either from possible changes during the project implementation (CPM) or from opportunities to forecast task durations accurately (CCM) are proposed. At the same time, uncertainty remains at the planning level or is estimated quite roughly.

If we regard uncertainty according to the provisions of the international standard ISO 31000:2009, it can be defined as a "state of deficiency of information related to understanding or knowledge of an event, its consequence, or likelihood" [15]. In this respect, reducing the level of uncertainty is directly connected with the availability of knowledge of the project and its components. Thus, knowledge of the expected duration of one or other task, experience of the performer, internal and external factors, which may affect the duration of work etc., can increase the accuracy of estimating the time for execution of the tasks as well as facilitate developing adequate measures to respond occurrence of deviations. Thereby, the level of uncertainty is reduced due to gradual risk investigation.

In order to investigate risk in terms of its analysis and development of counter risk measures, it is proposed to use the structural scheme of project risks (Fig. 2).

According to the scheme adduced in Fig. 2, risk sources are specific elements of project environment E_i (the project team, contractors, customers, technological provision, current legislation, government regulatory policy, etc.). The

Fig. 2. Structural scheme of project risks [16]

interaction of the elements forms project implementation conditions expressed by specific circumstances C_i . Within the project environment, specific events becoming apparent by changes in current conditions ($C_1 \rightarrow C_1'$) or emergence of new ones (C_{i+1}) occur. Any event may have consequences that will affect achieving the project's objectives (O_i) either positively or negatively. Risk is, according to the scheme, the effect of uncertainty on objectives, expressed by a subjective estimate of specific events occurrence probability and consequences.

The proposed scheme allows identifying cause and effect relations between the interactions of project environment elements and the successfulness of project implementation. Moreover, in order to analyze the current state of project execution, the scheme can be used within the buffer management concept. The lowest level of risks, namely, initial circumstances of project implementation (C_0), under which deviations take place within natural boundaries, should correspond to the "green" diagram zone. Under such conditions, intervening in the course of the project is inexpedient.

The buffer penetration trend may transfer to the "yellow" zone in case circumstances negatively affecting the project's objectives occur or change. At the same time, the condition of realization of risks corresponding to the aforementioned circumstances is the one not directly threatening the project's objectives but requiring planning measures concerning their elimination. This is particularly relevant closer to the project completion when the buffer is problematically replenished with time from tasks finished before the due time.

The penetration trend falling into the red zone means that there is negative impact of the circumstances on the project's due dates which can't be compensated by continuing the implementation of the project according to the current plan. A situation like this testifies to the fact that the risk not eliminated on the "yellow" level requires taking measures.

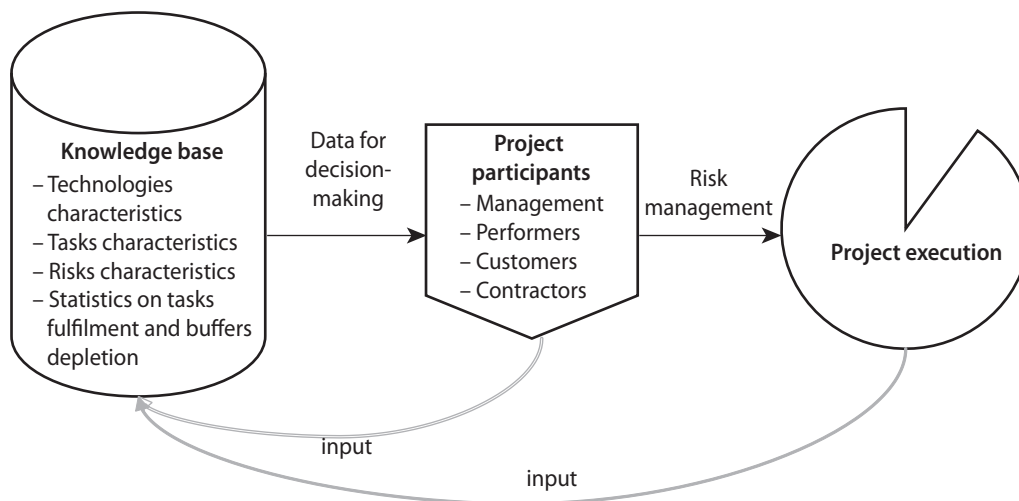
Corresponding the buffer management and structural scheme of risks contributes to better understanding of processes as well as cause and effect relations, probability and consequences of events in the project. At the same time, the issue of establishing thresholds for the trend's transition from one zone to another and possibility of extracting a larger number of zones remains problematic. We propose to address this issue by measuring the impact of deviations on the project's objectives using information available in the knowledge base. The effective use of knowledge substantially depends on its organization. According to this, it is proposed to use the adaptive IT project risk management model (Fig. 3).

According to the scheme adduced in Figure 3, the members of the project fill the knowledge base and utilize information about the nature of tasks and their place in the project to analyze risks and develop counter risk measures. While implementing the project on the basis of information comprising data concerning the deviations of project implementation indices (amounts of performed work, terms, costs etc.) from the planned level, the project team makes decisions concerning the expediency of taking counter risk measures. In case the measures are taken, their effectiveness can be tracked during the monitoring of risks and, if necessary, extra measures may be taken.

Determining the laws of distribution of tasks' duration, revealing the reasons of delays (both external and external), classifying risk sources and assessing their impact on the successfulness of the project can contribute to improvement of effectiveness of counter risk measures. At the same time, the main advantage of the model is updating the knowledge base constantly, which allows reducing the level of uncertainty in the project.

In our opinion, it is expedient to identify the possibilities of applying the proposed approached to the activities of Ukrainian IT organizations considering the nature of the project (technologies used, the novelty of tasks, expected results) and the level of the organization's maturity (effec-

Fig. 3. Adaptive IT project risk management model

Source: designed by the author.

tiveness of management processes). This, in turn, requires developing a comprehensive classification by numerous characteristics as well as criteria of assessing an organization's maturity level.

CONCLUSIONS

Nowadays, there exists a series of problems concerning implementation of new project planning methods also providing tools for risk management. In this respect, there has been proposed the adaptive IT project risk management model according to which project members utilize constantly updated information from the knowledge base to analyze risks and make decisions on taking counter risk measures.

In context of responding to risk occurrence and developing respective measures, it is proposed to use the structure scheme of project risks that allows discovering cause and effect relations between the interaction of the project environment and the project's successfulness. Moreover, in order to analyze the current state of the project's implementation, the scheme can be used within the buffer management concept.

In our opinion, it is expedient to identify the possibilities of applying the proposed approach to the activities of Ukrainian IT organizations considering the nature of the project and the level of the organization's maturity. This, in turn, requires developing a comprehensive classification by numerous characteristics as well as criteria of assessing an organization's maturity level. Prospects of the further research lie in developing a risk indices system for the project's time and budget dimensions, integrating the buffer management concept with the risk management domain within PMBOK, elaborating a mathematical apparatus for the IT project risk management model as well as investigating knowledge management practices in order to organize the project's knowledge base. ■

LITERATURE

1. CHAOS MANIFESTO 2013 // Versionone [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.versionone.com/assets/img/files/CHAOSManifesto2013.pdf>

2. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK-Guide). Fifth Edition. An American National Standard (BSR/PMI 99-001-2013). – Project Management Institute, Inc. 2013 – 616 p.

3. Goldratt, E. M. Critical Chain / Eliyahu M. Goldratt. – Great Barrington : The North river press-publishing corporation, 1997. – 246 p.

4. Critical Path Method and Critical Chain Project Management // The project management hut [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.pmhut.com/critical-path-method-and-critical-chain-project-management>

5. Dilmaghani, F. Critical Chain Project Management (CCPM) at Bosch Security Systems (CCTV) : Master of Science Thesis / F. Dilmaghani. – University of Twente, 2008.

6. Fertalj, K. A. Is Critical Chain Project Management Really a Novel Technique? / Fertalj K. A. et al. // CECIIS-2008. – 2008.

7. Лич Л. Вовремя и в рамках бюджета: управление проектами по методу критической цепи / Лоуренс Лич / Пер. с англ. – М. : Альпина Паблишерз, 2010. – 354 с.

8. Speed up project delivery using Critical Chain // The Kanban Way [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.kanbanway.com/speed-up-project-delivery-using-critical-chain#.VdrP4_ntmko

9. Herroelen, W. On the merits and pitfalls of critical chain scheduling / Herroelen, W., Leus, R. // Journal of operations management. – 2001. – Vol. 19. – No. 5. – P. 559–577.

10. Raz, T. A Critical Look at Critical Chain Management / T. Raz, R. Barnes, D. Dvir // Project Management Journal. – 2003. – P. 24–32.

11. Stratton, R. Critical chain project management theory and practice / R. Stratton // Journal of Project Management and Systems Engineering. – 2009. – Vol. 21. – No. 4. – P. 149–173.

12. Huang, C. L. A comparative study of the critical chain and PERT planning methods: no bad human behaviors involved / Huang, C. L. et al. // International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences. – 2012. – Vol. 2. – №. 8. – P. 379–394.

13. Ślusarczyk, A. The New Approach for the Project Activities Classification and its Application in the Critical Chain Buffer Management Method / A. Ślusarczyk, D. Kuchta // Studia Ekonomiczne/Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach. – 2013. – T. 137. – P. 141–162.

14. Jianbing, L. I. Fuzzy Optimization of Construction Engineering Project Schedule Based on Critical Chain Management [Electronic resource] / L. I. Jianbing et al. // TELKOMNIKA Indonesian Journal of Electrical Engineering official site. – Mode of access :

<http://www.iaesjournal.com/online/index.php/TELKOMNIKA/article/view/3591/1931>

15. ISO 31000:2009 – Principles and Guidelines on Implementation. International Organization for Standardization, 2009.

16. Лазарева С. Ф. Управління ризиками IT-проектів в сучасних умовах / С. Ф. Лазарева, М. А. Ткаченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 6. – С. 169–175.

Supervisor – Lazareva S. F., PhD (Economics), Associate Professor, Deputy Head of the Department of Information Management of the Kyiv National Economic University named after V. Hetman

REFERENCES

A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK-Guide): An American National Standard (BSR/PMI 99-001-2013). – Project Management Institute, Inc., 2013.

“CHAOS MANIFESTO 2013” Versionone. <http://www.versionone.com/assets/img/files/CHAOSManifesto2013.pdf>

“Critical Path Method and Critical Chain Project Management” The project management hut. <http://www.pmhut.com/critical-path-method-and-critical-chain-project-management>

Dilmaghani, F. *Critical Chain Project Management (CCPM) at Bosch Security Systems (CCTV) : Master of Science Thesis*: University of Twente, 2008.

Fertalj, K. A. et al. “Is Critical Chain Project Management Really a Novel Technique?” In *CECIS-2008*, 2008.

Goldratt, E. M. *Critical Chain Great Barrington: The North river press-publishing corporation*, 1997.

Herroelen, W., and Leus, R. “On the merits and pitfalls of critical chain scheduling”. *Journal of operations management*, vol. 19, no. 5 (2001): 559-577.

Huang, C. L. et al. “A comparative study of the critical chain and PERT planning methods: no bad human behaviors involved”. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, vol. 2, no. 8 (2012): 379-394.

ISO 31000:2009 – Principles and Guidelines on Implementation. International Organization for Standardization, 2009.

Jianbing, L. I. et al. “Fuzzy Optimization of Construction Engineering Project Schedule Based on Critical Chain Management” *TELKOMNIKA Indonesian Journal of Electrical Engineering* official site. <http://www.iaesjournal.com/online/index.php/TELKOMNIKA/article/view/3591/1931>

Lich, L. *Vovremia i v ramkakh biudzheta: upravlenie proektami po metodu kriticheskoy tsepi* [On time and on budget: project management for the critical chain method]. Moscow: Alpina Pablishez, 2010.

Lazarijeva, S. F., and Tkachenko, M. A. “Upravlinnia ryzykamy IT-proektiv v suchasnykh umovakh” [Risk management of IT projects in modern conditions]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 6 (2015): 169-175.

Raz, T., Barnes, R., and Dvir, D. “A Critical Look at Critical Chain Management”. *Project Management Journal* (2003): 24-32.

Slusarczyk, A., and Kuchta, D. “The New Approach for the Project Activities Classification and its Application in the Critical Chain Buffer Management Method”. *Studia Ekonomiczne/Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach*, vol. 137 (2013): 141-162.

Stratton, R. “Critical chain project management theory and practice”. *Journal of Project Management and Systems Engineering*, vol. 21, no. 4 (2009): 149-173.

“Speed up project delivery using Critical Chain” The Kanban Way. http://www.kanbanway.com/speed-up-project-delivery-using-critical-chain#.VdrP4_ntmko

ОСОБЛИВОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ СТАДІЙ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

© 2016 ДЗЬОБА О. Г., РОМАШКО О. М.

УДК 338.2:622.324

Дзьоба О. Г., Ромашко О. М. Особливості диверсифікації діяльності газотранспортних підприємств у контексті стадій життєвого циклу

Метою статті є дослідження доцільності здійснення диверсифікаційної діяльності, формування методичних засад щодо вибору конкретних напрямків та стратегій диверсифікації залежно від стадії життєвого циклу підприємства й розробка управлінських рішень для відродження на диверсифікаційній основі газотранспортних підприємств України. Розглянуто «класичні» етапи життєвого циклу підприємства – народження, зростання, зрілість та занепад з позицій виробничої, маркетингової та технологічної диверсифікації. Деталізовано мету, види та зміст диверсифікації діяльності підприємств виробничої сфери для різних етапів життєвого циклу підприємства та доведено необхідність нарощування диверсифікаційної активності на завершальних стадіях. Встановлено, що в процесі управління на різних стадіях життєвого циклу приділялась недостатня увага завчасній розробці та реалізації диверсифікаційних стратегій, що призвело до входження підприємств у стадію занепаду. Для виходу газотранспортних підприємств України із критичної ситуації запропоновано комплекс заходів із диверсифікації їх діяльності з урахуванням галузевої специфіки та максимального використання можливостей технологічної диверсифікації. Перспектива подальших досліджень у даному напрямку полягає в розробленні методичного інструментарію оцінювання ефективності диверсифікаційних проектів у газотранспортній галузі.

Ключові слова: диверсифікація, життєвий цикл, газотранспортне підприємство, стратегія, відродження.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 17.

Дзьоба Олег Григорович – доктор економічних наук, професор, проректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: dzoba1960@gmail.com

Ромашко Олександра Михайлівна – аспірантка кафедри теорії економіки та управління, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: romashka-ua@mail.ru

УДК 338.2:622.324

Дзеба О. Г., Ромашко А. М. Особенности диверсификации деятельности газотранспортных предприятий в контексте стадий жизненного цикла

Целью статьи является исследование целесообразности осуществления диверсификационной деятельности, формирование методических основ по выбору конкретных направлений и стратегий диверсификации в зависимости от стадии жизненного цикла предприятия и разработка управленческих решений для возрождения на диверсификационной основе газотранспортных предприятий Украины. Рассмотрены «классические» этапы жизненного цикла предприятия – рождение, рост, зрелость и упадок с позиций производственной, маркетинговой и технологической диверсификации. Детализированы цель, виды и содержание диверсификации деятельности предприятий производственной сферы для различных этапов жизненного цикла предприятия и доказана необходимость наращивания диверсификационной активности на завершающих стадиях. Установлено, что в процессе управления на различных стадиях жизненного цикла уделялось недостаточное внимание заблаговременной разработке и реализации диверсификационных стратегий, что привело к входению предприятий в стадию упадка. Для выхода газотранспортных предприятий Украины из критической ситуации предложен комплекс мер по диверсификации их деятельности с учетом отраслевой специфики и максимального использования возможностей технологической диверсификации. Перспектива дальнейших исследований в данном направлении заключается в разработке методического инструментария оценки эффективности диверсификационных проектов в газотранспортной отрасли.

Ключевые слова: диверсификация, жизненный цикл, газотранспортное предприятие, стратегия, возрождение.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 17.

Дзеба Олег Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, проректор Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа (ул. Карпатская, 15, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: dzoba1960@gmail.com

Ромашко Александра Михайловна – аспирантка кафедры теории экономики и управления, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа (ул. Карпатская, 15, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: romashka-ua@mail.ru

UDC 338.2:622.324

Dzoba O. G., Romashko O. M. Features of Diversification of Activities of Gas Transmission Operators in the Context of Life Cycle Stages

The article is aimed at studying the feasibility of implementation of diversification activity, formation of methodical bases for choosing specific directions and diversification strategies depending on the stage of the life cycle of enterprises and the development of managerial decisions, for reviving the gas transportation entrepreneurship in Ukraine on the basis of diversification. The «classic» stages of a life cycle in terms of enterprise, i.e. birth, growth, maturity and decline have been considered from the perspective of the production, marketing and technological diversification. The article specifies purpose, kinds and contents of diversification of the industrial enterprises' activities for different stages of the life cycle of enterprise, as well as proves the need to increase diversification activity in the final stages. It is found that in the process of management, at different stages of life cycle, an insufficient attention was given to the early development and implementation of diversification strategies that led companies to the stage of decline. In order to exit from the critical situation in case of the gas transportation enterprises of Ukraine, a complex of measures to diversify their activities has been proposed, taking into account sectoral specificities and maximum usage of the technological diversification opportunities. Prospect for further research in this area is to develop methodical tools for assessing the efficiency of diversification projects in the gas transportation industry sector.

Keywords: diversification, life cycle, gas transportation operator, strategy, revival.

Fig.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 17.

Dzoba Oleh G. – D. Sc. (Economics), Professor, Pro-rector of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (15 Karpatska Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: dzoba1960@gmail.com

Romashko Oleksandra M. – Postgraduate Student of the Department of Theory of Economics and Management, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (15 Karpatska Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: romashka-ua@mail.ru

Диверсифікація діяльності підприємства є одним із механізмів його адаптації до зовнішніх умов мінливого ринкового середовища. Процес диверсифікації загалом передбачає перехід до багато-профільного виробництва, розширення продуктивних ліній, впровадження нових технологій, освоєння нових секторів ринку тощо. Цілі диверсифікації діяльності підприємства є досить різноманітними і залежать від стратегії розвитку, хоча всі вони спрямовані на забезпечення умов сталого розвитку, конкурентоспроможності та фінансової стійкості не тільки в короткостроковому, а й в довгостроковому періодах.

Актуалізація диверсифікації діяльності посилюється з огляду на те, що вона пов'язана з подоланням організаційної кризи на кожній стадії життєвого циклу [1, с. 87]. Окрім того, важливим аспектом дослідження проблеми диверсифікації є з'ясування особливостей її здійснення на завершальних стадіях життєвого циклу вузькоспеціалізованих підприємств, до яких належать і газотранспортні підприємства.

Значна кількість праць вітчизняних і закордонних економістів присвячена дослідженню життєвого циклу підприємства, зокрема проблем сутності та основних закономірностей, змісту основних етапів життєвого циклу підприємства, а також особливостям фінансово-економічної діяльності на різних стадіях життєвого циклу. Питанням взаємозв'язку життєвого циклу та диверсифікації приділяли увагу такі українські дослідники, як Корінко М. Д. [1], Скоробогатов М. М. і Куцерубова О. І. [2], Суриков А. В. і Гурянов А. Б. [3], Богуславський Є. І. і Черниченко А. О. [4] та інші. Так, зокрема, Скоробогатов М. М. і Куцерубова О. І. зазначали, що «товаровиробники, які прагнуть утриматися та вижити на ринку, повинні мати в своєму асортименті, як мінімум, кілька різновидів продукції, що знаходяться на різних етапах життєвого циклу і взаємно доповнюють один одного, тобто диверсифікувати продукцію» [2, с. 18]. На думку Сурикова А. В. і Гурянова А. Б., диверсифікація є «підживляючим» атрибутом життєвого циклу підприємства, який може «запустити» життєвий цикл організації «з нової сторінки» [3]. Аналогічних поглядів притримуються і багато інших дослідників.

Водночас аналіз існуючих наукових підходів до вирішення проблем диверсифікації діяльності підприємств виявив відсутність належного теоретико-методологічного обґрунтування доцільності застосування диверсифікаційних змін та їх конкретних напрямків залежно від стадії життєвого циклу.

Метою статті є дослідження доцільності здійснення диверсифікаційної діяльності та застосування конкретного напрямку стратегії диверсифікації залежно від стадії життєвого циклу підприємства й розробка управлінських рішень для відродження на диверсифікаційній основі типового газотранспортного підприємства на прикладі Управління магістральних газопроводів (УМГ) «Прикарпаттрансгаз».

Підприємство може застосовувати стратегію диверсифікації тоді, коли потрібно зменшити залежність від одного ринку, емність якого скорочується, або який є достатньо насиченим, врівноважити сезонні коливан-

ня ринкового попиту, забезпечити простір для зростання підприємства, зміцнити свої позиції в конкурентній боротьбі, ефективно використати вільні засоби, розподілити ризики між різним напрямками діяльності тощо. Проте вибір підприємством того чи іншого напрямку диверсифікації діяльності залежить від життєвого циклу підприємства [5].

В економічній літературі зустрічаються різноманітні погляди науковців щодо кількості етапів життєвого циклу підприємства, їх назв, послідовності та змістовності. Нами за основу взято класичні (стандартизовані) стадії життєвого циклу, в якому виділяють чотири етапи: народження, зростання, зрілість і занепад [6, с. 6].

Аналіз багаточисельних літературних джерел дозволив нам виділити зміст та основні завдання кожної стадії життєвого циклу підприємства [7–11].

Початкова стадія діяльності підприємства полягає у формуванні стратегічного потенціалу. На цьому етапі визначаються основні напрямки діяльності, обсяги матеріальних, трудових і фінансових ресурсів та інвестування коштів у започаткування діяльності. Основна мета – виживання; головне завдання – вихід на ринок.

Другий етап життєвого циклу характеризується високими показниками економічної діяльності. На цьому етапі відбувається зростання обсягів реалізації продукції та рівня прибутковості. Основна мета – прискорене зростання обсягів реалізації та прибутку; головне завдання – закріплення положення на ринку.

Етап зрілості передбачає збалансоване зростання діяльності підприємства. На цьому етапі підприємство отримує максимальні обсяги реалізації продукції та досягає високого рівня прибутковості. Основна мета – отримання високих стабільних прибутків; головне завдання – забезпечення стабільності діяльності.

Для останньої фази життєвого циклу підприємства характерний поступовий занепад. На цьому етапі відбувається зменшення обсягів реалізації продукції та рівня прибутковості, поступова деградація матеріально-технічної бази, що в кінцевому підсумку призводить до припинення діяльності підприємства на ринку. Формування основної мети та головного завдання підприємства на стадії занепаду зазвичай утруднене. Окремі науковці вважають за доцільне як основну мету на цій стадії обирати уповільнення темпів падіння обсягів виробництва, максимальне продовження тривалості життєвого циклу без радикальних змін. Інші ж притримуються думки, що доцільно здійснювати системне оновлення, а по суті – відродження підприємства на інноваційній основі. Можливий і третій шлях – завчасна диверсифікація діяльності підприємства.

В економічній літературі розрізняють життєві цикли продукту (товару, послуги), інновацій, інвестиційного проекту, підприємства (організації), об'єднання підприємств, галузі тощо. Ми погоджуємося з думкою Гудзя О. І., що найближчими за суттю є етапи життєвого циклу товару і життєвого циклу підприємства. Це пояснюється тим, що, в основному, діяльність суб'єкта господарювання пов'язана з виготовленням продукції [12, с. 52].

Життєвий цикл товару відображає конкретні закономірності зміни збуту і прибутку фірми на конкретному ринку в часі, тобто динаміку поведінки, конкурентоспроможності товару на ринку. Відповідно, кожному етапу життєвого циклу товару відповідає своя товарна стратегія (рис. 1).

Етап впровадження нового товару на ринок можна розглядати як продовження процесу розробки товару. При цьому підприємство застосовує стратегію інновації товару, яка включає шість фаз: пошук ідей щодо нових товарів, відбір ідей, економічний аналіз комерціалізації ідей, розробку нового товару, випробування товару в умовах ринку (тестування), а також висновок щодо доцільності впровадження товару на ринок.

На *етапі зростання* доцільно застосовувати стратегію варіації продукту шляхом модифікації товарів, яка спрямована на розширення сфери застосування існуючих товарів і залучення нових покупців для їх купівлі. Варіація товару полягає в зміні: фізичних та функціональних характеристик (вид матеріалу, технічна конструкція, якість оснащення, зберігання і т. д.), естетичних характеристик (дизайн, колір, форма, упаковка), ринкової атрибутики товару (ім'я, марка, товарний знак), додаткових послуг (гарантії, обслуговування покупця, консультації і т. д.).

Етап зрілості характеризується застосуванням стратегії диференціації, тобто проведенням істотної модифікації товару, яка здійснюється двома шляхами: зосередженням на виробленому товарі (зміна упаковки, ціни, просування на вторинний ринок) або товарі-конкуренті (ціна, канали збуту, імідж і т. д.).

Більшість науковців погоджуються з думкою, що на *етапі насичення* доцільно застосовувати стратегії варіації, диференціації та диверсифікації. Диверсифікація включає як зміну властивостей і характеристик товарів та ринків, так і їх комбінації. На нашу думку, стратегії варіації та диференціації є умовними стратегіями диверсифікації.

Для останньої фази життєвого циклу товару – *занепаду* – доцільно застосовувати, крім стратегії диверсифікації, ще й стратегію елімінації, яка полягає у виявленні «старіючих» товарів для їх подальшого вилучення з виробництва.

За аналогією із життєвим циклом товару, прийняття стратегічних управлінських рішень стосовно підприємства також буде залежати від стадії життєвого циклу підприємства, іншими словами, кожному етапу життєвого циклу відповідатиме своя стратегія поведінки.

Аналіз відомих літературних джерел свідчить про необхідність та важливість формування особливих відмінних стратегій диверсифікації діяльності підприємства на різних етапах його життєвого циклу. Водночас можна констатувати відсутність у наукових колах однозначних поглядів стосовно теоретичного та практичного вирішення зазначеної проблеми.

На нашу думку, на стадії народження підприємства взагалі не існує потреб у диверсифікації його діяльності. У цей період основні зусилля слід зосередити на інвестуванні коштів в започаткування діяльності шляхом забезпечення підприємства матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами.

Також не доцільно здійснювати масштабну диверсифікацію діяльності у широкому розумінні і на стадії зростання, оскільки підприємство розвивається та нарощує обсяги діяльності в штатному режимі. Проте, аналогічно до життєвого циклу товару, вже на цій стадії можна використовувати умовні стратегії диверсифікації діяльності підприємства, які полягатимуть у розширенні ринків збуту та утворенні єдиної системи постачання, виробництва та споживання, тобто забезпеченні контролю над виробничим ланцюгом від сировини до готового виробу.

На стадії зрілості для продовження життєвого циклу, за аналогією із життєвим циклом товару, диверсифікаційна активність підприємства має зростати за рахунок оновлення асортименту продукції, виробництва нових профільних та непрофільних товарів на основі застосування існуючих чи нових технологій.

На останній стадії життєвого циклу підприємства – стадії занепаду, якщо менеджмент підприємства не вважає за потрібне здійснювати ліквідацію, доцільно максимально підвищити диверсифікаційну активність шляхом проникнення підприємства в нові сфери діяльності, які не пов'язані з існуючими технологіями виробництва чи ринками збуту.

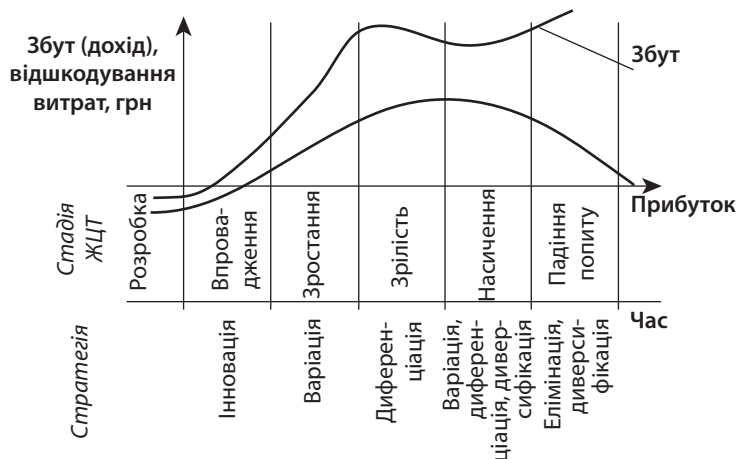

Рис. 1. Стратегія діяльності підприємства за стадіями життєвого циклу товару [13]

Таким чином, вибір підприємством того чи іншого напрямку диверсифікації діяльності залежатиме від стадії життєвого циклу (табл. 1).

Графічна інтерпретація залежності доцільності диверсифікації підприємства від стадії його життєвого циклу зображена на рис. 2.

На стадії зростання, для забезпечення нарощування обсягів діяльності, підприємству доцільно застосувати стратегію географічної диверсифікації (підприємство після обслуговування місцевих ринків повинно намагатись виходити на національний рівень, а потім і на міжнародний) та вертикальної диверсифікації (компанії доцільно створити єдиний ланцюг «постачання-виробництво-споживання», тобто забезпечити постій-

ний притік сировини, продовжити виробництво до готового продукту та сформувати надійні зв'язки з кінцевими споживачами).

На стадії зрілості, яка, в основному, спрямована на закріплення здобутих підприємством позицій, доцільно застосовувати стратегію горизонтальної (створення нового товару на базі існуючих чи нових технологій в межах основного виду діяльності підприємства та розширення каналів збуту, що забезпечить відносну стабільність обсягів реалізації) та концентричної (виробництво нових видів продукції на базі існуючого бізнесу шляхом оновлення товарного асортименту, оскільки традиційні товари знаходяться на стадії спаду за своїм життєвим циклом) диверсифікації.

Таблиця 1

Залежність виду диверсифікації від стадії життєвого циклу підприємства

Стадія життєвого циклу	Доцільність застосування диверсифікації	Напрямок диверсифікації	Мета диверсифікації	Характеристика диверсифікаційної діяльності підприємства
Народження	Недоцільно	–	–	–
Зростання	Обмежено	Географічна	Забезпечення зростання обсягів діяльності	Вихід на ринки в інших географічних зонах
		Вертикальна		Формування єдиного ланцюга «постачання – виробництво – споживання»
Зрілість	Доцільно	Горизонтальна	Закріплення позицій підприємства на ринку	Створення нових товарів на базі існуючих чи нових технологій у межах основного виду діяльності підприємства та розширення каналів збуту, що забезпечить відносну стабільність обсягів реалізації
		Концентрична		Виробництво нових видів продукції на базі існуючого бізнесу шляхом оновлення товарного асортименту, оскільки традиційні товари знаходяться на стадії спаду за своїм життєвим циклом
Занепад	Доцільно	Конгломератна	Скорочення залежності від основного напрямку діяльності	Входження підприємства в нові сфери діяльності шляхом застосування нових технологій та задоволення нових потреб

Джерело: удосконалено авторами з урахуванням [5].

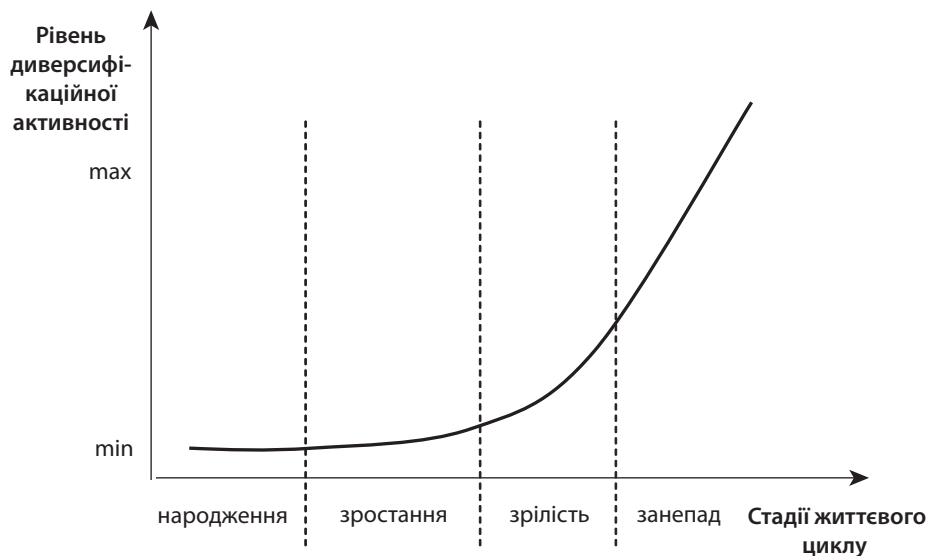

Рис. 2. Залежність диверсифікаційної активності підприємства від стадії життєвого циклу

Джерело: побудовано авторами.

На стадії занепаду, для того щоб вийти на новий життєвий цикл, доцільно застосовувати стратегію конгломератної диверсифікації (входження підприємства в нові сфери діяльності шляхом застосування нових технологій та задоволення нових потреб. Фінансувати диверсифікаційні заходи можна за рахунок вилучення засобів із освоєного бізнесу).

На нашу погляд, важливою характеристикою життєвого циклу підприємства є його дискретність та визначеність. Деякі автори [14] вважають, що життєвий цикл підприємства співпадає із тривалістю життя підприємства, тобто починається зі створення (стадія народження) та обов'язково закінчується ліквідацією (стадією занепаду). Однак ми поділяємо думку тих науковців [15, 16], які вважають, що в житті підприємства існує декілька життєвих циклів, тобто кінцевою стадією життєвого циклу підприємства не обов'язково має бути занепад, а може бути стадія відродження. На цій стадії підприємство кардинально змінює свої організаційні за-

сади та стратегічні наміри, тобто переживає кризу стадії занепаду та перероджується.

Важливо зазначити, що доцільність та зміст окремих етапів диверсифікації діяльності підприємства впродовж його життєвого циклу суттєво залежатимуть від рівня галузевої спеціалізації. Так, наприклад, для вузькоспеціалізованих підприємств, до яких належить і УМГ «Прикарпаттрансгаз», раціональний рівень диверсифікаційної активності буде значно нижчим, ніж для підприємств широкого профілю.

У процесі свого зародження та розвитку УМГ «Прикарпаттрансгаз» пройшло сім етапів організаційно-структурних трансформацій (табл. 2). Ці етапи опосередковано пов'язані з фазами життєвого циклу даного підприємства, починаючи від стадії народження на початку 60-х років ХХ століття і до стадії занепаду, яка розпочалася у 2005 р. і триває досі [17].

Таблиця 2

Генезис типового газотранспортного підприємства України з позицій доцільності інтенсифікації диверсифікаційної активності

Стандартизовані стадії життєвого циклу	Дата	Етапи трансформації газотранспортного підприємства	Зміст та основні завдання стадії	Доцільність диверсифікаційної активності
1	2	3	4	5
Народження	Квітень 1960 р.	Станіславський газовий промисел управління «Нафтохімпром» Станіславського Раднаргоспу	Вживання (беззбитковість діяльності та мінімальний прибуток). Вихід на ринок	Недоцільно
	Лютий 1966 р.	Івано-Франківське управління газопроводів (наказ № 20 від 05.02.1966 р. ВО «Укргазпром»)		
	Серпень 1970 р.	Івано-Франківське управління з видобування і транспортування газу (наказ Мінгазпрому СРСР № 132-орг від 07.07.1970 р.)		
Зростання	Липень 1977 р.	Прикарпатське виробниче об'єднання з транспорту газу ВО «Прикарпаттрансгаз» (наказ Мінгазпрому СРСР №114-орг від 19.05.1977р.)	Постійне зростання обсягів діяльності. Закріплення положення на ринку, захоплення частини ринку. Покращення кількісних та якісних показників функціонування підприємства	Обмежено. Ризик надмірної диверсифікації
	Травень 1988 р.	Управління магістральних газопроводів «Прикарпаттрансгаз» (наказ Мінгазпрому СРСР № 95-орг від 31.03.1988 р.)		
Зрілість	Січень 1994 р.	Дочірнє підприємство «Прикарпаттрансгаз» (наказ Держкомітету України з нафти і газу № 17 від 19.01.1994 р.)	Отримання високих стабільних прибутків. Закріплення положення підприємства на освоєному ринку. Відносна стабільність кількісних та якісних показників функціонування підприємства	Зростання диверсифікаційної активності у внутрішньому середовищі

1	2	3	4	5
	Листопад 1998 р.	Управління магістральних газопроводів «Прикарпаттрансгаз» ДК «Укртрансгаз» (наказ НАК «Нафтогаз України» № 5 від 23.11.1998 р.)		
Занепад	2005 р.	Управління магістральних газопроводів «Прикарпаттрансгаз» ДК «Укртрансгаз»	Збереження позицій підприємства. Переорієнтація чи реорганізація. Недопущення погіршення кількісних та якісних показників функціонування підприємства	Максимальний рівень диверсифікаційної активності у зовнішньому середовищі
	2016 р.	Управління магістральних газопроводів «Прикарпаттрансгаз» ПАТ «Укртрансгаз»		

Джерело: удосконалено авторами з урахуванням [17].

Враховуючи специфіку газотранспортних підприємств, яка полягає в їх вузькій спеціалізації, на стадії зростання не доцільно застосовувати стратегію диверсифікації, оскільки сильною стороною однопрофільного підприємства є повне зосередження на виробництві одного продукту та на одному ринку, і, як наслідок, – постійне вдосконалення виробництва та реалізації однорідної продукції. Розвиток спеціалізації супроводжується постійним удосконаленням технологічних процесів, широким застосуванням прогресивної технології та високопродуктивного спеціалізованого устаткування, запровадженням комплексної механізації й автоматизації взаємопов'язаних виробничих ланок, що сприяє досягненню високої економічної ефективності. Крім того, вузька спеціалізація визначає професійно-кваліфікаційний склад працівників та сприяє максимально ефективному використанню трудових ресурсів.

Для продовження життєвого циклу УМГ «Прикарпаттрансгаз» на стадії зрілості застосування диверсифікації було б досить доречним. Проте існуючий рівень диверсифікації діяльності на досліджуваному підприємстві в період з 1994 по 2015 рр. був незначним (практично відсутнім) і полягав у розширенні послуг неосновного виду діяльності для задоволення здебільшого потреб працівників самого підприємства.

На разі діючі газотранспортні підприємства дійшли до такого етапу життєвого циклу, коли стало особливо актуальним шукати шляхи і способи диверсифікації діяльності, оскільки дані підприємства знаходяться на стадії занепаду. Згідно з теоретичними положеннями, на кінцевій стадії життєвого циклу доцільно застосовувати конгломератну диверсифікацію, яка полягає в освоєнні підприємством нових галузей, наданні нових послуг та виході на нові ринки. Проте, враховуючи специфіку діяльності газотранспортних підприємств, для продовження їх життєвого циклу шляхом відродження необхідний певний компроміс між стратегіями одно- та багатопрофільності, щоб використати сильні сторони диверсифікації і, в той же час, зберегти переваги спеціалізації.

Проведений аналіз діяльності газотранспортних підприємств України свідчить, що в процесі управління ними на різних стадіях життєвого циклу приділялась не-

достатня увага завчасній розробці та реалізації диверсифікаційних стратегій. Як наслідок, газотранспортні підприємства увійшли в стадію занепаду, яка супроводжується стрімким падінням обсягів газотранспортних послуг, погіршенням економічних та фінансових показників, критичним рівнем морального і фізичного зношення основних засобів, неефективністю технологій, високою затратністю та енергоємністю виробництва [17].

Для виходу з критичної ситуації через несвоечасність здійснення диверсифікаційних змін нами пропонується реалізувати комплекс заходів на другому етапі стадії занепаду, трансформували її, таким чином, у фазу відродження на диверсифікаційній основі (табл. 3).

ВИСНОВКИ

При формуванні та реалізації різних варіантів стратегій розвитку підприємства важливе значення має визначення місця та змісту диверсифікації його діяльності впродовж життєвого циклу. На основі проведеного дослідження доведено, що практична потреба у диверсифікації діяльності підприємства виникає лише на певних стадіях життєвого циклу, а інтенсивність диверсифікаційної активності повинна зростати в міру наближення до завершальних стадій. Встановлено, що вибір диверсифікаційних стратегій значною мірою залежить від галузевої спеціалізації підприємства.

Дослідження генезису газотранспортних підприємств в контексті стадій життєвого циклу на прикладі УМГ «Прикарпаттрансгаз» дозволило з'ясувати, що рівень диверсифікаційної активності цих підприємств залишався вкрай низьким впродовж усього періоду їх існування, що призвело в кінцевому підсумку до входження цих підприємств у стадію занепаду з поступовою втратою ними виробничого потенціалу.

Для виходу газотранспортних підприємств із критичної ситуації запропоновано комплекс заходів із диверсифікації їх діяльності з урахуванням галузевої специфіки, які полягають у розповсюдженні традиційних видів послуг за межі підприємства, тобто поширенні на інші підприємства та охопленні підприємств інших галузей, а також освоєнні нових видів послуг на базі структурних підрозділів основного та допоміжного ви-

Відродження типового газотранспортного підприємства України шляхом застосування стратегії диверсифікації (на прикладі УМГ «Прикарпаттрансгаз»)

Стадії життєвого циклу		Зміст диверсифікаційних змін	Основне завдання
Занепад	II етап	Формування стратегій диверсифікації	Уповільнення падіння та поступове зростання кількісних та якісних показників функціонування підприємства
Відродження на диверсифікаційній основі	I етап	Розширення традиційних видів послуг на інші промислові підприємства та об'єкти соціальної інфраструктури (послуги газової служби, енергетичного господарства, автотранспортного господарства, складського господарства, служби капремонту)	
	II етап	Освоєння нових видів послуг на основі використання спецтехніки (будівельні роботи, дорожні роботи)	
	III етап	Освоєння абсолютно нових видів послуг (виготовлення і обслуговування газових приладів, встановлення газового обладнання на авто)	
	IV етап	Впровадження інноваційних технологій для транспортування нетрадиційних видів газу (сланцевий газ, газ щільних порід, шахтний метан, газ з шельфу)	
	V етап	Використання технологій LNG (постачання скрапленого природного газу морським транспортом), CNG (постачання стиснутого природного газу морським транспортом) та NGH (технологія транспортування гідратів природного газу)	

Джерело: складено авторами.

робництв, проведенні технологічної диверсифікації на основі використання нових способів транспортування природного газу з використанням технологій LNG, CNG та NGH, поширенні виробничої діяльності на транспортування нетрадиційних видів газу (сланцевий газ, газ щільних порід, шахтний метан, газ шельфу).

Перспектива подальших досліджень у даному напрямку полягає в розробленні методичного інструментарію оцінювання ефективності диверсифікаційних проєктів у газотранспортній галузі. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Корінько М. Д.** Диверсифікація у життєвому циклі підприємства / М. Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 2. – С. 82–88.
- 2. Скоробогатов М. М.** Диверсифікація як один із шляхів підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах / М. М. Скоробогатов, О. І. Куцербубова // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3 (25). – С. 18–21.
- 3. Сериков А. В.** Диверсифікація як атрибут життєвого циклу організації / А. В. Сериков, А. Б. Гурьянов // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Харків : УкрДАЗТ, 2005. – № 9-10. – С. 49–51.
- 4. Богуславський В. І.** Вплив диверсифікації на життєвий цикл фірми / Є. І. Богуславський, А. О. Черниченко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 1. – С. 153–157.
- 5.** Альтернативи стратегії зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lektsii.com/2-110603.html>
- 6. Адамовська В. С.** Менеджмент на різних стадіях життєвого циклу організації / В. С. Адамовська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 4–7.
- 7. Бланк І. А.** Управление активами / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 720 с.
- 8. Корягіна С. В.** Економічна оцінка та планування життєвого циклу розвитку підприємства : автореф. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / С. В. Корягіна. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2004. – 21 с.

9. Мильнер Б. З. Теория организации : учебник [3-е изд., перераб. и доп.] / Мильнер Б. З. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 558 с.

10. Ареф'єва О. В. Стратегічне забезпечення життєвого циклу підприємства / Ареф'єва О. В., Кондратюк О. І. // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3 (81). – С. 43–49.

11. Домбровський В. С. Фаза життєвого циклу підприємства як важливе джерело інформації при попередженні криз [Електронний ресурс] / В. С. Домбровський, О. Л. Пластун. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/pprbsu/texts/2009_26/26.1.07.pdf

12. Гудзь О. І. Аналізування сучасних підходів до сутності і структури життєвого циклу підприємства / О. І. Гудзь // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку. – 2011. – № 714. – С. 52–57.

13. Товарні стратегії підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/37101/>

14. Лігоненко Л. О. Антикризисное управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л. О. Лігоненко. – К. : Наукова думка, 2000. – 390 с.

15. Greiner, L. E. Evolution and Revolution as Organization Grow / Larry E. Greiner // Harvard Business Review. – July–August–1972. – P. 37–48.

16. Матюшенко О. І. Життєвий цикл підприємства: сутність, моделі, оцінка / О. І. Матюшенко // Проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 82–91.

17. Лінчевська Н. М. Особливості інноваційно-інвестиційної діяльності газотранспортних підприємств в контексті стадій життєвого циклу / Н. М. Лінчевська // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 6 (89). – С. 13–19.

REFERENCES

- “Alternatyvy stratehii zrostantia” [Alternatives growth strategy]. <http://lektsii.com/2-110603.html>
- Adamovska, V. S. “Menedzhment na riznykh stadiiakh zhytievoho tsytku orhanizatsii” [Management at different stages of the life cycle]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*. Seriya “Ekonomika”, no. 24 (2013): 4-7.

Arefieva, O. V., and Kondratiuk, O. I. "Stratehichne zabezpechennia zhyttievoho tsyклу pidpriemstva" [Providing strategic life cycle of the company]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (81) (2008): 43-49.

Bohuslavskyy, Ye. I., and Chernychenko, A. O. "Vplyv dyversyfikatsii na zhyttieviy tsykl firmy" [The impact of diversification on the life cycle of the company]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 1 (2012): 153-157.

Blank, I. A. *Upravleniye aktivami* [Asset Management]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2000.

Dombrovskyy, V. S., and Plastun, O. L. "Faza zhyttievoho tsyклу pidpriemstva yak vazhlyve dzherelo informatsii pry poperedzhenni kryz" [The phase of the life cycle of an enterprise as an important source of information in preventing crises]. http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/pprbsu/texts/2009_26/26.1.07.pdf

Greiner, L. E. "Evolution and Revolution as Organization Grow". *Harvard Business Review*, July-August (1972): 37-48.

Hudz, O. I. "Analizuvannia suchasnykh pidkhodiv do sutnosti i struktury zhyttievoho tsyклу pidpriemstva" [The review of modern approaches to the nature and structure of the life cycle of the company]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 714 (2011): 52-57.

Koriahina, S. V. "Ekonomichna otsinka ta planuvannia zhyttievoho tsyклу rozvytku pidpriemstva" [Economic evaluation and planning of the life cycle of the enterprise]. *Avtoref. ... kand. ekon. nauk*: 08.06.01, 2004.

Korinko, M. D. "Dyversyfikatsiia u zhyttievomu tsykli pidpriemstva" [Diversification in the life cycle of the company]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2008): 82-88.

Lihonenko, L. O. *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii* [Crisis management now: theoretical and methodological principles and practical tools]. Kyiv: Naukova dumka, 2000.

Linchevska, N. M. "Osoblyvosti innovatsiino-investytsiinoi diialnosti hazotransportnykh pidpriemstv v konteksti stadii zhyttievoho tsyклу" [Features innovative investment of gas transmission companies in the context of life cycle stages]. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni Mykhaila Ostrohradskoho. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 6 (89) (2014): 13-19.

Matiushenko, O. I. "Zhyttieviy tsykl pidpriemstva: sutnist, modeli, otsinka" [The life cycle of enterprise: essence, model evaluation]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2010): 82-91.

Milner, B. Z. *Teoriya organizatsii* [Organization Theory]. Moscow: INFRA-M, 2002.

Surikov, A. V., and Guryanov, A. B. "Diversifikatsiya kak atribut zhiznennogo tsikla organizatsii" [Diversification as an attribute of the organizational life cycle]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 9-10 (2005): 49-51.

Skorobohatov, M. M., and Kutserubova, O. I. "Dyversyfikatsiia yak odyn iz shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv v suchasnykh umovakh" [Diversification as a way to improve the efficiency of enterprises in modern conditions]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*, no. 3 (25) (2011): 18-21.

"Tovarni stratehii pidpriemstva" [Commodity strategy]. <http://buklib.net/books/37101/>

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВИМ ФОНДОМ

© 2016 МОРОЗ Н. В.

УДК 005:332.871

Мороз Н. В. Методичні засади впровадження системи професійного управління житловим фондом

У статті розроблено методичні засади впровадження системи професійного управління житловим фондом, які ґрунтуються на системному підході та передбачають виконання сукупності взаємопов'язаних етапів та заходів. Етапами є: 1) здійснення об'єднанням співвласників пошуку та оптимального вибору управителя; 2) приймання-передавання багатоквартирного будинку з управління ОСББ в управління управителю. Перший етап включає в себе такі заходи: проведення ОСББ організаційної роботи з пошуку претендента для виконання обов'язків управителя, вибір управителя, прийняття рішення ОСББ про залучення управителя. Другий етап передбачає виконання таких заходів: підготовка та укладення договору про надання послуги з управління об'єктом між ОСББ і професійним управителем, участь у роботі комісії з питань приймання-передавання об'єкта в управління, визначення технічного стану об'єкта, складання та підписання відповідного акту приймання-передавання об'єкта в управління.

Ключові слова: система управління, житловий фонд, професійне управління житловим фондом.

Бібл.: 8.

Мороз Наталія Володимирівна – старший викладач кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: morozznat@gmail.com

УДК 005:332.871

UDC 005:332.871

Мороз Н. В. Методические основы внедрения системы профессионального управления жилищным фондом

В статье разработаны методические основы внедрения системы профессионального управления жилищным фондом, основанные на системном подходе и предусматривающие выполнение совокупности взаимосвязанных этапов и мероприятий. Этапами являются: 1) осуществление объединением совладельцев поиска и оптимального выбора управляющего; 2) прием-передача многоквартирного дома из управления ОСМД в управление управляющему. Первый этап включает в себя следующие мероприятия: проведение ОСМД организационной работы по поиску претендента для выполнения обязанностей управляющего, выбор управляющего, принятие решения ОСМД о привлечении управляющего. Второй этап предусматривает выполнение следующих мероприятий: подготовка и заключение договора о предоставлении услуги по управлению объектом между ОСМД и профессиональным управляющим, участие в работе комиссии по вопросам приема-передачи объекта в управление, определение технического состояния объекта, составление и подписание соответствующего акта приема-передачи объекта в управление.

Ключевые слова: система управления, жилищный фонд, профессиональное управление жилищным фондом.

Библ.: 8.

Мороз Наталья Владимировна – старший преподаватель кафедры финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: morozznat@gmail.com

Moroz N. V. Methodical Foundations for Implementing the System of Professional Housing Management

The article develops methodical foundations for implementing the system of professional housing management, which are based on the system approach and require accomplishing a set of the interrelated phases and activities. The stages are: 1) search for and optimized choice of the manager by the association of co-owners; 2) receive-transmit of a multi-compartment building from the condominium's management to the manager's. The first stage includes the following activities: conducting organizational work by the association of co-owners on finding an applicant to perform the duties of manager, choice of the manager, decision by the association of co-owners about involvement of the manager. The second stage involves the following activities: preparation and conclusion of a contract on the provision of management services for object management between the association of co-owners and a professional manager, participation in the work of the commission for receive-transmit of the object to be managed, determining the technical status of the object, drafting and signing of an appropriate act of receive-transmit of the object into management.

Keywords: management system, housing, professional housing management.

Bibl.: 8.

Moroz Nataliia V. – Senior Lecturer of the Department of Finance, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: morozznat@gmail.com

Внаслідок приватизації житлових і нежитлових приміщень у багатоквартирних будинках виникла необхідність пошуку оптимальної схеми управління об'єктами, які перейшли у власність декількох власників, і правового регулювання відносин між співвласниками спільного майна. Ця проблема сьогодні є актуальною для всіх міст України. Без впровадження ефективної системи управління житловим фондом ситуацію корінним чином виправити неможливо, оскільки саме професійне управління може забезпечити належне планування необхідних заходів, визначення джерел їх фінансування, залучення інвестицій та ефективно використання наявних ресурсів для збереження і розвитку житлового фонду України.

На сьогодні проблемамефективності управління житловим фондом присвячено науковій праці А. В. Бабак, Ю. Б. Бакагова, О. М. Білянського, В. І. Бригілевича, К. О. Витрищук, З. В. Гончарової, Є. М. Гелевері, О. В. Димченко, В. М. Кузьміна, Л. В. Левковської, Ю. М. Манцевича, Т. Г. Молодченко, Н. Ю. Мушинської, Н. І. Олійник, Г. І. Онищука, К. В. Процак, Г. М. Семчука, Т. В. Сердюк, А. Л. Шутенка, С. Ю. Юр'євої та ін.

Наукові здобутки цих та інших учених мають важливе значення, проте проблема реформування системи управління житловим фондом залишається невирішеною та потребує подальшого дослідження. Відсутність методичних засад впровадження системи професійного управління житловим фондом перешкоджає формуван-

ню конкурентного ринку послуг з управління житловим фондом, розвитку малого та індивідуального підприємництва у цій сфері.

Метою статті є розробка методичних засад впровадження системи професійного управління житловим фондом.

Під професійним управлінням житловим фондом розуміємо управління, яке здійснюється управителем. Управитель – це фізична особа – підприємець чи юридична особа, яка за договором з власником (співвласниками) здійснює управління об'єктом (об'єктами) житлового фонду для забезпечення його (їх) сталого функціонування, збереження і відновлення споживчих властивостей та організацію забезпечення потреби споживачів у своєчасному отриманні житлово-комунальних послуг належної якості, а також має відповідний дозвіл/ліцензію на проведення такої діяльності.

Найбільш ефективним способом управління багатоквартирним будинком вважаємо управління на основі договору між ОСББ та управителем. Поєднання роботи ОСББ та управителя, при якому співвласники приймають управлінські рішення в рамках створеного ними об'єднання співвласників – юридичної особи, а виконання рішень доручається управителеві на основі договору, вбачається найбільш вдалим, адже саме така співпраця має ряд переваг [1, с. 167–169].

Чинне законодавство та автори, які працюють над проблемами, пов'язаними з процесом професійного управління житловим фондом, не наводять чіткої послідовності етапів його здійснення, а пропонують лише їх перелік та вимоги до них. Так, наприклад, Правила управління будинком, спорудою, житловим комплексом або комплексом будинків і споруд [2, п. 1, пп. 1.5–1.7; п. 2, п. 3] встановлюють порядок: прийняття житлового будинку в управління; здійснення управління об'єктом; оплати за послугу з управління об'єктом.

Проте законодавчі акти, які є основою нормативно-правового забезпечення управління житловим фондом, не встановлюють порядку поетапних дій щодо його здійснення.

Прийнятними, на наш погляд, є підходи до складових процесу професійного управління та взаємозв'язків між ними, які пропонують автори [3–6]. Однак вони не враховують усієї специфіки професійного управління та не наводять чіткої послідовності дій при організації цієї діяльності.

Виходячи із власного бачення сутності та особливостей професійного управління пропонуємо методичні засади впровадження професійного управління багатоквартирним будинком на основі договору між ОСББ та управителем, які ґрунтуються на системному підході та передбачають виконання сукупності взаємопов'язаних етапів та заходів:

1. Здійснення об'єднанням співвласників пошуку та оптимального вибору управителя:

- ✦ проведення ОСББ організаційної роботи з пошуку претендента для виконання обов'язків управителя;
- ✦ вибір управителя;

- ✦ прийняття рішення ОСББ про залучення управителя.
2. Приймання-передавання багатоквартирного будинку з управління ОСББ в управління управителеві:
- ✦ підготовка та укладення договору про надання послуги з управління об'єктом між ОСББ і професійним управителем;
  - ✦ участь у роботі комісії з питань приймання-передавання об'єкта в управління;
  - ✦ визначення технічного стану об'єкта;
  - ✦ складання та підписання відповідного акту приймання-передавання об'єкта в управління.

Розглянемо кожен із перелічених етапів запровадження професійного управління об'єктами житлового фонду більш детально.

Отже, важливим кроком першого етапу є проведення об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку організаційної роботи, яку, на наш погляд, доцільно проводити в такій послідовності:

- 1) пошук претендентів для виконання обов'язків управителя;
- 2) вибір управителя;
- 3) прийняття рішення про залучення управителя.

Вважаємо, що першим кроком на стадії пошуку претендентів для виконання обов'язків управителя має бути опитування співвласників керівництвом ОСББ про їх потреби та побажання щодо необхідності залучення управителя та вимог до нього за допомогою анкетування. Якщо співвласники погоджуються з необхідністю професійного управління їхнім будинком, тоді доцільно сформувати інформаційну базу про учасників договірних відносин: ОСББ і управителя. Від повноти та об'єктивності сформованої інформаційної бази залежатиме успішність прийняття обома сторонами подальших управлінських рішень.

Важливість процедури формування інформації у процесі реалізації першого етапу професійного управління полягає і в тому, що вона дозволяє вирішити ряд важливих завдань, серед яких:

- ✦ для ОСББ відносно конкретного суб'єкта господарювання, що претендує для виконання обов'язків професійного управителя – об'єктивне оцінювання:
  - потенційних можливостей щодо надання послуг з управління житловим фондом та наявності досвіду роботи у сфері ЖКГ;
  - фінансового стану та рівня забезпечення основними засобами адміністративного призначення;
- ✦ для управителя відносно ОСББ – об'єктивне оцінювання:
  - технічного та санітарного стану будинку та об'єктів благоустрою на прибудинковій території;
  - фінансового стану ОСББ.

Наступним кроком має бути вибір складу і використання інформаційних засобів з метою пошуку претендентів для виконання обов'язків управителя, таких як: оголошення про пошук суб'єкта господарювання для надання послуг з управління багатоквартирним будинком у засобах масової інформації; використання

Інтернет-ресурсів; переговори з професійним управителем близько розташованих ОСББ; подання заявки до відповідного регіонального (міського) центру Державної служби зайнятості України; отримання від органу місцевого самоврядування інформації щодо управителів, які функціонують на ринку надання послуг з управління житловим фондом, тощо.

Зі свого боку управитель може розміщати оголошення, пропонуючи свої послуги управителя в засобах масової інформації, в мережі Інтернет; рекомендувати себе безпосередньо власникам квартир і нежитлових приміщень, загальним зборам співвласників, правлінню ОСББ, які шукають потенційного претендента для виконання обов'язків управителя.

Наступною стадією є вибір управителя. До цієї роботи необхідно підійти дуже ретельно, тому пропонуємо із числа членів правління ОСББ призначити відповідальну особу за цим процесом. Завданням відповідальної особи, на наш погляд, є збір визначених інформаційних документів та їх реєстрація, аналізування отриманої інформації, підготовка матеріалів і пропозицій для розгляду під час робочих зустрічей членів правління ОСББ з претендентами.

Відповідальній особі доцільно свою роботу розпочати зі збору визначених інформаційних документів від претендентів для виконання обов'язків управителя. Подані документи перевіряються та реєструються в день їх надходження у зошиті реєстрації учасників відбору. Важливою частиною роботи є аналізування отриманих інформаційних документів, яке полягає в оцінюванні вже систематизованої інформації.

Процес аналізування має дві мети. По-перше – провести попередній відсів претендентів і виявити найбільш перспективних, які будуть запрошені на робочі зустрічі з членами правління ОСББ. По-друге – сформулювати питання до претендентів, котрі потребують уточнення під час зустрічі обох сторін.

Претенденти, які подали підходящі інформаційні документи, запрошуються на робочі зустрічі з членами правління ОСББ.

Остаточні результати аналізу, проведеного відповідальною особою, виступають у формі рекомендацій і пропозицій для розгляду під час робочих зустрічей членів правління ОСББ з потенційними претендентами.

У межах своїх повноважень правління ОСББ розглядає документи, підготовлені відповідальною особою, проводить робочі зустрічі з потенційними претендентами та здійснює вибір кращого претендента для виконання обов'язків управителя.

На нашу думку, основними критеріями прийняття рішення щодо визначення кращого претендента є:

- ✦ наявність досвіду роботи у сфері ЖКГ, що свідчить про ділову активність суб'єкта господарювання, його стійкі позиції на ринку надання житлово-комунальних послуг;
- ✦ прибуткова діяльність суб'єкта господарювання, яка дає можливість щодо самофінансування і прийняття інвестиційних рішень;

- ✦ забезпеченість основними засобами адміністративного призначення, яка вказує на можливість суб'єкта господарювання вести стабільну і стійку діяльність;
- ✦ пропонується претендентом ціна на послугу з управління об'єктом не перевищує усередненої ціни, що діє на території населеного пункту.

Оцінку пропозицій претендентів пропонуємо проводити за бальною системою. Претендент, який пройшов відбір та отримав найбільшу кількість балів, вважається вибраним як найкращий претендент для виконання обов'язків управителя. Рішення про вибір кращого претендента ухвалюється на засіданні правління ОСББ.

Наступним кроком є прийняття рішення щодо передачі функцій з управління спільним майном багатоквартирного будинку від ОСББ управителеві. Для цієї мети правління ОСББ проводить належну інформаційно-організаційну роботу з мешканцями об'єкта, скликає та організовує проведення загальних зборів об'єднання.

Рішення про передавання функцій з управління багатоквартирним будинком управителеві приймаються на загальних зборах шляхом відкритого поіменного голосування. Рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосували співвласники (їхні представники), які разом мають більше половини від загальної кількості голосів співвласників.

Прийняті на загальних зборах рішення належить відобразити у протоколі загальних зборів, який підписують голова і секретар загальних зборів та голова лічильної комісії. Такий документ підлягає постійному зберіганню. Зміст ухвалених на зборах рішень потрібно оприлюднити: за передбачених у статуті або рішенні загальних зборів вони можуть бути надані співвласникам під розписку або надіслані поштою (рекомендованим листом).

Таким чином, послідовна реалізація запропонованих нами заходів першого етапу дала можливість обом сторонам прийняти важливе управлінське рішення про передачу функцій з управління спільним майном багатоквартирного будинку від ОСББ управителеві.

Першим кроком другого етапу є підготовка та укладення договору об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку з управителем про надання послуг з управління об'єктом.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» встановлено, що у випадку передавання за рішенням загальних зборів об'єднання функцій з управління багатоквартирним будинком управителеві відносини з управління регулюються договором, укладеним між об'єднанням і управителем, умови якого повинні відповідати умовам типового договору, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної житлової політики і політики у сфері житлово-комунального господарства. Спори щодо змісту конкретного договору вирішуються за згодою сторін або у судовому порядку [7, ст. 13].

На наш погляд, у процесі договірної регулювання укладення договору про надання послуг з управління

об'єктом особливу увагу слід приділяти основним етапам договірному процесу.

Як уже зазначалося, першою умовою передачі функцій з управління спільним майном багатоквартирного будинку від ОСББ управителю є прийняття рішення ОСББ про його передачу. Потім визначається відповідальна особа за підготовку проекту договору, його укладання та виконання, а також за ведення переговорів з управителем.

Одним з найвідповідальніших моментів у процесі вироблення і прийняття управлінських рішень є визначення цілей управління, якіє найважливішою характеристикою процесу управління, його змістом. Власне задля досягнення певних цілей і здійснюється процес управління. Зокрема, управління об'єктом спрямовано на забезпечення сталого функціонування багатоквартирного будинку відповідно до його цільового призначення і збереження його споживчих якостей, а також на організування забезпечення потреб мешканців в отриманні житлово-комунальних та інших необхідних послуг належних обсягів, рівня та якості.

Наступним кроком є визначення істотних умов договору та формування його структури на основі Типового договору.

Якщо сформовано структуру майбутнього договору, визначено його істотні умови та встановлено цілі управління, необхідно перейти до проведення переговорів із управителем та, якщо учасники договірному процесу згодні на подальшу співпрацю, – до складання безпосередньо тексту договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком.

При залученні управителя до надання послуг з управління багатоквартирним будинком на основі договору з ОСББ необхідно чітко розподілити між ними управлінські функції [1, с. 169–170].

Впродовж місяця після укладання договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком між об'єднанням співвласників та управителем ОСББ зобов'язано передати, а управитель зобов'язаний прийняти об'єкт в управління та необхідну достовірну документацію в повному обсязі з оформленим актом приймання-передавання об'єкта, форма якого затверджується Кабінетом Міністрів України.

Для приймання-передавання об'єкта з управління ОСББ в управління управителю утворюється відповідна комісія у складі представників ОСББ, що здійснювало управління будинком, співвласників та управителя, що буде здійснювати управління будинком. Для об'єктивного відображення в акті реального технічного стану будинку (у тому числі і всіх перепланувань допоміжних приміщень, реального відсотка зносу конструкцій будинку тощо) рекомендуємо управителю залучити для обстеження будинку експертів відповідних спеціалізованих організацій. Адже саме спеціалізована організація несе відповідальність за якість та достовірність матеріалів обстеження та оцінки технічного стану об'єкта, обґрунтованість висновків і рекомендацій щодо забезпечення надійності та безпеки під час подальшої експлуатації об'єкта.

Комісію очолює представник сторони, яка приймає об'єкт в управління. Комісія визначає технічний стан об'єкта відповідно до вимог законодавства та складає акт приймання-передавання об'єкта з управління ОСББ в управління управителями.

Слід відмітити, що на сьогодні залишаються практично не охопленими увагою науковців та фахівців-практиків питання проведення комісією обстеження та оцінки технічного стану об'єкта.

Оскільки саме відомості про технічний стан є основою для складання акта приймання-передавання об'єкта з управління ОСББ в управління управителями, цьому питанню варто приділити більш детальну увагу.

Обстеження об'єкта пропонується проводити за такими етапами:

- ✦ підготовка до проведення обстеження;
- ✦ проведення обстеження;
- ✦ складання звіту про результати обстеження.

Під час обстеження стану багатоквартирного будинку слід перевірити такі його елементи: конструктивні елементи, інженерні системи, об'єкти прибудинкової території.

На першому етапі здійснюється підготовка об'єкта до проведення обстеження шляхом:

- ✦ ознайомлення з об'єктом, його об'ємно-планувальним і конструктивним рішеннями, матеріалами інженерно-геологічних досліджень;
- ✦ аналізування наявної проектної та технічної документації;
- ✦ складання плану робіт з обстеження.

На другому етапі проводиться обстеження об'єкта шляхом:

- ✦ суцільного візуального обстеження;
- ✦ виявлення дефектів і пошкоджень за зовнішніми ознаками з проведенням необхідних вимірювань, фотофіксацією, складенням схем їх розташування, а також їх прив'язкою в натурі;
- ✦ аналізування причин появи дефектів і пошкоджень;
- ✦ проведення оцінки технічного стану елементів, будівельних конструкцій, основ та об'єкта в цілому відповідно до встановлених вимог;
- ✦ розроблення рекомендацій щодо подальшої експлуатації об'єкта, проведення подальших обстежень, конструктивних рішень щодо відновлення та підсилення окремих будівельних конструкцій, загальних висновків і звітних документів.

За результатами обстеження об'єкта складається звіт, який повинен містити:

- ✦ фактичні характеристики і конструктивні параметри будівельних конструкцій та інженерних систем на момент обстеження;
- ✦ перелік та результати аналізу виявлених відхилень від проектної документації та будівельних норм і стандартів;
- ✦ обґрунтування причин виникнення дефектів і пошкоджень, прогнозування їх подальшого

розвитку і впливу на технічний стан будівельних конструкцій, інженерних систем та об'єктів прибудинкової території;

- ✦ обґрунтовані рекомендації щодо вжиття заходів до забезпечення надійності та безпеки під час подальшої експлуатації об'єкта;
- ✦ висновки щодо технічного стану будівельних конструкцій, інженерних систем, об'єктів прибудинкової території та об'єкта в цілому.

На підставі звіту оформляється акт обстеження об'єкта, форма якого наведена в Додатку 1 до п. 2.1.1 Правил утримання житлових будинків і прибудинкових територій [8, п. 2, пп. 2.1.1].

Саме акт обстеження є вихідним для складання акта приймання-передавання об'єкта з управління ОСББ в управління управителя.

Кожній із сторін, що бере участь у цьому процесі, надається примірник акта приймання-передавання, підписаний членами комісії та затверджений керівництвом кожної сторони – юридичної особи.

При передаванні об'єкта в управління ОСББ передає особі, що буде здійснювати управління об'єктом, оригінали або належним чином завірені копії документів (у разі зберігання оригіналів документів у місцевих архівах): щодо технічного стану об'єкта, щодо фінансових, юридичних та адміністративних питань, пов'язаних з управлінням об'єктом [2, п. 2].

Враховуючи те, що ОСББ – це неприбуткова організація, створена власниками житлових і нежитлових приміщень для спільного користування, утримання та управління своїм будинком та прибудинковою територією, ми вважаємо за необхідне передбачити можливість покриття витрат, пов'язаних із виготовленням чи відновленням відсутніх зазначених вище документів, за рахунок коштів управителя, який є суб'єктом підприємницької діяльності, або солідарного фінансування обох зацікавлених сторін.

Ці пропозиції рекомендуємо управителю передбачити під час складання тексту договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком між ОСББ та управителем.

Таким чином, запропонований нами перелік та порядок основних дій з укладення договору про надання послуг з управління об'єктом та приймання-передавання його з управління ОСББ в управління управителю є основою для подальшого виконання управителем функцій, пов'язаних з утриманням та відновленням об'єкта.

Розроблені методичні засади впровадження системи професійного управління житловим фондом сприятимуть формуванню реальних договірних відносин на ринку управління житловим фондом, розвитку конкуренції у цій сфері. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Мороз Н. В. Інноваційні способи управління багатоквартирними житловими будинками / Н. В. Мороз, Т. І. Малетич // *Mechanism of Economic Regulation*. – 2013. – № 4. – С. 164–173.

2. Правила надання послуг з управління будинком, спорудою, житловим комплексом або комплексом будинків і споруд : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 02.02.2009 № 13 // *Офіційний вісник України*. – 2009. – № 34.

3. Управління житловим будинком : практичний посібник / А. Бабак, Д. Левицький, Н. Лисенко та ін. – Київ : Ін-т місцевого розвитку, 2007. – 160 с.

4. Професійне управління житловою нерухомістю : практичний посібник / М. Краков'як, Н. Гура, М. Березовчук та ін. – Дрогобич : Коло, 2010. – 304 с.

5. Система управління житлом в Україні: актуальний стан і перспективи реформування : практичний посібник / В. Бригілевич, М. Березовчук, Н. Швець та ін. – Львів : ТзОВ «Компанія «Манускрипт», 2011. – 144 с.

6. Професійне управління житловою нерухомістю: правові, організаційні, економічні і фінансові аспекти : практичний посібник. Том I / Бригілевич В., Гура Н., Щодра О. та ін. / За заг. ред. Бригілевича В. – Львів : Папуга, 2013. – 228 с.

7. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 р. № 2866-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>

8. Наказ Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства «Правила утримання жилих будинків та прибудинкових територій» від 17.05.2005 р. № 76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0927-05>

Науковий керівник – Алексєєв І. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка»

REFERENCES

Babak, A. et al. *Upravlinnia zhytlovym budynkom* [Housing building]. Kyiv: In-t mistsevoho rozvytku, 2007.

Bryhilevych, V. et al. *Systema upravlinnia zhytloom v Ukraini: aktualnyi stan i perspektyvy reformuvannia* [The control system housing in Ukraine: Current State and Prospects for reform]. Lviv: Manuscript, 2011.

Bryhilevych, V. et al. *Profesiine upravlinnia zhytlovoiu nerukhomistiu: pravovi, orhanizatsiini, ekonomichni i finansovi aspekty* [Professional management of residential real estate, legal, organizational, economic and financial aspects]. Vol. 1. Lviv: Papuha, 2013.

Krakoviak, M. et al. *Profesiine upravlinnia zhytlovoiu nerukhomistiu* [Professional management of residential real estate]. Drohobych: Kolo, 2010.

[Legal Act of Ukraine] (2009).

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>

[Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0927-05>

Moroz, N. V., and Maletych, T. I. "Innovatsiini sposoby upravlinnia bahatokvartyrnymy zhytlovymy budynkamy" [Innovative ways to manage apartment buildings]. *Mechanism of Economic Regulation*, no. 4 (2013): 164-173.

ИССЛЕДОВАНИЕ СУЩНОСТИ И СОСТАВЛЯЮЩИХ РАЗВИТИЯ ПЕРСОНАЛА

© 2016 ЛАПТЕВ В. И.

УДК 005.95/96:005.591.3

Лаптев В. И. Исследование сущности и составляющих развития персонала

Целью статьи является исследование сущности такого элемента кадрового менеджмента, как развитие персонала. Рассмотрены процессный, функциональный и системный подходы к определению данного понятия с учетом точек зрения различных зарубежных и отечественных ученых и специалистов в сфере управления персоналом. Осуществлен анализ отличий в дефинициях согласно каждому из подходов, по результатам которого определены ключевые составляющие развития персонала, такие как: первичная подготовка, адаптация, профессиональное обучение, повышение квалификации и переподготовка, а также планирование карьеры и т. п. Определено, что дальнейшего исследования требует вопрос построения эффективной системы развития персонала, которая бы учитывала нужды предприятия, его цели и задачи, ключевые отличия деятельности, а также принципы кадровой политики.

Ключевые слова: управление персоналом, развитие персонала, профессиональное обучение, системный, процессный, функциональный подходы.
Табл.: 1. **Библ.:** 18.

Лаптев Вячеслав Игоревич – кандидат экономических наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: vlaptev777@gmail.com

УДК 005.95/96:005.591.3

Лаптев В. І. Дослідження сутності та складових розвитку персоналу

Метою статті є дослідження сутності такого елементу кадрового менеджменту, як розвиток персоналу. Розглянуто процесний, функціональний та системний підходи до визначення даного терміна з урахуванням точок зору різних закордонних та вітчизняних науковців і фахівців у сфері управління персоналом. Здійснено аналіз відмінностей у дефініціях відповідно до кожного з підходів, за результатами якого виокремлено ключові складові розвитку персоналу, такі як: первинна підготовка, адаптація, професійне навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовка, а також планування кар'єри тощо. Визначено, що подальшого дослідження потребує питання побудови ефективної системи розвитку персоналу, яка б урахувала потреби підприємства, його цілі та завдання, головні відмінності діяльності, а також принципи кадрової політики.

Ключові слова: управління персоналом, розвиток персоналу, професійне навчання, системний, процесний, функціональний підходи.
Табл.: 1. **Бібл.:** 18.

Лаптев Вячеслав Игоревич – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління персоналом і економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: vlaptev777@gmail.com

UDC 005.95/96:005.591.3

Laptiev V. I. Studying the Substance and Constituents of Staff Development

The article is aimed at studying the substance of such an element of staff management, as staff development. The article considers the process, functional and system approaches to the definition of this concept, taking into account the views of various foreign and domestic scholars and experts in the field of staff management. An analysis of differences in the definitions according to each of the approaches has been conducted, on results of which key components of staff development have been identified, such as: initial preparation, adaptation, vocational training, advanced training and retraining, as well as career planning, etc. It has been determined that the issue of establishing an effective system for staff development requires further studying, which would take into account needs of the enterprise, its goals and objectives, key differences in its activity, as well as principles of staff policy.

Keywords: staff management, staff development, vocational training, system, process, functional approaches.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 18.

Laptiev Viacheslav I. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: vlaptev777@gmail.com

Динамичность современной экономической среды, обусловленная глобальной интеграцией, значительной изменчивостью и кризисными явлениями, жёсткой конкуренцией и борьбой за рынки сбыта, требует от предприятий поиска новых идей, подходов, способов ведения бизнеса, а также методов и стилей управления. Особую актуальность в условиях ограниченности ресурсов (финансовых, временных, природных), необходимость быстро адаптироваться и принимать управленческие решения приобретает вопрос эффективного управления персоналом, который позволяет рационально использовать эти самые ресурсы и приносит прибыль предприятию. Однако, в то же время, это возможно лишь при грамотном построении системы управления персоналом, которая способна рационально использовать кадровый потенциал.

В свою очередь, реализация данной задачи нуждается в привлечении квалифицированных работников,

осуществлении их перманентного обучения и повышения квалификации, планирования их карьеры и обеспечения высокого уровня мотивированности. Всё это подчеркивает важность такой составляющей управления персоналом, как его развитие.

Подтверждением этого является достаточное внимание к данной проблематике со стороны таких зарубежных и отечественных ученых и специалистов в сфере менеджмента организаций, как: М. Армстронга, М. Белопольского, Д. Богини, М. Боровик, Х. Грехема, Е. Гришновой, А. Еськова, Г. Завиновской, А. Кибанова, А. Колота, О. Крушельницкой, А. Литвиненко, А. Маслоу, Н. Марковой, М. Мескона, Ю. Одегова, Е. Раевневой, В. Савченко, С. Шапиро, И. Швеца, С. Шекли, С. Шекшни и др.

В то же время, значительный спад в экономике страны и продолжительный кризис определяют необходимость более детального исследования вопроса развития персонала, его составляющих и методов в соот-

ветствии с задачами предприятия. В связи с этим целью данной статьи является исследование подходов к определению сущности и составляющих развития персонала.

Современный этап социально-экономического развития общества характеризуется большой динамичностью и нестабильностью, которая требует от человека умения постоянно подстраиваться под эти изменения. С одной стороны, работодатель ориентируется на полное погружение наемного работника в дела предприятия, решение разноплановых задач и проблем, которые нуждаются в специальных знаниях и навыках. С другой стороны, под влиянием стремительно научно-технического прогресса, эти знания и умения быстро устаревают. В связи с этим развитие персонала становится неотъемлемой составляющей эффективной кадровой политики любого предприятия, организации или учреждения.

Как уже отмечалось выше, данному вопросу посвящено много исследований разных зарубежных и отечественных ученых в сфере менеджмента персонала. Однако в то же время в теории не существует единого подхода относительно понимания сущности развития персонала и его составляющих. Поэтому целесообразно рассмотреть эти подходы и предоставить определение данному понятию.

Развитие в целом – это необратимое, направленное, закономерное изменение материи и сознания [1].

Различают две его формы:

- ✦ *эволюционную* – постепенные количественные и качественные изменения;
- ✦ *революционную* – скачкообразный переход от одного состояния материи к другому. Переход низшего к высшему и наоборот обуславливает существование прогрессивного и регрессивного развития.

Развитие как процесс предопределяется такими факторами: изменения внешней среды (экономика, политика, культура и т. п.); изменения внутренней среды (технологическая оснащенность производства, перемещение работников, изменение принципов и механизмов управления и т.п.) [17, с. 85–86].

Развитие основано на законах онтогенеза, пропорциональности, законах конкуренции, эффекта масштаба и т. п. Закон развития раскрывается через достижение наибольшего суммарного потенциала материальной, организационно-экономической и производственной системой при прохождении этапов жизненного цикла. Принципами этого закона является:

- 1) *принцип инерции* – изменения потенциала системы начинаются через определенное время после влияния внешних и внутренних сил и продолжается определенное время после прекращения их действия;
- 2) *принцип эластичности* – изменения потенциала системы обуславливаются самим потенциалом, его технических, организационных, культурных и других характеристик;
- 3) *принцип непрерывности* – изменения потенциала системы происходят постоянно, но изменяется их скорость и направление изменений;

4) *принцип пропорциональности* – потенциал системы можно увеличить на величину, которая превышает инвестиции из обеспечения пропорциональности процессов за счет ликвидации узких мест [17, с. 87–90].

Кроме этого, с понятием «развитие» связаны такие термины как:

- ✦ *образование* – продолжительный процесс обучения, целью которого является подготовка индивида к выполнению разнообразных ролей в обществе: роли гражданина, работника, члена семьи [9];
- ✦ *обучение* – любая учебная активность, которая ведет к непосредственному усвоению специфических знаний и привычек, необходимых для профессиональной деятельности [9].

Исследуя сущность развития персонала как элемента системы управления персоналом, целесообразно указать, что каждое предприятие, организация или учреждение будет по-разному трактовать его в зависимости от сферы деятельности, избранной цели и стратегии управления, стиля руководства, этапа жизненного цикла предприятия, его нужды в новых вакантных местах, уровня профессиональной подготовки работников и т. п.

Учитывая это, разные учёные при рассмотрении данного вопроса используют разные подходы, среди которых можно выделить такие наиболее классические, как: системный, процессный и функциональный.

Так, например, последнего придерживается В. Веснин, согласно которому «развитие персонала рассматривается как непрерывное проведение мероприятий, которые оказывают содействие полному раскрытию индивидуального потенциала работников и росту их способности вносить вклад в деятельность организации» [2, с. 190].

С точки зрения мероприятий рассматривают данное понятие и такие зарубежные ученые, как М. Педлер, Дж. Бургойн и Т. Бойделл, согласно которым «развитие персонала предусматривает как структурированные долгосрочные мероприятия, такие как планирование карьеры, так и краткосрочные мероприятия – учебные курсы, тренинги и др.» [2, с. 190].

Похожей является позиция Ю. Одегова и П. Журавлёва, которая состоит в том, что «развитие персонала – это комплекс мероприятий, которые предусматривают профессиональное обучение выпускников школ, переподготовку и повышение квалификации кадров, а также планирование карьеры персонала организации» [11, 12].

Й. Хентце считает развитие персонала одной из функций менеджмента, которая направлена на то, чтобы оказывать содействие членам трудового коллектива всех иерархических звеньев в овладении квалификацией, необходимой для выполнения современных и будущих профессиональных требований.

Также это «содействие развитию личностных способностей работников с учётом изменений рода деятельности и индивидуальных и производственных целей. Развитие персонала происходит в определённой

последовательности и ориентировано на достижение поставленной цели» [18].

Также функционального подхода придерживается О. Крушельницкая, согласно идее которой «профессиональное развитие – это обретение работником новых компетенций, знаний, умений и навыков, которые он использует или будет использовать в своей профессиональной деятельности» [10].

С другой стороны, О. Крушельницкая рассматривает развитие персонала и как процесс. Так, «это процесс подготовки, переподготовки и повышения квалификации работников с целью выполнения новых производственных функций, задач и обязанностей новых должностей» [10].

А. Кибанов также трактует развитие персонала с точки зрения процессного подхода как «системно организованный процесс непрерывного профессионального обучения работников для подготовки их к выполнению новых производственных функций, профессионально-квалификационного продвижения, формирование резерва руководителей и усовершенствование социальной структуры персонала, который обеспечивается мероприятиями, связанными с оценением кадров с целью производственной адаптации и аттестации персонала, планирования трудовой карьеры, стимулирования развития персонала» [7].

Подобную точку зрения высказывают и В. Рулев, С. Гуткевич и С. Мостенская, что «профессиональное развитие персонала – это организационный процесс непрерывного обучения работников для подготовки их к выполнению новых производственных функций, профессионального продвижения по службе, формирования резерва руководителей и усовершенствования социальной структуры персонала» [13, с. 103].

Д. Джой-Меттьюз также рассматривает развитие персонала как «целостный и активный процесс усовершенствования, связанных с рабочей деятельностью знаний и умений по использованию широкого спектра учебных методов и стратегий». По его мнению, развитие персонала предприятия оказывает содействие:

- ✦ высвобождению скрытых возможностей и потенциала работников;
- ✦ реализации потенциальных возможностей персонала;
- ✦ постепенному движению к более совершенному и сложному состоянию отдельного работника и организации вообще.

Этот экономист также рассматривает развитие персонала с количественной и качественной точек зрения. Количественный подход предусматривает отбор определённого количества людей, которые владеют необходимыми характеристиками и объединение их в определённом месте в определённое время с целью выполнения функций организации.

Качественные же аспекты развития человека предусматривают развитие его способностей [6].

Согласно определению Г. Прокопенко и К. Норта развитие человеческих ресурсов означает «умелое обеспечение и организацию процесса учения с целью

достижения организацией поставленных целей, чтобы через усовершенствование привычек и умений, расширение объема знаний, повышение компетентности, способности к обучению и энтузиазму сотрудников на всех уровнях организации происходил непрерывный организационный и личностный рост и развитие» [16].

Системный подход, согласно точки зрения Н. Тома, предусматривает рассмотрение развития персонала как целенаправленного комплекса информационных, образовательных и привязанных к конкретным рабочим местам элементов, которые оказывают содействие повышению квалификации работников данного предприятия согласно задачам развития самого предприятия и потенциала и склонностей сотрудников [14, с. 89].

В свою очередь, Р. Марра и Г. Шмидт рассматривают развитие персонала как обучение и повышение квалификации персонала. Такое понимание в некоторой степени сужает «системное» понимание развития персонала, но не противоречит мысли Н. Тома [3].

Также развитие персонала с точки зрения системного подхода рассматривает Л. Черчик. Согласно её точки зрения это «совокупность взаимосвязанных мероприятий, нацеленных на повышение конкурентоспособности персонала путем обретения новых знаний, умений, навыков, опыта в процессе обучения, повышения квалификации, переподготовки с целью адаптации к новым условиям деятельности, обеспечение собственных интересов развития и реализации целей деятельности предприятия» [8].

Е. Гришнова в своих исследованиях под развитием персонала понимает прежде всего «совокупность всех организационно-экономических мероприятий предприятия в сфере обучения персонала, его переподготовки и переквалификации». В широком же понимании развитие персонала также охватывает вопрос профессиональной адаптации, оценки кандидатов на вакантные должности, текущего периодического оценивания персонала, планирования деловой карьеры, служебно-профессионального продвижения и много другого [4, 5].

Интересной является позиция В. Савченко, которая рассматривает профессиональное развитие персонала как «целенаправленное и систематическое влияние на работников с помощью профессионального обучения на протяжении их трудовой деятельности в организации с целью достижения высокой эффективности производства или предоставленных услуг, повышение конкурентоспособности персонала на рынке труда, обеспечение выполнения работниками новых более сложных задач на основе максимально возможного использования их способностей и потенциальных возможностей» [15, с. 157].

Графическая интерпретация анализа понятия «развитие персонала» представлена в *табл. 1*.

ВЫВОДЫ

Учитывая проведенный анализ, можно сделать вывод, что, несмотря на разные подходы относительно сущности развития персонала (процессный, функцио-

Результаты анализа сущности «развития персонала»

Подход	Учёные	Определение
Функциональный	В. Веснин	Беспрерывное проведение мероприятий, которые оказывают содействие полному раскрытию индивидуального потенциала работников и росту их способности вносить вклад в деятельность организации
	Г. Педлер, Дж. Бургойн	Структурированные как долгосрочные мероприятия (планирование карьеры), так и краткосрочные мероприятия – учебные курсы, тренинги и др.
	Й. Хентце	Одна из функций менеджмента, которая направлена на то, чтобы оказывать содействие членам трудового коллектива всех иерархических звеньев в овладении квалификацией, необходимой для выполнения современных и будущих профессиональных требований
	О. Крушельницкая	Обретение работником новых компетенций, знаний, умений и навыков, которые он использует или будет использовать в своей профессиональной деятельности
Процессный	О. Крушельницкая	Процесс подготовки, переподготовки и повышения квалификации работников с целью выполнения новых производственных функций, задач и обязанностей новых должностей
	А. Кибанов	Системно организованный процесс непрерывного профессионального обучения работников для подготовки их к выполнению новых производственных функций, профессионально-квалификационного продвижения, формирование резерва руководителей и усовершенствование социальной структуры персонала, который обеспечивается мероприятиями, связанными с оценением кадров с целью производственной адаптации и аттестации персонала, планирования трудовой карьеры, стимулирования развития персонала
	В. Руднев, С. Гуткевич	Организационный процесс непрерывного обучения работников для подготовки их к выполнению новых производственных функций, профессионального продвижения по службе, формирование резерва руководителей и усовершенствование социальной структуры персонала
	Д. Джой-Меттьюз	Целостный и активный процесс усовершенствования, связанных с рабочей деятельностью знаний и умений по использованию широкого спектра учебных методов и стратегий
	Г. Прокопенко, К. Норт	Обеспечение и организация процесса учения с целью достижения организацией поставленных целей, чтобы через усовершенствование навыков и умений, расширение объёма знаний, повышение компетентности, способности к обучению и энтузиазму сотрудников на всех уровнях организации происходило непрерывный организационный и личностный рост и развитие
Системный	Н. Том	Целенаправленный комплекс информационных, образовательных и привязанных к конкретным рабочим местам элементов, которые оказывают содействие повышению квалификации работников данного предприятия согласно задачам развития самого предприятия, а также потенциала сотрудников
	Ю. Одегов	Комплекс мероприятий, которые предусматривают профессиональное обучение выпускников школ, переподготовку и повышение квалификации кадров, а также планирование карьеры персонала организации
	Г. Марра, Г. Шмидт	Обучение и повышение квалификации персонала
	Л. Черчик	Совокупность взаимосвязанных мероприятий, нацеленных на повышение конкурентоспособности персонала путем обретения новых знаний, умений, навыков, опыта в процессе обучения, повышения квалификации, переподготовки с целью адаптации к новым условиям деятельности, обеспечение собственных интересов развития и реализации целей деятельности предприятия
	Е. Гришнова	Совокупность всех организационно-экономических мероприятий предприятия в сфере обучения персонала, его переподготовки и переквалификации

нальный или системный), ключевым отличием является непосредственно состав его элементов. Так, некоторые ученые (В. Веснин, В. Савченко, О. Крушельницкая и др.) рассматривают развитие персонала очень узко, отождествляя его с обучением. Тогда как, например, Ю. Одегов включает в состав развития персонала и

планирование карьеры, тем самым расширяя кадровые функции. А. Кибанов, кроме обучения, повышения квалификации, переподготовки и управления карьерой прибавляет еще и процесс адаптации работника, его оценивание и стимулирование развития. Такой же позиции придерживается и Е. Гришнова.

Таким образом, дальнейших исследований требует вопрос построения эффективной системы развития персонала, которая бы учитывала потребности предприятия, его цели и задачи, ключевые особенности деятельности, а также принципы кадровой политики. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Василюк С. В.** Сутність соціально-економічного розвитку персоналу підприємств залізничного транспорту в контексті забезпечення соціально-економічної ефективності діяльності галузі / С. В. Василюк // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – О. : ОНМУ, 2011. – № 34. – С. 158–171.
2. **Веснин В. Р.** Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе / В. Р. Веснин. – М. : Юрист, 2001. – 496 с.
3. **Гаврилюк І. В.** Розвиток персоналу як фактор конкурентоспроможності працівників та організації / І. В. Гаврилюк // Економіка. Управління. Інновації. – 2009. – № 2. – С. 32–36.
4. **Гришнова О. А.** Економіка праці та соціально-трудові відносини / О. А. Гришнова. – К. : Знання, 2007. – 559 с.
5. **Гришнова О. А.** Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Гришнова. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
6. **Джой-Меттьюз Д.** Развитие человеческих ресурсов / Д. Джой-Меттьюз, Д. Меггинсон, М. Сюрте / Пер. с англ. – М. : Эксмо, 2006. – 432 с.
7. **Кибанов А. Я.** Управление персоналом организации: стратегия, маркетинг, интернационализация : учеб. пособие / А. Я. Кибанов, И. Б. Дуракова. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 301 с.
8. **Колпаков В.** Управління розвитком персоналу: теорія і практика / В. Колпаков // Персонал. – 2004. – № 11. – С. 64–69.
9. **Коул Дж.** Управление персоналом в современных организациях / Дж. Коул / Пер. с англ. Н. Г. Владимировой. – М. : ООО «Вершина», 2004. – 352 с.
10. **Крушельницька О.** Управління персоналом : навчальний посібник / Ольга Крушельницька, Дмитро Мельничук. – 2-е вид., перероб. й доп. – К. : Кондор, 2005. – 304 с.
11. **Одегов Ю. Г.** Управление персоналом : [учебник для студ. экон. спец.] / Ю. Г. Одегов, П. В. Журавлев. – М. : Финстатинформ, 1997. – 878 с.
12. **Одегов Ю. Г.** Оценка эффективности работы с персоналом: методологический подход / Ю. Г. Одегов, К. Х. Абдурахманов, Л. Р. Котова. – М. : Издательство «Альфа-Пресс», 2011. – 752 с.
13. **Рульев В. А.** Управління персоналом / В. А. Рульев, С. О. Гуткевич, Т. Л. Мостенська. – К. : Кондор, 2012. – 310 с.
14. **Савельева В. С.** Психологія управління / В. С. Савельева. – К. : ВД «Професіонал», 2005. – 320 с.
15. **Савченко В. А.** Управління розвитком персоналу / В. А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2009. – 351 с.
16. Управление эффективностью и качеством: модульная программа. В 2-х ч. / Под. ред. И. Прокопенко, К. Норта / Пер. с англ. – М. : Дело, 2001. – Ч. 2. – 231 с.
17. **Фатхутдинов Р. А.** Управление конкурентоспособностью организации : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Изд-во «Эксмо», 2005. – 544 с.
18. **Хентце И.** Теория управления кадрами в рыночной экономике / И. Хентце. – М. : Междунар. отношения, 1997 – 102 с.

REFERENCES

Dzhoy-Mettiuz, D., Megginson, D., and Siurte, M. *Razvitiye chelovecheskikh resursov* [Human Resources Development]. Moscow: Eksmo, 2006.

Fatkhutdinov, R. A. *Upravlenie konkurentosposobnostiu organizatsii* [Management of competitiveness of the organization]. Moscow: Eksmo, 2005.

Havryliuk, I. V. "Rozvytok personalu yak faktor konkurentosposobnosti pratsivnykiv ta orhanizatsii" [Staff development as a factor in the competitiveness of employees and the organization]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, no. 2 (2009): 32-36.

Irishnova, O. A. *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations]. Kyiv: Znannia, 2007.

Irishnova, O. A. *Liudskiy kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoi pidhotovky* [Human capital: formation in education and training]. Kyiv: Znannia; KOO, 2001.

Kibanov, A. Ya., and Durakova, I. B. *Upravliniye personalom organizatsii: strategiya, marketing, internatsionalizatsiya* [Human Resources organization: strategy, marketing, internationalization]. Moscow: INFRA-M, 2011.

Kolpakov, V. "Upravlinnia rozvytkom personalu: teoriia i praktyka" [Management personnel development: Theory and Practice]. *Personal*, no. 11 (2004): 64-69.

Koul, Dzh. *Upravliniye personalom v sovremennykh organizatsiyakh* [Human resource management in modern organizations]. Moscow: Vershina, 2004.

Krushelnyska, O., and Melnychuk, D. *Upravlinnia personalom* [Personnel management]. Kyiv: Kondor, 2005.

Khentse, I. *Teoriya upravleniya kadrami v rynochnoy ekonomike* [The theory of human resource management in a market economy]. Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1997.

Odegov, Yu. G., and Zhuravlev, P. V. *Upravliniye personalom* [Personnel Management]. Moscow: Finstatinform, 1997.

Odegov, Yu. G., Abdurakhmanov, K. Kh., and Kotova, L. R. *Otsenka effektivnosti raboty s personalom: metodologicheskii podkhod* [Evaluating the effectiveness of work with personnel: a methodological approach]. Moscow: Alfa-Press, 2011.

Ruliev, V. A., Hutkevych, S. O., and Mostenska, T. L. *Upravlinnia personalom* [Personnel management]. Kyiv: Kondor, 2012.

Savelieva, V. S. *Psikhologhiia upravlinnia* [Psychology of Management]. Kyiv: Profesional, 2005.

Savchenko, V. A. *Upravlinnia rozvytkom personalu* [Development management staff]. Kyiv: KNEU, 2009.

Upravliniye effektivnostyu i kachestvom: modulnaya programma [Performance management and quality: modular program]. Part 2. Moscow: Delo, 2001.

Vesnin, V. R. *Prakticheskii menedzhment personala: Posobie po kadrovoy rabote* [Practical management staff: A Handbook for personnel work]. Moscow: Yurist, 2001.

Vasyliuk, S. V. "Sutnist sotsialno-ekonomichnoho rozvytku personalu pidpriemstv zaliznychnoho transportu v konteksti zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoi efektyvnosti diialnosti haluzi" [The essence of the socio-economic development staff of railway undertakings in the context of socio-economic performance of the industry]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*, no. 34 (2011): 158-171.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

© 2016 НАУМЕНКО М. О., МОРОЗОВА Л. В.

УДК 355.415 (477)

Науменко М. О., Морозова Л. В. Удосконалення організаційної та функціональної структури логістичного забезпечення Збройних сил України

У статті розглянуто логістичне забезпечення Збройних сил України, яке є комплексом тісно пов'язаних між собою процедур і полягає в координації, плануванні, організації, стимулюванні та контролі використання засобів постачання, а також реалізації широкого кола спеціалізованих і господарських послуг. Розроблено та запропоновано вдосконалену структуру логістичного забезпечення Збройних сил України. Згідно з широким функціональним охопленням логістикою, необхідна жорстка побудова військової логістики із закріпленою організаційною структурою та єдиним центром управління. Логістична орієнтація стратегічного розвитку забезпечення Збройних сил України передбачає формулювання відповідних логістичних цілей, досягнення яких забезпечується формуванням особливих внутрішніх та зовнішніх відносин.

Ключові слова: логістика, функціональна структура, забезпечення, Збройні сили України.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 27.

Науменко Марія Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

E-mail: naumenkomariya@yandex.ua

Морозова Лариса Вячеславівна – старший викладач кафедри економічних дисциплін, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

УДК 355.415 (477)

UDC 355.415 (477)

Науменко М. А., Морозова Л. В. Совершенствование организационной и функциональной структуры логистического обеспечения Вооруженных сил Украины

Naumenko M. O., Morozova L. V. Improvement of the Organizational and Functional Structure of the Logistics Provision of the Armed Forces of Ukraine

В статье рассмотрено логистическое обеспечение Вооруженных сил Украины, которое является комплексом тесно связанных между собой процедур и заключается в координации, планировании, организации, стимулировании и контроле использования средств снабжения, а также реализации широкого круга специализированных и хозяйственных услуг. Разработана и предложена усовершенствованная структура логистического обеспечения Вооруженных сил Украины. В соответствии с широким функциональным объемом логистики необходимо жесткое построение военной логистики с закреплённой организационной структурой и единым центром управления. Логистическая ориентация стратегического развития обеспечения Вооруженных сил Украины предполагает формулирование соответствующих логистических целей, достижение которых обеспечивается формированием особых внутренних и внешних отношений.

The article is concerned with the logistics provision of the Armed forces of Ukraine, which is a complex of closely interrelated procedures and consists in coordination, planning, organization, stimulating and monitoring the use of supply funds, as well as implementing a wide range of specialized and economic services. An improved structure of logistics provision of the Armed forces of Ukraine has been developed and proposed. In accordance with the broad functional volume of logistics, military logistics must be built rigidly, providing a fixed organizational structure and a single control center. The logistics orientation of the strategic development of the Armed forces of Ukraine involves formulation of the relevant logistics objectives, which implementation is provided by formation of special internal and external relations.

Ключевые слова: логистика, функциональная структура, обеспечение, Вооруженные силы Украины.

Keywords: logistics, functional structure, provision, Armed forces of Ukraine.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 27.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 27.

Науменко Мария Александровна – кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Naumenko Mariia O. – PhD (Economics), Professor, Professor of the Department of Management and the War Economy, The National Academy of the National Guard of Ukraine (3 Povstannia Square, Kharkiv, 61001, Ukraine)

E-mail: naumenkomariya@yandex.ua

E-mail: naumenkomariya@yandex.ua

Морозова Лариса Вячеславовна – старший преподаватель кафедры экономических дисциплин, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Morozova Larisa V. – Senior Lecturer of the Department of Economic Disciplines, The National Academy of the National Guard of Ukraine (3 Povstannia Square, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Логістичне забезпечення Збройних сил є основною функцією, що реалізується в межах логістичної системи, у першу чергу, органами управління, логістичними підрозділами на користь Збройних сил задля матеріального, технічного і транспортного, а також медичного забезпечення й експлуатації інфраструктури.

Це забезпечення є комплексом тісно пов'язаних між собою процедур і полягає в координації, плануванні, організації, стимулюванні та контролі використання засобів постачання, а також реалізації широкого кола спеціалізованих і господарських послуг.

Логістична орієнтація стратегічного розвитку забезпечення Збройних сил України передбачає формулювання відповідних логістичних цілей, досягнення яких забезпечується формуванням особливих внутрішніх та зовнішніх відносин. Це вимагає принципового перегляду підходів вітчизняних промислових підприємств до управління своєю виробничо-господарською діяльністю [1].

Метою даної статті є вдосконалення організаційної та функціональної структур логістичного забезпечення Збройних сил України.

Зазначена проблема знайшла відображення у роботах таких українських вчених, як: Є. Крикавський,

М. Окландер, Н. Румянцев [1–9], О. Тридіа, К. Таньков, Р. Сапіга, М. Науменко [26; 27] та ін., а також російських – Б. Анікіна, С. Нагловського, Л. Міротіна, В. Пурліка тощо [10–12, 14, 23].

Дослідження М. Окландера у сфері логістики [5] належать до перших в Україні. Ним було сформульовано основні принципи та триєдина концепція логістики промислового підприємства. А саме:

- ✦ переміщення і зберігання матеріалів, товарів, інформації від постачальника до виробника та кінцевого споживача розглядається як єдиний матеріальний потік;
- ✦ логістична система – це організаційно-управлінський механізм координації дій різних підрозділів підприємства, спрямованих на управління матеріальним потоком;
- ✦ ефективність логістичної системи визначається агрегованим показником, який враховує як витрати, що пов'язані з матеріальним потоком, так і втрати прибутку внаслідок невикористаних можливостей, зумовлених існуванням матеріальних запасів [5].

У літературі існує багато визначень поняття «логістика», деякі з них наведено в *табл. 1*.

Велика кількість трактувань поняття «логістика» (див. *табл. 1*) свідчить про незавершеність формування її концепції та важливість цієї сфери діяльності. Вони не суперечать одне одному, а тільки відображають точку зору різних спеціалістів на одну і ту саму проблему, зосереджуючись при цьому на певних аспектах логістики.

Термін «логістика» було застосовано ще з часів Римської імперії, де службовці, які займалися розподілом продуктів харчування, називалися «логістами» або «логістиками». Наукове тлумачення логістика набула завдяки розвитку військової справи.

Так, візантійський цар Леон VI (865–912 рр.) зазначав, що «завданням логістики є сплачувати данину армії, належно постачати її зброю і військово майно, вчасно й повною мірою піклуватися про її потреби та відповідно підготовляти кожен акт військового походу, робити правильний аналіз місцевості з огляду на пересування армії та сили супротивника й відповідно до цих функцій управляти та керувати, тобто розпоряджатися рухом і розподілом власних Збройних сил» [24].

Це тлумачення, хоча і має військову специфіку, є схожим із сучасними формулюваннями завдань логістики. Тільки через 1000 років, під час Другої світової

Таблиця 1

Трактування поняття «логістика»

№ з/п	Трактування	Автор / джерело
1	Це процес планування, реалізації і управління ефективним, економічним рухом і збереженням сировинних матеріалів, незакінченого виробництва, готової продукції і пов'язаної з цим інформації з пункту виникнення у пункт споживання з метою забезпечення відповідності вимогам споживача	Дж. Бушер [17]
2	Це сукупність видів діяльності з управління потоками продукції, координації виробництва та ринків збуту за встановленого рівня послуг з мінімальними витратами	Дж. Хескетт [18]
3	Це потік матеріалів і послуг, а також зв'язки, що необхідні для управління цим потоком	Д. Джонсон та ін. [19]
4	Це наука про планування, організацію, управління і контроль руху матеріальних і інформаційних потоків у просторі і часі від їх первинного джерела до кінцевого споживача	Б. Анікін [10]
5	Це наука про планування, контроль і управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, що здійснюються у процесі доведення сировини і матеріалів до виробничого підприємства, внутрішньозаводської переробки сировини, матеріалів і напівфабрикатів, доведення готової продукції до споживача у відповідності з інтересами і вимогами останнього, а також передачі, зберігання та обробки відповідної інформації	А. Радіонов [15]
6	Наука про планування, управління і контроль за рухом матеріальних та інформаційних потоків у будь-яких системах	А. Колобов [21]
7	Наука про організацію спільної діяльності менеджерів різних підрозділів підприємства, групи підприємств з метою ефективного просування продукції за ланцюгом «закупівля сировини – виробництво продукції – розподіл», а також цілеспрямованих транспортно-людських потоків на основі інтеграції і координації операцій, процедур і функцій, що виконуються у рамках даного процесу, з метою мінімізації загальних витрат ресурсів	Л. Міротін, И. Ташбаєв [22]
8	Це теорія і практика оптимізації доцільної сукупності взаємодоповнюючих виробничих, транспортних, комерційних видів діяльності та її відносин з навколишнім середовищем на основі конкретно цілеспрямованої, коректно обґрунтованої системної інтеграції та комплексної адаптації у просторі і часі їх внутрішніх і зовнішніх функціональних потоків процесів, капіталу, трудових ресурсів, засобів і предметів праці, виробничих і організаційних структур управління та інших необхідних елементів, структур і процесів на всіх етапах життєвого циклу сукупної діяльності з метою отримання синергічних переваг ефективного функціонування і випереджаючих регрес імпульсів інтенсивного розвитку в конкурентному середовищі життєдіяльності	С. Нагловський [23]

війни «були проведені дослідження, пов'язані з проблемами військового і типового фронтового постачання, розроблено математичні методи й моделі, котрі з часом дістали назву «дослідження операцій», завдяки чому вдалося організувати постійне постачання зброї для американської армії.

У розвинених країнах світу концепція логістики сформувалася наприкінці 1970-х років внаслідок енергетичної кризи як розвиток ідей системного підходу до організації управління» [24].

Сьогодні в Україні функціонує традиційна організаційна логістична система. Вона полягає в тому, що логістична функція розподіляється серед усіх підрозділів підприємства, але єдиного «центру управління» матеріальними потоками не існує, отже, відсутній підрозділ, який був би в змозі раціоналізувати логістичний процес. Традиційна логістична система наведена на *рис. 1*.

Рис. 1. Узагальнена схема традиційної логістичної системи

На думку авторів, основним недоліком зазначеної структури (див. рис. 1) є те, що подані групи операцій об'єднані за класичним, а не структурним методом. На наш погляд, доцільним є здійснення аналізу з точки зору таких властивостей систем, як: елементи системи, внутрішньосистемні зв'язки, організація, інтегративні властивості.

1. *Склад елементів системи* є випадковим, отже, не можна виключити ситуацію, коли під час планування логістичного процесу їх склад може кардинально змінитися.

2. Відсутні чітко визначені *внутрішньосистемні зв'язки*. У поданій схемі ці зв'язки є випадковими.

3. Відсутня чітка *організація* логістичного процесу. Немає єдиного центру управління цією організацією як єдиним цілим.

4. *Інтегративні властивості* не забезпечують оптимізації логістичного процесу.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що в цій схемі логістична функція є розподіленою між різними підрозділами.

На сьогоднішній день управління логістичною системою Збройних сил України реалізується згідно з традиційним циклом і охоплює такі етапи (*рис. 2*).

Однак, як зазначено в роботах як українських, так і зарубіжних науковців (див. табл. 1), функціональна структура логістики є принциповою для підприємства – вона охоплює процеси постачання, збуту, переробки та утилізації відходів. Саме тому логістичні рішення (відповідно до галузевих принципів) відповідають логістиці постачання; виробничій логістиці; логістиці збуту; переробки (утилізації); транспортній логістиці.

Грунтуючись на даних табл. 1, можна стверджувати, що логістичний підхід передбачає управління операціями матеріального потоку як єдиним цілим. Задля досягнення цієї мети необхідно створити спеціальну логістичну службу, яка буде управляти матеріальним потоком, починаючи з формування договірних відносин з постачальником і закінчуючи доставкою готової продукції.

На думку авторів, для вдосконалення структури логістичного забезпечення Збройних сил України необхідно враховувати, що воно має власні особливості.

Зокрема, планування логістичного забезпечення розпочинається із затвердження командиром бойового завдання. Начальник відділу логістики виробляє концепцію логістичного забезпечення на основі таких даних, як:

- ✦ зміст бойового завдання;
- ✦ намір командира та додаткові орієнтири;
- ✦ діапазон логістичного забезпечення, реалізований начальником;
- ✦ актуальна операційно-тактична ситуація;
- ✦ актуальна логістична ситуація;
- ✦ операційні прогнози у сфері постачальницьких потреб, санітарних втрат тощо [1].

Спираючись на вищенаведене, пропонуємо вдосконалену узагальнену структуру логістичного забезпечення Збройних сил України (*рис. 3*).

Необхідно зазначити, що у зв'язку з такими особливостями та специфікою логістичного забезпечення Збройних сил України підготовлений уточнений проєкт «Основних положень логістичного забезпечення

Рис. 2. Основні етапи управління логістичним забезпеченням

Джерело: узагальнено за [1].

Збройних сил України» [25]. Про це під час брифінгу повідомив заступник Міністра оборони України генерал-лейтенант Ігор Павловський: «Наразі опрацьовуються заходи щодо автоматизації процесів обліку та руху матеріальних засобів, оптимізації мережі арсеналів, баз, складів, а також розвитку системи об'єднаних центрів забезпечення матеріально-технічними засобами, адаптації національної системи класифікації матеріально-технічних засобів до класифікації, прийнятої в НАТО, та

уніфікації на основі західних стандартів речового, продовольчого та інших видів забезпечення сил оборони тощо», – повідомив він [25].

Заступник Міністра оборони України додав, що в Міноборони проходить опрацювання проект логістичної доктрини.

Крім того, за словами заступника Міністра оборони України, у процесі реформування Міністерства оборони та Збройних сил України розпочато роботу щодо функціонального обстеження структурних підрозділів з метою визначення обрису, властивостей та процесів перспективної системи логістичного забезпечення Збройних сил України.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто логістичне забезпечення Збройних сил України, яке є комплексом тісно пов'язаних між собою процедур і полягає в координації, плануванні, організації, стимулюванні та контролі використання засобів постачання, а також реалізації широкого кола спеціалізованих і господарських послуг. Розроблено та запропоновано вдосконалену структуру логістичного забезпечення Збройних сил України.

Враховуючи широке функціональне охоплення логістики, необхідно є жорстка побудова військової логістики із закріпленою організаційною структурою та єдиним центром управління.

Логістична орієнтація стратегічного розвитку забезпечення Збройних сил України передбачає формування відповідних логістичних цілей, досягнення яких забезпечується формуванням особливих внутрішніх та зовнішніх відносин. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Canira P. I. Структуризація системи логістичного забезпечення Збройних сил України / P. I. Canira [Електронний

Рис. 3. Удосконалена структура логістичного забезпечення Збройних сил України

Джерело: розроблено авторами.

ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/27311/1/47.pdf>

2. Крикавський Є. Логістика підприємства : навч. посіб. / Є. Крикавський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bookb.net/book_logstika_705/

3. Крикавський Є. Промисловий маркетинг і логістика : навч. посіб. / Є. Крикавський, Н. Чухрай. – Львів : ДУ «Львівська політехніка», 1998. – 308 с.

4. Крикавський Є. Логістика. Основи теорії : підручник / Є. Крикавський. – Львів : НУ «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інституту післядипломної освіти); «Інтелект-Захід», 2004. – 416 с.

5. Окландер М. О. Промислова логістика : навч. посіб. / М. О. Окландер, О. П. Хромов. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 222 с.

6. Неруш Ю. М. Снабжение и транспорт: эффективное взаимодействие / Ю. М. Неруш. – М. : Экономика, 1990. – 74 с.

7. Омельченко И. Н. Моделирование логистико-ориентированного процесса управления организационно-экономической устойчивостью промышленного предприятия / И. Н. Омельченко // Вестник машиностроения. – 1997. – № 2. – С. 42–46.

8. Рынок и логистика / Под ред. М. П. Гордона. – М. : Экономика, 1993. – 144 с.

9. Тридід О. М. Логістичний менеджмент : навчальний посібник / О. М. Тридід, К. М. Таньков / За ред. проф., д-ра екон. наук О. М. Тридіда. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 224 с.

10. Логістика : учеб. пособ. / Под ред. Б. А. Аникина. – М. : Информ, 1997. – 328 с.

11. Логістика : учебник / Под ред. Б. А. Аникина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 368 с.

12. Миротин Л. Б. Эффективная логистика / Л. Б. Миротин, Ы. Э. Ташбаев, О. Г. Порошина. – М. : Изд-во «Экзамен», 2002. – 160 с.

13. Монден Я. «Тойота». Методы эффективного управления / Я. Монден / Пер. с англ. – М. : Экономика, 1989. – 320 с.

14. Налимов В. В. Наукометрия. Изучение развития науки как информационного процесса. – (Физико-математическая библиотека инженера) / В. В. Налимов, З. М. Мульченко. – М. : Наука, 1969. – 192 с.

15. Радионов А. Р. Логистика: Нормирование сбытовых запасов и оборотных средств предприятия: учеб. пособ. / А. Р. Радионов, Р. А. Радионов. – М. : Дело, 2002. – 416 с.

16. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок / Д. Уотерс / Пер. с англ. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 503 с. – (Серия «Зарубежный учебник»).

17. Busher, J. Logistics excellence [Electronic resource] / J. Busher, G. Tyndall // Manag. Accoun. – Mode of access : oklander.info/wp-content/uploads/1997/08/010_statya.doc

18. Heskett, J. L. Logistics: Essential to Strategy [Electronic resource] / J. L. Heskett // Harvard Business Review. – Mode of access : <https://hbr.org/1977/11/logistics-essential-to-strategy>

19. Джонсон Дж. Современная логистика / Дж. Джонсон, Д. Ф. Вуд, Д. Л. Вордлоу, П. Р. Мэрфи-мл. – 7-е изд. / Пер. с англ. – М. : ИД «Вильямс», 2002. – 624 с.

20. Румянцев Н. В. Моделирование гибких производственно-логистических систем / Н. В. Румянцев. – Донецк : Дон-НУ, 2004. – 235 с.

21. Колобов А. А. Основы промышленной логистики / А. А. Колобов, И. Н. Омельченко. – М. : МГТУ, 1998. – 116 с.

22. Миротин Л. Б. Транспортная логистика : учеб. пособ. / Л. Б. Миротин, Ы. Э. Ташбаев. – М. : Брандес, 1996. – 212 с.

23. Нагловский С. Н. Логистика проектирования и менеджмента производственно-коммерческих систем. – Калуга : Манускрипт, 2002. – 336 с.

24. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

25. Урядовий портал Логістичне забезпечення Збройних сил України відповідатиме стандартам НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248977020&cat_id=244277212

26. Науменко М. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління військових ресурсів Внутрішніх військ МВС України / М. О. Науменко // Збірник наукових праць ХУПС. – 2005. – 264 с.

27. Науменко М. О. Економіка та організація підприємства : навчальний посібник / М. О. Науменко. – Харків : ХУПС, 2010. – 264 с.

REFERENCES

Busher, J., and Tyndall, G. "Logistics excellence" *oklander.info/wp-content/uploads/1997/08/010_statya.doc*

Dzhonson, Dzh. et al. *Sovremennaya logistika* [Modern Logistics]. Moscow: Vilyams, 2002.

Heskett, J. L. "Logistics: Essential to Strategy". <https://hbr.org/1977/11/logistics-essential-to-strategy>

Krykavskiy, Ye. *Lohistyka. Osnovy teorii* [Logistics. Basic theory]. Lviv: NU «Lvivska politekhnika»; Intelekt-Zakhid, 2004.

Krykavskiy, Ye., and Chukhray, N. *Promyslovyi marketynh i lohistyka* [Industrial Marketing and Logistics]. Lviv: NU «Lvivska politekhnika», 1998.

Krykavskiy, Ye. "Lohistyka pidpriemstva" [Logistics company]. http://bookb.net/book_logstika_705/

Kolobov, A. A., and Omelchenko, I. N. *Osnovy promyshlennoy logistiki* [Fundamentals of industrial logistics]. Moscow: MGТУ, 1998.

Logistika [Logistics]. Moscow: INFRA-M, 2004.

"Logistika" [Logistics]. <http://www.studfiles.ru/preview/1098382/> Mirotin, L. B., Tashbayev, Y. E., and Poroshina, O. G. *Effektivnaya logistika* [Efficient logistics]. Moscow: Ekzamen, 2002.

Monden, Ya. "Toyota". *Metody effektivnogo upravleniya* ["Toyota". Methods of effective management]. Moscow: Ekonomika, 1989.

Mirotin, L. B., and Tashbayev, Y. E. *Transportnaya logistika* [Transport logistics]. Moscow: Brandes, 1996.

Nalimov, V. V., and Mulchenko, Z. M. *Naukometriya. Izucheniye razvitiya nauki kak informatsionnogo protsesssa* [Scientometrics. The study of the development of science as an information process]. Moscow: Nauka, 1969.

Nerush, Yu. M. *Snabzheniye i transport: effektivnoye vzaimodeystviye* [Supply and transport: effective interaction]. Moscow: Ekonomika, 1990.

Naglovskiy, S. N. *Logistika proektirovaniya i menedzhmenta proizvodstvenno-kommercheskikh sistem* [Logistics planning and management of industrial and commercial systems]. Kaluga: Manuscript, 2002.

Naumenko, M. O. "Informatsiino-analytichne zabezpecheniye systemy upravlinnia viiskovykh resursiv Vnutrishnikh viisk MVS Ukrainy" [Information-analytical support system of military resources Internal Troops of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats KhUPS* (2005).

Naumenko, M. O. *Ekonomika ta orhanizatsiia pidpriemstva* [Economics and organization of the company]. Kharkiv: KhUPS, 2010.

Omelchenko, I. N. "Modelirovaniye logistiko-orientirovanogo protsesssa upravleniya organizatsionno-ekonomicheskoy ustoychivostyu promyshlennogo predpriyatiya" [Simulation of logistics-oriented management of the process of organizational-economic stability of industrial enterprise]. *Vestnik mashinostroeniya*, no. 2 (1997): 42-46.

Oklander, M. O., and Khromov, O. P. *Promyslova lohistyka* [Industrial logistics]. Kyiv: Tsentр navchalnoi literatury, 2004.

Rumyantsev, N. V. *Modelirovaniye gibkikh proizvodstvenno-logisticheskikh sistem* [Modeling of flexible production and logistics systems]. Donetsk: DonNU, 2004.

Radionov, A. R., and Radionov, R. A. *Logistika: Normirovaniye sbytovykh zapasov i oborotnykh sredstv predpriyatiya* [Logistics: Rationing of supply inventory and working capital of the enterprise]. Moscow: Delo, 2002.

Rynok i logistika [Trade and Logistics]. Moscow: Ekonomika, 1993.

Sapiha, R. I. "Strukturyzatsiia systemy lohistychnoho zabezpechennia Zbroinykh syl Ukrainy" [Structuring the logistics system of the Armed Forces of Ukraine]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2731/1/47.pdf>

Trydid, O. M., and Tankov, K. M. *Lohistychnyi menedzhment* [Logistics Management]. Kharkiv: INZhEK, 2005.

"Uriadovyi portal Lohistychnezabezpechennia Zbroinykh Syl Ukrainy vidpovidatyme standartam NATO" [Portal Logistics of the Armed Forces of Ukraine will meet NATO standards]. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248977020&cat_id=244277212

Uoters, D. *Logistika. Upravleniye tsepyu postavok* [Logistics. Supply Chain Management]. Moscow: YuNITI-DANA, 2003.

Wikipediia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

UDC 65.012.123

MANAGING THE RISK FACTOR IN THE STRATEGIC DECISIONS-MAKING PROCESS AT THE ENTERPRISE

© 2016 KAPUSTNYK S. K.

UDC 65.012.123

Kapustnyk S. K. Managing the Risk Factor in the Strategic Decisions-Making Process at the Enterprise

The aim of the article is to define the essence of the risk management process in the context of formation and implementation of the enterprise strategy and develop an algorithm for strategic decisions-making considering the risk factor. The article reveals the essence of the concept of "risk" in the context of elaborating the enterprise development strategy. As a result of the research a definition of strategic risk has been formulated and the process of its identification has been described. On the basis of current trends in risk management and critical analysis of the Standard of Federation of the European Association of Risk Managers (FERMA), there has been proposed a detailed, phased algorithm for enterprise strategic decision-making considering the risk factor, which allows establishing the interrelation between the processes of risk management and elaborating the enterprise development strategy. The obtained results are intended to be used in the perspective of further scientific research to develop a methodical approach to risk management in the context of strategic decision-making at enterprises of machine-building industry of Ukraine.

Keywords: strategic decisions, enterprise development strategy, strategic risk, risk management, FERMA, enterprise management.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Kapustnyk Serhii K. – Postgraduate Student of the Kharkiv National University of Economic named after Simon Kuznets (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: sergey_kapustnik@ukr.net

УДК 65.012.123

Капустник С. К. Урахування фактора ризику при прийнятті стратегічних рішень на підприємстві

Метою статті є визначення сутності процесу управління ризиками при формуванні та реалізації стратегії підприємства, а також розробка алгоритму прийняття стратегічних рішень з урахуванням фактора ризику. Розкрито сутність поняття «ризик» у контексті розробки стратегії розвитку компанії. У результаті дослідження надано визначення стратегічного ризику і описаний процес його ідентифікації. На основі сучасних тенденцій ризик-менеджменту і критичного аналізу стандарту Федерації європейської асоціації ризик-менеджерів (FERMA) запропоновано детально обґрунтований, поетапний алгоритм прийняття стратегічних рішень на підприємстві з урахуванням фактора ризику, що дозволяє встановити взаємозв'язок між процесами управління ризиками і розробкою стратегії розвитку компанії. Отримані результати, в перспективі подальших наукових досліджень, планується використовувати при розробці методичного підходу до управління ризиками в процесі стратегічного управління на підприємствах машинобудівної галузі України.

Ключові слова: стратегічні рішення, стратегія розвитку підприємства, стратегічний ризик, ризик-менеджмент, управління підприємством.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Капустник Сергій Костянтинівич – аспірант, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: sergey_kapustnik@ukr.net

УДК 65.012.123

Капустник С. К. Учет фактора риска при принятии стратегических решений на предприятии

Целью статьи является определение сущности процесса управления рисками при формировании и реализации стратегии предприятия, а также разработка алгоритма принятия стратегических решений с учетом фактора риска. Раскрыта сущность понятия «риск» в контексте разработки стратегии развития компании. В результате исследования дано определение стратегического риска и описан процесс его идентификации. На основе современных тенденций риск-менеджмента и критического анализа стандарта Федерации европейской ассоциации риск-менеджеров (FERMA) предложен детально обоснованный, поэтапный алгоритм принятия стратегических решений на предприятии с учетом фактора риска, позволяющий установить взаимосвязь между процессами управления рисками и разработкой стратегии развития компании. Полученные результаты, в перспективе дальнейших научных исследований, планируется использовать при разработке методического подхода к управлению рисками в процессе стратегического управления на предприятиях машиностроительной отрасли Украины.

Ключевые слова: стратегические решения, стратегия развития предприятия, стратегический риск, риск-менеджмент, управление предприятием.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Капустник Сергей Константинович – аспирант, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: sergey_kapustnik@ukr.net

Rumyantsev, N. V. *Modelirovaniye gibkikh proizvodstvenno-logisticheskikh sistem* [Modeling of flexible production and logistics systems]. Donetsk: DonNU, 2004.

Radionov, A. R., and Radionov, R. A. *Logistika: Normirovaniye sbytovykh zapasov i oborotnykh sredstv predpriyatiya* [Logistics: Rationing of supply inventory and working capital of the enterprise]. Moscow: Delo, 2002.

Rynok i logistika [Trade and Logistics]. Moscow: Ekonomika, 1993.

Sapiha, R. I. "Strukturyzatsiia systemy lohistychnoho zabezpechennia Zbroinykh syl Ukrainy" [Structuring the logistics system of the Armed Forces of Ukraine]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2731/1/47.pdf>

Trydid, O. M., and Tankov, K. M. *Lohistychnyi menedzhment* [Logistics Management]. Kharkiv: INZhEK, 2005.

"Uriadovyi portal Lohistychnezabezpechennia Zbroinykh Syl Ukrainy vidpovidatyme standartam NATO" [Portal Logistics of the Armed Forces of Ukraine will meet NATO standards]. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248977020&cat_id=244277212

Uoters, D. *Logistika. Upravleniye tsepyu postavok* [Logistics. Supply Chain Management]. Moscow: YuNITI-DANA, 2003.

Wikipediia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

UDC 65.012.123

MANAGING THE RISK FACTOR IN THE STRATEGIC DECISIONS-MAKING PROCESS AT THE ENTERPRISE

© 2016 KAPUSTNYK S. K.

UDC 65.012.123

Kapustnyk S. K. Managing the Risk Factor in the Strategic Decisions-Making Process at the Enterprise

The aim of the article is to define the essence of the risk management process in the context of formation and implementation of the enterprise strategy and develop an algorithm for strategic decisions-making considering the risk factor. The article reveals the essence of the concept of "risk" in the context of elaborating the enterprise development strategy. As a result of the research a definition of strategic risk has been formulated and the process of its identification has been described. On the basis of current trends in risk management and critical analysis of the Standard of Federation of the European Association of Risk Managers (FERMA), there has been proposed a detailed, phased algorithm for enterprise strategic decision-making considering the risk factor, which allows establishing the interrelation between the processes of risk management and elaborating the enterprise development strategy. The obtained results are intended to be used in the perspective of further scientific research to develop a methodical approach to risk management in the context of strategic decision-making at enterprises of machine-building industry of Ukraine.

Keywords: strategic decisions, enterprise development strategy, strategic risk, risk management, FERMA, enterprise management.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Kapustnyk Serhii K. – Postgraduate Student of the Kharkiv National University of Economic named after Simon Kuznets (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: sergey_kapustnik@ukr.net

УДК 65.012.123

Капустник С. К. Урахування фактора ризику при прийнятті стратегічних рішень на підприємстві

Метою статті є визначення сутності процесу управління ризиками при формуванні та реалізації стратегії підприємства, а також розробка алгоритму прийняття стратегічних рішень з урахуванням фактора ризику. Розкрито сутність поняття «ризик» у контексті розробки стратегії розвитку компанії. У результаті дослідження надано визначення стратегічного ризику і описаний процес його ідентифікації. На основі сучасних тенденцій ризик-менеджменту і критичного аналізу стандарту Федерації європейської асоціації ризик-менеджерів (FERMA) запропоновано детально обґрунтований, поетапний алгоритм прийняття стратегічних рішень на підприємстві з урахуванням фактора ризику, що дозволяє встановити взаємозв'язок між процесами управління ризиками і розробкою стратегії розвитку компанії. Отримані результати, в перспективі подальших наукових досліджень, планується використовувати при розробці методичного підходу до управління ризиками в процесі стратегічного управління на підприємствах машинобудівної галузі України.

Ключові слова: стратегічні рішення, стратегія розвитку підприємства, стратегічний ризик, ризик-менеджмент, управління підприємством.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Капустник Сергій Костянтинович – аспірант, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: sergey_kapustnik@ukr.net

УДК 65.012.123

Капустник С. К. Учет фактора риска при принятии стратегических решений на предприятии

Целью статьи является определение сущности процесса управления рисками при формировании и реализации стратегии предприятия, а также разработка алгоритма принятия стратегических решений с учетом фактора риска. Раскрыта сущность понятия «риск» в контексте разработки стратегии развития компании. В результате исследования дано определение стратегического риска и описан процесс его идентификации. На основе современных тенденций риск-менеджмента и критического анализа стандарта Федерации европейской ассоциации риск-менеджеров (FERMA) предложен детально обоснованный, поэтапный алгоритм принятия стратегических решений на предприятии с учетом фактора риска, позволяющий установить взаимосвязь между процессами управления рисками и разработкой стратегии развития компании. Полученные результаты, в перспективе дальнейших научных исследований, планируется использовать при разработке методического подхода к управлению рисками в процессе стратегического управления на предприятиях машиностроительной отрасли Украины.

Ключевые слова: стратегические решения, стратегия развития предприятия, стратегический риск, риск-менеджмент, управление предприятием.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Капустник Сергей Константинович – аспирант, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: sergey_kapustnik@ukr.net

Under conditions of globalization of economic processes, increasing level of competition and instability in the market environment, enterprise leaders and managers face the problem related to creation of a new strategic development model or improvement of the existing one. Considering the impact of many factors of the internal and external environment the activity of enterprises can't be fully defined and calculated because it is directly connected with risk and uncertainty.

A stochastic nature of the formation and implementation of processes of the enterprise development strategy leads to the fact that the decisions made are inadequate to real situation and eventually causes increased or unplanned costs and losses. In such case, it is necessary to transfer the situations of uncertainty into risk situations, where possible factors of costs and losses are reflected in specific objects and processes of the enterprise activity and can be evaluated and measured in any way [3, p. 607–608].

Thus, managing the risk factor with the purpose of retaining a competitive position in the market, providing competitive advantages and minimizing negative effects during the implementation of the strategic development model is a very important aspect in the process of making strategic decisions at the enterprise.

The problems of studying and managing risk have been investigated by many foreign economists and scientists from CIS countries, such as: I. Balabanov, T. Burton, D. Channon, V. Granaturov, G. Kleiner, J. M. Keynes, F. Knight, A. Marshall, H. Markowitz, A. Petrov, O. Ustenko, E. Utkin, V. Vitlynskiy and others. Their works are devoted to researching the essence of risk, characterization of the methods for assessing the risk level, construction of risk management models. Nevertheless, the study of the process of managing risks, especially strategic ones, is still a relevant problem and requires a constant deepening of the theoretical and practical developments because enterprises functioning under conditions of market economy operate in a constantly changing environment, the impact of which in a view of an inefficient mechanism of risk management can lead to a loss of competitiveness, enterprise bankruptcy, various problems in relationships with counterparties and the state, and other negative consequences.

The *aim* of the article is to define the essence of the risk management process in the context of formation and implementation of the enterprise strategy and to develop an algorithm for strategic decisions-making considering the risk factor.

In the strategic decision-making process for all participants of the enterprise strategy implementation it is necessary to define what is meant by the concept of “risk”.

A British economist D. Shannon gives the following definition of risk in relation to the need of business assessment: “Risk is a level of certainty (or uncertainty) related to the receipt of expected future earnings” [8, p. 107].

N. Vnukova and V. Smolyak define the risk of the enterprise's activity as a phenomenon that occurs at the enterprise and is characterized by a possible level of threat to its production and sales, the consequence of which is expressed in a failure in obtaining a profit or its shortfall [1, p. 26].

According to G. Kleiner, in relation to the strategic decisions-making, risk means a possibility of such consequences of strategic decisions, at which the objectives are partially or completely not achieved [4, p. 114].

It should be noted, that the definition of the term “risk” proposed by G. Kleiner is the most generalized in the context of working out the enterprise development strategy. As a matter of fact, failure in achieving enterprise strategic objectives can be expressed in reduction of product sales and scope of production, certain quantitative losses of resource, including financial ones, and, consequently decrease in the planned revenue.

The author believes that the risks, which emerge in the strategic decision-making process, implementation of the business strategy, automatically become strategic. Thus, a strategic risk is a probability of such events, at which deviation from the strategic objectives or failure to achieve them is possible. In such case, the enterprise can experience losses, lose its competitive advantages and face other negative consequences as a result of administrative decisions on the elaboration and implementation of the development strategy.

Therefore, identifying and forecasting strategic risks is required for a successful enterprise management. Such actions imply the necessity of considering a probability of unexpected events, which reduce the effectiveness of administrative decisions on the strategy elaboration, threaten the possibility of its implementation in accordance with the set objectives in the long-term prospective of the enterprise development.

Initially, the decision makers face uncertainty both in the external and internal environment of the enterprise in the process of elaborating the enterprise strategic plan. By “uncertainty” there meant such a situation, in which the administrative decision-making takes place under conditions of insufficient information about external and internal environment factors. In such situation the persons making a decision on the enterprise development strategy face difficulties in forecasting possible changes. The uncertainty of the situation increases a probability of enterprise strategy failure, makes it difficult to calculate costs and identify risks associated with strategic directions in the enterprise development. Enterprise managers should establish or upgrade the link between the internal and external environment in order to obtain the information flow and use it to identify strategic risks. Thus, the situation of uncertainty will be transferred into a risk situation, which in view of well-established information channels would be more acceptable for strategic decisions-making. The author thinks that the process of identifying strategic risks in general can be presented as follows (Fig. 1).

Thereby, after the identification process a portfolio of strategic risks, which may vary depending on specifics of the industry, features of doing business and the strategic management mechanism, is formed at the enterprise.

The “strategic risk portfolio” implies such set of financial, production, marketing, organizational, legal and other risks that have a direct impact on the enterprise strategic development model.

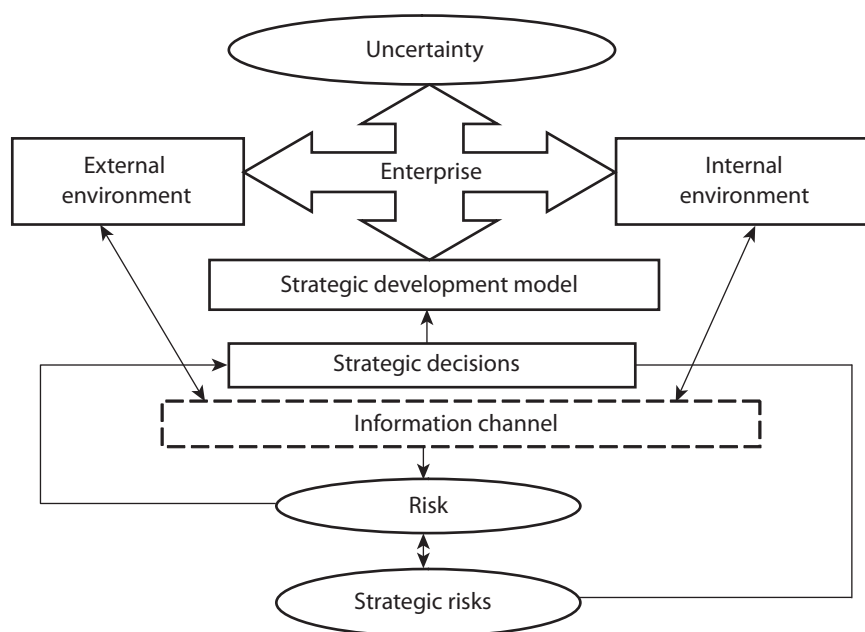

Fig. 1. The process of identifying strategic risks

Source: developed by the author.

In working out and making strategic decisions, it is necessary to determine how to avoid or minimize their potential adverse impacts associated with the risk factor, which may be expressed in the emergence of surplus costs in the course of implementing the enterprise strategic development model; possible losses of material, labor and financial resources; worsening of the enterprise financial status; partial or complete failure to achieve its goals, etc. Solving this problem is possible by using a specific management function – risk management.

The results of a survey conducted by Forbes Insights research company on the request of a well-known auditing company Deloitte Touche Tohmatsu Limited among more than 300 companies from different sectors of the global economy showed that 81% of respondents said that they were purposefully engaged in strategic risk management. Moreover, most of the companies not only assign the process of strategic risk management a high priority but also make changes in their approaches to risk management [9].

I. Lukasevich notes: “nowadays a gradual transition to a new model of risk management is being observed [5, p. 373]. According to I. Lukasevich, a peculiarity of this transition is in the fact that “risk management acquires a totalitarian character and is coordinated within the entire company and its activities with a simultaneous orientation of managers at all levels to integrated risk management [5, p. 374].

When talking about a new paradigm of risk management, T. Barton, W. Shenkir and P. Walker highlight its main features as compared with the traditional approach to risk management at companies. Table 1 presents main features of the traditional and new paradigm of risk management.

On the basis of the proposed in Table 1 characteristics of risk management paradigms, it can be concluded that the risk management approach for some companies changes from fragmented, episodic and limited models to

integrated, continuous and extended ones. Thus, risk management ceases to be a functional duty only of financial services and is carried out continuously under the leadership of top-managers with support of a majority of personnel and structural divisions of the enterprise. Under conditions of the new paradigm, risk management “strengthens its position” as a strategically important process of business structures’ development.

It should be mentioned that under present conditions of the business environment development in Ukraine domestic enterprises generally make changes in their risk management approaches — “tackling issues when they arise”, while international companies focusing on new trends modernize their risk management mechanisms with the aim of preventive impact on possible negative consequences.

NASA project managers are guided by the idea that all processes should be based on a continuous risk management (CRM) during the project implementation. Besides, as a supplementary process for CRM they use information about risk of decision-making (Risk-Informed Decision-Making (RIDM), which is associated with analyzing data on important decisions and/or directions concerning their implementation [10].

According to the Risk Management Standard adopted by the Federation of European Risk Management Association (FERMA), risk management is a central part of enterprise strategic management. This process is described as such one, following which the organization systematically analyzes risks of each type of activity in order to maximize the efficiency of each step and all activities in general. Its main objective is identification, evaluation, analysis and risk management [11, p. 3].

Thus, the enterprise strategic development model is directly connected with the process of risk management. Therefore, it is necessary to identify the most important stages of risk management in the context of strategic decision-making.

Characteristics of risk management paradigms [7, p. 14]

Old (traditional) paradigm *	New paradigm
Fragmented risk management: each structural unit manages risks through its individual efforts (in accordance with its functions)	Integrated (united) risk management: risk management is coordinated by top management, every employee considers risk management as part of his/her functions
Episodic risk management: risk management is carried out when managers consider it necessary	Continuous risk management: risk management process is uninterrupted
Limited risk management: considers primarily hedged and financial risks	Extended Risk Management: considers all risks and opportunities for their reducing

* The authors [7] define a paradigm as a methodological approach to company risk management.

It should be noted, that the risk management approach proposed in the FERMA Standard, from the author's point of view, requires a certain clarification. So, it is proposed to start with the process of risk management assessment by means of analysis, which includes risk identification, description, measurement and quality assessment.

The author considers that at the first stage it would be appropriate to set the objectives of risk management. Any management decision associated with risk, including the strategic one, should be purpose-oriented, otherwise, the absence of an objective makes the management decision meaningless. Thus, in general, the purpose of risk in the process of strategic decisions-making is in achieving the enterprise strategic objective, in particular, such a result that should be obtained considering the risk factor at implementing the strategic development model.

The enterprise strategic objective can be expressed in different ways: expanding the business, increasing its competitiveness, maximizing the profits, etc.

At the stage of setting risk management objectives the enterprise management should solve the following problems:

- 1) setting an objective of making a particular strategic decision considering the risk factor;
- 2) determining methods for analyzing and forecasting economic conditions;
- 3) performing an analysis of the enterprise capabilities and determine its needs within the framework of the strategy and current development plan;
- 4) identifying the risk threshold.

The top-management should clearly determine the level of the enterprise "readiness" to take risks and on this basis form their risk management approach when elaborating the enterprise development strategy.

The Standard [11] is oriented to organization of risk management at a company, but this article proposes to consider this process in parallel with the strategic decision-making process simultaneously formulating a common decision-making algorithm based on risk factors.

Thus, the first risk management stage is directly associated with diagnostics of the problem stage when making a strategic decision, at which decision-makers determine «problem areas» and identify unused opportunities of the enterprise, analyze the internal and external environment information.

The second stage is characterized by identification and analysis of strategic risks, the information about which

is obtained by managers from the enterprise external and internal environment. At this stage it is necessary to perform a qualitative and quantitative analysis of strategic risk.

The FERMA Standard prescribes the following: "Risk estimation can be quantitative, semi-quantitative or qualitative. Different organizations will find that different measures of consequence and probability will suit their needs best" [11, p. 10].

In this regard, it is appropriate to define the essence of qualitative and quantitative risk estimation.

The purpose of the qualitative analysis is to define the risk impact area (financial strategy, marketing strategy, manufacturing strategy, etc.), external and internal factors affecting the level of the identified strategic risks. The qualitative risk estimation involves setting a target in terms of quality. For example, «minimal risk», «moderate risk», «ultimate risk», «unacceptable risk». The quantitative analysis involves calculating numerical parameters of the impact level of risks and probability of their occurrence [2, p. 147].

We can observe the interrelation of this stage with the strategic decision formulation stage, at which decision-makers having identified and analyzed strategic risks, have a possibility for making decisions related to choosing alternative strategic ways of company development.

After conducting the risk estimation, the Standard proposes to provide internal reporting about the risk to various levels of the organization management (Board of Directors, a structural unit, an individual employee), on the basis of which the decisions are made, and external reporting – to contractors. Measures to reduce the risk are implemented after decision-making with a subsequent formation of risk reporting in order to make possible changes [11, p. 11].

The author believes that one stage of risk estimation is missing for strategic decisions-making. Thus, at the third stage of the enterprise risk management it is suggested choosing risk impact methods, namely: rejection of a risk situation, reduction of the risk level, risk acceptance.

Rejection of a risk situation could be understood as refusal from strategic decision-making. This risk impact method is the most simple and radical, which in today's business environment is ineffective. On the one hand, it avoids possible negative consequences but at the same time it also means rejection of profit, inability to strengthen the market competitive position and implement the enterprise strategic development project. In such situation there is a

probability of enterprise stagnation as a result of losses from unused opportunities for business development.

Reducing the risk level involves decreasing the probability and scope of losses, deviation from the enterprise strategic objective.

In economic literature scholars emphasize the following four types of methods to reduce risks [3]:

- ✦ method of risk aversion;
- ✦ risk localization method;
- ✦ risk dispersion method;
- ✦ method of risk remedy.

The first method actually is identified with the rejection of a risk situation and seems almost ineffective within the framework of strategic management. Companies that use such risk impact method refuse from innovative and other projects, feasibility or effectiveness of which is even of the slightest doubt.

Management on the basis of risk localization involves formation of special structures implementing risky projects within an enterprise. This method is appropriate to be applied in a situation when sources of a strategic risk have already been identified. Such risk can be considered as a controlled one, which will enable reducing its level.

The localization method should be used while developing new markets, implementing innovative projects. These strategic decisions will be administered by a special unit, which will be in charge of managing risky projects. There is also a possibility of registering a subsidiary, at which there will be carried out (be localized) the most risky stages of implementing parent enterprise projects. In a situation of so-called “weak signals” related to the strategic risk, we consider it to be inappropriate to make the restructuring and reorganization of the enterprise.

The dispersion method implies enterprise activities diversification and consists of allocation of risk among other participants in the business. In this case, to reduce the level of its own risk, the enterprise attracts to solving common problems other businesses as partners.

Thus, while diversifying the activities, the strategic risks that existed initially are allocated considering the time and different business sectors. Depending on the industry features and particular strategic development models the risk can be significantly reduced or completely eliminated. The involvement of other companies while developing a common approach to risk management will have a positive impact both in terms of managing the overall strategic risks and in the context of establishing additional business contacts in various industries including foreign markets. Application of this method is more preferable for large businesses and transnational corporations.

In today’s business environment using the risk dispersion method for small and medium-sized enterprises is hardly probable in view of inaccessibility of sources of financing for alternative directions of business development. For such enterprises this method may be applied only partially within the framework of the principal activity, with participation of companies operating in the same market segment.

The risk remedy method implies designing the enterprise development strategy, which minimizes the risk factor.

It involves creation of a mechanism for preventing dangers by a thorough analysis and creation of system of reserves, by which it is possible to get partial or total coverage of enterprise losses during the implementation of a particular strategic model. The author admits that this method should certainly be used in enterprise strategic risk management considering features of the industry and the strategic planning mechanism of a particular enterprise.

While taking the risk, managers consider it acceptable for the enterprise, i.e. such one that fulfills the quality criteria – «minimal», «moderate» and «ultimate». In this case, the enterprise carries all responsibility for possible losses and failure of the strategic plan. Of course, there is a possibility of transferring a part of risk to the 3rd person, for example – insurance companies, but considering difficulties in forecasting strategic risks, most of them remains for the enterprise, at which decision-makers carry responsibility for probability of negative consequences.

Thus, based on the selected strategic risk impact method, decision-makers implement a strategic decision, which was formulated at a preceding step or, in the case of selecting the risk aversion method – refuse to implement it.

At the final stage of risk management when making strategic decisions at the enterprise, there implied continuous monitoring considering correction of the objectives of managing strategic risks depending on the current situation.

It should be noted, that the stage of controlling the execution of strategic decisions is directly associated with the monitoring of strategic risks, under the influence of which the correction of the enterprise strategic development objectives is possible.

Thus, the analysis of sources [2; 3; 7; 11] allowed the author to formulate his own point of view concerning the risk management process in enterprise strategic decision-making. The proposed algorithm, in the author’s opinion, corresponds to the new paradigm of risk management because it involves management of the strategic risks portfolio, that is – extended risk management in the enterprise strategic management framework. Monitoring, making possible changes, including correction of the enterprise strategic development objective, characterize this process as a continuous one.

When developing and implementing the strategic plan, orientation to fragmented risk management is inappropriate. Such process is characterized by integrated risk management, which involves most of structural units and personnel of the enterprise – from top-managers (solving the key and most difficult issues, coordinating the process) to the middle management and other employees (under the delegated authority), who manage strategic risks, develop recommendations on its minimization with the aim of achieving the enterprise strategic development objective.

The scheme of the enterprise strategic decisions-making process considering the risk factor is presented in Fig. 2.

CONCLUSIONS

New trends in risk management determine the transition to integrated, continuous and extended risk management processes, as evidenced by the practice of their application in different industries of the world economy, international companies and organizations.

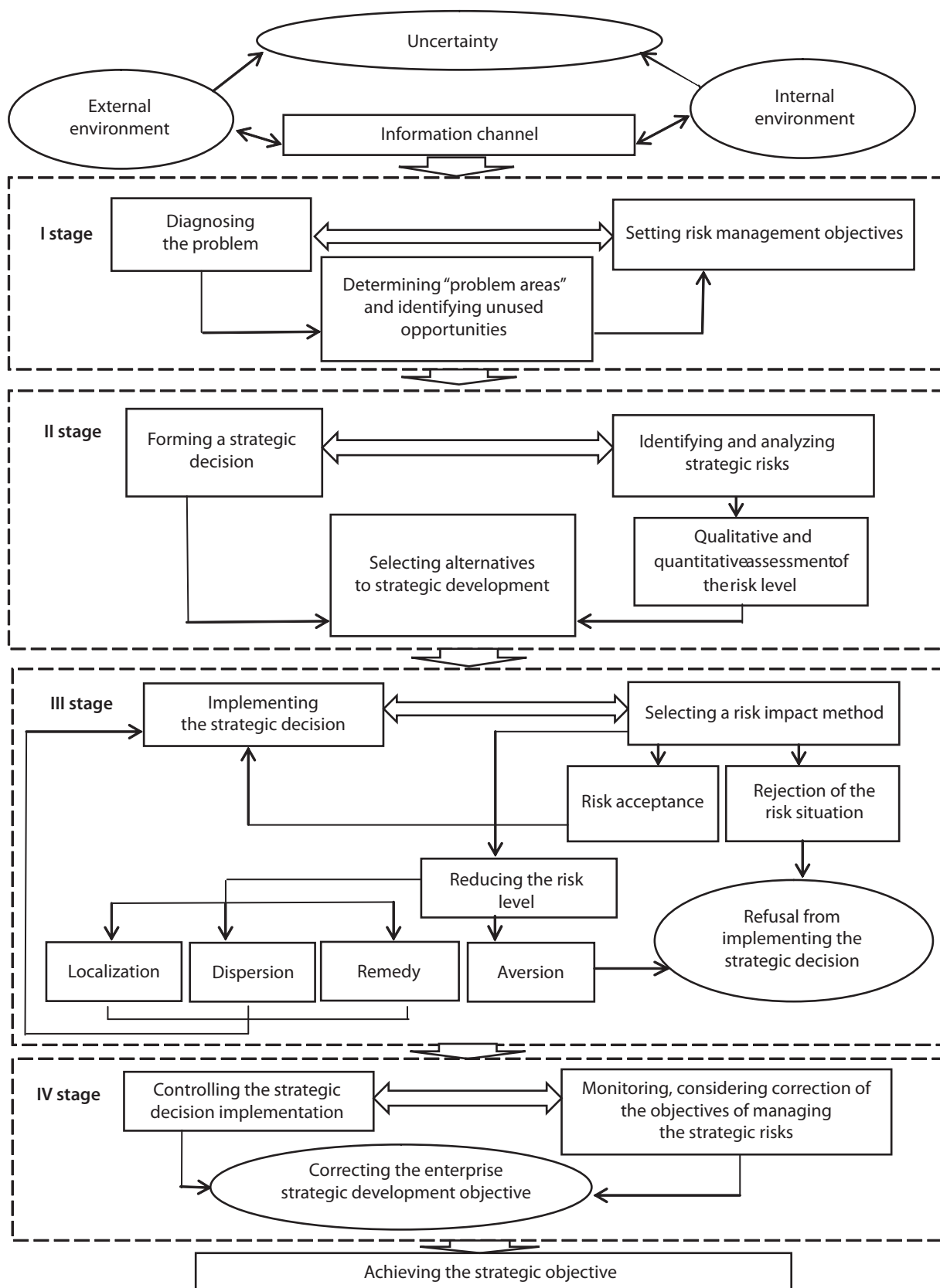

Fig. 2. The scheme of the enterprise strategic decisions-making process considering the risk factor

Source: developed by the author on the basis of the sources [2; 3; 7; 11].

This article describes the process of strategic risks identification, which implies such risks that emerge in strategic decision-making, business strategy implementation.

During the study there has been identified the need to clarify the risk management approach, which is proposed in the Standard of Federation of European Risk Managers Association (FERMA). Based on the results of the research there has been proposed a methodical approach to enterprise strategic decision-making considering the risk factor, which allows determining the interrelation between processes of risk management and elaborating the enterprise development strategy.

Further scientific researches should be aimed at development of a methodical approach to risk management in the context of strategic decision-making at enterprises of the machine-building complex of Ukraine. ■

LITERATURE

1. **Внукова Н. М.** Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики : монографія / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 182 с.
2. **Голубурда Ю. В.** Аналіз та систематизація методів оцінювання ризиків / Ю. В. Голубурда // Бізнес Інформ. – 2011. – № 7 (2). – С. 146–148.
3. **Гримашевич О. Н.** Методы управления рисками промышленных предприятий / О. Н. Гримашевич // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2012. – № 1. – С. 72–74.
4. **Клейнер Г. Б.** Предприятие в нестабильной экономической среде: опасности, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.
5. **Лукаевич И. Я.** Финансовый менеджмент : учебник / И. Я. Лукаевич. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2010. – 768 с. – (Новое экономическое образование).
6. **Пономаренко В. С.** Стратегічне управління розвитком підприємства : навч. посібник / В. С. Пономаренко, О. І. Пушкар, О. М. Тридід. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2002. – 640 с.
7. **Barton, T.** Making Enterprise Risk Management Pay Off: How Leading Companies Implement Risk Management / T. Barton, W. Shenkir, P. Walker. – NJ. : Financial Times/Prentice Hall, 2002. – 265 p.
8. **Channon, D. F.** Multinational strategic planning / D. F. Channon. – NJ. : AMACOM Corp., 1978. – 344 p.
9. Exploring strategic risk: a global survey. Deloitte [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Governance-Risk-Compliance/dttl-grc-exploring-strategic-risk.pdf>
10. NASA Risk-Informed Decision Making Handbook. Version 1.0 – NASA/SP-2010-576 – April 2010 / Office of Safety and Mission Assurance. NASA Headquarters [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.hq.nasa.gov/office/codeq/doctree/NASA_SP2010576.pdf
11. Risk management Standard. Federation of European Risk Management Associations [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-english-version.pdf>

Supervisor – Ivanov Yu. B., D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Taxation Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

REFERENCES

Barton, T., Shenkir, W., and Walker, P. *Making Enterprise Risk Management Pay Off: How Leading Companies Implement Risk Management*. NJ. : Financial Times/Prentice Hall, 2002.

Channon, D. F. *Multinational strategic planning*. NJ. : AMACOM Corp., 1978.

“Exploring strategic risk: a global survey. Deloitte”. <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Governance-Risk-Compliance/dttl-grc-exploring-strategic-risk.pdf>

Grimashevich, O. N. “Metody upravleniya riskami promyshlennykh predpriyatiy” [Risk management of industrial enterprises]. *Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo sotsialno-ekonomicheskogo universiteta*, no. 1 (2012): 72-74.

Holoburda, Yu. V. “Analiz ta systematyzatsiia metodiv otsiniuvannia ryzykiv” [Analysis and systematization of risk assessment methods]. *Biznes Inform*, no. 7 (2) (2011): 146-148.

Kleyner, G. B., Tambovtsev, V. L., and Kachalov, R. M. *Predpriyatiye v nestabilnoy ekonomicheskoy srede: opasnosti, strategii, bezopasnost* [The company in an unstable economic environment: risk strategy, security]. Moscow: Ekonomika, 1997.

Lukasevich, I. Ya. *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. Moscow: Eksmo, 2010.

“NASA Risk-Informed Decision Making Handbook. Version 1.0 – NASA/SP-2010-576 - April 2010” Office of Safety and Mission Assurance. NASA Headquarters. http://www.hq.nasa.gov/office/codeq/doctree/NASA_SP2010576.pdf

Ponomarenko, V. S., Pushkar, O. I., and Trydid, O. M. *Strategichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Strategic management of the enterprise]. Kharkiv: Vyd-vo KhDEU, 2002.

“Risk management Standard. Federation of European Risk Management Associations”. <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-english-version.pdf>

Vnukova, N. M., and Smoliak, V. A. *Ekonomichna otsinka ryzyku diialnosti pidpriemstv: problemy teorii ta praktyky* [Economic evaluation of the risk of enterprises: problems of theory and practice]. Kharkiv: INZhEK, 2006.

МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОДАЖУ

© 2016 ПИЛИПЧУК В. П., ДАННИКОВ О. В.

УДК 658.8:339.1-051

Пилипчук В. П., Данніков О. В. Маркетинговий аналіз та оцінка ефективності продажу

Метою дослідження є: розробка науково обґрунтованих методичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу управління продажем з позицій маркетингового стратегічного планування. Авторами запропоновано уніфікацію як інструмент узгодження цільових показників у відповідності до певних критеріїв у процесі управління продажами. Йдеться про запровадження певного «стандарту» щодо оцінки розвитку і результатів діяльності маркетингового каналу, що дозволяє оптимізувати вибір маркетингових інструментів для вирішення аналогічних управлінських ситуацій, з урахуванням специфіки українського товарного ринку. У результаті отримуємо формалізацію бізнес-процесів, процедур, порядок розробки підходів до проведення аналізу витрат системи збуту, що слугуватиме методологічним базисом практичного впровадження стратегічного управління продажами.

Ключові слова: стратегічне управління, задоволеність споживача, управління продажами, стратегії розвитку, маркетинговий канал, система збуту, економічна ефективність, операційна діяльність.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 13.

Пилипчук Володимир Петрович – кандидат економічних наук, професор, заступник завідувача кафедри маркетингу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

Данніков Олег Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри маркетингу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Mr.Dannikoff@yandex.com

УДК 658.8:339.1-051

Пилипчук В. П., Данніков О. В. Маркетинговий аналіз і оцінка ефективності продаж

Целью исследования является: разработка научно обоснованных методических и практических рекомендаций по совершенствованию процесса управления продажами с позиций маркетингового стратегического планирования. Авторами предложена унификация как инструмент согласования целевых показателей в соответствии с определенными критериями в процессе управления продажами. Речь идет о введении некоего «стандарта» в оценке развития и результатов деятельности маркетингового канала, что позволяет оптимизировать выбор маркетинговых инструментов для решения аналогичных управленческих ситуаций, с учетом специфики украинского товарного рынка. В результате получим формализацию бизнес-процессов, процедур, порядок разработки подходов к проведению анализа затрат системы сбыта, что будет служить методологическим базисом практического внедрения стратегического управления продажами.

Ключевые слова: стратегическое управление, удовлетворенность потребителя, управление продажами, стратегии развития, маркетинговый канал, система сбыта, экономическая эффективность, операционная деятельность.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 3. **Библ.:** 13.

Пилипчук Владимир Петрович – кандидат экономических наук, профессор, заместитель заведующего кафедрой маркетинга, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

Данніков Олег Володимирович – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры маркетинга, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: Mr.Dannikoff@yandex.com

UDC 658.8:339.1-051

Pilipchuk V. P., Dannikov O. V. Marketing Analysis and Evaluation of the Efficiency of Sales

The study is aimed at: developing a scientifically sound methodical and practical recommendations for improving the sales management process from the perspective of marketing strategic planning. The authors propose unification as a tool for harmonization of target indicators in accordance with certain criteria in the process of sales management. It is referred to the introduction of a «standard» in the evaluation of development and performance of marketing channel that allows for optimizing the choice of marketing tools to solve similar managerial situations, taking into account specificity of the Ukrainian product market. The result is formalization of business processes, procedures, course for developing approaches to cost analysis of distribution system that will serve as a methodological basis for practical implementation of the strategic management of sales.

Keywords: strategic management, customer satisfaction, sales management, development strategies, marketing channel, distribution system, economic efficiency, operational activity.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 13.

Pilipchuk Vladimir P. – PhD (Economics), Professor, Deputy Head of the Department of Marketing, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

Dannikov Oleg V. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of Marketing, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Mr.Dannikoff@yandex.com

Основною проблемою в процесі планування підприємством діяльності з управління продажами є відсутність розробленої теоретичної основи, яка повинна служити методологічним базисом узгодження цільових показників до відповідності за певними критеріями. Це не дозволяє оптимізувати вибір маркетингових інструментів для вирішення аналогічних управлінських ситуацій, з урахуванням специфіки українського товарного ринку.

Дуже важливо визнати той факт, що ефективність діяльності підприємства на ринку безпосередньо

пов'язана з найбільш важливими бізнес-процесами з точки зору реалізації стратегії розвитку – управління продажами, які необхідно здійснювати в контексті загального стратегічного маркетингового плану. Тільки в цьому випадку можна гарантувати, що зусилля з продажу будуть відповідати, а не суперечити іншим маркетинговим діям.

Питання організації збутової діяльності розглядалися в роботах видатних зарубіжних і вітчизняних маркетингологів та економістів: Бурцева В. В., Войчака А. В., Герасимчука В. Г., Джонстона М., Кальченко А. Г., Кар-

пенко Н. В., Келлера К., Котлера Ф., Куденко Н. В., Мазаракі А. А., Маршалла Г., Лігоненко Л. О., Павленко А. Ф., Руделіуса В., Еванса Дж., Ушакової Н. М., Фасхієва Х. А. та ін. [3, 4, 7, 9, 10, 11].

Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання щодо узгодження цільових показників у процесі управління продажем та оцінки розвитку і результатів діяльності маркетингового каналу.

Авторами запропоновано уніфікацію як інструмент узгодження цільових показників до відповідності за певними критеріями в процесі управління продажами. Йдеться про запровадження певного «стандарту» щодо оцінки розвитку і результатів діяльності маркетингового каналу, що дозволяє оптимізувати вибір маркетингових інструментів для вирішення аналогічних управлінських ситуацій, з урахуванням специфіки українського товарного ринку. У результаті отримуємо формалізацію бізнес-процесів, процедур, порядок розробки підходів до проведення аналізу витрат системи збуту, закріплені в регламентних документах підприємства, що буде служити методологічним базисом практичного впровадження стратегічного управління продажами.

Метою статті є: розробка науково обґрунтованих методичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу управління продажем з позицій маркетингового стратегічного планування.

Предметом дослідження є діяльність суб'єктів ринку з організації, планування, мотивації, контролю та ефективності задоволення споживчого попиту шляхом товарно-грошового обміну.

Об'єктом дослідження є процес становлення та розвитку маркетингової діяльності та суб'єктів господарювання на вітчизняному товарному ринку.

При формуванні маркетингових стратегічних рішень необхідно врахувати такі умови: на якій стадії життєвого циклу перебуває галузь; структура галузі; сутність і потужність п'яти конкурентних сил (постачальники найбільш важливих ресурсів, покупці, конкуренція між продавцями всередині галузі, товари-субститути, потенційні продавці даного товару), масштаби діяльності конкурентів.

Перш за все, виявляються конкурентні переваги фірми. Для оцінки можливостей успішного виходу компанії на ринок зіставляються дані аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, і на їх основі проводиться порівняння характеристик даної фірми з характеристиками конкурентів, а також з очікуваннями споживачів та партнерів. Основним інструментом процесу вивчення діяльності посередницьких підприємств є SWOT-аналіз, який дає можливість отримати оглядову оцінку стратегічного становища підприємства [6, 11]. На основі обраного стратегічного напрямку розвитку діяльності торговельно-посередницького підприємства розробляються стратегічні альтернативи. При виборі підприємством стратегічного напрямку зростання є можливість вибору трьох традиційних його різновидів: інтенсивний розвиток, інтегрований розвиток і диверсифікація [4, 5, 6, 11, 12].

Особливу увагу при розробці програми та плану продажу необхідно звернути на можливі відповідні дії

конкурентів, урахуваючи рівень їх практичного досвіду та знань, а також позиції з точки зору фінансової стабільності в умовах існуючої ринкової ситуації.

Операційна діяльність торговельно-посередницького підприємства – це торговельна діяльність щодо реалізації та просування товарів і послуг (яка пов'язана з витратами обігу) та забезпечує основну частину доходу суб'єкта господарювання. Для порівняння результативності операційної діяльності суб'єктів господарювання є необхідним проведення аналізу ефективності її здійснення. Одним з найбільш простих, але ефективних видів цього аналізу є операційний аналіз, що отримав назву *CVP (cost-volume-profit)*, витрати – обсяг – прибуток [2, 7]. Так, показник рентабельності операційної діяльності доцільно розраховувати за такими напрямками, як відношення прибутку (збитку) від операційної діяльності до витрат обігу операційної діяльності. При цьому слід зазначити, що на суму та рівень витрат впливають як внутрішні чинники (обсяг і склад товарообороту, стан і ефективність використання основних засобів та трудових ресурсів, швидкість обігу товарів тощо), так і зовнішні (розвиток економіки країни, кон'юнктура споживчого ринку, механізми державного регулювання). Заходами щодо підвищення рентабельності продажу є зниження темпів зростання операційних витрат завдяки впровадженню ефективних інструментів управління витратами та вибір оптимальної стратегії продажу (гармонізація взаємовідносин з дилерами, дистриб'юторами, бізнес-партнерами; оптимізація товарного портфеля фірми; підвищення рівня сервісу тощо). Зрозуміло, якщо постачальник не подбає про залучення до просування й продажу власної продукції проміжних покупців – оптових і роздрібних посередників – та про стимулювання інтересу до товарів і послуг з боку кінцевих споживачів, навіть значні рекламні бюджети можна вважати неефективними.

Управління продажами являє собою систему відносин у сфері товарно-грошового обміну між економічно та юридично вільними суб'єктами ринку збуту, які реалізують свої комерційні інтереси шляхом формування продуктово-ринкової стратегії та пошуку найбільш ефективних інструментів задоволення платоспроможного попиту з урахуванням ринкової кон'юнктури.

Досить часто виявляється невідповідність прогнозованих обсягів продажу та витрат фактичним показникам. Тому необхідне уточнення та відповідне коригування дій менеджменту щодо досягнення стратегічних цілей у процесі організації та здійсненні торговельно-посередницьким підприємством діяльності з управління продажами (рис. 1).

Розробляючи стратегію продажу, топ-менеджмент повинен відповісти на ще одне важливе питання: як досягти поставлених цілей, враховуючи ринкову позицію та перспективи розвитку підприємства? Це, по-перше: сплановані, цілеспрямовані дії по досягненню мети, при раціональному використанні наявних ресурсів, а, по-друге, – адекватна реакція на непередбачувані зміни кон'юнктури ринку та загострення конкуренції (висока адаптивність).

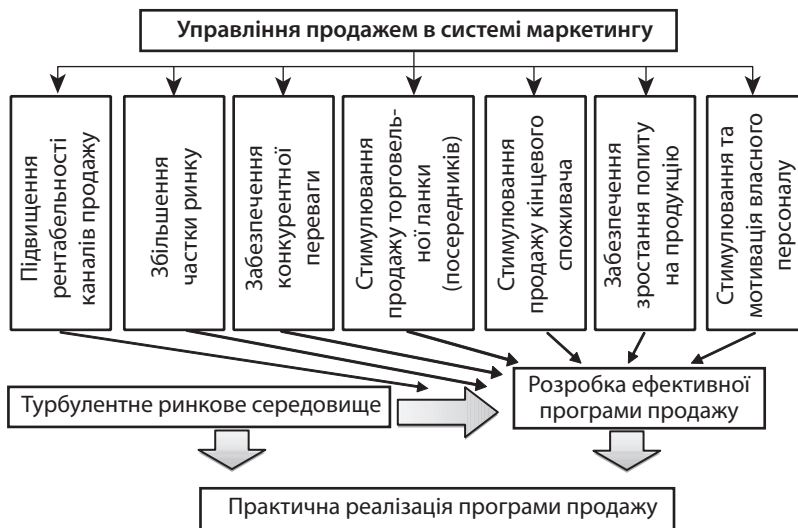

Рис. 1. Дії менеджменту щодо досягнення стратегічних цілей у процесі управління продажами підприємства [6, с. 101]

Найбільш поширеними показниками операційної ефективності стратегії продажу, в рамках існуючої програми маркетингу, є: підвищення обсягів продажу (досягнення цільових показників у діяльності фірми), зменшення витрат обігу, збільшення частки ринку (як фірми в цілому, так і окремих СБП), підвищення продуктивності праці торгового персоналу (кількість укладених і виконаних договорів). Зміст короткострокових планів продажу деталізується по періодах і виражається у вигляді планових значень, а порівняння цільових показників з досягнутими дає можливість приймати обґрунтовані рішення щодо пошуку резервів управління в напрямку оптимізації ресурсів, балансування товарного портфеля, позиціонування на ринку тощо. Показники та їх цільові значення (значення, які планується досягти), надають топ-менеджменту своєчасні сигнали, засновані на відхиленні реального стану речей від планового, тобто отримані фактичні кількісні результати порівнюються із запланованими.

Збутову діяльність підприємства доцільно аналізувати за такими напрямками:

1. Аналіз збутових витрат (табл. 1).
2. Аналіз показників результативності збутової діяльності.
3. Аналіз впливу збутової діяльності на прибуток підприємства.
4. Аналіз та ранжирування споживачів (клієнтів) за ступенем привабливості (значущості) в співвідношенні витрати/продаж з урахуванням задоволеності та створеної цінності для клієнта.

Знання структури витрат для різних каналів збуту дозволяє провести аналіз ефективності їх використання. При певному обсязі збуту витрати для обох каналів однакові. За рівної перспективи довгий канал виявляється кращим (ефективнішим) для збуту в обсязі, нижчому за вказаний. І, навпаки, при збуті в обсягах, які перевищують вказаний, ефективнішим виявляється використання короткого каналу.

Графічна інтерпретація результатів порівняльного аналізу витрат для двох альтернативних каналів збуту представлена на рис. 2.

Таким чином, аналіз ілюструє відоме і перевірене практикою твердження: відносно малі підприємства використовують довгі канали збуту, оскільки обсяги їх збуту недостатні для забезпечення інвестицій, необхідних для організації короткого каналу збуту. Обсяг збуту, при якому витрати використання довгого і короткого каналів рівні, характеризує нижчий рівень ефективності (рентабельності) інвестицій створення власної збутової мережі підприємства. Рівень рентабельності для кожного каналу може бути розрахований таким чином:

$$R = \frac{TR - TSC}{TSC}, \quad (1)$$

де TR – загальна виручка;
 TSC – загальні збутові витрати.

Показники результативності збутової діяльності включають аналіз:

- ✦ фактичного обсягу реалізованої продукції;
- ✦ кількості укладених з покупцями угод;
- ✦ кількості повністю (на 100%) виконаних контрактів¹;
- ✦ середньої вартості укладених контрактів;
- ✦ коефіцієнта оборотності запасів готової продукції;
- ✦ обсягу реалізованої продукції в розрахунку на одну гривню витрат на рекламу;
- ✦ обсягу реалізованої продукції в розрахунку на одного співробітника збутового відділу тощо.

Важливими факторами в конкурентній боротьбі за замовника-споживача між організаціями є: рівень виробничо-технологічного потенціалу цих організацій; здатність адаптуватися в умовах науково-технічного прогресу; використання міжнародних стандартів; повне задоволення вимог замовників.

¹ У системі автоматизованого управління запасами використовують показник «Рівень обслуговування покупців», який розраховується за формулою: $POП = St / (Dt + St)$, де St — кількість днів товару в наявності, Dt — кількість днів відсутності товару (дефіциту). Високий $POП$ встановлюють для товарів групи А для підтримки відповідного рівня страхових запасів у стохастичних моделях [1].

Порівняльний аналіз структури збутових витрат [12, с. 603]

Функції	Канали збуту			
	Непрямий довгий		Непрямий короткий	
	Витрати	Характеристика	Витрати	Характеристика
Планування і формування асортименту	В основному пропорційні обсягу збуту	Більш широкий у випадку використання оптового і роздрібного посередника	В основному фіксовані (значну частину витрат складають постійні витрати)	Більш широкий і повний у випадку здійснення роздрібно торгівлі
Доставка		Від підприємства-виробника до оптового посередника: дорожче, якщо здійснює підприємство-виробник. Від оптового посередника до роздрібного торговця: дорожче, якщо здійснює роздрібний торговець		Від підприємства-виробника до складів: дешевше, ніж при доставці оптового посередника
Складування-зберігання		Здійснює і управляє оптовий торговець		Здійснює підприємство-виробник
Управління збутом	Фіксовані	Здійснює оптовий посередник (обмежений склад персоналу)	Фіксовані	Здійснює підприємство-виробник (велика кількість персоналу)
Загальні збутові витрати TSC	$TSC_L = FSC_L^* + VSC_L^{**}$ $FSC_L < FSC_S$	Значна доля загальних витрат пропорційна об'єму збуту	$TSC_S = FSC_S^* + VSC_S^{**}$ $FSC_S < FSC_L$	Значну долю загальних витрат складають постійні витрати

Примітки: * FSC_L, FSC_S – постійні збутові витрати, ** VSC_L, VSC_S – змінні збутові витрати.

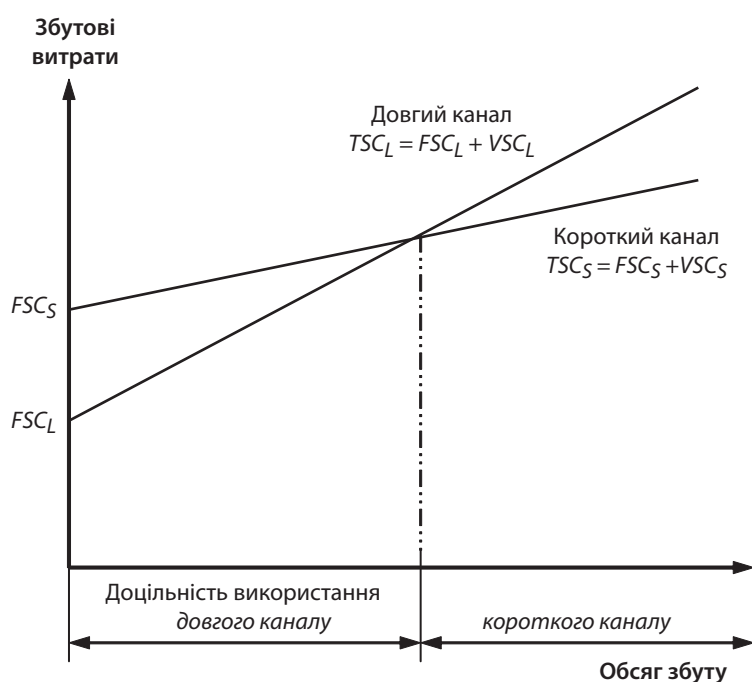

Рис. 2. Порівняльний аналіз збутових витрат [12, с. 101, 602]

В умовах невизначеності та ризику ринкової економіки проблема не в тому, щоб виробити продукцію, а в тому, щоб її продати, тобто організувати ефективний збут, який передбачає врахування купівельної спроможності споживача, інфляції, кон'юнктури ринку; прийняття оптимальних організаційно-технічних рі-

шень, критеріями яких є такі показники, як строки виконання робіт, їх вартість, обмеження в ресурсах, враховуючи сучасні досягнення у виробництві.

Аналіз результатів маркетингової діяльності фірми має на меті з'ясування ефективності збуту її продукції. З метою підвищення ефективності збутової діяльності ор-

ганізацій необхідно проводити дослідження загальних умов збуту продукції. Для цього використовують фінансові звіти фірми, а також дані щодо обороту з продажу продукції, розподілу продажу за регіонами, результатів діяльності збутового апарату, регулярності надходження замовлень, завантаження портфеля замовлень, способів та методів продажу, стану товарних запасів, рівня задоволення та залучення споживача до процесу продажу (особливої актуальності набуває в сфері послуг).

Комплексно рекомендовані заходи покликані вдосконалити процес планування і реалізації маркетингової й збутової політики підприємства, збільшити загальні обсяги продажу. Адаптивність безпосередньо маркетингу великою мірою формується шляхом нарощування певної цінності ринкових пропозицій з використанням інструментів маркетингу, що компенсує негативний вплив асиметрії в розподілі інформації та сприяє якісному вибору та задоволеності споживача [8]. Без урахування цієї складової забезпечення ефективності підприємств втрачає клієнто-орієнтованість. Цінність споживача (формується упродовж його життєвого циклу) – найбільш важливий аналітичний індикатор концепції процесно-орієнтованого управління ефективністю, який відображає загальну суму доходів (прибутків) підприємства, що приносить йому кожен зі споживачів продукції. Відповідно до цієї логіки розрахунок проводиться на основі приведення сум прибутків від продажу товарів споживачам за чинником часу:

$$CLV = \sum_i^T TC_i \cdot \frac{r_i}{(1+d)^t} CstVA = \sum_{i=1}^T \frac{TP_i}{(1+d)^t} - \sum_{i=1}^T \frac{TC_i}{(1+d)^t}, \quad (2)$$

де TR_i – сукупні надходження від споживача продукції підприємства в i -тому періоді часу;

TC_i – сукупні заключні витрати на споживача продукції підприємства;

d – ставка приведення вартості грошової одиниці за чинником часу;

r_{ii} – коефіцієнт прихильності (стабільність споживання у часі) споживачів до продукції підприємства.

Зрозуміло, що в розрахунках акценти зроблено на пріоритетність комерційних інтересів, з певним ігноруванням поточної задоволеності споживача (використовується концептуальна модель життєвого циклу споживача).

На Гарвардській школі бізнесу викарбувано «три R»: збереження споживача (*retention*), пов'язані продажі (*related sales*) і рекомендовані споживачі (*refer-rals*), що підкреслює важливість збереження споживачів. За деякими оцінками, бізнес щорічно втрачає від 10 до 30% своїх споживачів насамперед через недосконалість системи задоволення їх запитів [9, с. 161; 13].

Тому вважаємо за доцільне використання як мінімум двох показників:

1. «Індекс задоволеності клієнта» (*CSI – customer satisfaction index*), що відображає значущість кожного окремого параметра та в цілому ринкової пропозиції

підприємства (у відсотках) для задоволеності конкретних споживачів. Принципово важливим є врахування не тільки характеристик товару, але й інших параметрів економічної взаємодії, значущих з точки зору особливостей поведінки споживачів.

2. «Створена для споживача цінність» (*CVA – customer value added*) має два взаємодоповнюючі варіанти визначення. По-перше, показник повинен складатися з якісних показників, отриманих у ході досліджень і фокус-груп, метою яких є визначення співвідношення прийнятної клієнтом вартості і ціни, а також визначення співвідношення цін на аналогічні товари конкурентів. По-друге, може бути розрахований за модифікованою формулою оцінювання певних видів доданої вартості:

$$CVA = -AC_i + \sum_t^T \left(r_i^t \cdot \frac{(AR_{ii} + UR_{ii} + CR_{ii} + RV_{ii}) - (SC_{ii} + MC_{ii})}{(1+d)^t} - (r_i^{t-1} \cdot (1+r_i)) \cdot \frac{TC}{(1+d)^t} \right) \quad (3)$$

де AC_i – мінімальні витрати придбання товару споживачем, зівставні з іншими конкурентами, AR_{ii} – премія за властивості товару;

UR_{ii} – премія у вигляді збільшення інтенсивності споживання (обсяги закупівлі) певним споживачем;

CR_{ii} – премія у вигляді крос-продажів;

RV_{ii} – премія лояльності (відсутність «переключення» при зниженні цін конкурентами і т. д.), SC_{ii} – премія за рівень обслуговування;

MC_{ii} – премія за інформованість, ефективні комунікації зі споживачем, r_{ii} – коефіцієнт прихильності споживача;

TC_i – сприйняті сукупні заключні витрати на споживача товарів підприємства;

d – ставка приведення вартості грошової одиниці за чинником часу.

Для полегшення аналізу та інтерпретації даних *CVI* і *CSI* краще розраховувати за 100-бальною шкалою. Можна також об'єднати *CSI* і *CVI* в єдиний індекс загальної задоволеності і цінності. Співвідношення загальної кількості балів, які одержує чинник цінності та чинник задоволеності, варіюється і залежить від ступеню значущості якості, вартості і цінності, що формують рішення клієнта при купівлі.

Вибір того чи іншого маркетингового каналу або форми реалізації продукції залежить від багатьох факторів і здійснюється на основі економічних критеріїв – порівняння обсягу реалізації з витратами на створення і функціонування каналу, з погляду можливостей контролювати діяльність каналу розподілу і адаптувати його під збут нових продуктів або під роботу на нових умовах. Існують певні оптимальні співвідношення між обсягами реалізації і числом покупців (клієнтів). Очевидно, що в разі, якщо у керівництва певного підприємства є можливість «оптимізувати» кількість клієнтів за обсягами закупівлі в цілому і по окремих каналах, зокрема, це слід зробити. Така ситуація існує, якщо попит

на продукцію (послуги) підприємства перевищує можливість його товарного пропонування і є можливість щодо певної оптимізації клієнтського портфелю.

ВИСНОВКИ

У теорії та практиці маркетингу існує велика кількість підходів до вибору найбільш прийнятного каналу збуту продукції. Разом з цим усі вони мають загальну стратегію, яка полягає в такому: визначаються параметри, за якими оцінюються та порівнюються майбутні посередники (партнери), а також метод оцінювання, розробляється послідовність (алгоритм) вибору потенційного партнера в системі збуту підприємства, проводяться дослідження та здійснюється аналіз доцільності майбутнього каналу розподілу. Але робота з оцінювання посередників на цьому не завершується. Відповідну оцінку його діяльності необхідно давати постійно. Як метод порівняння беруть метод середньої бальної оцінки і метод аналізу досягнутих посередником економічних результатів у збутовій діяльності.

З погляду виробників і постачальників діяльність посередників, а отже, каналу розподілу, можна оцінити за такими показниками:

- ✦ вклад посередників у організацію продажу;
- ✦ участь в отриманні прибутку;
- ✦ компетентність, готовність до залагодження конфліктів;
- ✦ здібність до швидкої адаптації й умов ринку;
- ✦ внесок в економічне зростання підприємства;
- ✦ рівень задоволення споживачів;
- ✦ виконання установленої норми реалізації продукції;
- ✦ підтримка середнього рівня товарних запасів;
- ✦ співробітництво з підприємством у виконанні програми стимулювання збуту.

Такий підхід до аналізу ефективності маркетингового каналу дасть можливість знизити ризик збутової діяльності підприємства та підвищити її ефективність. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алферов А.** Постановка учета индекса удовлетворенности клиентов [Electronic resource] / Алексей Алферов. – Mode of access : <http://www.cfin.ru/management/controlling/bsc/csi.shtml> (05.03.2014)
2. **Браун М. Г.** Сбалансированная система показателей: на маршруте внедрения / Марк Г. Браун. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 232 с.
3. **Бурцев В. В.** Совершенствование системы управления сбытом продукции / В. В. Бурцев // *Маркетинг в России и за рубежом*. – 2002. – № 6.
4. **Войчак А. В.** Маркетинг і збут. Формування ринкової економіки / А. В. Войчак. – К.: КНЕУ, 2009. – Спец. вип. Маркетинг: теорія і практика. – С. 245–250.
5. **Данніков О. В.** Аргументи на користь «жорсткої» вертикальної інтеграції / О. В. Данніков, І. М. Івасько // *Стратегія економічного розвитку України* : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ, 2015. – Вип. 36. – С. 72–82.
6. **Данніков О. В.** Вдосконалення процесу управління продажем з позицій маркетингового стратегічного планування / О. В. Данніков // *Формування ринкової економіки* : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ, 2014. – Вип. 32. – С. 91–103.

7. **Ламбен Ж.-Ж.** Менеджмент, ориентированный на рынок / Жан-Жак Ламбен / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2004. – 800 с.

8. **Капитанчук Ю.** Mystery shopping и другие исследования сервиса: вместо или вместе? [Электронный ресурс] / Юлия Капитанчук, Елена Филякова // *Маркетинг. Менеджмент*. – 2008. – № 10. – Режим доступа : <http://stepconsulting.ru/publ/06112008.shtml> (21.03.2016).

9. **Котлер Ф.** Маркетинг в третьем тысячелетии: как создать, завоевать и удержать рынок / Ф. Котлер / Пер. с англ. В. А. Гольдича, А. И. Оганесовой. – М.: АСТ, 2001. – 786 с.

10. **Котлер Ф.** Маркетинг Менеджмент / Филип Котлер, Кевин Лейн Келлер. – 12-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 816 с.

11. **Куденко Н. В.** Маркетингова стратегія фірми : монографія / Н. В. Куденко. – К.: КНЕУ, 2002. – 245 с.

12. **Пилипчук В. П.** Управління продажем : навч. посіб. / В. П. Пилипчук, О. В. Данніков. – К.: КНЕУ, 2011. – 627 с.

13. **Фасхиев Х. А.** Удовлетворенность потребителей и ее оценка [Электронный ресурс] / Х. А. Фасхиев // *Маркетинг в России и за рубежом*. – 2010. – № 2. – Режим доступа : <http://dis.ru/library/531/26994/> (08.05.2013).

REFERENCES

- Alferov, A. "Postanovka ucheta indeksa udovletvorennosti klientov" [Statement of account of the index of customer satisfaction]. <http://www.cfin.ru/management/controlling/bsc/csi.shtml>
- Braun, M. G. *Sbalansirovannaya sistema pokazateley: na marshrute vnedreniya* [Balanced Scorecard: the route of introduction]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.
- Burtsev, V. V. "Sovershenstvovaniye sistemy upravleniya sbytom produktsii" [Improving the marketing of the product control system]. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 6 (2002).
- Dannikov, O. V., and Ivasko, I. M. "Arhumenty na koryst «zhorstkoi» vertykalnoi intehratsii" [Arguments in favor of "hard" vertical integration]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 36 (2015): 72-82.
- Dannikov, O. V. "Vdoskonalennia protsesu upravlinnia prodazhem z pozytsii marketynhovoho stratehichnoho planuvannia" [Improving sales management process from the standpoint of marketing strategic planning]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky*, no. 32 (2014): 91-103.
- Faskhiev, Kh. A. "Udovletvorennost potrebiteley i yee otsenka" [Customer satisfaction and its evaluation]. <http://dis.ru/library/531/26994/>
- Kapitanchuk, Yu., and Filyakova, E. "Mystery shopping i drugie issledovaniya servisa: vmesto ili vmeste?" [Mystery shopping research and other services: instead of or together?]. <http://stepconsulting.ru/publ/06112008.shtml>
- Kotler, F. *Marketing v tret'em tysyacheletii: kak sozdat, zavoyevat i uderzhat rynek* [Marketing in the third millennium: how to create, win and retain market]. Moscow: AST, 2001.
- Kotler, F., and Keller, K. L. *Marketing Menedzhment* [Marketing Management]. St. Petersburg: Piter, 2006.
- Kudenko, N. V. *Marketynhova stratehiia firmy* [The marketing strategy of the company]. Kyiv: KNEU, 2002.
- Lamben, Zh.-Zh. *Menedzhment, oriyentirovanny na rynek* [Management, market-oriented]. St. Petersburg: Piter, 2004.
- Pylypchuk, V. P., and Dannikov, O. V. *Upravlinnia prodazhem* [Sales Management]. Kyiv: KNEU, 2011.
- Voichak, A. V. "Marketynh i zbut. Formuvannia rynkovoї ekonomiky" [Marketing and sales. Formation of a market economy]. In *Spets. vypusk "Marketynh: teoriia i praktyka"*, 245-250. Kyiv: KNEU, 2009.